

**UNIVERSITATEA PEDAGOGICĂ DE STAT „ION CREANGĂ”
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI GEOGRAFIE**

Cu titlu de manuscris

C.Z.U: 94(477.8),,1774/1918”:37.0(043.2)

UNGUREANU CONSTANTIN

**SISTEMUL DE ÎNVĂȚĂMÂNT DIN BUCOVINA
ÎN PERIOADA STĂPÂNIRII AUSTRIECE (1774-1918)**

611.02 ISTORIA ROMÂNILOR

Teză de doctor habilitat în științe istorice

Consultanți științifici:

GONȚA GHEORGHE, doctor habilitat în istorie, profesor universitar

**EȘANU ANDREI, doctor habilitat în istorie, profesor cercetător,
membru titular al AȘM, membru de onoare al Academiei
Române**

**COJOCARU GHEORGHE, doctor habilitat în istorie, conferențiar
cercetător**

CHIȘINĂU 2018

© Ungureanu Constantin, 2018

CUPRINS

ADNOTĂRI	5
INTRODUCERE	8
1. ÎNVĂȚĂMÂNTUL DIN BUCOVINA ÎN STUDII, IZVOARE INEDITE, ANUARE ȘI STATISTICI ȘCOLARE	16
1.1. Literatura istorică austriacă despre învățământul din Bucovina, până în anul 1918.....	16
1.2. Istoriografia românească cu referire la sistemul de învățământ din Bucovina	22
1.3. Studii în istoriografia germană și ucraineană, despre învățământul din Bucovina ...	32
1.4. Surse inedite și editate despre sistemul de învățământ din Bucovina	37
1.5. Concluzii la capitolul 1	47
2. ȘCOLILE PRIMARE DIN BUCOVINA SUB TUTELA AUTORITĂȚILOR BISERICEȘTI (1774-1869)	50
2.1. Reorganizarea învățământului din Bucovina în perioada administrației militare	50
2.2. Stagnarea învățământului primar în perioada administrației galițiene (1786-1848)	60
2.3. Dezvoltarea învățământului primar în anii 1848-1869	73
2.4. Concluzii la capitolul 2	80
3. MODERNIZAREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI PRIMAR DIN BUCOVINA ÎN 1869-1918	82
3.1. Reformele din învățământul primar și consiliile școlare	82
3.2. Activitatea inspectorilor școlari	90
3.3. Frecvența școlară în învățământul primar din Bucovina (anii 1869-1914)	96
3.4. Lărgirea rețelei de școli primare, cu instruire în limba maternă	104
3.5. Știința de carte în Bucovina la cumpăna secolelor XIX – XX	114
3.6. Corpul didactic al școlilor primare	121
3.7. Concluzii la capitolul 3	131

4. GIMNAZIILE PENTRU BĂIEȚI - CELE MAI IMPORTANTE ȘI NUMEROASE ȘCOLI SECUNDARE DIN BUCOVINA	133
4.1. Gimnaziile din Monarhia Habsburgică și din spațiul locuit de români, în sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea	133
4.2. Gimnaziul german din Cernăuți (1808-1918).	141
4.3. Lupta pentru învățământ în limba română la Gimnaziul Superior Ortodox din Suceava (1860-1918)	149
4.4. Dominarea limbii germane la Gimnaziul Superior de Stat din Rădăuți (1872-1918).....	159
4.5. Activitatea altor gimnazii din Bucovina	166
4.6. Concluzii la capitolul 4	179
5. FUNCȚIONAREA ALTOR TIPURI DE ȘCOLI SECUNDARE	181
5.1. Școlile reale din Bucovina	181
5.2. Liceele pentru fete, la începutul sec. XX	191
5.3. Școlile de meserii din Bucovina	199
5.4. Școala Normală de Învățători și Învățătoare din Cernăuți	209
5.5. Concluzii la capitolul 5	217
6. ACTIVITATEA UNIVERSITĂȚII DIN CERNĂUȚI (1875-1918)	219
6.1. Înființarea și activitatea Universității din Cernăuți	219
6.2. Facultățile de la Universitatea din Cernăuți	230
6.3. Contingentul de studenți și asociațiile academice din Cernăuți	245
6.4. Concluzii la capitolul 6	254
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	257
BIBLIOGRAFIE.....	261
ANEXA NR. I. Tabele statistice.....	282
ANEXA NR. II. Senatul Universității din Cernăuți.....	314
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII.....	319
CV-ul AUTORULUI.....	320

ADNOTARE

Autor: Ungureanu Constantin Vasile

Tema: Sistemul de învățământ din Bucovina în perioada stăpânirii austriece (1774-1918), teză de doctor habilitat în științe istorice, Chișinău, anul perfectării 2018.

Structura tezei: Introducere, șase capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 381 titluri, două anexe cu 70 de tabele, 260 pagini text de bază.

Cuvintele-cheie : Bucovina, școli primare, gimnazii, licee, școli reale, școli de meserii, Școala Normală, Universitatea din Cernăuți, români, ucraineni, germani, evrei.

Domeniul de studiu: Istoria Românilor.

Scopul și obiectivele tezei sunt orientate spre studierea complexă a evoluției sistemului de învățământ din Bucovina în perioada 1774-1918. Obiectivele lucrării rezidă în: examinarea politicii autorităților austriece față de sistemul de învățământ; compararea învățământului primar din Bucovina în diferite perioade de administrare; stabilirea structurii contingentului de elevi după limba maternă și confesiuni; determinarea nivelului științei de carte a populației Bucovinei; elucidarea activității principalelor școli secundare; identificarea asemănărilor și diferențelor sistemului de învățământ din Bucovina în raport cu alte provincii austriece și cu alte teritorii, locuite de români; scoaterea în evidență a luptei românilor bucovineni pentru învățământ în limba maternă; evaluarea activității Universității din Cernăuți.

Noutatea științifică a lucrării constă în elucidarea complexă a sistemului de învățământ din Bucovina, obținându-se un tablou general al instituțiilor școlare, pentru fiecare tip de școli în parte și per ansamblu. Pentru prima dată s-a realizat o comparație a evoluției învățământului din Bucovina cu alte provincii austriece și cu alte spații, locuite de români. Acest mod de abordare și investigare comparativă a sistemului de învățământ constituie un reper pentru o nouă direcție de cercetare în istoriografia Republicii Moldova. Prin elaborarea acestei teze, s-a rezolvat problema stării învățământului din Bucovina în perioada austriacă.

Valoarea teoretică a tezei constă în studierea complexă și analiza lucrărilor publicate, a documentelor inedite și editate, a statisticilor și anuarelor școlare, ceea ce a permis elaborarea unei lucrări de sinteză la tema dată. Studiul aduce un aport teoretic nou, atât în domeniul științei istorice, cât și interdisciplinar, oferind o lucrare de sinteză la istoria Bucovinei. Prin elaborarea acestei teze, științei istorice din Republica Moldova i se oferă un model teoretic de cercetare a învățământului din Basarabia în perioada 1812-1918.

Valoarea aplicativă a lucrării. Rezultatele cercetărilor din această teză vor fi valorificate la elaborarea unor studii de sinteză, la scrierea tezelor de licență, master și doctorat, la predarea unor cursuri universitare, la elaborarea monografiilor unor sate sau școli. Lucrarea este utilă pentru cercetătorii care studiază istoria Bucovinei pe parcursul perioadei de stăpânire austriacă, dar și specialiștilor din alte domenii, preocupați de cercetări din domeniul pedagogiei, demografiei, istoriei bisericii, statisticii.

Implementarea rezultatelor științifice. Rezultatele științifice au fost utilizate la elaborarea monografiilor unor școli sau sate din regiunea Cernăuți și județul Suceava. Unele concluzii și statistici școlare din studiile noastre au fost implementate în declarațiile societăților românești din Cernăuți, pentru susținerea învățământului în limba română din Ucraina.

АННОТАЦИЯ

Автор: Унгуряну Константин Василевич

Тема: Система образования в Буковине во время австрийского правления (1774-1918), диссертация на степень доктора хабилитат, Кишинёв, 2018.

Структура диссертации: Введение, шесть глав, выводы и рекомендации, библиография из 381 наименований, двух приложений с 70 таблиц, 260 страниц основного текста.

Ключевые слова: Буковина, начальные школы, гимназии, лицеи, реальные школы, торговые школы, нормальная школа, Черновицкий Университет, румыны, украинцы, немцы, евреи.

Область исследования: История румын.

Цель и задачи диссертации нацелены на комплексное изучение эволюции системы образования в Буковине в период 1774-1918. Задачи работы заключаются в: изучение политики австрийских властей в отношении системы образования; сравнение начального образования в Буковине в разные периоды управления; установление структуры учащихся по их родному языку и конфессии; определение уровня грамотности населения Буковины; выяснение деятельности основных средних школ; выявление сходства и различия системы образования в Буковине по отношению к другим австрийским провинциям и территориям, населенным румынами; подчеркивание борьбы румын Буковины за образование на родном языке; оценка деятельности Черновицкого университета.

Научная новизна работы состоит в всестороннем освещении системы образования в Буковине, получении общей картины школьных учреждений. Впервые было сделано сравнение эволюции образования в Буковине с другими австрийскими провинциями и с пространствами, населенными румынами. Такой подход сравнительного исследования системы образования является ориентиром для нового направления исследований в историографии Республики Молдова. Разрабатывая эту диссертацию, была решена проблема состояния образования в Буковине в австрийский период.

Теоретическая ценность заключается в комплексном изучении и анализе опубликованных работ и неопубликованных документов, школьной статистики и ежегодников, что позволило нам составить обобщающую работу по этой теме. Исследование приносит новый теоретический вклад как в области исторической, так и междисциплинарной науки, предлагая синтезную работу по истории Буковины. Разрабатывая эту диссертацию, исторической науке Республики Молдова предлагается теоретическая модель изучения образования Бессарабии в период 1812-1918 гг.

Практическая ценность диссертации. Результаты исследований будут использованы при разработке синтетических исследований, при написании дипломных, магистерских и докторских диссертаций, в преподавании университетских курсов, в разработке монографий сел или школ. Работа полезна для исследователей, изучающих историю Буковины, а также для специалистов, занимающихся исследованиями в области педагогики, демографии, истории церкви, статистики.

Внедрение научных результатов. Научные результаты были использованы при разработке монографий некоторых школ и сел из Черновицкой области и Сучавского уезда. Некоторые выводы и школьные статистики из наших исследований были включены в заявления румынских обществ в Черновцах, для поддержки обучения на румынском языке в Украине.

ANNOTATION

Author: Ungureanu Constantin Vasile

Theme: **The education system in Bukovina during the Austrian rule (1774-1918)**, thesis for the degree of doctor habilitate, Chisinau, 2018.

Structure of the thesis: introduction, six chapters, conclusions and recommendations, bibliography of 381 titles, two annexes with 70 tables, 260 pages of main text.

Keywords: Bukovina, primary schools, secondary schools, high schools, real schools, trade schools, the Normal School, University of Chernivtsi, Romanian, Ukrainian, German, Jews.

Field of study: History of Romanians.

The purpose and objectives of the thesis are oriented for complex study of the evolution of the education system in Bukovina between 1774-1918. The objectives of the work lies in: examining the policy of the Austrian authorities in the education system; comparison of primary education in Bukovina in different administration periods; establishing the contingent structure of pupils by their mother tongue and confessions; determining the level of book science of the Bukovina population; elucidating the activity of the secondary schools; identifying the similarities and differences of the education system in Bukovina in relation to other Austrian provinces and territories inhabited by Romanians; highlighting the struggle of Bukovinian Romanians for education in mother tongue; the evaluation of the activity of the University of Chernivtsi.

The scientific novelty of the work consists in the comprehensive elucidation of the education system in Bukovina, obtaining a general picture of the school institutions. For the first time was made a comparison of the evolution of the education in Bukovina with other Austrian provinces and with spaces inhabited by Romanians. This way of approaching and comparatively investigating the educational system is a reference for a new direction of research in the historiography of the Republic of Moldova. By elaborating this thesis, was solved the problem of the state of education in Bukovina during the Austrian period.

The theoretical value of the thesis consists in the complex study and analysis of the published works and unpublished documents, of the statistics and school yearbooks, which allowed us to draw up a synthesis work on the topic. The study brings a new theoretical input, both in the field of historical and interdisciplinary science, offering a synthesis work on the history of Bukovina. By elaborating this thesis, for the historical science of the Republic of Moldova is offered a theoretical model of the study of the education of Bessarabia in the period 1812-1918.

The practical value of the thesis. The results of the researches in this thesis will be used in the elaboration of some synthesis studies, to writing of license, master and doctoral theses, in teaching university courses, to the elaboration of the monographs of some villages or schools. The work is useful for researchers studying the history of Bukovina, but also to specialists, preoccupied with research in pedagogy, demography, church history, statistics.

Implementation of scientific results. The scientific results were used in the elaboration of the monographs of some schools and villages in the region of Chernivtsi and district Suceava. Some conclusions and school statistics from our studies have been implemented in the statements of the Romanian societies in Chernivtsi, to support education in Romanian language in Ukraine.

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța temei abordate. Spațiul de nord-vest al Moldovei, ocupat în toamna anului 1774 de Austria și numit ulterior Bucovina, s-a aflat în componența Monarhiei Habsburgice până în 1918. După o perioadă scurtă de administrație militară (1774-1786), Bucovina a fost inclusă în cadrul Galiției, administrația galițiană (1786-1848) având urmări nefaste, inclusiv în domeniul învățământului. Abia după anul 1861, când Bucovina a obținut un statut de provincie autonomă, în acest spațiu s-a produs o modernizare evidentă a societății și a economiei, o dezvoltare impresionantă cunoscând și sistemul de învățământ.

Autoritățile imperiale austriece au promovat în Bucovina o politică consecventă de integrare treptată a acestui teritoriu în spațiul economic, social, politic, cultural al Imperiului Habsburgic. Școala și Biserica au constituit instituții importante, cu ajutorul și prin intermediul cărora s-a realizat politica statului de rupere a legăturilor cu restul Moldovei și de implementare a legislației imperiale în Bucovina, dar ținând cont și de specificul local al acestui ținut. Introducând limba germană în școli și favorizând sosirea în Bucovina a unor învățători din alte provincii austriece, autoritățile își propuneau să atragă mai întâi elitele bucovinene, iar treptat și mase mai largi ale populației în sistemul educațional și cultural imperial. Prin intermediul unor elite locale, educate și instruite în limba germană, se putea obține mai ușor loialitatea față de autorități și implementa un șir de reforme în direcția dezvoltării și modernizării societății. Sistemele de învățământ, care au funcționat după criterii moderne și cu mai multe limbi de instruire, au avut un impact major în direcția modernizării societății, au contribuit la ridicarea nivelului de educație, cultură și conștiință națională a populației.

Evaluarea experienței autorităților austriece, mai ales după anul 1869, de implementare a unui sistem de învățământ, cu mai multe limbi de instruire, ținând cont de interesele imperiale, dar și de specificul local, este foarte actuală pentru promovarea unor politici educaționale corecte în țări sau anumite regiuni din Europa, unde locuiesc mai multe comunități etnice și lingvistice. Acest model european de funcționare a unui sistem de învățământ, cu mai multe limbi de instruire, ținând cont de drepturile și libertățile diferitor comunități conlocuitoare, corespunde principiului actual de existență a Uniunii Europene, care asigură unitatea prin diversitate a popoarelor europene.

Tema respectivă de cercetare este foarte actuală din perspectiva zilelor noastre, fiindcă se analizează modul de soluționare a unor probleme sensibile într-o provincie populată de diferite etnii și confesiuni, care ar putea fi utilă și în prezent, mai ales în cazul nordului Bucovinei, pentru școlile cu limba română de predare din regiunea Cernăuți. Elaborarea unui studiu obiectiv despre sistemul de învățământ cu mai multe limbi de instruire din Bucovina în perioada stăpânirii

austriece ne permite să apreciem mai corect politica autorităților austriece, promovată în domeniul educației, instruirii, culturii și științei, la diferite etape de administrație a provinciei.

Într-un șir de studii, articole, materiale dedicate diferitor aspecte ale Școlii din Bucovina, au fost investigate parțial diverse laturi ale evoluției sistemului de învățământ din această provincie pe parcursul stăpânirii austriece. Însă, deoarece s-au cercetat doar unele aspecte ale învățământului și din anumite localități ale Bucovinei, s-a publicat istoricul activității unor școli secundare, fără a se aprofunda în ansamblu problematica învățământului secundar, deoarece s-a pus accentul pe școlile cu o anumită limbă de instruire, evident că și rezultatele științifice obținute sunt parțiale, fragmentare, unilaterale și controversate. Anume din aceste considerente, este important și actual ca sistemul de învățământ din Bucovina să fie cercetat în complexitatea sa, de la deschiderea primelor școli primare și până la înființarea Universității din Cernăuți. Analizând evoluția sistemului de învățământ din Bucovina comparativ cu alte provincii austriece și cu alte spații locuite de români, putem răspunde obiectiv, echidistant și în ansamblu la multitudinea de întrebări ce țin de evoluția sistemului de instruire din ținut în perioada stăpânirii austriece.

Investigarea unui sistem de învățământ, cu mai multe limbi de instruire, într-o provincie istorică, unde nici o comunitate etnică nu avea o majoritate absolută, poate servi drept model pentru știința istorică din Republica Moldova la elaborarea unor studii similare în cazul învățământului din Basarabia în perioada stăpânii rusești. Actualitatea acestei teme de cercetare rezidă și în faptul că, comparând modelele diferite de funcționare a sistemelor de învățământ din Bucovina și Basarabia în epoca modernă, se va găsi răspuns la întrebări sensibile ce țin de identitatea și conștiința națională aflată la diferite niveluri a românilor bucovineni și basarabeni în ajunul Unirii din anul 1918.

Scopul tezei este orientat spre studierea complexă a evoluției învățământului primar, secundar și superior din Bucovina pe parcursul stăpânirii austriece.

Obiectivele lucrării constau în:

- compararea nivelului de dezvoltare a învățământului din Bucovina în diferite perioade de administrare (militară, galițiană și, îndeosebi, din perioada autonomiei provinciei);
- examinarea politicii autorităților austriece față de sistemul de învățământ;
- investigarea legislației imperiale și provinciale cu referire la învățământul primar și secundar;
- analiza activității Consiliului Școlar din provincie și a consiliilor școlare districtuale, a inspectorilor școlari provinciali și districtuali;
- stabilirea structurii contingentului de elevi după limba maternă și confesiuni;
- determinarea nivelului științei de carte a populației Bucovinei la sfârșitul stăpânirii austriece;

- elucidarea activității principalelor școli secundare din Bucovina și remarcarea diferențelor din programele școlare ale diferitor tipuri de școli secundare;
- scoaterea în evidență a luptei românilor bucovineni pentru învățământ în limba maternă;
- identificarea asemănărilor și diferențelor sistemului de învățământ din Bucovina în raport cu alte provincii austriece și cu alte teritorii, locuite de români;
- evaluarea activității Universității din Cernăuți și a fiecărei facultăți de la această instituție superioară de învățământ;
- urmărirea activității asociațiilor studențești pe criterii etnice.

Metodologia cercetării științifice. Pentru realizarea scopului investigației propuse în teză au fost utilizate o serie de metode, printre care: metoda istorico-comparativă, statistică, sistemică, metoda critică, particularizarea și generalizarea, analogia și deducția. Pe parcursul cercetării a fost aplicat principiul obiectivității, principiul cronologic și al imparțialității istorice, pentru a elabora un studiu obiectiv și complex la tema de cercetare. Metodele utilizate au ajutat și au facilitat finalizarea cercetării cu anumite concluzii și recomandări, care au rolul de a contribui la punerea în valoare a rezultatelor obținute cu referire la sistemul de învățământ din Bucovina.

Pentru a ne crea o imagine mai obiectivă despre situația învățământului din Bucovina din acea perioadă, s-a folosit metoda comparativ-istorică de cercetare, adică realitățile școlare din Bucovina au fost prezentate comparativ cu situația care era atunci în alte provincii austriece cu populație mixtă, precum și din alte teritorii populate de români, cum ar fi Transilvania și Banat, Moldova și Muntenia (România, din 1859) sau Basarabia (sub stăpânire rusească). Metoda comparativă s-a utilizat și la analiza stării instituțiilor școlare din diferite districte și localități ale Bucovinei, cât și pentru remarcarea asemănărilor și deosebirilor diferitor tipuri de școli medii. În teză s-a utilizat atât principiul cronologic de cercetare, mai ales în cap. 2, cât și după anumite domenii și problematici.

Caracteristica lucrării. Teza de față reprezintă un studiu de sinteză a evoluției învățământului primar, secundar și superior din Bucovina pe parcursul întregii perioade de stăpânire austriacă, de la ocuparea (în 1774) și anexarea (în 1775) a acestui teritoriu, până la unirea Bucovinei cu România, în 1918. O atenție deosebită s-a acordat învățământului primar, începând cu deschiderea primelor școli primare, continuând cu reorganizarea învățământului după constituirea Monarhiei Austro-Ungare și încheind cu starea școlilor primare din Bucovina la începutul sec. XX. Studiarea mai detaliată a activității principalelor școli secundare reprezintă o completare binevenită pentru cunoașterea mai aprofundată a sistemului de învățământ din Bucovina pe parcursul stăpânirii austriece. Studiind sistemul de învățământ, era firesc să fie

analizată și activitatea Universității din Cernăuți și să fie apreciat rolul și locul ei pentru autoritățile austriece și pentru populația Bucovinei.

Cercetând pas cu pas sistemul de învățământ, începând cu școlile primare, continuând cu cele mai importante școli medii și încheind cu Universitatea din Cernăuți, s-a realizat o lucrare complexă. Prin elaborarea acestei teze, sunt puse în valoare un șir de informații documentare inedite și editate cu referire la învățământul bucovinean, cu mai multe limbi de instruire. În acest studiu sunt prezentate și investigate toate tipurile de școli din Bucovina, este analizat cadrul legislativ imperial și provincial, sunt examinate critic statisticile școlare, se compară starea învățământului din Bucovina cu alte provincii austriece cu populație mixtă și cu teritoriile populate de români.

Noutatea științifică a rezultatelor obținute constă în elucidarea integrală și complexă a sistemului de învățământ din Bucovina, în contextul promovării de către autoritățile austriece a unei politici de modernizare și integrare a acestei provincii în sistemul social-economic, politic, cultural și educațional al Monarhiei Habsburgice. Prin elaborarea acestui studiu, s-a obținut un tablou general al instituțiilor școlare din Bucovina, pentru fiecare tip de școli în parte și per ansamblu. În teză s-a analizat starea instituțiilor școlare din diferite districte și localități ale Bucovinei, vizându-se totodată o comparație a evoluției învățământului din alte provincii ale Imperiului Habsburgic și din alte spații, locuite de români. Prin elaborarea acestei teze, s-a rezolvat problema stării învățământului din Bucovina în perioada austriacă.

Pe parcursul pregătirii lucrării au fost cercetate și analizate diverse statistici școlare, în baza cărora au fost elaborate 70 de tabele statistice (vezi anexa nr. I), care conțin informații valoroase despre numărul școlilor primare și al elevilor (după limba maternă și confesiuni), în diferiți ani și pentru diferite districte școlare, despre elevii de la școlile primare din orașele Bucovinei și elevii români și ucraineni din unele sate cu populație mixtă. Statisticile comparative reflectă starea învățământului primar din alte provincii austriece, știința de carte în Bucovina, în alte provincii austriece și în teritoriile locuite de români, contingentul de elevi de la diferite tipuri de școli medii (după limba maternă și confesiuni), conțin date despre programele de învățământ de la gimnazii, școli reale, liceele pentru fete, Școala Normală din Cernăuți. Au fost examinate statistici privind Universitatea din Cernăuți în anii 1875-1913, fiind cercetată situația studenților din fiecare facultate, după locul de origine, limba maternă și confesiuni. Toate aceste date au permis îmbogățirea prezentului studiu cu un material statistic inedit. Au fost elaborate și tabele cu lista completă a rectorilor și prorectorilor de la Universitatea din Cernăuți, a decanilor, prodecanilor și senatorilor de la cele trei facultăți, în perioada 1875-1915 (vezi anexa nr. II).

Rezultatele principal noi pentru știință și practică obținute. Teza prezintă o primă încercare din istoriografie de a aborda sistemul de învățământ în complexitatea sa, fiind cercetat învățământul primar, secundar și superior din Bucovina. Autorul a analizat anuarele școlare pentru învățământul primar, iar unde a fost cazul, a identificat și corectat mai multe statistici sau calcule erodate. Corectările aprofundate ne-a permis, pentru prima dată, să determinăm evoluția structurii etnice și confesionale a copiilor de vârstă școlară și a elevilor din școlile primare, în localitățile urbane și rurale din Bucovina, pentru fiecare an, în anii 1896-1913.

Alt rezultat principal nou al cercetării constituie analiza și compararea învățământului și nivelului științei de carte din Bucovina cu alte provincii austriece cu populație mixtă, și cu alte spații, locuite de români. Acest mod de abordare și investigare comparativă a sistemului de învățământ reprezintă un reper pentru *o nouă direcție de cercetare în istoriografia Republicii Moldova*. În teză pentru prima dată sunt cercetate toate tipurile de școli medii din Bucovina, fiind elaborate tabele cu contingentul elevilor de la fiecare școală secundară, și per ansamblu. Caracterul inovator al tezei constă în soluționarea unei probleme științifice ce ține de evoluția sistemului de învățământ din Bucovina, care deschide perspective noi în elaborarea în știința istorică a unor studii similare cu referire la istoria învățământului din Basarabia în perioada stăpânii rusești, precum și în alte provincii românești, aflate sub stăpânire străină.

Importanța teoretică și valoarea aplicativă a tezei. Semnificația teoretică a tezei constă în studierea complexă și analiza lucrărilor publicate, a documentelor inedite și editate, a statisticilor și anuarelor școlare, ceea ce a permis elaborarea unei lucrări de sinteză la tema dată. Studiul aduce un aport teoretic nou, atât în domeniul științei istorice, cât și interdisciplinar, explorat insuficient până acum, oferind o lucrare de sinteză la istoria Bucovinei în perioada 1774-1918. Prin elaborarea acestei teze, științei istorice din Republica Moldova i se oferă un model teoretic de cercetare a învățământului din Basarabia în perioada 1812-1918 și din alte provincii românești, aflate sub stăpâniri străine.

Rezultatele cercetărilor din această teză vor fi valorificate la elaborarea unor studii de sinteză, la scrierea tezelor de licență, master și doctorat, vor fi utilizate în cadrul unor cursuri universitare sau pentru unele discipline propuse la ciclul de master, la elaborarea monografiilor unor sate sau a unor școli din regiunea Cernăuți și județul Suceava. Lucrarea este utilă pentru cercetătorii care studiază istoria Bucovinei pe parcursul perioadei de stăpânire austriacă, dar și specialiștilor din alte domenii, preocupați de cercetări din domeniul pedagogiei, demografiei, istoriei bisericii, statisticii, legislației școlare, relațiilor internaționale. Rezultatele științifice din această teză sunt utile pentru comunitatea românească din Ucraina, în special pentru asociațiile românești din regiunea Cernăuți, în vederea elaborării unor modele de funcționare a școlilor minorităților

naționale și de păstrare a învățământului în limba română, reieșind și din experiența autorităților austriece în domeniul învățământului din Bucovina.

Aprobarea rezultatelor. Tematica abordată în prezenta lucrare se află în interesul autorului de mai mulți ani, fapt ce a permis diseminarea unor rezultate la o serie de foruri și conferințe de rang național și internațional. Rezultatele obținute în cadrul acestor investigații au fost prezentate la peste 10 conferințe și reuniuni științifice internaționale, cu participarea specialiștilor în acest domeniu din Republica Moldova, România, Ucraina, Austria, Germania. Dintre aceste manifestări științifice merită a fi menționate următoarele:

Sesiunea științifică internațională *Elite culturale, priorități politice – o reconstrucție istorică*, Universitatea din Târgu-Mureș, 27 mai 2005; Conferința internațională *Oficialitate și presă de limbă germană în Europa Centrală și de Sud-Est (1848-1918)*, Universitatea din Iași, 1-5 noiembrie 2006; Conferință științifică internațională *Lecturi Kaindliene*, Universitatea din Cernăuți, 16-17 mai 2007; Conferința internațională *Asociaționism și naționalism cultural: 150 de ani de la întemeierea ASTREI*, Centrul de Studii Transilvane din Cluj-Napoca, 22-24 septembrie 2011; Simpozionul *Bucovina, file de istorie*, Muzeul Bucovinei și Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, 25-26 noiembrie 2011; Conferința științifică internațională *Bucovina și bucovinenii în secolul al XIX-lea. Tradiționalism și modernitate*, Institutul „Bucovina” din Rădăuți, 26-27 octombrie 2012; Conferința internațională *Literatură-Cultură-Societate civilă: influența habsburgică asupra învățământului din Bucovina și regiunile învecinate între 1848 și 1940*, organizată de Universitatea din Cernăuți, 16-20 octombrie 2013; Conferința științifică *240 de ani de la anexarea Bucovinei*, organizată de Institutul de Istorie al AȘM și Institutul „Bucovina” din Rădăuți, Chișinău, 29 octombrie 2015; Conferința științifică internațională *Istoria științei universitare: de la abilități propagandistice la paradigma noilor sisteme de valori europene*, desfășurată la Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, 7-9 octombrie 2016.

O parte însemnată din rezultatele științifice au fost publicate în trei monografii, care se referă la învățământul primar, școlile secundare și sistemul de învățământ din Bucovina în perioada stăpânirii austriece. Aceste lucrări, editate cu susținere financiară din Austria și Germania, sunt: *Învățământul primar din Bucovina (1774-1918)*, Chișinău: Civitas 2007, 336 p.; *Sistemul de învățământ din Bucovina în perioada stăpânirii austriece (1774-1918)*, Chișinău: „Tipografia Centrală”, 2015, 456 p.; *Școlile secundare din Bucovina (1808-1918)*, Chișinău: „Tipografia Centrală”, 2016, 304 p.

Autorul acestei teze a elaborat și a publicat peste 40 de articole și studii, în reviste de specialitate și în culegeri de studii din țară și de peste hotare. În aceste studii au fost abordate și cercetate diverse aspecte ale evoluției și dezvoltării învățământului primar în diferite perioade

administrative, s-a prezentat știința de carte din Bucovina și din alte spații locuite de români, s-au examinat statisticile școlare de la începutul sec. XX. În atenția autorului s-au aflat și alte aspecte ale învățământului primar, precum evoluția învățământului din orașul Cernăuți, situația învățământului în România și în alte provincii cu populație românească, deschiderea și activitatea școlilor particulare românești din Bucovina după anul 1910, activitatea inspectorilor școlari din Bucovina, nivelul și modul de salarizare a învățătorilor bucovineni după anul 1869.

De asemenea, au fost editate mai multe articole despre gimnaziile, școlile reale, de meserii sau despre liceele pentru fete din Bucovina, despre organizarea și funcționarea principalelor școli secundare din capitala provinciei, despre învățământul primar și secundar din Bucovina în perioada 1869-1918. Au fost elaborate și câteva studii cu referire la istoricul activității unor școli secundare din orașele Cernăuți, Suceava și Rădăuți. S-au publicat și câteva articole cu referire la înființarea și activitatea Universității din Cernăuți, despre profesorii români de la această instituție sau despre Senatul Academic al Universității. În limba engleză a fost elaborat un articol despre Gimnaziul Ortodox din Suceava, iar în limba germană s-au tipărit două studii cu referire la presa germană despre învățământul primar și despre situația școlilor secundare din Bucovina, la începutul sec. XX [353-354, 370].

Sumarul compartimentelor tezei. Teza de doctor habilitat a fost elaborată în conformitate cu rigorile Consiliului Național pentru Atestare și Acreditare, stipulate în regulamentele în vigoare. În partea introductivă este formulată actualitatea și importanța problemei abordate, scopul și obiectivele de cercetare ale tezei, metodologia cercetării științifice; noutatea științifică a rezultatelor obținute; rezultatele principial noi pentru știință și practică obținute; importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării; aprobarea rezultatelor; sumarul compartimentelor tezei.

Lucrarea este alcătuită din Adnotări în limbile română, engleză și rusă; Introducere; un capitol istoriografic; cinci capitole de bază ale tezei, divizate la rândul lor în 21 subcapitole; Concluzii generale și recomandări; Bibliografie; Anexe (70 de tabele statistice școlare și 5 tabele cu privire la Senatul academic al Universității din Cernăuți); CV-ul autorului.

În Capitolul I sunt analizate lucrările, statisticile și izvoarele documentare cu referire la evoluția sistemului de învățământ din Bucovina în decurs de 144 de ani, cât timp această provincie s-a aflat în componența Imperiului Habsburgic. Mai întâi este expusă literatura istorică austriacă la acest subiect, publicată până în anul 1918. Urmează analiza istoriografiei românești la tema respectivă, apoi sunt remarcate cele mai importante studii din istoriografia germană și ucraineană despre învățământul din Bucovina.

În Capitolul II al lucrării, intitulat *Școlile primare din Bucovina sub tutela autorităților bisericești (1774-1869)*, este cercetată în ordine cronologică evoluția învățământului primar în

perioada administrațiilor militare (1774-1786) și galițiană (1786-1848), precum și după revoluția din 1848 până la reforma școlară din 1869. Accentul se pune pe analiza comparativă a învățământului din diferite perioade și evidențierea atât a unor rezultate pozitive, cât și a problemelor din acest domeniu.

În Capitolul III se continuă analiza și cercetarea detaliată a învățământului primar în intervalul 1869-1918, când s-a produs reorganizarea și modernizarea reală a învățământului bucovinean. În acest capitol sunt examinate diverse aspecte ale învățământului primar, precum reformele școlare imperiale și provinciale, activitatea consiliilor școlare și a inspectorilor școlari, frecvența școlilor, evoluția contingentului de elevi de la școlile primare după limba maternă, confesiuni și după limba de instruire, divizarea pe criterii etnice a școlilor primare și activitatea școlilor particulare românești, știința de carte și activitatea corpului didactic din Bucovina.

În următoarele două capitole ale tezei de față sunt examinate evoluțiile școlilor secundare din Bucovina. În capitolul IV se investighează organizarea și activitatea gimnaziilor pentru băieți, care au fost cele mai numeroase și mai bine frecventate instituții școlare secundare din această provincie. În subcapitole au fost examinate mai detaliat cele mai importante gimnazii, accentul fiind pus pe acele instituții școlare, unde instruirea s-a realizat parțial și în limba română (gimnaziile din Cernăuți, Suceava, Rădăuți și Câmpulung).

În capitolul V al tezei este prezentată și analizată activitatea altor tipuri de școli secundare, precum liceele pentru fete, școlile reale, școlile de meserii sau Școala Normală pentru Învățători și Învățătoare din Cernăuți. Se analizează mai întâi cadrul legislativ al învățământului cu profil real, a celui secundar pentru fete și profesional din Monarhia Habsburgică, după care se examinează în particular cele mai importante instituții școlare secundare de acest tip din Bucovina. În acest compartiment s-a cercetat înființarea și activitatea diferitor școli secundare, a fost expusă situația corpului didactic și a contingentului de elevi, au fost comparate programele școlare de la diferite tipuri de școli, s-au remarcat succesele, dar și problemele existente la școlile secundare.

În ultimul compartiment al tezei respective, intitulat *Activitatea Universității din Cernăuți (1875-1918)*, se abordează înființarea și activitatea celei mai importante instituții de învățământ din Bucovina, deschisă în anul când se împlineau 100 de ani de la anexarea provinciei. În acest capitol au fost abordate astfel de subiecte, precum înființarea și activitatea Universității, Senatul academic și Biblioteca Universitară, funcționarea celor trei facultăți, componența corpului profesoral și contingentul de studenți, activitatea multiplelor societăți studențești.

1. ÎNVĂȚĂMÂNTUL DIN BUCOVINA ÎN STUDII, IZVOARE INEDITE, ANUARE ȘI STATISTICI ȘCOLARE

1.1. Literatura istorică austriacă despre învățământului din Bucovina, până în anul 1918

Despre istoria Bucovinei s-au publicat multe studii atât în istoriografia românească, cât și în cea austro-germană și ucraineană. Interesul pentru Bucovina a sporit sensibil în ultimii ani, mai ales după prăbușirea regimurilor totalitare din Europa. În România și Ucraina au apărut noi publicații privind istoria Bucovinei, s-au organizat centre de cercetare în Cernăuți și Rădăuți, s-au editat diferite studii și articole despre trecutul acestei provincii.

Primele studii, dedicate învățământului primar din Bucovina, au fost publicate la sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea. Un articol despre învățământul din Bucovina, cu precădere în perioada administrației militare, a fost elaborat de Raphael Kaindl. În acest articol, autorul expune reformele școlare, realizate de guvernatorii Spleny și Enzenberg, menționează crearea în 1777 a fondului școlar, se referă la activitatea școlilor normale din Cernăuți și Suceava [319, p. 126-127].

Un articol mai desfășurat despre învățământul din Bucovina a fost publicat de către Sigmund Grünberg. Autorul a prezentat mai detaliat starea învățământului după 1850 și mai ales după reforma din 1869, fiind elaborate mai multe tabele statistice despre numărul de școli, al copiilor școlarizați, al învățătorilor din Bucovina, în perioada 1850-1885. În acest studiu se compară starea învățământului din Bucovina și Dalmația, provincie locuită compact de sârbi, care de asemenea avea un nivel slab de dezvoltare a învățământului [313, p. 206-208]. Edificatoare sunt informațiile comparative din acest articol despre numărul de cadre didactice, al copiilor de vârstă școlară și al celor școlarizați din Bucovina și Dalmația, în perioada 1865-1885 [313, p. 216-225]. Elaborând acest studiu comparativ, autorul evită totuși să remarce cauzele nivelului încă foarte slab al învățământului mai ales în satele românești și ucrainene din Bucovina, el prezentând doar statistici școlare generale, la scara întregii provincii.

Starea învățământului primar din Bucovina către anul 1869, când se introducea noua lege a învățământului, este prezentată mai detaliat într-un studiu, elaborat de Julius Wazl. Fiind ales referent pentru afacerile școlare administrative și economice în Consiliul Școlar provincial, Julius Wazl a prezentat în prima ședință din 10 iulie 1869 un raport oficial despre starea învățământului de atunci din Bucovina. În acest studiu, publicat abia în 1904, se preciza numărul școlilor și elevilor din fiecare district școlar [360, p. 195-197], erau menționate toate școlile existente, după limba de instruire [360, p. 204-205], dar erau evidențiate și cauzele nivelului încă foarte slab de dezvoltare a învățământului primar [360, p. 198-200]. Fiind un raport oficial, studiu respectiv

reflecta situația reală a școlilor primare din anul, în care demara procesul de reformare și modernizare a învățământului bucovinean.

Cunoscutul istoric din Bucovina, Johann Polek, într-un material despre învățământ se referă cu precădere la starea școlilor din Bucovina la începutul stăpânirii austriece [338]. Ladislau Koczynski analizează într-un studiu evoluția istorică a învățământului primar din această provincie austriacă, de la anexare până către sfârșitul sec. al XIX-lea [320]. Ferdinand Zieglaue, în 1899, cu ocazia investirii în funcția de rector al Universității din Cernăuți, a prezentat un raport despre dezvoltarea învățământului din Bucovina în decursul administrației austriece [368]. În aceste studii se pune mai mult accentul pe rolul pozitiv al administrației austriece în direcția dezvoltării și modernizării învățământului primar din Bucovina, dar nu se consemnează stagnarea sau chiar degradarea învățământului românesc din această provincie, mai ales până în anul 1848.

La începutul sec. al XX-lea, inspectorul școlar Josef Wotta a editat câteva materiale valoroase despre învățământul primar atât din întreaga Bucovină, cât și din orașul Cernăuți. Într-un studiu el expune starea învățământului în perioada 1862-1890. Autorul prezintă tabele statistice despre copiii de vârstă școlară și cei școlarizați, despre starea clădirilor școlare și despre numele învățătorilor din mai multe școli, în anii 1862 și 1869 [366, p. 32-33, 35], enumeră toate școlile primare, cu precizarea numărului de elevi din fiecare școală, existente în 1873 în Bucovina [366, p. 89-91]. Pentru anii 1871, 1880 și 1890, Josef Wotta elaborează tabele statistice comparative despre contingentul de elevi (băieți și fete) pentru fiecare district școlar, după confesiuni și naționalități [366, p. 23-26].

În alt studiu, Josef Wotta examinează mai detaliat învățământul primar din orașul Cernăuți în perioada 1869-1904. Fiind mulți ani inspector școlar în capitala Bucovinei, el aduce un șir de decizii oficiale cu referire la școlile din oraș, care conțin informații despre deschiderea unor școli noi sau lărgirea celor existente, reglementarea salariilor învățătorilor, numirea unor directori sau precizarea limbii de instruire [363, p. 2-12], prezintă o listă cu toate școlile din oraș și suburbii, precum și numărul cadrelor didactice din fiecare școală, pentru anul școlar 1905/1906 [363, p. 75-76], elaborează tabele statistice cu referire la copiii de vârstă școlară și elevii de la școlile primare din Cernăuți, după confesiuni și limba maternă, în perioada 1883-1905 [363, p. 78].

Josef Wotta a studiat amănunțit și evoluția tuturor școlilor primare din suburbiile Cernăuțiului, în special a celor de la Roșa [365, p. 1-11], Mănăsteriște [365, p. 65-73], Caliceanca [365, p. 219-230], Clocucica [365, p. 1-23], Horecea [365, 82-86]. Tot Josef Wotta a publicat și un studiu bine documentat despre salariile învățătorilor din diferite provincii austriece la sfârșitul sec. al XIX-lea, în cazul Bucovinei referindu-se la prevederile legii de salarizare din 31 mai 1898 [364, p. 164-165]. Studiile editate de profesorul și inspectorul școlar Josef Wotta sunt relevante și

importante pentru cercetarea învățământului primar din Bucovina și din orașul Cernăuți la sfârșitul sec. al XIX-lea.

Primele studii, dedicate unor școli secundare din Bucovina, au fost publicate la sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea, marea majoritate în germană. De regulă, aceste studii erau elaborate și publicate de directorii sau profesorii unor școli secundare, în care erau prezentate: informații detaliate despre înființarea și activitatea școlii respective; numărul elevilor după limba maternă, confesiuni și locul de origine; conținutul programelor școlare și orarul școlar în diferite clase; date amănunțite despre componența corpului didactic; relatări despre edificiul școlar, despre taxele școlare sau bursele acordate unor elevi etc. Aceste articole constituie o sursă istoriografică valoroasă pentru cercetarea învățământului secundar din Bucovina din perioada respectivă.

Profesorul Stefan Wolf a publicat printre primii, în 1873, un studiu amănunțit despre reformele survenite în învățământul secundar din Monarhia Habsburgică după revoluția din 1848 [362, p. 5-9, 13-16] și despre programele școlare de la gimnaziile austriece din perioada respectivă [362, p. 9-13, 20-22]. În același studiu, Stefan Wolf a inclus o listă cu directorii, profesorii și învățătorii, care au activat la Gimnaziul din Cernăuți în perioada 1850-1872 [362, p. 43-51].

Cunoscutul cărturar bucovinean Constantin Morariu a publicat în revista *Romänische Revue* din Viena o serie de articole succinte despre mai multe școli secundare din Bucovina, inclusiv despre gimnaziile din Cernăuți, Suceava și Rădăuți [330], despre Școala Reală Ortodoxă din Cernăuți [329], despre pregătirea viitorilor învățători, mai întâi la preparandia din Cernăuți [327], apoi și la Școala Normală din capitala Bucovinei [333]. Alte două articole publicate de Constantin Morariu se referă la activitatea Școlii medii Tehnice de Stat și a Școlii de agricultură din capitala Bucovinei [331; 332]. Autorul oferă informații statistice despre contingentul de elevi de la trei gimnazii, după limba maternă și confesiuni, până în anul 1888 [330, p. 462, 476, 480], prezintă succint activitatea școlilor secundare respective în perioada examinată. El redă mai desfășurat istoricul Gimnaziului Ortodox din Suceava, unde a activat în anii 1860-1869 și a predat limba română și religia ortodoxă. Articolele lui Constantin Morariu, tipărite în germană, constituie o primă încercare de prezentare generală a situației învățământului secundar din Bucovina în acea perioadă.

Gabriel Mor, directorul Gimnaziului din Rădăuți, a publicat la sfârșitul sec. al XIX-lea, în două anuare ale instituției, un studiu detaliat și valoros despre înființarea și lărgirea acestei școli [325], precum și o retrospectivă istorico-statistică despre 25 de ani de existență a gimnaziului [326]. Autorul se referă la negocierile privind înființarea școlii și activitatea Gimnaziului Inferior (1872-1881) și Superior (după anul 1882) [325, p. 7-25], oferă date complexe despre bursele și ajutoarele elevilor [325, p. 46-52], publică informații biografice succinte despre directorii,

profesorii și învățătorii, care au activat la acest gimnaziu în intervalul 1872-1897 [325, p. 55-66], elaborează mai multe tabele statistice despre reușita și promovarea în altă clasă a elevilor, precum și rezultatele de la examenele de maturitate pentru fiecare an școlar, redă informații despre contingentul de elevi, după limba maternă, confesiuni, locul de naștere, vârstă și originea socială [325, p. 67-84]. Fiind elaborat în baza rapoartelor școlare anuale, acest studiu constituie o sursă documentară importantă despre funcționarea acestui gimnaziu în primii 25 de ani de existență. Însă, autorul evită să remarce lipsa instruirii la această școală și în limba română.

Profesorul Carl Romstorfer a publicat o lucrare cu informații detaliate despre Școala medie Tehnică de Stat din Cernăuți. Directorul școlii menționează în studiul său cele mai importante evenimente din fiecare an școlar, relatează despre modificările survenite în corpul didactic al instituției [346, p. 30-32, 40-41, 48-55], prezintă informații variate despre disciplinele predate la școala de meserii [346, p. 34-39], dar și separat la secțiile de construcție [346, p. 44-48], comercială [346, p. 64-67] și de tâmplărie și mobilă [346, p. 79-81], publică tabele statistice despre contingentul de elevi de la secțiile Școlii medii Tehnice din Cernăuți, pentru anii 1873-1898 [346, p. 112-117]. O atenție aparte în lucrare se atrage activității cursurilor de perfecționare pentru ucenici meseriași [346, p. 55-60] și comercianți [346, p. 60-63]. Grație acestui studiu, dispunem de informații diverse despre activitatea Școlii de meserii în perioada 1873-1898. Carl Romstorfer a publicat și un material despre starea învățământului profesional din Bucovina la sfârșitul sec. al XIX-lea [345].

Dimitrie Isopescul, directorul Școlii Normale de Învățători și Învățătoare din Cernăuți, a publicat o lucrare amănunțită despre această instituție, care pregătea cadre didactice pentru școlile primare din Bucovina. În acest studiu aniversar sunt remarcate cele mai importante evenimente din activitatea școlii, pentru fiecare an școlar, precum numirile și modificările din corpul didactic, schimbările din programul de învățământ, desfășurarea unor întâlniri importante sau sărbători în școală, rezultatele elevilor de la examenele de absolvire [317, p. 16-105]. În anexe este publicată lista cu 108 cadre didactice de la Școala Normală, pentru perioada 1870-1894 [317, p. 106-113], se prezintă o informație despre componența corpului didactic și disciplinele predate în anul școlar jubiliar 1895/96 [317, p. 114-118], se editează lista absolvenților Școlii Normale, cu indicarea locului de naștere și unde activau în anul 1896 [317, p. 119-143], sunt tipărite tabele statistice cu contingentul de elevi, pentru fiecare an școlar [317, p. 146-153]. Scrisă în limba germană, acest studiu este până în prezent cel mai detaliat material istoriografic despre activitatea Școlii Normale din Cernăuți, de la înființare până în anul școlar 1895/96.

Lucrările publicate la sfârșitul sec. al XIX-lea cu ocazia jubileului unor școli secundare, conțin un valoros material factologic, în baza unor surse școlare oficiale, dar evenimentele sau

activitățile școlare sunt plasate într-o anumită ordine cronologică, fără comentarii sau analize. Aceste studii, care sunt importante surse istoriografice de cercetare, reprezintă mai degrabă un sumar al anuarelor școlare ale instituțiilor școlare respective pentru o perioadă de 25 de ani, statisticile școlare fiind publicate fără a fi analizate sau comparate. Bunăoară, directorii care au publicat istoricul acestor școli, evită să remarce că în aceste instituții se predă doar în germană, din care cauză proporția elevilor români și ucraineni era foarte mică.

La începutul sec. al XX-lea, mai mulți profesori de naționalitate română, de la diferite școli secundare, au publicat studii și articole valoroase în limba germană. Astfel, Constantin Mandicevski a editat un material despre reformele cu referire la școlile reale din Bucovina, incluzând și multe legi și decizii școlare imperiale și provinciale [324]. Victor Olinschi a publicat un articol detaliat cu privire la înființarea și primii ani de activitate a Școlii Reale Superioare Ortodoxe din Cernăuți (până în anul 1873). Autorul prezintă dezvoltarea învățământului cu profil real din Imperiul Habsburgic până în anul 1848 [336, p. 3-5], analizează reformele școlare imperiale de la mijlocul sec. al XIX-lea cu referire la școlile reale [336, p. 5-9], descrie negocierile care au precedat deschiderea Școlii Reale Superioare din Cernăuți [336, p. 10-19], publică deciziile ministeriale și provinciale, care specifică condițiile deschiderii școlii și remunerării corpului didactic [336, p. 20-22]. Victor Olinschi se mai referă în studiul său la inaugurarea oficială și începutul activității instituției școlare [336, p. 30-34], oferă detalii despre construcția edificiului școlar [336, p. 34-40], dar nu prezintă și informații despre componența corpului didactic al școlii ori structura contingentului de elevi. Articolul respectiv constituie doar o parte din istoricul Școlii Reale Superioare Ortodoxe din Cernăuți, care a fost publicat în anuarul școlii pentru anul școlar 1912/13. A doua parte a studiului nu a mai fost editat de către autor din cauza izbucnirii războiului și sistării activității școlii. Hermann Tausch, primul director al Școlii Reale Ortodoxe din Cernăuți, de asemenea a publicat un material în care se referă la negocierile de înființare și la primul an de activitate a școlii [348, p. 26-40].

Un studiu interesant despre istoricul Gimnaziului nr. III germano-român din Cernăuți a fost publicat de profesorul Ioan Cuparencu. Autorul reflectă mai întâi preistoria deschiderii acestei școli secundare, adică activitatea claselor paralele și a filialei româno-germane din cadrul Gimnaziului nr. I din Cernăuți [322, p. 3-10], apoi enumeră cele mai importante decizii școlare și evenimente din timpul existenței gimnaziului ca instituție separată [322, p. 10-16], precum și schimbările din corpul didactic al Gimnaziului germano-român din Cernăuți în decursul anilor 1901-1910 [322, p. 16-20].

Universitatea din Cernăuți, înființată în 1875, după 100 de ani de la ocuparea Bucovinei, a fost cea mai importantă instituție de învățământ din această provincie. Despre universitatea

cernăuțeană s-au publicat mai multe studii și articole, mai ales în limba germană. În 1900, cu ocazia aniversării a 25 de ani de la înființarea Universității, au fost editate două lucrări mai importante despre această instituție. Secretarul universitar Anton Norst a coordonat apariția unui volum festiv, tipărit cu caractere gotice, care conține informații biografice valoroase despre membrii Senatului academic și profesorii Universității în perioada 1875-1900 [297, p. 23-72], despre Biblioteca universitară [297, p. 76-78] sau societățile studențești [297, p. 112-119]. Senatul academic a editat un studiu festiv, în care se prezintă în detaliu înființarea și activitatea Universității [310, p. XLIII-LXXVII], apoi a celor trei facultăți, de Teologie Ortodoxă [310, p. 3-67], Drept și Științele Statului [310, p. 71-91] și de Filozofie [310, p. 95-124], în decurs de 25 de ani (1875-1900). Acest studiu mai conține relatări despre Biblioteca Universitară [310, p. 127-149] și bursele studențești [310, p. 153-160], sunt publicate tabele statistice privind frecvența celor trei facultăți și a Universității, pentru semestrele de iarnă și de vară, în decurs de 25 de ani [310, p. 161-168]. Deși ambele lucrări au fost elaborate într-un stil festiv, prin care se pune accentul pe beneficiile existenței acestei universități, ele conțin și un bogat material factologic, valoros pentru cercetarea istoriei acestei instituții.

Profesorul Isidor de Onciul a publicat în revista „Candela” un studiu despre dezvoltarea culturii teologice și clericale din Bucovina [202]. Studiul a fost tradus de Constantin Morariu în germană și republicat în „Romänische Revue” din Viena. În această lucrare se prezintă mai detaliat activitatea Școlii clericale (1786-1818) [337, p. 671-695] și a Institutului de Teologie (1827-1875) [337, p. 30-39, 84-98], precum și a Facultății de Teologie, în primii ani de existență [337, p. 137-145, 200-213]. Despre Facultatea de Teologie a publicat un articol valoros și Eusebie Popovici [211]. Remarcăm și materialul despre Biblioteca universitară, elaborat de directorul Karl Reifenkugel [342]. În timpul războiului, Heinrich Singer a publicat o broșură, în care insista că la Cernăuți trebuia să fie păstrată Universitatea cu predare în limba germană [347].

Literatura istorică austriacă de până la anul 1918 se caracterizează prin abordarea anumitor subiecte cu referire la învățământul primar și secundar din Bucovina, dar cele mai multe studii au fost consacrate activității unor instituții școlare, fiind elaborate cu ocazia unor aniversări jubiliare. În aceste articole și studii se aprecia pozitiv măsurile autorităților școlare austriece, se atrăgea atenție cu precădere asupra învățământului în limba germană, fiind neglijate problemele din domeniul școlar cu care se confruntau românii sau ucrainenii din Bucovina. Studiile în limba germană, publicate în această perioadă, sunt valoroase până în prezent, mai ales datorită multiplelor date și statistici factologice privind sistemul de învățământ din Bucovina.

1.2. Istoriografia românească cu referire la sistemul de învățământ din Bucovina

Românii bucovineni Dimitrie Isopescul și Constantin Morariu au fost printre primii care au abordat problematica evoluției învățământului românesc din Bucovina. Dimitrie Isopescul, directorul Școlii Normale din Cernăuți și președintele *Societății învățătorilor din Bucovina*, era o personalitate bine informată despre starea reală a școlilor primare. Într-un articol el a expus succint învățământul din Bucovina până la reformele școlare din anii 60-70 ai sec. al XIX-lea și a remarcat cele mai importante manuale școlare românești, utilizate în școlile primare și secundare [316, p. 57-63].

Constantin Morariu s-a referit în articolul său cu precădere la starea învățământului în perioada administrațiilor militare și galițiene. El constata cu regret că românii din Moldova au progresat timp de 67 de ani (1821-1888) mai mult decât conașionalii lor din Bucovina în decurs de 113 ani (1775-1888) de administrație austriacă [328, p. 267]. Constantin Morariu remarca patru perioade distincte de evoluție a învățământului primar din Bucovina, și anume: 1774-1786 (administrația militară); 1786-1850 (perioada galițiană); 1850-1869 (trecerea treptată a școlilor în subordinea Consistoriului Ortodox) și după anul 1869, când s-au implementat reformele școlare [328, p. 268]. Autorul analizează și compară aceste etape distincte în evoluția învățământului bucovinean, prezintă o listă de 18 manuale școlare românești, elaborate după anul 1850 de cărturarii Silvestru Morariu și Vasile Ianovici [328, p. 393-394], publică tabele statistice cu referire la progresul școlilor primare din Bucovina în perioada 1871-1888 [328, p. 401]. Constantin Morariu constata cu regret în studiul său că, dacă în 1780, în toate orașele importante din Bucovina funcționa câte o școală românească, atunci peste 100 de ani, în 1888, în orașele bucovinene nu mai era nici o școală românească [328, p. 403].

Istoricul Ion Nistor a publicat un articol detaliat despre învățământul primar din Bucovina la începutul stăpânirii austriece. El a prezentat starea învățământului din acest spațiu înainte de anexare [335, p. 3-18], a descris școlile existente în perioada administrației militare și la începutul administrației galițiene, până către anul 1820, când erau închise ultimele școli moldovenești din Cernăuți și Suceava [335, p. 18-41]. Ion Nistor a semnalat existența în spațiul istoric al Bucovinei a școlilor încă din perioada moldovenească și a remarcat că presiunile de germanizare și catolicizare a învățământului au cauzat neîncrederea populației autohtone față de școală.

La începutul sec. al XX-lea s-a remarcat mai ales George Tofan, care a publicat în română mai multe articole despre învățământul bucovinean. În aceste studii, autorul examinează succesele din învățământul primar la sfârșitul sec. al XIX-lea [238, p. 276-282], prezintă legile cu privire la salariile învățătorilor bucovineni [240, p. 282-287], se referă la lupta românilor bucovineni pentru învățământ în limba maternă [241, p. 245-255], expune importanța organizării unor cursuri de vară

pentru învățătorii români, descrie desfășurarea primului congres al cadrelor didactice de etnie română din Bucovina [234, p. 252-256]. George Tofan a publicat multe din aceste articole în revista „Viața Românească” din Iași, informând pe această cale opinia publică din România atât despre succesele învățământului din Bucovina, cât și despre problemele cu care se confruntau românii bucovineni.

George Tofan a elaborat și o lucrare despre învățământul public din Bucovina în perioada austriacă, păstrată sub formă de manuscris. În acest studiu el expune critic evoluția învățământului din Bucovina până la reformele din 1869, menționând multiplele probleme cu care s-a confruntat școala românească, analizează Regulamentul din 1786, legislația imperială și provincială de după 1869 cu referire la învățământ, dar nu prezintă și dezvoltarea învățământului din Bucovina după implementarea reformelor școlare [239].

Studiul lui Tofan, alcătuit din două părți (Învățământul din Bucovina și Literatura didactică primară), a fost publicat recent la Suceava. În prima parte a lucrării, autorul urmărește dezvoltarea învățământului primar din Bucovina la începutul stăpânirii austriece, până către anul 1795 [237, p. 35-68]. În continuare, George Tofan expune și analizează codicele școlar, adoptat de autoritățile de la Viena în 1804, după care s-a condus învățământul din Imperiul Habsburgic, cu puține modificări, până la legea școlară din 1869 [237, p. 69-81]. Autorul expune situația gravă a învățământului românesc din Bucovina până la anul 1848 [237, p. 82-89], urmărește procesul sinuos de transferare a școlilor către Consistoriul Ortodox din Cernăuți după anul 1844 [237, p. 89-116], prezintă dezbaterile din Dieta Bucovinei cu referire la chestiunile școlare [237, p. 117-126], analizează legile școlare imperiale și provinciale, adoptate în 1869, respectiv în 1873 [237, p. 126-146]. Referindu-se la învățământului din Bucovina până la 1869, George Tofan constata în studiul său că „perioada de aproape 100 de ani de la încorporarea Bucovinei până la legea școlară imperială este o perioadă de dibuiri, de zbucium și de luptă și rezultatele ei sunt foarte slabe, aproape zero... Timpul administrației galițiene a fost o stăruitoare tentativă de deznaționalizare și românii au trebuit în mare parte să renunțe la școală care nu era o instituție de cultură, ci un mijloc de chin și batjocură” [237, p. 126].

La începutul sec. XX, la revista *Școala* din Cernăuți au colaborat mai mulți învățători și oameni de cultură, care au publicat în română articole succinte despre învățământul românesc la acel moment din Bucovina. În paginile acestei reviste, publicul era informat despre deschiderea unor clase sau școli românești în localitățile mixte [224, p. 281-291], era criticat sistemul bilingv de instruire, mai ales în școlile secundare, unde în clasele inferioare se studia cu precădere în limba maternă a elevilor, iar în clasele superioare, cele mai multe obiecte se predau în germană [225, p. 112-116].

În ajunul declanșării războiului au fost publicate articole în limba română și despre învățământul secundar din Bucovina, în care s-a reflectat activitatea unor școli medii ori erau puse în discuție unele probleme de ordin general. Bunăoară, Gherasim Buliga a editat un material despre Școala Normală de Învățători din Cernăuți, referindu-se mai ales la lupta pentru instruirea în română și activitatea secției române a acestei instituții, după anul 1909 [147, p. 229-232]. Eusebie Popovici a publicat un articol despre întemeierea liceului ortodox pentru băieți din Suceava [209], iar Alexandru Vitenco a scris un istoric al Școlii Reale Ortodoxe din Cernăuți, în care remarcă lipsa instruirii la această școală în limba română, deși instituția era susținută de către Fondul Bisericesc [296, p. 138-141], prezintă câteva tabele cu elevii acestei școli, după confesiuni, naționalitate și locul (patria) de origine [296, p. 142-143]. Autorii acestor studii activau atunci în școlile secundare respective și cunoșteau din proprie experiență situația din aceste instituții și problemele cu care se confruntau mai ales elevii români.

Alți profesori români au abordat problemele cu care se confrunta comunitatea românească din Bucovina în cazul învățământului secundar. Vasile Greciuc critică sistemul utracvin (bilingv) de instruire în școlile medii, când doar o parte din obiecte se predau în română, restul fiind studiate în germană [170]. George Tofan, președintele *Asociației Corpului Didactic Român din Bucovina*, a elaborat un studiu privind localitățile cu populație românească din Bucovina și numărul elevilor care frecventau o școală secundară. S-a calculat atât numărul total al elevilor români din școlile secundare pe districte [236, p. 84-93], cât și frecvența anumitor școli medii [236, p. 176-189]. Această anchetă, valabilă pentru anii 1911-1912, oglindește tabloul real al învățământului primar și secundar românesc din Bucovina chiar în ajunul izbucnirii războiului și ne ajută să remarcăm satele care dădeau cei mai mulți elevi români în școlile secundare. George Tofan a publicat câteva articole și despre Universitatea din Cernăuți, în care relatează despre societățile studențești [242, p. 439-443] sau Catedra de istorie a românilor [233, p. 117-120].

Iorgu Toma a editat o lucrare consistentă în care remarcă aportul deosebit al Societății *Școala Română* din Suceava pentru îmbunătățirea situației școlilor primare și secundare cu instruire în limba română. În carte se acordă o atenție deosebită ajutorului acordat de *Școala Română* pentru clasele paralele române de la Liceul ortodox din Suceava și susținerea elevilor români de la această școală [243, p. 52-65]. Autorul enumeră manualele în limba română, elaborate și editate de profesorii de la Gimnaziul din Suceava cu sprijinul financiar al Societății [243, p. 65-67], remarcă filialele Societății *Școala Română* [243, p. 122-127], oferă informații despre averea Societății în 1908 [243, p. 136-137] și conducerea acesteia, de la înființare (1883) până în anul 1908 [243, p. 138-147].

După unirea Bucovinei cu România, în istoriografia românească au fost publicate mai multe studii despre Bucovina în perioada austriacă, inclusiv câteva materiale referitoare la învățământul primar din acest teritoriu în perioada respectivă. Olga Hrenciuc a analizat sub formă critică evoluția învățământului, arătând starea gravă a școlilor din această provincie, mai ales până la mijlocul sec. al XIX-lea [173]. Simeon Reli s-a referit la istoricul școlii primare din Coțmani, unde până în 1828 s-a predat și în română. Realizând istoricul unei școli din nordul Bucovinei, autorul demonstra că, până în 1817, la școala din Coțmani s-a predat în germană și română, toți învățătorii fiind până atunci români [220, p. 193-194, 219]. Emanuil Isopescu a realizat o retrospectivă succintă a evoluției învățământului din Bucovina pe parcursul stăpânirii austriece [176, p. 11-17]. Studiile respective, deși conțineau informații noi despre școlile din Bucovina, investigau doar unele subiecte înguste și se refereau cu precădere la învățământul românesc din această provincie.

În primii ani după unirea Bucovinei cu România, au fost publicate în limba română mai multe anuare ale liceelor din Bucovina, care conțineau și informații succinte despre activitatea unor școli secundare din acest teritoriu în ultimii ani de stăpânire austriacă [181], în timpul războiului [194] sau în primii ani după Unire [204, p. 11-15]. Victor Morariu relatează despre activitatea Liceului din Suceava în anii de război 1914-1918, despre profesorii de la această școală și obiectele studiate [194, p. 5-15]. Gheorghe Palamarescu descrie pe scurt activitatea liceului de băieți din Cernăuți și a liceului românesc din capitala Bucovinei, oferind și date statistice despre numărul total al elevilor și al celor de naționalitate română de la aceste două licee, în perioada 1808-1918 [204, p. 11-14, 17-18]. Ioan Bilețchi publică o scurtă privire istorică a activității Liceului din Câmpulung în anii 1907-1914, în timpul războiului și în primii ani după unirea cu România, fiind expuse informații generale despre elevii liceului și despre absolvenții acestei școli, în anii 1914-1920 [144, p. 3-13]. Emanuil Isopescu editează informații succinte cu referire la înființarea liceului din Rădăuți, publicând contractul încheiat între Consiliul Școlar provincial și comunitatea din Rădăuți despre condițiile de activitate și finanțare a școlii [176, p. 22-24], relatează despre istoricul liceului până la izbucnirea războiului și programele de învățământ [176, p. 24-33], informează despre edificiul liceului și activitatea claselor paralele românești de la acest liceu după anul 1910 [176, p. 33-45].

Tot atunci au fost editate și câteva studii despre activitatea unor licee pentru fete la începutul sec. al XX-lea și în primii ani după 1918. Astfel, Agripina Tarnovietchi a elaborat un studiu al istoricului liceului de fete din Cernăuți, referindu-se la activitatea școlii în perioada 1898-1914 [231, p. 3-10], în timpul războiului [231, p. 11-17] și în primii ani după Unire. Autoarea prezintă informații despre edificiul liceului și oferă date statistice despre numărul elevelor în fiecare an școlar, pe clase, pentru intervalul 1898-1923, precum și despre programa analitică a liceului,

pentru diferite intervale, la fel pe clase [231, p. 40-41, 62-65]. O succintă relatare despre liceul orășenesc de fete din Rădăuți a publicat directorul școlii respective Maximilian Ianovici [62, p. 5-8]. O altă directoare, Aspazia Șandru, a aruncat o privire istorică asupra liceului ortodox de fete din Cernăuți, de la înființarea sa, în 1902, până la încheierea războiului, în 1918 [228, p. 3-13].

Așadar, în anii 1921-1924, directorii majorității școlilor secundare din Bucovina au publicat relatări succinte despre istoricul școlilor pe care le conduceau, atât în perioada austriacă, cât și în timpul războiului și în primii ani după Unire. Publicate în română, în anuarele liceelor respective, aceste materiale erau binevenite la acea etapă, fiindcă se adresau publicului larg din Bucovina, dar și din toată România, care nu cunoștea germana. Aceste studii restrânse prezintă interes și acum pentru cercetare, fiindcă acoperă perioada din ajunul și din timpul războiului, despre care s-a scris mai puțin în istoriografia austro-germană, și accentul se pune mai ales pe problemele învățământului în română.

În perioada interbelică au fost editate și câteva studii mai detaliate despre unele licee din Bucovina. Cu ocazia aniversării a 75 de ani de la înființare, profesorul Eusebie Popovici a publicat o monografie valoroasă despre activitatea Liceului Ștefan cel Mare din Suceava în perioada 1860-1935. Autorul lucrării a examinat diferite aspecte din istoria Gimnaziului din Suceava, precum înființarea școlii, programele școlare, schimbările din corpul didactic, întemeierea claselor paralele românești și manualele școlare [210, p. 31-70, 90-97, 115-117], inaugurarea noului edificiu școlar [210, p. 81-83], susținerea Gimnaziului de către Societatea „Școala Română” [210, p. 79-81], situația școlii în timpul războiului [210, p. 117-124]. Profesorul Eusebie Popovici a prezentat în această carte o statistică cu structura națională a elevilor acestui liceu, în perioada 1860-1934 [210, p. 125-126], a publicat lista completă a corpului didactic a Liceului din Suceava, cu indicarea anilor de activitate și a obiectelor predate [210, p. 127-132]. Filimon Taniac a editat un studiu jubiliar despre Gimnaziul din Suceava, dar se referă doar la primele trei decenii de activitate a școlii, din anii 1860-1890 [230].

Cu ocazia împlinirii a 50 de ani de la deschiderea Școlii medii Tehnice din Cernăuți, Traian Procopovici a publicat o lucrare despre istoricul acestei instituții școlare. Cea mai mare parte a studiului respectiv se referă la perioada austriacă, fiind prezentată activitatea Școlii medii Tehnice, a Școlii de construcții, a școlilor de ucenici meseriași și comerciali, a secțiilor comerciale și de tâmplărie, se prezintă pentru fiecare an școlar un tablou al absolvenților principalelor secții de la această școală de meserii, după naționalități [213]. Aceste articole și studii, publicate în perioada interbelică, constituie materiale valoroase despre învățământul secundar din Bucovina.

După unirea Bucovinei cu România, s-au publicat unele materiale despre activitatea Universității românești din Cernăuți, mai puțin despre perioada austriacă a acestei instituții. În

această perioadă s-au editat unele studii interesante despre societățile studentești românești *Dacia* [156], *Junimea* [157] sau *Academia ortodoxă* [138], în care era reflectată și perioada austriacă de activitate ale acestora.

Anexarea nordului Bucovinei de către Uniunea Sovietică în 1940 și instaurarea unui regim comunist prosovietic în România după al Doilea Război Mondial au făcut imposibilă apariția unor studii despre învățământul din Bucovina. În perioada postbelică nu au fost elaborate materiale nici despre Universitatea din Cernăuți, fiindcă istoria nordului Bucovinei nu se punea în discuție. Abia la sfârșitul anilor '70 ai sec. al XX-lea au apărut la Suceava câteva articole mai importante despre învățământul primar bucovinean în perioada austriacă. Lazăr Ureche s-a referit în studiul său cu precădere la situația învățământului din Bucovina la începutul stăpânirii austriece. El consideră că învățământul românesc din perioada 1775-1786 trebuie văzut ca o continuare, în condiții noi, a unei tradiții din vremea în care Bucovina făcea parte integrantă din trupul Moldovei, atunci consemnându-se atât evoluții pozitive, de etatizare, laicizare și modernizare a învățământului, cât și procese de germanizare și înstrăinare a populației autohtone prin intermediul școlii [292, p. 142-143]. Profesorul Mihai Iacobescu a remarcat într-un articol importanța revoluției din 1848 pentru dezvoltarea învățământului românesc din Bucovina [175, p. 163-177]. Vasile Boca a analizat în studiul său învățământul ambulant și importanța sa pentru educarea unor tineri români din Bucovina. Autorul redă un șir de exemple de instruire a unor tineri români de către învățători ambulanți, în perioada 1786-1848 [145, p. 302-308]. Valerian Lazăr, într-un material despre Liceul „Dragoș Vodă” din Câmpulung, a prezentat succint perioada austriacă de funcționare a gimnaziului din acest oraș [182, p. 19-23].

În 1975, când se împlineau 200 de ani de la anexarea Bucovinei, I.V. Goraș a publicat o lucrare mai detaliată despre învățământul românesc din partea de sud a Bucovinei în perioada 1775-1918. Autorul examinează evoluția învățământului primar în diferite perioade administrative, accentul fiind pus pe școlile cu predare în română și doar a celor din sudul provinciei [169, p. 50, 53-54, 96, 115-119], analizează programele și manualele școlare [169, p. 70-78, 107-111], se referă la legislația școlară, oferă unele date incomplete despre frecvența școlară [169, p. 78-80, 120-121]. În lucrarea sa, I.V. Goraș prezintă succint și activitatea liceelor din Suceava, Rădăuți și Câmpulung, precum și a școlii profesionale din Câmpulung, instituții în care s-a predat parțial și în română [169, p. 124-134], dar omite alte licee pentru băieți din Siret și Gura Humorului ori liceele pentru fete, unde instruirea s-a realizat în germană. Autorul menționează și cele mai importante manuale școlare în limba română, folosite atunci în școlile secundare [169, p. 148-151]. În această carte, însă, nu se analizează școlile din partea nordică a provinciei și, din motive lesne de înțeles, practic nu se utilizează denumirea de Bucovina, cel mai

frecvent fiind folosită noțiunea de învățământ sucevean sau din ținutul Sucevei. Totodată, în lucrare se pune accentul pe școlile românești din sudul Bucovinei și foarte puțin se acordă atenție școlilor cu limbile de instruire germană, ucraineană, maghiară sau poloneză.

După 1989 a crescut mult interesul față de trecutul unor provincii istorice românești, precum Bucovina și Basarabia. La București, Suceava, Iași, Chișinău, Cernăuți au fost publicate lucrări despre istoria Bucovinei, în care istoricii Ion Nistor¹ [198, p. 46-50, 71-80, 142-148, 187-193], Mihai Iacobescu [174, p. 274-287, 323-327, 446-453], Ștefan Purici [217, p. 87-96, 176-183], Mihai-Ștefan Ceașu [148, p. 118-127, 197-210], Constantin Ungureanu [249, p. 205-231], Ilie Luceac [187, p. 68-75] au acordat atenție sistemului de învățământ din această provincie în perioada austriacă. Fiecare autor, în parte, a adus o contribuție importantă la cunoașterea istoriei învățământului din Bucovina.

În această perioadă au fost editate și două monografii, dedicate învățământului bucovinean. Mircea Grigoroviță, în lucrarea sa, se referă la învățământul din partea nordică a Bucovinei în perioada 1775-1944 [171], iar Gheorghe Giurcă a publicat o carte despre învățământul din Suceava [168]. Ambele lucrări, însă, prezintă starea învățământului primar doar din unele părți ale Bucovinei, accentul fiind pus în special pe învățământul românesc din zonele respective. Gheorghe Giurcă [167] și Petru Rusșindilar [222] au publicat la Suceava două lucrări, consacrate activității pedagogice a lui George Tofan, în care se apreciază înalt activitatea sa de susținere a învățământului în limba română din Bucovina și se remarcă publicațiile sale despre învățământ.

În ultimele două decenii, în diferite orașe din sudul Bucovinei au fost publicate mai multe lucrări cu referire la istoria anumitor școli secundare din actualul județ Suceava. În 1994, la Suceava era editată o monografie, dedicată Liceului „Eudoxiu Hurmuzachi” din Rădăuți, la 120 de ani de la înființare [183]. La Iași a fost tipărită o altă carte despre acest liceu, coordonator fiind Petru Bejinariu [142]. În ambele cărți, însă, cea mai mare atenție s-a acordat perioadei interbelice și mai ales postbelice de activitate a liceului, perioada austriacă fiind prezentată doar succint [142, p. 18-24].

La Rădăuți s-a tipărit o lucrare despre istoria altei școli secundare din acest oraș, a Colegiului Tehnic, unde în perioada austriacă a funcționat Liceul orășenesc pentru fete. Cartea respectivă a fost elaborată de Marian Olaru și Elena Olaru, iar cea mai mare parte a studiului se referă la perioada de după anul 1918, fiind expusă doar o cronică a școlii în anii 1905-1918 [201, p. 7-10]. Autorii acestei cărți au publicat lista profesorilor de la acest liceu, pentru anii școlari 1906/07 – 1912/13 [201, p. 111-113], dar și listele elevelor din primii trei ani de studii [201, p. 129-133].

¹ Cartea s-a tipărit după manuscrisul lui Ion Nistor, sinteză inedită păstrată de fiica istoricului, Oltea Nistor-Apostolescu. Ediția și studiul bio-bibliografic a fost realizat de Stelian Neagoe.

Franz Pieszczych a elaborat o monografie interesantă despre Liceul „Lațcu Vodă” din Siret, în care prezintă succint și perioada austriacă de funcționare a acestei școli, inclusiv corpul profesoral al gimnaziului în perioada 1899-1919 și absolvenții școlii din anii 1907-1919 [206, p. 15-23].

Valeriu Maricari a scos de sub tipar o carte despre Școala de arte și meserii din Câmpulung, în care prezintă atât activitatea acestei școli [190, p. 28-35], cât și cei mai cunoscuți profesori de la această instituție școlară [190, p. 40-54]. În altă carte s-a abordat la modul general învățământul din orașul Câmpulung, inclusiv liceele de băieți și fete, precum și școala de meserii din oraș [143, p. 32-38, 49-50]. Florin Moraru a editat o monografie a Colegiului Național Ștefan cel Mare din Suceava, adică a fostului Gimnaziu greco-ortodox din acest oraș, în care se prezintă într-o formă mai generală și activitatea instituției în perioada austriacă [195]. Deși se referă mai mult la activitatea școlilor după anul 1918, aceste monografii ale unor licee constituie o sursă istoriografică importantă pentru cercetarea învățământului secundar din partea de sud a Bucovinei în perioada austriacă.

După 1990 s-au editat mai multe reviste de specialitate, în care s-au publicat și articole științifice despre învățământul secundar din Bucovina. Astfel, Vladimir Trebici a publicat un material valoros despre Liceul „Aron Pumnul” din Cernăuți, inclusiv despre istoricul liceului în perioada austriacă [245, p. 21-30]; George Galan a elaborat un articol despre Școala Normală din Cernăuți [164, p. 93-98]; Gheorghe Schipor a editat un studiu cu privire la învățământul agricol din Bucovina, referindu-se și la activitatea școlilor agricole în anii 1871-1914 [223, p. 356-360]; Dimitrie Vatamaniuc a publicat câteva articole despre Liceul german din Cernăuți și rolul lui Aron Pumnul în organizarea Bibliotecii Gimnaziștilor Români de la această școală secundară [293, p. 17-25] ori susținerea acestei biblioteci de către Mihai Eminescu [295, p. 337-341].

Recent, cercetătoarea Ligia-Maria Fodor a susținut teza de doctorat despre învățământul secundar din Bucovina și a publicat mai multe articole despre diferite școli secundare din această provincie. În aceste studii, autoarea analizează în detaliu legislația austriacă cu privire la organizarea și funcționarea diferitor tipuri de școli secundare [159], examinează activitatea Gimnaziului greco-ortodox din Suceava [161], redă activitatea celor mai importante școli medii din Bucovina după anul 1861 [163]. Ea a elaborat în germană un material despre activitatea principalelor licee pentru fete din Bucovina [309]. În studiile sale, autoarea prezintă cadrul legislativ al organizării și funcționării școlilor secundare, utilizând un șir de documente inedite, analizează activitatea gimnaziilor pentru băieți, a școlilor reale, a liceelor pentru fete și a școlilor medii private din Bucovina.

Ligia-Maria Fodor a editat și o lucrare valoroasă despre învățământul secundar în Bucovina în perioada 1861-1918 [162]. În această monografie se analizează cadrul normativ privind modul de

organizare și funcționare a diferitor tipuri de școli secundare, sunt prezentate gimnaziile de băieți, liceele de fete și școlile reale din Bucovina, dar nu sunt incluse și școlile agricole, de meserii sau Școala Normală din Cernăuți, care de asemenea aveau un nivel mediu de instruire. Autoarea atrage o atenție deosebită asupra unor asemenea aspecte, precum ordinele ministeriale de deschidere a fiecărei școli secundare examinate, activitatea instituțiilor respective, programele școlare și starea clădirilor, unde funcționau aceste școli. Într-o formă mai succintă se prezintă evoluția contingentul de elevi, după limba maternă și confesiuni, sau componența corpului didactic al școlilor cercetate. Prin studiile sale, Ligia-Maria Fodor a adus o contribuție importantă la elucidarea și prezentarea învățământului secundar din Bucovina în perioada autonomiei provinciale (1861-1918).

După anul 1990 s-au editat mai multe articole despre Universitatea din Cernăuți, cele mai multe fiind consacrate activității unor societăți studențești românești din capitala Bucovinei. Autorii acestor articole au abordat mai pe larg subiectul constituirii și activității unor asociații academice [205, p. 353-373; 227, p. 335-344], funcționarea societăților *Junimea* [208, p. 543-553] sau *Arboroasa* [154], relațiile dintre societățile studențești românești și germane [246, p. 281-286], activitatea societăților studențești germane [291, p. 345-349]. Au fost editate și materiale cu referire la inaugurarea Universității [149, p. 59-67], despre Facultatea de Teologie [244, p. 49-55], învățământul farmaceutic [185, p. 32-44] sau crearea catedrei de istoria românilor [199, p. 76-85].

Mircea Grigoroviță a elaborat o lucrare despre Universitatea din Cernăuți în perioada interbelică, în care doar succint se referă la perioada austriacă de activitate a acestei instituții [172, p. 16-17, 33, 65-68, 100]. Același autor a editat o lucrare despre învățământul în nordul Bucovinei, în care doar pe scurt reflectă funcționarea Universității în perioada de până la 1918 [171, p. 125-134]. Așadar, deși până în prezent în istoriografia românească s-au editat un șir de articole, studii și lucrări despre învățământul din Bucovina, totuși nu a fost realizată o lucrare de sinteză, care să cuprindă în complexitate învățământul primar, secundar și superior din această provincie în perioada austriacă.

Autorul tezei de față, în diverse articole și studii, a analizat și comparat învățământul primar din Bucovina în perioada administrațiilor militară [265] și galițiană [266], după anul 1848 [263], în anii 1869-1914 [264] sau la începutul sec. XX [260], fiind evidențiate măsurile pozitive ale autorităților, dar și problemele existente în școlile primare. În alte studii s-a evaluat știința de carte din Bucovina [287] și din alte spații locuite de români [288], s-au examinat statisticile școlare de la începutul sec. XX [279]. În atenția autorului s-au aflat și aspecte, precum învățământul din orașul Cernăuți [268] și din alte provincii cu populație românească [269], activitatea școlilor

particulare românești [261] și a inspectorilor școlari din Bucovina [258], salarizarea învățătorilor bucovineni [274].

Examinarea comparativă a nivelului științei de carte din Bucovina față cu alte provincii austriece și cu alte teritorii cu populație românească ne-au permis să remarcăm progresul evident al sistemului de învățământ după anul 1880, dar să evidențiem și decalajele semnificative ale știutorilor de carte a locuitorilor de diferite etnii din Bucovina sau dinamica diferită de diminuare a populației analfabete în alte spații locuite de români. Cercetarea și analiza critică a statisticilor școlare oficiale austriece pentru anii 1895-1913 ne-au permis să depistăm și să corectăm cele mai evidente greșeli și să expunem statistici mai corecte privind contingentul elevilor de la școlile primare din Bucovina, după confesiuni și limba maternă [279, p. 188-192, 196-202].

În monografia noastră, consacrată învățământului primar din Bucovina, este analizat nivelul de instruire din această provincie, mai ales după anul 1869, este reflectată activitatea consiliilor școlare și a inspectorilor școlari, sunt analizate critic statisticile școlare și menționate cele mai importante erori, este evaluat nivelul științei de carte a populației Bucovinei. În lucrare au fost realizate un șir de tabele și diagrame despre învățământul primar [262, p. 186-219], a fost elaborată o hartă școlară cu privire la contingentul de elevi după limba maternă, în anul 1913 [262, p. 336]. În cartea respectivă a fost publicată lista școlilor primare din Bucovina, în anii 1894 și 1913, și lista directorilor de școli, în anul 1904 [262, p. 220-295]. Într-o versiune mai succintă, învățământul primar a fost cercetat în monografia subsemnatului despre sistemul de învățământ din Bucovina în perioada 1774-1918 [276, p. 37-165].

În altă monografie detaliată despre învățământul secundar din Bucovina sunt examinate toate tipurile de școli medii din Bucovina, atenția principală fiind acordată liceelor pentru băieți (oficial numite gimnazii) [285]. În diferite reviste și culegeri de materiale au fost editate mai multe articole despre gimnaziile din Bucovina [253, 254], școlile reale [284], de meserii [281] sau liceele pentru fete din Bucovina [272], despre organizarea și funcționarea principalelor școli secundare din Cernăuți [286], despre învățământul primar și secundar din Bucovina în perioada 1869-1918 [270]. Au fost elaborate și câteva studii cu referire la istoricul activității unor școli secundare din orașele Cernăuți, Suceava sau Rădăuți [255-257, 280]. Prin publicarea acestor studii, s-a urmărit scopul de a elucida și analiza sub diferite aspecte modalitatea de funcționare a școlilor secundare din Bucovina, fiind evidențiați atât factorii pozitivi de modernizare a societății bucovinene, cât și unele deficiențe în activitatea sistemului de învățământ.

Autorul acestei teze a publicat și câteva articole cu referire la înființarea [259] și activitatea Universității din Cernăuți [248] sau despre profesorii români de la această instituție [273], a fost editat un material despre Senatul Academic al Universității, pentru anii 1875-1914 [275]. De

asemenea, monografia dedicată sistemului de învățământ din Bucovina conține un capitol despre Universitatea din Cernăuți în perioada 1875-1919 [276, p. 309-368]. În această lucrare au fost examinate multiple aspecte cu referire la înființarea și activitatea Universității, sediul și Biblioteca Universitară, corpul profesoral și contingentul de studenți de la cele trei facultăți, bursele studențești și societățile academice, situația instituției în anii 1914-1919.

1.3. Studii în istoriografia germană și ucraineană, despre învățământul din Bucovina

În perioada interbelică, istoricii din Austria și Germania au fost mai puțin preocupați de istoria Bucovinei. În schimb, în perioada postbelică, foștii repatriați germani din Bucovina au publicat în Germania mai multe cărți și articole despre istoria acestei provincii. În 1961 s-a editat un studiu despre germanii bucovineni [302], în care Erich Prokopowitsch a publicat un articol consistent despre învățământul primar din Bucovina, cât și despre cele mai importante școli secundare din acest ținut în perioada austriacă. Autorul analizează cu precădere evoluția învățământului primar în perioada administrațiilor militare și galițiene, remarcând atât succesele, cât și neajunsurile din domeniul învățământului până la revoluția din 1848 [340, p. 269-279, 286-294]. Într-o formă mai restrânsă se examinează evoluția învățământului după 1848 și mai ales în ultimele decenii de stăpânire austriacă, fiind apreciate reformele și succesele din sfera învățământului din perioada respectivă [340, p. 294-296, 310-312]. Cât privește învățământul secundar, autorul a expus mai desfășurat activitatea Gimnaziului german din Cernăuți [340, p. 279-286], alte școli medii din Bucovina fiind examinate doar la modul general [340, p. 297-299, 302-310].

Rudolf Wagner a editat o lucrare în două volume despre învățământul austriac multinațional din Bucovina. Primul volum este dedicat învățământului primar. Studiul conține informații prețioase, precum legea școlară provincială din anul 1873 [356, p. 35-45], componența nominală a Consiliului Școlar provincial și a consiliilor școlare districtuale în anii 1904 și 1914 [356, p. 48-51, 119-122], lista tuturor școlilor primare din Bucovina în 1904 și 1914, în care se indică limba de instruire și componența corpului didactic [356, p. 51-104, 123-147].

Volumul II al lucrării lui Rudolf Wagner este consacrat școlilor secundare și Universității din Cernăuți. Studiul conține informații mai detaliate cu referire la Gimnaziul german din Cernăuți [357, p. 9-19, 24-25, 28-29]. Autorul publică informații biografice succinte a 274 de profesori, învățători și suplinitori, care au lucrat la gimnaziul din Cernăuți până în 1918 [357, p. 38-69], oferă informații statistice despre contingentul de elevi de la această instituție în decurs de 100 de ani (1808-1908) [357, p. 76-85]. Pentru alte gimnazii de băieți, Rudolf Wagner prezintă doar relatări generale și editează liste cu componența corpului didactic de la mai multe școli medii,

pentru anul 1914 [357, p. 94, 96-99, 103, 111-112], publică planul de învățământ de la Școala medie Tehnică din Cernăuți [357, p. 122-128] etc. Cât privește Universitatea din Cernăuți, Rudolf Wagner a examinat mai detaliat activitatea diferitor asociații studențești, create pe criterii etnice [357, p. 177-223], se referă la predarea disciplinei de farmaceutică [357, p. 144-149], relatează despre inaugurarea Universității românești la Cernăuți [357, p. 167-175].

Deși studiile lui Rudolf Wagner cuprind toate nivelurile sistemului de învățământ, totuși în lucrare este expusă doar fragmentar evoluția învățământului primar, secundar și superior din Bucovina în perioada austriacă. Autorul accentuează influența benefică a factorului german, fără a menționa și problemele sau neajunsurile existente în sistemul de învățământ. El publică în principal date factologice (mai ales, liste cu profesori și învățători, statistici despre elevi, programe școlare), se referă cu precădere la școlile cu instruire în germană, dar neglijează instituțiile cu instruire parțială în română ori ucraineană, nu compară situația diferitor tipuri de școli secundare.

În ultimul deceniu al sec. al XX-lea au fost publicate studii în limba germană despre Bucovina, cea mai importantă fiind lucrarea lui Emanuel Turczynski, în care sunt examinate mai multe aspecte din istoria modernă a Bucovinei. Sistemul de învățământ este prezentat în acest volum doar într-o formă generală, fără a se intra în detalii [351, p. 74, 139-140]. În această perioadă au fost editate în germană și câteva articole despre învățământul din Bucovina, în care este expusă problematica limbii de instruire în școli [304, p. 93-123] sau nivelul de educație și modernizare a societății bucovinene [312, p. 27-49]. Autorii germani apreciază pozitiv politicile educaționale ale autorităților austriece, mai ales după anul 1869, care urmăreau scopul pe de o parte să modernizeze societatea bucovineană, inclusiv prin intermediul rețelei de școli cu diferite limbi de instruire, iar concomitent se dorea integrarea locuitorilor de diferite etnii și confesiuni din Bucovina în spațiul social-economic, politic, cultural și educațional al Monarhiei Austro-Ungare. Lucrări despre Bucovina s-au publicat și în Polonia, acordându-se atenție mai ales învățământului în limba poloneză [369, p. 127-155].

Tematica Universității din Cernăuți a fost reflectată într-o serie de studii ale unor autori din Germania. Erich Prokopowitsch a publicat o carte despre Universitatea din Cernăuți, în care prezintă informații valoroase despre înființarea și activitatea instituției, despre corpul profesoral, catedrele, institutele și seminarele de la cele trei facultăți, despre biblioteca universitară și societățile studențești. În lucrare se precizează lista completă a profesorilor titulari [341, p. 29-35], cu indicarea perioadei de activitate, a instituțiilor universitare de unde au sosit și unde au plecat după activitatea la Cernăuți [341, p. 37, 39], se prezintă lista rectorilor de la Universitate [341, p. 36-37], se examinează problematica construirii unei clădiri universitare [341, p. 45-47]. În această perioadă au mai fost publicate articole despre Universitate, semnate de Emanuel Turczynski [350;

352], Franz Hieronimus Riedl [343], Hans Prelitsch [339], în care se pune accentul pe importanța benefică a deschiderii unei universități cu predare în germană la Cernăuți, se remarcă activitatea societăților studențești.

În 1975, cu ocazia jubileului de 100 ani de la înființare, Rudolf Wagner a editat la München o lucrare despre istoria Universității din Cernăuți. În carte au fost incluse un șir de articole ale diferitor autori germani cu referire la trecutul acestei instituții superioare de învățământ. Remarcăm unele materiale, în care se prezintă detaliat predarea unor discipline, precum fizica [298, p. 232-248], limbile romane [298, p. 180-187], germana [298, p. 145-179], ucraineana [298, p. 188-231]. În această culegere de articole s-a publicat și un material desfășurat al lui Anton Norst despre manifestările jubiliare din 1900, când s-au sărbătorit 25 de ani de activitate a Universității [298, p. 77-120]. Editorul Rudolf Wagner a publicat în acest volum câteva materiale despre preistoria acestei instituții, corpul profesoral de la cele trei facultăți sau rectorii Universității [298, p. 20-30, 123-130]. Alți autori au editat schițe biografice ale unor profesori renumiți de la această Universitate [298, p. 284-315], iar Erich Beck a elaborat o bibliografie desfășurată, în care include 319 titluri de studii și articole cu referire la istoria Universității din Cernăuți [298, p. 396-414].

În Occident a fost publicată o carte, coordonată de Ilona Slawinski și Joseph Strelka, dedicată aniversării a 120 de ani de la înființarea Universității din Cernăuți, în care au fost incluse un șir de articole, consacrate diferitor aspecte ale activității Universității austriece din Bucovina, precum importanța acesteia pentru Cernăuți [312, p. 15-26], problema limbii de instruire de la această instituție [312, p. 65-81], profesorii de la Facultatea de Drept [312, p. 101-122], contribuția Universității la dezvoltarea culturii românești în provincie [312, p. 123-133].

Recent, în Germania s-a editat un studiu despre trecutul multicultural al Cernăuțiului și Bucovinei, în care sunt expuse și articole despre Universitatea austriacă [361], despre activitatea profesorilor de romanistică de la această instituție [321]. O altă monografie, consacrată mai multor universități, conține un material interesant despre discuțiile din timpul războiului privind eventualitatea transferării Universității din Cernăuți la Salzburg [355].

Istoria Bucovinei s-a aflat și în atenția istoricilor și profesorilor de naționalitate ucraineană. Încă în perioada austriacă, la Cernăuți s-au publicat ziare și reviste în ucraineană, în care au fost reflectate și unele aspecte ale învățământului din Bucovina. Au fost publicate și articole despre învățământul bucovinean, remarcându-se studiul lui Ilarion Karbulitchki, în care este analizată cu precădere dezvoltarea învățământului cu instruire în ucraineană [375]. În perioada interbelică, istoricii ucraineni și ruși au fost mai puțin interesați de istoria Bucovinei, iar după anul 1940, în istoriografia sovietică s-a atras atenție cu precădere la aspecte social-economice sau lupta de clasă

a locuitorilor Bucovinei, învățământul din această provincie fiind studiat doar fragmentar, unilateral și tendențios. Istoricii sovietici au apreciat mai degrabă negativ perioada austriacă, iar în articolele și studiile publicate se examina cu precădere partea de nord a Bucovinei, fiind neglijată partea de sud a acestei provincii.

După disoluția Uniunii Sovietice, la Cernăuți au fost elaborate și editate în limba ucraineană mai multe lucrări și articole despre diferite aspecte din trecutul Bucovinei, mai puțin însă despre învățământul din această fostă provincie austriacă. Lilia Kobileansika a susținut o teză de doctorat privind problematica școlilor primare ucrainene din Bucovina în perioada stăpânirii austriece. Autoarea s-a referit cu precădere la școlile din partea de nord a provinciei, unde instruirea s-a realizat în ucraineană, descrie programele școlare, prezintă manualele elaborate în ucraineană, iar școlile cu alte limbi de instruire sunt examinate doar într-o formă succintă și la modul general [376].

O monografie despre învățământul școlar din Bucovina a publicat Odarka Penișkevici. Deși studiul este dedicat întregii Bucovine, accentul principal în lucrare este pus pe partea de nord a provinciei și pe școlile ucrainene, precum și pe manualele și materialele didactice în ucraineană. Autoarea susține poziția istoriografiei ucrainene precum că deja la data ocupării Bucovinei de către austrieci, ucrainenii ar fi constituit majoritatea populației, iar nordul provinciei ar fi fost populat compact de ucraineni [377, p. 6-7], ceea ce nu corespunde realităților istorice². Odarka Penișkevici remarcă 6 etape distincte în evoluția învățământului din Bucovina. În viziunea sa, în prima etapă (1774-1786) se introduce sistemul austriac de instruire cu predarea în școli în germană și română și doar izolat, în ucraineană. În a doua etapă (1786-1849) s-a luptat pentru dezvoltarea învățământului în ucraineană în condițiile unirii Bucovinei cu Galiția, iar în perioada 1849-1867 se produce slăbirea influenței poloneze asupra învățământului ucrainean în urma „primăverii popoarelor” și transformării Bucovinei într-un ținut autonom. Autoarea mai remarcă încă trei etape, și anume (1867-1895), când școala obține un caracter laic, crește influența intelectualității naționale și se lărgeste sfera de utilizare a limbii ucrainene în școlile primare; în anii 1895-1914 se produce o adevărată cotitură, o renaștere a învățământului ucrainean din Bucovina și educarea tinerilor cu viziuni naționale; în anii 1914-1918 are loc decăderea învățământului ucrainean din cauza războiului [377, p. 20]. În lucrare sunt prezentate și câteva statistici școlare, dar numai despre numărul de școli cu predare în ucraineană [377, p. 32-33], cea mai mare parte a studiului referindu-se la manualele și literatura didactică în limba ucraineană.

² În rezultatul cercetărilor noastre am consemnat că, în ajunul ocupării Bucovinei de către Imperiul Habsburgic, în acest spațiu locuiau cca. 68700 persoane, dintre care în jur de 60% erau moldoveni (români), cca. 31% ucrainenii (ruteni și huțuli), 3,5% evrei, peste 3% de țigani, 2% ruși, 0,4% armeni – a se vedea în lucrarea noastră [249, p. 38].

La Cernăuți s-a publicat o monografie în ucraineană, cu ocazia împlinirii a 120 de ani de la deschiderea Universității, prima parte a lucrării fiind dedicată perioadei austriece de activitate. În acest studiu se examinează înființarea și începutul activității Universității [381, p. 8-15], funcționarea celor trei facultăți [381, p. 41-69], situația Universității în timpul războiului [381, p. 37-40]. O atenție sporită în lucrare se acordă burselor și asociațiilor academice ale studenților ucraineni de la Universitate [381, p. 25-27, 31-33]. Totuși, această monografie jubiliară aduce puține informații noi despre activitatea Universității, cele mai multe date factologice fiind preluate din alte studii și articole, editate anterior în limba germană. Per ansamblu, în istoriografia ucraineană încă nu au fost elaborate lucrări consistente despre diverse aspecte ale sistemului de învățământ din Bucovina, iar studiile editate la această temă cuprind cu precădere doar instituțiile școlare din partea de nord a Bucovinei, atenția principală fiind acordată școlilor cu instruire în limba ucraineană.

Așadar, în istoriografia românească, austro-germană ori ucraineană s-au publicat un număr mare de articole, materiale, studii despre diverse aspecte ale învățământului, dar până în prezent nu a fost editată o lucrare complexă despre sistemul de învățământ din Bucovina. Din aceste considerente, elaborarea și publicarea unui studiu despre sistemul de învățământ bucovinean, care să cuprindă în complexitatea sa învățământul primar, școlile secundare și Universitatea din Cernăuți, va reprezenta o completare binevenită pentru cunoașterea perioadei austriece din trecutul Bucovinei.

1.4. Surse inedite și editate despre sistemul de învățământ din Bucovina

Pe parcursul cercetării și elaborării tezei de față au fost consultate un șir de fonduri din Arhivele de la Cernăuți, București, Suceava. Diverse informații despre sistemul de învățământ din Bucovina, rapoarte, ordonanțe, corespondențe ale consiliilor școlare sau ale inspectorilor școlari, cifre concrete cu privire la numărul de elevi după limba maternă și confesiuni de la diferite școli, relatări despre activitatea unor școli secundare și a Universității din Cernăuți, conțin dosarele fondului 211 *Consiliul Școlar provincial al Bucovinei* de la Arhiva de Stat a regiunii Cernăuți.

La aceeași arhivă există fondul 320 *Mitropolia Bucovinei*, care conține multe documente despre contribuția anuală a Fondului Bisericesc Ortodox din Bucovina la întreținerea unor școli primare și secundare, în special a Gimnaziului greco-ortodox din Suceava și a Școlii Reale Superioare Ortodoxe din Cernăuți, a Liceului Ortodox de fete din Cernăuți. Grație numeroaselor documente din acest fond, dispunem de informații diverse despre cheltuielile anuale ale Fondului Bisericesc pentru învățământ, despre nivelul salariilor și al diferitor suplimente ale învățătorilor și profesorilor de la diverse instituții școlare, despre costurile suportate de către Fondul Bisericesc

pentru construcția edificiilor școlare, susținerea unor elevi și studenți cu burse, despre plățile alocate pentru predarea religiei în școli. O parte din fondul *Mitropolia Bucovinei* se păstrează și la Arhivele Naționale din Suceava.

La Arhiva din Cernăuți există mai multe fonduri ale unor școli secundare, precum fondul 228 *Gimnaziul superior din Cernăuți*; fond 229 *Gimnaziul nr. III din Cernăuți*; fond 233 *Liceul ortodox de fete din Cernăuți*; fond 240 *Școala reală superioară ortodoxă din Cernăuți*; fond 244 *Școala Normală de băieți din Cernăuți*; fond 274 *Liceul municipal de fete din Cernăuți*; fond 940 *Gimnaziul nr. II din Cernăuți*. De asemenea, la Arhiva din Suceava sunt câteva fonduri ale unor licee de băieți din Suceava și Siret, a liceului de fete din Rădăuți. Fondurile respective conțin informații anuale despre frecvența școlară, rapoarte de activitate în formă de manuscris, date despre corpurile didactice. Cercetarea acestor fonduri au permis completarea respectivului studiu cu material factologic inedit. Pentru realizarea acestei lucrări au fost utilizate și unele materiale din Arhiva Națională din București, care întregesc prezentul studiu cu documente și date statistice.

Până în anii '70-80 ai sec. al XIX-lea s-au publicat puține informații statistice despre sistemul de învățământ din Bucovina. Înainte de reforma școlară s-a editat o conscripție despre școlile primare din provinciile austriece, valabilă pentru sfârșitul anului 1865, care cuprindea informații despre numărul de școli (catolice, ortodoxe, evanghelice), tipul de școli (principale sau triviale) și limba de instruire, numărul de elevi din fiecare școală, fără a se preciza confesiunea sau etnia acestora.

Începând cu anul de învățământ 1881/82, în revista *Oesterreichische Statistik* din Viena s-au publicat informații statistice anuale despre starea învățământului din toate provinciile austriece. Aceste statistici conțineau informații generale despre numărul de școli primare oficiale și private din fiecare provincie austriacă; numărul de școli după limba de instruire; numărul copiilor de vârstă școlară și al elevilor de la școlile primare, secundare și profesionale. Cercetarea acestor statistici școlare ne-au permis să precizăm mai exact dinamica evoluției sistemului de învățământ din Bucovina în perioada 1881-1914 și să elaborăm un șir de tabele statistice pentru învățământul primar și școlile secundare, pentru cele trei facultăți de la Universitatea din Cernăuți.

Comisia centrală de statistică din Viena a realizat două studii foarte detaliate despre școlile primare din toate provinciile austriece. Concluziile mai generale ale acestor studii au fost publicate în revista *Oesterreichische Statistik* [107; 108], iar informațiile pentru fiecare școală au fost publicate în două lucrări statistice speciale, valabile pentru anii 1890 [101, p. 737-754] și 1900 [102, p. 749-769]. Aceste statistici austriece prezentau informații despre tipul de școală, numărul claselor de bază și al claselor paralele, limba de instruire din fiecare școală. Statistica din 1900 menționează școlile, în care se realiza învățământul de repetiție pentru copiii de vârstă

extrașcolară. Statistica din anul 1890 conținea informații și despre învățătorii din fiecare școală, fiind indicat numele și prenumele tuturor învățătorilor, gradul didactic sau categoria, dacă erau în funcție definitivă sau provizorie.

Valoroase sunt informațiile din aceste două statistici despre contingentul de elevi din fiecare școală (după gen, confesiuni și cunoașterea limbilor). Statisticile respective nu indicau nici etnia, nici limba maternă sau de comunicare a elevilor, ci limbile pe care le poseda fiecare elev. Aceste precizări sunt edificatoare, mai ales în cazul școlilor mixte din Bucovina, unde existau mulți elevi, care posedau două, trei și chiar patru limbi, fără a se indica etnia sau limba maternă a acestora.

În 1894 a fost publicată la Cernăuți prima statistică școlară detaliată despre toate școlile primare din Bucovina [103]. Lucrarea a fost editată de Dimitrie Isopescul, directorul Școlii Normale din Cernăuți, studiul fiind coordonat de Josef Wotta, profesor și redactor responsabil al revistei *Bukowiner Pädagogische Blätter*. Acest *șematism* (studiu statistic) al școlilor primare din Bucovina conținea informații detaliate și foarte interesante despre toate școlile existente atunci (în vara anului 1894). Pentru fiecare district școlar erau prezentați membrii consiliilor școlare districtuale; numărul total al copiilor de vârstă școlară și al copiilor școlarizați; confesiunea și limba maternă a copiilor de vârstă școlară; numărul școlilor oficiale și private după numărul de clase și limba de instruire. Pentru fiecare școală se menționa anul când a fost construită și deschisă, numărul de clase, limba de instruire și limba care era predată ca obiect de studiu, se mai preciza suprafața grădinii și a curții școlare. De asemenea, erau menționate satele în care încă nu existau școli, precizându-se numărul de locuitori și a copiilor de vârstă școlară din aceste localități.

În cazul învățătorilor, pentru fiecare se preciza gradul didactic sau categoria; anul și locul de naștere; limba pentru care erau abilitați să lucreze în școală; data când au obținut certificatul de maturitate sau au susținut examenul de abilitare; data când au fost angajați în ultima funcție și școlile unde au activat anterior. Pentru fiecare învățător se indica mărimea salariului anual și a adausurilor suplimentare la salariu. Statistica școlară din 1894 oferă informații și despre învățătorii de religie, inspectorii școlari locali și președinții consiliilor școlare locale.

Pentru evaluarea procesului de dezvoltare a învățământului primar din Bucovina, utile și interesante sunt rapoartele anuale, elaborate și publicate de Consiliul Școlar al Bucovinei. Mai multe astfel de rapoarte au fost publicate în anii '80-90 a sec. al XIX-lea, în revista pedagogică *Bukowiner Pädagogische Blätter* [119, vol. 16, 1889, p. 1-11; vol. 21, 1893, p. 229-249], precum și în protocoalele ședințelor Dietei provinciale [110, 1895, anexa XXV, p. 245-260; 1897, anexa X, p. 1-21]. La sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea au fost publicate la Cernăuți mai multe broșuri separate, care cuprindeau rapoartele anuale ale Consiliului Școlar al Țării

privind starea învățământului primar din Bucovina [94, 1896-1905]. Aceste rapoarte se păstrează la Biblioteca Universității din Viena și la Biblioteca Universității din Cernăuți.

Rapoartele respective precizau anual numărul de școli după numărul de clase, după limba de instruire, a școlilor pentru băieți, pentru fete și mixte. În fiecare raport se menționa numărul de școli și clase noi înființate în anul respectiv; se remarcă satele în care încă nu existau școli; se preciza numărul copiilor de vârstă școlară; a elevilor de la școlile oficiale și private; numărul copiilor neșcolarizați. Un compartiment al rapoartelor era dedicat învățătorilor de la școlile primare. Aceste rapoarte anuale prezentau reușita elevilor, precum și informații privind costurile anuale necesare pentru învățământul primar din Bucovina.

După anul 1906 au fost publicate rapoarte școlare care conțineau informații statistice pentru fiecare district școlar [109, 1907-1914]. Aceste rapoarte prezentau informații despre numărul copiilor de vârstă școlară, al elevilor de la școlile primare oficiale, de repetiție și private, de la școlile superioare, profesionale și agricole, al copiilor instruiți la domiciliu. Spre deosebire de rapoartele anterioare, cele publicate pentru anii 1906-1913 conțineau informații pentru fiecare district școlar privind numărul elevilor de la școlile primare, după limba de instruire.

Începând cu anul școlar 1895/96, Consiliul Școlar provincial a elaborat și publicat, paralel cu rapoartele oficiale, și informații statistice detaliate despre toate școlile oficiale și particulare din Bucovina. Această anexă, atașată la raportul oficial, prezenta pentru fiecare școală date informative despre numărul de clase, limba de instruire, numărul copiilor de vârstă școlară și al elevilor după limba maternă, numele și prenumele tuturor învățătorilor. Din anul școlar 1900/01, aceste anuare conțin o rubrică nouă despre confesiunea copiilor și elevilor din fiecare școală.

Statisticile școlare din anii 1895/96 – 1904/05 au prezentat calcule despre numărul total al copiilor și elevilor după limba maternă și confesiune pentru fiecare district școlar, dar nu și pentru toată Bucovina. Aceste calcule, însă, nu totdeauna au fost realizate corect, de aceea am recalculat datele statistice pentru fiecare district școlar și am indicat greșelile mai evidente, care au fost comise. Deoarece dispunem de mai multe informații pentru fiecare școală (numărul total al copiilor și elevilor, limba maternă și confesiunea acestora), am reușit să stabilim greșelile comise și să indicăm varianta corectă [262, p. 296-298]. Luarea în calcul a acestor greșeli mecanice sau de calcul ne-a permis să apreciem mai corect structura etnică și confesională a copiilor de vârstă școlară și a elevilor din Bucovina pentru fiecare an școlar [262, p. 66, 191-192].

Rapoartele școlare din 1906-1913 conțin de asemenea statistici detaliate despre toate școlile oficiale și particulare. Pentru fiecare școală se indică informații despre înființarea școlii; data deschiderii școlii; numărul claselor de bază și paralele; limba de instruire în școală și în clase; limba cercetată ca obiect. Sunt prezentate informații despre numărul copiilor de vârstă școlară, a

copiilor școlarizați și a elevilor clasificați (după sex, confesiuni și limba maternă). Statisticile respective indică numele și prenumele, confesiunea, funcția și nivelul de studii pentru fiecare învățător; limbile de bază și secundare, pentru care erau abilitați să instruiască; data de naștere, data susținerii examenului de maturitate; data primei angajări provizorii și primei angajări definitive; categoria și treapta de salarizare a fiecărui învățător [109, 1907-1914].

Statisticile din anii 1906-1913 nu prezintă însă și calcule despre numărul total al copiilor și elevilor după limba maternă și confesiuni pentru fiecare district școlar sau pentru toată Bucovina. Totodată, și aceste statistici școlare conțin unele informații greșite, cum ar fi indicarea copiilor și elevilor după confesiuni sau limba maternă, ori prezentarea incorectă a numărului de copii după o anumită confesiune sau limbă maternă. De aceea, pentru a evalua mai corect structura etnică și confesională a copiilor de vârstă școlară și a elevilor în perioada 1906-1913, am stabilit mai întâi greșelile comise și am indicat varianta corectă [262, p. 66, 298-301].

Pentru cercetarea învățământului primar din orașul Cernăuți sunt prețioase rapoartele anuale, elaborate și publicate de inspectorii școlari Vasile Repta [100, 1880-1893] și Josef Wotta [115, 1903-1906]. De asemenea, protocoalele stenografice ale Dietei Bucovinei din perioada 1861-1913 conțin informații deosebit de prețioase despre școlile primare existente, despre diferite subvenții școlare, bugetul Fondului școlar al Bucovinei, despre cheltuielile pentru salariile învățătorilor etc [110, 1861-1913]. Așadar, la sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea, au fost publicate un șir de statistici despre învățământul primar din Bucovina, care constituie surse documentare valoroase pentru cercetarea sistemului de învățământ și cunoașterea situației concrete din fiecare școală, pentru diferiți ani.

Pentru cercetarea diferitor aspecte ale organizării și activității școlilor secundare de mare valoare sunt anuarele școlare, care au fost elaborate și tipărite în fiecare an de majoritatea gimnaziilor și liceelor din Bucovina (lista acestor anuare este prezentată la rubrica „Bibliografie” din această teză, p. 264). De regulă, aceste anuare în limba germană erau editate de către directorii școlii respective. Anuarele cuprind informații amănunțite despre activitatea școlii pe parcursul unui an școlar. Fiind elaborate după un anumit criteriu, ele conțin informații despre corpul didactic, programul de învățământ, manualele școlare utilizate, cele mai importante ordine școlare din fiecare an, cronica activității școlii, lista elevilor din fiecare clasă la sfârșitul anului școlar, statistica elevilor (după limba maternă, confesiuni, locul de origine și vârstă), informații despre reușita elevilor (clasificați, promovați în altă clasă sau rămași repetenți), date despre taxele școlare și bursele acordate unor elevi, relatări despre starea edificiului școlar.

Cercetarea acestor anuare școlare ne permit să stabilim componența corpului didactic din fiecare an școlar, să cunoaștem cu exactitate data angajării profesorilor și învățătorilor la serviciu,

respectiv a disponibilizării sau transferării în alte școli, gradul didactic al acestora, să stabilim pentru fiecare cadru didactic disciplinele predate, numărul de ore și în care clase erau predate. Anuarele școlare oferă informații atât despre cadrele didactice titulare, cât și despre învățătorii suplinitori sau auxiliari, ai celor de religie și gimnastică și chiar ai oamenilor de serviciu din fiecare școală.

Prețioase sunt și informațiile din aceste anuare școlare despre programele de învățământ. În anuare se publicau tabele cu numărul total de ore pentru diferite obiecte, studiate săptămânal în diferite clase. În anuare se precizează și obiectele care erau relativ obligatorii și erau predate sub formă de ore facultative (cel mai frecvent fiind vorba de limbile franceză sau engleză, limbile română sau ucraineană pentru elevii de alte etnii, desenul, stenografia, muzica bisericească).

Pentru cele mai importante obiecte, studiate în școli, se indică manualele școlare utilizate, cu precizarea autorilor, anului și locului editării. În anuare se indică conținutul general al acestor manuale și ce subiecte urmau să fie studiate în diferite clase. Valoroase sunt mai ales precizările privind subiectele învățate la lecțiile de germană, română sau ucraineană. Deși anuarele erau publicate în germană, conținutul general al manualelor pentru lecțiile de română era tipărit în română, fiind indicate subiectele care urmau să fie studiate în fiecare clasă [84, 1910, p. 30-32].

La rubrica „cronica școlii” se indică cele mai importante evenimente pe parcursul unui an școlar (data deschiderii și încheierii anului școlar, dar și a celor două semestre, manifestări și sărbători organizate / celebrate, vizitele unor personalități în școală sau deplasarea elevilor în excursii, perioada desfășurării examenelor de maturitate etc.). Publicarea listelor elevilor din toate clasele ne permite să constatăm cu exactitate perioada în care o anumită persoană a studiat într-o școală secundară. Informațiile statistice despre elevi ne ajută să stabilim evoluția contingentului școlar după limba maternă, confesiuni ori locul de baștină.

Cele mai multe anuare ale diferitor școli secundare se păstrează în Arhiva de Stat a regiunii Cernăuți și la Biblioteca Universității din Cernăuți. Mai multe anuare, mai ales pentru școlile din sudul Bucovinei, sunt disponibile la Arhivele Naționale din Suceava ori la Biblioteca Județeană Suceava. Unele anuare se păstrează în bibliotecile unor licee sau colegii din diferite orașe ori chiar la muzee. De exemplu, toate cele opt anuare ale Gimnaziului din Siret se găsesc la Casa memorială „Simeon Florea Marian” din Suceava [88, 1907-1914]. Anuarele unor școli secundare din Bucovina sunt disponibile și la Biblioteca Institutului „Bukowina” din Augsburg. Din păcate, anuarele școlare ale mai multor școli secundare sunt incomplete sau se păstrează dispersat în diferite arhive ori biblioteci, ceea ce face mai dificil investigarea lor integrală.

Începând cu anul școlar 1910/11, unele școli secundare din Bucovina au început să publice și anuare în română sau ucraineană. Astfel, Leonida Bodnarescu a editat în limba română câteva

anuale ale Secției româno-germane a Gimnaziului de Stat din Rădăuți [64, 1911-1914], iar direcția Gimnaziului din Coțmani a publicat mai multe anuale școlare în ucraineană [116, 1912-1914]. După conținut, anualele școlare în română sau ucraineană erau elaborate după modelul celor editate în limba germană.

În 1914, chiar în ajunul izbucnirii războiului, a fost publicat la Viena un anuar despre instituțiile secundare de învățământ din provinciile austriece din Austro-Ungaria, cu instruire în germană sau parțial și în limba germană. Acest volum conține informații despre fiecare școală secundară (gimnazii, școli reale și de meserii, licee pentru fete, școli normale), fiind indicat anul înființării, lista completă a corpului didactic (directori, profesori titulari, învățători suplinitori, secundari, provizorii, de religie sau de gimnastică, asistenți, învățătorii claselor pregătitoare). Datele respective pentru școlile secundare din Bucovina au fost editate de autorul acestei tezei [285, p. 251-262].

În 1994, s-a editat un volum cu izvoare documentare despre învățământul din Bucovina, care cuprindea toate școlile secundare din această provincie cu predare completă sau parțială în limba germană, conform anuarului din 1914. Erau incluse 11 gimnazii pentru băieți (4 germane, 4 germano-române, două germano-rutene³ și unul germano-polon), două școli reale, 6 licee pentru fete, două școli normale și Școala medie Tehnică din Cernăuți. Pentru fiecare școală secundară s-a publicat lista completă a corpului didactic, fiind indicat anul și localitatea de naștere, specialitățile și limba de instruire pentru care erau abilitați să predea. Sursa respectivă e valoroasă și prin faptul că, pentru fiecare școală secundară se preciza numărul elevilor din fiecare clasă, respectiv din școală, remarcându-se numărul elevilor particulari sau a fetelor care învățau la gimnaziile pentru băieți sau școlile reale [77, vol. III, 1994, p. 57-85]. Grație acestei statistici școlare, dispunem de o informație aproape completă despre situația școlilor secundare din Bucovina în ajunul Primului Război Mondial.

După unirea Bucovinei cu România, toate anualele liceelor au început să fie tipărite în limba română. În primele numere ale acestor anuale, editate în perioada 1919-1923 (lista acestor anuale este prezentată la rubrica „Bibliografie“, p. 262-263), s-au publicat mai multe studii succinte despre activitatea școlilor respective în perioada austriacă, în timpul războiului și în primii ani după unire, care prezintă interes mai ales pentru cititorii ce nu posedă limba germană. Astfel, anualele diferitor gimnazii și licee constituie până în prezent cele mai valoroase surse documentare edite, de o mare importanță pentru cercetarea învățământului secundar din perioada austriacă.

³ Statisticile oficiale austriece i-au înregistrat pe ucrainenii drept ruteni, iar limba vorbită de ei – ruteană. În teză se va folosi concomitent atât termenii de ucrainenii / limbă ucraineană, cât și ruteni / limbă ruteană.

Pe parcursul funcționării Universității, Senatul academic a editat în fiecare an anuare universitare, care cuprind informații detaliate despre corpul profesoral și conținutul prelegerilor și seminarelor. Până în 1886 s-a publicat câte un anuar, care conținea informații despre personalul de la Universitate și lista prelegerilor oficiale. În aceste anuare sunt prezentate scurte date biografice despre fiecare profesor, cu indicarea funcțiilor și titlurilor științifice. Lista prelegerilor este prezentată separat pentru semestrele de iarnă și de vară [97, 1875-1886].

Între anii 1887 și 1914, Senatul academic a editat anuare separate pentru corpul profesoral și prelegerile oficiale de la Universitate. Anuarul, în care era prezentată componența corpului profesoral și a personalului universitar, se publica o dată pe an și cuprindea informații despre Senatul academic (rectorul, prorectorul, decanii, prodecanii și senatorii), profesorii de la fiecare facultate, fiind indicate titlurile științifice și funcțiile (profesori onorifici, pensionați, titulari sau extraordinari, docenți privați, lectori), posturile anterioare ocupate la Universitate, adresa de la domiciliu. Aceste anuare prezintă de asemenea informații despre personalul Bibliotecii Universității, lista seminarelor științifice de la fiecare facultate și a institutelor de cercetare, componența Cancelariei universitare [112, 1887-1914].

Lista deplină a prelegerilor oficiale era editată în ordine pentru fiecare facultate, separat pe catedre, fiind indicat profesorul, denumirea fiecărui curs, numărul de ore pe săptămână, ziua, locul și ora desfășurării. Pentru Facultatea de Filozofie, lista prelegerilor și seminarelor era grupată nu după catedre, ci după anumite discipline: filozofie și pedagogie; istorie; filologie și lingvistică; matematică și științele naturale; limbi moderne. Denumirile prelegerilor și seminarelor erau publicate în limba în care erau studiate, asigurându-se traducerea în germană a denumirilor în română sau ucraineană. La Facultatea de Teologie, marea majoritate a prelegerilor și seminarelor se desfășurau în română, de aceea și denumirea acestora se publica mai întâi în original, apoi traduse în germană. Prelegerile oficiale de la Universitate se editau de două ori pe an, separat pentru semestrele de iarnă (octombrie - februarie) și de vară (martie - iulie) [114, 1887-1914]. Majoritatea acestor anuare se păstrează la Biblioteca Universității din Cernăuți și la Arhiva de Stat a regiunii Cernăuți, inclusiv sub formă de manuscris în fondurile arhivei.

La începutul fiecărui an universitar, rectorul în retragere prezenta un raport de activitate pentru anul de studii încheiat, apoi se desfășura ceremonia oficială de inaugurare a noului rector. Începând cu anul 1892, editura Universității a publicat broșuri separate despre acest eveniment [78, 1892-1913]. Recent, Galina Czeban și Elmar Lechner au editat la Klagenfurt mai multe volume cu izvoare documentare în limba germană despre istoria învățământului din Bucovina către anul 1900. În volumul V s-au publicat dezbaterile parlamentare cu referire la înființarea Universității [77, vol. V, 1996], în câteva volume s-au editat cuvântările inaugurale ale unor

rectori [77, vol. VI-VII, XIV, XVII], iar volumul XIII cuprinde rapoartele de activitate ale rectorilor în retragere, pentru anii 1892/93 – 1912/13 [77, vol. XIII, 2001, p. 1-98]. Rapoartele rectorilor conțineau informații precum principalele evenimente desfășurate în decursul unui an la Universitate, modificările survenite în corpul profesoral, contingentul de studenți pentru fiecare facultate, numărul de titluri științifice obținute, completarea fondului de carte a Bibliotecii universitare etc.

Revistele statistice centrale de la Viena publicau anual informații despre contingentul studenților de la fiecare universitate, despre numărul total al profesorilor și studenților, originea, limba maternă și confesiunea studenților. Datele se prezentau atât pentru universitate, cât și pentru fiecare facultate în parte. Pentru anii 1875-1881, aceste statistici s-au publicat în *Statistisches Jahrbuch*, ulterior în *Oesterreichische Statistik* (vezi tabelele 67-70).

Universitatea din Cernăuți s-a remarcat și prin viața studențească intensă, datorită activității unui șir de societăți studențești, majoritatea create pe criterii etnice. Cele mai importante asociații studențești au publicat rapoarte anuale de activitate. Astfel, *Sala de lectură academică* a editat rapoartele sale de activitate pentru întreaga perioadă de ființare (1876-1914) [113, 1877-1914]. La fel, societatea studențească românească *Junimea* a publicat rapoarte de activitate pentru anii 1878-1908 [74, 1879-1908], tradiția continuând și după anul 1918. Rapoarte similare au editat și alte asociații studențești. Asociația de asigurare și sprijinire a studenților bolnavi sau cu alte probleme, de asemenea, a publicat rapoarte anuale despre activitatea sa [81, 1877-1914]. Sursele editate și anuarele publicate de Senatul academic constituie izvoare documentare valoroase pentru cercetarea activității Universității din Cernăuți în anii 1875-1919.

În ultimele decenii de stăpânire austriacă, în Bucovina s-au editat mai multe reviste și ziare, în care s-a atras o atenție deosebită situației învățământului, mai ales școlilor primare. Cea mai importantă și longevivă a fost foaia pedagogică *Bukowiner Pädagogische Blätter*, editată timp de 30 de ani, din 1873 până în 1902 [119]. Dimitrie Isopescul a fost editorul revistei în perioada 1873-1900, iar redactori responsabili – învățătorul Johann Hlibowicki (1873-1890) și profesorul Josef Wotta (1891-1902). În această foaie pedagogică, care era și organul de presă al *Societății învățătorilor din Bucovina*, au fost publicate informații despre starea învățământului primar, rapoarte și statistici școlare, articole despre învățământ, relatări privind desfășurarea conferințelor pedagogice. În paginile revistei s-au publicat și deciziile lunare ale Consiliului Școlar provincial, ceea ce reprezintă o sursă documentară prețioasă pentru cercetarea sistemului de învățământ din perioada respectivă.

Din 15 ianuarie 1901, Mihai Chisanovici a început să editeze în germană ziarul *Freie Lehrerzeitung*. Acest ziar oferea cititorilor săi materiale și informații despre starea materială și

socială a învățătorilor, în multe cazuri a avut o poziție ostilă față de preoți și boieri, susținând forțele democratice din Bucovina. Ultimul număr al publicației a apărut la 3 mai 1912 [123].

La perioada 1904-1914, la Cernăuți a apărut revista *Bukowiner Schule*, redactor șef fiind învățătorul superior din Cernăuți, Maximilian Kaindl. În fiecare an apăreau câte patru caiete ale acestei reviste, a câte 64 de pagini fiecare. Pe parcursul a 11 ani în revistă au fost publicate diverse informații și articole despre învățământ, numeroase materiale cu conținut metodic-didactic. Articolele erau publicate în trei limbi - germană, română și ucraineană [121]. Printre cei mai harnici colaboratori ai revistei s-au numărat germanii Josef Wotta, Maximilian Kaindl, Karl Tumlirz, Alfred Pawlitschek, Karl Decker, Julius Wazl; românii Silvestru Danilescu, Dimitrie Mitric-Bruja, Nicu Tarasievici, Ioan Nuțu, Ion Cuparencu, Mihai Vicol; ucrainenii Omelian Popowicz, Serghei Kaniuk, Nikolai Spenul, Ilarion Karbulitcki, Osip Makowej ș.a. În paginile acestei publicații au fost inserate și câteva rapoarte școlare ale lui Spiru Haret, ministrul instrucțiunii publice de atunci din România [121, 1904, p. 234-239; 1905, p. 73-80; 1906, p. 79-84, 104-109].

La cumpăna secolelor XIX-XX s-au editat și câteva reviste școlare în limbile română sau ucraineană. În mai 1888, societatea învățătorilor ucraineni din Bucovina a publicat primul număr al revistei pedagogice *Ruska Škola*, în care o atenție specială s-a acordat școlilor din Bucovina cu predare în ucraineană. Însă, din cauza lipsei unui sprijin financiar, societatea a reușit să editeze numai două numere ale revistei [379, p. 158-159].

În perioada 1904-1907 s-a editat la Vașcăuți revista pedagogică *Promini*, care a fost un organ de presă a învățătorilor ucraineni nu numai din Bucovina, ci și din Galiția. La această revistă au colaborat cunoscuți învățători ucraineni bucovineni la acea vreme, printre care Omelian Popowicz, Nikolai Spenul, Ilarion Karbulitcki, Iwan Gerasimowicz, Osip Makowej, Serghei Kaniuk. În paginile revistei *Promini* a fost publicat și studiul lui Ilarion Karbulitcki „Dezvoltarea învățământului popular în Bucovina” [379, p. 202, 204].

În aprilie 1909 a apărut primul număr al revistei pedagogice ucrainene *Kamenari*. Revista a fost organul de presă al organizației învățătorilor ucraineni din Bucovina, fiind editată de două ori pe lună, până în anul 1914. Redactori ai revistei au fost Emil Iwanicki și Ilarion Karbulitcki. Revista a apărut interesele naționale ale învățătorilor și ale școlilor ucrainene din Bucovina [379, p. 245-246].

Cea mai importantă publicație pedagogică a învățătorilor români din Bucovina a fost revista *Școala*, care a început să fie publicată după alegerea lui George Tofan în fruntea *Reuniunii Școlare Române din Bucovina*. Din motive financiare, însă, revista a fost editată doar un an (mai 1907 – aprilie 1908). După o întrerupere de mai bine de doi ani, revista *Școala* a reapărut la 1 ianuarie

1911 și a fost editată până în iulie 1914. În paginile revistei *Școala* au fost tratate probleme importante, cum erau interesele școlii naționale, organizarea învățământului, activitatea școlară și extrașcolară. Printre cei mai energici colaboratori ai revistei *Școala* au fost Ion Abager, Teodor Balan, Ioan Bilețchi, Emil Boca, Leonida Bodnarescu, Eugen Botezat, Constantin Cozmiuc, Vasile Greciuc, Ion Nistor, Gavril Rotică, Nicolae Simionovici, Onisifor Ghibu din Ardeal [134].

Deși s-au publicat un șir de articole, materiale, studii și lucrări, dedicate învățământului din Bucovina, totuși până în prezent nu a fost elaborată o lucrare complexă la această temă, multe aspecte rămânând puțin elucidate și fiind apreciate în mod diferit sau unilateral. Majoritatea lucrărilor și articolelor publicate, care se referă la învățământul primar sau secundar din Bucovina, au mai mult un caracter general sau elucidează doar istoria unor școli aparte. Lucrările publicate în limbile română, germană sau ucraineană, menționează mai ales evoluția învățământului unei anumite etnii, fiind minimalizat rolul și locul școlilor cu alte limbi de instruire. Acestea și alte circumstanțe fac deosebit de actuală cercetarea sistemului de învățământ din Bucovina în perioada stăpânirii austriece.

1.5. Concluzii la capitolul 1

La sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea, istorici și profesori austrieci au publicat articole despre învățământ, în care au accentuat mai mult rolul pozitiv al administrației austriece în direcția dezvoltării și modernizării învățământului primar din Bucovina, dar nu se consemna stagnarea sau chiar degradarea învățământului românesc din această provincie, mai ales până în anul 1848. Tot atunci au fost editate în germană câteva lucrări cu ocazia jubileului unor școli secundare, care conțin date factologice valoroase, dar evenimentele sau activitățile școlare erau plasate într-o anumită ordine cronologică, fără realizarea unor comentarii sau analize. Aceste studii reprezintă mai degrabă un sumar al anualelor școlare ale instituțiilor respective pentru o perioadă de 25 de ani. Lucrările aniversare mai importante, consacrate Universității din Cernăuți, au fost elaborate într-un stil festiv, în care se punea accentul pe beneficiile existenței acestei instituții superioare de învățământ.

Literatura istorică austriacă de până la anul 1918 se caracterizează prin abordarea anumitor subiecte cu referire la învățământul primar și secundar din Bucovina, dar cele mai multe studii au fost consacrate activității unor anumite instituții școlare. În aceste articole și studii se apreciau pozitiv măsurile autorităților școlare austriece, se atrăgea atenție cu precădere învățământului în limba germană, fiind neglijate problemele din domeniul școlar cu care se confruntau românii sau ucrainenii din Bucovina. Studiile publicate în această perioadă sunt valoroase până în prezent mai ales datorită multiplelor date și statistici cu referire la sistemul de învățământ din Bucovina.

La începutul sec. XX, mai mulți învățători și oameni de cultură români din Bucovina au publicat în română, dar și în germană, studii și articole despre starea învățământului românesc la acel moment din ținut. Autorii acestor materiale au semnalat existența în spațiul istoric al Bucovinei a școlilor încă din perioada moldovenească și au remarcat că, presiunile de germanizare și catolicizare a învățământului au cauzat neîncrederea populației autohtone față de școală, s-au referit la procesul de divizare pe criterii etnice a școlilor primare, cu precădere în localitățile mixte, au criticat sistemul utracvin (bilingv) de instruire, mai ales în școlile secundare.

După unirea Bucovinei cu România, istoriografia românească înregistrează materiale cu referire la învățământul primar și unele școli medii din acest teritoriu în perioada austriacă. În anii 1921-1924, directorii școlilor secundare din Bucovina au publicat relatări succinte despre istoricul școlilor pe care le conduceau, atât în perioada austriacă, cât și în timpul războiului și în primii ani după Unire. Publicate în limba română în anuarele liceelor respective, aceste materiale erau binevenite la acea etapă, fiindcă se adresau publicului din Bucovina, dar și din toată România, care nu cunoștea germana. Studiile respective, deși conțineau informații noi despre școlile din Bucovina, investigau doar subiecte înguste și se refereau cu precădere la învățământul românesc din această provincie.

În perioada postbelică, din cauza instaurării unui regim comunist prosovietic în România, în istoriografia românească a fost imposibilă apariția unor studii obiective despre istoria Bucovinei. Abia la sfârșitul anilor '70 ai sec. al XX-lea au apărut la Suceava câteva studii și articole mai importante despre învățământul bucovinean în perioada austriacă, în care se pune accentul pe școlile românești din sudul Bucovinei, dar se acorda puțină atenție școlilor cu alte limbi de instruire.

După 1989, în România au fost publicate lucrări și articole despre istoria Bucovinei, în care se acordă un loc important și sistemului de învățământ din această provincie în perioada austriacă. În ultimele două decenii au fost publicate mai multe monografii ale unor școli secundare din actualul județ Suceava, dar care se referă mai mult la activitatea școlilor respective după anul 1918. În această perioadă s-au elaborat și articole despre Universitatea din Cernăuți, cele mai multe fiind consacrate activității unor societăți studențești românești din capitala Bucovinei. Totuși, până în prezent nu a fost realizată o lucrare în limba română, care să cuprindă în complexitate învățământul primar, secundar și superior din această provincie sub stăpânire austriacă.

În perioada postbelică, foștii repatriați germani din Bucovina au publicat în Germania mai multe cărți și articole despre istoria acestei provincii, inclusiv despre învățământul primar și secundar, sau despre Universitatea din Cernăuți. În aceste studii, accentul se pune pe influența benefică a factorului german în direcția modernizării învățământului, cea mai mare atenție se

acordă școlilor primare și secundare cu instruire în germană, doar trecător menționându-se și problemele sau neajunsurile existente în sistemul de învățământ. Autorii germani au dat publicității multe date factologice despre învățământul primar, secundar și superior, dar mai puțin analizează evoluția sistemului de învățământ din Bucovina. Istoriografia germană pune accentul pe importanța benefică a deschiderii unei universități cu predare în germană la Cernăuți, remarcând și activitatea societăților studențești.

Încă în perioada austriacă, la Cernăuți s-au editat ziare și reviste în limba ucraineană, în care au fost reflectate unele aspecte ale învățământului din Bucovina. În perioada interbelică, istoricii ruși și ucrainenii au fost mai puțin interesați de istoria Bucovinei, iar după 1940, în istoriografia sovietică s-a atras atenție cu precădere asupra aspectelor social-economice sau luptei de clasă a locuitorilor Bucovinei, învățământul din această provincie fiind studiat doar fragmentar, unilateral și tendențios.

După dispariția Uniunii Sovietice, la Cernăuți au fost elaborate și editate în ucraineană mai multe lucrări și articole despre diferite aspecte din trecutul Bucovinei, mai puțin însă despre sistemul de învățământ din această fostă provincie austriacă. Autorii ucrainenii se referă cu precădere la școlile din partea de nord a provinciei, unde instruirea s-a realizat în limba ucraineană, descriu programele școlare și prezintă manualele elaborate în ucraineană, o atenție sporită acordă burselor și asociațiilor academice ale studenților ucrainenii de la Universitatea din Cernăuți. Totodată, școlile cu alte limbi de instruire sunt examinate de către istoricii ucrainenii doar într-o formă succintă și la modul general, iar cercetările sunt axate cu precădere asupra părții de nord a Bucovinei.

Așadar, istoriografia românească, austro-germană și ucraineană înregistrează un număr mare de articole, materiale, studii despre diverse aspecte ale învățământului din Bucovina, dar până în prezent nu a fost editată o lucrare complexă despre sistemul de învățământ din acest ținut. În acest context, elaborarea și publicarea unui studiu despre sistemul de învățământ bucovinean, care să cuprindă în complexitatea sa învățământul primar, școlile secundare și Universitatea din Cernăuți, reprezintă o completare necesară și binevenită pentru cunoașterea perioadei austriece din trecutul Bucovinei.

Sursele inedite și editate, statisticile numeroase, rapoartele și anuarele școlare, elaborate și editate de Consiliul Școlar al Bucovinei, sunt de mare utilitate pentru evaluarea procesului de dezvoltare a sistemului de învățământ din Bucovina. Începând cu anul școlar 1895/96, s-au publicat informații statistice detaliate pentru fiecare școală primară, care conțineau date despre numărul de clase, limba de instruire, contingentul copiilor de vârstă școlară și al elevilor după limba maternă și confesiuni, numele și prenumele tuturor învățătorilor.

Pentru cercetarea diferitor aspecte ale organizării și activității școlilor secundare, de mare valoare sunt anuarele școlare, care au fost elaborate și tipărite în fiecare an de majoritatea gimnaziilor și liceelor din Bucovina. Senatul academic al Universității din Cernăuți a editat în fiecare an anuare universitare, care cuprind informații detaliate despre corpul profesoral și conținutul prelegerilor și seminarelor de la fiecare facultate.

2. ȘCOLILE PRIMARE DIN BUCOVINA SUB TUTELA AUTORITĂȚILOR BISERICEȘTI (1774-1869)

2.1. Reorganizarea învățământului din Bucovina în perioada administrației militare

Către anul 1775, când Monarhia Habsburgică a anexat nord-vestul Moldovei, starea școlilor din această zonă a țării nu se deosebea esențial față de alte ținuturi ale Moldovei. În ținuturile Cernăuți și Suceava exista o viață culturală relativ bogată și cu tradiții vechi. În teritoriul ocupat de austrieci se aflau fostele capitale ale Moldovei, Siret și Suceava, vechea episcopie de la Rădăuți, renumitele mănăstiri Putna, Sucevița, Moldovița, Voroneț, Dragomirna, Humor.

Încă în perioada moldovenească s-a încercat introducerea învățământului obligatoriu, inițial pentru copiii târgoveților și meseriașilor din localitățile mai importante din Moldova. Un prim pas în această direcție s-a realizat în 1747, când domnul Grigore al II-lea Ghica a dispus, prin hrisovul din 25 decembrie, să fie creat un fond școlar la Iași. În același an au fost înființate sau reorganizate trei școli pe lângă episcopiile de la Rădăuți, Roman și Huși care, alături de școala din Iași, au devenit școli domnești. Astfel, din 1747 existau în Moldova 4 școli domnești, întreținute de fondul școlar din Iași [335, p. 11-12; 292, p. 133]. Școala din Rădăuți a cunoscut o dezvoltare mai ales în timpul lui Iacov Putneanul, când elevii au studiat scrisul, cititul, geografia, istoria și aritmetica.

În anul 1759 școala de la mănăstirea Putna a fost ridicată la rangul de școală domnească superioară, învățător fiind cunoscutul cărturar Vartolomeu Măzăreanu. Atunci activau în Moldova 6 școli domnești, inclusiv două pe teritoriul viitoarei Bucovine. La 2 iunie 1762, domnul Grigore Callimachi a făcut o dotație anuală de 160 de florini pentru fondul școlar [335, p. 14-15].

Cea mai importantă reformă școlară a fost însă realizată de domnul Grigore al III-lea Ghica în anul 1766, când școlile domnești treceau în grija statului și se modifica conținutul învățământului, realizându-se un început de modernizare a acestuia. Pe lângă 3 școli episcopale se mai înființau 23 de școli elementare ținutale [169, p. 15]. Astfel de școli au fost deschise în principalele localități din ținuturile Moldovei, inclusiv câte o școală la Suceava, Cernăuți, Rădăuți, Putna, Câmpulung Moldovenesc și Câmpulung Rusc. La aceste școli ținutale de nivel elementar se învăța citirea, scrierea, aritmetica și diferite cântări bisericești. Deși la aceste școli se foloseau manuale și cărți de uz bisericesc, totuși, prin conținut și organizare ele se deosebeau de școlile bisericești și mănăstirești, constituind o tranziție către învățământul laic. Școlile domnești pregăteau slujbași pentru cancelaria domnească, dieci, copişti de documente. În școlile orășenești se pregăteau în primul rând slujbași ai administrației orașului, logofeți, strângători de bir [171, p. 26-27].

Școlile episcopale aveau drept scop să pregătească preoți, călugări, copişti și scriitori de acte domnești. Programa de studii la aceste școli cuprindea caligrafia, psaltichia, muzica și pictura bisericească, meserii pentru caligrafierea actelor, pentru confecționarea și îmbrăcarea icoanelor,

precum și limba slavă [169, p. 10]. Școlile domnești nu aveau un profil bine determinat, iar planul de învățământ din aceste școli nu avea o delimitare precisă. Atunci practic în Moldova nu existau cărți sau materiale didactice. Bucoavna lui Vartolomeu Măzăreanu, apărută la Iași în 1755, era puțin răspândită și cunoscută din cauza greutăților de tipărire [169, p. 17-18].

În Moldova existau și un șir de școli, care activau pe lângă mănăstiri sau la diferite biserici. La mănăstirile Putna, Voroneț, Moldovița, Humor s-au organizat școli încă la sfârșitul sec. al XV-lea. Aceste școli erau întreținute de episcopii, mănăstiri, biserici sau de stăpânitorii de moșii. Copiii obțineau noțiuni elementare din scris, citit și socotit. Școlile de pe lângă biserici funcționau mai ales iarna, iar învățători ai acestor școli erau de obicei cântăreții sau dascălii bisericii.

În multe localități din Moldova existau în acea perioadă și școli particulare, care erau organizate de către cărturarii satelor și de dascăli ambulanți. Aceste școli aveau un caracter temporar și erau întreținute de obicei de oameni mai înstăriți. Dascălii școlilor private adesea își schimbau locul de muncă, trecând dintr-un sat în altul, fapt pentru care mai târziu au fost numiți învățători ambulanți. După unele afirmații, la momentul ocupării Bucovinei, în teritoriul respectiv activau 86 de învățători ambulanți [145, p. 297]. Potrivit altei informații, în 1775/76, toate școlile românești din Bucovina erau deservite de 86 de dascăli, ipoteză care probabil este mai apropiată de realitate [265, p. 97].

La momentul ocupării Bucovinei de către Imperiul Habsburgic, în acest teritoriu activau 6 școli domnești la Suceava, Cernăuți, Rădăuți, Putna, Câmpulung Moldovenesc și Câmpulung Rusc. După anexarea Bucovinei, școala din Câmpulung Rusc a fost închisă, în schimb a fost deschisă o nouă școală domnească în Siret. La Rădăuți mai exista încă din anul 1747 o școală episcopală, iar la Suceava, pe lângă școala românească, mai exista un învățător grec și altul pentru latină. Școala episcopală avea o treaptă elementară și una gimnazială, destinate atât mirenilor, cât și clericilor [174, p. 275]. În afară de aceste școli, care erau întreținute din fondul școlar, pe teritoriul Bucovinei mai existau un șir de școli mănăstirești, școli bisericești în orașe și satele mai importante, precum și mai multe școli particulare, organizate de către învățători ambulanți.

La începutul stăpânirii austriece principală instituție de învățământ din nord-vestul Moldovei era Academia teologică de la Putna. Școala a fost oficial ridicată la rangul de Academie domnească prin hrisovul domnesc al lui Ioan Teodor Callimachi din 15 iunie 1759. Organizarea și funcționarea acestei școli este legată mai ales de activitatea a doi mari cărturari ai timpului – Iacov Putneanu și Vartolomeu Măzăreanu [252, p. 81].

Iacov Putneanu a fost în anii 1745-1750 episcop de Rădăuți, fiind apoi numit mitropolit al Moldovei [152, p. 361]. În 1760 renunță la funcția de mitropolit și se retrage la Putna, unde se dedică activității Academiei de teologie. El a fost un promotor al învățământului iluminist, laic și

național, a pledat pentru crearea de școli în graiul și obiceiul țării, a propus ca școlile să aibă o frecvență obligatorie de 6 ani. În 1775 el a publicat primul abecedar, Bucvarul, reeditat în 1781 [174, p. 276].

Urmașul lui Iacov Putneanul la conducerea Academiei teologice de la Putna a fost Vartolomeu Măzăreanu (1720-1805), originar din Stulpicani. El a fost în mai multe rânduri egumen al mănăstirii Putna, iar din 16 august 1755 devenea arhimandrit. În anii 1768-1774 a fost egumen la mănăstirea Solca. După întoarcerea dintr-o călătorie la Petersburg, Vartolomeu Măzăreanu a fost numit inspector (îndreptător) al tuturor școlilor domnești, episcopale și mănăstirești din Moldova [152, p. 362-363]. El a elaborat și câteva monografii despre mănăstirile Solca, Humor, Voroneț, precum și o istorie a mănăstirii Putna [169, p. 24]. La momentul ocupării nordului Moldovei de către trupele austriece, la Academia de la Putna mai activa și cărturarul Gherasim Clipa, originar din Vicovul de Sus. El s-a remarcat prin activitatea sa culturală, fiind un adept al ideilor iluministe [174, p. 277].

Academia teologică de la Putna a funcționat împreună cu o școală elementară, care a continuat să existe până la mijlocul sec. al XIX-lea. La Academie erau predate următoarele materii: geografia, retorica, Piatra Scandeliu asupra despărțirii Bisericii Răsăritene de a Apusului, Epistolia Arhiepiscopului Eugenie, istoria bisericii după Eusebie de la începutul creștinismului și până în veacul al nouălea și Scurtata Teologie platonească [152, p. 364]. La această instituție superioară de învățământ și-au făcut studiile personalități bine cunoscute din acea perioadă, precum mitropoliții Iacov Putneanu, Gavriil Calimah și Leon Gheucă; episcopii Dositei Herescu, Isaia Baloșescu și Amfilochie al Hotinului; arhimandritul Vartolomeu Măzăreanu și alții [151, p. 59; 152, p. 360-361].

Până în anii '60-70 ai sec. al XVIII-lea în Imperiul Habsburgic nu a existat un învățământ primar organizat. Abia pe timpul împărătesei Maria Teresa (1740-1780) învățământul a obținut o organizare temeinică, iar școala primară a devenit o instituție de stat. La 14 iulie 1770 s-a întrunit pentru prima dată comisia școlară a Austriei de Jos cu scopul de a elabora un regulament școlar, care să fie ulterior introdus și în celelalte provincii austriece. În 1774, când Bucovina era ocupată de trupele austriece, la Viena apărea un Regulamentul școlar, care stipula că "educația tinerimii de ambele sexe este temelia cea mai de seamă a fericirii națiunilor, iar educația nu este un monopol al nobilimii și al câtorva aleși, ci este un bun la care trebuie să participe toate clasele poporului, și că educația poporului trebuie să fie pusă în serviciul statului". Noua concepție a învățământului era formulată prin cuvintele "*Die Schule ist ein Politikum*", adică școala este o afacere politică, a statului [239, p. 34].

Astfel, în anul 1774 a fost introdusă obligativitatea învățământului în Monarhia Habsburgică și au fost înființate trei categorii de școli: școala primară elementară (trivială), școala primară superioară sau principală și școala normală. Acest regulament prevedea ca în fiecare provincie să fie înființată o comisie școlară. În toate orașele, târgurile și satele trebuiau să fie deschise școli triviale, la care să se învețe religia, istoria biblică, citirea, scrisul, cele patru operații de calcul și îndemnuri către purtare onestă. În școlile rurale urma să se predea cunoștințele necesare agriculturii, în cele urbane – cele necesare artelor și meseriilor. Fetele urmau să mai învețe cusutul și împletitul. Înființarea școlilor triviale cădea în sarcina comunelor și a marilor proprietari. În fiecare district trebuia să se înființeze câte o școală principală, la care să se predea elementele limbii latine, geografia și istoria, instrucții pentru lucrări scrise, desen și geometrie. După același Regulament, în fiecare provincie urma să se deschidă câte o școală normală, care să pregătească cadre didactice pentru școlile triviale și principale. Obligativitatea școlară era de la 5 ani până la 12 ani. După terminarea cursului primar urma școala de repetiție, prevăzută pentru tinerii de până la 20 de ani [239, p. 37].

Nivelul de școlarizare a copiilor era atunci încă foarte jos chiar și în provinciile mai dezvoltate din partea de vest a Monarhiei Habsburgice. Astfel, în 1770 erau la Viena 19314 copii în vârstă de 5-13 ani, dintre care 4665 (24,1%) erau școlarizați [247, p. 31]. De asemenea în 1770, în Austria de Jos erau 173419 copii de vârstă școlară, din care numai cca. 1/5 frecventau școlile existente. Silezia austriacă avea tot atunci 58535 copii buni de școală, dar numai 2359 de elevi [239, p. 29].

În teritoriile locuite de români, învățământul era mai dezvoltat în Banat, unde, în 1768, existau 66 de școli confesionale ortodoxe (române și sârbe), în care învățau 1129 de școlari, iar în 1771 la o populație ortodoxă de cca. 260 mii persoane reveneau 73 de școli ortodoxe, frecventate de 1285 de elevi [247, p. 31]. În Banat erau și un șir de școli catolice, frecventate de copii germani și maghiari.

Primul guvernator al Bucovinei a fost generalul Gabriel von Spleny. Acesta a propus încă la 10 decembrie 1774, adică înainte de anexarea oficială a Bucovinei de către Austria, un prim proiect de organizare a învățământului în această provincie. Spleny considera că trebuiau să fie înființate școli latinești cu câte 4 clase la Cernăuți și Suceava, precum și un seminar teologic la Rădăuți, la care să fie pregătiți preoți și dascăli, care prin cultura lor să aibă o influență benefică asupra populației. Proiectul lui Spleny mai prevedea înființarea unor școli primare româno-germane, la care tinerii să obțină cunoștințele necesare pentru a putea să ocupe diferite funcții publice. Deoarece în Bucovina nu erau învățători, care să posede limbile germană și română, Spleny propunea, pentru început, să fie aduse cadre didactice din Transilvania și din alte provincii austriece [169, p. 28; 148, p. 119].

Prin realizarea acestei reforme școlare se urmărea scopul de a restrânge particularitățile naționale locale, pentru a integra mai repede acest teritoriu în cadrul Monarhiei Habsburgice. Totuși, guvernul austriac nu a aplicat imediat acest proiect de reorganizare școlară, ci a dispus doar înființarea unei școli germane la Suceava în anul 1781 [265, p. 100].

În primii ani de stăpânire austriacă școlile primare din Bucovina au continuat să activeze după vechile legi moldovenești și să se subordoneze Episcopiei din Rădăuți. În toamna anului 1775 au fost redeschise toate școlile, existente înainte de 1774. Nu se cunoaște exact câte școli domnești, mănăstirești și particulare existau atunci în Bucovina, și nici numărul de elevi de la aceste școli. Potrivit raportului din 20 aprilie 1777 a guvernatorului Spleny, în teritoriul Bucovinei se remarcă școlile de la Suceava și Rădăuți, care erau frecventate de câte cca. 50 de băieți fiecare [335, p. 19].

Toți preoții și diaconii contribuiau anual cu câte 4 florini și 30 crăițari pentru susținerea școlilor existente, banii adunați fiind trimiși fondului școlar din Iași. La 26 aprilie 1777, Comandamentul general al Galiției, la cererea lui Spleny, a emis o hotărâre, prin care se stopa trimiterea acestor bani la Mitropolia din Iași și se decidea ca în Bucovina să fie creat un fond școlar pe lângă Episcopia din Rădăuți [335, p. 22]. Atunci erau în Bucovina 345 de preoți și 66 de diaconi, care contribuiau anual cu 1808 florini și 24 de crăițari pentru susținerea învățământului primar [173, p. 231; 319, p. 93].

Trei ani mai târziu, în 1780, în Bucovina erau 410 preoți și diaconi, care au contribuit cu 1640 de florini pentru fondul școlar. Din această sumă, 582 de florini s-au cheltuit pentru plata salariilor învățătorilor de la școlile domnești. În anul școlar 1780/81, la 6 școli domnești din Bucovina activau 9 învățători. La școala din Suceava, pe lângă învățătorul român, mai era câte unul pentru greacă, latină și germană. Învățătorul din Câmpulung și cel de germană din Suceava și-au început activitatea la 26 octombrie 1780, iar cel din Siret – în ianuarie 1781. Cel mai bine plătiți erau învățătorii din Rădăuți și Suceava, aceste școli erau mai bine organizate și aveau mai mulți elevi [265, p. 100].

Cea mai importantă școală din Bucovina continua să fie Academia teologică de la Putna, condusă de Vartolomeu Măzăreanu. Această școală avea un nivel superior de instruire față de celelalte școli din Bucovina, fapt ce rezultă și din certificatul de absolvire, eliberat de această instituție la 1 aprilie 1778 viitorului episcop Isaia Baloșescu. În acest certificat se preciza că elevul menționat a învățat de la vârsta de 5 până la 12 ani, și că a primit învățătură cu temei și înțeles din Ceaslov, Psaltire, Octoih, din Catehismul românesc și din cel rusesc, a învățat compunerea scrisorilor în limba română, psaltichia după melodia grecească, gramatica, geografia, retorica, Piatra scandelei, scrisoarea mitropolitului Eugenie, istoria bisericească de la începutul creștinismului până în sec. al XVIII-lea, o prescurtare a teologiei platoniene [173, p. 239].

La 6 aprilie 1778, guvernator militar al Bucovinei a fost numit generalul Karl von Enzenberg. Ca și predecesorul său, Enzenberg a fost un adept convins al necesității reorganizării învățământului din Bucovina și a înființării unor școli româno-germane. La 4 aprilie 1780 el a prezentat autorităților de la Viena un proiect de reformă școlară, în care cerea înființarea unor școli germane la Suceava, Siret și Câmpulung Moldovenesc, precum și a unor școli latine. Enzenberg dorea să aducă învățători din Transilvania și Banat, deoarece aceștia puteau să cunoască limbile germană și română [174, p. 279].

Către anul 1780, în Bucovina continua să existe vechiul învățământ public din perioada moldovenească, care era susținut de fondul școlar din Iași. Episcopul Dositei Herescu nu era de acord ca acest fond școlar să susțină școlile germane și latine, sau să fie aduși învățători catolici din Transilvania [335, p. 25]. Dositei Herescu se împotriva nu atât față de introducerea limbii germane sau latine în școli, ci mai ales față de pericolul catolicizării învățământului.

Datorită poziției intransigente a episcopului Dositei Herescu, guvernatorul Enzenberg nu a reușit să implementeze imediat în practică planurile sale de reorganizare a învățământului din Bucovina. El a realizat mai întâi alte reforme, care aveau să diminueze poziția Bisericii ortodoxe și personal a episcopului Dositei Herescu în acest teritoriu. Noua stăpânire a hotărât să rupă legăturile canonice ce existau din vechime între Episcopia din Rădăuți și Mitropolia Moldovei din Iași, mutând reședința episcopală la Cernăuți. Noua Episcopie a Bucovinei, dependentă de Mitropolia sârbească de la Karlowitz, a fost înființată la 12 februarie 1782. Tot atunci au fost secularizate averile mănăstirești și au fost desființate 7 mănăstiri și toate cele 13 schituri. Au rămas doar trei mănăstiri (Putna, Sucevița și Dragomirna) cu câte un sobor de 25 de călugări fiecare. Din averile mănăstirești, în 1783 a fost creat Fondul Bisericesc greco-oriental al Bucovinei (organizat definitiv în 1786), care avea menirea de a întreține biserica și școala [249, p. 177]. La 22 octombrie 1783, fondul școlar moldovenesc de 3824 de florini a trecut în administrația guvernatorului Enzenberg [239, p. 67].

Scopul principal al acestor reforme era redresarea economică și obținerea unor venituri mai mari. Deja în 1785 venitul celor șase domenii ale Fondului Bisericesc s-a mărit la 50435 florini față de 25008 florini în anul precedent [249, p. 51]. Efectul imediat al reformei religioase a fost strămutarea în Moldova a mai multor egumeni împreună cu un număr mare de enoriași.

Reformele din 1782-1783 au subminat mult pozițiile Bisericii ortodoxe, dar și a învățământului românesc din Bucovina. În consecință, o bună parte dintre cei mai de seamă cărturari din zonă, printre care Vartolomeu Măzăreanu, Gherasim Clipa, Meletie Brandaburul, egumenii de la Voroneț, Solca, Sf. Ilie, Horecea, Dragomirna, Sucevița, Moldovița, au trecut cordonul în Moldova. Dintre acești refugiați, unii au ajuns mai târziu să ocupe funcții importante

în conducerea Bisericii ortodoxe din Moldova. Gherasim Clipa a devenit episcop de Huși și Roman, Meletie Brandaburul a fost ales mitropolit al Moldovei, iar Vladimir Suhopan a ajuns director al seminarului “Veniamin Costache” din Iași [174, p. 278]. Odată cu plecarea lui Vartolomeu Măzăreanu la Mănăstirea Neamț, și-a sistat activitatea și Academia teologică de la Putna. Episcopul Dositei Herescu a încercat să salveze Academia, dar fără succes, aceasta fiind închisă în anul 1786 [152, p. 364].

În 1783 împăratul Iosif al II-lea a călătorit pentru prima dată în Bucovina și s-a aflat în vizită la 16 iunie în Suceava și la 19 iunie în Cernăuți. Cu ocazia acestei vizite, Iosif al II-lea i-a ordonat lui Enzenberg să înființeze noi școli cu învățători aduși din Transilvania și Ungaria, cunoscători ai limbilor română și germană, și să fie introdus învățământul obligator pentru toată populația. La 10 ianuarie 1784 a fost emis un rescript împărătesc, prin care învățământul primar din Bucovina, trecut sub conducerea Consistoriului Ortodox din Cernăuți, a fost decretat obligator [292, p. 138].

După ce în octombrie 1783 generalul Enzenberg a obținut aprobarea de a controla activitatea Consistoriului Ortodox, el a început să aplice reformele școlare austriece și în Bucovina. Pentru început s-a decis să fie înființate școli normale la Cernăuți și Suceava. În acest scop au fost aduși doi învățători din Transilvania – Anton de Marki și Franz Thallinger. Anton de Marki a fost numit director al școlii normale din Cernăuți, deschisă la 1 martie 1784, iar în scurt timp a devenit primul inspector al tuturor școlilor din Bucovina. Anton de Marki a dat o nouă orientare învățământului din Bucovina, a publicat câteva manuale și a făcut traduceri din germană în română [265, p. 102].

Franz Thallinger a fost numit director al școlii normale din Suceava, inaugurată la 3 februarie 1784. Din anul 1785 la școala din Suceava au început să activeze învățătorii Rogojinschi, Petrovici și Horceac [174, p. 280; 292, p. 139]. Potrivit altei surse, Franz Thallinger a studiat la Mediaș și Sibiu, și poseda limbile germană, latină, maghiară și română. La vârsta de 20 de ani a venit în Bucovina la școala normală din Suceava, unde a avut un salariu anual de 288 de florini și 40 de florini pentru cazare [276, p. 45]. El a activat la școala normală din Suceava timp de 10 ani, din 1784 până în 1793.

Școlile normale din Cernăuți și Suceava, cu limbile de instruire germană și română, s-au aflat în centrul atenției autorităților austriece. Aceste școli trebuiau să servească drept model pentru celelalte școli din provincie și, totodată, să pregătească învățători pentru școlile de la țară. Totuși, nivelul de instruire la aceste două școli corespundea mai degrabă unor școli orășenești principale, adică erau școli primare superioare de 4 clase cu un program de învățământ ceva mai dezvoltat. După rapoartele lui Anton de Marki și ale lui Franz Thallinger, pe parcursul primului an de învățământ, elevii de la cele două școli normale au dobândit cunoștințe în domeniul scrisului,

cititului, al calculelor matematice, învățând între 50 și 300 de cuvinte în limbile germană și română [148, p. 122].

În primul an de învățământ, școala normală din Cernăuți a avut 68 de elevi, dintre care numai 5 moldoveni, iar la cea din Suceava, din totalul de 60 de elevi, 26 erau moldoveni, 23 germani, 10 armeni și un evreu [340, p. 274; 356, p. 12]. În martie 1785 la școala din Cernăuți erau înscriși 68 de copii, iar la școala din Suceava învățau 60 de copii. Vârsta elevilor de la cele două școli varia între 6 și 15 ani [148, p. 122]. În anul 1786 școala normală din Suceava avea deja 83 de elevi, dintre care 29 de români, 21 fii de militari, 17 de funcționari, 13 armeni și trei evrei [292, p. 140].

După înființarea celor două școli normale, generalul Enzenberg a urmărit scopul de a reorganiza și școlile domnești existente, care cu timpul au fost desființate. Potrivit unei informații din 22 aprilie 1784, atunci mai existau doar școli moldovenești la Suceava și Cernăuți, care activau pe lângă școlile principale din localitățile respective. În 1785, la școala moldovenească din Cernăuți activa învățătorul Leonte Nicolaevici, iar la cea din Suceava – învățătorul Constantin. Școala din Suceava avea 35 de elevi, iar cea din Cernăuți – 30 de elevi, vârsta copiilor fiind între 6 și 18 ani [335, p. 28; 292, p. 140].

În toamna anului 1785, Ioan Belițcanu a fost numit învățător la școala germano-română din Siret, iar Manoli Vasilovici l-a înlocuit pe fostul său dascăl Leonte Nicolaevici de la școala din Cernăuți. În mai 1786 s-a deschis o școală mixtă la Zastavna, iar învățătorul Vasile Andruhovici poseda atât limba română, cât și ruteana [319, p. 140; 335, p. 29]. În 1785 a mai fost deschisă o școală germano-română la Câmpulung, iar în 1786 – la Vașcăuți. După alte surse, școala din Câmpulung a fost deschisă în noiembrie 1786, iar cea din Vașcăuți – în martie 1788 [335, p. 34]. Astfel, în 1786 erau în Bucovina 6 școli districtuale sau principale la Cernăuți, Suceava, Siret, Câmpulung Moldovenesc, Vașcăuți și Zastavna, cu predare în germană și română. În ultimii ani de administrație militară au început să fie deschise și școli triviale la țară, dar numărul acestor școli era foarte mic [265, p. 103].

Dezideratul împăratului Iosif al II-lea de a introduce obligativitatea învățământului primar pentru întreaga populație a Bucovinei, a început să fie pus în practică în temeiul prevederilor capitolului al V-lea al “Regulamentului bisericesc” din 28 aprilie 1786. Prin acest regulament școlar al Bucovinei se stabilea laicizarea învățământului, etatizarea școlii și obligativitatea frecventării școlilor primare de copiii între 7 și 13 ani. O contribuție importantă la elaborarea acestui regulament a avut-o boierul Vasile Balș, care atunci ocupa funcția de referent pentru problemele Bucovinei al Consiliului Aulic de Război din Viena [148, p. 123].

Potrivit acestui regulament, autoritățile laice aveau sarcina de a înființa școli și a supraveghea procesul de învățământ, iar clerul Bucovinei urma să aibă grijă doar de învățământul moral-

religios. Celuilalte pentru întreținerea învățământului trebuiau să fie suportate de Fondul Bisericesc. Art. 4. al Regulamentului prevedea că “construcția, înzestrarea și întreținerea școlilor normale și principale sau județene, se va face din Casa Fondului, iar în măsura în care permit mijloacele Fondului, să se înființeze școli triviale în fiecare comună, cu parohie sau filială”, iar art. 5. stipula că “manualele necesare școlilor triviale, pentru care se mai introduc trei cărți: catehismul – redactat de Sinodul de la 1774, Cartea de citire și Cartea de calcul, care sunt necesare în limba nemțească și cea moldovenească, ce se află deja aduse în Bucovina, se vor plăti din Casa Fondului”. Art. 18. al acestui Regulament specifica că “în școlile normale, principale sau triviale, deja înființate sau care se vor înființa, în viitor, se va preda învățământul numai în limba română și germană”, iar conform art. 19. “pe lângă limba nemțească și cea moldovenească mai este și limba latină și limba grecească a căror introducere în școli este în legătură cu crearea unui liceu, care ar exercita asupra sentimentelor locuitorilor provinciei o impresie foarte bună și mai mult asupra moldovenilor” [169, p. 45].

Odată cu aplicarea în practică a *Regulamentului școlar din anul 1786*, cele două școli normale din Cernăuți și Suceava au devenit școli model, care urmau să pregătească cadre pentru administrație și învățători pentru școlile triviale. Școlile districtuale din Cernăuți, Suceava, Siret, Câmpulung, Vașcăuți și Zastavna erau considerate *școli principale* sau *de căpetenie*. Durata studiilor la aceste școli era de 2 și 4 ani. Aceste școli erau destinate mai ales fiilor înstăriți, urmând a fi pregătiți pentru școlile normale sau pentru unele funcții în administrația locală. *Școlile triviale*, cu durata studiilor de 3 ani, în care se însușeau cunoștințe elementare de scris, citit și socotit, erau destinate mai ales copiilor din sate și urmau să fie întreținute de Fondul Bisericesc [174, p. 281-282; 148, p. 123].

În învățământul bucovinean erau utilizate atunci astfel de manuale, precum “Catehismul”, redactat de sinodul greco-neunit de la Karlowitz în 1774, “Cartea de citire” și “Cartea de calcul”, apărute la Viena în 1777, precum și “Cartea trebuincioasă pentru dascăli”, editată la Viena în 1781. Aceste cărți de școală, scrise jumătate în română și jumătate în germană, au ajuns în Bucovina la 12 august și 19 octombrie 1785. În ianuarie 1786 au fost aduse și manualele pentru dascăli, traduse din germană în română. Aceste cărți au fost plătite de Fondul Bisericesc și distribuite gratis elevilor. Ulterior au mai fost introduse și două cărți, scrise de Anton de Marki [173, p. 242]. Toate manualele, utilizate atunci în învățământul din Bucovina, erau doar în limbile română și germană, iar școlile erau doar cu limbile de instruire română și germană. Chiar și la școlile principale din Vașcăuți și Zastavna (localități din nordul Bucovinei), instruirea se realiza în germană și română. Limba ruteană (ucraineană) avea să fie introdusă în învățământul din Bucovina mult mai târziu, în perioada administrației galițiene.

Situația învățământului din Bucovina era atunci comparabilă cu alte provincii din estul Monarhiei Habsburgice. În Transilvania, potrivit unui act oficial din 22 decembrie 1784, erau 126 de școli triviale catolice (germane, maghiare și secuiești), precum și 12 școli elementare greco-catolice românești, care erau supravegheate de stat. Conform altei statistici incomplete din anul 1786, în Transilvania erau 38 de școli germane, 140 maghiare, 32 românești greco-catolice, dintre care 12 susținute din fondul școlilor naționale, 13 școli ortodoxe [214, p. 67]. Atunci funcționau în Transilvania 129 de școli cu organizare de stat (o școală normală, trei școli model, 9 școli principale, 36 triviale germane, 61 triviale maghiare, 18 școli românești unite și o școală românească ortodoxă) și 111 școli fără organizare de stat, dintre care două școli germane, 79 maghiare, 14 românești unite, 12 românești ortodoxe și patru școli de fete, în total 240 de școli (una normală, trei model, patru de fete, 9 principale, 38 germane, 140 maghiare, 32 românești unite și 13 românești ortodoxe) [214, p. 81]. După rapoartele anului 1786, școlile principale și normale din Transilvania au numărat un total de 1627 de elevi în semestrul de vară și 1455 în semestrul de iarnă [214, p. 79, 276].

Învățământul în română era atunci cel mai bine dezvoltat în localitățile din Banat. În septembrie 1777, în Episcopia Timișoarei funcționau 135 de școli elementare ortodoxe românești și sârbești, cele mai multe în protopopiatele Timișoara (33), Becicherecul Mare (21), Chichinda Mare (16), Cenad (16), Ciacova (15) și Panciova (14) [146, p. 51]. În întreg Banatul numărul școlilor ortodoxe a crescut de la 73 în 1771, la 183 de școli în anul 1776. În 1778 existau în Banat deja 205 școli primare ortodoxe, dintre care 147 cu predare în română, 52 sârbe și 6 în română și sârbă. Atunci mai funcționau în Banat 65 de școli catolice (60 germane, 3 maghiare, 2 bulgare) [247, p. 48-49].

În anul 1781 activau în Banat 293 de școli românești și sârbești, inclusiv 117 în comitatul Caraș-Severin, 106 în Timiș și 70 în comitatul Torontal. În cele trei comitate existau atunci 452 de localități cu populație ortodoxă, astfel că cca. 65% din acestea dispuneau de școli elementare. La cele 293 de școli ortodoxe au fost școlarizați 5755 de copii, dintre care 2871 au frecventat regulat școala, 1532 au venit neregulat la școală, iar 1352 s-au retras din școli [247, p. 50; 219, p. 158]. În Bucovina, un nivel atât de bun de școlarizare a copiilor din satele cu populație ortodoxă românească avea să fie atins mult mai târziu, abia după implementarea reformelor școlare de după anul 1869.

2.2. Stagnarea învățământului primar în perioada administrației galițiene (1786-1848)

La 6 august 1786 împăratul Iosif al II-lea a luat decizia de a introduce o administrație civilă în locul celei militare în Bucovina, această fostă provincie moldovenească fiind unită cu Galiția. Bucovina nu avea nimic în comun cu Galiția, având un trecut istoric diferit, o altă structură națională, confesională și socială a populației, se deosebea prin cultură, limbă, tradiții și datini. Românii bucovineni nu au acceptat această unire forțată cu Galiția, una din formele cele mai frecvente de protest, cu urmări grave pentru românitatea autohtonă, fiind refugiarea peste hotar, în Moldova.

Introducerea administrației civile galițiene a avut o consecință nefastă și pentru sistemul de învățământ din Bucovina. Totuși, în primii ani de administrație galițiană, învățământul din Bucovina încă s-a condus de prevederile *Regulamentului școlar din 1786* și a cunoscut o dezvoltare ascendentă. Până în anul 1792 au fost înființate în Bucovina 32 de școli triviale, iar alte 28 urmau în curând să fie deschise [308, p. 428]. Hermann Bidermann considera că după 6 ani de administrație galițiană în Bucovina activau 28 de școli triviale [300, p. 76], iar Sigmund Grünberg afirma că “în următorii ani (după 1786 – n.n.) numărul școlilor, și mai ales al celor triviale, a crescut semnificativ și probabil a atins cifra de 30” [313, p. 198]. Acești autori nu precizează în care localități fuseseră înființate școli triviale. Erich Prokopowitsch era de părere că, probabil printre cele 32 de școli triviale se numărau și mai multe școli evanghelice particulare, care existau atunci în coloniile germane [340, p. 275].

Deși nu se cunoaște cu exactitate numărul școlilor triviale și a elevilor din aceste școli, cert este că în anii 1783-1793 învățământul bucovinean a cunoscut o dezvoltare ascendentă. În pofida acestor succese, învățământul din Bucovina rămânea cu mult în urmă față de alte provincii austriece. În Banat, de exemplu, în 1792 activau 331 de școli ortodoxe cu 333 de învățători, la care erau înscriși 9908 copii. În 1802, numărul școlilor ortodoxe din Banat ajunsese la 406 (328 românești, 73 sârbești și 7 româno-sârbe) cu 413 învățători. La aceste școli erau înscriși 12811 copii, dintre care 8030 au frecventat regulat școlile. Tot atunci în Banat activau 114 școli catolice (95 germane, 11 bulgare și 8 maghiare), frecventate de 12370 de elevi [219, p. 171]. La începutul sec. al XIX-lea, în Banat erau 536 de comune și funcționau 520 de școli primare: 328 românești, 93 germane, 73 sârbești, 11 bulgare, 8 maghiare și 7 școli româno-sârbe [247, p. 55-56].

În comitatul Caraș-Severin din Banat, locuit compact de români, în 1791 erau școli în 144 de comune. Din 18979 copii de vârstă școlară, 4542 (4069 băieți și 473 fete) erau școlarizați [247, p. 51]. Din această informație rezultă că, în 1791, cca. 24% din copiii de vârstă școlară din comitatul Caraș-Severin (34,3% din băieți și 6,6% din fete) au frecventat școlile primare [266, p.68].

Evoluția învățământului din Bucovina a depins de transformările social-politice și culturale, produse în Monarhia Habsburgică. Reformele iluministe, realizate de Maria Teresa și Iosif al II-lea, în special introducerea obligativității învățământului și diminuarea influenței clerului asupra școlii, au avut un impact pozitiv și asupra Bucovinei. În 1787 era emisă o hotărâre, prin care învățarea limbii germane devenea obligatorie în învățământul mediu și superior [148, p. 125].

Împăratul Leopold al II-lea (1790-1792) a încercat să promoveze o politică a compromisurilor, făcând unele cedări nobilimii și clerului catolic. Odată cu moartea sa în martie 1792 s-a încheiat și perioada de 50 de ani de reforme iluministe, realizate în Monarhia Habsburgică. Perioada 1793-1847 este considerată o etapă de reacțiune în istoria Austriei. La sfârșitul sec. al XVIII-lea mai multe păături sociale precum aristocrația, nobilimea și clerul catolic au început să opună o rezistență tot mai hotărâtă față de reformele liberale, care erau implementate. De aceasta multe reforme, inițiate de Maria Teresa și Iosif al II-lea, au fost abandonate sau realizate doar parțial.

În 1793, Guvernământul Galiției a hotărât anularea obligativității învățământului elementar în Bucovina. Prin luarea acestei decizii, care era aplicată în practică începând cu anul 1795, comunele și autoritățile locale erau scutite de datoria de a înființa și întreține școli elementare. Această dispoziție a fost luată sub pretextul unificării situației din Bucovina cu cea din Galiția, unde nu era legiferată obligativitatea învățământului [169, p. 53; 148, p. 197]. Efectul imediat al acestei decizii, însă, a fost închiderea mai multor școli triviale. Potrivit unei informații, în anul 1795 și-au încetat activitatea 11 școli triviale din Bucovina [335, p. 34-35]. În consecință s-a redus și numărul școlilor primare din Bucovina, astfel că la sfârșitul sec. al XVIII-lea funcționau în această provincie numai 14 școli primare, din care una principală româno-germană la Cernăuți și 13 școli triviale (9 româno-germane, două românești la Siret și Suceava, una maghiară și una armeană) [328, p. 335; 356, p. 17].

După o scurtă perioadă de criză, învățământul din Bucovina a intrat într-o nouă etapă de dezvoltare lentă, fiind înființate treptat noi școli primare. La 28 iunie 1803, Comisia Aulică de Studii din Viena a emis o dispoziție de înființare a unor instituții de învățământ în Bucovina și cerea de la Guberniul galițian să obțină de la administrația cercuală a Bucovinei o propunere, în care să fie indicate localități din acest teritoriu, unde ar putea fi înființate școli triviale. La 16 ianuarie 1804, însă, administrația cercuală din Cernăuți raporta că, din cauza lipsei unui număr necesar de învățători încă nu ar exista posibilitatea de a purcede la înființarea unor școli primare în Bucovina [335, p. 35].

În 1803, Ferdinand Dans a elaborat un raport în care relata că, atunci funcționau în Bucovina câte o școală principală la Cernăuți și Suceava, precum și 11 școli triviale [266, p. 69]. Învățători

germani activau atunci doar la școlile principale din Cernăuți și Suceava. Totodată, Ferdinand Dans propunea ca din sursele Fondului Bisericesc să fie înființate școli primare la Jucica, Cuciurul Mare, Tereblecea, Solca, Sf. Ilie și Gura Humorului [340, p. 278-279].

Acest raport ne demonstrează că, în perioada 1793-1803 în Bucovina s-a produs o diminuare numerică a școlilor primare, dar și un regres al calității învățământului. Astfel, dacă la începutul administrației galițiene erau în Bucovina 6 școli principale, atunci în 1803 mai existau doar două școli principale la Cernăuți și Suceava [266, p. 69]. Remarcăm faptul că, în nordul Bucovinei existau 7 școli triviale, pe când în sudul provinciei funcționau școli numai în orașele Suceava, Siret și Câmpulung Moldovenesc, și în satul cu populație maghiară Istensegits, dar nici o școală în sate cu populație românească.

În 1804 a fost adoptată o nouă lege școlară imperială, care a reprezentat un compromis dintre stat și biserică, caracteristic perioadei reacțiunii postiosefine. Noua lege școlară făcea să crească influența bisericii asupra procesului instructiv-educativ și să se mărească numărul orelor de religie în programa școlară. Episcopiei ortodoxe a Bucovinei îi revenea rolul de a controla și supraveghea învățământul la nivelul întregii provincii, instituindu-se un sistem ierarhic de supraveghere a școlilor, adică preotul din sat ca inspector școlar local, protopopul ca inspector școlar districtual și episcopul ca inspector al întregii provincii. Potrivit legii, elevii urmau să fie separați după confesiuni numai la lecțiile de religie, restul procesului instructiv-educativ desfășurându-se în comun pentru toți elevii [148, p. 202].

La 19 iunie 1804, Cancelaria Aulică din Viena făcea cunoscut Guberniului Galiției că întreținerea școlilor primare din Bucovina urma să fie făcută în continuare din veniturile Fondului Bisericesc, dar la construcția școlilor, la întreținerea școlii și a personalului didactic urmau să contribuie de asemenea patronii școlilor, stăpânii de pământ și comuna unde se afla școala [148, p. 201]. Legea învățământului din 1804 mai stipula separarea, acolo unde era posibil, a elevilor de diferite sexe în procesul de învățământ. Reieșind din această prevedere, în anii următori au fost înființate școli separate pentru fete în orașele Cernăuți, Suceava și Siret. Legea școlară imperială din anul 1804, cu mici modificări, a rămas în vigoare până în anul 1869.

După anul 1804, în Bucovina au fost înființate doar câteva școli triviale. La 16 martie 1809, Comisia Aulică a Studiilor din Viena a aprobat deschiderea unei școli la Gura Humorului. Această decizie era motivată prin aceea că, domeniul Fondului Bisericesc Ilișești cuprindea 23 de sate, dar nu dispunea de nici o școală primară, iar Gura Humorului era sediul administrației camerale și avea un capelanat local catolic. La 22 mai 1812, Guberniul galițian a solicitat activarea unei școli triviale la Căcica, propunere de asemenea aprobată de Comisia vieneză [335, p. 36].

Autoritățile din Cernăuți au elaborat un plan de dezvoltare a învățământului din Bucovina, care la 10 aprilie 1813 a fost transmis Guberniului galițian. Atunci se propunea înființarea a 17 școli primare în diferite sate din Bucovina [267, p. 60]. În același raport se mai arăta că “prin crearea celor 17 școli noi vor avea posibilitatea de a primi instrucție 6267 de familii din Bucovina, care au 6519 copii de școală. Cancelaria Aulică găsește potrivită alegerea localităților pentru înființarea celor 17 școli, care se vor activa pe rând în curs de patru ani ...” [239, p. 124].

Comisia Aulică de Studii din Viena a susținut proiectul elaborat de autoritățile din Cernăuți, fiind remarcate în special satele Boian, Pojorâta, Iacobenii și Crasna, unde la acel moment locuia un număr însemnat de credincioși catolici. Se mai menționa că, lipsa numărului necesar de învățători calificați trebuia să fie înlăturată prin preparandiile de pe lângă școlile principale din Cernăuți și Suceava, iar directorul școlii principale din Cernăuți, Anton de Marki, care poseda limba “moldovenească”, era persoana cea mai potrivită pentru a ocupa postul de supraveghetor al școlilor primare din Bucovina [335, p. 38]. În același timp, Comisia Aulică de Studii a atenționat Guberniul galițian ca, în comunele românești și ucrainene să fie încadrați doar învățători care cunosc limba populației locale. Astfel, “pentru prima dată în problemele școlare au fost reprezentate și interesele ucrainenilor din Bucovina, ale căror necesități culturale vor găsi de atunci o mai mare considerație” [340, p. 286; 217, p. 92-93].

La 14 mai 1814, directorul școlii principale din Cernăuți Anton de Marki era numit inspector general al școlilor ortodoxe și romano-catolice din Bucovina “deoarece clerul ortodox încă nu era în stare să preia supravegherea supremă a școlilor din ținut” [335, p. 39; 169, p. 85]. Numindu-l pe Anton de Marki în acest post didactic foarte responsabil, autoritățile școlare vieneze au remarcat faptul că el poseda limba română a poporului, dar, totodată, în acest mod au refuzat să încredințeze Bisericii ortodoxe din Bucovina controlul asupra învățământului.

Din raportul Comisiei Aulice de Studii din 19 noiembrie 1813 reieșea că în Bucovina, care avea o populație de 215575 persoane, existau câte o școală principală germană și câte o școală trivială moldovenească la Cernăuți și Suceava, precum și 13 școli triviale în diferite localități [266, p.71]. Față de anul 1803 erau doar 4 școli triviale noi – la Rădăuți, Gura Humorului, Fürstenthal și Cacica. Școala din Rădăuți era mai veche și, după altă sursă, a fost deschisă în 1797 [103, p. 87].

Astfel, în anul 1813 funcționau în Bucovina două școli principale și 15 școli triviale, dar nici una în sate cu populație majoritar românească. Școlile din partea nordică a Bucovinei erau cu predare în română și germană, adică atunci încă nu erau școli cu instruirea și în ucraineană. Școala trivială din Coțmani, de exemplu, a fost deschisă la 1 martie 1788. La început învățământul era susținut de către comună, ulterior de către Fondul Bisericesc. Un document oficial din 20 octombrie 1789 conține programa oficială de învățământ a școlii triviale din Coțmani și ne

demonstrează că școala era cu limba română de instruire [220, p. 193-194]. Primul învățător al școlii triviale moldovenești din Coțmani a fost Vasile Ioanovici. Până în 1817, la această școală au mai activat și alți învățători, Mardari Litvinovici fiind cel din urmă învățător român al școlii triviale din Coțmani [266, p. 71].

La începutul sec. al XIX-lea existau în Bucovina și un șir de școli particulare (cele mai multe în colonii evanghelice germane), care nu se subordonau Guberniului galițian. În Bucovina au existat trei centre mai importante ale credincioșilor protestanți: Cernăuți, Rădăuți și Iacobeni. La începutul sec. al XIX-lea numărul credincioșilor protestanți din Bucovina încă era foarte mic, în 1816 populația acestei provincii era de 200742 persoane, din care 3913 protestanți [1, dosar 656; 249, p. 252].

Deoarece coloniștii protestanți nu aveau încredere în autoritățile galițiene, care urmăreau scopul de a catoliciza și poloniza învățământul, ei și-au deschis școli evanghelice particulare cu limba de predare germană. Primele astfel de școli au fost deschise în anul 1789 la Frătăuții Vechi și Ilișești, urmate de cele din Tereblecea (1796), Arbore (1802), Ițcanii Noi (1805), Satul Mare, Badeuți și Milișeuți din 1809 [340, p. 275-276]. În districtul Câmpulung, printre cele mai vechi școli erau cele de la Eisenau (din 1791), Pojorâta (din 1800), Louisenthal (din 1805) și Iacobeni (din 1814) [103, p. 47, 49, 52, 54]. După alte informații, școli evanghelice existau la Frătăuți din anul 1800, la Arbore din 1806, la Badeuți din 1830, iar din 1836 – la Tereblecea, Ițcanii Noi, Ilișești, Eisenau și Iacobeni [323, p. 138]. Protestanții calvini maghiari din Andreasfalva au dispus de o școală privată cu instruire în limba maghiară. Astfel, deja la începutul sec. al XIX-lea, aproape toate coloniile protestante din Bucovina au dispus de școli evanghelice particulare cu limba maternă de instruire.

În Bucovina, chiar și unele colonii cu germani catolici au avut școli particulare. Astfel, către anul 1800 s-a așezat cu traiul un învățător privat la Huta Veche. El acorda lecții de citire, scriere și socotit pentru 36 de copii din sat și era remunerat de locuitorii comunității. Alte școli particulare catolice au fost deschise în 1803 la Karlsberg și în 1813 la Fürstenthal [340, p. 276]. Aceste școli au avut, însă, o perioadă scurtă de activitate, în aceste sate fiind deschise în curând școli triviale oficiale. La Fürstenthal deja la sfârșitul anului 1813 exista o școală trivială, dar care încă nu dispunea de învățător, iar la Huta Veche o astfel de școală a fost deschisă în 1816 [266, p.72].

Comunitățile mozaice din Bucovina de asemenea au organizat școli private pentru copiii de această confesiune. Aceste școli aveau un profund caracter religios și se limitau la învățarea limbii hebraice și a Talmudului (carte religioasă la evrei, care conține un comentariu și o dezvoltare dogmatică a Vechiului Testament sub raport religios, legislativ, literar și istoric). Către anul 1790 au fost întemeiate două școli normale germano-evreiești la Cernăuți și Suceava, care au activat

doar până în 1806, fiind ulterior desființate. Mai târziu copiii evreilor au frecventat școlile oficiale din Bucovina [340, p. 276-277]. La Suceava a existat din anul 1777 și o școală privată a comunității armene din localitate, care a funcționat pe parcursul întregii perioade austriece.

La cumpăna secolelor al XVIII – XIX-lea, cea mai importantă instituție de învățământ cu limba română de predare din Bucovina a fost școala clericală, deschisă în 1786 la Suceava. După moartea lui Dositei Herescu și numirea lui Daniil Vlahovici în funcția de episcop al Bucovinei, școala a fost transferată în 1789 la Cernăuți și a funcționat mai întâi în reședința episcopală, iar din 1804, într-o clădire închiriată din oraș [266, p.72]. Dacă în celelalte școli existente în Bucovina s-a introdus treptat învățământul în limba germană, în școala clericală, în care erau pregătiți viitorii preoți, cantori bisericești, dar și învățători, se învăța în română [151, p. 63].

La școala clericală s-a predat un curs general de teologie, care cuprindea noțiuni elementare biblice, de morală și apologetică, elevii mai învățau și cântări bisericești. Deoarece școala pregătea și dascăli sau învățători sătești, la această instituție se puneau accentul pe caligrafie, citire și calculul aritmetic. Școala clericală își desfășura cursurile pe durata de trei ani, cu examene anuale și examen de absolvire. Cursurile începeau la 1 octombrie și se încheiau la 30 iunie [151, p. 63].

Primii învățători sau preparanzi la această școală au fost Petru Vlahovici și Gheorghe Popovici, cunoscut mai târziu sub numele de Ghenadie Platenchi. Ambii aveau un salariu de numai 9 florini pe lună. Ghenadie Platenchi, devenit conducător interimar al școlii, a activat la Seminarul teologic până în anul 1799 [151, 65]. Către anul 1805, învățători la școala clericală erau Ignatie Hacman și Serafim Lemni. În 1808, după moartea lui Serafim Lemni, învățător la Seminar a devenit călugărul Melchisedec Lemni [202, p. 110].

În 1791 episcopul Daniil Vlahovici a înaintat Guberniului de la Lvov un plan de reorganizare a școlii clericale, propunând să fie predată în școală dogmatica, morală și omiletică. Guberniul galițian, însă, a propus ca toți candidații la Seminar să fie absolvenți ai școlii normale, iar în această instituție să se predea în anul I filozofia și fizica, în anul II dogmatica și morală, iar în anul III pastorală și catehetica [151, p. 67]. Din anul 1809, Ignatie Hacman a fost însărcinat ca, pe lângă catehism, să predea morală și pastorală. La școala clericală au fost introduse și prelegeri de filozofie și fizică, care erau predate de un profesor de la gimnaziul din Cernăuți, înființat în 1808. În 1814 la Seminar a fost introdus și un curs de pedagogie, care a fost predat de Anton de Marki [151, p. 67; 202, p. 112].

Școala clericală a fost frecventată de cei mai mulți elevi la începutul sec. al XIX-lea. În 1804, școala clericală avea 141 de elevi [202, p. 109]. Școala a avut cei mai mulți absolvenți în perioada 1804-1809, și anume: 57 în 1806, 54 în 1807, 43 în 1809, câte 42 în 1804 și 1805 [202, p. 114-115]. După anul 1810 s-a redus brusc numărul absolvenților școlii clericale. În 1810 Guberniul din

Lvov a propus ca Seminarul să-și întrerupă cursurile. La 29 august 1812, Comisia Aulică de Studii a solicitat ca morala și pastorală să se predea după unii autori catolici, dar episcopul Daniil Vlahovici i-a interzis lui Ignatie Hacman să utilizeze acele manuale [151, p. 67]. În 1812, împăratul a dispus, ca episcopul Bucovinei să nu mai hirotonească nici un absolvent al școlii clericale, dacă aceștia nu aveau studii gimnaziale, liceale și filozofice în germană. În 1814 bursele seminariștilor s-au redus de la 30 la 15. În aceste împrejurări, în 1816 era închisă clasa I-a, în 1817 – clasa a II-a, iar în 1818 – clasa a III-a [151, p. 68]. Astfel, după 32 de ani de activitate, se închidea școala clericală din Cernăuți care și-a adus o contribuție importantă la dezvoltarea învățământului din Bucovina.

După 1815, starea învățământului din Bucovina s-a înrăutățit și mai mult. După înfrângerea lui Napoleon, Austria, Rusia și Prusia au constituit Sfânta Alianță, cu scopul menținerii monarhiilor absolutiste și prevenirea unor mișcări revoluționare în Europa. Perioada 1815-1848 s-a caracterizat prin întărirea forțelor conservatoare, stagnarea învățământului și creșterea influenței clerului catolic. Învățământul primar din Bucovina a primit o lovitură grea prin rezoluțiile împărătești din 21 aprilie și 14 iulie 1815, prin care se încredința conducerea învățământului Consistoriului Catolic din Lemberg [239, p. 125; 335, p. 39]. În consecință, toate școlile triviale din ținut, inclusiv cele din satele cu populație exclusiv românească sau ruteană, au fost subordonate Consistoriului Catolic.

Învățătorii ortodocși, care activau atunci în școli, au fost puși în situația să treacă la catolicism sau să fie înlocuiți cu alte cadre didactice. În consecință, mulți învățători români au fost excluși din învățământ și înlocuiți cu învățători romano-catolici și greco-catolici, de etnie polonă sau ucraineană. Astfel începea un proces îndelungat de polonizare și rutenizare a învățământului primar, mai ales în partea de nord-vest a Bucovinei. Așa s-a întâmplat și în cazul școlii triviale germano-române din Coțmani. În 1817 învățătorul Mardari Litvinul de la această școală a fost destituit, fiind înlocuit cu Andrei Orobko. Deși limba românească formal s-a mai păstrat la școala din Coțmani, ea nu a fost practic predată, fiindcă învățătorul din Galiția nu o cunoștea. Tot în 1817 s-a introdus la școala din Coțmani și limba polonă ca obiect obligatoriu de studiu [220, p. 223].

Odată cu catolicizarea învățământului a început și un proces de polonizare a școlilor bucovinene, chiar dacă numărul polonezilor din acest teritoriu era nesemnificativ. Astfel, la 16 decembrie 1814 Comisia Aulică de Studii propunea înființarea la Cernăuți a unei școli de fete, la care “să fie angajate trei învățătoare din rândul absolventelor pensionatului de fete din Viena, care să posede limbile germană și polonă, una dintre care, însă, să cunoască și limba moldovenească”. Această propunere era aprobată de împărat la 3 iulie 1815 și deja în toamna aceluiași an se deschidea școala de fete din Cernăuți [335, p. 39; 340, p. 287]. Era pentru prima dată, când

Comisia Aulică de Studii cerea de la candidații pentru angajarea la o școală din Bucovina să cunoască și limba poloneză.

Numărul elevilor polonezi de la școala principală din Cernăuți era atunci deja destul de însemnat. În 1813, din 307 elevi de la școala principală, care trebuiau să susțină examen, 90 erau germani, 85 români, 60 ruteni, 29 polonezi, 19 armeni [148, p. 202]. În 1816, școala principală din Cernăuți a fost frecventată de 366 de elevi, din care 109 români, 98 germani, 68 ruteni, 51 polonezi, 31 armeni, 9 de alte etnii [276, p.59]. Astfel, deja la acel moment învățământul din orașul Cernăuți dobândise un caracter plurietic și multiconfesional, dar numărul elevilor de etnie română încă era cel mai mare.

În 1819 a decedat Anton de Marki, inspectorul general al școlilor din Bucovina, care timp de 35 de ani a lucrat în sistemul de învățământ. Fiind un bun cunoscător al limbii române, Anton de Marki a fost nu numai un pedagog priceput, dar și un apărător al învățământului în limba română. El a aprobat editarea primelor manuale școlare românești care se tipăreau la Cernăuți, a elaborat sau a tradus o serie de manuale în limbile germană și română [169, p. 85-86]. Urmașul lui Anton de Marki în funcția de inspector general al școlilor din Bucovina a devenit Andreas Pankiewicz, un polonez din Galiția, care desigur nu cunoștea româna. El a ocupat această funcție până în anul 1844 [340, p. 289].

Subordonarea învățământului bucovinean Consistoriului Catolic din Lemberg, închiderea școlii clericale din Cernăuți, numirea unui polonez din Galiția în funcția de inspector general al școlilor din Bucovina, destituirea unor învățători ortodocși din școli, introducerea limbii poloneze ca obiect de studiu în școli – toate aceste măsuri, luate de autoritățile austriece în domeniul învățământului, au provocat un exod al populației din Bucovina în Moldova. Doar în 1814-1816, numărul locuitorilor Bucovinei s-a micșorat cu 28453 de persoane sau cu 12,4%! Emigrările din anii 1814-1816 au afectat cel mai puternic satele cu populație mixtă din nordul și centrul Bucovinei, precum și satele românești din sud-estul provinciei [249, p. 85-90, 241-242].

În perioada 1815-1822 au fost înființate școli triviale la Huta Veche, Hadikfalva, Roșă, Șerăuți, Arbore, Fundul Moldovei, Pojorâta și Molodia. În anul 1822, în Bucovina activau câte o școală principală la Cernăuți și Suceava, o școală de fete la Cernăuți și 27 de școli triviale [340, p. 288]. Până în anul 1821, numai școlile triviale din Cernăuți și Suceava au activat cu limba română de instruire. În 1821, însă, aceste două școli au fost separate de școlile principale și astfel reorganizate ca pe viitor instruirea să se realizeze în limbile română și germană. Școala trivială din Cernăuți mai târziu a devenit școală particulară ortodoxă pentru băieți [335, p. 40-41], iar cea din Suceava în anul 1833 a fuzionat cu cea principală, pierzându-și și mai mult caracterul românesc.

În această perioadă au început să fie deschise și școli cu limbile de instruire germană și ruteană, astfel că în 1822 erau 16 școli triviale germano-române și deja 8 școli germano-rutene. Doar școala armeană din Suceava era cu o singură limbă de instruire și nu se subordona Consistoriului Catolic [340, p. 289]. După anul 1814 au fost deschise școli primare la Iacobenii, Bucșoaia, Huta Veche, Roșă, Tereblecea, Pojorâta, Arbore, Boian, Crasna, Karlsberg, Solca, Badeuți, Istensegits, Andreasfalva, Cuciurul Mare, Bori, Carapciu pe Ceremuș, Ițcanii Noi, Ivancăuți, Vatra Dornei... [276, p.60]. După alte informații, între anii 1816-1850 în Bucovina au fost întemeiate 18 școli, din care 8 catolice [217, p. 93].

Școala primară germano-română din Roșă, de exemplu, a fost înființată la 11 august 1816, Dimitrie Simiginovici fiind numit învățător la această școală. Din februarie 1831 până în august 1834 învățător la Roșă a fost Ioan Danalachi, urmat de Ioan Lewicki. Edificiul școlii primare din Roșă a fost construit abia în anul 1839 [365, p. 1-2]. Pe parcursul sec. al XIX-lea școala primară din Roșă a pregătit un număr important de intelectuali, dovadă fiind și numărul mare de învățători, originari din această suburbie a Cernăuțului. Bunăoară, către anul 1904, directorii a șapte școli primare din Bucovina erau originari din Roșă [262, p.256, 260-262].

În anii '20-40 ai sec. al XIX-lea s-a extins rețeaua de școli primare din Bucovina, dar școli noi au fost deschise cu precădere în coloniile germane și maghiare, sau în localități, unde ponderea populației germane era importantă. Către mijlocul sec. al XIX-lea doar foarte puține sate cu populație preponderent ortodoxă din Bucovina dispuneau de școli primare, iar majoritatea absolută a copiilor de români și ruteni rămâneau în afara procesului de instruire. Potrivit unei statistici a Diecezei ortodoxe din anul 1841, atunci activau în Cernăuți câte o școală principală, trivială moldovenească și de fete, la Suceava o școală principală și școli triviale în 22 de sate [104, 1841; 239, p. 157]. Este vorba de școlile din localitățile, unde existau parohii ortodoxe, adică nu sunt luate în considerație școlile din satele cu populație exclusiv catolică sau protestantă. Statisticile eparhiale din anii 1844 și 1845 au mai consemnat școli triviale la Molodia, Zastavna, Vicovul de Jos și Ivancăuți [239, p. 157].

În multe școli, majoritatea elevilor erau catolici sau protestanți, elevi ortodocși fiind foarte puțini. În 1831, din 41689 de copii ortodocși de vârstă școlară din Bucovina, doar 700 frecventau școala, iar în 1829 în orașul Cernăuți, din 3500 de copii ortodocși de vârstă școlară, doar 59 erau școlarizați [45, f. 212; 46, f. 29; 217, p. 93]. În 1830 erau 42 de școli primare în Bucovina, frecventate de 2914 elevi, iar în 1840, la 46 de școli învățau 4595 de elevi. Timp de 10 ani au fost deschise doar 4 școli primare, pe când numărul elevilor a crescut cu cca. 58%. În același interval, numărul școlilor de repetiție a crescut de la 23 la 40, iar numărul elevilor din aceste școli s-a mărit

de la 1200, la 2238 [262, p.36]. În 1839, școlile principale, triviale, de fete și de repetiție au fost frecventate de 6352 de copii, din care 4170 (65,6%) băieți și 2182 (34,4%) fete [262, p.36].

Cauzele refuzului, mai ales a copiilor ortodocși, de a studia la școlile existente atunci, au fost multiple și complexe, principala constând în eliminarea limbii române din procesul de instruire și neglijarea religiei ortodoxe. Astfel, la 27 iulie 1820 Consistoriul Catolic a emis un ordin, prin care îi obliga pe învățătorii bucovineni să le dea copiilor o educație religioasă-morală, iar ritualurile bisericești să fie efectuate în stil catolic [217, p. 94]. În 1824 Consistoriul Catolic a emis o nouă ordonanță, prin care se dispunea că “învățătorul va utiliza limba polonă sau română, atât cât îi este lipsă pentru explicarea lecției propuse, spre a fi înțeleasă de școlari; de altminteri, să se uzeze numai de limba germană” [169, p. 56; 217, p. 94].

La începutul sec. al XIX-lea, în partea centrală și de sud a Bucovinei încă nu exista nici o școală trivială în sate cu populație majoritar românească. Doar un număr nesemnificativ de copii de români frecventau școlile triviale de la orașe sau din alte localități mai importante. Mulți părinți ortodocși refuzau să-și trimită copiii la școlile catolice existente, din motive confesionale și din cauză că majoritatea covârșitoare a copiilor nu cunoșteau limba germană sau poloneză. În aceste împrejurări românii bucovineni au recurs la vechea practică a școlilor private, a celor mănăstirești sau al învățătorilor ambulanți. Transmiterea științei de carte prin dascăli particulari era o reacție de apărare față de acțiunea autorităților galițiene de a deznaționaliza populația autohtonă.

Perioada de vârf, în care învățătorii ambulanți au avut un rol de seamă în Bucovina, corespunde perioadei când acest teritoriu s-a aflat sub administrație galițiană (1786-1848). După anul 1848 scade importanța lor, pe măsură ce începe să crească numărul școlilor românești. De la acești învățători ambulanți au deprins cunoștințe elementare de scris, citit și socotit primii scriitori bucovineni, precum și mulți intelectuali români din vechea generație [266, p.76].

De exemplu, Iraclie Porumbescu (tatăl compozitorului Ciprian Porumbescu), în perioada 1828-1833 a învățat Bucoavna, Ceaslovul și Psaltirea la dascălul Ghenadie Platenchi de la mănăstirea Putna. [174, p. 284]. De asemenea viitorul profesor și membru al Academiei Române, Ioan Sbiera, primele cunoștințe de carte le-a obținut de la un învățător ambulant. În amintirile sale el relatează că “... în toamna anului 1843, se înduplecă tata să ieie în casă pre un învățătoriu ambulant din Rădăuți, Vasile Răzuș cu numele. Până în postul cel mare din 1844 învățaserăm cu el: bucoavna, ceaslovul, psaltirea și puțin comput” [145, p. 307]. Viitorul poet Vasile Bumbac a învățat între anii 1843-1844 Ceaslovul și Psaltirea cu dascălul Iordache la Costâna, iar Vasile Cocârlă, cu banii căruia s-a întemeiat internatul de băieți de la Gimnaziul din Suceava, și-a făcut studiile elementare la un dascăl ambulant, venit la Costâna pe la 1840 din comuna învecinată Bălăceana [145, p. 307].

Ioan Sbiera, subliniind însemnătatea învățătorilor ambulanți la cultivarea limbii, culturii și spiritului național, scria următoarele: “Numai la oamenii cultivați astfel s-au întreținut necorupte cugetarea, simțirea și aspirațiunea românească. De la aceștia a purces mai târziu, cu conștiință și plan, regenerarea românismului ...” [145, p. 301]. Constantin Loghin menționa că “dacă școala publică din Bucovina a izgonit din programa ei limba și cultura românească, ele și-au luat refugiul în alt loc, unde au fost cultivate cu sfințenie. Acești bieți dascăli, disprețuiți de lumea oficială, plătiți ca vai de ei cu un codru de pâine, erau singurii păstrători ai limbii și naționalității românești” [145, p. 301].

Referindu-se la perioada dată, Ioan Sbiera scria “În decurs de mai mult de jumătate de secol, românul bucovinean n-a găsit în școlile publice din țara sa, posibilitatea de a se cultiva și de a învăța cât de puțin în graiul național, toată cultura o căpăta numai în graiuri străine, dar și în direcțiune străină ...” [174, p. 285]. Ioan Sbiera descria atmosfera de atunci astfel: “Cultura națională dispăru din toate școlile puține din țară, până chiar și din institutul de studii teologice de pe lângă Episcopia ortodoxă din Cernăuți. Această stare de lucruri dăinui până către anul 1848. Era o amorțeală întreagă printre români. Oamenii deveniseră sfioși și fricoși. Nimeni, afară de câteva abateri onorabile, nu cuteza să miște, să spună sau să scrie ceea ce simțea și ce-i zăcea pe inimă” [173, p. 251; 169, p. 57].

Consistoriul Ortodox a înaintat forurilor de la Viena în anii 1826, 1832, 1833, 1834, 1836 mai multe memorii [174, p. 282], în care se arăta starea gravă a învățământului primar din Bucovina din cauza presiunilor de polonizare și catolicizare a procesului de învățământ. Episcopul Eugen Hacman cerea prin petiția din 17 mai 1837 să se înființeze pentru cei 50 mii de copii de școală ortodocși trei școli principale cu câte patru clase, 30 de școli cu câte trei clase pe lângă parohii [239, p. 130].

La 23 martie 1844 Comisia Aulică de Studii a elaborat un raport despre starea învățământului din Bucovina. Comisia din Viena propunea următoarele: “a). la școlile catolice să fie primiți numai învățători catolici, lecțiile să fie predate în limba populației din localitatea respectivă, iar supravegherea acestor școli să fie de competența Consistoriului din Lemberg; b). la școlile ortodoxe să fie angajați numai învățători ortodocși. Limba de instruire ar trebui să fie moldoveneasca sau, în districtele dintre Prut și Nistru limba ruteană, iar controlul asupra acestor școli să fie transmis Consistoriului Ortodox din Cernăuți” [340, p. 292].

La 20 mai 1844 împăratul a emis o rezoluție, care prevedea ca Fondul Bisericesc să susțină școlile primare ortodoxe; fiecare parohie să aibă o școală; în comunele mixte cu catolici și ortodocși, dacă va fi numai o școală, va fi catolică; controlul și conducerea școlilor primare ortodoxe va fi încredințată episcopului și Consistoriului Ortodox [239, p. 134-135]. Consistoriului

Ortodox trebuiau predate școlile triviale din Cernăuți, Suceava și din 14 sate, dar după transferarea învățătorilor catolici. În realitate, până în 1848 a fost predată doar școala trivială din Cernăuți [239, p. 136-137].

Până în 1848 nu s-a transferat nici școala trivială din Suceava. Directorul școlii principale din Suceava, Franz Theil, a elaborat un raport, în care arăta că “fiindcă școala trivială moldovenească era frecventată numai de 24 de elevi, iar cea de fete numai de 30 de eleve, el a fost nevoit să îi împreuneze în luna mai 1833 pe școlarii moldoveni ai școlii triviale cu elevii școlii principale” [239, p. 140-141]. Franz Theil era împotriva despărțirii școlii triviale de școala principală din Suceava, arătând că “a despărți tinerimea ortodoxă de școala germană, înseamnă a desființa de fapt această școală, deoarece de cele mai multe ori numărul ortodocșilor întrece pe cel al nemților” [239, p. 142].

Consistoriul Catolic nu a dorit ca școala trivială din orașul Suceava să treacă sub controlul Consistoriului din Cernăuți. Protopopul Sucevei Lazăr Grigorovici raporta următoarele: “dacă ar frecventa școala principală din Suceava numai o parte a copiilor de școală din districtul Sucevei, atunci n-ar fi loc în școala principală nici pentru copiii moldoveni, dar școala e frecventată numai de 15 moldoveni, fiindcă la această școală nici un învățător nu este național”, iar “copiii care au studiat la școala principală, au învățat limba moldovenească așa de rău, că au trebuit să învețe pe urmă această limbă la învățători particulari și nu cunoșteau nici limba germană” [239, p. 143-144].

La mijlocul sec. al XIX-lea sistemul de învățământ din Transilvania și Banat era mult mai bine dezvoltat decât în Bucovina. Dacă în 1840 în Bucovina, unde existau 3 orașe, 4 târguri și 278 de sate, activau doar 46 de școli primare, atunci în 1841, în cele 2840 de sate din Ardeal funcționau 1628 de școli, din care 298 românești. În “Gazeta de Transilvania” din 20 mai 1843 se preciza că, atunci erau în Transilvania 962 de școli maghiare, 353 germane, 298 românești și 13 mixte [140, p. 14].

În granița militară din Banat, în anul 1844 activau 215 școli: 98 românești, 87 sârbești, 19 germane, 8 slovece și croate, două școli maghiare și una grecească. În anul 1835 în granița militară banățeană locuiau 241110 persoane, din care 110938 români, 96788 sârbi, 21879 germani, 3739 maghiari și 7766 de alte etnii [247, p. 70, 72]. Astfel, în anul 1840 în Bucovina, la o populație de 334088 persoane existau numai 46 de școli primare (în medie o școală revenea la 7263 de locuitori), iar în granița militară din Banat, la o populație de cca. 250 mii persoane, în anul 1844 ființau 215 școli (în medie o școală la 1163 de locuitori) [266, p.78].

După anexarea în 1812 a teritoriului dintre Prut și Nistru, Rusia țaristă a promovat o politică imperială de asimilare și rusificare a populației românești din Basarabia, inclusiv prin intermediul sistemului de învățământ. Imediat după ocupare, rusa a fost introdusă ca limbă de studiu în

puținele școli existente din Basarabia. Totuși, deoarece elevii basarabeni nu cunoșteau deloc rusa, autoritățile ruse au fost nevoite să permită inițial predarea ca obiect de studiu a limbii române.

În 1828 a fost adoptat un regulament cu privire la învățământul din Basarabia, potrivit căruia sistemul de învățământ urma să fie compus din gimnazii, școli județene și școli parohiale. Școlile parohiale erau prevăzute în principal pentru țăranime, cele județene – pentru orășeni și gimnaziile – pentru nobilime și funcționari. În acea perioadă, în principalele localități urbane din Basarabia au existat și mai multe școli lancasteriene, de învățatură reciprocă. În 1848, în 12 școli lancasteriene din principalele orașe basarabene erau instruiți în total 540 de elevi [276, p. 66].

Până la mijlocul sec. al XIX-lea, majoritatea școlilor primare sătești au fost deschise în coloniile germane și bulgare. Către anul 1843, în 4 circumscripții ale coloniștilor din sudul Basarabiei existau 77 de școli primare, dintre care 24 germane și 53 în coloniile bulgare și găgăuze. În coloniile germane, instruirea se realiza în limba maternă, iar rusa se studia ca disciplină, pe când în școlile bulgare, predarea se făcea în limba rusă [178, p. 191]. În afară de școlile coloniștilor germani și bulgari, un număr mai mic de școli s-au deschis pentru copiii țăranilor de pe moșiile statului.

Școlile județene aveau un nivel mai înalt de instruire decât cele primare, dar totuși nu se încadrau în învățământul secundar. Aceste școli aveau drept scop pregătirea cadrelor de calificare medie, pentru industrie, comerț și agricultură. După 1828, școli județene au fost deschise la Chișinău, Bender, Bălți, Akkerman, Hotin și Ismail. În 1850 s-a înființat a doua școală județeană la Chișinău, în 1851 – la Soroca, iar în 1860 – la Orhei. Deși erau cu limba rusă de instruire, româna s-a permis să fie obiect de studiu, la școlile județene din Chișinău (din 1830), la cele din Bălți și Hotin, din 1842, iar mai târziu și la noile școli județene din Soroca și Orhei [216, p. 59-60; 196, p. 51-52]. În anul de învățământ 1859/60, în 7 școli județene învățau 509 elevi [155, p. 44].

2.3. Dezvoltarea învățământului primar în anii 1848-1869

“Primăvara popoarelor” din anul 1848 a avut o mare importanță pentru dezvoltarea ulterioară a Monarhiei Habsburgice. Revoluțiile din martie-iunie 1848 din principalele orașe austriece s-au transformat din revolte cu caracter social-economic în mișcări cu un pronunțat caracter național. În Bucovina, evenimentele revoluționare au fost condiționate de doi factori: evoluția evenimentelor din Monarhia Habsburgică și desfășurarea revoluției în spațiul locuit de români.

La 8/20 mai 1848 a avut loc la Cernăuți o mare adunare a bucovinenilor, la care au participat reprezentanți ai diferitor etnii și confesiuni. Adunarea l-a ales ca președinte pe Doxachi Hurmuzaki și a dezbătut principalele revendicări ale populației Bucovinei. Aceste revendicări au fost formulate într-un program, numit *Petiția Țării*, care conținea 12 puncte, printre care 1). separarea Bucovinei de Galiția și constituirea ei în țară de coroană autonomă; 2). conservarea naționalității române și crearea de școli naționale; ... 6). garantarea libertății religioase și proclamarea principiului de egalitate între toate confesiunile din Bucovina; ... 10). desfacerea de Karlowitz și alegerea episcopului de către un congres bisericesc în care să fie reprezentați atât clerul, cât și mirenii [198, p. 94].

Problemele legate de învățământ s-au aflat printre cele mai importante revendicări ale populației Bucovinei. Către mijlocul sec. al XIX-lea Bucovina era provincia austriacă cu cea mai slab dezvoltată rețea de școli primare și cu procentul cel mai mare de populație analfabetă. Chiar și unii deputați bucovineni, aleși în 1848 în primul parlament austriac, erau neștiutori de carte.

Către anul 1848, cele mai arzătoare probleme ale învățământului constau în introducerea limbii materne în procesul de instruire și transmiterea școlilor primare în subordinea Consistoriului Ortodox din Cernăuți. La 26 august / 7 septembrie 1848 Consistoriul Ortodox a înaintat Ministerului de Culte și Învățământ o petiție, din 8 puncte. În această petiție s-a revendicat transmiterea învățământului primar din Bucovina sub conducerea Consistoriului bucovinean; predarea către Consistoriul Ortodox a tuturor școlilor naționale din Bucovina; înființarea în fiecare an câte 10 școli primare; sporirea lefurilor învățătorilor cu nu mai puțin de 100 florini; înființarea unui seminar preparandist cu burse pentru elevii lui, și un curs de studii la școala normală din Cernăuți; deschiderea unor școli pentru fete în orașele Siret și Suceava, în târgurile Câmpulung, Rădăuți și Vașcăuți; publicarea pe cheltuială publică a cărților didactice naționale; pentru întreținerea școlilor primare să contribuie pe lângă Fondul Bisericesc, și comunele cu statul [239, p. 147-148; 328, p. 347-348].

Problema școlară s-a aflat și în centrul atenției deputaților aleși în Parlamentul din Viena. De asemenea, frații Hurmuzaki, prin intermediul ziarului “Bucovina”, au cerut eliminarea tentativelor de polonizare și catolicizare a învățământului. Revendicările elitei intelectuale românești se bazau

pe doleanța oamenilor simpli din Bucovina. Astfel, la 1/13 februarie 1849, orășenii din Siret au înaintat Consistoriului Ortodox o petiție, prin care reveneau asupra cererilor lor, prezentate autorităților la 13 noiembrie 1844 și 1 martie 1846, de a se întemeia o școală cu predarea în română [217, p. 177].

Evenimentele revoluționare din anul 1848 au contribuit la relansarea procesului de învățământ din Bucovina. Astfel, la începutul anului 1849 a fost înființată o catedră de limba și literatura română la gimnaziul german din Cernăuți, Aron Pumnul fiind numit mai întâi ca profesor suplinitor, iar din februarie 1850, ca profesor definitiv la această Catedră [217, p. 180]. În toamna anului 1848, Curtea de la Viena a aprobat introducerea limbii române la Institutul de Teologie din Cernăuți. În decembrie 1848 a fost realizată o altă doleanță a românilor bucovineni de a fi înființată la Cernăuți o școală normală sau “preparandie”, care să pregătească învățători pentru școlile rurale.

Guberniul din Lemberg a emis la 27 martie 1849 un ordin, care prevedea introducerea limbii române ca obiect obligatoriu la școlile din Cernăuți. Ministerul Cultelor și Învățământului a aprobat, în iunie 1849, înființarea în orașul Siret a unei școli principale și a unei școli primare pentru fete. Școlile respective erau trecute sub controlul Consistoriului Ortodox, româna fiind decretată limbă de instruire, dar se preciza că, la aceste școli se vor preda și lecții în germană și ruteană [217, p. 182].

Pentru învățământul primar bucovinean o mare importanță a avut ordinul ministerial nr. 9411 din 23 februarie 1850, prin care se decidea trecerea școlilor din localitățile cu parohii ortodoxe, de sub autoritatea Consistoriului Catolic din Galiția sub controlul Consistoriului Ortodox bucovinean [267, p. 62]. Totuși, acest transfer de autoritate s-a realizat destul de lent, pe parcursul a 10-15 ani. În 1855, în subordinea Consistoriului din Cernăuți se aflau numai școala principală și școala de fete din Siret, și 5 școli triviale [239, p. 166]. Peste 5 ani, în 1860, sub conducerea Consistoriului Ortodox din Cernăuți se aflau deja 35 de școli, majoritatea nou înființate, inclusiv școlile principale naționale din Cernăuți și Siret, școala de fete din Siret și 32 de școli triviale. Cele mai multe școli triviale, subordonate Consistoriului Ortodox, erau atunci în protopopiile Coțmani (11), Vicov (4), Cernăuți, Rădăuți, Storojineț și Ceremuș (câte trei școli) [239, p. 166-169].

În 1860 la cele 35 de școli primare ortodoxe erau înscriși 1499 de copii, inclusiv 436 la școlile principale naționale din Cernăuți și Siret, 122 de eleve la școala de fete din Siret și numai 941 de copii la celelalte 32 de școli triviale (în medie câte 29 de copii la o școală). Cel mai bine erau frecventate școlile triviale din Arbore, Bosancea, Hatna, Verenceanca, Camenca, pe când alte 16 școli aveau mai puțin de 20 de copii școlarizați. Conform altei surse, în anul 1858 funcționau sub controlul Consistoriului Ortodox 39 de școli, dintre care 8 germane, 8 germano-române, 6

germano-polone, 11 germano-polono-române, 3 germano-rutene și 3 germano-maghiare [3, f. 27-28; 217, p. 211]. În 1859, sub îngrijirea Consistoriului Ortodox se aflau 2 școli principale naționale (din Cernăuți și Siret), școala de fete din Siret, 41 de școli triviale și 3 școli naționale bisericești [217, p. 212].

La 19 decembrie 1866, deputatul Grigore Iliuț a depus o interpelare în Dieta Bucovinei, în care se arăta că 16 școli ortodoxe, care trebuiau transmise Consistoriului Ortodox din Cernăuți, nici după 22 de ani nu au fost predate. Răspunzând la această interpelare, președintele ducatului Bucovina, baronul Franz Myrbach, arăta că, prin rezoluția imperială respectivă se declarau în Bucovina 19 școli catolice, deoarece la sediul tuturor acestor școli se aflau parohii catolice [239, p. 190]. În privința celorlalte 16 școli triviale [276, p. 70], guvernatorul Myrbach preciza că, atunci erau în aceste școli învățători catolici și Consistoriul bucovinean nu putea ocupa imediat aceste posturi cu învățători ortodocși potriviți, urmând ca acestea să treacă mai târziu în subordinea Consistoriului din Cernăuți [239, p. 190-191]. În realitate până în 1850 s-a predat numai școala trivială din Cernăuți, până în 1863 s-au mai transmis 5 școli, iar alte trei între timp s-au desființat. În răspunsul președintelui se mai arăta că școlile din Bucșoaia, Molodia, Pojorâta, Roșă și Solca nu mai puteau fi cedate, fiindcă între timp acolo fusese înființate parohii catolice, astfel că mai rămâneau în 1866 în litigiu școlile din Crasna și Ivancăuți [239, p. 191-192]. Din această interpelare se poate constata că, în satele unde existau parohii catolice și ortodoxe, prioritate au avut credincioșii catolici, iar cei ortodocși au fost nevoiți, fie să frecventeze școlile catolice existente, fie să deschidă o altă școală primară.

În 1848 a fost publicat în ziarul "Bucovina" din Cernăuți un articol de fond, în care se descria starea deplorabilă a învățământului primar din provincie. Conform acestei surse, atunci erau numai în Cernăuți și Suceava câte o școală principală și trivială, apoi o școală de fete, în Rădăuți o școală trivială model, și numai 34 de școli triviale în alte localități, deși în Bucovina erau atunci 283 de parohii cu 20 de biserici filiale ortodoxe, 7 parohii cu 14 capelanate romano-catolice, două parohii cu 12 capelanate greco-catolice, în total 292 de parohii cu 46 de biserici filiale, la care se mai adăugau comunele evanghelice și comunitățile mozaice [239, p. 155]. Potrivit altei statistici din 1851, în Bucovina erau 50 de școli primare (3 principale, 45 triviale și 2 de fete), din care 36 școli catolice (două principale, 32 triviale și două de fete) și 14 școli necatolice (evanghelice și ortodoxe). După limba de instruire, 12 școli erau germane, patru românești, una maghiară și 33 mixte [251, p. 136].

În intervalul 1848-1869 s-a dezvoltat mult mai repede rețeaua de școli primare în Bucovina comparativ cu perioada anterioară, fiind deschise un șir de școli, mai ales în satele românești și ucrainene. În 1857, în Bucovina funcționau trei școli principale (două catolice la Cernăuți și

Suceava, una ortodoxă la Siret), 32 de școli triviale, 12 școli private evanghelice și una armeană la Suceava [340, p. 295]. Peste 5 ani, în 1862, în Bucovina activau deja 122 de școli primare, din care 64 ortodoxe, 42 catolice, 12 evanghelice, două evreiești, una armeană și una lipoveană [320, p. 33; 356, p. 21]. În 1861 funcționau 111 școli triviale, inclusiv în nouă comune câte două școli, în 93 comune – câte o școală, astfel că 223 de comune (cca. 2/3 din total) încă nu dispuneau atunci de școli [239, p. 169-170]. Potrivit altei surse, în 1850, în Bucovina existau 50 de școli primare, în 1855 – 78, în 1860 – 107 și în 1865 – 156 de școli [313, p. 206].

În anul 1865 a fost realizată o statistică detaliată despre învățământul primar din toate provinciile austriece. Conform acestei statistici, în Bucovina erau 13 școli germane, 23 românești, 13 rutene, una maghiară și 107 mixte. Din 157 de școli primare, 6 erau principale, 148 triviale și 3 pentru fete. Atunci activau și 48 de școli de repetiție [111, p. 89-91]. În Bucovina funcționau 105 școli subordonate Consistoriului Ortodox (23 românești, 13 rutene și 69 mixte), 38 de școli catolice (toate mixte) și 13 școli evanghelice (12 germane și una maghiară) [262, p. 186].

Majoritatea școlilor din Bucovina erau cu două sau trei limbi de instruire, doar la școlile private evanghelice se predă numai în germană. În 1865 erau mai multe școli românești decât ucrainene, iar în multe școli din nordul Bucovinei, alături de limbile germană, ruteană sau poloneză, încă se mai predă și în română. Majoritatea școlilor erau cu o singură clasă și un învățător, în 1869 numai 8 școli din orașele Cernăuți, Rădăuți, Siret și Suceava erau cu câte 4 clase. În 1865, din 145 de școli primare, patru erau pentru băieți, trei pentru fete și 138 pentru copii de ambele sexe [313, p. 212].

O altă statistică din 1865 cuprindea lista a 89 de școli primare ortodoxe din Bucovina, în care se preciza numărul locuitorilor ortodocși și a elevilor de la școală, precum și numele învățătorului din fiecare școală [104, 1865, p. 20-89]. Lista respectivă, însă, nu este completă fiindcă, potrivit aceleiași surse, atunci erau 104 școli primare ortodoxe, inclusiv 100 școli triviale, la care activau 107 învățători. În Bucovina erau 387968 de creștini ortodocși, iar școlile ortodoxe au fost frecventate de 3195 de elevi, din care 2614 au învățat la cele 100 de școli triviale. Unele școli nu activau din cauza lipsei de învățători. În protopopia Putilei, de exemplu, erau 9 școli triviale, dar numai 5 învățători, în protopopia Nistru la 15 școli reveneau numai 11 învățători [251, p. 141].

Școlile evanghelice germane erau cel mai bine organizate și aveau cea mai bună frecvență școlară. În iunie 1853 a început să activeze școala evanghelică particulară din Cernăuți. În 1869, această școală a fost transformată într-o instituție cu 4 clase și 4 învățători, păstrându-și statutul de școală privată până la sfârșitul stăpânirii austriece. În a doua jumătate a sec. al XIX-lea au mai fost inaugurate școli particulare evanghelice la Hliboca (în 1863), Alexanderdorf (1869), Katharinendorf (1876), Stănești de Jos pe Ceremuș (1884) și Jadova Nouă (1892) [340, p. 296].

În anii '50 ai sec. al XIX-lea a fost deschisă la Cernăuți și o școală particulară evreiască. Oficial școala a fost deschisă la 16 octombrie 1855. Această școală, în care băieții și fetele erau instruiți în clase separate, a fost frecventată în primul an școlar de 268 de elevi, iar până în 1872 numărul lor s-a mărit la 741 [306, p. 110]. Și această școală, cu limba germană de instruire, separată mai târziu în una de băieți și alta de fete, a funcționat ca instituție particulară până la sfârșitul stăpânirii austriece.

La momentul izbucnirii revoluției din 1848, chiar și în localitățile unde existau școli, frecvența școlară era foarte slabă. La Boian cu 4114 locuitori erau atunci numai 58 școlari, la Câmpulung (4727 locuitori – 62 elevi), la Molodia (2887 locuitori – 37 elevi), Ciudei (2085, respectiv 34), Cuciurul Mare (5373 locuitori – 20 școlari), pe când în satele germane și maghiare frecvența era mult mai bună: Fürstenthal cu 566 locuitori avea 76 școlari, Karlsberg (646 locuitori – 113 elevi), Andreasfalva (1281 – respectiv 111), Istensegits (1760 – 176 școlari) [251, p. 137].

O statistică școlară din 1851 consemna existența în Bucovina a 36046 copii de vârstă școlară (18782 băieți și 17264 fete), din care au frecventat școlile numai 5112 copii (3238 băieți și 1874 fete). În același an erau în Bucovina și 33 de școli de repetiție, la care au învățat 1588 de copii (1059 băieți și 529 fete) [126, 1855, p. 103-104]. Față de anul 1840, numărul copiilor școlarizați a crescut cu numai 517 persoane, iar numărul copiilor, care au frecventat cursurile de repetiție, chiar s-a redus (de la 2238 în 1840, la 1588 în 1851) [251, p. 136]. Totodată, informația privind numărul copiilor de vârstă școlară era incompletă și nu îi cuprindea pe toți copiii în vârstă de 6-14 ani. După unele calcule, atunci numărul copiilor de vârstă școlară reprezenta cca. 16% din totalul populației [366, p. 34]. La o populație de cca. 380 mii persoane, cât avea Bucovina la mijlocul sec. al XIX-lea, copiii de vârstă școlară constituiau astfel cca. 60 mii persoane.

În următorul deceniu a crescut treptat numărul elevilor de la școlile primare. În anul 1865, de exemplu, șase școli principale au fost frecventate de 1918 elevi, la 148 de școli triviale au învățat 6740 elevi, iar cursurile de repetiție au fost frecventate de 2195 de copii [111, p. 95]. În Bucovina atunci erau 62771 copii de vârstă școlară, inclusiv 47389 ortodocși, 13748 catolici și 1634 protestanți. Școlile principale și triviale au fost frecventate de 8224 de copii (13,1% din total), inclusiv 5990 (72,8%) băieți și 2234 (27,2%) fete [313, p. 223]. Cea mai bună frecvență se consemna la copiii protestanți (1323 sau cca. 81% din total), școlile catolice au fost frecventate de 3673 (26,7%) de elevi, iar cele ortodoxe – de numai 3228 (6,8%) de copii (vezi tabelul nr. 1).

Statistica respectivă, însă, nu reprezintă numărul elevilor după anumite confesiuni, ci al elevilor, care învățau la școli, subordonate anumitor autorități bisericești. Astfel, mai multe școli catolice erau frecventate și de copii de confesiune ortodoxă, iar la școlile ortodoxe, nu toți elevii erau ortodocși. Este însă evident că, dacă peste 80% din copiii protestanți erau școlarizați, atunci

cei mai mulți copii de români și ruteni continuau să rămână fără instruire. Cea mai mică frecvență se consemna în localitățile din protopopiile Storojineț (1,8%) și Humor (doar 0,5%) [279, p. 168].

După cum reiese din statistica pentru anul 1865, din 89 de școli triviale, doar la 21 de școli erau mai mult de 40 de copii școlarizați, iar la 25 de școli învățau mai puțin de 20 de copii. Cel mai bine frecventate erau școlile din Costâna (76 de elevi), Zastavna (68), Storojineț (54), Hatna (52). La polul opus se aflau școlile din Vilaucea (9), Cuciurul Mare, Rarancea și Lujeni (câte 7), Slobozia Rarancei (6) și Voloca (un elev!) [251, p. 141].

În realitate situația era și mai gravă, fiindcă mulți copii înscriși la școli, de fapt nu le-au frecventat. Conform unei statistici din luna mai 1862, la 16 școli primare din zona dintre Prut și Nistru s-au înscris 447 de copii [251, p. 141], dar la momentul inspectării școlilor respective, la lecții erau prezenți numai 239 de copii. În 22 de sate, care aparțineau la aceste școli, erau 4398 de copii de vârstă școlară, astfel că numai 10,1% din total erau înscriși la școli și numai cca. 5,4% din copii în realitate frecventau școlile [366, p. 32]. În anul 1862, din cele 16 școli din nordul Bucovinei, 11 erau ruteano-germane, școala din Mahala era româno-germană, iar în 4 școli (la Toporăuți, Verenceanca, Șipeniț și Lujeni) instruirea se realiza în ruteană, română și germană [366, p. 33]. Ulterior limba română avea să fie exclusă din cele 4 școli, dar și din multe alte școli din partea de nord a Bucovinei.

Până în anul 1869 au mai fost deschise câteva școli primare ortodoxe, dar frecvența practic nu s-a schimbat. În 1866 erau 107 școli primare ortodoxe cu 114 învățători și 3464 de elevi, iar în 1869 – 112 școli cu 116 învățători și 3414 elevi [239, p. 176]. În 1867 erau în Bucovina 239 de parohii ortodoxe cu 213 preoți și 108 școli primare cu 114 învățători, adică mai puțin de jumătate din satele cu populație ortodoxă dispuneau de școli. În același an, din cei 45054 de copii ortodocși de vârstă școlară numai 3073 (6,8% din total) erau înscriși la școlile primare ortodoxe, frecvența cea mai slabă înregistrându-se în protopopiile Humor (2,2%), Ceremuș (3,6%), Storojineț (4,2%) [239, p. 173].

În 1869, în Bucovina activau 150 de școli primare, dintre care 142 cu o clasă și 8 cu patru clase (inclusiv 5 în orașul Cernăuți). Cele mai multe școli existau în districtele Rădăuți (30), Coțmani (29), Cernăuți rural și Suceava (câte 18), Câmpulung și Storojineț (câte 17). Atunci erau în Bucovina 74933 copii de vârstă școlară, iar școlile primare erau frecventate de 7279 de elevi (9,7% din total). Frecvența cea mai bună era în orașul Cernăuți (41%) și în districtele Câmpulung (14%), Rădăuți (10,6%) și Suceava (8,1%) [262, p. 49]. Statistica din 1869, cel mai probabil se referea la școlile triviale, nu și la cele principale. Din această cauză și se consemna mai puțini elevi decât în 1865.

Pentru învățământul în limba română din Bucovina de mare valoare au fost manualele și cărțile didactice, elaborate și editate după 1850. La această activitate s-au angajat doi mari cărturari bucovineni – Silvestru Morariu-Andrievici și Vasile Ianovici. Primul manual întocmit de Silvestru Morariu, era destinat învățării limbii germane de către elevii români. În același an Silvestru Morariu a tipărit *Elementariu spre întrebuințare în școalele poporene* [167, p. 165] - un abecedar, care după diversitatea și volumul cunoștințelor depășea cu mult vechile bucoavne.

Silvestru Morariu a elaborat în anii '50 și renumitele *Legendare*, manuale de citire și învățare a limbii române, care au fost utilizate în școlile primare până după anul 1880. În perioada 1852-1856 au fost tipărite la Viena patru astfel de manuale pentru clasele I-IV, în anii următori fiind reeditate, cu unele completări [169, p. 143]. Aceste *Legendare* conțineau un șir de narațiuni și povestiri, cunoștințe de științe naturale, noțiuni de geografie a Monarhiei Habsburgice, iar manualul pentru clasa a IV-a – elemente de astronomie, noțiuni de meteorologie elementară și geografie fizică.

Silvestru Morariu a tradus din germană trei manuale de aritmetică pentru clasele a II-IV-a, după autorul Mocnik, toate tipărite la Viena în 1856 [169, p. 143]. Referindu-se la importanța manualelor lui Silvestru Morariu, George Tofan afirma că “munca lui Andrievici n-a fost înlocuită pe deplin nici azi, după 66 de ani”, considerându-l drept “părintele literaturii didactice din Bucovina” [239, p. 392].

Un alt cărturar, care s-a remarcat ca autor de manuale, a fost Vasile Ianovici. În 1855 el a întocmit *Gramatica limbii române pentru germani*, în 1861 a tipărit *Gramatica limbei romanesci pentru clasa I-a și a II-a a școalelor poporene*. Sub aceeași denumire au apărut manualele de gramatică pentru clasele a III-a (Viena 1861) și a IV-a (Viena 1863) [328, p. 394].

Manualele și cărțile didactice, elaborate în anii '50-60 ai sec. al XIX-lea, au fost tipărite după o ortografie simplificată a limbii române. Alfabetul mixt al limbii române a fost utilizat în învățământul din Bucovina până în 1869. După trecerea învățământului în subordinea statului, și în Bucovina a fost introdus alfabetul latin al limbii române, și anume după sistemul fonetic, care era susținut atunci mai ales de lingviștii din Bucovina și Moldova [316, p. 60-61].

În ajunul adoptării noii legi a învățământului din anul 1869, existau foarte mari discrepanțe între diferite provincii austriece în ce privește nivelul de dezvoltare a sistemului de învățământ și de școlarizare a copiilor. Către anul 1867, în toate provinciile austriece ale monarhiei erau 2220266 copii de vârstă școlară, dintre care 1682157 (75,7%) erau școlarizați. Dacă în provinciile din vestul Monarhiei Habsburgice, locuite de germani, cehi și italieni, peste 90% din copii frecventau școlile primare, atunci în provinciile din nord-estul și sud-estul monarhiei, populate în principal de slavi și de români, nivelul de școlarizare era mult mai mic (30% în Dalmația, 28,9%

în Galiția și doar 16,9% în Bucovina) – vezi tabelul nr.2. În realitate situația din Bucovina era chiar mai gravă, fiindcă din 63-75 mii copii de vârstă școlară, doar cca. 10-13% erau școlarizați.

La sfârșitul anilor '60 ai sec. al XIX-lea învățământul din Bucovina era mai slab dezvoltat decât în Banat și Transilvania, dar și față de unele județe din România. În Banat, în 1870 funcționau 210-220 școli elementare românești, aflate sub controlul Episcopiei din Caransebeș, 105-110 școli naționale grănicerești, 11 școli particulare întreținute de societatea căilor ferate austriece, 40-50 școli confesionale greco-catolice și 80-90 de școli confesionale ortodoxe, aflate sub controlul Episcopiei din Arad [247, p. 165], adică în total cca. 460-470 de școli cu limba română de instruire.

În România, în anul școlar 1864/65 activau 1988 de școli sătești cu 61977 elevi. După unele evaluări, în 21 de județe ale țării erau 1341 de comune cu școli și 861 fără școli [139, p. 75]. În județele Suceava, Neamț și Bacău din nord-vestul Moldovei nivelul de școlarizare a copiilor era mai bun decât în alte zone ale țării. În județul Suceava erau 61 de școli, 2420 de elevi și 5710 copii de vârstă școlară, în Neamț – 54 de școli, 2270 de elevi și 6400 copii, în județul Bacău - 68 de școli, 2480 elevi și 8060 copii. Așadar, în județul Suceava atunci erau școlarizați 42,4% din copiii recenzați, în Neamț - 35,4%, în Bacău - 30,8% [269, p. 110]. Nivelul de școlarizare a copiilor din aceste județe era cu mult mai bun decât în Bucovina, unde existau încă puține școli primare, susținute de biserici.

2.4. Concluzii la capitolul 2

La începutul stăpânirii austriece, nivelul de dezvoltare a învățământului din Bucovina era mai avansat față de restul Moldovei, în acest teritoriu fiind concentrate mai multe școli mănăstirești și domnești, școala episcopală de la Rădăuți și Academia teologică de la Putna. Totuși, învățământul primar se afla doar la etapa incipientă de dezvoltare, iar majoritatea absolută a populației era analfabetă. Nivelul de dezvoltare a societății moldovenești era inferior față de statele occidentale, dar era comparabil cu statele vecine și cu provinciile din estul Monarhiei Habsburgice.

În perioada administrației militare (1774-1786) în Bucovina s-a produs reorganizarea învățământului, fiind treptat desființate vechile școli din perioada moldovenească și deschise noi școli cu limbile de instruire română și germană. Prin adoptarea *Regulamentului școlar din anul 1786* s-a urmărit scopul de a diminua influența clerului ortodox asupra școlii și de a introduce obligativitatea învățământului. Reformele de atunci au pus baza pentru modernizarea învățământului, dar au contribuit și la înstrăinarea Bucovinei de Țara Moldovei. Către anul 1786, în Bucovina activau doar două școli normale, câteva școli principale și un număr foarte mic de școli triviale (elementare).

La sfârșitul anilor '80 ai sec. al XVIII-lea, în provinciile cu populație românească din Monarhia Habsburgică, cele mai multe școli primare românești funcționau în satele din Banat. În Transilvania cele mai multe școli erau cu limbile de instruire maghiară și germană, iar românii dispuneau în anul 1786 de numai 45 de școli, dintre care 32 greco-catolice și numai 13 ortodoxe.

În perioada administrației galițiene, în Bucovina s-a produs o stagnare sau o dezvoltare lentă a învățământului. După o perioadă scurtă de avânt (1786-1793), a avut loc un regres și o diminuare a numărului de școli primare din cauza desființării obligativității învățământului în Bucovina. La începutul sec. al XIX-lea au fost înființate doar câteva școli noi, cele mai multe în coloniile protestante din ținut. Cea mai importantă instituție de învățământ cu limba română de predare era atunci școala clericală din Cernăuți, care a funcționat în perioada 1786-1818.

Pentru învățământul românesc din Bucovina cea mai nefastă a fost perioada 1815-1844, când școlile primare au fost subordonate Consistoriului Catolic din Lemberg. În acest interval s-au intensificat presiunile de catolicizare, germanizare și polonizare a învățământului, mulți învățători ortodocși fiind destituiți din școli. În anul 1840, școlile primare erau frecventate de 4595 de elevi, adică mai puțin de 10% din cei cca. 50 mii de copii de vârstă școlară. Majoritatea acestor elevi erau germani și maghiari, de confesiune catolică și protestantă, pe când proporția copiilor ortodocși școlarizați era mult mai mică (numai cca. 1,7% în anul 1831) [266, p. 75-76]. În 1844 s-a dispus transferarea școlilor ortodoxe în subordinea Consistoriului Ortodox din Cernăuți, dar până în anul 1848 a fost preluată numai școala trivială moldovenească din Cernăuți.

În intervalul 1848-1869 s-a îmbunătățit semnificativ rețeaua de școli primare din Bucovina, numărul cărora s-a triplat față de anul 1850. Totuși, nivelul de școlarizare a copiilor continua să rămână foarte scăzut, la sfârșitul anilor '60 ai sec. al XIX-lea școlile primare erau frecventate doar de cca. 7300-8300 de copii. Cât timp școlile s-au aflat sub tutela autorităților bisericești, învățământul primar a progresat foarte lent, iar în localitățile cu mai multe confesiuni au fost favorizați locuitorii catolici. Românii bucovineni au fost defavorizați de această situație, din care cauză, doar foarte puțini copii de români au frecventat în această perioadă o școală primară.

În ajunul demarării reformelor școlare din Monarhia Austro-Ungară, nivelul de școlarizare a copiilor de vârstă școlară din Bucovina era cel mai jos din toate provinciile austriece, rămânând cu mult în urmă chiar față de Dalmația sau Galiția. La sfârșitul anilor '60 ai sec. al XIX-lea, învățământul primar din Bucovina era mai slab dezvoltat decât în Banat și Transilvania, dar și față de unele județe din România. În județele Suceava, Neamț și Bacău din nord-vestul Moldovei, cca. 30-42% din copii erau școlarizați, față de doar 10-13% la nivelul întregii Bucovine. Din această cauză, marea majoritate a românilor și ucrainenilor din Bucovina erau analfabeți.

3. MODERNIZAREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI PRIMAR DIN BUCOVINA ÎN 1869-1918

3.1. Reformele din învățământul primar și consiliile școlare

În anii '60-70, Parlamentul austriac a adoptat mai multe legi importante, menite să modernizeze economia și societatea, inclusiv cea referitoare la învățământ. La 25 mai 1868 Parlamentul austriac a votat o lege imperială, care reglementa relația dintre școală și biserică. Articolul 1 al legii stipula că, conducerea și supravegherea învățământului public și a educației revenea statului, iar Bisericii îi rămânea rezervată îngrijirea, conducerea și controlul învățământului religios. Articolul 3 prevedea că "Școlile și instituțiile de educație, înființate și întreținute total sau parțial de stat, de o provincie sau de comune, sunt accesibile tuturor cetățenilor fără deosebire de confesiune" [239, p. 195]. Legea școlară imperială a fost promulgată de împărat la 14 mai 1869. Durata obligativității școlare se fixa la 8 ani, de la 6 până la 14 ani, dar se îngăduia și frecvența de 6 ani în unele provincii cu învățământul mai slab dezvoltat, cum erau Galiția, Bucovina, Dalmația, Istria, Kraina [356, p. 33].

Referitor la limba de instruire în școală, articolul 6 al legii preciza: "Asupra limbii de predare, precum și asupra instrucției în a doua limbă a țării, hotărăște în cadrul competenței fixată de lege, autoritatea școlară provincială". Articolul 11 stabilea numărul de elevi, pentru care se numea un cadru didactic – "Un învățător este obligat să instruiască 80 de elevi, dacă se menține numărul de 80 pe parcursul a trei ani consecutivi, se va numi al doilea învățător. Printr-o lege provincială se poate reduce numărul maximal de elevi, încredințat unui învățător" [239, p. 199].

Școala primară de 6 clase (patru inferioare și două superioare) își propunea ca scop "de a crește copiii moral, de a le dezvolta activitatea intelectuală, a-i înzestra cu cunoștințe și aptitudinile necesare pentru dezvoltarea ulterioară în viață și a-i forma oameni vrednici și destoinici societății" [169, p. 105]. Ultimele articole ale legii erau destinate învățământului primar particular, a cărui funcționare trebuia să îndeplinească următoarele condiții: calificarea directorului și a învățătorilor să fie aceeași ca și la școlile publice; programa școlii să fie echivalentă cu cea din școala publică; orice schimbare de personal sau programă să se facă după aprobarea autorităților școlare [169, p. 105-106]. Ulterior dietele locale au adoptat legi școlare provinciale, care aveau la bază legea școlară imperială.

În anul 1868 și Parlamentul de la Budapesta a adoptat o nouă lege a învățământului, prin care se introducea obligativitatea și libertatea învățământului. După această lege, școlile primare puteau fi înființate și susținute de stat, confesiuni, comune sau de diferite societăți [166, p. 106]. Deși și legea școlară din Ungaria proclama dreptul naționalităților de a avea școli în limba maternă, în realitate în Ungaria majoritatea școlilor primare publice au fost maghiarizate. Celelalte

naționalități au reușit să-și păstreze învățământul în limba maternă doar prin intermediul școlilor confesionale. Austro-Ungaria s-a numărat printre primele state din Europa, după Suedia, Norvegia, Prusia și România, care a adoptat o lege școlară modernă a învățământului. Mai târziu legi similare despre învățământ au fost adoptate în Anglia (1870), Elveția (1876), Italia (1877), Bulgaria (1879), Franța (1882) [139, p. 50].

Dieta Bucovinei, încă înainte de 1867, a inițiat dezbateri privind reformarea sistemului de învățământ. În ședința din 10 decembrie 1866, deputatul Joseph Pompe propunea înființarea unei comisii, care să discute chestiunea separării școlii de biserică în interesul dezvoltării învățământului primar [239, p. 185]. La 31 decembrie 1866, același deputat propunea din nou modificarea radicală a stării învățământului, arătând și cauzele dezastruoase ale acestuia [239, p. 186-187]. Dieta bucovineană a votat o lege privitoare la controlul școlilor, care a fost sancționată la 8 februarie 1869. Această lege provincială a fost ulterior modificată prin alte legi, votate la 13 decembrie 1869, 16 noiembrie 1871, 26 noiembrie 1874 și la 8 iulie 1895 [239, p. 202].

La 30 ianuarie 1873, Dieta Bucovinei a votat legea provincială a învățământului, care reglementa modalitatea de înființare, întreținere și de frecventare a școlilor primare. Articolul 1 al legii respective stipula: “câte o școală primară publică trebuie să se înființeze pretutindeni, unde într-o comună ori în mai multe comune, cătune sau sate situate la un loc într-o rază de o oră, după un termen de 5 ani, se află cel puțin 40 de copii apți de școală, care ar fi siliți să frecventeze o școală mai depărtată decât 4 km”. În articolul 7 al legii se preciza procedura înființării unei școli [356, p. 35-36]. Copiii din alte localități puteau fi primiți la o altă școală doar în cazul când aceasta nu ducea la supraîncărcarea claselor de învățământ. Articolele 13-17 din lege precizau care erau cerințele pentru edificiul școlar și clasele de învățământ. Articolele 21-37 constituiau capitolul II al legii, în care se stabileau condițiile frecventării unei școli publice. În articolul 21 se preciza că “obligativitatea școlară începe cu vârsta de 7 ani împliniți și durează până la vârsta de 13 ani împliniți” [356, p. 38; 239, p. 210]. Legea prevedea amenzi sau pedepse, dacă părinții refuzau să-și trimită copiii la școală. Articolul 22 prevedea că “cine sustrage un copil de la însemnarea de la începutul anului școlar sau oferă informații eronate despre acesta, este pasibil de o amendă de la 1 la 20 florini sau de arest de la 1 la 4 zile” [356, p. 39]. Articolele 38-53 stabileau costurile pentru învățământul primar și mijloacele de acoperire a acestora, iar ultimele articole fixau termenii și modul de aplicare a legii respective.

Astfel, în anul 1873 a intrat în vigoare legea școlară provincială, în baza căreia a funcționat învățământul primar din Bucovina până în ajunul izbucnirii războiului. Dietele altor provincii austriece au adoptat legi provinciale similare pe parcursul anilor 1870-1873. Doar în Tirol, legea școlară provincială a fost sancționată abia în anul 1892 [314, p. 1462].

Alte aspecte ale învățământului primar au fost reglementate prin ordonanțe ministeriale. Prin ordinul ministerial din 8 mai 1872 s-a legalizat modalitatea organizării și desfășurării conferințelor învățătorilor. Mai multe ordine ministeriale au reglementat chestiunile privitoare la cărțile didactice și materialul didactic. Un text didactic, apărut într-o editură de cărți școlare imperiale, se considera ca aprobat. Fiecare școală trebuia să aibă aparate pentru citirea începătoare; mijloace de intuiție pentru calculul începător; icoane pentru învățământul intuitiv; un glob; câte o hartă a globului, a patriei, a Austro-Ungariei, a Europei și a Palestinei; modele pentru desen; o colecție de corpuri naturale indigene și aparate fizice simple; o bibliotecă școlară [239, p. 217-218].

La 20 martie 1894 Dieta Bucovinei a adoptat o nouă lege școlară provincială, care aducea unele modificări și completări la legea din 30 ianuarie 1873. Această lege introducea în școlile primare publice din Bucovina, cu excepția școlilor din orașul Cernăuți, cursurile complementare sau învățământul de repetiție. Legea prevedea că aceste cursuri se vor organiza în fiecare an de la 1 noiembrie până la 1 aprilie, de două ori pe săptămână. Obligați să frecventeze acest învățământ erau băieții și fetele de la absolvirea școlii primare până la vârsta de 15 ani [239, p. 220]. Primele cursuri complementare s-au inaugurat în Bucovina la 1 noiembrie 1894.

Principalele prevederi ale legilor școlare imperiale și provinciale, care au fost aplicate în Bucovina, erau asemănătoare cu legile școlare valabile atunci în România. Legea instrucțiunii publice, care prevedea introducerea obligativității învățământului primar în România, a fost votată de Camera deputaților la 16 martie 1864, a fost promulgată de domnitor la 25 noiembrie 1864 și a fost pusă în aplicare la 1 septembrie 1865, adică cu câțiva ani înaintea Austro-Ungariei.

La 12 aprilie 1896, Camera deputaților din București a votat o nouă lege a învățământului, care aducea completări la vechea lege din 1864. Noua lege proclama un singur tip de școli primare la sate și orașe, cu durata studiilor de cinci ani la sate și de patru ani la orașe. În satele sau cătunele cu peste 40 de copii de vârstă școlară urma să fie înființată o școală primară rurală. Se prevedea introducerea lucrului manual și a lucrărilor practice agricole în școli, se stabilea obligativitatea școlarizării copiilor în vârstă de la 7 la 14 ani, se introducea cursurile complementare pentru copii de peste 14 ani și cursurile de alfabetizare pentru adulți [139, p. 168-169].

În Transilvania și Banat, învățământul a activat conform prevederilor legale din Ungaria. Școala primară consta din cursul primar pentru copiii de 6-12 ani și cel de repetiție, pentru copiii de 12-15 ani. Deși legea învățământului din Ungaria prevedea că în școlile de stat se va preda în limba maternă a copiilor, în realitate școlile au fost maghiarizate. Românii din acest spațiu și-au menținut învățământul în română prin intermediul școlilor confesionale ortodoxe și greco-catolice.

Legile școlare imperiale și provinciale au acordat un rol important consiliilor școlare provinciale, districtuale și locale, care erau împuternicite să conducă și să controleze învățământul

primar pe plan local. Legea imperială din 25 mai 1868 stipula în articolul 10 că “în fiecare regat sau provincie se va institui: a). un consiliu școlar provincial ca supremă autoritate școlară provincială; b). un consiliu școlar districtual pentru fiecare circumscripție școlară; c). un consiliu școlar local pentru fiecare comunitate școlară”. Articolul 12 al legii respective preciza că “în Consiliul școlar provincial se vor numi membri ai administrației politice, delegați ai comitetului provincial, reprezentanți ai confesiunilor și membri specialiști” [239, p. 195-196]. Dietele provinciale urmau să adopte legi școlare locale, care să precizeze exact modul de constituire și atribuțiile consiliilor școlare.

Dieta Bucovinei a adoptat la 8 februarie 1869 o lege provincială, care reglementa modul de conducere și control al învățământului public. Conform legii, controlul școlilor primare din Bucovina era executat de trei autorități școlare: consiliul școlar local, cel districtual și provincial. Primele două articole ale legii precizau că, școlile primare, înființate și întreținute total sau parțial de stat, provincie sau comune, se vor afla sub controlul consiliului școlar local. Acesta se compunea din reprezentanții bisericii, ai școlii și comunelor, membru al consiliului avea dreptul să fie și patronul școlar [239, p. 203-204; 328, p. 396]. Din Consiliul școlar local făcea parte și inspectorul școlar local.

A doua instanță de control a școlilor primare era Consiliul școlar districtual. Districtele școlare coincideau cu districtele administrative. Consiliul școlar districtual se compunea din șeful autorității politice districtuale ca președinte; câte un preot al confesiunii ortodoxe, catolice și evanghelice și un reprezentant al comunității mozaice, dacă numărul persoanelor acestor confesiuni era mai mare de 2000; din doi specialiști în materie de învățământ; din doi membri aleși de comitetul provincial permanent și inspectorul școlar districtual, care era numit pentru o perioadă de 6 ani [239, p. 206].

Consiliul școlar districtual avea astfel de atribuții precum: soluționarea problemelor legate de ocuparea provizorie sau definitivă a posturilor vacante de la școlile publice; înaintarea învățătorilor la salarii mai mari; anchetarea cazurilor disciplinare a personalului didactic și a altor lipsuri din școli; înaintarea de informații, avize, propuneri și rapoarte școlare către autoritățile școlare superioare.

Autoritatea supremă de control școlar în Bucovina era Consiliul Școlar provincial. Acestuia îi erau subordonate toate instituțiile școlare, care depindeau de consiliile școlare districtuale; școlile normale, secundare, particulare și speciale. Consiliul Școlar provincial se compunea din: 1). guvernatorul provinciei sau din locțiitorul, desemnat de el, ca președinte; 2). doi membri, delegați din mijlocul său de delegația provincială permanentă; 3). un referent pentru afacerile școlare administrative și economice; 4). inspectorii școlari provinciali; 5). doi preoți ortodocși, unul

catolic și unul evanghelic; 6). un reprezentant al cultului mozaic; 7). doi membri ai corpului didactic; 8). un membru delegat de Consiliul municipal din Cernăuți [328, p. 397].

Consiliul Școlar provincial avea dreptul să decidă înființarea unei școli și să stabilească limba de instruire din această școală; să-i numească pe învățători în posturi definitive sau să îi transfere de la o școală la alta; să propună candidați pentru funcțiile de inspectori școlari provinciali și districtuali; să ofere remunerări sau subvenții pentru cadrele didactice sau pentru anumite școli; să adapteze planul și programul de învățământ la situația locală; să aprobe manualele didactice; să întocmească diferite rapoarte privind învățământul primar din Bucovina etc.

Modalitatea de constituire a Consiliului Școlar provincial și a consiliilor școlare districtuale asigura reprezentarea diferitor confesiuni, a cadrelor didactice și a delegaților din partea Dietei Bucovinei în aceste organe școlare. Legea nu garanta reprezentarea proporțională a diferitor etnii și confesiuni din Bucovina în organele locale de control a învățământului primar. Biserica ortodoxă din Bucovina avea doar doi reprezentanți în Consiliul Școlar provincial și câte un reprezentant în consiliile școlare districtuale. În 1869, în Bucovina locuiau 511964 persoane, din care 376557 (73,5%) ortodocși, 73365 (14,3%) catolici, 47754 (9,3%) mozaici și 11343 (2,2%) protestanți [80, p. 57]. Astfel, peste 376 mii de ortodocși aveau doar doi reprezentanți în Consiliul Școlar provincial, iar 132 mii de locuitori de alte confesiuni aveau trei reprezentanți în organul suprem de control școlar în Bucovina.

În Bucovina, Consiliul Școlar provincial și cele districtuale s-au format în anul școlar 1869/70. La 10 iulie 1869 a avut loc prima ședință a Consiliului Școlar provincial, care era constituit din 12 membri, dintre care 4 români (Teofil Bendela și Constantin Popovici din partea Bisericii ortodoxe, Eugen Stârcea din partea Dietei Bucovinei și Dimitrie Isopescul din partea corpului didactic) [360, p. 194; 363, p. 2]. În ședința de inaugurare a Consiliului Școlar provincial, referentul pentru afacerile școlare administrative și economice Julius Wazl a prezentat o informație despre starea învățământului din Bucovina. Atunci existau 6 școli primare în orașul Cernăuți, iar în 8 districte, la 328 de localități reveneau peste 140 de școli. În 1869 cele mai multe școli primare existau în districtele Coțmani, Rădăuți și Câmpulung. Cele mai multe sate fără școli erau în districtele Suceava (50), Cernăuți rural și Coțmani (câte 28), Storojineț (26), Siret și Vijnița (câte 22 de sate) [360, p. 195-196]. Julius Wazl a remarcat patru cauze principale ale stării dezastruoase a învățământului primar din Bucovina și anume: insensibilitatea comunelor, înțelegerea lor mică față de foloasele școlii primare; sărăcia unui număr mare de comune; calificarea joasă și stăruința neînsemnată a unei părți mari de învățători de la școlile primare; lipsa localurilor școlare adecvate pentru procesul de învățământ [360, p. 198-200].

La începutul anilor '70 ai sec. al XIX-lea principala preocupare a Consiliului Școlar provincial a constat în reorganizarea învățământului din Bucovina. Școlile primare, care până atunci au depins de biserică, au fost declarate instituții de stat. Totodată, au fost deschise școli noi la sate, iar în localitățile mai mari școlile cu o clasă au devenit cu mai multe clase. Dacă până în 1873, în afară de Cernăuți, erau doar 3 școli cu câte patru clase în Rădăuți, Siret și Suceava, din 1873 numărul acestor școli a crescut la 7. Totuși, din cauza lipsei cadrelor didactice și a localurilor adecvate pentru procesul de învățământ, multe localități mari beneficiau de școli doar cu o clasă.

Membrii în Consiliul Școlar provincial și în cele districtuale erau numiți pentru o perioadă de activitate de 6 ani. De salarii beneficiau referentul pentru afacerile administrative și economice, inspectorii școlari provinciali și districtuali. Ceilalți membri în Consiliul Școlar al Țării primeau doar un supliment pentru funcție. În 1877, de exemplu, inspectorul școlar provincial avea un salariu anual de 3200 de florini, un adaus de activitate de 400 florini, iar pentru costurile de călătorie și diurne primea o remunerare de 700 de florini. Referentul pentru afacerile administrative și economice avea salariu de 2800 florini și supliment de activitate de 400 florini. Doi reprezentanți ai corpului didactic în Consiliul Școlar provincial primeau un supliment de funcție în valoare de 200 de florini [6, f. 156].

Componența numerică a Consiliului Școlar provincial a rămas neschimbată până la începutul sec. XX. Din 1906 au devenit membri ai Consiliului și inspectorii școlari provinciali, responsabili pentru școlile cu instruire în română, ucraineană și poloneză. Până la sfârșitul sec. al XIX-lea românii au avut 4 sau 5 reprezentanți în Consiliul Școlar provincial, din care 2 din partea Bisericii ortodoxe, un delegat de la corpul didactic și unu sau doi reprezentanți din partea Dietei Bucovinei. Germanii erau reprezentați în Consiliul Școlar provincial prin referentul pentru afacerile administrative și economice, inspectorul școlar provincial, delegații din partea Bisericii catolice și evanghelice, a Consiliului municipal Cernăuți și un reprezentant din partea corpului didactic. Ucrainenii inițial nu au avut reprezentanți în Consiliul Școlar provincial, mai târziu au avut câte un delegat de la corpul didactic, a Dietei Bucovinei și a Bisericii ortodoxe, uneori și din partea Bisericii greco-catolice.

Consiliului Școlar provincial, constituit în 1894, avea 12 membri, dintre care 5 români (profesorii Isidor Onciul și Emilian Voiuțchi, baronii Nicolae Musteață și Eugen Stârcea, directorul Dimitrie Isopescul), 5 germani, un ucrainean și un evreu [103, p. 8]. La începutul sec. al XX-lea, din 12 membri ai Consiliului Școlar provincial, 5 erau germani, 3 români (baronul Nicolae Musteață, profesorul Dimitrie Isopescul și episcopul Vladimir Repta), 3 ucraineni și un evreu [119, 1900, p. 106]. În 1904, românii și ucrainenii aveau câte trei membri în Consiliul Școlar al Țării (Nicolae Musteață, Vladimir de Repta și Constantin Mandicevschi, respectiv

Alexander Manastyrski, Cölestin Kostecki și Stefan Smal-Stocki). În Consiliu mai activau atunci un evreu, un armeano-polon, restul fiind germani. Membri cu vot consultativ în Consiliu erau Dionis Simionovici și Omelian Popowicz, care erau împuterniciți să controleze școlile primare românești, respectiv ucrainene [356, p. 47].

Prin rezoluția împăratească din 29 ianuarie 1906, membri ai Consiliului Școlar al Țării au fost numiți profesorii Teodor Tarnavski, Constantin Mandicevski și Hierotheus Pihuliak, consilierul consistorial Georg Hanicki, decantul romano-catolic Josef Schmidt, seniorul evanghelic Josef Fronius, președintele comunității mozaice din Cernăuți Benno Straucher [123, nr. 7, 1906, p.5]. Tot în 1906 au devenit membri în Consiliul Școlar provincial inspectorii școlari provinciali Alfred Pawlitschek, Dionis Simionovici, Omelian Popowicz și Otto Zukowski. În 1911, Comitetul permanent al Dietei i-a numit pe deputații Aurel Onciul și Omelian Popowicz ca reprezentanți în organul școlar superior de control din Bucovina [120, nr. 2719, 1911, p. 6].

În ajunul declanșării Primului Război Mondial, Consiliul Școlar provincial al Bucovinei era format din președinte (Rudolf Meran), referentul pentru afacerile școlare administrative și economice (Josef Ezdorf), inspectorii școlari provinciali (Alfred Pawlitschek, Dionis Simionovici, Anton Klym și Otto Zukowski), profesorul Teodor Tarnavski, consilierul consistorial Meletie Halip, decantul greco-catolic Cölestin Kostecki, seniorul evanghelic Martin Decker și președintele comunității mozaice din Cernăuți Benno Straucher, deputații Aurel Onciul și Omelian Popowicz, directorii Karl Wolf, Constantin Mandicevski și Josef Frank [77, III, p. 57-58; 356, p. 119]. La sfârșitul stăpânirii austriece, Consiliul Școlar al Țării era constituit din 16 persoane (împreună cu președintele), dintre care 6 germani, 4 români, 4 ucraineni, un polonez și un evreu.

Consiliile școlare districtuale s-au format pe parcursul anului 1870. Din aceste consilii școlare făceau parte căpitanul districtului, câte doi delegați ai corpului didactic și din partea Dietei, câte un reprezentant din partea principalelor confesiuni, inspectorul școlar districtual. Fiecare consiliu școlar districtual avea 9-11 membri, iar Consiliul școlar orașenesc Cernăuți – 13 membri. Consiliul școlar din capitala Bucovinei a fost constituit și a început să activeze la 20 ianuarie 1870. Școlile primare din orașul Cernăuți au fost subordonate Consiliului municipal și au fost finanțate de către primărie.

Biserica ortodoxă avea câte un reprezentant în fiecare consiliu școlar districtual. În 1894, de exemplu, în consiliile școlare din districtele Coțmani și Vijnița au fost numiți câte un ucrainean, iar în celelalte districte școlare, delegații în consilii erau români [276, p. 89]. În 1894, Consiliul școlar municipal Cernăuți era dominat de germani și evrei, iar românii și ucrainenii aveau câte doi reprezentanți [103, p. 150]. În districtele Coțmani și Vijnița majoritatea membrilor în consiliile școlare erau ucraineni. În celelalte consilii școlare, majoritatea membrilor erau români și germani.

Cei mai mulți membri din consiliile școlare districtuale erau cadre didactice, directorii unor școli secundare și reprezentanți ai diferitor confesiuni. În 1904, în consiliile școlare Cernăuți (rural), Siret, Storojineț și Suceava activau 6 mari proprietari de pământ. În Consiliul școlar Câmpulung erau doi preoți ortodocși, iar în consiliile școlare din districtele Coțmani, Vașcăuți și Vijnița – câte trei preoți ortodocși. În 1904 germanii constituiau majoritatea în Consiliul școlar Cernăuți, românii aveau cei mai mulți reprezentanți în consiliile școlare Câmpulung, Gura Humorului, Rădăuți și Suceava, în organele școlare din Coțmani, Vașcăuți și Vijnița, majoritatea erau ucraineni [262, p. 77-78].

La 11 noiembrie 1911 au fost numiți 22 de delegați din partea comitetului provincial în 11 consilii școlare districtuale, dintre care 11 cadre didactice, 3 preoți ortodocși, 3 judecători, 2 directori de școli profesionale. Din 22 de delegați, 11 erau români și 11 ucraineni. În 4 consilii școlare din sudul Bucovinei au fost numiți câte doi români, în 4 districte din nord – câte doi ucraineni, iar în districtele Cernăuți rural, Siret și Storojineț – câte un român și un ucrainean [110, 1912, anexa 100, p. 43-44]. În 1912 a fost constituit noul Consiliu școlar orășenesc Cernăuți, din care făceau parte primarul orașului (președinte), 4 inspectori școlari naționali, 5 reprezentanți ai diferitor comunități religioase, doi directori ai unor școli secundare, doi consilieri municipali și trei alți membri [123, nr. 7, 1912, p. 1]. Românii aveau 3 reprezentanți în Consiliul școlar orășenesc Cernăuți [268, p. 65].

La începutul sec. al XX-lea, românii și ucrainenii din Bucovina au cerut ca Consiliul Școlar provincial, consiliile școlare districtuale și locale să fie separate pe criterii etnice [276, p. 90]. Aceste revendicări erau îndreptățite și prin aceea că, în unele provincii austriece cu populație mixtă, precum Boemia, Tirol sau Moravia, deja existau consilii școlare provinciale și districtuale, divizate pe criterii etnice. În anul 1898 și deputații sloveni din Dieta Știriei au cerut separarea consiliului școlar provincial în două secții naționale, dar această revendicare a fost respinsă de majoritatea germană din parlamentul local [314, p. 1460]. Consiliul Școlar provincial și consiliile școlare districtuale din Bucovina, însă, nu au fost separate pe criterii etnice, iar procedura de constituire a acestor organe școlare a rămas neschimbată pe parcursul întregii perioade 1869-1914.

3.2. Activitatea inspectorilor școlari

Un rol important în învățământul primar din Bucovina l-au jucat inspectorii școlari provinciali și districtuali, care erau membri ai Consiliului Școlar provincial, respectiv al consiliilor școlare districtuale, și erau obligați să verifice școlile primare, aflate în subordinea lor. La 8 februarie 1869 Dieta Bucovinei a votat legea provincială, care reglementa modalitatea controlului învățământului primar din provincie. Bucovina a fost împărțită în 9 districte școlare, conform cu împărțirea administrativă. Inspectorii generali rezolvau problemele școlare în colaborare cu consiliul școlar, iar ca referenți funcționau inspectorii școlari districtuali, numiți pe un termen de 6 ani [258, p. 23].

Potrivit art. 15 al legii provinciale, “pentru supravegherea stării pedagogice și didactice a școlii se numește de către consiliul școlar districtual un membru expert al consiliului școlar local ca inspector școlar local, care să fie în armonie continuă cu dirigintele școlii...” [239, p. 205]. Art. 27 al legii prevedea că “Ministerul Cultelor și Învățământului numește pentru fiecare district un inspector școlar și acolo unde împrejurările deosebite o cer, și mai mulți inspectori școlari. Numirea se face pe baza unei propuneri de trei a Consiliului Școlar provincial, pe termen de 6 ani” [239, p. 207].

Inspectorii școlari provinciali erau numiți de către ministrul Cultelor și Învățământului de la Viena pe o perioadă de 6 ani. Art. 40 al legii provinciale din 8 februarie 1869 stipula că “inspectorii școlari provinciali sunt chemați în prima linie, să exercite o influență imediată asupra afacerilor didactice pedagogice a școlilor, prin inspecții periodice, prin conducerea examenelor, supravegherea activității directorilor școlari, precum și a consiliilor școlare locale și districtuale. Inspectorul școlar provincial întocmește rapoarte asupra activității lor în consiliul școlar provincial” [239, p. 209].

Primul inspector școlar provincial al Bucovinei a fost profesorul de gimnaziu Gustav Bozduch. Acesta s-a aflat puțin timp în funcția respectivă, deoarece deja la 16 iunie 1869 inspector școlar provincial al Bucovinei a fost numit directorul Gimnaziului Ortodox din Suceava Josef Marek [258, p. 24]. În 1873, acesta avea un salariu anual de 2700 florini și un adaus de 300 florini [4, f. 47]. În iunie 1877, în această funcție a fost numit directorul de gimnaziu Wilhelm Vyslouzil. Decretul ministerial din 19 iunie 1877 conținea și o precizare importantă, potrivit căreia, deoarece Wilhelm Vyslouzil nu poseda limba română, s-a permis ca într-o perioadă cât va fi necesar, să fie atras ca ajutor pentru inspectarea școlilor românești din Bucovina și directorul Școlii Normale din Cernăuți Dimitrie Isopescul [363, p. 5]. Astfel, până în 1901 Dimitrie Isopescul a verificat școlile românești din Bucovina. De exemplu, în 1891/92, Wilhelm Vyslouzil

a inspectat 50 de școli primare cu 91 de clase, iar Dimitrie Isopescul a verificat 35 de școli românești cu 45 de clase [119, 1893, p. 246].

În 1894, inspector școlar provincial a fost numit Karl Tumlirz. El s-a aflat în acest post mai bine de 11 ani, până în octombrie 1905 [123, nr. 40, 1905, p. 1]. După moartea lui Dimitrie Isopescul, în 1901, responsabil pentru verificarea școlilor române a fost numit profesorul de la Școala Reală Ortodoxă, Dionis Simionovici [123, nr. 10, 1901, p. 6]. În 1895, învățătorul Omelian Popowicz a fost împuternicit să verifice școlile rutene din Bucovina.

Doleanța învățătorilor și elevilor de a avea inspectori provinciali naționali a fost satisfăcută prin ordonanța împărătească din 13 august 1906, când erau numiți inspectori școlari provinciali profesorii Alfred Pawlitschek (pentru școlile germane), Dionis Simionovici (școlile române) și Omelian Popowicz (școlile ucrainene), iar Otto Zukowski a fost împuternicit să inspecteze școlile poloneze [340, p. 301]. În martie 1912 s-a pensionat inspectorul școlar provincial Omelian Popowicz, el fiind înlocuit cu directorul Anton Klym [120, nr. 2822, 1912, p. 5]. Inspectorii școlari provinciali au rămas în funcție și după declanșarea războiului. La începutul anului 1917 erau în Bucovina 3 inspectori provinciali (Alfred Pawlitschek pentru școlile germane, Dionis Simionovici pentru cele române și Anton Klym pentru cele ucrainene) și doi inspectori cu împuterniciri asemănătoare - Otto Zukowski (pentru școlile poloneze) și Constantin Mandicevski (pentru școlile românești) [96, p. 54-56].

În prima ședință de inaugurare a Consiliului Școlar al Bucovinei din 10 iulie 1869, consilierul gubernial Julius Wazl a prezentat și o listă cu propuneri concrete pentru funcțiile de inspectori școlari districtuali. El menționa că, un inspector școlar districtual trebuia să posede toate limbile din școlile subordonate lui, ceea ce presupunea anumite greutăți la alegerea unui inspector corespunzător. După aprecierile lui Wazl, inspectorii școlari din districtele Cernăuți rural, Rădăuți, Siret, Suceava și Storojineț, precum și din orașul Cernăuți, trebuiau să posede limbile germană, română și ruteană; din districtele Coțmani și Vijnița – germana și ruteana; din districtul Câmpulung – germana și româna. Atunci s-a decis să fie numit și un inspector propriu pentru școlile maghiare [360, p. 202].

Un inspector școlar districtual trebuia să fie ales din trei candidați, adică trebuiau să fie propuși 30 de candidați. Pentru fiecare district școlar au fost propuși câte 3 candidați, dar câteva persoane au candidat pentru mai multe districte (lista primilor inspectori școlari districtuali din Bucovina, în lucrarea noastră - [262, p. 83]). Din 9 inspectori districtuali, 4 erau directori, 3 profesori și două persoane, care nu activau în învățământ. Trei inspectori școlari districtuali (Vasile Ilasievici, Eusebie Popovici și Ioan Drogli) erau români [258, p. 25].

În anii '70-80 ai sec. al XIX-lea numai orașul Cernăuți a dispus de un inspector școlar propriu, pe când în restul Bucovinei, un inspector școlar verifica școlile din două districte. Astfel, în 1882 inspectorul Vasile Repta a verificat 14 școli din orașul Cernăuți; Constantin Stefanowicz a controlat școlile din districtele Cernăuți rural și Storojineț; Vasile Țopa era inspector în școlile din Rădăuți și Siret; Ștefan Barbuța a verificat școlile din districtele Câmpulung și Suceava; Isidor Martinowicz - în Coțmani și Vijnița. Cei 5 inspectori școlari au verificat atunci 222 de școli cu 317 clase, iar Johann Iuszcak a controlat 3 școli maghiare [258, p. 25]. Pentru costurile de transport și diurne, inspectorii Constantin Stefanowicz, Isidor Martinowicz și Vasile Țopa au primit câte 800 de florini, Ștefan Barbuța – 750 florini, Vasile Repta – 300 florini și Johann Iuszcak – 120 de florini [5, f. 100-101]. Peste 6 ani, în 1888, 7 inspectori școlari districtuali au verificat 282 de școli cu 411 clase. Pentru cheltuielile de transport și diurne, inspectorii școlari au fost remunerați cu sume, cuprinse între 100 și 900 de florini [5, f. 151-152].

În 1894 au fost numiți sau reconfirmați în funcții 11 inspectori școlari districtuali, dintre care 6 erau români, doi ucraineni, doi germani și un ungur [262, p. 85]. Aceștia erau inspectori pentru toate școlile din districtul respectiv, indiferent de limba de instruire [258, p. 27]. În 1894, inspectorii școlari districtuali au verificat 337 de școli cu 575 de clase. Șase inspectori au fost remunerați cu câte 600 de florini fiecare pentru costurile de transport și diurne, Johann Chodakowski și Ladislaus Koczynski au primit câte 500 de florini, Leontie Padure – 400 de florini, Vasile de Repta – 300 de florini, iar Johann Kubaszek – 100 de florini [5, f. 155-157].

La începutul sec. al XX-lea a fost creat un post de inspector școlar pentru școlile poloneze din districtul Gura Humorului. În 1902, 12 inspectori școlari districtuali au inspectat 373 de școli primare cu 1022 de clase [5, f. 160-162]. În 1904 s-a format districtul școlar Vașcăuți, inspector școlar pentru acest district fiind numit Nikolai Spenul. În 1902, din 12 inspectori districtuali, cinci erau români, trei germani, doi ucraineni, un polon și un maghiar, iar în 1904 erau 13 inspectori, inclusiv trei ucraineni. În 1904 aceștia au verificat 415 școli cu 1.362 de clase [5, f. 193-195].

În anul școlar 1904/05, din cei 85536 de copii înscriși la școlile primare oficiale, 71664 (84%) au fost clasificați, iar 61830 (86% din cei clasificați și 72% din cei înscriși la școli) au promovat într-o clasă superioară. Inspectorii școlari au apreciat succesele la învățătură ale elevilor din 367 de clase drept foarte mulțumitoare, în 832 de clase ca mulțumitoare, în 173 clase – suficiente și doar în 40 de clase – mai puțin mulțumitoare, iar în 7 clase – nesatisfăcătoare [94, 1904/05, p. 10].

În orașul Cernăuți funcția de inspector școlar a fost ocupată până în 1896 de trei profesori de teologie români. La 31 august 1869, consilierul consistorial Vasile Ilasievici era numit în funcția de inspector școlar în orașul Cernăuți [363, p. 2]. Din octombrie 1875, în funcția respectivă a fost numit profesorul de teologie Eusebie Popovici. La 15 mai 1876, profesorul universitar de teologie

Vasile de Repta a fost numit inspector școlar în orașul Cernăuți și a îndeplinit această funcție până la 23 martie 1896 [363, p. 4-5]. Pentru merite deosebite, în 1895 consiliul local l-a declarat pe arhimandritul Vladimir (Vasile) de Repta cetățean de onoare al orașului Cernăuți [258, p. 28].

Din martie 1896 până în august 1898, inspector școlar în orașul Cernăuți a fost profesorul gimnazial Vinzenz Faustmann. La 8 august 1898, în această funcție era numit Josef Wotta, învățător principal la Școala Normală [363, p. 65]. Josef Wotta s-a aflat în postul de inspector școlar al orașului Cernăuți până în vara anului 1906. La 17 iulie 1906 în locul său a fost numit temporar inspector, învățătorul principal de la Școala Normală din Cernăuți Raphael Kaindl [258, p. 28]. În 1912, în Cernăuți au fost numiți câte un inspector pentru școlile germane (Emil Richter), române (Nicolae Mihalescul), ucrainene (Gregor Nikorowicz) și poloneze (Matthäus Kasprzak). În ianuarie 1914, Emil Richter a renunțat la postul respectiv, fiind înlocuit de Leo Tumlirz [120, nr. 3102, 1914, p. 4].

În primăvara anului 1906 au fost întăriți în funcție noii inspectori școlari districtuali. În Bucovina activau atunci 17 inspectori școlari districtuali (6 români, 5 ucraineni, 3 germani, doi poloni și un ungur) [262, p. 87]. Modalitatea de distribuție a inspectorilor asigura în mare parte controlul școlilor primare de inspectori de aceeași etnie cu elevii. Doar în Cernăuți și în districtul Siret erau numai inspectori germani, iar puținele școli rutene din sudul Bucovinei erau controlate de inspectori școlari români. Totodată, școlile germane din districtele Rădăuți, Storojineț și Cernăuți rural urmau să fie verificate de inspectori români, iar puținele școli germane din patru districte din nord-vestul Bucovinei, de inspectorii de etnie ucraineană. În aprilie 1910 a mai fost creat un post pentru inspectarea școlilor ucrainene din districtul Storojineț [117, nr.68, 1910, p. 5].

La 7 aprilie 1909 a avut loc la Cernăuți o adunare a inspectorilor școlari districtuali, la care s-a decis constituirea unei asociații a inspectorilor școlari. Scopul acestei asociații era de a coordona mai eficient activitatea inspectorilor școlari districtuali în direcția îmbunătățirii frecvenței școlilor primare și ridicării nivelului de instruire a populației Bucovinei. În comitetul executiv al asociației au fost aleși 7 inspectori districtuali, dintre care trei germani (Johann Chodakowski, președinte, Raphael Kaindl și Johann Berhang), câte un român (George Jancovschi), ucrainean (Alexander Kupczanko), polonez (Josef Grabowski) și maghiar (Johann Kubaszek) [117, nr. 15, 1909, p. 6].

În 1909 s-a efectuat o reformă în privința inspectorilor școlari districtuali, astfel ca toate etniile dintr-un anumit district să aibă propriii lor inspectori. Această reformă a intrat în vigoare în 1912. În Cernăuți erau câte un inspector german, român, ucrainean și polon, iar în celelalte districte activau 5 inspectori germani, 7 români, 8 ucraineni, 2 poloni și un ungur [258, p. 31-32].

Din cei 8 inspectori școlari români, 6 erau directori de școli (Dimitrie Teleaga, Samuel Bucevschi, Dorimedont Vlad, Dimitrie Olinic, Alexandru Chiselița și Nicolae Mihalescul), iar

Ioan Nuțu și Nicu Tarasievici activau la Școala Normală de Învățători din Cernăuți [134, 1912, p. 214]. Dintre inspectorii germani, 4 erau învățători superiori, Emil Richter activa ca profesor la Școala Normală, iar Alois Ernst era directorul unei școli din Cernăuți [258, p. 32].

Învățământul primar din Bucovina dispunea de 27 de inspectorii școlari districtuali, față de 17 în 1906. În această perioadă, ucrainenii au obținut patru posturi, românii - două posturi noi pentru orașul Cernăuți și districtul Siret, a crescut de la trei la șase numărul inspectorilor germani, a fost numit un inspector polonez pentru școlile din Cernăuți. Această modalitate de repartitie a inspectorilor școlari districtuali asigura verificarea școlilor doar de inspectorii de etnie corespunzătoare.

Elevii de diferite confesiuni de la școlile primare din Bucovina aveau și ore de religie, care erau predate în principal de preoții de confesiunea respectivă. Autoritățile religioase numeau inspectorii, care urmăreau cum era predat acest obiect. Din partea Consistoriului Ortodox al Bucovinei erau numiți câte trei inspectorii diecezanii pentru o perioadă de activitate de trei ani. Acești inspectorii erau repartizați să inspecteze orele de religie ortodoxă în școli conform organizării bisericești în protopopii. Biserica ortodoxă era constituită din 12 protopopii, iar fiecare inspector diecezan trebuia să verifice orele de religie ortodoxă din patru protopopii. Astfel, la începutul lunii mai 1912, Consistoriul Ortodox din Bucovina i-a reconfirmat în calitate de inspectorii diecezanii pe profesorii Emilian Voiuțchi (pentru școlile din protopopiile Suceava, Rădăuți, Gura Humorului și Câmpulung) și Teodor Tarnavski (în protopopiile Cernăuți, Siret, Storojineț și Vicov), precum și pe consilierul consistorial Artemon Manastyrski (în protopopiile Coțmani, Nistru, Ceremuș și Putila) [120, nr. 2839, 1912, p. 5]. În 8 protopopii din centrul și sudul Bucovinei, unde majoritatea locuitorilor ortodocși erau români, au fost numiți doi inspectorii diecezanii români, iar în 4 protopopii din nord-vestul provinciei, populate compact de ucraineni, a fost desemnat un inspector diecezan ucrainean.

Un rol important în dezvoltarea învățământului primar din Bucovina l-a avut și Comisia pentru examinarea școlilor primare și orășenești. Până la începutul sec. al XX-lea a existat o singură comisie, responsabilă pentru examinarea tuturor școlilor primare din Bucovina. Membrii acestei comisii erau numiți pentru o perioadă de activitate de trei ani. Președinte al comisiei era inspectorul școlar provincial, iar ca membri erau numiți cei mai buni inspectorii districtuali, precum și profesorii de la Școala Normală din Cernăuți și de la unele școli secundare.

În 1894, Comisia respectivă era constituită din 13 persoane, în frunte cu inspectorul școlar provincial Wilhelm Vyslouzil [262, p. 91]. În anul de învățământ 1903/04, președinte al comisiei era Karl Tumlirz, locțiitor – Michael Kuschniriuk, iar membri ai comisiei erau 6 profesori și 5 învățători de la Școala Normală, trei profesori de la școli secundare și doi inspectorii școlari

districtuali. În 1904, Comisia de examinare a școlilor primare era constituită din 18 persoane, dintre care doar 4 români (Elias Luția, Dionis Simionovici, George Jancovschi și Vasile Țopa) [356, p. 47-48].

La sfârșitul stăpânirii austriece, odată cu reformarea pe criterii etnice a procedurii de numire a inspectorilor școlari provinciali și districtuali, după crearea a trei secții naționale (germană, română și ruteană) la Școala Normală de băieți din Cernăuți, a fost separată pe criterii etnice și Comisia de examinare a școlilor primare din Bucovina. Atunci au fost create 4 comisii separate, care urmau să examineze școlile primare germane, românești, ucrainene și poloneze din Bucovina.

La sfârșitul anului 1910, în comisia de examinare a școlilor germane, președinte a fost numit Alfred Pawlitschek, iar adjuncți – Michael Kuschniriuk și Peter Christof. Din comisie mai făceau parte trei profesori și trei învățători de la Școala Normală, patru profesori și învățători gimnaziali, un inspector școlar, un examinator pentru limbile franceză și engleză, un inspector școlar și un învățător pentru școlile maghiare, precum și rabinul din Cernăuți [122, nr. 279, 1910, p. 1].

În comisia de examinare a școlilor românești au fost numite 12 cadre didactice: inspectorul provincial Dionis Simionovici (președinte); profesorul gimnazial Gherasim Buliga și inspectorul școlar George Jancovschi (adjuncți); membri ai comisiei: Eugen Botezat, George Tofan, Ioan Boșniag, Ioan Abager, Vasile Țurcan, Nicolae Slusariuc, Radu Sbiera, Ioan Cuparencu și Ioan Nuțu. În comisia de examinare a școlilor rutene au fost numiți Omelian Popowicz (președinte), Leon Halicki și Vasile Iwasiuk (adjuncți), precum și 11 membri (5 învățători de la Școala Normală, 3 profesori de gimnaziu, un director, un inspector școlar și un învățător) [122, nr. 279, 1910, p. 1]. Cu mici modificări, comisiile de examinare a școlilor primare, create în 1910, și-au păstrat componența până la sfârșitul războiului [262, p. 93].

3.3. Frecvența școlară în învățământul primar din Bucovina (anii 1869-1914)

În anul de învățământ 1870/71, când intra în vigoare noua lege a învățământului primar, în Bucovina funcționau 167 de școli primare, dintre care 30 germane, 24 române, 63 slave (rutene și poloneze), 5 maghiare și 45 mixte [267, p. 63]. În 1873 existau în Bucovina deja 178 de școli primare oficiale și private, dintre care 16 școli pentru băieți, 6 școli pentru fete și 156 de școli mixte. În cadrul celor 178 de școli primare existau 224 de clase, la care activau 225 de cadre didactice [366, p. 88].

La 178 de școli erau înscriși 11285 de copii, în medie câte 63 de elevi la o școală. În 11 localități urbane activau 24 de școli primare, frecventate de 4281 de copii (câte 178 de elevi la o școală). În același timp, 22 de școli germane din localități rurale erau frecventate de 1949 de copii, iar în 3 școli maghiare erau școlarizați 295 de copii. În celelalte 128 de școli primare din sate cu populație română și ucraineană erau înscriși 4760 de copii (câte 37 de elevi într-o școală) [263, p. 130-131]. Multe sate atunci încă nu aveau școli. Bunăoară, în 15 sate cu populație românească din sudul districtului Storojineț activau doar două școli primare (în Crasna-Ilschi și Pătrăuți de Sus) [262, p. 110-111].

Către anul 1880 în Bucovina existau 204 școli primare publice și private cu 283 de clase, dintre care 172 (84% din total) cu o clasă [263, p. 132]. Aceste școli erau frecventate atunci de 16549 de elevi, în medie câte 81 de copii într-o școală. Cele mai multe școli erau în districtele Coțmani, Rădăuți și Câmpulung, cele mai puține – în districtele Siret, Storojineț și Suceava. Numărul cel mai mare de elevi se consemna la școlile din orașul Cernăuți și din districtul Rădăuți [366, p. 22-23].

Peste 10 ani, în 1890, din numărul total de 299 de școli primare, 235 (78,6% din total) erau cu o singură clasă [366, p. 22-23]. Față de 1880, numărul școlilor primare din Bucovina a crescut cu 46%, numărul de clase – cu 56%, numărul elevilor - cu 144%. În perioada 1880-1890 cele mai multe școli primare s-au deschis în districtele Suceava, Storojineț și Siret, iar numărul elevilor a crescut cel mai rapid în districtele Coțmani, Siret, Storojineț și Suceava. [263, p. 133]. Potrivit altei statistici din 1890, în Bucovina erau 305 școli primare (285 oficiale și 20 private). Din 20 de școli private, 10 erau evanghelice, 3 mozaice, două a lipovenilor, una a armenilor gregorienii din Suceava [264, p. 11-12].

În 1891/92, în Bucovina existau 306 școli oficiale, în 71 (23,3%) învățământul fiind realizat după un program deplin. Doar 184 de școli dispuneau de clădiri școlare în stare bună, în 82 de școli acestea erau în stare proastă. În 268 de școli se realizau lecții de gimnastică; în 131 se făceau lecții pentru munca manuală feminină; 102 școli dispuneau de grădini școlare; în 124 existau

biblioteci cu peste 20 de volume; 220 de școli erau aprovizionate bine cu materiale didactice; bibliotecile școlare districtuale aveau între 650 și 900 de volume [119, 1893, p. 230-231, 233].

În 1894 erau în Bucovina 319 școli primare oficiale și 19 private, dintre care 210 cu o clasă [279, p. 174-175]. Școli cu 4 clase existau doar în 7 sate. După limba de predare, 108 școli erau ucrainene, 89 române, 40 germane, 4 maghiare, una polonă, una lipoveană, iar restul erau mixte [103, p. 183]. În școlile române, ucrainene, maghiare, poloneze, limba germană era studiată ca obiect. În școlile germane, însă, nu se studiau și alte limbi precum româna sau ucraineana [279, p. 175]. În 1894 încă nu existau școli în 40 de sate, inclusiv în câte 12 sate din districtele Siret și Suceava, 5 - din Câmpulung, 4 – în districtul Cernăuți rural. În aceste sate locuiau 4692 de copii de vârstă școlară, cei mai mulți în districtele Câmpulung (1495), Suceava (1154) și Siret (819) [103, p. 182]. Sate mari fără școli erau Căjvana, Burla, Ipotești, Călinești Cuparencu, Sinăuți de Sus, Frasin ... [276, p. 104].

În anul școlar 1899/1900, mai erau în Bucovina 24 de sate fără școli, dintre care 11 în districtul Siret și 9 în districtul Suceava. Cele mai mari sate fără școli erau Călinești Cuparencu, Fântâna Albă, Lăpușna, Vașcăuți pe Siret, Danila, Gârbăuți, Chindești, Romanesti, Stârcea... [119, 1901, p. 134]. Potrivit raportului școlar pe anul 1904/05, în Bucovina existau 399 de școli oficiale cu 1419 clase, dintre care 72 cu o clasă, 104 cu două clase, 59 cu trei clase, 70 cu patru clase, 47 cu cinci și 47 cu șase clase, la care erau înscriși 85536 de copii [94, 1904/05, p. 3].

În perioada 1890-1905, numărul școlilor primare a crescut cu 100 (de la 299 la 399), iar numărul claselor s-a mărit de 3,2 ori (de la 441 la 1.419). În 1890, cca. 78% din școli erau cu o singură clasă, pe când în 1904/05 ponderea acestor școli era de numai 18% [263, p. 138]. În 51 de școli limba de instruire era germana, 131 erau românești, 153 rutene, 24 germano-române, 19 germano-rutene, 7 româno-rutene. În Bucovina erau și 18 școli private, inclusiv 12 germane [94, 1904/05, p. 2-3, 5]. În decurs de 15 ani, numărul elevilor a crescut cu cca. 111%. Cei mai mulți elevi erau în districtele Cernăuți (rural), Coțmani și Rădăuți. În 1904/05, la o școală primară publică reveneau în medie câte 214 elevi. În orașul Cernăuți, la o școală erau înscriși în medie aproape 400 de copii [263, p. 138].

Învățământul primar din Bucovina a cunoscut o dezvoltare ascendentă la începutul sec. al XX-lea. Numărul școlilor primare oficiale a crescut de la 362 în anul școlar 1899/1900, la 564 în anul școlar 1912/13. Totodată, numărul școlilor particulare s-a mărit de la 23 în anul 1900, la 34 în 1913 [260, p. 93]. În anul școlar 1913/14, în Bucovina activau 532 de școli oficiale și 36 particulare, dintre care 207 (36,4%) ucrainene, 199 (35%) românești, 87 (15,3%) germane, 18 polone, 4 maghiare și 53 mixte, inclusiv 18 ucraineano-germane și 15 româno-germane. În aceste școli existau atunci 2206 clase, dintre care 786 (35,6%) românești, 764 (34,6%) ucrainene, 451

(20,4%) germane, 57 poloneze, 19 maghiare și 129 mixte, inclusiv 81 româno-germane și 29 ucraineano-germane [262, p. 199].

În 1871, doar 11,5% din copiii de vârstă școlară din Bucovina erau școlarizați. Tot atunci în Dalmația frecvența era de 16%, în Galiția - de 19,7%, în Istria - de 37,2%, iar în 4 provincii din vestul Austriei, peste 80% din copii erau școlarizați. În toată Austria, 57,3% din copii frecventau o școală [264, p. 11]. În anul 1890, în toată Austria existau încă 1961 de comune fără școli, dintre care 1887 în Galiția și 59 în Bucovina. Atunci încă nu erau școlarizați 718167 de copii de vârstă școlară din Galiția, 65790 din Dalmația, 43232 din Bucovina, 10500 din Kraina. În Bucovina, 24,3% din copiii neșcolarizați locuiau în comunele fără școli [120, nr. 1037, 1900, p. 2].

În 1874/75, în Bucovina erau 185 de școli primare cu 13345 de elevi, iar în Dalmația – 261 de școli cu 13062 de elevi. Peste trei decenii, în 1904/05, în Bucovina existau deja 417 școli cu 76771 de elevi, iar în Dalmația la 443 de școli erau înscriși numai 48108 elevi. În aceeași perioadă numărul elevilor de la școlile din Galiția a crescut de la 204429 în anul 1874/75, la 823157 în anul 1904/05 [314, p. 1465]. Astfel, în perioada respectivă, numărul elevilor din Bucovina a crescut cu cca. 475%, în Galiția – cu 302% și în Dalmația – cu 268%. Datorită acestei dezvoltări, ponderea copiilor școlarizați din Bucovina a crescut de la numai 15,7% în 1875, la 84,4% în 1905, la acest capitol fiind depășite Galiția, Istria și orașul Triest (vezi tabelul nr.7).

Creșterea rapidă a numărului de școli primare a contribuit la reducerea substanțială a copiilor neșcolarizați. Dacă în anul școlar 1884/85 în Bucovina au fost consemnați 45853 de copii de vârstă școlară, care nu frecventau nici o școală, atunci în anul de învățământ 1912/13 numărul acestora s-a redus la numai 3826 de persoane. Nivelul de școlarizare a copiilor de vârstă școlară a crescut de la numai 23,7%, în anul școlar 1881/82, la cca. 96%, în ajunul izbucnirii Primului Război Mondial [277, p. 77].

Începând cu anul școlar 1905/06, statisticile austriece au început să îi înregistreze și pe copiii de vârstă extrașcolară, care frecventau școlile de repetiție. Până în anul de învățământ 1912/13 cursurile de repetiție din Bucovina au fost frecventate anual de cca. 10-12 mii de copii (vezi tabelul nr.5). În anul școlar 1912/13, din 127472 de copii de vârstă școlară, 122530 erau școlarizați [264, p. 16].

Odată cu dezvoltarea rețelei de școli primare, s-a modificat structura contingentului de elevi, după limba maternă. Deschiderea la sate a școlilor primare cu limbile de instruire română sau ucraineană a contribuit la creșterea mai rapidă a numărului de copii români și ucraineni școlarizați. Doar în decurs de două decenii (1870-1890), proporția elevilor vorbitori de germană s-a diminuat de la 42,8% (în 1871), la 28,3% (în 1890), s-a micșorat și ponderea elevilor polonezi (de la 11,4% - la 5%) și maghiari (de la 3,6% - la 1,6%), în schimb a crescut proporția elevilor ucraineni (de la

20,7% - la 36%) și români (de la 21,4% - la 29,1%). Totodată, la germani numărul elevilor era chiar mai mare decât al elevilor, pe când la români și ucraineni numărul elevilor era de câteva ori mai mare decât al elevilor, dar această diferență se diminuea treptat. Ponderea elevilor românce a crescut de la cca. 26,7% în 1880, la cca. 37,6% în 1890, iar al elevilor ucrainene – de la numai 18%, la cca. 39,4% (vezi tabelul nr.8). În 1904, școlile primare din Bucovina erau frecventate de 86506 elevi, dintre care 36,5% ucraineni, 35% români, 22,8% germani și evrei, 3,9% poloni și 1,5% maghiari (vezi tabelul nr.6).

Îmbunătățirea frecvenței școlare a contribuit și la creșterea proporției elevilor ortodocși și diminuarea elevilor de alte confesiuni. În 1870, din totalul de aproape 10 mii de elevi, numai 39,4% erau ortodocși, în schimb catolicii constituiau 34,9%, evanghelicii – 15,3% și mozaicii – 9,7%. Până în anul 1900, ponderea elevilor de religie ortodoxă a ajuns la 68,1%, în schimb s-a diminuat ponderea elevilor de confesiune romano-catolică (12,9%) și mai ales evanghelică (3,7%) [262, p. 191]. În anul 1880, școlile primare din Bucovina au fost frecventate de 62,2% băieți și numai 37,8% fete [263, p. 133]. În 1890, la școlile primare erau înscriși 56,9% băieți și 43,1% fete. Băieții constituiau atunci 62% din elevi la ortodocși, 59,7% - la greco-catolici, 52,9% - la romano-catolici, 51,6% - la evanghelici și doar 42,4% - la mozaici [262, p. 113].

În 1894 au fost înregistrați 90177 copii de vârstă școlară, dintre care 53511 (57,4%) frecventau școlile primare. Procentul copiilor școlarizați era cel mai înalt în orașul Cernăuți (65,3%) și în districtele Câmpulung (61%) și Gura Humorului (60,7%) [103, p. 182]. În mai multe localități au fost desemnați atunci 469 de copii, care se considerau slovaci, cei mai mulți în Solonețul Nou, Poiana Micului, Tereblecea, orașul Rădăuți, Pleș [279, p. 176]. În anii următori, statisticile austriece îi vor înregistra pe slovaci din aceste localități ca polonezi.

În 1913, la școlile primare publice și particulare din Bucovina erau școlarizați 109441 de copii, dintre care 41635 (38%) români, 38081 (34,8%) ucraineni, 23072 (21,1%) germani și evrei, 4791 (4,4%) polonezi și 1510 (1,4%) maghiari [270, p. 119]. Cei mai mulți elevi erau ortodocși (76705 – 70,1%), urmați de romano-catolici (14147 – 12,9%), mozaici (12125 – 11,1%), evanghelici (3189 – 2,9%) și greco-catolici (2960 – 2,7%). În 4 districte școlare din nord-vestul Bucovinei practic nu erau elevi români, majoritatea absolută a elevilor (cca. 85-90%) erau ucraineni. În districtul Cernăuți rural erau aproape 14 mii de elevi, inclusiv 51,7% ucraineni și 31,4% români. Școlile din districtul Storojineț erau frecventate de 50% de români și cca. 23% ucraineni. În districtul Siret erau 9114 elevi, dintre care 35% români și 33,8% ucraineni. În 4 districte din sudul Bucovinei, majoritatea elevilor erau de origine română (vezi tabelul nr.21).

În deceniile din ajunul războiului, ponderea elevilor români s-a mărit de la 33,1% în 1896, la 38% în 1913; ponderea elevilor ucraineni s-a diminuat de la 37%, la 34,8%; s-a redus procentul

elevilor, vorbitori de germană (de la 24,6% în 1896 la 21,1% în 1913). Timp de 13 ani, numărul elevilor români a crescut cu 18244 de persoane, iar a celor ucraineni, doar cu 11731 [278, p. 195].

Statisticile din anii 1890 și 1900 conțin informații despre contingentul de elevi din fiecare școală, după cunoașterea limbilor. În 1890, din 40466 de elevi, 13045 posedau doar ucraineana, 10223 - doar româna, 8491 - doar germana, 629 - doar polona, 625 - doar maghiara, 87 - doar rusa. Restul elevilor posedau două, trei sau chiar patru limbi [279, p. 170-171].

În 1900, școlile oficiale și private erau frecventate de 72401 elevi, dintre care 25752 cunoșteau numai ucraineana, 22301 – numai româna, 11955 - numai germana, 812 - doar maghiara, 796 - doar polona, 4395 - germana și româna, 2518 - germana și ucraineana, 1078 - germana și polona, 802 - polona și ucraineana, 623 - româna și ucraineana etc [102, p. 804]. În școlile primare din Cernăuți, peste jumătate din elevi (51,3%) cunoșteau cel puțin două limbi, 310 elevi posedau germana, româna și ucraineana, iar 36 - patru limbi. În 1890, cca. 82,2% din totalul elevilor posedau doar o limbă, iar în 1900 - cca. 85,1%. În 1890, ucraineana era cunoscută de 40,6% din elevi, germana – de 35,9%, româna – de 34,8%, poloneza – de 7,6%. În 1900 deja 42,4% din elevi posedau ucraineana, 38,9% - româna, dar numai 29,1% puteau vorbi în germană, iar 4,8% - în poloneză [279, p. 171].

Potrivit altei statistici, în 1910 școlile primare din Bucovina erau frecventate de 106413 elevi. După limba maternă, 41392 (38,9%) erau români, 37272 (35%) ucraineni, 22072 (20,7%) germani, 3779 (3,5%) polonezi, 1618 maghiari și 280 de alte etnii. Totodată, 4375 elevi de alte etnii posedau româna, 4356 - germana, 4263 – ucraineana, iar 1030 elevi de alte etnii înțelegeau poloneza [121, 1911, p. 124-125]. Astfel, 45767 (43%) din elevi posedau limba română, 41535 (39%) - ucraineana, 26428 (24,8%) - germana, 4809 (4,5%) - polona. În districtele Suceava, Câmpulung, Gura Humorului și Rădăuți, peste 70% din elevi posedau româna; ucraineana era vorbită de cca. 99-100% din elevii districtelor Zastavna și Coțmani, 96,5% din districtul Vașcăuți, 86,6% din districtul Vijnița și 61% din districtul Cernăuți rural; limba germană era cunoscută de cei mai mulți elevi în orașul Cernăuți (70,4%) și în districtul Câmpulung (41,4%) - vezi tabelul nr.15. Statistica respectivă ne demonstrează câteva situații interesante din învățământul bucovinean: 1). În 1910 numărul elevilor români de la școlile primare din Bucovina era cu 4120 mai mare decât al celor ucraineni; 2). numărul elevilor care posedau româna, era cu 4232 mai mare decât al elevilor care știau ucraineana; 3). deși în toate școlile românești, ucrainene, polone și maghiare se învăța germana ca obiect, doar 4356 elevi din totalul de 84341 care nu erau germani după limba maternă, posedau germana [279, p. 187].

În ultimii ani de stăpânire austriacă s-a modificat și contingentul de elevi după limba de instruire. Astfel, la sfârșitul anului 1907 școlile primare oficiale și cele de repetare erau frecventate

de 106744 de elevi, dintre care 39330 (36,8%) învățau în ucraineană, 35884 (33,6%) în română, 17841 (16,7%) în germană, 1850 în maghiară, 670 în polonă, iar 11169 (10,5%) – în școlile mixte [109, 1907, p. XIV-XV]. La sfârșitul anului 1913, școlile primare publice și cursurile de repetiție erau frecventate de 117009 elevi, inclusiv 44246 (37,8%) la școlile românești, 40700 (34,8%) – în școlile ucrainene, 18972 (16,2%) – în cele germane, 1709 – în maghiare, 1470 - în polone, restul fiind instruiți în școli mixte [109, 1913, p. XIV-XV].

Școlile românești aveau cei mai mulți elevi în districtele Rădăuți (9174 de copii), Suceava (8340), Gura Humorului (8221), Storojineț (5919 elevi). Ponderea elevilor de la școlile ucrainene ajungea la 96-97% în districtele Coțmani și Zastavna și la cca. 80-81%, în districtele Vașcăuți și Vijnița. Școlile germane aveau cel mai mare număr de elevi în orașul Cernăuți (4547 copii) și în districtele Rădăuți (3173), Gura Humorului (2168), Câmpulung (1867) (vezi tabelul nr.28).

În anii '70-80 ai sec. al XIX-lea un număr mare de copii români din orașul Cernăuți au rămas în afara procesului de instruire. Astfel, în anul școlar 1879/80, toate școlile primare publice și private din Cernăuți au fost frecventate de 3123 de elevi, dintre care 1818 (58,2%) germani și evrei, 693 (22,2%) poloni, 368 (11,8%) ruteni și doar 218 (7%) români [268, p. 57]. În anul școlar 1893/94, școlile primare din Cernăuți au fost frecventate deja de 6624 de copii, inclusiv 3325 (50,2%) germani și evrei, 1160 (17,5%) români, 1074 (16,2%) ruteni și 1035 (15,6%) polonezi (vezi tabelul nr.12). În 1907, în școlile primare din Cernăuți și suburbii erau înscriși 1731 de copii români, dintre care au frecventat școala doar 1179. Din 884 de copii înscriși în centrul orașului au frecventat cursurile numai 417. La opt școli din suburbii erau înscriși 847 de copii români, 762 fiind școlarizați. Corpul didactic de la școlile din oraș număra 198 de cadre, doar 43 erau români [134, nr.3, 1907].

La sfârșitul anului 1913, școlile primare din Cernăuți erau frecventate de 9771 de elevi. Peste 50% din elevi erau germani și evrei, urmați de români (16,3%), polonezi (15,1%) și ucraineni (14,3%). După confesiuni, cei mai mulți elevi erau mozaici (32,7%) și romano-catolici (30,5%), urmați de ortodocși (20,8%), greco-catolici (10%) și evanghelici (5,7%) [268, p. 63-64]. Școlile primare publice din partea centrală a orașului erau frecventate de 5445 de elevi, dintre care 57,7% germani și evrei, 22,4% polonezi, 16,5% ucraineni și numai 3,1% români. La școlile din suburbii își făceau studiile 3018 copii, inclusiv 41,4% români și 40,4% germani (vezi tabelul nr.25).

În Bucovina exista o mare deosebire a contingentului de elevi din mediul urban și rural. În localitățile urbane peste 50% din elevi erau vorbitori de germană, cca. 20-21% români, cca. 17-18% ucraineni, cca. 10% poloni. În 1913, bunăoară, școlile primare din 15 orașe și târguri erau frecventate de 24162 de elevi, inclusiv 12399 (51,3%) germani și evrei, 5181 (21,4%) români, 3915 (16,2%) ruteni și 2597 (10,7%) poloni. În 5 localități urbane din nordul Bucovinei nu era

nici un elev român. Cel mai înalt procent de elevi români se consemna în localitățile Câmpulung, Solca, Boian, Vatra Dornei, Suceava, Storojineț, Rădăuți. Ponderea cea mai mare de elevi, germani după limba maternă, se înregistra la Vijnița, Gura Humorului, Rădăuți, Sadagura, Vatra Dornei, Siret, Suceava și Cernăuți. La Vijnița și Sadagura, aproape toți elevii vorbitori de germană erau mozaici (vezi tabelul nr.23).

La sate cei mai mulți elevi erau români sau ucraineni, germanii constituiau cca. 13%, maghiarii – cca. 2%, iar polonezii – mai puțin de 2% [277, p. 78]. În perioada 1896-1913 ponderea elevilor români din sate a crescut de la 37,4% la 42,7%, dar s-a redus ponderea elevilor ucraineni (de la 43,5% la 40,1%) și vorbitori de germană (de la 15,5% la 12,5%) [262, p. 193-194].

În anii '70 ai sec. al XIX-lea nivelul de dezvoltare a învățământului primar din Bucovina era comparabil cu cel din România. În 1872 existau în România 2251 de școli rurale (755 în Moldova și 1496 în Muntenia cu Oltenia) [269, p. 110]. În 1875, în toată țara existau 2215 școli rurale, inclusiv 1898 de stat, 308 comunale și 9 particulare [139, p. 124]. În primăvara anului 1878 în România funcționau 1882 de școli rurale, la care învățau 70246 de elevi, iar în localitățile urbane erau 253 de școli primare, frecventate de 28472 de elevi. Atunci erau școlarizați cca. 20% din numărul copiilor de vârstă școlară din România [139, p. 188-189]. Peste 35 de ani, în anul școlar 1912/13, în România erau 995457 de copii de vârstă școlară. La școlile urbane s-au înscris 84936 de elevi (75% din copii), iar la școlile rurale au fost școlarizați 531634 de elevi (60,3%), în total 616570 de elevi, adică 61,9% din numărul de copii, obligați să frecventeze o școală [76, p. LII-LIII, XLV-XLVI].

La începutul sec. al XX-lea, în teritoriile ungare ale Monarhiei Habsburgice existau numai școli confesionale românești, susținute de Biserica ortodoxă și Biserica greco-catolică. Din 3 mii de școli confesionale românești, câte activau în 1903/04, la începutul anului 1911 au rămas 2439 [134, 1912, p. 254]. Doar în comitatul Hunedoarei, în perioada 1907-1910 inspectorii școlari maghiari au închis 135 de școli primare românești. Din 63423 de copii de vârstă școlară din acest comitat, 36423 (57,4%) nu frecventau școala [134, 1913, p. 79].

În 1913, Biserica ortodoxă română din Transilvania și Ungaria susținea 1536 de școli primare cu 1780 de învățători, iar Biserica greco-catolică română – 1146 de școli cu 1120 de învățători [166, p. 46, 77]. În total activau atunci 2682 de școli confesionale românești cu 2900 de învățători, adică marea majoritate a acestor școli aveau doar un singur învățător [269, p. 123].

În 1912, în 23 de comitate cu populație românească erau 5651 de școli primare, dintre care 1369 de stat, 476 comunale și 3762 confesionale (inclusiv 1303 ortodoxe și 1136 greco-catolice). În întreaga Ungarie erau 455397 copii de vârstă școlară români, școlile primare erau frecventate de 296952 de copii români (201690 - la școlile românești, 59396 - la școlile de stat maghiare, 29734 -

la școlile comunale), iar 158445 de copii (34,8% din total) nu frecventau nici o școală [166, p. 162, 165-166]. În 1912, în patru dieceze ale Bisericii ortodoxe române din Transilvania și Ungaria erau înregistrați 260138 de copii ortodocși români în vârstă de 6-15 ani, dintre care 175906 (67,6%) erau școlarizați, 130350 fiind instruiți la 1552 de școli ortodoxe românești, iar 45556 frecventau școli primare străine [165, p. 222-223]. După altă estimare, la o populație de peste 3 mln. de români din Transilvania și teritorii din Ungaria, reveneau 302376 copii de 8-15 ani, dintre care 201019 (66,5%) frecventau 2648 de școli confesionale românești [134, nr. 3, 1913, p. 54].

Cel mai slab dezvoltat era învățământul din Basarabia. Bunăoară, în 1869, în Basarabia activau 131 de școli cu un contingent de 4557 de elevi, subordonate Ministerului Învățământului. În 1867 existau și 212 școli parohiale, frecventate de numai 2512 elevi, dintre care doar 327 știau să citească, 469 puteau să scrie și numai 13 cunoșteau cele 4 operații aritmetice. La sfârșitul anilor '70, în 8 școli județene din Basarabia învățau cca. 650 de elevi (în medie 81 elevi la o școală) [178, p. 299-300].

Deși la sfârșitul sec. al XIX-lea a crescut numărul școlilor elementare din Basarabia, toate erau cu limba rusă de instruire. În această perioadă au fost în mare parte rusificate chiar și școlile germane din sudul provinciei. Către anul 1906, în Basarabia funcționau 1007 școli de diferite tipuri, în care învățau 73966 de elevi. Predominau școlile subordonate Ministerului Învățământului (39,9%), urmate de cele bisericești parohiale (36,7%), apoi cele de zemstvă (12,9%) [178, p. 302]. În 1917 în Basarabia existau 1383 de școli primare rusești, dintre care 839 în sate moldovenești și 544 în sate nemoldovenești sau cu populație mixtă. Aceste școli erau frecventate atunci de 80991 de elevi, dintre care 43308 în școlile din satele moldovenești și 37683 în școlile din celelalte localități [153, p. 249].

3.4. Lărgirea rețelei de școli primare, cu instruire în limba maternă

La sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea, în provinciile austriece cu populație mixtă (cu excepția Karintiei) s-a produs naționalizarea⁴ învățământului primar și s-a diminuat ponderea școlilor mixte. În 1870, în Austria existau 13815 școli primare, dintre care 1248 (9% din total) cu mai multe limbi de instruire. În anul școlar 1912/13, în provinciile austriece funcționau 23409 școli primare, doar 262 fiind mixte (inclusiv 148 germano-slovene) [305, p. 246].

La începutul sec. al XX-lea Bucovina, Karintia și Silezia continuau să fie provinciile cu cea mai înaltă pondere de elevi, instruiți în școli mixte. În 1890 în Bucovina existau 63 de școli mixte cu 151 de clase, în care învățau 13246 de elevi. Peste 10 ani, în Bucovina erau 69 de școli mixte cu 256 de clase, frecventate de cca. 22 mii de copii (inclusiv 8114 elevi în școlile germano-române și 3789 în școlile germano-rutene) [276, p. 115].

La 25 octombrie 1905, Consiliul Școlar provincial a nominalizat 64 de școli mixte, care urmau să fie naționalizate, cele mai multe în districtele Câmpulung (10), Cernăuți rural (9), Storojineț (8), Vijnița (7). S-a decis să fie deschise 79 de școli minoritare cu o singură limbă de instruire, inclusiv 12 în districtul Cernăuți rural, 11 – în Câmpulung, 10 – în Storojineț. Întreținerea școlilor minoritare, care urmau să fie deschise, se ridica la cca. 167 mii de coroane pe an, iar pentru construirea edificiilor școlare era necesară suma de 1427000 coroane [110, 1907, anexa XV, p. 111-129].

După anul 1905, un șir de școli primare mixte din Bucovina au fost divizate, crescând semnificativ numărul școlilor primare românești, ucrainene, germane și poloneze, în timp ce numărul școlilor mixte nu a trecut de 40 (vezi tabelul nr.4). În perioada 1900-1913 în Bucovina s-a produs o reducere rapidă a elevilor de la școlile mixte – de la cca. 22 mii (31,6%) în 1900 la cca. 10 mii (8,6%) în 1913 [270, p. 119]. În școli primare mixte erau instruiți atunci cca. 19,3% din elevii din Karintia, 8,6% - din Bucovina, 8,3% - din Silezia, 6,9% - din Știria, 2% - din Kraina (vezi tabelul nr.14).

În Bucovina existau multe localități cu populație mixtă, ceea ce îngreuna alegerea limbii de predare în școli. Inițial au fost deschise școli primare cu mai multe limbi de instruire. La alegerea limbii de predare în școli, cerințele românilor de a deschide clase paralele cu instruire în română erau de multe ori neglijate. Din această cauză mulți copii români erau nevoiți să frecventeze școlile ucrainene. În nord-vestul Bucovinei învățământul primar fusese în întregime ucrainizat. În această zonă nu doar românii, dar și germanii, evreii, polonii nu aveau posibilitate să fie instruiți în limba maternă [353, p.382-383]. Dimpotrivă, în sud-estul Bucovinei, celelalte minorități au

⁴ Termenul de „naționalizarea învățământului” se utiliza frecvent atunci atât în Monarhia Austro-Ungară, cât și în Bucovina, ceea ce semnifica adaptarea la specificul național sau divizarea școlilor și claselor pe criteriu național.

beneficiat de școli primare oficiale cu limba maternă de predare. În 1900, bunăoară, din 1627 de copii vorbitori de germană din districtul Gura Humorului, 1530 (94,1%) erau instruiți în germană; în districtul Suceava din 1077 copii germani 947 (86,2%) învățau în germană. În același an, în districtul Coțmani din 1047 elevi de limbă germană (majoritatea evrei) numai 46 (4,3%) studiau în germană; în districtul Vijnița din 1796 de copii vorbitori de germană 938 (52,2%) studiau în germană [334, p. 9].

Românii din Bucovina au susținut învățământul românesc, s-au remarcat *Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina*, *Societatea Școala Română*. În 1900 s-a fondat *Societatea mazililor și răzeșilor bucovineni*, care a luptat pentru redeșteptarea națională a românilor din satele răzeșești ucrainizate din nordul Bucovinei. Societatea a organizat mai multe manifestări culturale în sate de răzeși [124, 1912, nr. 7, p. 106-108; nr.8-9, p. 123-130], a contribuit la deschiderea unor școli private românești la Costești, Carapciu pe Ceremuș, Comarești, Panca, Mihalcea.

În 1900, în Bucovina erau școli mixte româno-rutene în satele Broscăuții Noi, Ceahor, Corcești, Cuciurul Mare (două școli), Mihalcea, Gogolina, Milișeuți de Sus [276, p. 118]. Treptat, aproape în toate satele menționate au fost deschise școli separate cu limbile de instruire română și ucraineană. O situație deosebită s-a consemnat în satul Ipotești de lângă Suceava, unde sătenii au cerut mai mulți ani școală românească, dar fără succes. Locuitorii din sat au boicotat școala ucraineană oficială, iar în iunie 1906 aproape toți copiii s-au înscris la școala românească privată. După efectuarea unei inspecții, Consiliul Școlar al Bucovinei, în ședința din 19 octombrie 1906, a decis deschiderea unei școli românești la Ipotești. În scurt timp, școala ruteană a fost închisă, fiindcă toți copiii au trecut în școala română. În 1913, școala din Ipotești avea 6 clase românești, cu 335 de elevi [282, p. 126-127].

Și românii din Broscăuții Noi au luptat mulți ani pentru școală românească. Deoarece eforturile erau zadarnice, peste 40 de copii din sat frecventau școala din Broscăuții Vechi. La 1 iulie 1906 s-a deschis un curs privat de studiere a limbii române, pentru care s-au înscris 87 de copii [136, nr. 24, 1906, p. 4]. În decembrie 1907 s-a deschis o școală românească în cătunul Liscăuți, iar numărul de elevi români a crescut rapid în detrimentul celor ucraineni. Încă în 1906, școala din Broscăuții Noi era frecventată de 121 de elevi, dintre care 110 ucraineni și doar 6 români. În 1910, la cele două școli din Broscăuții Noi învățau deja 238 de elevi, inclusiv 182 de români la școala română de 4 clase din Liscăuți și 45 de ucraineni la școala ucraineană cu o clasă din centrul satului [109, 1910, p. 126-128].

O situație tensionată a existat și la școala mixtă din Ceahor. La începutul anului școlar 1906/07, la cererea părinților, 55 de copii s-au înscris în clasa românească și doar 5 în cea ruteană.

În urma unui denunț a învățătorilor ucraineni, la Ceahor a venit o comisie, compusă din inspectorii districtuali George Jancovschi și Nikolai Spenul. Inspectorul Spenul a insistat ca 18 părinți să dea copiii la secția ruteană. Acești părinți însă au răspuns că “vor da copiii la acea școală, la care vor voi ei, fiindcă ei sunt români și voiesc ca copiii lor să învețe românește” [136, nr. 42, 1906, p. 11].

Școli cu limbile de predare română și ucraineană existau și în satele Cuciurul Mare, Camenca și Volcineț. La începutul sec. al XX-lea în aceste sate au fost create mai întâi clase paralele românești, care apoi au fost transformate în școli separate. În Cuciurul Mare, un învățător român a venit în 1903 la școala din Sf. Dumitru, iar școala din Sf. Maria a obținut un învățător român în 1904. În anul școlar 1901/02 s-a deschis o școală românească separată la Camenca, iar la Volcineț – în anul 1903/04. În 1913, numărul elevilor de la școala românească din Camenca era aproape la fel de mare ca la cea ucraineană, iar la Volcineț chiar erau mai mulți elevi la școala română (vezi tabelul nr.18).

Către anul 1906, în orașele și târgurile din Bucovina existau școli primare cu mai multe limbi de instruire. În Gura Humorului, din decembrie 1905 fusese deschisă o școală primară română, separată de cea germană. În septembrie 1906 au fost divizate școlile primare mixte de băieți și de fete din Suceava. La sfârșitul anului 1913, școala românească de băieți din Suceava avea 5 clase și era frecventată de 245 de elevi, iar cea de fete avea 6 clase cu 271 de eleve. În 1912 s-a deschis în Suceava și o școală poloneză, care în decembrie 1913 avea 72 de elevi [282, p. 126].

În ultimii ani de stăpânire austriacă a fost naționalizat învățământul primar din orașul Rădăuți. În 1911-1912 s-au înființat două școli primare, elevii români fiind separați de cei germani. În decembrie 1913 erau la Rădăuți două școli românești (de băieți și de fete) cu 14 clase și 703 elevi (toți români), precum și 4 școli germane cu 38 de clase, în care erau instruiți 1729 de elevi, dintre care 1586 vorbitori de limbă germană, inclusiv 798 elevi de confesiune mozaică [282, p. 133-134].

Până la declanșarea războiului au fost separate și școlile germano-române din târgurile Boian și Solca. În decembrie 1913 existau la Boian 4 școli primare (una germană și 3 românești), frecventate de 1041 de elevi, inclusiv 762 români, 136 germani (majoritatea evrei), 136 polonezi și 7 ucraineni. La Boian mai era o școală privată germană, frecventată în 1913 de 36 de elevi mozaici [262, p. 267, 270]. Școala mixtă din Solca a fost reorganizată pe criterii etnice (una germană și una românească, cu câte patru clase fiecare) la 1 februarie 1913. În alte localități urbane cu populație românească (Câmpulung, Ciudei, Siret, Storojineț și Vatra Dornei) școlile primare mixte nu au fost divizate până în 1914. În 1913 activau câte două școli germano-române la Câmpulung și Vatra Dornei, una germano-română la Ciudei. În Siret și Storojineț activau câte două școli mixte germano-româno-rutene, dar cu clase separate germane, germano-române și germano-rutene [283, p. 39, 41]. La Storojineț erau și două școli românești (pe malul drept al

Siretului și în cătunul Bilca) [260, p. 96]. În 1913, patru școli primare din Storojineț erau frecventate de 1459 de copii, dintre care 664 vorbitori de germană, 436 români, 177 polonezi și 176 ucraineni (vezi tabelul nr. 23).

Până în anul 1914 au fost practic separate pe criterii etnice și școlile primare din localitățile urbane din nord-vestul Bucovinei. La Coțmani și Zastavna activau câte două școli mixte pentru băieți și fete, dar cu clase separate germane și rutene. La școlile din Zastavna erau și două clase poloneze. În orașul Vașcăuți funcționau două școli rutene cu 10 clase, una germană și alta poloneză. Cele două școli germane din Vijnița erau frecventate în mare majoritate de evrei și un număr mic de copii ruteni și polonezi. În sfârșit, la Sadagura existau două școli publice mixte germano-rutene, la care se studia și limba poloneză, precum și o școală particulară, la care învățau 202 băieți de confesiune mozaică.

La 23 iunie 1872, Consiliul Școlar provincial a emis un ordin, conform căruia în clasele I-a și a II-a de la școlile primare din orașul Cernăuți trebuia să se predea în limba maternă a copiilor, iar în clasele superioare urma să fie utilizată în instruire germana [363, p. 3]. La 17 noiembrie 1897 s-a luat decizia ca la școlile de la Roșa Țețina și Horecea Urbană să se predea în română. La celelalte școli publice din Cernăuți instruirea urma să se realizeze în germană, iar româna, ruteana sau poloneza să se predea ca obiect [119, XXV, 1897, p. 349]. Din anul școlar 1898/99, elevii din clasele I-a și a II-a a școlilor oficiale din Cernăuți au fost împărțiți în grupe separate, cu instruire în limba maternă, în clasa a III-a învățau în limba maternă și în germană, iar din clasa a IV-a, toți elevii de la școlile din Cernăuți erau instruiți în germană, iar alte limbi erau predate doar ca obiect [363, p. 65-66].

În 1909, învățătorii români din Cernăuți au revendicat 7 școli cu 25 de clase române, inclusiv una cu 6 clase în centrul orașului și 6 școli în suburbii. Ucrainenii au cerut 6 școli naționale cu 31 de clase, iar polonezii doreau să aibă câteva școli naționale separate. Consiliul școlar orășenesc, însă, s-a exprimat împotriva înființării unor școli primare naționale separate. De aceasta, Consiliul Școlar provincial a decis, la 3 septembrie 1909, deschiderea doar a unor clase naționale în câteva școli din oraș și suburbii, dar cu predarea obligatorie în germană și în limba maternă a elevilor [268, p. 62].

La sfârșitul anului 1910, în Cernăuți existau 10 școli oficiale cu 106 clase (70 germane, 9 rutene, 5 polone, 22 mixte). Tot atunci în suburbiile Cernăuțului activau 8 școli publice, inclusiv 3 românești (la Horecea, Roșa Țețina și Roșa Stânca), două germano-române (Clocucica și Roșa I), două germane și una germano-ruteană. În aceste 8 școli erau 51 de clase, din care 29 germane, 7 române, 9 româno-germane, 5 ruteano-germane și una polono-germană [109, 1910, p. 2-12].

În anii următori, în orașul Cernăuți au fost create mai multe filiale școlare naționale. În decembrie 1913, în Cernăuți activau 19 școli primare publice (16 germane și 3 române) cu 16 filiale școlare naționale (6 române, 6 rutene și 4 polone). Românii aveau 3 școli naționale (Horecea Urbană, Roșă Stânca și Roșă Țețina), 4 filiale naționale în suburbiile Caliceanca, Clocucica, Mănăsteriște și Roșă I, precum și două filiale în oraș. Pentru ucrainenii existau două filiale școlare în suburbii și patru în partea centrală a orașului, iar polonezii dispuneau de patru filiale școlare – trei în centrul orașului și una la Caliceanca. În 6 secții româno-germane erau 18 clase, frecventate de 830 elevi români; la 6 secții ruteano-germane cu 26 de clase erau instruiți 1138 de elevi ucrainenii; patru secții polono-germane aveau 29 de clase, în care erau școlarizați 1260 de elevi polonezi [262, p. 128-129].

La sfârșitul anului 1913, la Cernăuți funcționau 29 de școli primare publice și private cu 218 clase (126 germane, 29 polone, 28 române, 26 rutene și 9 mixte). Toate școlile din Cernăuți erau frecventate de 9771 de copii, dintre care 5285 (54,1%) germani și evrei, 1595 (16,3%) români, 1473 (15,1%) poloni și 1400 (14,3%) ucrainenii (vezi tabelul nr.25).

Școlile germane din suburbii și una din oraș erau frecventate în mare majoritate de etnici germani. La două școli din oraș învățau germani și evrei, celelalte 7 școli germane publice din oraș erau frecventate aproape exclusiv de copii mozaici. În 16 școli germane oficiale din Cernăuți erau instruiți 4444 de elevi, germani după limba maternă, din care 2555 evrei și 1889 germani catolici și evanghelici [353, p. 388]. La aceste școli activau 98 de cadre didactice, inclusiv 41 evrei, 40 germani și 17 de alte etnii [118, nr. 7133, 1914, p. 1]. În decembrie 1913 la școlile din Cernăuți învățau 558 de germani evanghelici, dintre care 262 la școala privată evanghelică. Toate școlile particulare erau frecventate atunci de 545 de evrei, 433 fiind școlarizați la școlile evreiești de băieți și de fete.

La începutul sec. al XX-lea, într-un șir de sate cu populație mixtă activau școli cu mai multe limbi de instruire [110, 1907, anexa XV, p. 112-129]. După 1905 au fost separate școlile mixte germano-române din Banila Moldovenească, Bălăceana, Dorna Candreni, Frătăuții Noi, Frasin, Molodia, Mitocul Dragomirnei, Ostra, Stulpicani; școlile româno-rutene din Ceahor, Corcești, Cuciurul Mare; școlile germano-rutene din Rohozna, Rușii Moldoviței, Toporăuți; școala polono-germană din Poiana Micului. În noiembrie 1907 a fost divizată parțial școala mixtă din Cacica. În ultimul deceniu de stăpânire austriacă a crescut și numărul școlilor publice poloneze (de la una în 1905, la 15 în anul școlar 1912/13) - vezi tabelul nr.4. Școli polone au fost deschise în satele Pleș, Banila Moldovenească, Davideni, Frătăuții Noi, Jadova Nouă, Tereblecea, în orașele Vașcăuți și Suceava. În anii 1912-1913 s-au fondat și trei școli private poloneze la Lujeni, Panca și Rarancea.

În decembrie 1913, în zona rurală a Bucovinei mai erau 10 școli româno-germane. La școlile din Baineț, Crasna, Huta Nouă și Păltinoasa, clasele române erau separate de cele germane, în celelalte școli, clasele erau româno-germane. În nord-vestul Bucovinei erau 13 școli ruteano-germane, dar clasele ucrainene erau separate de cele germane. În satele din Bucovina mai erau două școli româno-rutene (la Liudi Horecea și Milișeuți), româno-ungară la Iacobești, ungaro-germană la Andreasfalva, polono-ruteană la Solonețul Nou, 4 școli cu câte trei limbi de instruire.

În 1913, școli oficiale cu mai multe limbi de instruire funcționau în sate cu populație mixtă din districtele Cernăuți (Ceahor, Cuciurul Mare, Molodia, Rohozna, Toporăuți), Storojineț (Banila Moldovenească, Broscăuți, Corcești, Davideni, Jadova), Siret (Camenca, Hliboca, Tereblecea, Volcineț)⁵. În majoritatea satelor menționate existau și școli separate românești, iar contingentul de elevi era foarte divers, după naționalități. La Ceahor era o școală română cu 265 de elevi și una ruteană cu 51 de copii; la Cuciurul Mare activau două școli române, două ucrainene și una germană, la care învățau 872 de copii (421 români, 361 ucraineni și 90 germani); la Molodia existau 6 școli cu 768 de copii (398 români, 278 germani, 89 ucraineni și trei polonezi) [109, 1913, p. 24-28, 34-36].

În satul Hliboca din districtul Siret erau trei școli primare oficiale și una privată română, în care învățau 814 copii (496 ucraineni, 125 germani, 109 polonezi și 84 români). La Tereblecea existau trei școli primare oficiale, frecventate de 688 de elevi, dintre care 348 români, 274 germani, 58 polonezi și 8 ucraineni. Școala ucraineană din Camenca era frecventată de 267 elevi, iar în Cotul de Sus al satului exista o școală românească cu 205 elevi. În satul vecin Volcineț era o școală românească cu 295 de elevi și o școală ucraineană cu 172 de elevi [283, p. 39]. În satul Banila Moldovenească activau tocmai 10 școli primare (una germană, 3 românești, 4 ucrainene și 2 polone), frecventate de 1046 de elevi (448 ucraineni, 312 români, 154 germani și 132 polonezi). În Davideni erau 3 școli românești, două ucrainene și una polonă, cu 642 de elevi (283 români, 202 ucraineni, 125 poloni și 32 germani). La Corcești activa o școală română cu 141 elevi și alta ruteană cu 171 de elevi. În Broscăuții Noi era o școală ruteană cu 41 elevi și una română, cu 270 de elevi [283, p. 41-42].

În ajunul declanșării războiului, în Bucovina existau 36 de școli private, inclusiv 10 în orașul Cernăuți. Cele mai multe instituții private erau cu limbile de instruire germană (14) sau română (12). Din 14 școli germane, 6 erau frecventate în mare majoritate de germani evanghelici. La școlile evreiești din Cernăuți, Boian și Sadagura erau școlarizați exclusiv copii de confesiune mozaică. Atunci mai exista o școală maghiară reformată la Andreasfalva, una armeană gregoriană

⁵ Toate satele menționate aparțin în prezent regiunii Cernăuți, dar numai în Tereblecea mai există o școală românească.

în orașul Suceava, una lipoveană rusă în satul Lipoveni. La școala ortodoxă de băieți din Cernăuți învățau 224 de copii (inclusiv 223 ortodocși), din care 164 români și 59 ucraineni [262, p. 266].

În satele unde au fost deschise școli românești și ucrainene, și recensămintele au înregistrat un număr mare de locuitori, vorbitori de română și ucraineană [261, p. 86]. În Bucovina însă existau și sate cu populație mixtă, unde mulți români, care cunoșteau și ucraineana, au fost înregistrați drept vorbitori de ucraineană [276, p. 126]. Totodată, după listele electorale, întocmite în toamna anului 1910, la Mihalcea erau 752 de alegători, dintre care 617 români și numai 118 ucraineni, iar în sate precum Costești, Cotul Bainschi, Carapciu pe Ceremuș, Călinești Ienachi, Călinești Cuparencu, au fost înregistrați mai mulți alegători români decât vorbitori de română la recensământ [261, p. 86].

În aceste sate, însă, către anul 1910 activau doar școli primare publice ucrainene. O situație deosebită se consemna în satele Călinești Ienachi și Călinești Cuparencu. Încă înainte de anul 1900 se luase decizia ca în aceste două sate să fie deschise școli primare. Autoritățile, însă, cereau ca limba de instruire să fie ucraineana, iar locuitorii revendicau școli românești. Din această cauză, în toamna anului 1912 în aceste două sate au fost deschise școli particulare românești. În anul 1913, ambele școli erau frecventate aproape exclusiv de elevi de etnie română [109, 1913, p. 184].

Prima școală particulară românească a fost deschisă la 16 noiembrie 1910 în satul Măreței de lângă Suceava. Din octombrie 1905, în acest sat activa o școală publică ucraineană. În 1910, majoritatea copiilor din Măreței au părăsit școala ucraineană și s-au înscris la școala privată românească. Atunci școala oficială ucraineană din sat a fost frecventată de 28 de elevi, în timp ce la școala privată românească învățau 229 de elevi români [109, 1910, p. 150, 160]. În decembrie 1913, la Măreței activa o școală oficială ruteană, cu 57 de elevi, și o școală privată românească cu 4 clase, la care erau înscriși 262 de elevi, inclusiv 255 de români [282, p. 139, 143].

Cât timp la Măreței era doar școală ruteană, statisticile austriece îi înregistrau pe elevi ucraineni după limba maternă. După ce majoritatea copiilor au trecut la școala privată românească, aceștia au fost considerați români. Astfel de modificări bruște s-au consemnat și în alte școli din Bucovina. În satul Ipotești de lângă Suceava, spre exemplu, în anul școlar 1904/05 era o școală ruteană cu trei clase, frecventată de 196 de elevi, toți ruteni după limba maternă [94, 1904/05, p. 92]. În 1906, însă, după ce școala devenise românească, la Ipotești erau 221 de elevi, dintre care, după limba maternă, 212 se considerau români și numai șase – ruteni [109, 1906, p. 122].

În sate precum Mihalcea, Costești sau Șerbăuți, până la începutul sec. al XX-lea au existat școli primare mixte româno-ucrainene. Ulterior, însă, româna a fost exclusă din procesul de învățământ. Astfel, la 28 martie 1894 era emisă hotărârea de lărgire a școlii din Costești, cu instruire în română și ruteană [119, XXII, 1894, p. 105]. În anii următori, româna a fost declarată

doar ca obiect de studiu, apoi exclusă din învățământ. Până în 1900, în Costești erau înregistrați anual peste 30 de copii români. După 1901 la Costești au fost consemnați doar copii de vârstă școlară ruteni [261, p. 87]. În primul deceniu al sec. al XX-lea, la Șerbăuți a existat o școală publică ucraineană, iar în decembrie 1912 s-a deschis și o școală particulară română. În decembrie 1913 la Șerbăuți exista o școală oficială ruteană cu 143 de copii și o școală privată română cu 165 de copii [109, 1913, p. 132, 138].

În comuna Mihalcea de lângă Cernăuți a fost deschisă inițial o școală mixtă româno-ruteană, dar ulterior româna a fost exclusă din școală. La 27 decembrie 1910 locuitorii din Mihalcea s-au revoltat și au cerut școală românească. Învățătorii și elevii au părăsit școala oficială ucraineană [124, I, nr. 4, 1911, p. 13-14]. În decembrie 1913, școala oficială ucraineană era închisă, iar din toamna anului 1913 în sat s-a deschis o școală oficială română cu 2 clase, la care erau școlarizați 90 de elevi. La Mihalcea activa și o școală privată românească cu 4 clase și 185 de copii [109, 1913, p. 32, 46].

Școlile particulare românești se confruntau cu diferite probleme. La începutul anului 1912, cca. 200 de locuitori ai satului Costești au trimis o scrisoare împăratului austriac, prin care cereau ajutor pentru a putea continua învățământul particular românesc [261, p. 88]. La Costești activa societatea *Sentinela Răzeșească*, care număra 330 de membri. În localul societății se afla și școala privată românească, unde învățau 152 de copii [124, II, nr. 8-9, 1912, p. 134]. La 12 mai 1912 a avut loc o adunare a mazililor și răzeșilor din Carapciu pe Ceremuș, unde s-a relatat că, numărul elevilor, care cercetau cursurile private în română, ajunsese la cifra de 80. Totodată, mai mulți vorbitori au arătat că prefectul din Vașcăuți pune diferite piedici acestei școli particulare românești [261, p. 88]. La 3 iulie 1912, Consiliul Școlar al Bucovinei a aprobat înființarea unei școli private românești în Carapciu pe Ceremuș. Atunci la această școală erau înscriși peste 100 de copii [124, II, nr. 12, 1912, p. 187].

Din cauza problemelor școlare, în mai multe sate mixte ucrainizate din Bucovina se consemna o stare tensionată. Astfel, în septembrie 1912, cca. 200 de copii din Carapciu pe Ceremuș s-au înscris la școala particulară românească, dar 100 au trebuit să părăsească școala din lipsă de spațiu. La Costești, 150 de copii s-au înscris la școala românească privată, în timp ce școala publică ucraineană rămase aproape deșartă. În Gogolina, cca. 50 de copii s-au înscris la școala românească din satul Novoselița, iar alți 50 frecventau în continuare școala ucraineană din sat. La 25 ianuarie 1913, cca. 200 de români din Panca s-au prezentat la administrația districtuală din Storojineț și au cerut deschiderea unei școli primare românești. Deși căpitanul districtului a promis că va solicita rezolvarea acestei probleme [261, p. 88-89], până la izbucnirea războiului, copiii țăranilor români din Panca au continuat să frecventeze școala particulară. La începutul anului 1912 activau două

școli private românești și în satul vecin Comarești. În decembrie 1913, școala privată română din Panca avea 2 clase cu 96 de elevi, iar două școli din Comarești erau frecventate de 46, respectiv 49 de copii [283, p. 62]. În zilele de 26 și 27 iunie 1912, mai bine de 100 elevi români de la școlile private din Panca și Carapciu pe Ceremuș au sosit în Cernăuți, pentru a da examen la școala publică din oraș. Copiii au dat dovadă că pot scrie și citi în română, au executat și mai multe cântece naționale [135, nr. 26, 1912, p. 3].

Deputații români din Dieta Bucovinei s-au adresat de mai multe ori către autorități cu diferite întrebări referitoare la școlile private românești. Bunăoară, la 28 iunie 1911 a fost prezentată o interpelare despre introducerea limbii române la școlile din Călinești Cuparencu și Călinești Ienachi [110, XI, 1911, anexa 73]. La 16 octombrie 1912, respectiv la 27 decembrie 1912, mai mulți deputați români au depus în Dieta Bucovinei interpelări privind problema școlii din Mihalcea [110, XI, 1912, anexele 7, 8, 177]. La 3 ianuarie 1913, un grup de deputați au înaintat o nouă interpelare, în care au arătat starea grea a școlilor private românești din satele Mihalcea, Călinești Ienachi, Călinești Cuparencu, Măreței, Breaza, Carapciu pe Ceremuș, Costești, Comarești, Panca sau Șerbăuți, dar s-au referit și la situația din sate precum Danila ori Petriceanca, unde încă nu existau școli [124, II, nr. 14, 1913, p. 211-216]. Autorii interpelării, (12 deputați români) au cerut președintelui Bucovinei să răspundă în public, dacă îi sunt cunoscute dificultățile, întâmpinate de românii bucovineni pe terenul școlar și să declare ce se va întreprinde pe viitor pentru a fi rezolvate aceste probleme.

Societățile culturale s-au preocupat de susținerea materială a școlilor private românești. Potrivit legislației austriece, o școală privată putea să devină publică și finanțată de stat, dacă în decurs de 5 ani era frecventată de cel puțin 40 de elevi. În luna mai 1912 a fost lansată inițiativa înființării unui fond școlar, care să colecteze bani pentru susținerea școlilor private românești. La acel moment, diferite societăți românești întrețineau școlile private existente [268, p. 64].

La 18 mai 1912 s-a convocat o ședință a societății *Junimea*, la care s-a decis crearea “Fondului școlar Hurmuzachi”, care să fie administrat de un curatoriu, compus din președinții societăților culturale românești, reprezentanți ai boierimii, ai Partidului Național și Democrat. La 18 iunie 1912 a avut loc ședința curatorului fondului școlar “Hurmuzachi”, care a decis publicarea listei donatorilor, pentru a se asigura controlul evidenței banilor primiți [135, nr.22, 1912, p. 2; nr.25, 1912, p. 4].

La 7 septembrie 1912, Dionisie Bejan a publicat în ziarul *Viața Nouă* un articol, în care preciza că atunci activau 9 școli particulare românești. După calculele conducerii fondului școlar “Hurmuzachi”, pentru susținerea acestor școli private pe o perioadă de 5 ani, erau necesare cca. 320 mii coroane. Dionisie Bejan era încrezut că românii bucovineni puteau să adune această sumă

și remarcă că atunci erau în această provincie 57 de mari proprietari români, 298 de preoți, 221 de cantori bisericești, 486 de funcționari, 822 de învățători, 150 de bănci românești și 105 comune cu populație românească [135, nr. 36, 1912, p. 2]. Dionisie Bejan a publicat la 28 septembrie 1912 un nou articol, în care relatează că la acel moment societățile culturale românești susțineau 12 școli private. Frecvența acestor școli era de la 53 până la 256 de copii [135, nr. 39, 1912, p. 2].

Românii bucovineni, reprezentanți ai diferitor păături sociale și profesii, au reacționat prompt la această inițiativă de interes național de sprijinire a școlilor românești și au donat bani pentru fondul școlar "Hurmuzachi". Cele mai mari donații au oferit mari proprietari, preoți, învățători români [135, nr. 36, 1912, p. 2-3; nr.57, 1913, p. 4-5]. Astfel, românii bucovineni au susținut activ învățământul din satele cu populație mixtă, au colectat sume importante de bani pentru deschiderea unor școli private românești acolo unde autoritățile au refuzat să deschidă școli sau clase cu instruire în română.

În ajunul războiului, școli private românești activau în satele Carapciu pe Ceremuș, Comarești Centru, Comarești-Tisovăț, Costești, Mihalcea, Cotul Bainschi, Hliboca, Panca, Gemene, Breaza, Călinești Cuparencu, Călinești Ienachi, Mărăței, Șerbăuți [134, IV, nr.4-5, 1913, p. 81-94]. În 14 școli private românești erau instruiți cca. 1400 de elevi. Statistica școlară din 31 decembrie 1913 a consemnat activitatea a 12 școli private românești în Bucovina [109, 1913, p. 46, 88, 138, 164-166, 184]. Aceste 12 școli private române aveau 23 de clase, frecventate de 1274 de elevi, adică în medie câte 106 elevi la o școală [278, p. 196]. Statistica din 1913 nu menționa școlile particulare din Costești și Carapciu, din districtul Vașcăuți, care în realitate activau la data respectivă.

În urma deschiderii acestor școli s-a ameliorat parțial starea învățământului românesc din Bucovina. Începând cu anul 1907 școlile primare din Bucovina au fost frecventate de mai mulți elevi români decât ucraineni (vezi tabelul nr.11). În 1910 era mai mare și numărul elevilor, care cunoșteau limba română – din totalul de 106413 elevi, 45767 (43%) cunoșteau româna, iar 41535 (39%) cunoșteau ucraineana [121, VIII, 1911, p. 124-125]. Și în școlile mixte, numărul elevilor români era mai mare decât al elevilor ucraineni [261, p. 92]. În anul școlar 1912/13 în Bucovina activau 39 de școli primare oficiale mixte, dintre care 17 erau germano-române, 10 germano-rutene, 5 germano-româno-rutene și două româno-rutene [129, XIV, 1918, p. 329, 336-337].

3.5. Știința de carte în Bucovina la cumpăna secolelor XIX – XX

Reorganizarea învățământului primar, după anul 1869, a contribuit atât la îmbunătățirea rapidă a frecvenței copiilor de vârstă școlară, cât și la diminuarea numărului de locuitori analfabeți. Statisticile austriece din anii 1880-1910 conțin diverse informații despre nivelul de alfabetizare a populației Monarhiei Austro-Ungare, pe provincii sau districte, dar și pentru anumite naționalități, confesiuni sau categorii de vârstă ale locuitorilor.

După statistica din anul 1880, jumătate din totalul populației Monarhiei Austro-Ungare putea citi și scrie. În provinciile cu populație germană și cehă, cca. 70-80% din locuitori erau cărturari. Ponderea știutorilor de carte era cea mai joasă în Istria (19,7%), Galiția (11,3%), Dalmația (9,6%) și Bucovina (doar 9,1%), adică în provinciile din sud-estul monarhiei, locuite în principal de slavi, iar în Bucovina și de români. În provinciile ungare ponderea locuitorilor cărturari era de 46,2% în Ungaria (inclusiv Transilvania și Banat), 29% în Croația-Slavonia și 22% în hotarele militare. Situația din Bucovina era comparabilă cu Dalmația și cu districtele din sud-estul Galiției. În Transilvania, situația era ceva mai bună decât în Bucovina, cei mai puțini știutori de carte fiind în comitatele cu populație majoritar românească Solnoc-Dăbâca (11,1%), Maramureș (13,1%), Alba (15,3%), Hunedoara (15,7%), Turda (15,8%), Sălaj (20,1%), Cluj (20,5%) și Făgăraș (24,1%) [315, p. 201, 203].

În 1890, în provinciile ungare, 54% din totalul populației era analfabetă. Situația era mai bună la germani (34%), maghiari (43%), slovaci (47%) și sloveni (50%), cei mai mulți analfabeți fiind la sârbo-croați (72%), români (85%) și ruteni (87%). Necărturari erau 30% din evanghelici, 34% evrei, 39% reformați, 49% romano-catolici, 50% unitarieni, 81% ortodocși, 84% greco-catolici [288, p. 86].

În 1900, Bucovina ocupa penultimul loc printre provinciile austriece în privința populației analfabete. În toată Austria erau atunci 22,7% locuitori necărturari din populația de peste 10 ani. Cel mai mic procent de analfabeți se înregistra atunci în 8 provincii din vestul Monarhiei Habsburgice, populate de germani și cehi. Peste 50% din locuitorii de peste 10 ani nu puteau citi și scrie în Istria (53,6%), Galiția (56%), Bucovina (65,9%) și Dalmația (73,4%) – vezi tabelul nr.31.

Conform statisticilor din anul 1900, din totalul populației în vârstă de peste 6 ani, erau analfabeți 4,3% cehi, 6,8% germani, 16,4% italieni, 23,9% sloveni, 40,8% polonezi, 56,7% maghiari. Popoarele cu cea mai înaltă proporție de analfabeți erau românii din Bucovina (71,6%), sârbo-croații din Dalmația (74,1%) și ucrainenii din Galiția și Bucovina (75,8%) [128, vol. 63, 1903, p. 34-36].

În ajunul alegerilor parlamentare din 1907 s-au dat publicității unele informații statistice privind nivelul de instruire a persoanelor cu drept de vot (bărbați de peste 24 de ani). Din totalul

alegătorilor, puteau citi și scrie 1325100 (95,4% din total) cehi, 2225024 (92,2%) germani, 143794 (83,3%) italieni, 190529 (67,2%) sloveni, 483244 (53%) polonezi, 814 (40%) maghiari, 46200 (27,5%) sârbi și croați, 177334 (23,1%) ruteni și doar 7434 (16,9%) români [123, VII, nr.8, 1907, p. 7]. Alegătorii români din Bucovina erau cel mai prost instruiți, doar 17% din ei fiind știutori de carte.

În 1910, din totalul locuitorilor Austriei în vârstă de peste 10 ani, 16,5% erau analfabeți. În opt provincii din vestul Austriei mai puțin de 4% din populație nu putea citi și scrie. În alte 5 provincii din sudul monarhiei, cca. 8-15% din locuitorii erau neștiutori de carte. În Istria și Galiția acest indicator era de 40%, iar pe ultimele două locuri se situau Bucovina (53,9%) și Dalmația (62,8%). În aceste 4 provincii locuiau atunci 2982812 persoane analfabete (vezi tabelul nr.31).

În trei provincii sudete (actuala Cehie), numai 2,4% din locuitorii de peste 10 ani erau analfabeți. În 7 provincii alpine ale monarhiei (actuala Austrie) proporția necărturarilor era de 3,9%. În 5 provincii de pe coasta Mării Adriatice, cca. $\frac{1}{3}$ nu putea să scrie și să citească, iar în Galiția și Bucovina, ponderea populației analfabete se ridica la 41,8% [344, p. 595, 597].

Dintre popoarele, care locuiau în Austria, în 1910 cei mai puțini analfabeți se înregistra la cehi (2,4%), germani (3,1%), italieni (10,3%), sloveni (14,6%), polonezi (27,4%), maghiari (36,4%). Cei mai mulți necărturari erau printre români (60,4%), ruteni (61%) și sârbo-croați (63,7%). După categorii de vârstă, cel mai bine instruiți erau tinerii de 11-40 ani (vezi tabelul nr.29).

În provinciile ungare ale Monarhiei Habsburgice în 1910 erau știutori de carte 58,2% din totalul populației. Cel mai înalt grad de alfabetizare se înregistra atunci la germanii din Ungaria (70,7%), urmați de croați (62,5%), slovaci (58,1%), maghiari (57,1%) și sârbi (51,3%). La cel mai jos nivel de instruire se aflau românii (28,2%) și rutenii (22,2%). Dintre tinerii de până la 30 de ani puteau să scrie și să citească peste 50% din români și peste 85% din slovaci, maghiari și germani [262, p. 147].

Dezvoltarea sistemului de învățământ a contribuit la reducerea rapidă a populației analfabete din Bucovina. Statistica din 1880 a înregistrat în Bucovina doar 9,1% știutori de carte, situația fiind mai bună în orașul Cernăuți cu împrejurimi (15,4%), în districtele Câmpulung (13,2%), Rădăuți (10,5%) și Suceava (10,1%) [315, p. 203]. Peste un deceniu, în 1890, din totalul populației Bucovinei de 646591 persoane, puteau citi și scrie 61344 bărbați și 40920 femei, numai citi – 3929 bărbați și 3637 femei, analfabeți fiind 259196 bărbați (79,9%) și 277565 femei (86,2%). Districtele cu cei mai mulți locuitori necărturari erau Cernăuți rural, Coțmani și Vijnița. În orașul Cernăuți, la 100 de locuitori reveneau 50 bărbați și 58 de femei necărturare [287, p. 45]. În 1900, din 730195 locuitori ai Bucovinei, 209434 (28,7%) puteau să scrie și să citească, 7.097 – numai să citească, iar 513664 (70,3%) erau analfabeți. Doar în orașul Cernăuți, mai mult de 50%

din locuitori erau cărturari [128, vol. 63, p. LXIV, 126-127]. Proporția cea mai mică de locuitori necărturari se înregistra în orașul Cernăuți și în 4 districte din sudul Bucovinei (vezi tabelul nr. 32). Atunci erau analfabeți 41,7% din vorbitorii de germană, 52,8% polonezi, 66,3% maghiari, 76,7% români și 83,1% din ruteni. Cel mai puțini necărturari se consemna la tinerii de 11-20 ani (44,2%) și de 21-30 ani (64,5%) [287, p. 47].

Recensământul din 1910 a înregistrat în Bucovina 53,9% locuitori mai în vârstă de 10 ani necărturari. În capitala Bucovinei, circa un sfert din locuitorii de peste 10 ani erau analfabeți. În districtele Câmpulung și Rădăuți, mai puțin de jumătate din locuitori nu puteau citi și scrie, în alte trei districte (Gura Humorului, Suceava și Siret), cca. 52-56% din populația adultă era necărturară. Cea mai mare proporție de locuitori analfabeți (cca. 64-69%) se înregistra în districtele Cernăuți rural, Zastavna, Vijnița și Vașcăuți din nord-vestul Bucovinei (vezi tabelul nr.32).

Situația era similară și în districtele învecinate din Galiția. În 10 districte din nord-estul și în 12 din sud-estul Galiției, în 1910 mai mult de jumătate din populația de peste 10 ani era analfabetă [344, p. 605]. Dacă în Bucovina proporția locuitorilor analfabeți era mai mică în sudul provinciei, populată de români și de un număr mare de germani, atunci în Galiția cei mai puțini necărturari erau în vestul provinciei, locuită de polonezi. În vestul Galiției doar 28,6% din locuitori erau analfabeți, iar în estul provinciei populația necărturară constituia 52,3% [344, p. 609].

În Bucovina, cel mai bine instruiți erau vorbitorii de limbă germană, polonezii și maghiarii, pe când cca. 60% din români și cca. 70% din ucrainenii mai în vârstă de 10 ani erau analfabeți. Ponderea neștiutorilor de carte la germanii din Bucovina era mai mare față de media pentru întreaga Austrie. Dacă în Bucovina 20,5% din vorbitorii de germană erau analfabeți, atunci în alte provincii această proporție era de 11,7% în Galiția, 9,5% în Karintia, 8,3% în Kraina ... [129, 1914, p. 85, 87, 95].

În Bucovina, doar 28,1% din tinerii de 11-20 ani, 47,5% din locuitorii de 21-30 ani și deja 62,4% din cei de 31-40 ani erau necărturari. La românii bucovineni disproporția era și mai mare – 27,5% din cei de 11-20 ani, jumătate din cei de 21-30 ani și $\frac{3}{4}$ din cei de 31-40 ani nu puteau citi și scrie (vezi tabelul nr.30). Această situație se explică prin faptul, că în Bucovina sistemul de învățământ a început să se dezvolte cu adevărat abia în anii '80-90 ai sec. al XIX-lea, iar majoritatea copiilor de români au început să frecventeze regulat școlile primare abia după anii 1890-1900. Dezvoltarea rapidă a învățământului din Bucovina în ultimele decenii de stăpânire austriacă a contribuit la diminuarea semnificativă a populației necărturate (de la 87,5% în 1880 la 53,9% în 1910), reducându-se astfel și decalajul dintre Bucovina și alte provincii austriece în ce privește ponderea populației analfabete.

George Tofan a publicat multe materiale despre învățământul primar din Bucovina, remarcând și cauzele nivelului mare a analfabetismului în Bucovina. În viziunea sa, programul învățământului primar era învechit și nepractic, încât țăranul privea școala ca o pacoste, care pica pe capul lui, tocmai când avea mai mare nevoie de ajutorul copiilor săi. George Tofan arăta și alte cauze ale acestei situații, precum neglijența autorităților, nepăsarea poporului, plata mizerabilă a învățătorilor, lipsa de cărți didactice potrivite și mijloace de învățământ [238, p. 278].

În 1913 s-a desfășurat la Rădăuți o conferință districtuală a învățătorilor germani, la care Wilhelm Serfas s-a referit la problema analfabetismului și cauzele acestei stări în Bucovina. În opinia sa, una din cauze consta în numărul mare de școli, care nu aveau clădiri corespunzătoare pentru instruire. În 1911 erau 94 de școli fără localuri corespunzătoare, iar în alte școli instruirea se desfășura în diferite clădiri închiriate [118, nr.7017, 1913, p. 3]. O altă piedică în calea combaterii analfabetismului era dotarea insuficientă a școlilor cu materiale didactice [353, p. 384].

Încă în 1911, în multe sate din Bucovina se înregistra un număr mare de copii neșcolarizați sau care erau școlarizați, dar în realitate nu au frecventat școala [276, p. 141]. În Bucovina încă nu se respecta întru totul legea privind obligativitatea instruirii copiilor de vârstă școlară, iar multe amenzi sau pedepse, date părinților din această cauză, nu erau executate. Astfel, în 1911 au fost date 54238 de amenzi din cauza neglijenței în învățământ, dar la sfârșitul anului respectiv mai rămâneau încă 23156 de amenzi neexecutate [118, nr.7018, 1913, p. 2]. În opinia lui Serfas, cauza principală a acestei situații consta în activitatea ineficientă a consiliilor școlare districtuale, care de facto constau doar din inspectorii școlari. El considera că era nevoie de a reorganiza structura și componența consiliilor școlare districtuale, pentru a eficientiza activitatea acestor organe școlare.

În sfârșit, același învățător mai remarcă o altă cauză a procentului mare de analfabeți din Bucovina, și anume numărul mare de ajutoți de învățători (307 în 1911), care nu aveau pregătirea necesară pentru a instrui copiii [118, nr. 7020, 1913, p. 1]. Wilhelm Serfas concluzionează că, pentru combaterea reală a analfabetismului, învățământul avea nevoie de clădiri mai corespunzătoare, de dotare mai bună a școlilor cu materiale didactice, de o activitate mai eficientă a consiliilor școlare districtuale și locale, de executarea amenzilor acordate din cauza neșcolarizării copiilor, de înlocuirea ajutoților de învățători cu cadre didactice calificate [288, p. 85].

La începutul sec. al XX-lea, nivelul de instruire a locuitorilor din statele europene varia mult de la o țară la alta. Cea mai mare pondere de locuitori analfabeți se consemna în țările din sudul și estul continentului, iar cel mai bine instruiți erau locuitorii statelor scandinave și germanice din nordul Europei. La începutul sec. al XX-lea, Rusia, România și Serbia aveau cel mai înalt procent de locuitori necărturari de cca. 80%. Aceste țări erau urmate de Spania (cu 63%), Italia (48%),

Ungaria (43%), Austria (30%), Irlanda (21%), Belgia și Franța (14%), Olanda (10%), Anglia (8%), Scoția (7%). În Germania doar 1% din locuitori erau analfabeți [123, nr.30, 1902, p. 7].

În țările unde calculele s-au realizat pentru populația de peste 6 ani, proporția analfabeților era de 28% în Ungaria (în 1910), 38% în Italia (1911), 44,4% în Croația-Slavonia (1910), 59,6% în Grecia (1907), 65,2% în Bulgaria (1905) și 79% în Serbia (1900). Din totalul populației de peste 7 ani, erau necărturari 69,7% în Portugalia (1911), 78% în România (1899) și 87,8% în Bosnia – Hertegovina (1910). În țările, unde calculele se realizau pentru populația de peste 10 ani, procentul locuitorilor analfabeți era de 12,2% în Irlanda (1901), 12,8% în Belgia (1910), 13,8% în Franța (1906), 16,5% în Austria (1910). În 1910 în SUA, 5% din locuitorii albi și 30,4% din cei negri erau analfabeți [344, p. 591-592]. Ponderea locuitorilor analfabeți constituia doar 2% în nord-vestul Europei, 30% - în sud-vestul continentului și 55% - în estul Europei [353, p. 383].

Către anul 1890, după rapoartele oficiale, la 1000 de recruți reveneau 4 analfabeți în Suedia, 5 în Elveția, 12 în Germania, 18 în Olanda, 123 în Franța, 127 în Anglia, 154 în Belgia, 388 în Austro-Ungaria, 480 în Italia, 700 în Spania și 738 în Rusia [119, XXII, 1894, p. 303]. Către anul 1910, erau analfabeți 0,05% din recruți în Germania, 0,1% în Elveția, Suedia și Norvegia, 0,2% în Danemarca, 1% în Marea Britanie, 3,1% în Olanda, 4% în Franța, 5% în Finlanda, 10,2% în Belgia, 25,7% în Austro-Ungaria, 30% în Grecia, 31,3% în Italia, 52,7% în Bulgaria, 61,6% în Serbia, 61,7% în Rusia, 70% în Spania și Portugalia și 75% în România [117, I, nr.35, 1909, p. 6; II, nr.64, 1910, p. 6]. După alte statistici, către anul 1910 erau analfabeți 25,7% din recruți în Bulgaria, 31,1% în Italia, 41% în România și 50,9% în Serbia [76, p. LI]. În ajunul izbucnirii războiului, cel mai jos nivel de instruire se consemna la recruții din statele balcanice și Rusia țaristă, dar și la cei din Spania și Portugalia.

În Rusia țaristă, ca și în Monarhia Habsburgică, era foarte mare decalajul dintre diferite popoare în ce privește nivelul de instruire a populației. Potrivit recensământului din 1897, doar 27,7% din populația de peste 10 ani putea să citească. Cel mai instruite erau popoarele protestante din Rusia, adică finlandezii și suedezii (98%), estonienii (94%), letonii (85%) și germanii (78,5%). Aceste popoare erau urmate de evrei (50,1%), lituanieni (48,4%), poloni (41,8%). Dintre popoarele ortodoxe ale Rusiei țariste, în 1897 puteau citi 36,7% dintre greci, 29,8% bulgari, 29,3% ruși, 20,3% bieloruși, 19,5% georgieni, 18,9% ucraineni, 18,3% armeni și, doar 8,8% din moldoveni. La un nivel mai jos de instruire decât românii din Rusia se mai situau doar popoarele din Caucazul de Nord, din Asia Centrală și din Siberia [288, p. 78].

În România nivelul de instruire a populației era comparabil cu statele vecine Serbia, Bulgaria și Rusia, dar la începutul sec. al XX-lea s-a înregistrat un ritm rapid de diminuare a ponderii populației analfabete. Din totalul locuitorilor de peste 8 ani, proporția neștiutorilor de carte s-a

redus de la 78% în 1899 la 60,7% în 1912, inclusiv în zona rurală, de la 84,8%, la 67,4% [76, p. XIV-XVII, XIX]. Numărul știutorilor de carte din România a crescut de la 1034597 persoane în 1899, la 2242868, în 1912. Știutori de carte erau 45,2% din locuitorii de peste 8 ani din Dobrogea, 41,2% din Muntenia, 39,1% din Moldova și 33,5% din Oltenia. Proporția locuitorilor cărturari era mai mare în județele Covurlui (56,6%), Brăila (55,1%), Ilfov cu orașul București (54,8%), Iași (47,6%), Tulcea (45,7%), Constanța (44,8%). La polul opus se situau județele Vlașca (24,7%), Olt (28,1%), Dorohoi (28,4%), Teleorman (29,6%) (vezi tabelul nr.33). În nordul Moldovei, ponderea populației analfabete era mai mare decât în sudul Bucovinei, dar comparabilă cu nordul provinciei, și constituia 71,6% în județul Dorohoi, 66,9% în Roman, 66,8% în Suceava și 64,7% în Botoșani [76, p. XIV-XVII, XIX].

În Transilvania și Banat nivelul de instruire a populației era ceva mai bun decât în România, dar aceasta se datora în principal ponderii mai mici de analfabeți la maghiari, secui, sași și șvabi. În ajunul izbucnirii războiului majoritatea românilor ardeleni și bănățeni erau analfabeți. În 1880, în teritoriul ungar al Monarhiei Habsburgice, care după 1918 avea să revină României, locuiau 4039100 persoane, dintre care 914779 (22,6%) erau știutoare de carte. Până în 1910 numărul populației din acest teritoriu a ajuns la 5274205 persoane, iar al celor care puteau să scrie și să citească – la 2296205 sau 43,5% din totalul populației [288, p. 87]. Pe parcursul a trei decenii numărul știutorilor de carte din teritoriul respectiv a crescut cu 1381426 de persoane sau cu 151%.

În 1910 peste 50% din populația actualelor județe Brașov, Sibiu, Covasna, Timiș și Harghita era știutoare de carte [269, p. 125]. Aceasta se datora ponderii mari a populației germane și maghiare din aceste zone. Totodată, ponderea locuitorilor analfabeți era cea mai mare în teritoriul actualelor județe Maramureș, Hunedoara, Sălaj, Alba, Bistrița Năsăud și Cluj, unde majoritatea locuitorilor erau români (vezi tabelul nr.34). Așadar, către anul 1880 nivelul de instruire a populației din Transilvania și Banat era cu mult mai bună decât în Vechiul Regat și Bucovina, dar către anul 1910 acest decalaj s-a micșorat simțitor. În Bucovina, timp de două decenii, ponderea populației analfabete s-a diminuat de la 83% în 1890 la 53,9% în 1910 (vezi tabelul nr.32), iar în România proporția neștiutorilor de carte s-a redus de la 78% în 1899 la 60,7% în 1912.

În Transilvania și Banat, însă, ritmul de diminuare a populației necărturare a fost mult mai lent – de la 77,4% în 1880 la 56,5% în 1910. Aceasta se explică prin faptul că, autoritățile ungare au promovat o politică de maghiarizare a învățământului, școlile de stat erau cu instruire doar în maghiară, iar românii ardeleni și bănățeni au putut învăța în limba maternă doar la școli confesionale ortodoxe sau greco-catolice. Deoarece satele românești erau sărace, aproape toate școlile confesionale românești erau cu un singur învățător, iar bisericile românești ortodoxe și greco-catolice cu greu reușeau să întrețină financiar aceste școli. În consecință, după o statistică

din anul 1912, din totalul de 455397 copii de vârstă școlară români din Regatul Ungariei, doar 201690 (44,3%) frecventau școlile confesionale românești, 59396 (13%) învățau la școlile de stat maghiare și 29734 (6,5%) - la școlile comunale, iar 158445 de copii de români (34,8% din total) nu frecventau nici o școală [166, p. 162, 165-166]

La începutul sec. al XX-lea la nivelul cel mai jos de instruire se aflau românii basarabeni. În 1897, în Basarabia erau 22% dintre bărbați și 8,9% dintre femei știutori de carte, în orașe puteau citi și scrie 42,8% din bărbați și 22,3% din femei, pe când în zona rurală numai 18,2% din bărbați și 2% din femei erau cărturare. Dintre naționalitățile din Basarabia, cel mai bine instruiți erau germanii (63,5% din bărbați și 62,9% din femei) și polonezii (respectiv 55,6% și 52,9%), urmați de evrei, ruși, bieloruși, bulgari și găgăuzi. Cea mai mică proporție de știutori de carte se înregistra la ucrainenii (15,3% bărbați și 3,1% femei) și la români (respectiv 10,5% și 1,7%) [260, p. 101]. Situația era ceva mai bună în Cetatea Albă (25,6%), unde era concentrată populația germană, și în județul Chișinău (20,4%), datorită numărului mare de ruși și evrei din capitala guberniei. În județele Orhei, Soroca, Hotin și Bălți din nordul și centrul Basarabiei, doar cca. 10-12% din populație era cărturară (vezi tabelul nr.35).

Recensământul rusesc din 1897 oferă și o precizare interesantă pentru toate naționalitățile despre numărul știutorilor de carte în limba rusă și în alte limbi. Astfel, toți rușii, ucrainenii și bielorușii, precum și aproape toți bulgarii și găgăuzii, care puteau citi și scrie, erau știutori de carte în limba rusă. Numai la germani erau mai mulți știutori de carte în limba maternă decât în limba rusă (12509 în rusă și 25203 în alte limbi, adică germană). Totodată, din cei 920919 români basarabeni, înregistrați ca moldoveni, 53803 (5,8%) puteau să citească și să scrie, dintre care 51579 (95,9%) erau știutori de carte în rusă și doar 2224 (4,1%) – în alte limbi, adică în română! Așadar, în 1897, din 920919 moldoveni din Basarabia, doar 2224 (0,2% din total) puteau să citească și să scrie în limba maternă! În județul Hotin, populat ca și Bucovina de ucrainenii în nord și de români în sud, precum și de un număr important de evrei, doar 8689 ucrainenii (5,3% din total) și 2565 (3,5%) români erau știutori de carte [287, p. 56]. Lipsa școlilor în limba maternă era cauza principală a ratei atât de înalte a analfabetismului din Basarabia.

3.6. Corpul didactic de la școlile primare

În 1870, când se înființa Școala Normală, în Bucovina erau numai 145 de școli primare oficiale, la care activau 283 de cadre didactice (245 bărbați și doar 38 femei) [121, VIII, 1911, p. 84]. În 1890, la 305 școli primare din Bucovina activau 445 de învățători [101, p. 786], iar peste 10 ani, în 1900, în 372 de școli primare lucrau 916 învățători. Doar în decurs de un deceniu, numărul cadrelor didactice de la școlile primare s-a dublat. Colectivele pedagogice ale școlilor primare erau constituite în mare parte din bărbați (359 sau 80,7%, în 1890, respectiv 587 sau 64,1%, în 1900). În 1900, la școlile primare din Bucovina (cu excepția municipiului Cernăuți) activau 177 de învățători superiori, dintre care doar 5 de gen feminin [271, p. 165, 167-171].

În 1894, la școlile publice și private din Bucovina erau angajați 623 de învățători, inclusiv 105 la școlile din Cernăuți [103, p. 152-154, 182]. 532 învățători erau originari din Bucovina, 73 din Galiția. Cei mai mulți învățători din Galiția erau angajați la școlile primare din Cernăuți (22) și din districtele Coțmani (10) și Vijnița (8). Directorii școlilor din 14 școli ucrainene și 15 germane erau născuți în Galiția. Dintre învățătorii bucovineni, 116 erau originari din orașul Cernăuți, 44 fiind angajați la școlile din Cernăuți. Un număr mare de învățători erau originari din orașele Suceava (22), Siret (18) și Rădăuți (17), din satul Ivancăuți (11) sau din suburbia Roșă (8) [262, p. 63].

În anul școlar 1898/99, la școlile primare din Bucovina activau 832 de învățători, dintre care 214 erau abilitați pentru instruirea doar în germană, 72 – română, 53 – ucraineană, 202 – germană și română, 228 - germană și ucraineană, 4 - română și ucraineană și 59 - germană, română și ucraineană [276, p. 147]. Majoritatea învățătorilor din școlile române sau ucrainene erau abilitați și pentru germană, fiindcă în aceste școli se studia germana ca obiect. În școlile germane elevii nu studiau și alte limbi, de aceea învățătorii erau abilitați doar pentru germană [271, p. 166].

În 1904/05, în școlile publice activau 1432 de cadre didactice. Ca ajutori de învățători lucrau 280 de persoane necalificate, inclusiv 140 la școlile românești și 110 la cele rutene. Cei mai mulți ajutori de învățători activau la școlile din districtele Gura Humorului (61) și Rădăuți (41) [94, 1904/05, p.8]. În 1906, la școlile primare din Bucovina lucrau 302 (25,4%) învățători superiori, 562 (47,3%) învățători și 324 (27,3%) învățători inferiori [110, 1905, anexa XVI, p. 146].

Costurile pentru întreținerea învățământului primar au fost în continuă creștere. Potrivit unui indicator statistic din 25 august 1866, costurile totale pentru remunerarea cadrelor didactice de la toate școlile primare din Bucovina se ridicau atunci la 52997 de florini, inclusiv 38119 florini erau plătiți pentru salariile învățătorilor [366, p. 86]. Legile școlare imperiale și provinciale din 1869-1873 au pus pe seama provinciilor și a localităților chestiunea salarizării învățătorilor și întreținerii școlilor primare [274, p. 45]. Aceste condiții erau greu de realizat în Bucovina, unde locuitorii de la sate și cele mai multe comune rurale erau sărace. De aceea, la 27 octombrie 1872 a fost

emisă o decizie, prin care Fondul Bisericesc era obligat să contribuie anual cu 50 mii de florini (100 mii coroane) pentru întreținerea învățământului primar din Bucovina [366, p. 87]. Mai târziu, aportul financiar, suportat de Fondul Bisericesc, a crescut la 160 mii coroane pe an [301, p. 72].

La început această contribuție acoperea cca. 50% din necesitățile totale pentru învățământul primar din Bucovina. În 1877, de exemplu, învățământul primar din Bucovina avea nevoie de o sumă de 209756 coroane [110, 1908, anexa LXXI, p. 34]. În același an Fondul Bisericesc cheltuia 120600 florini (241200 coroane) pentru învățământ, inclusiv 50 mii de florini pentru învățământul primar [7, f. 4-8], adică acoperea cca. 47,7% din cheltuielile totale pentru învățământul primar.

Treptat s-a redus proporția contribuției Fondului Bisericesc pentru școală. Astfel, în 1891/92, cheltuielile pentru învățământului primar din Bucovina se ridicau la 221655 de florini, inclusiv 155 mii pentru salariile învățătorilor. Fondul Bisericesc oferea 50 mii de florini (cca. 22,5% din suma totală), comunele și marii proprietari funciari contribuiau cu 56944 de florini către Fondul școlar al Bucovinei și cu 23198 de florini către casele școlare locale, iar 95052 de florini reprezenta cota de 12% din suma totală a impozitelor directe, colectate în Bucovina [119, XXI, 1893, p. 239-240].

În decurs de patru decenii, numărul școlilor primare a crescut de la 145 (în 1870) la 502 (în 1909). În 1870 în învățământul primar activau 283 de cadre didactice, în 1900 – 1368 învățători, iar în 1909 – 1947 persoane, adică în perioada respectivă, numărul învățătorilor de la școlile primare din Bucovina a crescut de aproape 7 ori. Totodată, ponderea femeilor, încadrate în învățământul primar, a crescut de la doar 13,4% în 1870, la 39,3% în 1909. Cheltuielile totale pentru învățământul primar au crescut de la 92716 coroane (în 1870), la suma de 3439312 coroane (în 1909), adică în perioada 1870-1909 aceste cheltuieli au crescut de 37 ori [274, p. 50-51].

Necesitățile financiare ale Fondului școlar al Bucovinei au constituit 154888 coroane în 1874, 1135066 coroane în 1900 și 3401280 de coroane în 1909 [110, 1908, anexa LXXI, p. 34-36]. În 1898, de exemplu, cheltuielile pentru întreținerea școlilor primare din Bucovina se ridicau la suma de 375057 florini. Comunele și marii proprietari au contribuit cu 54398 de florini către Fondul școlar provincial și cu 40353 de florini către casele școlare locale, iar aportul Fondului școlar provincial a reprezentat 279665 de florini [110, 1898, anexa 15]. În 1906 se estima că, pentru întreținerea unei școli primare era necesară suma de la 1460 de coroane pe an (pentru școlile cu o clasă) până la 6780 de coroane pe an (pentru școlile cu 5 clase) [110, 1906, anexa 15, p. 109-110].

Banii plătiți pentru salariile și suplimentele învățătorilor reprezentau 75-80% din suma costurilor pentru învățământul primar din Bucovina. În 1910, de exemplu, Fondul școlar al Bucovinei a avut un buget de cheltuieli de 3539630 de coroane, dintre care 2876635 (81,2%) s-au cheltuit pentru plata salariilor și suplimentelor învățătorilor [274, p. 57]. Pentru anul 1913 s-a

propus un buget de cheltuieli pentru Fondul școlar al Bucovinei de 4245825 de coroane, dintre care 3244560 (76,4%) urmau să fie folosite pentru plata salariilor și suplimentelor învățătorilor [110, 1913, anexa 72, p. 2].

Cheltuielile pentru învățământul primar reprezentau peste $\frac{1}{3}$ din bugetul Fondului provincial al Bucovinei. În 1910, costurile totale au constituit 6265438 coroane, dintre care 2155632 coroane (34,4%) a reprezentat suma pentru învățământul primar din Bucovina [110, 1912, anexa 33, p. 43].

Până la reforma din 1869, școlile primare din Bucovina erau subordonate bisericii. Învățătorii erau plătiți cu 130-150 de florini anual, iar ajutorii de învățători – cu 70 de florini. După legea școlară din 1869, salariile cadrelor didactice au fost fixate la 200 de florini pentru învățătorii cu titlul provizoriu și la 300 de florini anual pentru cei definitiv [274, p. 45]. Potrivit noii legi din anul 1885, învățătorii de gradul I urmau să primească câte 400 de florini la sate, 500 de florini în târguri și 600 de florini în orașele Rădăuți, Suceava, Siret și Câmpulung, iar cei de gradul II – câte 450 de florini. Cele mai mici salarii aveau învățătorii suplinitori – câte 300 de florini [240, p. 283].

În 1894, directorii de școală titulari de la sate aveau un salariu anual de 400 de florini, mulți având și adausuri la salariu în valoare de 50-200 de florini. Restul învățătorilor de la sate dispuneau de un salariu sau remunerare anuală de 300-360 de florini. În școlile din unele localități urbane și din câteva sate, directorii de școală și unii învățători titulari cu stagii mari de muncă, beneficiau de un salariu de 500 florini pe an și de remunerări suplimentare de 50-200 de florini anual. În orașele Câmpulung, Rădăuți, Siret și Suceava, salariul anual al directorilor și al unor învățători titulari era de 600 de florini, la care se adăugau și adausuri la salariu de până la 200 florini [279, p. 173-174]. Salariul de bază al directorilor de școală și al unor învățători titulari de la școlile din Cernăuți era de 800 florini anual, la care se adăugau și unele remunerări suplimentare, de 300-500 de florini [103, p. 151-164]. Salariul învățătorilor din Bucovina era destul de variat, astfel că un director titular de la o școală sătească dispunea de un salariu de două ori mai mic decât al directorilor școlilor din Cernăuți și cu 50% mai mic față de directorii școlilor din orașele Câmpulung, Rădăuți, Siret și Suceava.

La 31 mai 1898 Dieta Bucovinei a adoptat o nouă lege de salarizare, care crea pentru învățătorii definitiv [240, p. 283]. Învățătorii mai primeau anual până la 6 suplimente la salariu. În Cernăuți, învățătorii superiori și definitiv erau incluși în categoria I-a de salarizare, cu un salariu anual de 2000, 1900 și 1800 coroane, iar învățătorii inferiori cu titlu definitiv aveau un salariu de 1300 sau 1100 coroane pe an [364, p. 150-151]. Învățătorii beneficiau de plata unor suplimente, de 100 sau 200 coroane. Directorii școlilor dispuneau de un supliment pentru funcție, de la 100 până la 500 de coroane pe an [364, p.151; 363, p.73]. La începutul sec. al XX-lea, salariile învățătorilor din orașul

Cernăuți erau semnificativ mai mari decât a cadrelor didactice de la școlile din alte districte ale Bucovinei. Dacă în Cernăuți un învățător superior sau învățător simplu dispunea de un salariu de 1800-2000 de coroane anual, atunci un cadru didactic cu grad similar din restul Bucovinei avea un salariu de 1000-1400 de coroane anual [274, p. 49]. Cu aceste salarii, un învățător își permitea atunci să procure lunar mai multe produse alimentare, decât ar putea cumpăra un învățător din Republica Moldova, având un salariu de 3000-4000 de lei pe lună⁶.

La începutul sec. al XX-lea învățătorii bucovineni au înaintat mai multe revendicări în vederea îmbunătățirii stării lor materiale. Cadrele didactice au cerut ca salariile lor să fie egalate cu cele patru categorii inferioare ale funcționarilor de stat. Către anul 1904 la școlile primare din Cernăuți activau 138 de cadre didactice, dintre care 51 aveau un salariu mai mic de 1000 de coroane pe an. Pentru comparație, un oficial de la magistratura orașului Cernăuți primea 2800 de coroane, un cancelar de la magistratură avea 1720, iar un plutonier de poliție – 1753 de coroane [123, IV, nr.21, 1904, p. 1-2].

La 29 iulie 1902, Dieta a decis acordarea unor suplimente anuale de 200 și 300 coroane pentru învățători și a fost mărit cu 100 coroane salariul învățătorilor inferiori definitiv [123, II, nr.38, 1902, p. 1-2]. În 1903, Dieta a votat un adaus la salariu de 120 coroane pentru învățători, iar în 1904 acest supliment a fost ridicat la 25% din salariul de bază al fiecărui învățător. La 8 octombrie 1904, Dieta a votat o lege de salarizare, care practic îi egala pe învățători cu cele 4 categorii inferioare ale funcționarilor de stat, dar legea nu a fost sancționată de împărat și nu a fost aplicată [240, p. 285].

La 13 noiembrie 1905 Dieta a modificat legea din 8 octombrie 1904, creându-se 5 categorii de salarizare pentru cadrele didactice (de la 1200 până la 2800 de coroane pe an), la care se mai adăuga un supliment de activitate de 200 coroane [240, p. 285]. Nici această lege nu a fost promulgată de autoritățile centrale. În 1907 a fost votat doar un adaus la salariu de 37% din salariul fundamental.

În 1908 a fost adoptată o nouă lege de salarizare a cadrelor didactice, care a intrat în vigoare la 1 februarie 1909. Potrivit legii respective, în categoria I-a erau incluși 30% din învățătorii definitiv, în categoria a II-a - 50% și în categoria a III-a - 20%. Învățătorii din categoria I-a aveau salarii de 2200-2800 de coroane, din categoria a II-a – de 1600-2200, iar învățătorii din categoria a III-a – de 1200 de coroane. Învățătorii provizorii cu examen de capacitate primeau 1200 coroane, cei doar cu examen de maturitate - 900 de coroane, iar învățătorii suplinitori – 750 de coroane pe an [240, p. 286; 117, I, nr.9, 1909, p. 3]. Fiecare director trebuia să primească un adaus de funcție,

⁶ Date despre prețurile la diferite produse alimentare și nealimentare din Bucovina la începutul sec. XX, precum și cât se putea procura într-o lună dintr-un salariu de învățător – a se vedea în studiu nostru [262, p. 101-102].

în mărime de 100-350 coroane, și dreptul la o locuință sau la o despăgubire de 480-600 de coroane, iar învățătorii definitiv primiau un supliment de activitate în mărime de 480, 360 sau 200 de coroane pe an [240, p. 286]. Implementarea legii de salarizare din 1908 s-a realizat pe parcursul a câțiva ani și abia în 1913 s-a ajuns la o proporție de 30%, 50% și 20%, pentru cele trei categorii de salarizare (vezi tabelul nr. 37).

Această lege asigură un salariu decent pentru cadrele didactice din Bucovina. Astfel, un învățător cu 30 de ani de serviciu, care ajungea la ultima treaptă de salarizare din categoria I, avea un salariu de 2800 de coroane și 480 de coroane adăugate de activitate, în total 3280 de coroane pe an. Directorul unei școli cu 6 clase, ajuns în aceeași treaptă de salarizare, avea 2800 coroane salariu, 350 coroane supliment și locuință sau despăgubire de 480 de coroane, în total 3630 de coroane anual [274, p. 56].

După adoptarea acestei legi, salariile cadrelor didactice din Bucovina ajunseser să fie printre cele mai mari din Austria [110, 1908, anexa LXXI, p. 33; 120, nr. 2271, 1908, p.1], fiind comparabile cu ale învățătorilor din cele mai bogate provincii austriece. Totodată, salariul minimal al unui învățător din Bucovina era cu cca. 59%, iar cel maximal – cu cca. 68% mai mare decât în Galiția. În 1913, salariul unui învățător de la o școală primară din Viena ajungea la 4100 de coroane, plus 1200 de coroane pentru locuință. În alte provincii din vestul Austriei, salariul unui învățător era de 2800-4000 de coroane pe an [262, p. 104, 107-108]. La școlile din provinciile ungare, salariul unui cadru didactic era de 1200 de coroane pe an, dar suplimentele ajungeau până la 2000 de coroane pentru învățătorii cu 35 de ani de activitate, care primeau astfel până la 3200 de coroane pe an, plus bani pentru locuință [166, p. 108].

În ajunul declanșării războiului a fost suplimentat și salariul învățătorilor din Cernăuți. Cei din categoria I-a urmau să aibă salarii de 2000-2100 de coroane, suplimente de câte 200 de coroane și 500 de coroane bani pentru locuință. Salariul învățătorilor din categoria a II-a a fost mărit până la 1600 de coroane anual [274, p. 59]. În 1912, la școlile primare din orașul Cernăuți activau 227 de cadre didactice, care primeau salarii și suplimente în valoare totală de 401571 de coroane. Cheltuielile pentru întreținerea învățământului primar din orașul Cernăuți au crescut de la 48721 de florini (97442 de coroane), în anul școlar 1886/87, la 791074 de coroane în 1912 [276, p. 154].

Cadrele didactice din Bucovina au participat activ la conferințe și discuții privind îmbunătățirea instruirii în școlile primare. Legislația școlară austriacă prevedea participarea activă a învățătorilor la conferințe de diferite niveluri, în cadrul cărora trebuiau să fie dezbătute problemele existente în învățământul primar și să fie propuse soluții în direcția îmbunătățirii procesului de instruire.

Conferințele învățătorilor au fost introduse în sistemul de învățământ prin regulamentul școlar din 20 august 1870 și prin ordinul ministerial din 8 mai 1872 [239, p. 213]. Se prevedea organizarea conferințelor locale, districtuale și provinciale. Conferințele districtuale ale învățătorilor trebuiau să se organizeze o dată pe an, să fie conduse de inspectorii școlari districtuali și să se țină ședințe trei zile consecutive. Toți învățătorii din district erau obligați să participe la aceste conferințe. În cadrul conferințelor districtuale, învățătorii aveau dreptul să examineze manualele și materialele didactice; să discute metodele de învățământ; să examineze piedicile existente în învățământ și să facă propuneri pentru înlăturarea lor; să se pronunțe asupra căilor de largire a rețelei școlare [250, p. 38].

Conferința provincială a învățătorilor trebuia să se adune o dată la 6 ani în capitala provinciei. Ea se compunea din delegații învățătorilor (2-3 din fiecare district), aleși la conferințele districtuale; din inspectorii școlari provinciali și districtuali; directorul Școlii Normale din Cernăuți. Conferința provincială lucra în adunări plenare și în secțiuni. Scopul conferinței provinciale a învățătorilor era de a lua atitudine asupra chestiunilor școlare din provincie, de a se pronunța asupra mijloacelor pentru promovarea învățământului primar, de a discuta chestiunile, care priveau drepturile, datoriile și situația corpului didactic. Conferințele provinciale aveau dreptul să facă propuneri din inițiativă proprie cu privire la modificarea unor prevederi a legislației școlare [239, p. 216-217].

Prima conferință provincială a învățătorilor din Bucovina s-a desfășurat la Cernăuți, la 28 iulie – 1 august 1874. La această adunare au participat inspectorii școlari provinciali și districtuali, directorul Școlii Normale și reprezentanți ai corpului didactic din toate districtele școlare [250, p. 38]. La această conferință s-au luat în discuție probleme arzătoare ale învățământului la etapa respectivă, cum ar fi alegerea limbii de instruire în școli, mai ales în satele cu populație mixtă [119, II, 1874, p. 269].

În perioada 1874-1914, la Cernăuți s-au desfășurat 7 conferințe provinciale ale învățătorilor. De fiecare dată, la aceste conferințe au participat cei mai buni specialiști din învățământul primar, care se bucurau de încredere și stimă printre colegii lor de breaslă. La aceste conferințe s-au discutat diferite aspecte ale învățământului primar, precum limbile de instruire în școli, frecvența școlară, metodele de instruire, combaterea analfabetismului, starea materială a cadrelor didactice.

A VI-a conferință provincială a învățătorilor a avut loc la Cernăuți, la 20-24 august 1907. La această conferință au participat 36 de delegați din partea corpului didactic (câte 3 din fiecare district școlar), 3 inspectori școlari provinciali, 12 inspectori școlari districtuali, precum și directorul Școlii Normale din Cernăuți [250, p. 39-40]. Pe ordinea de zi a conferinței s-au aflat 5 întrebări principale, referitoare la neajunsurile din învățământul primar în ce privește școlarizarea

și frecvența școlară; îngrijirea și sprijinirea elevilor săraci; reformarea procesului de predare a limbilor în școli; materialele didactice și mijloacele de învățământ, precum și despre drepturile și obligațiile corpului didactic [121, IV, 1907, p. 131-132].

Delegații au participat la ședințele plenare și pe secțiuni ale conferinței, fiind înregistrate 175 de propuneri referitoare la învățământul primar [250, p. 40]. La conferință s-a menționat că, neajunsurile principale în ce privește frecvența școlară slabă constau în evidența incorectă și incompletă a copiilor de vârstă școlară; întinderea teritorială a unor comunități școlare; sărăcia populației; supraîncărcarea claselor; prezența în școli a unui număr mare de ajutori de învățători ... [121, IV, 1907, p. 174-177]. Cadrele didactice au criticat modul de predare a limbilor în școlile minoritare, unde copiii erau instruiți în primele două clase în limba maternă, iar din clasa a III-a practic studiau doar în germană [121, IV, 1907, p. 183-184]. Participanții la conferință au cerut ca aceste școli minoritare să fie reorganizate astfel, ca elevii să poată fi instruiți și în clasele superioare în limba maternă.

Ultima conferință provincială a învățătorilor s-a desfășurat la 8-10 iulie 1913. Prezenți au fost 26 delegați ai corpului didactic (13 români, 12 ucraineni și un german), 4 inspectori școlari provinciali, directorul Școlii Normale și 27 de inspectori școlari districtuali (9 ucraineni, 8 români, 6 germani, 3 poloni și un maghiar) [77, II, 1994, p. 36-37]. Din 57 de delegați, 22 erau români, 22 ucraineni, 8 germani, 4 polonezi și un maghiar [250, p. 41]. La această conferință au fost propuse spre dezbateri 4 teme referitoare la învățământul primar, precum modalitatea pregătirii copiilor pentru viața practică; cauzele nivelului încă foarte mare a analfabetismului și mijloacele de combatere a acestui fenomen; conlucrarea dintre școală și casa părintească pentru a spori bunăvoința populației față de școală; modificarea legislației privind întreținerea și supravegherea învățământului primar [353, p. 392].

În cuvântul de deschidere al conferinței, președintele Alfred Pawlitschek a ținut să menționeze succesele obținute în învățământul primar bucovinean la începutul sec. al XX-lea. El a menționat că, în decurs de 12 ani, numărul școlilor primare oficiale a crescut de la 365 în 1900, la 537 în 1912; numărul de clase – de la 1007 la 2109; al cadrelor didactice – de la 1007 la 2202; al copiilor școlarizați – de la 80706 la 112981, pe când numărul copiilor neșcolarizați s-a micșorat de la 15451 în 1900, la numai 3728 în 1912 [121, 1913, p. 216; 77, II, 1994, p. 43-44].

Participanții la conferință au propus să fie emisă o lege, după care cadrele didactice să aparțină acelei naționalități, din care fac parte și copiii din școlile publice respective. Delegații români au cerut editarea noilor manuale în limba română conform noii ortografii, iar aceste manuale să conțină și adausuri privind istoria și literatura poporului român, au revendicat de asemenea introducerea limbii române ca limbă oficială obligatorie în relațiile și corespondența

dintre consiliile școlare districtuale și direcțiile școlilor primare. S-au propus mai multe soluții în vederea diminuării numărului populației analfabete din Bucovina, printre care reducerea numărului maximal al elevilor într-o clasă de la 80 la 40; separarea școlilor cu instruirea în mai multe limbi; neacceptarea ajutorilor de învățători în școli; reformarea planului și programului de învățământ... [121, 1913, p. 208,-210].

Delegații conferinței au revendicat separarea națională a consiliilor școlare locale și districtuale, și divizarea Consiliului Școlar provincial în 4 secții naționale. S-a propus reorganizarea Consiliului școlar al orașului Cernăuți, care să fie constituit din 8 cadre didactice (câte doi germani, români, ruteni și polonezi), 8 membri ai Consiliului municipal Cernăuți (câte doi reprezentanți ai etniilor menționate), 4 inspectori școlari naționali [121, 1913, p. 232-233]. La conferință s-a cerut de asemenea ca viitoarele conferințe provinciale să se desfășoare în trei secții naționale separate (română, ruteană și germană), delegații polonezi și maghiari urmând să facă parte din secția germană [250, p. 43]. Desigur, nu toate propunerile delegaților la conferințe erau acceptate sau realizate imediat, dar nici autoritățile școlare nu puteau să ignoreze părerile cadrelor didactice, expuse cu ocazia unor astfel de manifestări. Conferințele învățătorilor au jucat un rol important în dezvoltarea sistemului de învățământ, în cadrul acestor manifestări fiind dezbătute cele mai actuale probleme și propuse soluții pentru îmbunătățirea situației existente.

La sfârșitul sec. al XIX-lea, cadrele didactice din Bucovina s-au organizat în asociații profesionale cu scopul de a-și apăra mai eficient drepturile, de a-și îmbunătăți nivelul de trai și condițiile de lucru, de a contribui la dezvoltarea sistemului de învățământ din Bucovina. În 1872 a fost creată *Societatea învățătorilor din Bucovina*, în cadrul căreia au activat învățători de diferite etnii și confesiuni [250, p. 43]. Dimitrie Isopescul a fost președinte al societății timp de 29 de ani.

La sfârșitul sec. al XIX-lea devenise o tradiție de a organiza în fiecare vară adunarea generală a acestei societăți în diferite localități din Bucovina. În cadrul acestor manifestări erau prezentate comunicări referitoare la starea învățământului sau situația materială a învățătorilor, erau vizitate școlile din împrejurimi. Prima adunare generală a *Societății învățătorilor din Bucovina* a avut loc la Câmpulung la 11-12 august 1884. La acel moment în Bucovina erau cca. 400 de învățători, cca. 100 fiind membri ai *Societății învățătorilor*, iar la adunarea din Câmpulung au participat peste 40 de cadre didactice [119, XII, 1884, p. 121, 125]. În perioada 1888-1892, astfel de adunări au avut loc la Storojineț (19-20 iulie 1888), Siret (23-24 iulie 1889), Gura Humorului (21 iulie 1890), Boian (22-23 iulie 1891), Câmpulung (24-25 iulie 1892) [276, p. 160]. La adunările Societății erau dezbătute de regulă probleme de interes general, care priveau întregul sistem de învățământ din Bucovina sau se refereau la situația materială a cadrelor didactice, evitându-se discutarea unor

probleme mai sensibile. După moartea lui Dimitrie Isopescul, președinte al *Societății* a fost ales Christofor Isachievi, urmat de Christian Müller [262, p.174-175].

Organul de presă al *Societății învățătorilor din Bucovina* a fost foaia pedagogică *Bukowiner Pädagogische Blätter*, editată în perioada 1873-1902. Dimitrie Isopescul a fost editorul revistei, iar redactori responsabili, Johann Hlibowicki (1873-1890) și Josef Wotta (1891-1902) [262, p. 173]. În această foaie pedagogică au fost publicate informații despre starea învățământului primar, rapoarte și statistici școlare, articole despre învățământ, relatări despre conferințele pedagogice... [353, p. 389].

În perioada 15 ianuarie 1901 - 3 mai 1912, Mihai Chisanovici a editat în germană ziarul *Freie Lehrerzeitung*. În anii 1904-1914, la Cernăuți s-a publicat revista *Bukowiner Schule*, redactor șef fiind Maximilian Kaindl. În fiecare an apăreau câte 4 caiete ale acestei reviste, a câte 64 de pagini fiecare. În decurs de 11 ani, în această revistă au fost publicate (în germană, română și ucraineană) informații și articole despre învățământ, numeroase materiale cu conținut metodic-didactic, s-au editat câteva rapoarte școlare ale ministrului Spiru Haret din România [353, p. 390-391].

La începutul sec. al XX-lea, cadrele didactice și-au manifestat dorința de a activa în societăți pedagogice naționale. La 18 august 1887, la Cernăuți a avut loc adunarea de constituire a societății *Ruska Škola*, președinte al căreia a fost ales Stefan Smal-Stocki. În mai 1888 această societate a publicat și primul număr al revistei pedagogice - *Ruska Škola* [373, p. 196-197; 379, p. 158-159].

În 1905, învățătorii ucraineni au constituit un comitet separat în cadrul *Societății învățătorilor bucovineni*, în frunte cu Kornel Danyliuk. La 4 decembrie 1906 acest comitet a organizat o adunare a învățătorilor ucraineni din Bucovina [373, p. 335]. În anii 1904-1907 s-a editat la Vașcăuți revista pedagogică *Promini*, care a fost un organ de presă a învățătorilor ucraineni din Bucovina și Galiția [379, p. 202, 204]. Din aprilie 1909 s-a publicat revista pedagogică ucraineană *Kamenari*, care a fost organul de presă a organizației învățătorilor ucraineni din Bucovina și s-a editat de două ori pe lună, până în 1914. Redactori ai revistei au fost Emil Iwanicki și Ilarion Karbulitcki [379, p. 245-246].

În ultimii ani de stăpânire austriacă a fost deschisă la Cernăuți casa națională germană și a fost înființată societatea școlară germană. Concomitent și evreii și-au manifestat tot mai mult dorința de a activa în societăți naționale și profesionale separate, în 1908 fiind deschis la Cernăuți centrul național evreiesc. La 19 ianuarie 1907 a avut loc adunarea de constituire a *Societății învățătorilor evrei din Bucovina*, președinte fiind ales Kalman Dubensky [123, VII, nr.4, 1907, p. 6-7].

La 27 august 1905 a avut loc adunarea de constituire a *Reuniunii Școlare Române din Bucovina*. Din cca. 250 de membri, înscriși atunci în *Reuniune*, la adunare au participat 92 de persoane. Atunci s-a ales comitetul *Reuniunii* în frunte cu Dimitrie Socolean (președinte), Grigore

Halip și Nicu Tarasievici (vicepreședinți), Eugen Popescul și Nicu Besplitnei (secretari) [136, IV, nr.37, 1905, p. 3]. La 7 iulie 1907 a avut loc adunarea generală a *Reuniunii Școlare Române*, fiind constituită și o nouă componență a comitetului asociației, în frunte cu George Tofan [134, I, nr.3, 1907, p. 90-91].

La 31 ianuarie 1909, *Reuniunea* a fost transformată în *Asociația Corpului Didactic Român din Bucovina*. Președinte al *Asociației* a fost reales George Tofan. Printre prioritățile asociației au fost crearea unor filiale în districtele cu populație românească; publicarea revistei *Școala*; organizarea unor conferințe districtuale; desfășurarea unui congres al învățătorilor români din Bucovina. Până în anul 1912 au fost înființate filiale ale *Asociației* în districtele cu populație română, s-a îmbunătățit programa școlară și situația materială a învățătorilor [167, p. 61].

În perioada mai 1907 – aprilie 1908 și de la 1 ianuarie 1911 până în iulie 1914 s-a publicat revista pedagogică *Școala*, în paginile căreia au fost tratate probleme importante, cum erau interesele școlii naționale, organizarea învățământului, activitatea școlară și extrașcolară. Printre cei mai activi colaboratori ai revistei *Școala* au fost Ion Abager, Teodor Balan, Ioan Bilețchi, Emil Boca, Leonida Bodnarescu, Eugen Botezat, Constantin Cozmiuc, Vasile Greciuc, Ion Nistor, Gavril Rotică, Nicolae Simionovici ș.a. [167, p. 101].

Între 3 și 16 august 1913, la Dorna Candreni s-au desfășurat primele cursuri de vară pentru învățătorii români, la care au participat cca. 50 de persoane. La aceste cursuri au conferențiat profesorii Ion Nistor, Eugen Botezat, George Tofan [167, p. 67]. Pentru 1914 se preconiza organizarea unor cursuri noi la Dorna Candreni, în perioada 12 iulie – 15 august, fiind întocmit deja un program desfășurat al acestei manifestări. Însă, din cauza unor greutăți de organizare, cursurile au fost inaugurate la 19 iulie, iar la scurt timp au fost întrerupte din cauza izbucnirii războiului [276, p. 164].

La 7 și 8 iunie 1914, la Suceava s-a desfășurat primul congres al corpului didactic român, la care au participat peste 500 din totalul de cca. 700-800 de învățători români bucovineni [250, p. 44]. La congres au participat în calitate de invitați, delegați ai diferitor asociații județene din România, iar din Ardeal au fost prezenți inspectorul școlilor ortodoxe Onisifor Ghibu și profesorul Iuliu Maior. La acest congres, istoricul Ion Nistor a prezentat comunicarea „Dezvoltarea școlii primare din Bucovina”, referate au fost expuse și de alți învățători bucovineni. Congresul învățătorilor români a avut mare succes, fiind ultima mare manifestare națională a românilor din Bucovina în cadrul Monarhiei Habsburgice [262, p. 178].

3.7. Concluzii la capitolul 3

După constituirea Monarhiei Austro-Ungare (1867), învățământul a fost scos de sub tutela autorităților bisericești și trecut în subordinea statului. Parlamentul din Viena a adoptat la 14 mai 1869 noua lege imperială a învățământului. La 30 ianuarie 1873, Dieta Bucovinei a votat legea provincială despre învățământ, care reglementa modalitatea de înființare, întreținere și de frecventare a școlilor primare. Consiliile școlare din Bucovina au avut un rol hotărâtor în privința dezvoltării și modernizării învățământului primar din provincie. În Consiliul Școlar provincial au activat persoane cu mare autoritate și experiență, care au contribuit la progresul învățământului primar din Bucovina.

Până la sfârșitul stăpânirii austriece, procedura de inspectare și examinare a școlilor primare din Bucovina a fost organizată pe criterii etnice. În ajunul declanșării războiului, școlile primare din Bucovina dispuneau de inspectori școlari provinciali și districtuali proprii, care aveau dreptul să verifice doar școlile sau clasele cu limba respectivă de instruire. Comisia pentru examinarea școlilor primare fusese reorganizată pe criterii etnice, fiind create patru comisii autonome. Această modalitate de inspectare a școlilor primare constituia un caz unic în Austro-Ungaria și reprezintă un exemplu modern de soluționare a unor probleme sensibile din domeniul învățământului.

În 1871, doar cca. 12-13% din copiii de vârstă școlară din Bucovina erau școlarizați. În deceniile următoare s-a dezvoltat rapid sistemul de învățământ, s-au deschis școli cu diferite limbi de instruire, iar nivelul de școlarizare a copiilor a atins 96%, în anul 1913, fiind depășite alte provincii din estul Monarhiei, precum Galiția, Istria sau Dalmația. Atunci, cca. 62% din copiii de vârstă școlară din România, cca. $\frac{2}{3}$ din copiii de români din Transilvania și Banat, și cca. 95-97% din copiii de români din Bucovina erau înscriși la o școală primară. În Basarabia, însă, din cauza învățământului în limba rusă, marea majoritate a copiilor băștinași nu frecventau școala și erau neștiutori de carte [252, p. 85].

În Bucovina au activat școli primare cu mai multe limbi de instruire, care treptat au fost separate pe criterii etnice. Până în 1914 practic toate școlile mixte cu trei și patru limbi de instruire au fost desființate, iar în multe școli mixte încă existente, clasele au fost separate pe criterii etnice. Divizarea școlilor primare la începutul sec. al XX-lea a asigurat, în mare parte, instruirea în limba maternă a copiilor de diferite etnii, și a contribuit la îmbunătățirea nivelului de școlarizare a copiilor de vârstă școlară, mai ales a celor de etnie română și ucraineană.

Școli particulare românești au activat în Bucovina doar în ultimii ani de stăpânire austriacă. În ajunul războiului existau 14 școli private, înființate în sate cu populație mixtă româno-ucraineană. Școlile particulare erau susținute financiar de societățile culturale românești din Bucovina, de persoane particulare. A fost creat și un fond special "Hurmuzachi" pentru ajutorarea materială a

acestor școli. Înființarea acestor școli particulare a contribuit la redeșteptarea națională a românilor din mai multe sate mixte, unde anterior limba română pierduse teren în fața limbii ucrainene. După anul 1907, numărul elevilor români din școlile primare a depășit frecvent pe cei ucraineni, iar statisticile școlare austriece, elaborate după criteriul limbii materne a elevilor, demonstrează că în Bucovina locuiau mai mulți români decât ucraineni.

Dezvoltarea rapidă a învățământului primar a contribuit la diminuarea semnificativă a populației necărturare din Bucovina (de la 87,5% în 1880, la 53,9% în 1910). La începutul sec. al XX-lea erau știutori de carte 46% din locuitorii de peste 10 ani din Bucovina (în 1910), 43,5% din totalul populației din Transilvania și Banat (în 1910), 39,3% din locuitorii de peste 8 ani din România (în 1912) și doar 15,6% din totalul populației Basarabiei (în 1897). În Bucovina 39,6% din românii în vârstă de peste 10 ani puteau în 1910 să scrie și să citească [252, p. 84-85]. După anul 1880, ritmul de diminuare a proporției populației analfabete a fost mult mai rapid în Bucovina și România, comparativ cu Transilvania și Banat, unde, din cauza maghiarizării școlilor de stat, românii au reușit să studieze în limba maternă doar la școlile confesionale.

În ajunul izbucnirii războiului, nivelul de instruire a românilor bucovineni era comparabilă cu cea a românilor din Transilvania, Banat și Vechiul Regat, dar mult mai bună decât la românii basarabeni. Totodată, datorită instruirii în limba maternă și a legăturilor permanente cu conaționalii din România și Transilvania, românii bucovineni au participat la procesul firesc de constituire a națiunii române și de modernizare a limbii române, ceea ce nu a fost posibil în cazul românilor basarabeni.

Numărul cadrelor didactice de la școlile primare din Bucovina a crescut de la 283 (245 bărbați și doar 38 femei) în 1870, la 1947 (1181 bărbați și 766 femei), în 1909. În aceeași perioadă, costurile pentru întreținerea învățământului primar au crescut de cca. 37 ori. Autoritățile austriece au reușit să asigure o salarizare decentă a cadrelor didactice și au respectat un raport echilibrat al învățătorilor de diferite grade din învățământul primar din Bucovina. Cadrele didactice s-au organizat în societăți profesionale, au publicat reviste școlare în diferite limbi, au participat activ la conferințele districtuale și provinciale ale învățătorilor. Corpul didactic din Bucovina devenise o forță influentă în societate, care a contribuit nemijlocit la modernizarea societății bucovinene, la ridicarea nivelului de cultură și conștiință națională a populației. Alături de primari și preoți, învățătorii s-au bucurat de cel mai mare respect din partea populației, mai ales în localitățile rurale ale Bucovinei.

4. GIMNAZIILE PENTRU BĂIEȚI - CELE MAI IMPORTANTE ȘI NUMEROASE ȘCOLI SECUNDARE DIN BUCOVINA

4.1. Gimnaziile din Monarhia Habsburgică și din spațiul locuit de români, în sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea

Sistemul de învățământ din Monarhia Habsburgică a evoluat și s-a dezvoltat, fiind influențat de factori interni și externi. Împărații de la Viena, începând cu Maria Theresa și Josef al II-lea, au acordat o atenție mai mare învățământului, școala fiind un instrument important în politica de „luminare” a populației. În perioada 1815-1848, în Monarhia Habsburgică a fost instaurat un regim reacționar și conservator, în frunte cu cancelarul von Metternich, care în anii 1821-1848 a fost șeful guvernului de la Viena. În această perioadă, sistemul de învățământ din Monarhia Habsburgică a stagnat, fiind deschise doar puține școli cu un grad mai superior de instruire.

Până în 1818 în Monarhia Habsburgică au existat gimnaziile cu 6 clase (4 clase gramaticale și 2 umanitare) și cu 5 clase (3 clase gramaticale și 2 umanitare). Fiecare clasă avea un singur învățător, care predă toate obiectele. În clasele gramaticale se predă câte 9 ore pe săptămână limba latină, câte 3 ore de istorie și geografie, 2 de matematică și 2 de istorie naturală. În ultima clasă gramaticală se introducea și limba greacă (2 ore pe săptămână). În clasele umanitare se studia câte 10 ore poezia și retorica în limba latină, câte 2 ore de greacă, istorie și geografie, precum și matematică, iar catehetul avea în toate clasele câte 2 ore de religie și etică morală [362, p. 2].

Din anul 1818 s-a înființat clasa a IV-a gramaticală și la gimnaziile provinciale, iar conform decretului din 28 septembrie 1818, fiecare clasă trebuia să aibă un singur învățător, care să predea toate obiectele. La 20 septembrie 1819 s-a modificat și programul de învățământ, fiind anulate orele de istorie naturală și acordându-se mai mare atenție studierii istoriei și geografiei [362, p. 3].

În ajunul revoluției din 1848, autoritățile școlare centrale de la Viena au elaborat noi proiecte de reorganizare a învățământului secundar, care prevedea ca gimnaziile cu 6 clase să fie constituite din 3 clase gramaticale și 3 umanitare, iar corpul didactic să fie format din prefect, un învățător de religie și 6 învățători de clase [362, p. 5]. Programul de învățământ se modifica neesențial, rămânând câte 18 ore pe săptămână pentru fiecare clasă, dintre care câte 2 ore de religie, 2 de matematică și 2-3 ore de istorie și geografie. În clasele gramaticale urmau să fie predate câte 11-12 ore de latină pe săptămână, iar în cele umanitare – câte 8-9 ore de latină și 2-3 ore de limbă greacă [285, p. 23]. Proiectul de reorganizare a învățământului secundar propunea introducerea noului model de învățământ mai întâi în gimnaziile din orașele Viena, Praga, Lvov și Milano, în care urmau să fie predate câte 20 de ore pe săptămână în fiecare clasă, introducându-se câte două ore de germană, respectiv italiană [256, p. 58].

Izbucnirea revoluției în 1848 a făcut ca respectivul proiect de reorganizare a gimnaziilor să nu fie implementat, ci să fie elaborate alte reforme mai radicale. La 6 aprilie 1848 a fost emis un ordin ministerial, care prevedea o mai mare autonomie a instituțiilor superioare și secundare de învățământ, urmând ca facultățile, gimnaziile și școlile superioare tehnice să fie conduse de corpurile didactice ale instituțiilor respective. A fost desființată funcția de director administrativ al gimnaziilor, îndeplinită de șeful administrației provinciale. La 10 mai 1848, Ministerul Învățământului a emis un nou ordin, potrivit căruia cursurile filozofice de doi ani erau unite cu gimnaziile, care deveneau școli secundare cu 8 clase. Ultimii doi ani de studiu urmau să se numească clase de liceu [362, p. 7-8].

În august 1848, Ministerul Învățământului a prezentat proiectul de reformare a sistemului de învățământ, conform căruia gimnaziile se împărțeau în inferioare și superioare, fiecare cu câte 4 clase. În gimnazii urmau să fie studiate religia; limbile latină, greacă și cea maternă a elevilor; engleza, franceza, italiana ca obiecte neobligatorii; istoria și geografia; matematica; istoria naturală, fizica. Se mai introduceau ore de muzică, gimnastică, caligrafie, desen ca obiecte libere. Pentru elevii din ultima clasă de liceu se introduceau examene de bacalaureat [362, p. 10-11].

În Monarhia Habsburgică, școlile secundare pentru băieți se numeau gimnazii cu cele două trepte, cursul inferior cu 4 clase și cursul superior cu 4 clase, echivalent cu clasele de liceu în prezent. Termenul de "*Lyzeum*" se utiliza atunci în limba germană numai pentru liceele de fete.

După revoluția din 1848, învățământul primar și secundar au cunoscut o dezvoltare ascendentă, mărindu-se mai ales numărul gimnaziilor și a elevilor, care studiau la aceste instituții de învățământ. În 1851, în Monarhia Habsburgică activau 262 de gimnazii, dintre care 78 germane, 75 maghiare, 66 italiene, 27 în diferite limbi slave, 2 românești și 14 mixte. În Ungaria erau 61 de gimnazii maghiare, 8 germane, 8 slave, unul românesc și 9 mixte. În provinciile din partea austriacă a Monarhiei, din totalul de 82 de gimnazii, 62 erau germane, 14 într-o limbă slavă și 6 italiene [126, 1852, p. 191]. Contingentul elevilor de la gimnaziile austriece era divers după confesiuni și naționalități, cei mai mulți fiind catolici, de origine germană, cehă și poloneză [285, p. 26-28].

După constituirea Austro-Ungariei, în partea ungară a Monarhiei s-a manifestat tot mai puternic tendințele de maghiarizare a sistemului de învățământ, iar în provinciile austriece cu populație mixtă s-au intensificat mișcările de renaștere națională, mai ales la popoarele slave. În Boemia și Moravia, învățământul secundar cu predare în limbile germană și cehă practic a evoluat de sine stătător. În Galiția, învățământul secundar a fost polonizat, iar rutenii, care constituiau cca. 50% din populație, au reușit abia la începutul sec. XX să deschidă câteva gimnazii cu instruire în ucraineană. Alte minorități mai puțin numeroase, precum românii ori slovenii, până la începutul

sec. al XX-lea și-au instruit copiii doar în gimnazii mixte, în care majoritatea materiilor erau predate în germană. Până în 1914, slovenii au reușit să deschidă doar două gimnazii cu predare în slovenă, iar în alte 6 gimnazii, instruirea se desfășura în germană și slovenă.

În provinciile austriece funcționau atât gimnazii clasice, cu studierea aprofundată a limbilor latină și greacă, cât și gimnazii reale, în care una din limbile clasice era înlocuită cu franceza sau engleza. Însă, din cauza numărului mic de elevi la mai multe gimnazii reale, la 30 iunie 1878 a fost emis un ordin ministerial de transformare a 19 gimnazii reale în gimnazii clasice [285, p. 31].

În anul școlar 1872/73, în provinciile austriece erau 151 de gimnazii, inclusiv 91 în germană, 26 cehe, 17 poloneze, 5 italiene, unul în sârbo-croată și 11 gimnazii mixte. La începutul sec. al XX-lea a crescut foarte mult numărul gimnaziilor poloneze și cehe, dar și în alte limbi (vezi tabelul nr.40). Majoritatea gimnaziilor austriece erau susținute de către stat [130, vol. 34, 1915, p. 301]. În 1913, în gimnaziile austriece învățau 37% vorbitori de germană, 26,8% polonezi, 17,5% cehi, 8,9% ruteni, 3,6% sloveni, 3,1% italieni, 1,3% români (vezi tabelul nr.41).

În anul școlar 1913/14, cei mai mulți elevi studiau la gimnaziile din Galiția (41335), Boemia (11778 în cehă și 7642 în germană), Austria de Jos (13434), Moravia (5850 în cehă și 3215 în germană), Bucovina (6472), Tirol cu Voralberg (4365) etc. Din totalul de 5871 de eleve de la gimnazii, marea majoritatea studiau la școli din Galiția (3921), la gimnaziile cehe din Boemia (801) și Moravia (140), în Austria de Jos (658) și Bucovina (178) [137, nr. 194, 1914, p. 3].

Până la mijlocul sec. al XIX-lea, școlile secundare din Transilvania și Banat au activat conform legislației imperiale, valabilă pentru întreaga Monarhie Habsburgică. Către anii 1846-1847, românii constituiau cca. 57% în Principatul Transilvaniei, aproximativ 50% în Banat, 43,8% în teritoriile ungurești situate la vest și nord-vest de Transilvania istorică, și 43,3% în granița militară. În aceste teritorii, populația era diversă și după confesiuni: 33,3% erau ortodocși, 28,4% protestanți (luterani, reformați și unitarieni), 27,8% greco-catolici, 10,2% romano-catolici, 0,3% mozaici [180, p. 65-67].

Cea mai veche și importantă instituție școlară a românilor ardeleni a existat în localitatea Blaj, unde încă în 1754 au fost deschise o școală elementară, un gimnaziu și un seminar teologic. În perioada 1754-1848, la gimnaziul din Blaj au activat 198 de profesori, printre care personalități bine cunoscute ca Samuil Micu, Petru Maior, Grigore Maior, Gheorghe Șincai, Aron Pumnul ș.a [180, p. 115]. Potrivit unor estimări, până la revoluția din 1848, la gimnaziul din Blaj au studiat aproape 11 mii de elevi, majoritatea de etnie română [180, p. 126].

În 1828, episcopul Samuil Vulcan a înființat un alt gimnaziu românesc la Beiuș, la care au predat personalități, precum Timotei Cipariu, Simion Barnuțiu, George Bariț. În 1834, la școala românească din Brașov s-a introdus un curs de comerț, sub forma clasei a IV-a, care din 1836 a

fost condusă de George Bariț [180, p. 155]. În această perioadă a crescut și numărul elevilor români, care își făceau studiile în gimnazii maghiare sau germane din diferite orașe din Transilvania, Banat sau Crișana. În 1846, în Transilvania existau 25 de gimnazii, dintre care 13 catolice, 4 reformatе și două unitariene cu predare în maghiară [180, p. 172]. Înainte de revoluția din 1848, sașii din Ardeal dispuneau de 5 gimnazii cu predare în germană, la Sibiu, Brașov, Sighișoara, Mediaș și Bistrița. Încă în 1725 a fost inaugurat și un gimnaziu iezuit catolic cu predare în germană, la Timișoara [180, p. 180, 186].

În anul 1851, doar în Transilvania istorică activau 20 de gimnazii (12 maghiare, 6 germane, unul românesc și unul germano-maghiar), frecventate de 2095 de elevi, inclusiv 1167 protestanți (602 luterani și 565 reformați), 368 romano-catolici, 291 greco-catolici, 136 ortodocși, 131 unitarieni. După naționalități, 1038 elevi erau maghiari, 624 germani, 427 români [126, 1852, p. 191, 194-195]. În 1857, în Transilvania erau 26 de gimnazii, (15 maghiare, 8 germane, două românești și unul germano-maghiar), frecventate de 4068 de elevi, dintre care 1975 (48,5%) maghiari, 1137 (27,9%) români, 881 (21,7%) germani [126, 1858, p. 46-47].

După constituirea Austro-Ungariei, autoritățile ungare au promovat o politică de asimilare și maghiarizare, fiind încurajată transformarea școlilor confesionale cu alte limbi de instruire, în școli de stat, cu predare în maghiară. În primii ani ai dualismului, în Transilvania activau 26 de gimnazii (10 maghiare, 5 germane și 5 românești). După 1848 au fost deschise trei gimnazii românești la Brașov (1850), Năsăud (1863) și Brad (1869). În teritoriile locuite de români au fost înființate și mai multe preparandii sau școli normale, unde erau pregătiți învățători pentru școlile primare. Cea mai veche preparandie românească exista la Arad (din 1812), pe parcurs mai fiind deschise astfel de școli la Blaj, Sibiu, Oradea, Deva, Năsăud, Gherla, Sighet [180, p. 560].

După 1869, românii nu au mai deschis alte gimnazii cu predare în limba maternă. În 1912, în teritoriile locuite de români din Regatul Ungariei existau 4 licee românești (la Blaj, Beiuș, Brașov și Năsăud), un gimnaziu la Brad, o școală reală ortodoxă și o școală comercială superioară ortodoxă, ambele la Brașov, frecventate de 1937 de elevi. Tot atunci, 2088 de elevi români frecventau alte școli medii cu predare în maghiară sau germană. Românii mai dispuneau de 3 preparandii ortodoxe (în Arad, Caransebeș și Sibiu) și 3 greco-catolice (la Blaj, Gherla și Oradea), de 3 seminarii teologice ortodoxe, la Arad, Sibiu și Caransebeș, și 2 greco-catolice, la Blaj și Gherla [165, p. 223-224].

Deși românii constituiau cca. 54% din populație, iar 31,6% erau vorbitori de maghiară, cele mai multe școli secundare erau cu instruire în maghiară. În 1913, în maghiară se predă în 106 din 117 gimnazii, în 17 din 19 școli comerciale, în 54 din 68 de licee. Sașii din Transilvania dispuneau, în 1911, de 7 gimnazii, 2 școli reale, câte un seminar pentru învățători și învățătoare, 9

școli de meserii, 2 școli comerciale, 3 școli agricole și 7 școli cetățenești, cu predare în germană [180, p. 571, 585].

După constituirea Austro-Ungariei, românii din Transilvania și Banat și-au păstrat învățământul în română doar prin intermediul școlilor confesionale ortodoxe sau greco-catolice, fiindcă școlile de stat erau în maghiară. În aceste împrejurări, de mare utilitate au fost ajutoarele financiare substanțiale, acordate școlilor românești din Transilvania și Banat de către patriotul basarabean Vasile Stroescu. El a donat sume mari mitropoliilor românești de la Sibiu și Blaj, Consistoriului din Sibiu, unui fond școlar, școlii superioare de fete din Arad și Seminarului din Sibiu, dar și sume mai mici pentru episcopiile ortodoxe din Caransebeș și Arad, ajutoare pentru elevi și studenți români [276, p. 177].

În prima jumătate a sec. al XIX-lea, în Moldova și Țara Românească s-au înregistrat progrese în domeniul învățământului. În 1804, la mănăstirea Socola de lângă Iași se deschidea un seminar teologic, care în anul 1848 avea 5 clase cu 6 profesori. La începutul sec. al XIX-lea, la Iași activa Academia domnească cu instruire în limba greacă. În anii 1814-1818, la această Academie a activat Gheorghe Asachi, care a predat științele matematice în limba română. Timp de 4 ani, cursul de inginerie al lui Gheorghe Asachi a fost absolvit de 29 de elevi [177, p. 109-111]. Gheorghe Lazăr a înființat în 1818 o școală românească la mănăstirea Sf. Sava din București, care după 1823 a fost condusă de Ion Heliade Rădulescu. În 1826, o școală națională a fost înființată în orașul Craiova [177, p. 112].

Adoptarea Regulamentului organic, în 1831-1832, a contribuit la demararea unor reforme, care au pus bazele modernizării societății românești, inclusiv în domeniul învățământului. Deja în 1833 era adoptată o lege școlară în Țara Românească, iar peste doi ani, o lege similară a fost aprobată și în Moldova. Pentru pregătirea viitorilor învățători, au fost înființate școli normale la București (1831) și Iași (1832). Academia domnească grecească din Iași a fost reorganizată în 1835, devenind Academia Mihăileană, cu secții de filozofie, teologie și drept. La București, școala Sf. Sava a devenit colegiu, iar din 1840 s-a extins, cuprinzând șase cursuri de științe umaniste [276, p. 178].

Revoluția de la 1848 a avut o mare importanță pentru modernizarea ulterioară a societății românești. În 1859 se realiza unirea Moldovei cu Țara Românească prin desemnarea lui Alexandru Ioan Cuza domnitor în ambele principate. Într-o perioadă scurtă de timp, până în 1866, Alexandru Ioan Cuza a promulgat un șir de reforme foarte importante pentru dezvoltarea și modernizarea României. În 1860, la Iași erau înființate Universitatea cu 4 facultăți (Drept, Filozofie, Științe și Teologie), Conservatorul de Muzică și Declamațiune, Școala de Arte Frumoase și Pinacoteca. În 1864, instituții similare se deschideau la București: Universitatea cu

facultăți de Drept, Filozofie și Științe; Conservatorul de Muzică și Declamațiune; Școala de Bele-arte [179, p. 564].

La 25 noiembrie 1864 a fost adoptată Legea instrucțiunii publice, care a pus bazele unui sistem de învățământ modern de toate gradele. Legea respectivă stabilea 4 ani de studiu pentru învățământul primar, 7 ani pentru cel secundar și 3 ani pentru studiile universitare. În 1877, în România funcționau 7 licee și 19 gimnazii de băieți, 9 școli secundare de fete și 19 școli speciale, ceea ce era dublu față de anul școlar 1864/65. În intervalul 1864-1876 au fost create 17 noi gimnazii în România, iar numărul elevilor de la școlile medii a crescut de la 3390, în 1865, la 8081, în anul școlar 1877/78 [276, p. 179]. Între anii 1867-1877 au fost deschise 10 școli normale în diferite orașe din țară [269, p. 111].

În 1898 a fost adoptată Legea învățământului secundar și superior, iar în 1899, Legea învățământului profesional. Legea a instituit învățământul mediu de 8 clase (divizat în ciclul inferior și superior). Ciclul superior al instituțiilor secundare era divizat în școli moderne, reale și clasice [177, p. 119]. În 1899, în România existau 24 de gimnazii, 19 licee de băieți, 9 școli secundare de fete de gradul I și două de gradul II, 10 școli normale de băieți și două de fete, 5 seminarii teologice, două școli superioare de meserii, două licee militare [179, p. 564-565].

În teritoriul dintre Prut și Nistru, deja la 31 ianuarie 1813 era deschis Seminarul Teologic din Chișinău. La sfârșitul anului școlar 1813, la seminar își făceau studiile 53 de elevi [212, p. 178]. În 1823 a avut loc o reorganizare a Seminarului Teologic, în rezultat fiind restrânsă predarea obiectului de limbă română. Până în 1823, toți cei 25 de profesori ai seminarului erau veniți din afara Basarabiei, 17 fiind originari din diferite gubernii ucrainene. La fel, cei mai mulți elevi proveneau din teritoriul de la est de Nistru [216, p. 58]. În perioada 1824-1835, la Seminarul Teologic au studiat 816 elevi din rândul păturii preotești și doar 71 elevi din rândul populației laice [155, p. 40-41].

La 12 septembrie 1833, la Chișinău a fost inaugurat primul liceu de băieți (oficial numit gimnaziu). Din 1835, româna s-a predat ca obiect facultativ pentru elevii de etnie română [155, p. 45]. În 1835, din 12 învățători, 5 erau ruși, 3 ucraineni și 4 de alte etnii, iar în 1844, din 22 de cadre didactice, deja 12 erau ucraineni, 4 ruși, doar un moldovean și 5 străini. În 1845, la acest gimnaziu au studiat 328, iar în 1850 – 366 de elevi [150, p. 95, 106].

În a doua jumătate a sec. al XIX-lea, autoritățile țariste au intensificat procesul de rusificare a școlilor și de eliminare a limbii române din instituțiile de învățământ din Basarabia. În urma adoptării și aplicării reformelor școlare din 1864, în Basarabia se vor înființa gimnazii inferioare (numite și progimnazii) și superioare (adică licee). În noiembrie 1864 a fost promulgat un statut, care prevedea gimnazii de tip clasic și real, fiind fixat termenul de 7 ani de studii. În 1871 a fost

adoptat un nou regulament de funcționare a gimnaziilor, care mărea termenul de studii, de la 7 la 8 ani, păstra doar gimnaziile de tip clasic, iar cele reale erau desființate⁷. În 1872 a fost promulgat statutul școlilor reale, la care o atenție deosebită urma să fie acordată studierii obiectelor tehnice, iar absolvenții acestor școli nu puteau să se înscrie la universități [155, p. 49, 53].

Odată cu adoptarea acestor reforme școlare, s-a produs eliminarea definitivă a limbii române din școlile medii din Basarabia. În februarie 1866 s-a hotărât „suspendarea predării limbii moldovenești” la gimnaziul din Chișinău. În 1868 s-a desființat postul de profesor de „limbă moldovenească” la școala județeană din Hotin, iar la 3 februarie 1871 țarul a acceptat cererea privind anularea predării „limbii moldovenești” în școlile județene din Chișinău (nr.1), Hotin, Orhei, Bălți și Soroca [197, p. 42-43]. Din anul școlar 1868/69, la Seminarul din Chișinău a fost introdusă o nouă programă de studii, care prevedea și anularea predării limbii române în această instituție școlară [158, p. 88-89].

În timp ce în Basarabia țaristă, româna era exclusă din școli, în județele Cahul, Bolgrad și Ismail, în perioada 1857-1878 s-au deschis școli cu instruire în română și bulgară. În 1858, la Bolgrad s-a deschis o Școală Centrală cu grad de gimnaziu, cu predare în română și bulgară, care în 1874 a devenit liceu. La Ismail a fost deschis un liceu, o școală comercială și un Seminar eparhial. În 1862/63 s-a întemeiat o tipografie a Școlii Centrale din Bolgrad, care timp de 16 ani a tipărit 66 titluri de carte, din care 35 de manuale în română și bulgară [226, p. 40-41]. După reocuparea sudului Basarabiei de către Rusia, toate școlile cu predare în limba română sau bulgară aveau să fie rusificate.

Dintre minoritățile etnice din Basarabia, doar germanii au beneficiat de o autonomie mai largă și de învățământ în limba maternă. Cea mai importantă instituție școlară a germanilor basarabeni a fost Seminarul pentru pregătirea învățătorilor din Sarata, cunoscută cu denumirea de Werner-Schule. Această școală secundară a fost deschisă în 1844, oficial era în limba rusă de instruire, dar o parte din obiecte s-au predat și în germană. În 1908 s-a deschis un gimnaziu privat pentru băieți la Tarutino, cu instruirea în rusă și germană, care în 1912 a fost transformat în gimnaziu cu 8 clase [307, p. 79, 97].

În 1883, toate gimnaziile, progimnaziile, școlile reale, seminariile învățătoresci, școlile județene, orășenești și sătești din Basarabia erau frecventate de 32543 de elevi, dintre care 21278 (65,4%) ruși, 3860 (11,9%) evrei, 457 polonezi și 6948 (21,3%) de alte etnii [197, p. 39]. În 1901, în Basarabia activau 1513 instituții de învățământ de diferite tipuri, în care învățau 92654 de elevi (72% băieți și 28% fete) [197, p. 46]. În 1914, în Basarabia existau 1846 de școli de diferite

⁷ În provinciile austriece din Monarhia Austro-Ungară, mai multe gimnazii reale au fost transformate în gimnazii clasice, în anul 1878.

nivele, în care învățau cca. 114 mii de elevi. Atunci în Basarabia erau 21 licee de băieți, 20 licee de fete, 16 școli medii de băieți, două de fete și 6 mixte [216, p. 61]. Ponderea elevilor români era destul de mare la Seminarul Teologic din Chișinău (44%), Gimnaziul de băieți din Soroca (43%), Institutul de Învățători din Chișinău (35%), Gimnaziul de băieți nr.3 din Chișinău (27%), Gimnaziul de fete din Soroca (27%), Gimnaziul de băieți din Cahul (25%), Gimnaziul de băieți nr.4 din Chișinău (23%) etc. [196, p. 54]. Totuși, în toate aceste școli medii, limba română nu se predă nici măcar ca obiect facultativ.

Deși învățământul a cunoscut progrese și în Basarabia, instruirea doar în limba rusă a constituit o piedică serioasă, din care cauză foarte mulți moldoveni nu frecventau nici o școală și erau neștiutori de carte. Românii bucovineni și ardeleni au avut legături permanente cu conaționalii lor din România, aproape concomitent au introdus alfabetul latin simplificat al limbii române, au beneficiat, deși în condiții specifice și cu anumite dificultăți, de învățământ primar și secundar în limba maternă. Românii basarabeni, dimpotrivă, nu au avut posibilitate să participe la procesul firesc de constituire a națiunii române și de modernizare a limbii române.

În consecință, deși bucovinenii și basarabeni sunt din vechiul spațiu al Țării Moldovei, conștiința și identitatea națională a evoluat diferit la românii din Bucovina și Basarabia, mai ales în a doua jumătate a sec. al XIX – începutul sec. XX. După 1848, statisticile oficiale austriece i-au înregistrat pe locuitorii din Bucovina români, iar limba vorbită de ei – română. Autoritățile rusești îi înregistrau pe basarabeni moldoveni, iar limba era numită moldovenească. Din cauza lipsei unor școli cu instruire în limba maternă, la moldovenii din Basarabia s-a consemnat un sentiment mai slab al conștiinței naționale și apartenenței la națiunea română. Consecințele acestei politici imperiale sunt vizibile până în prezent în spațiul dintre Prut și Nistru.

4.2. Gimnaziul german din Cernăuți (1808-1918)

La începutul sec. al XIX-lea s-a pus problema deschiderii unei instituții secundare de învățământ în Bucovina. În 1803, Ferdinand Dans a elaborat un raport, prin care argumenta că un gimnaziu la Cernăuți ar ușura mult sarcina nobililor, preoților și funcționarilor din Bucovina de a-și instrui copiii la un nivel mai superior. Rapoartele lui Ferdinand Dans și ale altor funcționari au convins autoritățile de la Viena să deschidă o școală secundară la Cernăuți. La 5 august 1805, împăratul Franz I a luat decizia de creare a unui gimnaziu la Cernăuți [148, p. 203-204].

La 10 ianuarie 1808, Cancelaria Aulică din Viena a emis un decret, semnat și de împăratul Franz I, prin care se decidea înființarea unei instituții secundare de învățământ în Bucovina. La 1 și 2 octombrie 1808 a avut loc ședința Comisiei Aulice a Studiilor, care a decis să deschidă un gimnaziu provincial cu 5 clase și un curs filozofic de doi ani. Pentru primul an de învățământ au fost numiți învățătorii Michael Ozurewicz și Julian Klipunowski, ambii originari din Galiția [357, p. 12; 148, p. 204]. Căpitanul ținutului Bucovina devenea și director al gimnaziului provincial.

Gimnaziul din Cernăuți s-a deschis oficial la 16 decembrie 1808 într-o clădire închiriată. Numărul elevilor la inaugurarea gimnaziului a fost de 24, dintre care 10 români, 8 germani, trei polonezi și trei de alte etnii [340, p. 281]. Elevii români erau din familiile unor nobili sau preoți români, originari din Cernăuți sau din unele sate din nord-vestul Bucovinei [245, p. 22]. În anul 1812, prefect al instituției a fost numit Valentin Rolny. Pe parcursul anului școlar 1814/15 a fost deschis primul an al cursului de filozofie, astfel că abia în anul 1816 Gimnaziul din Cernăuți a devenit complet (cu 5 clase gimnaziale și doi ani ai cursului de filozofie) [340, p. 281].

La Gimnaziul din Cernăuți, în primele trei clase gramaticale, germana se învăța în paralel cu gramatica limbii latine. La 12 mai 1814, Comisia Aulică a Studiilor a emis un decret, care prevedea să nu fie primit la gimnaziu nici un tânăr, care nu posedă germana la un nivel necesar. În 1817 a fost emis un nou decret, care specifica necesitatea ca elevii să obțină la școala primară cunoștințele necesare de germană, pentru a-și putea continua studiile la gimnaziu [171, p. 62].

Începând cu clasa a III-a, la gimnaziu se studia greaca (2 ore săptămânal). La gimnaziu se mai învăța istoria și geografia Austriei și a unor state europene, noțiuni generale despre plante și animale. În primii ani fiecare învățător predă anumite obiecte în diferite clase. Directorul gimnaziului, care era și căpitan al ținutului, era conducătorul administrativ al școlii, iar prefectul era responsabil de activitatea pedagogico-didactică. La 2 august 1817, împăratul Franz I, care se afla în vizită în Bucovina, a vizitat Gimnaziul din Cernăuți, precum și clădirea în construcție a instituției [357, p. 15]. Lucrările de construcție a noii clădiri au început în 1817 și s-au finisat în 1824. Pentru construcția acestei clădiri a fost cheltuită suma de 162659 florini [340, p. 282].

După 1818, Gimnaziul din Cernăuți a devenit o instituție cu 6 clase. Limba latină se studia câte 9-11 ore în fiecare clasă, greaca se învăța din clasa III-a (câte 2 ore), în clasele gramaticale se studiau câte 3 ore de geografie și istorie, iar în cele umanitare – câte 2 ore. În toate clasele se învăța de asemenea matematica și religia (câte 2 ore) [357, p. 19; 362, p. 4]. Acest program de învățământ s-a menținut neschimbat până în 1848. În perioada 1814/15 – 1849/50, pe lângă gimnaziu a funcționat și Institutul filozofic, la care s-a predat filozofia teoretică, logica, metafizica, psihologia, matematica pură, istoria universală, filozofia greacă (anul I); iar în anul II, fizica, matematica aplicată, filozofia practică, religia (ambele rituri). În 1849 acest institut avea 123 de elevi [245, p. 24].

Până la mijlocul sec. al XIX-lea, majoritatea cadrelor didactice de la Gimnaziul din Cernăuți au fost originare din Galiția. Religia ortodoxă a fost predată de Ignat Hacman și Nicolae Gribovski [256, p. 56]. Deși aproape 1/3 din elevii de la gimnaziu erau români, până în anul 1848 la această instituție nu a activat nici un învățător român, cu excepția celor care au predat religia ortodoxă. În aceeași perioadă, prefecți ai gimnaziului au fost Valentin Rolny, Josef Glatz, Stanislaus Zborowski și, din anul 1843, Anton Kral, care în 1850 a fost numit director al gimnaziului [340, p. 282].

În primul deceniu de existență, numărul elevilor de la Gimnaziul din Cernăuți a crescut constant, ajungând la 70, în 1812, și trecând de 100, în 1816/17. Se remarcă numărul mare al elevilor germani și mai ales polonezi, care erau în principal fiii unor funcționari sau militari, stabiliți de curând în Bucovina. În anul școlar 1816/17, din totalul de 110 elevi, 40 erau poloni, 28 germani, 25 români și 17 ruteni, iar după confesiuni, 80 erau catolici, 28 ortodocși, doi protestanți [357, p. 76, 78, 80].

În anii '30-40 ai sec. al XIX-lea, numărul elevilor de la Gimnaziul din Cernăuți a crescut de la 224, în anul școlar 1819/20, la 450, în anul 1849/50. Cei mai mulți elevi erau înscriși în clasele gramaticale, dar treptat se mărea și numărul elevilor din clasele V-VI. Bunăoară, în semestrul I din anul 1847, Gimnaziul din Cernăuți a fost frecventat de 391 de elevi, dintre care 311 învățau în clasele gramaticale, iar 80 studiau în două clase umanitare [34, f. 1-26]. În anul școlar 1849/50, la această școală au învățat 155 români, 121 polonezi, 118 ruteni și 82 germani, iar după confesiuni: 167 ortodocși, 162 romano-catolici, 90 greco-catolici, 19 mozaici, 15 armeni-catolici și 7 protestanți [357, p. 76, 78, 80]. Majoritatea elevilor ucraineni erau greco-catolici, mulți din Galiția. Greco-catolicii reprezentau atunci cca. un sfert din elevii catolici de la gimnaziu, pe când ucrainenii din Bucovina erau în marea majoritate ortodocși. În 1850, din 379179 de locuitori ai Bucovinei, 307450 (81,1%) erau ortodocși, 32673 (8,6%) romano-catolici, 14618 (3,8%) mozaici, 13453 (3,5%) greco-catolici, 6672 luterani, 2110 lipoveni ... [2, dosar 68; 249, p. 252].

În perioada 1808/09 - 1818/19, Gimnaziul din Cernăuți a fost frecventat în medie de 83 de elevi anual, dintre care 30 (36%) poloni, 17 (20,4%) români și 12 (14,5%) ruteni, restul germani. În anii 1819/20 - 1848/49, la gimnaziu au învățat în mediu câte 339 de elevi pe an, inclusiv 102 (30%) români, 102 (30%) poloni, 65 (19%) ruteni și 3 evrei, restul fiind germani [245, p.25].

Către mijlocul sec. al XIX-lea, Bucovina era provincia austriacă cu cea mai slabă rețea de școli primare și cu procentul cel mai mare de analfabeți. La o populație de cca. 380 mii de persoane, Gimnaziul din Cernăuți era singura instituție de nivel mediu de învățământ din Bucovina. Faptul că instruirea la acest gimnaziu se realiza doar în latină și germană, nemulțumea mai ales pe românii din Bucovina, care constituiau atunci cca. 50% din populație.

Reformele din învățământul secundar, realizate în Monarhia Habsburgică, au fost implementate și la Gimnaziul din Cernăuți. Astfel, prefectul Anton Kral a devenit director al gimnaziului, iar din anul 1849, instituția din Cernăuți s-a reorganizat în gimnaziu superior cu 8 clase. În septembrie 1850 s-au desfășurat la Cernăuți primele examene de bacalaureat ale absolvenților instituției. Din 32 de elevi ai clasei a VIII-a, la examene s-au prezentat 23, iar 18 au susținut cu succes examenele [357, p. 25].

În anul școlar 1849/50, elevii din toate clasele au studiat câte 2 ore de religie și de limbă germană, numărul lecțiilor de limbă latină oscila de la 7 (în primele două clase) până la 4 (în clasele a VII-a și a VIII-a), limba greacă s-a predat în clasele a III-VI-a, câte 4 ore săptămânal. Elevii de la gimnaziu mai aveau ore de geografie și istorie (câte 2 sau 3 ore pe săptămână), matematică (câte 3 ore în clasele I-VI și 5, în clasa a VII-a), câte 2 ore de științele naturii (în clasele I-II) și fizica (în ultimele două clase). În total elevii din fiecare clasă aveau câte 19 lecții pe săptămână [30, f. 61].

În anii 1850-1852, director al Gimnaziului din Cernăuți a fost Josef Nahlowsky, urmat la conducere de Anton Kahlert (1852-1859). În această perioadă a crescut prestigiul Gimnaziului din Cernăuți, care, prin ordinul ministerial din 15 decembrie 1857, a fost ridicat de la nivelul unei instituții de gradul III, la una de gradul I [256, p. 60].

La începutul anilor '50 au sosit la Gimnaziul din Cernăuți câțiva profesori renumiți, printre care Adolf Ficker, Josef Kolbe și Ernst Rudolf Neubauer. În perioada aprilie 1850 - februarie 1853, Adolf Ficker a predat la Cernăuți istoria, geografia, latina și greaca. Ulterior el a plecat la Viena, unde mai târziu avea să devină președinte al Comisiei centrale de statistică. În aceeași perioadă, Josef Kolbe a predat matematica și fizica la Gimnaziul din Cernăuți [357, p. 42-43].

La 19 martie 1850, Ernst Rudolf Neubauer era numit profesor suplinitor pentru germană, istorie și geografie la Gimnaziul din Cernăuți. El a activat la acest gimnaziu până în 1872, când se mută la Rădăuți, unde devine director al gimnaziului de curând înființat. Neubauer a desfășurat în

Bucovina o rodnică activitate culturală și didactică, rămânând cunoscut mai ales ca profesor de istorie și germană al poetului Mihai Eminescu la Gimnaziul din Cernăuți [294, p. 115-116].

La 6 septembrie 1848, Ministerul Învățământului a emis un comunicat de înființare a unei catedre de limba și literatura română la Gimnaziul din Cernăuți, pe cheltuiala Fondului Bisericesc. La 9 ianuarie 1849, Consistoriul din Cernăuți a recomandat drept candidați pentru catedra respectivă pe preoții profesori Teoctist Blajevici, Vasile Ianovici, Ilarion Hacman, Porfiriu Dimitrovici și Samuil Morariu [174, p. 447; 218, p. 113]. Între timp, în octombrie 1848 a sosit la Cernăuți ardeleanul Aron Pumnul, care s-a implicat activ în evenimentele din Bucovina, devenind redactor la ziarul bilingv "Bucovina". Când s-a anunțat concurs pentru ocuparea postului la catedra de limba română, Alexandru Hurmuzaki l-a propus candidat pe Aron Pumnul. La concursul desfășurat în ziua de 19 ianuarie 1849, învingător a fost declarat Aron Pumnul. La 22 februarie 1849 el era numit profesor suplinitor, iar peste un an, la 27 februarie 1850, devenea profesor titular la Catedra de limba și literatura română a Gimnaziului din Cernăuți [217, p. 180].

Inițial au fost aprobate 5 ore de română săptămânal în clasele superioare de liceu, iar salariul profesorului a fost stabilit la 600 de florini anual. Aron Pumnul a consimțit, însă, să predea limba și literatura română în toate cele 8 clase ale Gimnaziului din Cernăuți, extinzând numărul orelor pe săptămână, de la 5 la 16, adică câte două în fiecare clasă [218, p. 113-114]. Orele de română erau predate relativ obligatoriu, fiind frecventate de elevii români, dar și de mulți elevi de alte etnii.

Aron Pumnul și-a orientat activitatea în atragerea elevilor de a studia limba și literatura română, precum și în elaborarea manualelor pentru acest obiect. El a contribuit la deșteptarea națională a românilor bucovineni și a pregătit o generație de intelectuali români, care aveau să continue efortul său de culturalizare a românilor din Bucovina. Activând la catedră, Aron Pumnul răspundea crezului său fundamental: "Poporul este trupul națiunii, iar limba este sufletul ei. Pentru aceea, precum trupul fără suflet e mort, tot așa e moartă și națiunea fără limbă" [191, p. 137].

Profesorul Aron Pumnul s-a confruntat cu diferite probleme la Gimnaziul din Cernăuți, dar cea mai acută era lipsa unor manuale școlare în română. De aceea, pe parcursul activității la Cernăuți, Aron Pumnul a elaborat manuale de gramatică și literatură română, a tradus manuale din germană și a organizat o bibliotecă școlară. Lucrarea, care l-a făcut cunoscut, a fost *Lepturariu românesc cules den scriptori români*, publicat în 4 volume la Viena, între anii 1862-1865. Primul volum din *Lepturariu*, destinat claselor I-a și a II-a, cuprindea 154 de texte din literatură, istorie, geografie, zoologie, botanică. În primul volum au fost incluși autori din Moldova, Țara Românească, Transilvania, Bucovina, Basarabia. Volumul al II-lea al *Lepturariului* pentru clasele III-IV, format din două părți, conținea secții de poezii și proză, o parte din text fiind scris cu litere latine [218, p. 162-164].

Volumul III al *Lepturariului*, destinat claselor a V-a și a VI-a, conținea o autentică istorie a literaturii române, inclusiv texte de literatură bisericească; extrase din studiile mitropoliților Varlaam și Dosoftei; peste 200 de pagini preluate de la cronicarii moldoveni Grigore Ureche, Miron Costin, Nicolae Costin, Ion Neculce etc [256, p. 62]. Tomul al IV-lea al *Lepturariului*, constituit din două părți și destinat elevilor din clasele a VII-a și a VIII-a, conținea texte literare ale scriitorilor și poezilor români din diferite provincii istorice. În total, cele 4 volume și 6 părți ale *Lepturariilor* lui Aron Pumnul conțineau 2020 de pagini, în care erau cuprinse biografii, comentarii și fragmente din operele a 106 scriitori și poeți români din toate teritoriile locuite de români [174, p. 449; 186, p. 139].

Lepturariile lui Aron Pumnul au fost elaborate într-o perioadă, când limba română trecea prin tranziția de la alfabetul chirilic la cel latin. Manualele didactice, elaborate în anii '50-60 ai sec. al XIX-lea în Bucovina, au fost tipărite după o ortografie simplificată a limbii române. Alfabetul mixt al limbii române a fost utilizat în învățământul din Bucovina până în 1869. După trecerea învățământului în subordinea statului, a fost introdus și în Bucovina alfabetul latin al limbii române, după sistemul fonetic, care era susținut atunci mai ales de lingviștii din Bucovina și Moldova [316, p. 60-61].

Din cauza programelor de învățământ diferite, *Lepturariile* lui Aron Pumnul nu au fost aprobate pentru gimnaziile și liceele din Principatele Unite. În schimb, din cauza propagării idealului național românesc, guvernul ungar de la Budapesta a interzis după anul 1867 utilizarea acestor *Lepturarii* în școlile secundare românești din Transilvania și Banat. În Bucovina, aceste manuale au fost utilizate în școlile secundare timp de câteva decenii. *Lepturariile* au fost elaborate și editate în ultimii ani de viață a lui Aron Pumnul, când profesorul era deja grav bolnav.

Aron Pumnul s-a remarcat și ca organizator al unei biblioteci cu carte românească pentru elevii de la gimnaziu. Încă în anul 1851, la Cernăuți fusese înființată Biblioteca Țării, unde existau și multe cărți în română. Însă, pentru a împrumuta cărți de la această bibliotecă, elevii de la gimnaziu trebuiau să depună o cauțiune de 10 florini, pe care mulți nu o aveau [174, p. 451; 191, p. 138]. Pentru stimularea elevilor să frecventeze orele de limbă română, la inițiativa lui Aron Pumnul, Alexandru Hurmuzaki și Ioan Sbiera, în 1857 se deschidea la Cernăuți biblioteca gimnaziștilor români.

Inițial biblioteca a fost găzduită în casa lui Aron Pumnul, iar în 1861 a fost donată gimnaziului și mutată în clădirea acestuia. În 1871 Ioan Sbiera a transferat această bibliotecă *Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina*, unde a mai activat până în 1880. Pe parcursul existenței sale, biblioteca gimnaziștilor din Cernăuți s-a aflat sub conducerea

profesorilor Aron Pumnul (până în 1863), Ioan Sbiera (1863-1871) și Miron Călinescu (1871-1880) [218, p. 178; 295, p. 332].

La completarea bibliotecii cu cărți și reviste au participat studenți și elevi, profesor, nobili și intelectuali bucovineni, personalități cunoscute din România și Transilvania. În catalogul bibliotecii (întocmit în perioada 1858-1880), apar numele a 145 de donatori, printre care Vasile Alecsandri, Gheorghe Asachi, Constantin Negruzzi, Alexandru Odobescu, Dimitrie Gusti, Andrei Șaguna etc [191, p. 138]. Alexandru Hurmuzaki a donat 59 de cărți, un dulap pentru păstrarea lor și un sigiliu [295, p. 328]. Ioan Sbiera a donat 60 de lucrări cu 75 de volume [218, p. 175]. Pe parcursul anilor 1858-1865, Aron Pumnul a oferit acestei biblioteci 123 de volume și publicații periodice. Donațiile făcute de Aron Pumnul cuprindeau diverse domenii, precum istorie, limba și literatura română, un șir de publicații periodice românești din Moldova, Muntenia și Transilvania [293, p. 21-25]. În campania de colectare a cărților s-au implicat activ și mai mulți elevi de la Gimnaziul din Cernăuți. În total, pe parcursul anilor 1858-1880, la biblioteca gimnaziștilor din Cernăuți au fost donate 872 de cărți și reviste, cele mai multe în anii 1862 (144 publicații), 1858 (119) și 1863 (118 publicații) [295, p. 332-334]. Această bibliotecă a jucat un rol foarte important în procesul de redeșteptare națională a românilor bucovineni, contribuind la formarea unei generații noi de intelectuali români.

În această atmosferă de renaștere națională a învățat la Cernăuți și Mihai Eminescu. În 1858 el a fost înscris în clasa a III-a la școala națională principală din Cernăuți, iar în toamna anului 1860 a fost admis în clasa I-a a Gimnaziului din Cernăuți. La sfârșitul anului școlar 1861/62 Mihai obținea calificativul insuficient la învățătură, fiind nevoit să repete clasa [198, p. 171; 218, p. 114-115]. În anii următori Mihai Eminescu și-a continuat studiile la Gimnaziul din Cernăuți, dar cu anumite întreruperi. Mihai Eminescu s-a implicat activ și la administrarea bibliotecii gimnaziștilor români. În intervalul 1865-1866, fiind bibliotecar, el a înregistrat cărțile în catalogul bibliotecii. În această perioadă el face și o donație de 10 cărți pentru bibliotecă, din care patru în limba germană, care cuprindeau domenii, precum filologie, poezie, proză, filozofie, științele naturale [295, p. 338].

Moartea profesorului Aron Pumnul, la 12/24 ianuarie 1866, l-a întristat mult pe Mihai Eminescu. În ziua înmormântării profesorului a fost tipărită și difuzată o broșură, în care Mihai Eminoviciu de doar 16 ani a publicat prima sa poezie, intitulată *La mormântul lui Aron Pumnul* [218, p. 266-267].

În a doua jumătate a sec. al XIX-lea la Gimnaziul din Cernăuți au continuat să fie implementate noi reforme și a crescut rapid numărul elevilor, mai ales al celor evrei. Încă în anii '50 a fost introdusă în instruire la gimnaziu limba ucraineană ca obiect relativ obligatoriu în primul rând pentru elevii ucraineni. De asemenea orele de religie ortodoxă au început să fie

predat separat pentru elevii români și ucraineni. Mai bine de trei decenii (1847-1878), religia ortodoxă a fost predată la gimnaziu de Beniamin Iliuț [357, p. 44]. În anii '50 ai sec. al XIX-lea s-au introdus ore de religie și pentru elevii evanghelici și mozaici. Perioade îndelungate religia pentru elevii protestanți a fost predată de seniorii evanghelici Johann Jenkner și Josef Fronius, iar pentru elevii mozaici – de Lazar Igel [256, p. 65].

Gimnaziul din Cernăuți a cunoscut o dezvoltare deosebită în perioada 1859-1887, cât timp director al instituției a fost profesorul Stefan Wolf. Timp de 28 de ani de activitate ca director, Stefan Wolf a reușit să transforme Gimnaziul din Cernăuți într-o instituție model, recunoscută și apreciată peste hotarele Bucovinei. Următorii directori ai gimnaziului au fost Christoph Würfl (1887-1892), Karl Tumlirz (1892-1894), Heinrich Klauser (1895-1909) și Karl Wolf (1909-1918) [340, p. 284].

Către anul 1875, la Gimnaziul Superior din Cernăuți activau 20 de profesori și învățători. Directorul Stefan Wolf beneficia de un salariu de 2100 florini și 175 florini supliment pentru activitate, 8 profesori aveau salarii de 1100-1800 florini și 250 adaus salarial, iar alți 7 profesori primeau câte 1000 florini salariu și 250 ca supliment de activitate. Profesorii de la gimnaziu aveau câte 15-19 ore pe săptămână. Gimnaziul dispunea atunci de o bibliotecă a profesorilor (cu 4442 volume și 957 broșuri), de o bibliotecă a elevilor (cu 2254 volume) [31, f. 1v].

Până în anul 1914 la acest gimnaziu au activat în total 299 de cadre didactice. Unii profesori, precum Ioan Sbiera, Dimitrie Onciul, Ion Nistor, Mihai Miron Călinescu, Raimund Friedrich Kaindl, Alexander Supan, Josef Kolbe, Josef Nahlowski ș.a., după plecarea de la gimnaziu au activat la diferite universități sau alte instituții superioare de învățământ. La Gimnaziul din Cernăuți au activat și mulți profesori români, care au predat în principal limba și literatura română sau religia ortodoxă, dar și alte obiecte precum istoria, geografia, limba latină. Perioade îndelungate au lucrat la această instituție Aron Pumnul, Beniamin Iliuț, Ioan Sbiera, Mihail Miron Călinescu, Elias Carauș, Juvenal Ștefanelli, Teodor Bujor, Ioan Bumbac, Ștefan de Repta, Dimitrie Onciul [285, p. 58].

În a doua jumătate a sec. al XIX-lea a crescut semnificativ numărul elevilor de la Gimnaziul din Cernăuți. Dacă în 1855, la acest gimnaziu studiau 447 elevi, deja în 1860, numărul acestora ajunsese la 617 [30, f. 79, 106v]. Treptat a crescut numărul elevilor vorbitori de germană, dar s-a diminuat numărul elevilor români, ucraineni și polonezi (vezi tabelul nr.42). Majoritatea elevilor, vorbitori de germană, erau de confesiune mozaică. În perioada 1849/50-1900/01, Gimnaziul din Cernăuți a fost frecventat anual în medie de 619 elevi, dintre care 192 (31%) evrei, 125 (20,2%) români, 124 (20%) ucraineni, 92 (14,9%) polonezi, doar 86 (13,9%) germani. În ultimele două decenii ale sec. al XIX-lea, ponderea elevilor evrei a fost și mai mare. În anii 1880/81-1900/01,

media anuală a fost de 759 de elevi, inclusiv 342 (45%) evrei, 128 (16,8%) români, 102 (13,4%) ucraineni, 92 (12,1%) polonezi, restul în principal germani (cca. 95 sau 12,5%) [245, p. 25].

În a doua jumătate a sec. al XIX-lea s-a modificat semnificativ și structura contingentului de elevi după confesiuni, crescând mai ales ponderea elevilor de confesiune mozaică (de la numai 4%, la mijlocul sec. al XIX-lea, la peste 40%, la începutul sec. XX). Totodată, la începutul sec. al XX-lea a scăzut semnificativ numărul elevilor de confesiune ortodoxă și greco-catolică (vezi tabelul nr.43). În anul școlar 1913/14, Gimnaziul nr. I din Cernăuți a fost frecventat de 895 de elevi, dintre care 662 mozaici, 148 romano-catolici, 53 protestanți, 25 ortodocși, 5 armeni catolici și doi greco-catolici. După limba maternă, 823 erau vorbitori de germană, 62 polonezi, 9 români și un ungur [20, f. 53].

Gimnaziul nr. I din Cernăuți a fost cea mai importantă școală secundară din Bucovina în perioada austriacă, care a funcționat mai bine de 100 de ani. În perioada 1808-1908 la acest gimnaziu au învățat 11191 de elevi, iar 3824 au absolvit gimnaziul complet [354, p. 117]. În perioada 1849/50-1907/08, 2536 de absolvenți ai claselor de liceu au susținut examenele de bacalaureat. Dintre aceștia, 40% și-au continuat studiile la facultăți de drept și științe ale statului, 18% - la medicină, 15% - la teologie, 14% - la filozofie și 4% - la facultăți tehnice [245, p. 26].

Declanșarea războiului a întrerupt procesul de instruire la acest gimnaziu. O parte din corpul didactic și mulți elevi de la gimnaziu s-au refugiat în alte provincii austriece, ori au fost mobilizați pe front. În timpul războiului, la acest gimnaziu s-au organizat cursuri școlare doar în 1915/16. Procesul de învățământ a fost reluat abia în 1917. În decembrie 1918, la Gimnaziul nr. I din Cernăuți studiau 890 de elevi, inclusiv 732 mozaici, 111 romano-catolici, 31 protestanți și 16 ortodocși. După limba maternă, 862 de elevi erau vorbitori de germană, 22 polonezi, 5 români și un ceh [22, f. 17].

După unirea Bucovinei cu România, în rezultatul scindării fostului Gimnaziu nr. I din Cernăuți, au fost create două licee noi de băieți, unul pentru etnicii germani și altul pentru evrei. În 1919, în localul fostului Gimnaziu nr. I a fost mutat Liceul „Aron Pumnul” cu limba română de instruire. Astfel, după 110 ani de la înființare, Gimnaziul din Cernăuți a fost reorganizat și transformat într-un liceu german, frecventat în majoritate de elevi germani, de confesiune romano-catolică sau luterană.

4.3. Lupta pentru învățământ în limba română

la Gimnaziul Superior Ortodox din Suceava (1860-1918)

În timpul revoluției din anul 1848, dar și în anii ulteriori, românii bucovineni au revendicat deschiderea unui gimnaziu la Suceava, la care instruirea să se realizeze și în limba română. În perioada septembrie 1857 – iunie 1859, reprezentanți ai primăriei orașului Suceava au negociat cu guvernul provincial condițiile înființării și întreținerii unui gimnaziu [370, p. 114]. Autoritățile de la Viena au susținut inițiativele de deschidere a unui gimnaziu la Suceava, dar au menționat că, dotația anuală de peste 5 mii de florini pentru salarizarea corpului didactic nu putea fi asigurată din bugetul statului. De aceea s-a înaintat propunerea creării unui gimnaziu cu caracter ortodox, profesorii căruia să fie în primul rând de religie ortodoxă, iar cheltuielile pentru întreținerea instituției să fie suportate de Fondul Bisericesc [330, p. 464-465; 210, p. 20]. Pentru asigurarea gimnaziului cu cadre didactice, urma în fiecare an să plece la studii la Universitatea din Viena câte doi absolvenți de gimnaziu, care să fie asigurați cu burse de 500 de florini anual de către Fondul Bisericesc [48, f. 2v; 162, p. 105].

La 30 iunie 1860, Ministerul Învățământului a emis decretul de creare a Gimnaziului din Suceava, care stipula următoarele: 1). începând cu anul școlar 1860/1861, se deschid primele două clase de gimnaziu greco-oriental în orașul Suceava; 2). pentru pregătirea profesorilor ortodocși la Universitatea din Viena se vor crea bursele necesare în valoare de 500 de florini anual; 3). limba română va fi introdusă ca limbă de instruire în cele 4 clase inferioare, la un număr mai mare sau mai mic de obiecte, imediat după ce profesorii vor cunoaște pe deplin ambele limbi, germana și româna, și după ce vor fi întocmite și manualele didactice în română [330, p. 470-471].

Prin ordinul ministerial din 7 august 1860, Josef Marek era numit director provizoriu al noii școli din Suceava [48, f. 18; 162, p. 112]. Guvernul provincial, prin ordinul din 23 august 1860, l-a numit pe Constantin Morariu învățător de religie ortodoxă și română la Gimnaziul din Suceava. În 1861, Dimitrie Isopescul, Ștefan Nosievici și Ieronim Muntean au plecat la studii la Universitatea din Viena, pentru a obține calificarea necesară și dreptul de a preda la un liceu [330, p. 472].

Inaugurarea festivă a Gimnaziului din Suceava a avut loc la 4 septembrie 1860. În primele două clase s-au înscris 79 de elevi (34 români, 30 germani, 7 polonezi, 5 evrei și 3 armeni) [210, p. 24, 125]. Din anul școlar 1865/66, Gimnaziul din Suceava a devenit complet, cu 8 clase. La 29 ianuarie 1862, Teoctist Blajevici a fost numit comisar episcopal pentru Gimnaziul din Suceava. El avea obligația să se preocupe de cultivarea normelor moral-religioase a elevilor; să aibă cunoștință despre toate cărțile didactice; să îndrume pe catihetul gimnaziului în chestiunile școlare și bisericești; să informeze episcopul, la sfârșitul fiecărui an școlar, despre situația școlară a elevilor [161, p. 78].

La Gimnaziul din Suceava, limba română era obiect obligatoriu pentru toți elevii, iar germana se predă câte 3 ore pe săptămână în fiecare clasă. Din anul școlar 1861/62, numărul orelor de română a fost mărit la 3 ore pe săptămână [210, p. 26-27]. În rest, programul de învățământ era similar ca la alte gimnazii de stat. Prin ordinul Guvernământului Bucovinei din 7 februarie 1866, Constantin Morariu urma să predea româna și în clasele superioare ale Gimnaziului din Suceava [49, f. 25; 162, p. 116].

La 22 aprilie 1870, director al Gimnaziului din Suceava era numit Johann Limberger, originar din Galiția. El a condus această instituție timp de 13 ani, până în 1883. În această perioadă s-a produs românizarea treptată a corpului didactic și s-a trecut la înființarea primelor clase paralele românești. În anul școlar 1870/71, din 15 profesori de la gimnaziu, numai doi erau români, iar în anul de învățământ 1883/84 deja 14 profesori erau români și numai trei de alte etnii [257, p. 535].

Elevii de la acest gimnaziu aveau de la 24 până la 27 de ore pe săptămână. Ei aveau cele mai multe ore de limbă latină, greaca se studia din clasa a III-a, câte 4 - 5 lecții săptămânal, iar pentru germană erau prevăzute câte 4 ore, în primele două clase, și câte 3 ore, în celelalte clase. În fiecare an școlar, elevii studiau câte 3 ore de geografie și istorie, câte 3 ore de matematică, iar pentru limba română inițial au fost rezervate câte 2 ore, apoi câte 3 ore pe săptămână [161, p. 82-83].

La Gimnaziul din Suceava s-au studiat mai multe obiecte, precum desenul, limbile italiană, franceză și engleză, stenografia sau gimnastica, ca discipline facultative. La 22 septembrie 1881 directorul gimnaziului raporta că, la orele de gimnastică s-au înscris 151, iar la cele de limbă franceză – 84 de elevi [210, p. 44]. În 1871, Consiliul local din Suceava a solicitat transformarea celor 4 clase inferioare într-un gimnaziu real, comunitatea locală fiind dispusă să suporte cheltuielile necesare [50, f. 74; 162, p. 106]. Consiliul Școlar provincial, însă, a emis la 26 august 1872 un ordin, prin care era respinsă această solicitare [51, f. 2; 162, p. 106].

În 1883, directorul Johann Limberger s-a pensionat. Mai bine de un an funcția de director a fost substituită de profesorul Ieronim Muntean. La 8 octombrie 1884, Ștefan Dracinschi era numit director, el fiind primul conducător de etnie română al Gimnaziului din Suceava, până în august 1895. Toți directorii ulteriori ai acestui gimnaziu au fost de asemenea români: Ștefan Repta (1895-1906), Constantin Cosovici (1907-1910) și Constantin Procopovici (1910-1918) [210, p. 45, 128].

Deși la Gimnaziul din Suceava învățau mai puțin de 20 de elevi ucraineni, în anii '70 ai sec. al XIX-lea, dar și în deceniile următoare, s-a revendicat de mai multe ori introducerea limbii rutene ca obiect de studiu. Prima încercare a avut loc în anul școlar 1870/71, dar directorul a raportat atunci că, doar 19 elevi s-au anunțat să frecventeze orele de ruteană. Consiliul Școlar provincial a adoptat la 26 martie 1874 o altă decizie de înființare a cursului facultativ de ucraineană la liceul din Suceava, fiind alocate 2 ore pe săptămână [52, f. 139; 162, p. 111]. Cursurile s-au ținut la

Gimnaziul din Suceava timp de 10 ani, până în 1884 [210, p. 37, 39, 41]. Autoritățile au avut și alte tentative, în 1891 și 1899, de a reintroduce cursurile de ucraineană la acest gimnaziu, dar s-au confruntat cu nemulțumirea românilor din orașul și districtul Suceava [285, p. 66-67]. Din această cauză, autoritățile au renunțat să mai introducă ore de ucraineană la această școală. Astfel, românii din zona Sucevei au reușit să reziste în fața presiunilor autorităților, salvând gimnaziul de la o eventuală înstrăinare și mai accentuată.

În anii 1863 și 1864 au revenit la Suceava primii bursieri români (Dimitrie Isopescul, Ștefan Nosievici și Ieronim Muntean), care au studiat la Viena cu sprijinul Fondului Bisericesc [210, p. 127; 330, p. 473-474]. Treptat, corpul didactic s-a consolidat datorită angajării mai multor tineri români. La Gimnaziul din Suceava s-au angajat profesorii Ștefan Repta, frații Samuil și Dimitrie Isopescul, Ștefan Dracinschi, Vasile Bumbac, Ștefan Ștefureac, Gherasim Buliga, Animpodist Dașchievici, Constantin Cosovici, Constantin Procopovici, Simion Florea Marian [257, p. 538].

La începutul sec. al XX-lea, Gimnaziul din Suceava a dispus de un corp didactic remarcabil, constituit din multe personalități bine cunoscute atunci în Bucovina. În anul 1906, de exemplu, la Gimnaziul din Suceava activau 10 profesori titulari și 15 profesori suplinitori, toți de etnie română. Era un corp didactic select, din care mai târziu au ieșit 3 profesori universitari (Dr. Ion Nistor, Dr. Victor Morariu și Dr. Alexandru Ieșan) și 10 directori de școli [285, p. 69-70]. Însă, deja în anii următori mai mulți profesori s-au transferat la alte școli, iar din cauza măririi numărului de secții școlare (de la 16 la 25), au fost primiți alți profesori titulari și suplinitori noi. În anul 1911, corpul didactic al Gimnaziului din Suceava era constituit din 21 de profesori titulari (inclusiv 17 români) și 17 profesori suplinitori, dintre care 9 români și 8 de alte etnii [210, p. 114-115, 128-129]. În perioada 1860-1918, la Gimnaziul din Suceava au activat în total 173 de cadre didactice, mai mult de jumătate fiind români. Gimnaziul a fost condus de 6 directori, dintre care 4 români. În diferite perioade, la acest gimnaziu au activat 29 de doctori în științe, inclusiv mulți români bucovineni [161, p. 92-96].

În primăvara anului 1876, reprezentanți ai românilor din Suceava și Cernăuți, a comunității armenilor din Suceava, a mai multor comune din zona Sucevei, s-au adresat către Dieta Bucovinei cu rugămintea să intervină pe lângă autorități în favoarea introducerii românei ca limbă de instruire la Gimnaziul din Suceava. În ședința din 12 aprilie 1876, Dieta din Cernăuți a dezbătut și a susținut această inițiativă, adresând propunerea respectivă guvernului provincial [330, p. 475].

La solicitarea Guvernului provincial, direcția gimnaziului a întocmit la 25 august 1876 un raport, din care rezulta că, corpul didactic nu era suficient de consolidat pentru o reorganizare radicală a instituției. În ce privește manualele didactice, în afară de manualele pentru religia ortodoxă și *Lepturarele* lui Aron Pumnul, mai exista o traducere a istoriei naturale după autorul

Pokorny, dar fără zoologie, precum și unele manuale mai vechi de botanică și mineralogie tipărite cu litere chirilice, care erau deja depășite de timp și nu mai erau utilizate în învățământ [53, f. 113; 162, p. 107].

În ședința din 28 februarie 1877, Consiliul Școlar provincial a decis să fie divizate pentru început primele două clase, fiind create secții separate germane și române. În secțiile românești trebuiau să activeze doar profesori, care posedau ambele limbi [210, p. 53-54]. La 21 aprilie 1877, directorul Johann Limberger a întocmit un nou raport, din care se putea constata că el practic nu susținea crearea unor secții românești, deoarece, în viziunea sa, elevii români ar fi întâmpinat mari greutăți în clasele superioare. Majoritatea corpului didactic a Gimnaziului din Suceava, însă, susținea crearea unor secții românești în clasele inferioare [54, f. 85-86; 162, p. 106-107].

După câțiva ani de negocieri, Ministerul Cultelor și Învățământului a decis la 23 februarie 1881, ca în clasele I-a și a II-a a Gimnaziului din Suceava să fie create secții paralele române. Ordinul ministerial din 7 iunie 1881 a dispus crearea secțiilor paralele românești la acest gimnaziu începând cu clasa I-a, din anul școlar 1881/82 [210, p. 57; 330, p. 476]. Consiliul Școlar provincial a decis, la 4 august 1881, ca elevii care doreau să învețe în secția românească, la admitere să fie verificați la disciplinele de limbă română, matematică și religie [55, f. 2; 162, p. 108].

Clasa I-a românească a fost inaugurată la 1 septembrie 1881 cu 47 de elevi. În română s-au studiat obiectele de latină, religie, română, matematică, geografie și științele naturii, pentru celelalte obiecte (limba germană și istoria) s-a menținut instruirea în germană. La 1 septembrie 1882 s-a deschis a doua secție românească [210, p. 58-60; 243, p. 54].

Ministerul Cultelor și Învățământului a emis la 30 iunie 1883 ordinul de deschidere a secției românești în clasa a III-a, iar prin ordinul ministerial din 2 august 1884 s-a dispus înființarea clasei a IV-a române [330, p. 476]. Din cauza lipsei manualelor în română, ministerul a admis în clasele a III-a și a IV-a instruirea în română doar la obiectele de religie, română, matematică și științele naturii. Pentru celelalte obiecte s-a decis menținerea predării în germană, până vor fi elaborate manualele școlare corespunzătoare în română [257, p. 541]. Secțiile paralele românești s-au confruntat cu mari dificultăți, legate de lipsa manualelor școlare în română și a secțiilor românești în clasele superioare. După ce în 1884/85 a fost deschisă secția română în clasa a IV-a, în anul următor absolvenții acestei secții și-au continuat studiile în clasa a V-a în germană. Din această cauză a scăzut numărul elevilor, care frecventau secțiile românești. Situația cea mai dificilă s-a consemnat în anii 1886/87 - 1891/92, când cele 4 secții au fost frecventate anual de cca. 100 de elevi [243, p. 54; 235, p. 116].

Slaba dezvoltare a învățământului primar și sărăcia populației de la țară erau alte cauze, care determinau starea precară a secțiilor românești de la Gimnaziul din Suceava. În anul școlar

1881/82 în toată Bucovina au existat 201 școli primare, dintre care numai 46 cu limba română de instruire. În 1891/92, în Bucovina au funcționat 307 școli primare, inclusiv 101 românești [262, p. 187]. Toate școlile românești se aflau la sate. În orașe, inclusiv la Suceava, școlile primare erau germane sau mixte. În 1880, școlile primare din Bucovina au fost frecventate de 16549 de elevi, dintre care numai 3221 (19,5%) români. În 1890 la școlile primare au învățat deja 40502 elevi, inclusiv 11785 (7356 băieți și 4429 fete) de etnie română sau 29,1% din totalul copiilor școlarizați [370, p. 124].

Situația era foarte precară mai ales în districtele Siret și Suceava, populate compact de români. Școlile primare din aceste două districte au fost frecventate în 1880 de numai 711 elevi români. Peste 14 ani, în 1894, încă nu erau școli în 40 de sate din Bucovina, inclusiv în câte 12 din districtele Siret și Suceava, 5 – din Câmpulung. În aceste sate locuiau atunci 4692 de copii de vârstă școlară, cei mai mulți în districtele Câmpulung (1495), Suceava (1154) și Siret (819) [103, p. 182; 262, p. 62].

Cât timp învățământul primar în română era slab dezvoltat, secțiile române de la Gimnaziul din Suceava riscau să fie închise din cauza lipsei de elevi. Pentru a schimba în bine această situație, la 14 septembrie 1883 s-a constituit la Suceava Societatea “Școala Română”, scopul căreia era “de a lucra pentru înaintarea învățământului la populațiunea românească din Bucovina” [243, p. 42; 235, p. 113]. “Școala Română” a susținut financiar pe elevii săraci, oferindu-le burse, cărți și cazare; a acordat premii celor mai activi învățători și profesori; a organizat cursuri pregătitoare pentru elevii, care doreau să fie admiși la Gimnaziul din Suceava; a sprijinit financiar tipărirea manualelor școlare în limba română; a înființat și a susținut un internat pentru băieți la Suceava; a creat o tipografie și o librărie românească la Suceava. Până în 1910 “Școala Română” a oferit burse la 234 de elevi și eleve de la Școala Normală din Cernăuți. În perioada 1884-1895, “Școala Română” a cheltuit în acest scop peste 10 mii de coroane [210, p. 81; 243, p. 49].

În perioada 1886-1895, *Societatea* a acordat premii în sumă de 864 de coroane pentru învățătorii, care au reușit să pregătească și să înscrie la secțiile române ale Gimnaziului din Suceava cei mai mulți elevi [243, p. 50]. În perioada 1896-1908 s-au organizat cursuri pregătitoare pentru elevii, care doreau să învețe la Gimnaziul din Suceava. Cursurile au fost conduse de învățătorii Andrei Pașcan și Eugen Botezat, fiind frecventate anual de 31-47 de elevi, în total de 490 de elevi [243, p. 51-52].

“Școala Română” a acordat diferite ajutoare pentru elevii săraci de la Gimnaziul din Suceava. În perioada 1883-1905, doar pentru îmbrăcăminte, alimentarea și cazarea unor elevi săraci s-au cheltuit între 500 și 2 mii de coroane pe an, suma totală ajungând la aproape 25 mii de coroane. *Societatea* a plătit cca. 8500 de coroane pentru întreținerea unei biblioteci școlare, cca. 8 mii de

coroane pentru plata diferitor taxe școlare [243, p. 58-60]. În 1906 a fost deschis Internatul pentru băieți români ortodocși “Vasile Cocârlă”, unde erau cazați anual câte 50 de elevi de la Gimnaziul din Suceava, pentru întreținerea căruia se cheltuia anual cca. 10 mii coroane. Internatul a purtat numele lui Vasile Cocârlă, care a donat averea sa în sumă de 40134 coroane pentru “Școala Română” [235, p. 118].

În ultimele două decenii ale sec. al XIX-lea, s-au remarcat mai mulți profesori români de la Gimnaziul din Suceava, care au elaborat și au tradus manuale școlare în limba română [276, p. 206]. Pentru aprobarea manualelor românești s-a creat la Cernăuți o comisie, compusă din 7 membri, care în 1884-1890 a fost condusă de Miron Călinescu, apoi de Vladimir Repta și Dionisie Simionovici. Comisia era împuternicită să verifice manuscrisele autorilor și să facă propuneri corespunzătoare, iar aprobarea definitivă era luată de către minister [169, p. 149-150].

În 1881 era tipărit *Manualul de aritmetică*, elaborat de Samuil Isopescul. În anii următori el a editat trei manuale de istorie universală, care au fost introduse până în 1895 în clasele a II-IV române de la Gimnaziul din Suceava. Samuil Isopescul a tradus din germană manuale de geografie, care au fost introduse la Gimnaziul din Suceava până în anul 1891 [243, p. 65].

Profesorul Ștefan Ștefureac a elaborat, în anii 1885-1890, trei manuale de limbă română pentru clasele inferioare gimnaziale. El a înaintat în 1889 către minister și vol. IV al manualului de română, dar acesta a fost restituit autorului pentru corectare și a rămas nepublicat. Mai târziu, manualul a apărut la Viena în anul 1899, într-o variantă prelucrată de Gherasim Buliga [243, p. 65-66; 210, p. 68-69].

Constantin Cosovici a publicat în traducere română trei manuale de aritmetică, geometrie și fizică. Animpodist Dașchievici a tradus în română *Zoologia ilustrată*, iar Constantin Procopovici – *Mineralogia ilustrată*. În anii următori s-au tipărit *Carte de cetire germană* pentru clasele I-a și a II-a de Gherasim Buliga. Lazăr Vicol a tradus manuale de limbă latină. Eusebie Popovici a elaborat sau a tradus manuale de limbă latină și română. În anii 1899-1901 au apărut la Suceava, în ediția a II-a, manualele de istorie universală, elaborate de Samuil Isopescul [243, p. 66-67].

“Școala Română” a avut o contribuție importantă la elaborarea și publicarea manualelor în română, cheltuind în acest scop 17 mii de coroane. Contribuții importante la realizarea manualelor școlare au avut de asemenea Fondul Bisericesc și *Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina* [278, p. 196]. Publicarea manualelor școlare în română și îmbunătățirea învățământului primar au contribuit la consolidarea secțiilor românești de la Gimnaziul din Suceava. Dacă în anul școlar 1889/90 cele patru clase românești au fost frecventate doar de 90 de elevi, atunci în perioada 1894/95 – 1901/02 în aceste secții au învățat anual aproape câte 200 de elevi [235, p. 116].

În primii ani de activitate a Gimnaziului din Suceava, numărul elevilor a crescut constant, în anul 1869 fiind depășită cifra de 300 de elevi. Cei mai mulți elevi erau români și germani [285, p. 77]. În ultimele două decenii ale sec. al XIX-lea a crescut semnificativ numărul elevilor de la Gimnaziul din Suceava (de la 324 în 1880, la 546 în anul școlar 1899/1900). În aceeași perioadă numărul elevilor români a crescut de la numai 131, la peste 300 (vezi tabelul nr.44).

În anul școlar 1890/91, la Gimnaziul din Suceava și-au făcut studiile 430 de elevi (178 ortodocși, 163 mozaici, 64 romano-catolici, 15 armeni ortodocși, 6 evanghelici și 4 greco-catolici). După limba maternă, 212 erau germani, 166 români, 28 polonezi, 13 ucraineni, 10 armeni și un maghiar [8, f. 22]. Peste un deceniu, în 1902/03, la Gimnaziul din Suceava au învățat deja 620 de elevi, dintre care 323 de români, 260 vorbitori de germană, 27 polonezi și 10 de alte etnii [13, f. 56-57].

În anii 1908-1914, la Gimnaziul din Suceava s-a depășit frecvent cifra de 900 de elevi. Numărul maximal de elevi s-a consemnat în anul școlar 1910/11, când la acest gimnaziu s-au înscris 1032 de elevi. În 1866 s-au susținut primele examene de bacalaureat. Cei mai mulți absolvenți (120) s-au înregistrat în anul 1914, când elevilor mobilizați li s-a înlesnit absolvirea studiilor. În perioada 1866-1914, acest gimnaziu a fost absolvit de 1514 elevi [161, p. 88, 91-92].

Pe parcursul activității sale, Gimnaziul din Suceava a fost susținut financiar de Fondul Bisericesc Ortodox din Bucovina, care a plătit salarii și indemnizații suplimentare profesorilor, a întreținut localul școlii, a susținut cei mai săraci elevi. Cheltuielile totale ale Fondului Bisericesc pentru Gimnaziul din Suceava au fost destul de semnificative pentru acele timpuri. Doar în perioada 1864-1885 s-a oferit Gimnaziului din Suceava peste 445 mii de florini [370, p. 117]. În 1875, bunăoară, Fondul Bisericesc a cheltuit pentru acest gimnaziu suma de 23730 florini, inclusiv 11700 florini pentru salariile cadrelor didactice, 1950 – pentru suplimente de activitate, 4800 – pentru burse și diverse susțineri ale elevilor, 2710 florini – pentru remunerări [32, f. 4-4v].

Cheltuielile pentru întreținerea instituției și pentru salarizarea corpului didactic au crescut de la 25547 florini în 1891, la 43900 florini în 1899 [9, f. 3; 11, f. 40; 12, f. 56]. Cea mai mare parte a cheltuielilor erau destinate pentru plata salariilor și a unor suplimente. În 1897, Fondul Bisericesc a cheltuit pentru Gimnaziul din Suceava 33700 florini, inclusiv 22350 de florini pentru salariul corpului didactic și 4025 florini pentru suplimentele de activitate ale profesorilor [11, f. 7].

Profesorii titulari aveau atunci un salariu anual de 1000 florini, la care se adăugau suplimente de activitate, iar directorul mai primea și suma de 300 de florini pentru locuință. Profesorii suplinitori dispuneau de o remunerare anuală de 600 de florini. În anul 1893, de exemplu, 13 profesori titulari de la Gimnaziul din Suceava au avut venituri de la 1250 până la 2100 de florini, iar profesorii suplinitori au fost remunerați cu câte 600 de florini [9, f. 16-17].

Construcția unei clădiri noi pentru gimnaziu de asemenea a fost suportată, în cea mai mare parte, de Fondul Bisericesc din Bucovina. Încă în anul 1862, comunitatea locală din Suceava solicita ca Fondul Bisericesc să acorde un împrumut în valoare de 40 mii de florini pentru construirea unui local școlar nou pentru Gimnaziul din Suceava [59, f. 88; 162, p. 109]. Noul edificiu al liceului sucevean a fost finisat abia în vara anului 1895 și a fost inaugurat oficial la 19 noiembrie acelaș an. Interiorul clădirii cuprindea 16 săli de clase de diferite dimensiuni, o sală de gimnastică, o aulă cu aproximativ 150 de locuri, două biblioteci, trei cabinete didactice, două laboratoare, o cancelarie pentru profesori și alta pentru director, dar fără o racordare la rețeaua de apă potabilă și canalizare [161, p. 89].

Costurile inițiale pentru construcția acestei clădiri au fost estimate la 108 mii de florini. Primăria orașului urma să ofere terenul necesar pentru clădire și suma de 15 mii de florini, statul să contribuie cu 15 mii de florini, iar restul sumei de 78 mii de florini să fie suportată de Fondul Bisericesc [210, p. 82]. În realitate, doar în anul 1893, Fondul Bisericesc a cheltuit pentru construcția acestei clădiri suma de 50 mii de florini [9, f. 3]. În urma cutremurului din 7 octombrie 1908, clădirea gimnaziului a fost avariată, iar direcția școlii a solicitat construirea unui nou edificiu școlar [60, f. 46; 162, p. 110]. În anii următori s-a cerut de mai multe ori mutarea gimnaziului într-un nou local, dar, din lipse de finanțe, s-au făcut doar unele reparații, iar școala a continuat să funcționeze în aceeași clădire.

În 1900, pentru acest gimnaziu s-a cheltuit suma de 93654 coroane, 65160 coroane constituind salariile profesorilor [33, f. 6]. Până în 1909, aceste costuri s-au ridicat la 126600 de coroane. În 1912, Fondul Bisericesc a cheltuit pentru acest gimnaziu suma de 137 mii coroane, inclusiv 90788 de coroane pentru salarii, 37162 de coroane pentru remunerări și ajutoare materiale, 6.263 de coroane pentru costuri de regie [15, f. 8; 16, f. 3; 17, f. 8]. În ianuarie 1909, la Gimnaziul din Suceava activau 9 profesori, 6 învățători titulari, 18 învățători suplinitori, un învățător auxiliar și servitorul școlii. Corpul didactic a avut în luna respectivă un salariu brut total de 8816,04 coroane. Cele mai mari salarii (peste 300 de coroane) au avut directorul Constantin Cosovici, profesorii Constantin Procopovici, Animpodist Dașchievici, Josef Wolf, Severin Procopovici, Emanuil Antonovici și Arsenie Comoroșan, învățătorii titulari Emanuil Isopescul și Orest Tarangul [56, dosar 4/1905].

După mai multe revendicări ale profesorilor și a societăților culturale românești, Consiliul Școlar provincial a decis, la 1 august 1902, formarea unei secții paralele pentru clasa a V-a la Gimnaziul din Suceava. În septembrie 1903 s-a format o secție româno-germană și în clasa a VI-a, iar în anii următori s-au deschis secții paralele în clasele a VII-a și a VIII-a [257, p. 549]. În secțiile paralele româno-germane din clasele superioare ale gimnaziului, deși aproape toți elevii și

profesorii erau de naționalitate română, în limba română se predau doar religia ortodoxă, româna și latina, celelalte obiecte (germana, istoria, geografia, matematica, limba greacă, științele naturii) continuau să fie predate în germană. Autoritățile școlare nu au acceptat cel puțin instruirea limbii greacă prin intermediul limbii române. Consiliul Școlar provincial a comunicat direcției școlii din Suceava că, ar fi de acord să aplice instruirea limbii eline prin intermediul limbii române în clasele superioare ale gimnaziului, dar cu condiția ca altă materie să se predea în germană.

Deschiderea secțiilor paralele românești a contribuit la creșterea rapidă a numărului de elevi români de la Gimnaziul din Suceava. În anul școlar 1904/05, în clasele germane își făceau studiile 415 elevi, dintre care 257 de vorbitori de germană și 124 de români, iar în clasele paralele române erau 217 elevi, inclusiv 215 români. În anul școlar 1912/13, în clasele germane au fost înscriși 462 de elevi, dintre care 404 vorbitori de germană, iar clasele paralele române erau frecventate de 456 de elevi, inclusiv 448 de români (vezi tabelul nr.44). În 1913/14, la filiala germano-română a Gimnaziului din Suceava au studiat 435 de elevi, inclusiv 429 români, 420 fiind ortodocși [21, f. 41]. În 1913, la Gimnaziul din Suceava își făceau studiile 446 de elevi români, cei mai mulți fiind din districtele Suceava (264), Gura Humorului (111) și Rădăuți (35). După locul de baștină, cei mai mulți elevi români erau din orașul Suceava (56) și din satele Pătrăuți (22), Mitocul Dragomirnei și Stupca (câte 17), Șcheia (16), Uidești (13), Bălăceana, Ipotești și Stroești (câte 12), Pârteștii de Jos (11) etc [236, p. 183-186].

În timpul războiului, Gimnaziul din Suceava a activat cu anumite întreruperi. În timpul primei ocupații rusești a Sucevei, școala a fost condusă de Orest Tarangul. Anul școlar 1915/16 a decurs fără întrerupere, de la 22 septembrie 1915 până la 19 iunie 1916 [257, p. 551]. Din cauza războiului s-a micșorat și numărul elevilor de la gimnaziu. Dacă în 1914/15, la acest gimnaziu s-au înscris 913 elevi, atunci în următorul an școlar au învățat numai 736 de elevi [210, p. 126]. În anul școlar 1914/15, doar la filiala germano-română s-au înscris 446 de elevi, inclusiv 443 români, iar după confesiuni, 425 erau ortodocși, 13 armeni ortodocși, 4 romano-catolici și 4 greco-catolici [21, f. 71].

În perioada 6 februarie - 20 iulie 1917 s-au organizat doar cursuri particulare în română, conduse de Victor Morariu, apoi de Gheorghe Palamarcu. La adunarea de încheiere a cursurilor, la 19 iulie 1917, a participat și profesorul Ștefan Ciobanu din Basarabia, care venise în Bucovina pentru a se informa de organizarea școlară [194, p. 9-10]. La 2 februarie 1918, în Suceava a intrat armata română, dar a staționat doar până la 8 martie 1918. Trupele austriece au revenit în Suceava la 10 martie 1918. Mai mulți intelectuali, inclusiv profesori de la gimnaziu, au fost arestați, fiind învinuiți de trădare față de Austria. Alți profesori ai gimnaziului, în timpul războiului s-au refugiat în România, unde au pledat pentru unirea Bucovinei cu România [194, p. 8, 11].

Gimnaziul din Suceava și-a reluat activitatea în mai 1918, fiind frecventat de 489 de elevi (184 evrei, 177 români, 112 germani, 12 polonezi, 2 ucraineni și 2 armeni) [210, p. 119-121, 126]. Din cauza numărului mic de elevi români, secția română a activat doar în clasele inferioare. La sfârșitul anului școlar 1917/18, în cursul inferior al secției române studiau doar 83 de elevi; în cursul inferior al secției germane erau 201 elevi, iar în cursul superior s-a studiat doar în germană [194, p. 11-12].

Evenimentele din toamna anului 1918 au schimbat radical și soarta Gimnaziului Ortodox din Suceava. După concedierea lui Constantin Procopovici, director al școlii a devenit Vasile Burduhos. La 26 noiembrie 1918 el raporta că, la Liceul Ortodox din Suceava învățau 450 de elevi, dintre care, după limba maternă, 313 erau vorbitori de germană, 115 români, 10 polonezi, 8 ruteni și 4 armeni [22, f. 23]. La 2 ianuarie 1919, Gimnaziul Superior Greco-Oriental devenea oficial Liceul „Ștefan cel Mare” din Suceava. Totodată, s-a trecut treptat la instruirea în limba română și a crescut numărului elevilor români, începând astfel o nouă etapă istorică pentru Liceul „Ștefan cel Mare” din Suceava.

4.4. Dominarea limbii germane la Gimnaziul Superior de Stat din Rădăuți (1872-1918)

Către anul 1869, în Bucovina erau doar două gimnazii pentru băieți (în Cernăuți și Suceava), precum și Școala Reală Superioară Ortodoxă din Cernăuți. Lipsa unei școli medii se resimțea mai ales în zona Rădăuțului, situată la distanță mare de Cernăuți și Suceava. În perioada 1857-1865, prefect al districtului Rădăuți a fost românul Mihai Pitei, care a depus eforturi susținute pentru deschiderea unor școli primare în satele românești din district. Mihai Pitei a reușit să înființeze în 1864 un fond școlar. Scopul acestei fundații era de a construi un edificiu în orașul Rădăuți, în care să fie adăpostită primăria, o școală primară completă și un gimnaziu inferior de 4 clase [325, p. 7; 176, p. 21]. În 1866 prefectul Mihai Pitei a preluat o altă funcție, iar cauza sa pentru înființarea unui gimnaziu la Rădăuți a fost continuată de noul prefect Orest Renei de Herșeni. Către anul 1870, capitalul fondului școlar ajunsese la suma de 60 mii de florini [255, p. 109].

La 22 februarie 1871, consiliul local al orașului Rădăuți a adoptat o adresare către baronul Felix Pino, președintele Bucovinei, prin care se cerea înființarea unui gimnaziu la Rădăuți. Demersul s-a bucurat de succes și la 15 august 1871 a fost emis un ordin imperial, prin care se aproba înființarea unui gimnaziu real inferior de stat în orașul Rădăuți [330, p. 478-479].

La 22 august 1871 a fost emis un ordin ministerial, prin care se preciza că, primăria orașului Rădăuți trebuia să pună la dispoziție o clădire corespunzătoare pentru gimnaziu, să întrețină edificiul școlii, să aibă grijă de iluminarea și încălzirea clădirii școlare, să procure mobilier și să remunereze un servitor [176, p. 22]. În ședința din 7 septembrie 1871, consiliul local a acceptat prevederile înaintate de guvern. Această decizie a fost confirmată de administrația districtului Rădăuți la 7 martie 1872 [255, p. 110]. La 21 aprilie 1872 s-a încheiat contractul cu Ministerul Agriculturii privind închirierea edificiului fostului spital al hergheliei din oraș, până în 1890. Comunitatea locală a alocat suma de 5 mii de florini pentru lucrările de amenajare a clădirii respective [142, p. 20].

Inaugurarea oficială a Gimnaziului din Rădăuți s-a produs la 1 octombrie 1872. În primul an de studiu au învățat 75 de elevi (43 germani, 14 polonezi, 12 români și 6 ruteni) [255, p. 111]. În anul școlar 1875/76, Gimnaziul din Rădăuți avea deja patru clase inferioare, frecventate de 132 de elevi. În următorii 5 ani, însă, numărul elevilor a stagnat din cauză că nu au fost deschise și clase gimnaziale superioare (vezi tabelul nr.45). Deși se afla în partea centrală a Bucovinei, unde populația dominantă era românească, Gimnaziul din Rădăuți a funcționat cu instruire doar în limba germană.

În primii ani, Gimnaziul din Rădăuți a activat ca o școală secundară reală, cu predarea obligatorie a desenului în toate cele patru clase și a limbii franceze, din clasa a III-a. În primele două clase, elevii aveau săptămânal câte 8 ore de latină. Începând cu clasa a III-a, elevii aveau

numai câte 6 ore de latină, în schimb trebuiau să învețe câte 6 ore de greacă, respectiv câte 5 ore de franceză. Acest program școlar s-a păstrat până în 1878/79 [326, p. 6]. La 30 iunie 1878 a fost emis un ordin ministerial de transformare a 19 gimnazii reale în gimnazii clasice. Începând cu anul școlar 1878/79, elevii de la această școală medie au fost obligați să învețe limba greacă, iar franceza s-a predat doar ca obiect facultativ [255, p. 113]. În 1877, directorul gimnaziului avea un salariu de 2 mii de florini anual, iar 6 învățători aveau în total 6125 de florini. Directorul mai primea un adaos de activitate de 140 florini, iar cei 6 învățători – câte 200 de florini fiecare, în total 1340 de florini [6, f. 47].

Autoritățile centrale au susținut solicitările de deschidere a claselor superioare la acest gimnaziu, dar costurile suplimentare nu trebuiau să fie suportate de stat. La 30 ianuarie 1879, consiliul local a adoptat o decizie de finanțare parțială a claselor superioare. Totodată, s-a solicitat Dietei Bucovinei să se aprobe o subvenție și din partea autorităților provinciale [176, p. 25].

Dieta Bucovinei a hotărât, în ședința din 15 iulie 1880, să acorde anual statului suma de 3 mii de florini, pentru a susține un gimnaziu superior la Rădăuți, dar cu condiția ca și în clasele superioare de la acest gimnaziu limba română să fie predată ca obiect obligatoriu pentru elevii români [325, p. 18]. La 12 septembrie 1880, orașul Rădăuți a fost vizitat de împăratul Franz Josef I. El a sprijinit înființarea claselor superioare la Gimnaziul din Rădăuți, iar deja la 18 octombrie 1880 a fost emis un ordin împăărătesc de completare a gimnaziului cu clase superioare [325, p. 19].

Din anul școlar 1884/85, Gimnaziul din Rădăuți a funcționat cu 8 clase complete. Din anul 1885 s-au susținut și primele examene de maturitate. În perioada 1885-1896, la aceste examene s-au înscris 376 de candidați, 332 susținând examenele de maturitate [325, p. 74-75]. În primii ani, printre absolvenți erau și mulți elevi români. Numai în anii 1885, 1887 și 1888, examenele de maturitate au fost susținute de 46 de elevi, dintre care 20 de români [330, p. 480]. În decursul anilor 1885-1900, gimnaziul rădăuțean a fost absolvit de 73 de elevi români [141, p. 343].

După deschiderea claselor superioare, programul școlar a suferit unele modificări neesențiale [285, p. 92-93]. Din primul an școlar, limba română a fost predată ca obiect opțional și pentru elevii, care nu erau de naționalitate română. Totuși, acest curs de română a fost frecventat în medie doar de cca. 20-30 elevi de alte naționalități. În anul școlar 1894/95, de exemplu, 305 elevi au frecventat orele de gimnastică, 114 au învățat muzica, 45 - franceza, 30 - româna, 22 - stenografia și 16 - desenul [325, p. 77]. Peste un deceniu, în 1906/07, 48 de elevi de etnie română au studiat româna ca obiect relativ obligatoriu, 40 de elevi de alte naționalități au învățat româna ca obiect opțional [14, f. 15]. În ultimii ani de stăpânire austriacă, la Gimnaziul din Rădăuți era în vigoare un orar școlar, din care reiese că elevii aveau cele mai multe ore de limbi clasice. În toate clasele se predau săptămânal 49 ore de latină, 28 de greacă, 26 de germană. Limba română era obiect

obligatoriu doar pentru elevii români. În toate cele 8 clase erau predate 244 de ore pe săptămână (vezi tabelul nr.46).

Majoritatea profesorilor de la Gimnaziul din Rădăuți au fost germani, evrei, polonezi, care erau vorbitori de germană. Români erau doar profesorii, care predau limba română și religia ortodoxă, și foarte rar, care să predea și alte obiecte. În perioada 1872-1914, Gimnaziul din Rădăuți a avut trei directori, toți germani. Ernst Rudolf Neubauer a fost director al gimnaziului din 1872 până în aprilie 1883. Profesorul Heinrich Klauser s-a aflat în fruntea acestei instituții de învățământ aproape 12 ani, din august 1883 până în 1895. Gabriel von Mor a preluat conducerea Gimnaziului din Rădăuți la 3 martie 1895 și a condus această școală secundară până la declanșarea războiului [254, p. 92].

În primii 25 de ani de activitate, la Gimnaziul din Rădăuți au activat 3 directori, 29 de profesori și învățători titulari, 16 învățători suplinitori și 9 învățători alăturați, în total 57 de cadre didactice, cei mai mulți fiind de naționalitate germană. Din aceștia, 13 au activat peste 10 ani, iar 2 profesori – mai mult de 20 de ani [325, p. 55]. Din 45 de profesori și învățători titulari și suplinitori, care au activat în perioada 1872-1897, doar 14 erau originari din Bucovina [354, p. 119]. În această perioadă, la Gimnaziul din Rădăuți au predat doar câțiva profesori și învățători români, printre care Ioan Chelariu, Ilie Carauș, Ioan Procopovici, Eugen Maximovici, Constantin Procopovici, Severin Procopovici [325, p. 56-64]. Învățătorii de religie erau salariați de către comunitățile religioase respective. În 1893, bunăoară, Fondul Bisericesc a plătit învățătorului de religie ortodoxă Ioan Chelariu suma de 1450 de florini [9, f. 19].

În 1914, la instituția principală a Gimnaziului din Rădăuți activau 12 profesori titulari, dintre care jumătate din diferite localități bucovinene, și 7 învățători suplinitori, toți originari din Bucovina. La instituția principală a gimnaziului lucrau atunci 26 de cadre didactice, inclusiv doar 4 români [285, p. 97-98].

După înființarea claselor superioare, numărul elevilor de la Gimnaziul din Rădăuți a depășit cifra de 200. În anii 1895-1900, dar și în ultimii ani din ajunul războiului, la acest gimnaziu au învățat anual mai mult de 400 de elevi [254, p. 93]. Majoritatea elevilor de la gimnaziu au fost vorbitori de germană. În perioada 1872-1896, din numărul total de elevi, 58,4% au fost vorbitori de germană, 24,7% români, 10% polonezi. După confesiuni, cei mai mulți elevi au fost romano-catolici (32,4%), mozaici (28,7%) și ortodocși (28,3%) [325, p. 79]. Din totalul elevilor, 27,7% erau fii de funcționari, 20,1% - de comercianți, 17,3% - de proprietari, 15,8% - de meseriași, 12% erau fii de preoți, 3,9% - fii de militari, 3,2% - din alte păături sociale [325, p. 80-81].

Cei mai mulți elevi au plătit taxe de școlarizare, dar au fost și mulți elevi săraci, care au fost scutiți de această taxă. Doar în perioada 1872-1896, elevii de la acest gimnaziu au achitat pentru

studii suma totală de 72209 florini [285, p. 100-101]. Totodată, unii elevi au beneficiat de diferite burse sau ajutoare materiale. Către anul școlar 1884/85, elevilor de la Gimnaziul din Rădăuți se acordau 12 burse pe an. Grație eforturilor directorului Heinrich Klauser, la 2 februarie 1884 a fost creată *Societatea pentru susținerea elevilor săraci vrednici de la Gimnaziul din Rădăuți*. Pe parcursul anilor 1885-1896, această asociație a susținut elevii cu 5008 florini. Până în 1895, numărul bursei acordate de această societate a ajuns la 7 pe an. În total, în anul școlar 1895/96, elevii de la Gimnaziul din Rădăuți au obținut 26 de burse în valoare totală de 1633 de florini și 13 crăiței [325, p. 47-51].

În ultimul deceniu dinaintea războiului, circa jumătate din elevii școlii erau evrei, vorbitori de germană. Anual își făceau studiile la acest gimnaziu și cca. 50-60 de elevi români. Doar în perioada 1895-1901, s-au înscris în fiecare an cca. 75-80 de elevi români (vezi tabelul nr.45). Bunăoară, în anul școlar 1890/91, din 243 de elevi, 141 au fost vorbitori de germană, față de 56 români [8, f. 22], iar în anul școlar 1895/96, din 406 elevi ai Gimnaziului din Rădăuți, doar 77 erau români [10, f. 29-30]. Peste un deceniu, în anul școlar 1906/07, la acest gimnaziu au învățat 342 de elevi, dintre care 285 vorbitori de germană și 50 români [14, f. 12-13]. Numărul mic de elevi români se explică prin refuzul autorităților de a introduce la acest gimnaziu instruirea și în limba română, deși școala se afla în districtul cu cea mai numeroasă populație românească.

În perioada 1872-1914, la Gimnaziul din Rădăuți s-au înscris anual în total 12676 de elevi (în medie circa 300 de elevi pe an), dintre care 5445 (43%) au fost evrei, 3783 (29,8%) etnici germani, 2234 (17,6%) români, 704 (5,5%) polonezi, 438 (3,5%) ruteni, iar după confesiuni, 5445 (43%) au fost mozaici, 3477 (27,4%) romano-catolici, 2564 (20,2%) ortodocși, 780 (6,1%) protestanți, 300 (2,4%) greco-catolici, 76 armeni catolici, 42 armeni ortodocși [176, p. 72-73].

Edificiul Gimnaziului din Rădăuți a fost pus la dispoziția orașului până la 1 mai 1890, dar de la 1 mai 1875 autoritățile locale trebuiau să plătească anual pentru chirie suma de 620 de florini. După expirarea contractului de închiriere cu Ministerul Agriculturii, clădirea gimnaziului a fost răscumpărată de Fondul Bisericesc la prețul de 47600 florini. Deoarece primăria Rădăuțului nu dispunea de suma necesară pentru procurarea localului respectiv, până în 1895 a plătit anual pentru chirie suma de 1000 florini Fondului Bisericesc, apoi – câte 1700 florini [176, p. 34-35].

La începutul anilor '90, autoritățile locale au amenajat câteva cabinete noi, pentru a înființa secții paralele. În acest scop au fost utilizate cele două edificii din curtea clădirii principale. La 6 aprilie 1892, consiliul local a consimțit ca sala de gimnastică să fie mutată în edificiul sud-estic din curte. În vara anului 1895, în al doilea edificiu din curtea școlii a fost amenajată o sală de desen și un nou cabinet, iar în clădirea principală au fost realizate unele modificări, pentru a permite lărgirea spațiului școlar [255, p. 127]. După modificările realizate în anii 1892-1896,

primăria orașului Rădăuți nu a mai dispus de surse financiare suficiente, pentru a efectua reparații capitale la edificiul gimnaziului. Abia în primăvara anului 1914 guvernul a decis să acorde suma de 80 mii de coroane în acest scop, dar izbucnirea războiului a zădărnicit realizarea acestor reparații [176, p. 36].

Pe parcurs s-a îmbunătățit și baza materială a Gimnaziului din Rădăuți. Pe lângă biblioteca școlară, la gimnaziu au fost create cabinete de fizică, științele naturii și matematică. Biblioteca școlară cuprindea o secție pentru corpul didactic și alta pentru elevi. Secția de zoologie a primit în 1892 o colecție valoroasă de fluturi de la profesorul Alfred Pawlitschek, iar cabinetul de fizică a obținut în 1889 un număr mare de aparate de la fosta Școală reală din Siret [325, p. 42-43].

În 1895 au fost create cabinete noi de matematică și arheologie. Pentru bibliotecă și cabinetele școlare era responsabil un custode, de regulă profesorul, care predă obiectul respectiv. În 1899, biblioteca școlii dispunea de 1623 de volume. Marea majoritate a cărților erau în germană, dar erau și volume în română ale autorilor Dimitrie Cantemir, Costache Negruzzi, Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu, Nicolae Bălcescu, George Coșbuc. În bibliotecă mai exista literatură didactică, manuale școlare, regulamente, gramatici, dicționare, enciclopedii, ziare și reviste [290, p. 42-43]. În 1914, biblioteca profesorilor avea 3708 volume, iar cea a elevilor – 1744. Tot atunci mai exista o colecție de cărți Sosnovici (1035 volume), biblioteca Asociației de ajutorare a gimnaziștilor (1549 volume) și o colecție de programe (9163 de exemplare) [290, p. 43].

Până în 1910, elevii români de la Gimnaziul din Rădăuți au studiat toate obiectele în germană, cu excepția orelor de română și religie ortodoxă. Românii din zona Rădăuțului au revendicat învățământ secundar în limba maternă, dar acest deziderat s-a realizat doar după aproape 4 decenii de funcționare a școlii. Primul pas în această direcție s-a realizat în 1900, când s-a constituit *Societatea Internatului de băieți români ortodocși din Rădăuți*. În iulie 1902, societatea respectivă a procurat în apropiere de gimnaziu un teren la prețul de 7300 de coroane. Fondul Bisericesc a donat în 1904 un alt teren, pe care s-a construit, în vara anului 1905, un internat pentru băieți români, inaugurat la 1 septembrie cu peste 30 de elevi [176, p. 40]. După deschiderea acestui internat, reprezentanții românilor au revendicat crearea la Gimnaziul din Rădăuți a unor clase paralele cu instruire în română. Consiliul Școlar provincial, în ședința din 14 mai 1909, a susținut aceste revendicări. La începutul anului 1910, comitetul internatului de băieți români a decis să lărgască clădirea edificiului, pentru a adăposti și clasele paralele românești.

Ministerul de resort a decis, la 4 iulie 1910, deschiderea claselor paralele române, începând cu 1 septembrie 1910 [255, p. 130]. Primii doi profesori ai secției române au fost Vasile Cârdeiu și Calistrat Șotropa, iar în octombrie au mai venit Leonida Bodnarescul, care a devenit diriginte, și Emanoil Isopescul. La începutul anului școlar 1910/11, în clasa pregătitoare și în clasa I-a s-au

înscris 153 de elevi, iar la sfârșitul anului școlar au rămas 115, toți români ortodocși [64, 1910/1911, p. 34].

Deși toți elevii din secția paralelă a Gimnaziului din Rădăuți erau români, doar o parte din obiecte (româna și latina, matematica și religia ortodoxă) au fost predate în română. Totodată, orele de germană au fost mărite până la 8 pe săptămână, în clasa pregătitoare, și 6 pe săptămână, în clasele I-a și a II-a, urmând ca din clasa a III-a să se învețe câte 4 ore săptămânal [176, p. 44].

În vara anului 1911, *Societatea Internatul de băieți români ortodocși din Rădăuți* a construit un nou edificiu, care cuprindea 2 clase, sala de gimnastică și capela școlară. În anul școlar 1913/14 existau câte două secții paralele pentru clasele I-III și o singură secție în clasa IV-a. În septembrie 1913, în 4 clase gimnaziale și în clasa pregătitoare a filialei româno-germane a Gimnaziului din Rădăuți erau înscriși 236 de elevi, toți români ortodocși [18, f. 31]. În 1913, la secția românească a gimnaziului învățau 33 de copii din orașul Rădăuți, 31 din Horodnicul de Sus, 17 din Horodnicul de Jos, 11 din Frătăuții Vechi, 10 din Bilca, câte 8 - de la Sucevița și Volcineț, câte 7 - de la Gălănești și Volovăț, câte 6 – de la Costișa și Vicovul de Sus [236, p. 181-182].

La 10 aprilie 1914, prin ordin ministerial, s-a decis transformarea claselor paralele în Secția româno-germană a Gimnaziului din Rădăuți și crearea claselor superioare, din anul școlar 1914/15 [120, nr. 3138, 1914, p.5]. Secția românească a gimnaziului a stabilit legături cu românii din afara Bucovinei, fiind vizitată de profesori și elevi ai Școlii Normale „Vasile Lupu” din Iași și ai Gimnaziului din Huși, de profesorii ardeleni Onisifor Ghibu și Iuliu Maior [142, p. 23].

Dirigintele Leonida Bodnarescul a înființat și o bibliotecă școlară, donând în acest scop propria sa bibliotecă. În 1914, biblioteca profesorilor de la secția româno-germană a gimnaziului dispunea de 728 de volume, iar biblioteca elevilor – 505. În cadrul secției exista și o *Biblioteca pauperum*, cu manuale și volume de literatură didactică, pe care elevii le puteau împrumuta pentru un an de zile. Din 210 elevi înscriși atunci la școală, 184 au solicitat 1334 de volume, iar de la *Biblioteca pauperum*, 206 elevi au împrumutat 616 cărți didactice [290, p. 43].

În anul școlar 1913/14, în secția româno-germană învățau 215 elevi, inclusiv 10 fete. În clasa pregătitoare erau 25 de elevi. La această secție activau dirigintele Leonida Bodnarescul, profesorii titulari Emanuil Isopescul, Nicolae Bucaciuc, Dimitrie Repta și Teodor Zub, învățătorii suplinitori Teodor Huțan, Alexandru Candrea, George Lupu și Sergie Șutu. Învățător la clasa pregătitoare era Mihai Vicol, iar George Urma predă lecțiile de gimnastică [285, p. 254].

În timpul războiului, Gimnaziul din Rădăuți a funcționat cu întreruperi, în anii 1914-1916. În noiembrie 1914, directorul Gabriel von Mor s-a pensionat. La 4 decembrie 1914, Ioan Chelariu era numit director al gimnaziului [255, p. 132]. În timpul primei ocupații a orașului Rădăuți, cel mai mult a suferit edificiul principal al gimnaziului, unde a staționat armata rusă. În 1914 și 1915,

mai mulți profesori și elevi din clasele superioare au fost mobilizați pe front. În 1915, la instituția principală au învățat 417 elevi, iar în 1916 – 363 de elevi. În clasele românești au învățat 137 de elevi, în 1915, și 152, în 1916 [176, p. 73]. După altă sursă, în 1914/15, clasele germane ale Gimnaziului din Rădăuți au fost frecventate de 417 de elevi (236 mozaici, 109 romano-catolici, 37 protestanți, 34 ortodocși, 11 greco-catolici). Majoritatea elevilor (371) erau vorbitori de germană, urmați de români (31), ruteni (13) și poloni (12). La filiala româno-germană au învățat 128 de elevi români [20, f. 62-63, 75].

A doua ocupație rusească a orașului Rădăuți a urmat de la 20 iunie 1916 până la 5 august 1917. Cursurile la secția română au fost reluate abia la 8 mai 1918, sub conducerea lui Dimitrie Vasilovici. La sfârșitul anului școlar 1917/18, secția româno-germană a fost frecventată de 86 de elevi, toți fiind români ortodocși din Bucovina. Anul școlar s-a încheiat la 22 septembrie. Atunci s-au organizat și primele examene de absolvire de la secția română a Gimnaziului din Rădăuți [255, p. 133].

Anul școlar 1918/19 a început la 15 octombrie 1918, în ambele secții ale gimnaziului. După raportul din 25 decembrie 1918, filiala româno-germană a Gimnaziului din Rădăuți era frecventată de 172 de elevi, toți români ortodocși. În clasele germane s-au înscris 430 de elevi (280 mozaici, 92 romano-catolici, 36 protestanți, 12 ortodocși, 7 greco-catolici). După limba maternă, 406 erau vorbitori de germană, 10 români, 7 polonezi, 5 ruteni, un ceh și un ungur [22, f. 9, 20-21].

După unire a fost reorganizat și Gimnaziul din Rădăuți. La 16 iunie 1919, secția română este declarată independentă, devenind oficial „Liceul Eudoxiu Hurmuzachi din Rădăuți”, în frunte cu directorul Emanoil Isopescu [142, p. 24]. În anul școlar 1919/20, clasele române au devenit clase principale, iar cele germane au fost transformate în paralele, trecându-se la lichidarea treptată a acestora. Deja în anul 1922, la liceul din Rădăuți existau 12 secții românești și numai 6 germane.

4.5. Activitatea altor gimnazii din Bucovina

La sfârșitul sec. al XIX-lea - începutul sec. XX, în principalele orașe din Bucovina au fost deschise și alte gimnazii pentru băieți, cu instruire în germană sau parțial și în alte limbi. Prin rezoluția din 31 august 1898, împăratul Franz Josef a dispus înființarea unui gimnaziu la Siret, cu instruire în germană, acceptând ca această școală să îi poarte numele, cu denumirea oficială de Gimnaziul de Stat Inferior „Franz Josef” din Siret [88, I, 1906/07, p. 55]. Inaugurarea gimnaziului a avut loc la 9 septembrie 1899. În primul an școlar, la acest gimnaziu au activat 7 cadre didactice și s-au înscris 115 elevi. În următorii ani a fost deschisă câte o clasă nouă, iar numărul elevilor a crescut constant, depășind în 1904/05 cifra de 300 de școlari (vezi tabelul nr.52).

Programul de învățământ la această școală a fost asemănător ca la alte gimnazii clasice, toate obiectele fiind predate în germană. Limbile română și ucraineană au început să fie predate ca obiect relativ obligatoriu, din anul școlar 1905/06. Lecțiile de gimnastică s-au predat doar după finalizarea sălii de gimnastică, din anul 1903. Franceza s-a studiat ca obiect neobligatoriu, începând cu anul școlar 1905/06 [88, I, 1906/07, p. 56].

În 1900 a fost înființat un internat pentru elevii evrei. Catehetul Petru Popescul a fondat în 1902 un internat pentru elevii români, susținut de Societatea „Școala Română”. În același an s-a deschis un internat și pentru elevii ucraineni. Directori la internatul român au fost Toader Olar și Petru Popescul. În 1903, pentru Gimnaziul din Siret s-a construit o sală de sport și 4 ateliere școlare [206, p. 16, 24]. La Gimnaziul din Siret s-a înființat o bibliotecă pentru corpul didactic și pentru elevi. La gimnaziu mai existau cabinete școlare pentru geografie și istorie, științele naturii, fizică și desen, care erau înzestrate cu diferite materiale didactice, utilaje și aparate școlare [88, I, 1906/07, p. 50-53].

În ultimii ani de stăpânire austriacă, elevii de la acest gimnaziu aveau în total 214 ore săptămânal în toate cele 8 clase. Elevii români și ucraineni mai învățau suplimentar câte 2 ore de limbă maternă, în fiecare clasă. Elevii aveau cele mai multe ore de latină, greacă, germană, precum și de matematică [88, VIII, 1913/14, p. 62]. La gimnaziu s-au studiat și unele obiecte în mod facultativ. În 1913/14, de exemplu, 107 elevi au frecventat orele de desen; 55 – stenografia, 50 - muzica, la muzica bisericească catolică s-au înscris 25, iar la cea ortodoxă – 43 de elevi. Franceza a fost studiată de 34 elevi, la lecțiile de română s-au înscris 14 elevi, ucraineana au învățat 25 de elevi [88, VIII, 1913/14, p. 101].

Românii și ucrainenii din zona Siretului au revendicat înființarea unor secții paralele române, respectiv ucrainene, la Gimnaziul din Siret. Astfel, la 23 octombrie 1910, la o adunare populară a ucrainenilor s-a cerut inclusiv înființarea unui curs pregătitor pentru elevii ucraineni de la Gimnaziul din Siret, cu perspectiva înființării unei secții paralele ucrainene la această școală

secundară [120, nr. 2605, 1910, p. 3-4]. Reprezentanții românilor s-au pronunțat împotriva creării unei secții paralele ucrainene la Gimnaziul din Siret. Într-o adresare se arăta că, din 1906 până în 1912, la acest gimnaziu au învățat numai 230 de elevi ruteni, dar peste 300 de români [124, nr.11, 1912, p. 167]. La rândul lor, românii au cerut deschiderea unei secții românești la acest gimnaziu. La 16 octombrie 1912, mai mulți deputați români din Dieta Bucovinei, au cerut printr-o interpelare, să se activeze la Gimnaziul din Siret clase paralele cu limba de predare românească [110, 1912, anexa 198]. Totuși, până la izbucnirea războiului, Gimnaziul din Siret au rămas o instituție cu instruire doar în limba germană.

În perioada 1899-1919, Gimnaziul din Siret a avut 6 directori și 71 de profesori. Directori ai școlii au fost Anton Paul (1899-1910), Josef Jenko (1910-1911), Hermann Rump (1912-1914), Michael Babor (1914-1915 și 1918-1921), Romuald Würzer (1915-1916) [354, p. 119].

La Gimnaziul din Siret, limba română a fost predată de profesorii Orest Dluzanschi, Lazăr Vicol, Eusebiu Sorocean, Alexie Procopovici, Aurelian Moldovan, Liviu Marian și Leontie Teodor. Limba ucraineană a fost predată de profesorii Wladimir Dombrowski și Silwester Jariczewski [253, p. 167]. În anul școlar 1913/14, la acest gimnaziu activau 14 profesori și învățători titulari, dintre care 7 din Bucovina, 5 din Galiția, precum și 5 învățători suplinitori, toți fiind din Bucovina [285, p. 116-117]. Din 1905, la acest gimnaziu au învățat anual mai mult de 180 de elevi de naționalitate evrei, ei reprezentând cca. 53-55% din totalul elevilor. Anual au învățat la această instituție școlară și cca. 50 de elevi români, iar numărul elevilor ucraineni ajungea la 35-40 în fiecare an (vezi tabelul nr.52).

În anul școlar 1906/07, numărul elevilor ajungea la 342. După limba maternă, 235 (68,7%) erau germani, 52 (15,2%) români, 41 (12%) ucraineni și 14 polonezi [14, f. 12]. După locul de naștere, 85 erau din Siret, 213 din alte localități bucovinene, 32 din Galiția, 9 din România. Cei mai mulți elevi aveau vârste cuprinse între 14 și 19 ani, dar 17 elevi erau mai în vârstă de 22 de ani [88, I, 1906/07, p. 63-66]. În anul școlar 1913/14, la Gimnaziul de Stat din Siret învățau 364 de elevi. După limba maternă, 267 erau germani, 50 români, 32 ucraineni, 11 polonezi [20, f. 38]. În semestrul I al anului școlar 1913/14, numai 86 de elevi au plătit taxă de școlarizare, iar 23 de elevi au obținut burse diferite în sumă totală de 3278 de coroane [88, VIII, 1913/14, p. 100-101]. În 1913, la acest gimnaziu studiau 46 de elevi români, 42 fiind din districtul Siret, cei mai mulți din Tereblecea (12), orașul Siret (8), din satele Mușenița și Oprișeni (câte 5) [236, p. 183].

În timpul războiului, Gimnaziul din Siret a activat cu întreruperi. În decembrie 1917, soldații ruși au incendiat clădirea școlii. În februarie 1918, în oraș au revenit autoritățile austriece, dar procesul de învățământ la gimnaziu nu a fost reluat din cauza clădirii distruse [253, p. 168]. Elevii au revenit la Gimnaziul din Siret abia la începutul anului 1919, dar au învățat în clădirea școlii

primare de băieți din oraș. Anul școlar 1918/19 s-a încheiat la 31 iulie 1919, când s-au susținut și ultimele examene de absolvire. Gimnaziul german din Siret a dat 12 promoții cu un total de 336 de elevi [206, p. 16, 19-23]. La 19 noiembrie 1919 a fost emisă o ordonanță, prin care se dispunea transformarea gimnaziului german din Siret într-un liceu românesc, cu numele oficial „Liceul de Stat din Siret”.

În anul școlar 1898/99, la Gimnaziul nr.I din Cernăuți s-a format o clasă paralelă românească, în care aproape toți elevii erau români, dar majoritatea obiectelor erau predate în germană. Peste doi ani existau deja 3 grupe paralele românești. Odată cu înființarea acestor secții, a crescut numărul elevilor români de la acest gimnaziu (de la 137 în 1897/98, la 237 în 1900/01) [286, p. 25]. La 1 aprilie 1901 a fost emis un ordin ministerial de înființare, începând cu anul școlar 1901/02, a unei filiale germano-române, la care să fie transferate 4 clase inferioare germane și 4 clase paralele române [322, p. 4].

Filiala germano-română a Gimnaziului nr.I a fost adăpostită într-o clădire din piața Austria, care a fost adaptată pentru necesitățile de învățământ. Primăria orașului Cernăuți a arendat acest edificiu pentru o perioadă de 10 ani și a amenajat clădirea pentru școală. Profesorul Ioan Bumbac a fost numit conducător al filialei școlare în probleme pedagogice și didactice. Deschiderea filialei germano-române a Gimnaziului nr.I din Cernăuți a avut loc la 4 septembrie 1901 [286, p. 25]. Corpul didactic al filialei germano-române a fost constituit din profesorii Ioan Bumbacu, Teodor Bujor și Gherasim Buliga, învățătorii titulari Alexandru Buga, Radu Sbiera, Aurel Polonic și 4 învățători suplinitori [322, p. 16]. Ei au predat ore atât în clasele germane, cât și în cele paralele germano-române. După decesul lui Ioan Bumbacu, la 25 mai 1902, profesorul Teodor Bujor a fost înputernicit să conducă această filială școlară. Programul de învățământ era asemănător cu cel de la Gimnaziul din Suceava.

Această filială școlară a activat timp de 5 ani școlari. În această perioadă numărul elevilor nu s-a modificat semnificativ, dar a scăzut numărul elevilor români (de la 201, în 1901/02, la 149, în 1905/06) – vezi tabelul nr.47. Scăderea elevilor români s-a produs din cauza existenței doar a claselor inferioare la această sucursală școlară. Absolvenții clasei a IV-a reveneau la sediul principal al gimnaziului pentru a-și continua studiile în clasele superioare. În septembrie 1903 a fost înființată o clasă pregătitoare română, unde elevii aveau cele mai multe ore de germană și română [253, p. 170].

La începutul sec. XX, mai mulți deputați bucovineni au revendicat înființarea unor gimnazii noi, mai ales la Cernăuți. La 20 martie 1902, deputatul Florea Lupu a prezentat în Parlament un raport despre starea școlilor secundare din Bucovina comparativ cu alte provincii austriece. El demonstra că, în Bucovina erau cele mai aglomerate gimnazii din Austria. În 1901, în 5 gimnazii

din Bucovina învățau 2954 de elevi, în medie câte 591 de elevi la un gimnaziu. În alte provincii austriece, numărul mediu al elevilor la un gimnaziu varia de la 239 (în Boemia) până la 365 (în Kraina). Atunci în toate provinciile austriece erau 322 de școli secundare cu un contingent de 109888 de elevi [119, vol. XXX, p. 130-132], adică la o școală reveneau în medie cca. 341 de elevi. Florea Lupu a cerut să fie creat un gimnaziu separat pentru elevii români din Cernăuți și deschiderea claselor superioare cu instruire în română la această instituție și la Gimnaziul din Suceava [119, vol. XXX, 1902, p. 147].

Dezideratul românilor s-a realizat abia în 1906. La 29 aprilie 1906 era emisă o ordonanță împărătească, prin care se decidea transformarea filialei germano-române în Gimnaziul de Stat nr.III din Cernăuți, începând cu 1 septembrie 1906. La 10 august 1906, Teodor Bujor era numit în funcția de director al Gimnaziului de Stat nr.III germano-român din Cernăuți [322, p. 10-11]. În următorii ani școlari au fost deschise clasele superioare de a VI-VIII-a, astfel că începând cu anul școlar 1909/10, Gimnaziul nr.III germano-român din Cernăuți a devenit complet, cu 8 clase germane și 8 clase germano-române. În clasele inferioare au fost create și secții paralele.

În anul școlar 1909/10, când s-au susținut și primele examene de maturitate, la acest gimnaziu activau directorul Teodor Bujor, 9 profesori și 8 învățători titulari, 12 învățători suplinitori și 5 învățători alăturați, iar Mihai Vicol predă lecții în clasa pregătitoare [84, I, 1909/10, p. 22-25]. La Gimnaziul nr.III aveau ore 42 de cadre didactice, dintre care 22 de români [254, p. 99].

Planul de învățământ de la acest gimnaziu era puțin diferit pentru elevii români și de alte etnii. În clasele germane, româna era predată câte 2 ore pe săptămână în clasele inferioare și câte 3 ore în cele superioare. Totuși, doar elevii români învățau în mod obligatoriu româna, pe când ceilalți elevi studiau acest obiect doar opțional. În anul școlar 1906/07, de exemplu, 204 elevi au frecventat lecțiile obligatorii de română, iar alți 35 de elevi au învățat opțional acest obiect [14, f. 15]. Elevii din clasele inferioare germano-române aveau în primele două clase, câte 5 lecții de germană și 4 de română pe săptămână, iar în următoarele două clase, câte 4 de germană și 3 de română. În schimb, în clasele superioare, toți elevii aveau câte 3 ore de germană și 3 ore de română [84, I, 1909/10, p. 27].

Elevii români din clasele inferioare învățau româna din manualele autorilor Eusebie Popovici, Ștefan Ștefureac, Gherasim Buliga și Dionisie Simionovici. În clasele superioare, elevii studiau literatura veche și modernă românească din manuale, elaborate de autori din România. Elevii de alte naționalități, care învățau româna ca obiect opțional, se foloseau de manualul în germană a lui Victor Olinschi, de cartea de citire, vol. I-IV, a lui Ștefan Ștefureac [84, I, 1909/10, p. 33-34].

La sfârșitul anului școlar 1913/14, la acest gimnaziu activau 20 de profesori și învățători titulari, dintre care 10 erau de naționalitate română. Din totalul acestor profesori, 16 erau născuți

în Bucovina, inclusiv 6 în orașul Cernăuți, doi erau din Galiția și doi din România. La această instituție școlară mai lucrau 19 învățători suplinitori, inclusiv 8 români [285, p. 126, 252-253].

În primul an școlar 1906/07, la acest gimnaziu au existat 5 clase germane și 5 germano-române. Din totalul de 514 elevi, 259 erau vorbitori de germană, 218 români, 36 poloni [14, f. 12-13]. În anul școlar 1912/13 deja erau 875 elevi, dintre care 365 de români. În această perioadă, numărul elevilor din clasele germano-române a crescut de la 136 la 329, aproape toți fiind români. Și în clasele germane își făceau anual studiile cca. 50-60 de elevi români, dar numărul acestora se diminua treptat (vezi tabelul nr.47). La absolvire, elevii de naționalitate română susțineau examene și la limba română, dar erau și elevi de alte naționalități, care aveau examene la această disciplină [36, f. 30, 35].

În anul școlar 1909/10, la Gimnaziul nr. III din Cernăuți existau 21 de secții școlare (12 germane și 9 germano-române). În clasa I-a erau 4 secții, în clasele II-IV - câte 3 secții, în cele superioare – câte două secții. Numărul elevilor într-o secție școlară era de la 14-19 elevi (în clasele superioare germano-române) până la 51-55 elevi (în clase din cursul inferior) [35, f. 1, 29, 358]. Din 743 de elevi, 205 erau din Cernăuți, 416 din alte localități bucovinene, 87 din Galiția, 21 din România. În semestrul I, 270 de elevi au plătit taxa de școlarizare [84, I, 1909/10, p. 72-75].

În 1913, la Gimnaziul nr.III învățau 406 elevi români (inclusiv în clasa pregătitoare) și 25 la Gimnaziul nr.I. Din totalul acestor elevi, 221 erau din orașul și districtul Cernăuți, 90 din districtul Storojineț, 44 din Siret, 17 din districtul Rădăuți. 29 de elevi erau originari din diferite sate ucrainizate din nordul Bucovinei, unde nu existau școli primare în limba română. Cei mai mulți elevi români erau din Cernăuți (104), Mahala (23), Roșă (16), Molodia (15), Ropcea (12), Boian și Crasna Ilschi (câte 11), Broscăuții Vechi (10), Camenca și Igești (câte 8) etc [236, p. 178-181].

La Cernăuți a fost deschis Internatul Francisco-Iosefin pentru băieți români, unde erau cazați elevii din afara orașului. Anual în acest internat au locuit până la 200 de băieți români, iar în unii ani chiar era depășită și această cifră. Astfel, în 1901, în acest internat au stat 125 de băieți, în 1907 erau deja 200, iar în 1912 s-a ajuns la 260 de elevi [285, p. 128].

Clasele Gimnaziului nr.III germano-român din Cernăuți erau adăpostite în 3 clădiri diferite. În anul școlar 1909/10, în sediul central al gimnaziului din piața Austriei se aflau 11 secții școlare, în filiala din Reitschulgasse învățau elevii din clasa pregătitoare și din 7 secții ale claselor I-II-a, iar în sucursala de la școala medie agricolă erau instruiți elevii din 3 secții ale claselor V-VI-a. Edificiile școlare respective se aflau la distanțe de 20-25 minute de mers pe jos, ceea ce crea anumite incomodități pentru elevi și profesori [84, I, 1909/10, p. 65, 66].

Reprezentanții românilor bucovineni au solicitat de mai multe ori să se construiască un edificiu școlar, care să asigure cu spațiu toate clasele Gimnaziului nr.III din Cernăuți. La 15

octombrie 1912, mai mulți deputați români din Dieta Bucovinei au înaintat două interpelări către autoritățile școlare provinciale, în care se arăta starea precară a edificiilor școlare, unde erau adăpostite temporar clasele Gimnaziului germano-român [110, XI, 1912, anexe 91, 113]. La 17 octombrie 1912, Comitetul provincial raporta că, se preconiza să fie procurat un teren de 4800 m² din strada Transilvaniei, unde să fie construit viitorul local al gimnaziului respectiv. Se estima o sumă de 80 mii de coroane pentru ridicarea acestui edificiu [110, XI, 1912, anexe 325]. Declanșarea războiului a împiedicat realizarea acestor lucrări, iar elevii gimnaziului au continuat să studieze în câteva edificii separate unul de altul.

În timpul războiului, profesorul Petru Popescul a condus temporar școala. Învățământul s-a desfășurat mai organizat doar în anul școlar 1915/16, când elevii au învățat în incinta Gimnaziului nr.I. Conducător al secției românești a fost atunci profesorul Radu Sbiera. Din toamna anului 1917, elevii români au fost adăpostiți în clădirea Școlii Normale [72, p. 14]. La sfârșitul anului școlar 1917/18, în clasele române ale Gimnaziului nr. III din Cernăuți au studiat 147 de elevi români [20, f. 14]. Potrivit unui raport din 3 octombrie 1918, la secția română a Gimnaziului nr. III din Cernăuți erau înscriși 157 de elevi români ortodocși, iar în clasele germane învățau 294 de elevi (276 germani, 11 români, 7 poloni), din care 241 mozaici, 28 romano-catolici, 21 ortodocși, 4 evanghelici [22, f. 2].

După unirea Bucovinei cu România, Gimnaziul de Stat nr.III germano-român din Cernăuți a fost transformat în Liceul „Aron Pumnul”. La acest liceu au rămas doar elevii și profesorii români, ceilalți elevi și profesori fiind transferați la alte școli. În 1919, Liceul „Aron Pumnul” a fost mutat în localul fostului Gimnaziu de Stat nr.I din Cernăuți, devenind cel mai important liceu din capitala Bucovinei.

La începutul sec. XX, în situația cea mai dezavantajoasă erau locuitorii din sud-vestul Bucovinei. Din cauza distanței mari de orașele, unde activau gimnaziile, doar puțini părinți își permiteau să-și trimită copiii la studii într-o școală secundară. Încă în 1899, locuitorii din zona Câmpulung și Vatra Dornei s-au adresat către autorități cu rugămintea de a fi deschis un gimnaziu la Câmpulung, cu predare în română [254, p. 102]. Autoritățile școlare austriece, însă, au aprobat crearea unui gimnaziu germano-român la Câmpulung. Ordinul ministerial din 3 octombrie 1907 stipula condițiile înființării și activității acestei școli secundare. Gimnaziul din Câmpulung urma să fie organizat conform planului de învățământ a claselor germano-române de la Gimnaziul nr.III din Cernăuți [144, p. 3].

O contribuție importantă la deschiderea acestei școli medii a avut-o și contele Franz Bellegarde, care a fost căpitan al districtului Câmpulung în anii 1904-1907 și deputat în Parlamentul austriac, în perioada 1907-1910. El a stat în vara anului 1907 la Viena și a intervenit

pe la diferite autorități imperiale, pentru a fi soluționată problema deschiderii unui gimnaziu la Câmpulung [285, p. 132].

Director al gimnaziului a fost numit profesorul Daniel Verenca. În primul an școlar 1907/08, la acest gimnaziu au activat profesorii Modest Sorocean și Dimitrie Logigan. Învățătorul Spiridon Mercheș a predat muzica, iar Ioan Ștefureac a avut lecții de desen [254, p. 102]. În 1907, la Gimnaziul din Câmpulung s-au înscris 97 de elevi, 92 absolvind clasa (72 români ortodocși și 20 vorbitori de germană) [127, vol. XV, 1908, p. 57-58]. În anul școlar 1912/13 existau deja 6 clase germano-române, frecventate de 245 de elevi. Circa 70% din elevi erau români și cca. 30% de germani și evrei (vezi tabelul nr.48). Cei mai mulți elevi români erau din Câmpulung (56) și Vatra Dornei (10), din satele Fundul Moldovii și Sadova (câte 15), Dorna Candrenilor (7), Arbore (6), Mănăstirea Humorului, Poiana Ștampei, Pojorâta și Voroneț (câte 5) [236, p. 176-177].

Aproape toți profesorii și învățătorii de la Gimnaziul de Stat din Câmpulung au fost de etnie română. Totuși, ca și la alte gimnazii germano-române din Bucovina, elevii au studiat în română doar orele de română, latină, matematică și religie ortodoxă, restul obiectelor fiind predate în germană. În anul școlar 1913/14, director al Gimnaziului din Câmpulung era Daniel Verenca, iar corpul didactic era format din 9 profesori titulari și 5 învățători suplینitori [285, p. 133].

În timpul războiului, mai mulți profesori și elevi din clasele superioare ale gimnaziului au fost mobilizați pe front, iar o parte din profesori s-au refugiat în România [47, pachet XXXIV, p. 615-616]. În anul școlar 1914/15 a fost deschisă clasa a VIII-a, iar în 1915 au fost susținute primele examene de maturitate, școala fiind absolvită de 23 de elevi [182, p.21-22]. Gimnaziul din Câmpulung a fost frecventat atunci de 164 de elevi, inclusiv 106 români, 55 vorbitori de germană [20, f. 68]. La 17 martie 1916, director provizoriu al școlii a devenit Ioan Bilețchi, iar la 7 noiembrie 1917, conducerea gimnaziului a fost preluată de Leonida Bodnarescul. La acest gimnaziu au activat mai mulți profesori români de la gimnaziile din Rădăuți, Cernăuți sau Suceava. În anul școlar 1917/18, la Gimnaziul din Câmpulung au învățat numai 138 de elevi, inclusiv 64 români, 41 germani și 33 evrei, iar în anul următor – 135, dintre care 79 români, 31 evrei, 24 germani și un polonez [144, p. 11].

După unirea Bucovinei cu România, la Gimnaziul din Câmpulung s-au întors mai mulți profesori și au avut loc ultimele examene de absolvire. Până în 1919, această instituție școlară a fost absolvită de 79 de elevi [182, p. 27]. Secretariatul pentru instrucțiunea publică a Bucovinei a emis la 17 decembrie 1918 o ordonanță, prin care la Gimnaziul din Câmpulung se introducea predarea tuturor obiectelor în română, iar germana devenea doar unul din obiectele studiate. Directorul Ioan Bilețchi raporta, la 22 decembrie 1918 că, la Gimnaziul din Câmpulung erau înscriși 138 de elevi, dintre care 78 români, 59 vorbitori de germană și un polonez [22, f. 11]. La

28 ianuarie 1919, corpul didactic a propus schimbarea denumirii Gimnaziului de Stat din Câmpulung în Liceul „Dragoș Vodă”. Această solicitare a fost aprobată, prin ordonanța din 5 martie 1919 [182, p. 24; 144, p. 14]. Astfel, după 11 ani de funcționare a Gimnaziului de Stat germano-român, pentru românii din zona Câmpulung începea o nouă etapă, de existență a Liceului „Dragoș Vodă” cu limba română de instruire.

În anul școlar 1896/97 a fost deschis un gimnaziu inferior germano-rutene în Cernăuți. Costurile pentru fondarea și întreținerea gimnaziului au fost suportate de stat, iar primăria orașului Cernăuți s-a obligat să ofere în mod gratuit un teren, unde să fie construit noul edificiu școlar. La 10 octombrie 1900 a fost emisă o nouă hotărâre imperială, prin care acest gimnaziu urma să fie transformat în unul superior [163, p. 412]. La acest gimnaziu au existat clase germane și clase paralele germano-rutene, în care unele obiecte s-au predat în ucraineană, restul în germană. În ucraineană se studia religia și muzica bisericească, matematica și limba latină. În clasele paralele inferioare, în germană se învăța la lecțiile de limbă greacă și germană, geografie, istorie și științele naturii [83, IX, 1905/06, p. 51].

În clasele germane, majoritatea elevilor erau germani și evrei, iar în clasele paralele, aproape toți elevii erau ucraineni [285, p.136]. În anul școlar 1902/03, 42 de elevi de alte etnii au învățat ucraineana ca obiect facultativ. Tot atunci, 69 de elevi au învățat poloneza, 20 - franceza, 55 - stenografia, 244 de elevi din primele două clase au frecventat orele de caligrafie, 348 de elevi au fost la orele de gimnastică [83, VI, 1902/03, p. 76-77]. Numărul elevilor de la acest gimnaziu a crescut treptat, trecând de 800, după 1910. În anul școlar 1912/13, în clasele germane de la acest gimnaziu erau înscriși 417 elevi (337 germani și evrei, 47 polonezi și 27 ucraineni), iar clasele paralele germano-rutene erau frecventate de 413 elevi, inclusiv 408 ucraineni (vezi tabelul nr.49). Perioadă îndelungată, director al acestui gimnaziu a fost profesorul Kornel Kozak. În 1914, din 20 de profesori titulari, 11 erau din Bucovina și 6 din Galiția, iar din 13 învățători suplinitori, 9 erau din Bucovina și 4 din Galiția [285, p. 137, 252].

În timpul războiului, gimnaziul și-a sistat activitatea, iar învățământul a fost reluat la sfârșitul anului 1917. În decembrie 1918, filiala germană a școlii era frecventată de 467 de elevi, inclusiv 396 vorbitori de germană. După confesiuni, majoritatea erau mozaici (311) și romano-catolici (106). La filiala ucraineană erau înscriși 318 elevi ucraineni, dintre care 158 ortodocși și 155 greco-catolici [22, f. 15]. După unirea Bucovinei cu România a fost deschis și un liceu cu predare în ucraineană. La 20 martie 1919, directorul Liceului ucrainean din Cernăuți raporta că, atunci la această școală erau înscriși 427 de copii, dintre care 423 ucraineni. După confesiuni, 242 erau ortodocși, 175 greco-catolici, 8 romano-catolici și 2 mozaici [22, f. 44]. În perioada interbelică,

liceul ucrainean din Cernăuți, cu denumirea oficială de Liceul de băieți nr. 4 „Marele Voievod Mihai”, a funcționat în localul fostului Gimnaziu nr. II germano-rutean [171, p. 70-71].

În 1904 s-a deschis un alt gimnaziu germano-ucrainean la Coțmani, în nordul Bucovinei. La acest gimnaziu au existat doar clase germano-ucrainene, la fel ca la Gimnaziul germano-român din Câmpulung. Programul de învățământ era asemănător cu cel de la Gimnaziul nr. II din Cernăuți, dar totuși mai multe obiecte s-au predat în ucraineană. În primele două clase, doar germana și religia pentru elevii romano-catolici și mozaici s-au predat în germană. În clasele a III-VIII-a, în ucraineană s-a studiat ucraineana și latina, religia pentru elevii ortodocși și greco-catolici, muzica bisericească și matematica, restul obiectelor fiind predate în germană [116, 1913/14, p. 68].

O bună parte din elevii acestui gimnaziu erau ucraineni greco-catolici, originari din Galiția. În 1906/07, la Gimnaziul din Coțmani erau instruiți 196 de elevi, inclusiv 94 din Galiția. După limba maternă, 174 elevi erau ucraineni, 11 germani, 9 polonezi și 2 cehi, iar după confesiuni, 96 erau greco-catolici, 76 ortodocși, 17 romano-catolici și 7 mozaici [14, f. 12-13]. În anul școlar 1913/14, Gimnaziul din Coțmani era frecventat de 534 de elevi, 152 fiind din Galiția. După limba maternă, 489 de elevi erau ucraineni, 34 germani, 11 polonezi, iar după confesiuni, 310 erau ortodocși, 163 greco-catolici, 39 mozaici, 21 romano-catolici. Majoritatea părinților elevilor erau proprietari de pământ sau țărani (382), urmați de servitori (28), meseriași (26), militari (23), negustori (19), învățători (19), preoți (15), lucrători zilieri (11), funcționari (9) [116, 1913/14, p. 101-103].

În anul școlar 1913/14, 92 de elevi de la gimnaziu au plătit taxe școlare, 406 fiind scutiți de această taxă. Pentru manualele școlare s-au achitat 1212 coroane, iar 6 elevi au beneficiat de burse, în sumă de 1240 coroane în fiecare semestru [20, f. 44]. În 1914, la acest gimnaziu activau 12 profesori titulari, inclusiv 7 din Galiția și doar 5 din localități bucovinene, precum și 13 învățători suplinitori, dintre care 7 din Galiția și 6 din Bucovina [285, p. 139].

În timpul războiului, Gimnaziul din Coțmani și-a sistat activitatea. Învățământul a fost reluat abia după plecarea armatei ruse din Bucovina. La sfârșitul anului 1918, la Gimnaziul de Stat din Coțmani erau înscriși numai 302 elevi (280 ucraineni, 19 germani și 3 polonezi), dintre care 218 ortodocși, 49 greco-catolici, 19 romano-catolici, 15 mozaici și un evanghelic [22, f. 4].

În 1908 s-a deschis un gimnaziu cu profil realist în orașul Gura Humorului din sudul Bucovinei. La 17 septembrie 1908, director al gimnaziului a fost numit Franz Olszewski [70, p. 3]. În comparație cu gimnaziile clasice, la acest gimnaziu real se acorda o mai mare atenție învățării limbilor moderne, franceza și engleza. Potrivit unor calcule, disciplinele din ciclul umanitar constituiau cca. 75,3% din totalul programului școlar la gimnaziile clasice și cca. 58,3% - la gimnaziile reale [377, p. 48].

Acest gimnaziu urma să fie susținut de către stat, dar comunitatea din Gura Humorului se obliga să asigure un local provizoriu pentru această școală, până în 1912; să întrețină clădirea și să suporte cheltuielile de încălzire, luminare și canalizare; să construiască un local școlar cu condiția acordării unei subvenții de la stat în valoare de 200 mii de coroane, pe parcursul anilor 1910-1919 [163, p. 417]. Din 1910, gimnaziul a funcționat într-o clădire, care fusese construită pentru școala primară de fete din oraș. Deși primăria orașului obținuse o parte din subvenția promisă, până la izbucnirea războiului nu au demarat lucrările pentru construcția unui local școlar corespunzător.

Numărul elevilor de la această școală medie a crescut de la 82, în primul an școlar, la 256, în 1912/13. Deși gimnaziul funcționa într-un district cu populație compactă românească, instruirea se realiza doar în germană. Din această cauză, aproape toți elevii erau vorbitori de germană. Din 256 de elevi (în 1913), 123 erau mozaici, 97 romano-catolici, 33 protestanți și 3 ortodocși, după limba maternă, 241 erau germani, 8 poloni, doar 6 români (vezi tabelul nr.53). La sfârșitul anului școlar 1913/14, gimnaziul era frecventat de 281 de elevi, inclusiv 36 de fete. La gimnaziu activau atunci 6 profesori titulari, 8 învățători provizorii, un învățător pentru clasa pregătitoare [285, p. 140].

În timpul războiului, o parte din profesorii și elevii gimnaziului s-au refugiat la Viena. În anul școlar 1914/15, la acest gimnaziu au studiat 251 de elevi, marea majoritate (231) fiind vorbitori de germană [20, f. 34]. Gimnaziul din Gura Humorului era frecventat de foarte puțini români, fiindcă instruirea se realiza doar în germană. Această situație, evident, nu putea să persiste și după anul 1918. În Gura Humorului a fost deschis un liceu real particular român, care, prin ordinul ministerial din 13 iulie 1920, era transformat într-un liceu român de stat. Director al liceului era numit Ambrosie Gribovici. De la 1 septembrie 1920, în toate clasele liceului era introdusă limba română ca obiect obligatoriu [70, p. 4].

Deși la începutul sec. al XX-lea mai mult de 1/3 din elevii de la gimnaziile din Bucovina erau de confesiune mozaică [285, p. 141], în perioada austriacă nu au existat școli secundare cu instruire în idiș sau ebraică. Autoritățile austriece nu i-au recunoscut pe evrei ca națiune distinctă, respectiv nu au permis instruirea în școli în limba idiș sau ebraică. Din această cauză, practic toți elevii mozaici din Bucovina erau considerați vorbitori de limbă germană, iar în gimnaziile cu instruire în germană, numărul evreilor era mai mare decât al etnicilor germani.

În 1905, comunitatea evreiască din Storojineț a decis să deschidă un gimnaziu real privat. La 19 octombrie 1906 s-a aprobat o decizie de înființare a unui gimnaziu inferior particular la Storojineț. Comunitatea evreiască se angaja să suporte toate cheltuielile pentru întreținerea acestei școli, pentru salarizarea profesorilor și să construiască un edificiu școlar propriu [160, p. 265-266].

Gimnaziul din Storojineț și-a început activitatea în 1906. Prin ordinul ministerial din 19 aprilie 1910, gimnaziul devenea superior. În primii ani de activitate, conducerea școlii a fost

asigurată de către rabinul Moritz David Gross. Din iunie 1912, gimnaziul a fost condus de profesorului Josef Markus. Începând cu clasa a III-a, la această școală s-a studiat franceza și nu s-au predat ore de limbă greacă. Fiind un gimnaziu privat al comunității evreiești, limba ebraică a fost introdusă ca obiect de studiu, câte 6 ore pe săptămână [160, p. 266-267, 269].

Numărul elevilor de la acest gimnaziu a crescut treptat, marea majoritate fiind vorbitori de limbă germană, de confesiune mozaică [18, f. 48; 19, f. 79]. Ca și în cazul gimnaziilor din Gura Humorului sau Siret, autoritățile școlare austriece nu au aprobat instruirea și în limba română, deși districtul Storojineț se afla în partea centrală a Bucovinei, unde jumătate din locuitori erau de naționalitate română [249, p. 253, 258]. Din această cauză, și la acest gimnaziu studiau foarte puțini elevi români.

În timpul războiului, învățământul la Gimnaziul din Storojineț s-a desfășurat doar în anul școlar 1915/16. După revenirea armatei ruse, o parte din elevii și profesorii gimnaziului s-au refugiat la Viena. După anul 1918, la Cernăuți a fost creat un Liceu evreiesc, iar primul director al acestei școli a fost numit Josef Markus, care până atunci a condus gimnaziul din Storojineț.

La 1 septembrie 1908 a fost emis un ordin ministerial de înființare a unui gimnaziu de stat în orașul Vijnița. La 2 ianuarie 1909 s-a hotărât, prin ordin imperial, ca acest gimnaziu să poarte numele oficial de „Kaiser Franz Josef Jubiläumsgymnasium” [163, p. 416]. Limba de instruire la Gimnaziul din Vijnița era ucraineana, germana fiind studiată doar ca obiect. Dieta Bucovinei a aprobat suma de 60 mii coroane pentru a susține construcția unui local școlar pentru acest gimnaziu. Școala a dispus de două internate, unul pentru elevii ortodocși și altul pentru cei greco-catolici [68, p. 30].

Numărul elevilor de la acest gimnaziu a crescut spectaculos (de la 130, în primul an școlar, la peste 500, în 1913). Deși gimnaziul respectiv a activat într-o localitate din Bucovina, mai mult de jumătate din elevii acestei școli și majoritatea profesorilor erau veniți din Galiția. Fiind o școală cu instruire în ucraineană, gimnaziul din Vijnița era frecventat de mulți elevi ucraineni greco-catolici, dar și evrei din Galiția, care indicau ucraineana drept limbă maternă [285, p.143-144].

În anul școlar 1915/16, Gimnaziul din Vijnița a devenit complet, cu 8 clase, tot atunci fiind susținute și primele examene de maturitate. În timpul războiului, școala a funcționat cu mai multe întreruperi. În decembrie 1918, la Gimnaziul din Vijnița studiau doar 249 de elevi, 247 declarându-se ucraineni după limba maternă [22, f. 25]. După anul 1918, Liceul din Vijnița a mai funcționat câțiva ani în ucraineană, dar numărul elevilor s-a micșorat semnificativ, fiindcă nu mai veneau la studii elevi din Galiția. În septembrie 1921 s-a luat decizia de reorganizare a acestei școli într-un gimnaziu cu 4 clase, cu limba română de instruire, care până în 1940 a funcționat cu denumirea de Gimnaziul de băieți „Petru Mușat” din Vijnița [171, p. 95].

Până în 1895, în Bucovina au activat doar trei gimnazii superioare (licee) pentru băieți, în orașele Cernăuți, Suceava și Rădăuți. În anul școlar 1894/95, la aceste gimnazii își făceau studiile 1756 de elevi, dintre care 986 germani și evrei, 447 români, 158 ruteni și 148 polonezi (vezi tabelul nr.54). În următoarele două decenii, în Bucovina au fost deschise un șir de gimnazii noi pentru băieți și a crescut rapid numărul elevilor de la aceste școli secundare. În 1902/03, în 5 gimnazii și în filiala germano-română din Cernăuți au activat 38 de clase cu 66 de secții școlare, frecventate de 3029 de elevi, inclusiv 1748 (57,8%) vorbitori de germană, 689 (22,1%) români, 381 (12,6%) ruteni, 194 poloni. După confesiuni, 1241 (41%) de elevi erau mozaici, 949 (31,3%) ortodocși, 537 (17,7%) romano-catolici, 147 greco-catolici, 119 evanghelici, 28 armeni catolici [13, f. 56-57].

Odată cu divizarea pe criterii etnice a școlilor primare, românii și ucrainenii au cerut să fie create și școli secundare, în care cel puțin o parte din obiecte să fie predate în română, respectiv în ucraineană. Autoritățile școlare din Bucovina au urmărit scopul de a păstra un echilibru între români și ucraineni, inclusiv în domeniul învățământului. De aceea, când se deschidea un gimnaziu cu instruire parțială în română, în scurt timp era creat și un gimnaziu cu instruire parțială în ucraineană.

Românii au reușit în anii 1881-1884 să deschidă secții paralele germano-române în clasele inferioare de la Gimnaziul Ortodox din Suceava. Peste 15 ani, în 1896, ucrainenii au obținut un gimnaziu germano-rutean la Cernăuți. La începutul sec. al XX-lea s-a fondat un gimnaziu germano-român în capitala Bucovinei. Însă, deja în 1904, ucrainenii au obținut al doilea gimnaziu germano-rutean, la Coțmani. În 1907 românii au obținut al treilea gimnaziu germano-român, la Câmpulung, iar în 1908 se deschidea un gimnaziu ucrainean la Vijnița. În 1910, românii au reușit să deschidă clase paralele germano-române la Gimnaziul Superior din Rădăuți. Dar, în 1912/13, ucrainenii au obținut încă un gimnaziu cu instruire în ucraineană, la Vașcăuți. Autoritățile școlare au deschis și gimnazii cu predarea obiectelor doar în germană la Siret (1899), Storojineț (1906) și Gura Humorului (1908), deși aceste orașe erau situate în partea centrală și de sud a Bucovinei, unde majoritatea locuitorilor erau români și ar fi fost firesc ca cel puțin o parte din obiecte la aceste școli medii să fie predate și în română.

În 1904/05, gimnaziile din Bucovina erau frecventate de 1819 (57%) vorbitori de germană, 706 (22,1%) români, 449 (14,1%) ucraineni, 193 poloni. Peste 5 ani, în gimnazii învățau 2729 (54,7%) evrei și germani, 1004 (20,1%) români, 968 (19,4%) ucraineni, 258 poloni (vezi tabelul nr.54). Creșterea mai rapidă a elevilor ucraineni s-a datorat atât creării gimnaziilor din Coțmani și Vijnița, cât și numărului mare de elevi ucraineni din Galiția. Bunăoară, în anul școlar 1907/08, în 8 gimnazii din Bucovina învățau 3854 de elevi, dintre care 483 originari din Galiția, cei mai mulți

fiind înscriși la Gimnaziul nr.II din Cernăuți (118), Gimnaziul nr.I din Cernăuți (109) și Gimnaziul din Coțmani (105) [127, XV, 1911, p. 58]. În anul școlar 1909/10, la 15 școli secundare din Bucovina (10 gimnazii pentru băieți, 3 licee pentru fete, Școala Reală Ortodoxă și Școala Normală din Cernăuți) erau înscriși 7420 de elevi, inclusiv 2759 evrei, 1651 români și 1383 ucraineni. Din totalul elevilor, 863 erau sosiți din Galiția, jumătate fiind evrei și jumătate ucraineni greco-catolici [134, II, nr.2, 1911, p. 37-38].

În anul școlar 1913/14, în Bucovina funcționau 13 gimnazii pentru băieți, dintre care 7 erau complete, iar în alte 4 erau deschise deja câteva clase superioare, adică liceale. Aceste gimnazii erau frecventate atunci de 6108 elevi. După limba maternă, 3136 (51,3%) de elevi erau vorbitori de germană, 1393 (22,8%) ucraineni, 1268 (20,8%) români, 292 (4,8%) poloni și 19 de alte etnii. Cei mai mulți elevi erau mozaici (2422 – 39,6%) și ortodocși (2107 – 34,5%), urmați de romano-catolici (815 – 13,3%), greco-catolici (510 – 8,3%) și protestanți (218 – 3,6%) [354, p. 121].

Deși limba germană încă era dominantă în gimnaziile pentru băieți, totuși marea majoritate a elevilor români și ucraineni învățau în clase sau secții paralele, în care aproape toți elevii și profesorii erau români, respectiv ucraineni. În 1912/13, în 4 gimnazii germano-române din Bucovina existau 25 de clase paralele române sau germano-române, în care învățau 1209 elevi, inclusiv 1126 (93,1%) români [277, p. 87]. Tot atunci, ucrainenii dispuneau de 22 de clase rutene sau germano-rutene în 4 gimnazii, frecventate de 1482 de elevi, inclusiv 1411 (95,2%) ucraineni [252, p. 89]. În anul școlar 1912/13, din 1290 de elevi români de la 13 gimnazii din Bucovina, 1126 (87,3% din total) erau concentrați în 25 de clase naționale, iar din 1490 de elevi vorbitori de ucraineană, 1411 (94,7%) studiau în 22 de clase cu instruire parțială în ucraineană [270, p. 122].

Deja în timpul războiului, la 16 februarie 1916, a fost emisă o decizie împărătească, prin care se stabilea că „la gimnazii, respectiv la secțiile cu limba germană de instruire, trebuie să se introducă, începând cu anul școlar 1916/17, în mod obligatoriu pentru toți elevii instruirea într-o a doua limbă oficială a provinciei”. Această hotărâre se baza pe o propunere a Consiliului Școlar al Bucovinei din 11 iulie 1913, care prevedea „... că viitorii funcționari, pe lângă limba germană, trebuie să cunoască la fel și o limbă oficială provincială, acest fapt ar contribui la apropierea între popoarele conlocuitoare” [340, p. 310]. Desigur, această decizie imperială a fost adoptată cu întârziere, în scopul menținerii loialității diferitor naționalități față de monarhie, și nici nu a fost aplicată în practică din cauza mersului războiului și a destrămării Austro-Ungariei, dar ea ne demonstrează că autoritățile austriece erau dispuse să soluționeze în mod pragmatic cele mai sensibile probleme din diferite provincii, cum ar fi limba de instruire în școlile primare și medii.

4.6. Concluzii la capitolul 4

Pe parcursul sec. al XIX-lea, în Monarhia Habsburgică s-a produs o dezvoltare evidentă a învățământului secundar, gimnaziile pentru băieți fiind deschise inițial în principalele orașe, apoi și în alte localități urbane din diferite provincii. Către mijlocul sec. al XIX-lea, în afară de germani, doar italienii din sudul monarhiei și maghiarii dispuneau de o rețea de școli secundare cu instruire în limba maternă. Situația s-a schimbat radical după constituirea Monarhiei Austro-Ungare. Divizarea școlilor medii pe criterii etnice s-a produs în Boemia, Moravia și Galiția, unde au fost deschise gimnazii cehe, respectiv poloneze. În anul 1914, în provinciile austriece funcționau 324 de gimnazii pentru băieți, cele mai multe cu instruire în germană (138), poloneză (72) și cehă (68). În Galiția, deși aproape jumătate din locuitori erau ucraineni, învățământul secundar a fost polonizat, abia la începutul sec. XX fiind deschise câteva gimnazii în limba ucraineană.

În decurs de mai bine de cinci decenii, numărul elevilor de la gimnaziile austriece a crescut de aproape 5 ori, contingentul de elevi fiind divers, după naționalități. În anul școlar 1913/14, la toate gimnaziile din provinciile austriece erau înscriși cca. 103 mii de elevi, dintre care, după limba maternă, 36,9% erau germani, 26,8% polonezi, 17,5% cehi, 8,9% ucraineni, 3,6% sloveni, 3,3% italieni, 1,6% sârbo-croați, 1,3% români (vezi tabelul nr. 41).

În partea ungară a Monarhiei, autoritățile de la Budapesta au promovat o politică de maghiarizare a învățământului, iar minoritățile naționale au reușit să învețe în limba maternă doar la școli confesionale. Românii din Transilvania au dispus de 4 licee și un gimnaziu cu predare în română, toate deschise până în anul 1869.

Până la mijlocul sec. al XIX-lea, în Bucovina a existat un singur gimnaziu pentru băieți, deschis în 1808 la Cernăuți, în care instruirea s-a realizat preponderent în limbile germană și latină. În a doua jumătate a sec. al XIX-lea au fost deschise doar două gimnazii noi la Suceava (în 1860) și Rădăuți (în 1872). Școlile medii s-au dezvoltat lent și aveau un număr mic de elevi, fiindcă învățământul primar era abia în proces de modernizare. În schimb, după anul 1895, în Bucovina au fost deschise un șir de gimnazii noi pentru băieți și a crescut semnificativ numărul elevilor de la aceste școli secundare.

Majoritatea gimnaziilor din Bucovina au activat în germană, doar unele obiecte fiind predate în română sau ucraineană, pentru elevii de naționalitate respectivă. În 1914, în Bucovina existau 13 gimnazii, dintre care 4 germano-române (la Cernăuți, Suceava, Rădăuți și Câmpulung), 4 germane, 2 germano-ucrainene, 2 ucrainene și unul cu predare în poloneză. În anul școlar 1913/14, 13 gimnazii pentru băieți din Bucovina erau frecventate de 6108 elevi. Contingentul elevilor era divers după limba maternă și confesiuni. Peste 50% din elevi erau vorbitori de germană, iar după confesiuni, cei mai mulți elevi erau mozaici (39,6%) și ortodocși (34,5%).

Autoritățile școlare din Bucovina au urmărit scopul de a păstra un echilibru între români și ucraineni, inclusiv în domeniul învățământului secundar. De aceea, când se deschidea un gimnaziu cu instruire parțială în română, în scurt timp era creat și un gimnaziu cu instruire parțială în ucraineană. Totuși, ucrainenii au fost mai favorizați, fiindcă ei au reușit să deschidă și două gimnazii cu instruire doar în ucraineană (la Vijnîța și Vașcăuți), unde au studiat și mulți elevi, originari din Galiția.

Românii au luptat pentru învățământ în limba maternă, grăitoare în acest sens fiind situația din cadrul Gimnaziului Ortodox din Suceava. În anii 1881-1884, la acest gimnaziu au fost deschise secții paralele, cu limba română de instruire, pentru clasele I-IV, dar abia peste două decenii, începând cu anul 1902, secții paralele româno-germane au fost formate și pentru clasele superioare. Profesorii de la acest gimnaziu au elaborat manuale în română pentru diferite obiecte sau au tradus manuale din germană. Societatea „Școala Română” din Suceava a contribuit cu sume importante pentru susținerea elevilor săraci, pentru tipărirea manualelor sau întreținerea unui internat pentru elevii, veniți de la sate.

Gimnaziul din Rădăuți, deși activa în districtul cu cea mai numeroasă populație românească, timp de aproape patru decenii a funcționat cu instruire doar în germană. Abia în 1910 s-au deschis și clase paralele româno-germane, ceea ce a contribuit la creșterea rapidă a numărului de elevi români de la această instituție de învățământ în ajunul izbucnirii războiului. Gimnaziile din Siret, Storojineț și Gura Humorului au funcționat doar în limba germană, deși aceste orașe erau situate în partea centrală și de sud a Bucovinei, unde majoritatea locuitorilor erau români.

Deși în Bucovina încă nu existau gimnazii cu limba română de instruire, majoritatea absolută a elevilor români de la cele patru gimnazii mixte erau divizați în 25 de clase paralele române sau germano-române, în care învățau 1209 elevi, inclusiv 1126 (93,1%) români. Corpul didactic pentru aceste clase era de naționalitate română, iar cele mai multe obiecte se predau în română. Situația era similară și în cazul elevilor de naționalitate ucraineană. Pe această cale se producea naționalizarea treptată a învățământului secundar, după ce au fost divizate pe criterii etnice majoritatea școlilor primare mixte. În gimnaziile germano-române au fost instruiți mulți tineri români din Bucovina, care ulterior și-au continuat studiile la diferite universități ori s-au încadrat la serviciu în școli, au prestat diferite meserii, au activat la diferite ziare, societăți culturale sau în cadrul unor partide politice, contribuind la deșteptarea națională a românilor bucovineni.

5. FUNCȚIONAREA ALTOR TIPURI DE ȘCOLI SECUNDARE

5.1. Școlile reale din Bucovina

Până la mijlocul sec. al XIX-lea, în Monarhia Habsburgică au existat puține școli secundare cu profil real, iar cei mai mulți copii își făceau studiile la diferite gimnazii. Prima școală austriacă cu profil real a fost Academia Reală de Comerț, deschisă în 1770 la Viena. La această instituție elevii învățau scrisul, socotitul, limbile germană, franceză și italiană, geografia comerțului, geometria, mecanica, fizica, logica, morala, dreptul, contabilitatea, desenul etc [336, p. 3].

În 1795, profesorul de matematică Franz Josef Gerstner a elaborat un plan de învățământ și a propus ca viitoarele școli reale să fie considerate școli secundare și să fie divizate în inferioare și superioare. Totuși, abia din 1805, când s-a adoptat o lege despre școlile primare germane, s-a prevăzut deschiderea și a unor categorii de școli cu profil real [284, p. 9]. Deja în 1809, Academia Reală de Comerț din Viena a fost transformată într-o școală reală, fiind deschisă a 3-a clasă de învățământ. După modelul acestei școli, în anii următori au mai fost deschise școli reale în Brünn (1811), Brody (1815) și Lemberg (1817) [336, p. 4].

După anul 1815, școala reală din Viena a devenit o instituție pregătitoare cu profil tehnic de 2 clase, care a trecut sub conducerea Politehnicii din Viena. Celelalte școli reale au continuat să activeze ca instituții școlare primare. În mai multe orașe, ultimele două clase ale școlilor principale erau considerate drept școli reale cu 2 clase, dar care nu existau ca instituții separate [284, p. 10].

În prima jumătate a sec. al XIX-lea, învățământul real s-a dezvoltat destul de lent, fiind înființate doar câteva școli reale ca instituții aparte. În 1844 a fost adoptată o decizie de reorganizare a programelor de învățământ din școlile reale, acestea urmând să fie ridicate la un rang mai înalt și să fie separate de învățământul primar, dar această reformă nu s-a produs până la revoluția din 1848.

În iulie 1849, profesorul Franz Exner a prezentat „Conceptul de organizare a gimnaziilor și școlilor reale din Austria” [336, p. 6]. Proiectul stipula crearea a două tipuri de școli reale. Cele inferioare trebuiau să pregătească muncitori pentru diferite meserii, iar absolvenții școlilor reale superioare urmau să susțină examene de maturitate și să-și continue studiile la o instituție superioară. Școlile reale deveneau instituții medii, dar se deosebeau de gimnazii prin programele de învățământ. În gimnazii se acorda o atenție mai mare limbilor clasice (latină și greacă), iar absolvenții urmau studiile la o universitate, pe când la școlile reale accentul se punea mai mult pe studierea unor obiecte cu profil tehnic, iar absolvenții puteau să-și continue studiile la Politehnică.

La 2 martie 1851 a fost emis un decret imperial, care reglementa organizarea și funcționarea școlilor reale din Monarhia Habsburgică. La 13 august 1851 a fost publicat un ordin ministerial,

care preciza statutul, modul de organizare și programul de învățământ din școlile reale [284, p. 11]. Astfel de școli au fost create cu precădere în Boemia, Moravia, Austria de Jos, Silezia, Știria. Școli reale superioare s-au deschis în orașele Viena, Praga, Lemberg, Brünn și Graz.

În 1851, în întreaga Monarhie Habsburgică erau 38 de școli reale, dintre care 16 cu instruire în germană, 11 italiene, 3 maghiare și 5 cu studiul într-o limbă slavă. Peste 6 ani, în 1857, doar în partea austriacă a Monarhiei Habsburgice funcționau 26 de școli reale, inclusiv 20 cu instruire în limba germană. Contingentul elevilor era divers după confesiuni și naționalități [285, p.150-151].

Numărul elevilor de la școlile reale a continuat să crească și în deceniile următoare. În 1873, în provinciile austriece erau 20572 de elevi la școlile reale, cei mai mulți fiind după limba maternă germani (10860 – 52,8%), cehi (5756 – 28%) și polonezi (2141 – 10,4%). În următorul deceniu, însă, s-a produs o stagnare a numărului de elevi la școlile reale. Abia în anii '90 ai sec. al XIX-lea s-a atins nivelul de frecvență a școlilor reale din anul 1873, în schimb la începutul sec. al XX-lea s-a consemnat din nou o creștere rapidă a numărului de elevi de la școlile reale (vezi tabelul nr.56). Mai mult de jumătate din elevii de la școlile reale din Austria erau vorbitori de limbă germană, în aceste cifre fiind incluși și majoritatea elevilor evrei. Era semnificativă și ponderea elevilor cehi, polonezi și italieni. În schimb, doar un număr mic de ucraineni, sârbi, croați și români învățau la școlile reale.

În ajunul războiului, în provinciile austriece funcționau 148 de școli reale (137 superioare și 11 inferioare), din care 120 de stat, 20 finanțate de provincii, 3 – de orașe, 3 erau particulare. După limba de instruire, 83 erau germane, 43 cehe, 14 poloneze, 6 italiene, una sârbo-croată și una mixtă [122, nr.82, 1914, p. 1]. Toate școlile reale din Austria erau frecventate de 48892 de elevi [122, nr.94, 1914, p. 1]. După altă statistică, în 1913/14, în 16 provincii austriece, cu excepția Galiției, activau 135 de școli reale, cele mai multe în Boemia (46), Moravia (29) și Austria de Jos împreună cu orașul Viena (26), urmate de Știria (8), Silezia (5) [130, vol.34, 1915, p. 301].

La Cernăuți a existat o școală reală inferioară de 2 clase din anul 1831, fiind unită cu școala principală de 4 clase din oraș. Această școală era considerată de nivel primar, iar elevii obțineau unele cunoștințe tehnice elementare, necesare pentru a presta o meserie [286, p. 28]. În timpul revoluției din 1848, pe lângă alte revendicări, s-a cerut și înființarea unei școli reale inferioare separate la Cernăuți. Totuși, aceste cerințe nu s-au încununat inițial de succes, iar în 1857 Bucovina era una din puținele provincii austriece, care încă nu dispunea de o astfel de școală.

Încă în 1850, președintele Bucovinei s-a adresat către Ministerul Învățământului cu solicitarea de a se deschide o școală reală la Cernăuți. Episcopul Eugen Hacman își dădea consimțământul pentru finanțarea parțială a acestei instituții școlare de către Fondul Bisericesc, dar cu condiția subordonării școlii Consistoriului Ortodox, iar jumătate din învățători să fie ortodocși [193, p.

130]. Negocierile dintre episcopul Hacman și autoritățile centrale austriece au continuat câțiva ani. Cele mai mari dificultăți s-au consemnat nu în privința limbii de instruire la viitoarea școală reală, ci a subordonării acestei școli Consistoriului Ortodox din Cernăuți. Episcopul Hacman dorea ca această școală reală să aibă un caracter confesional, însă Ministerul Învățământului a insistat ca și această școală reală să nu se subordoneze Consistoriului din Cernăuți.

La 6 februarie 1862 a fost emisă rezoluția împărătească de înființare a unei școli reale la Cernăuți, iar la 22 februarie 1862 a fost emis un ordin ministerial, care preciza condițiile de înființare a acestei școli. Se preconiza ca, pe lângă școala reală de două clase de la școala principală din Cernăuți, să se fondeze și o școală reală inferioară greco-ortodoxă de trei clase, unde vor activa cu prioritate învățători ortodocși, originari din Bucovina. Inițial urmau să fie angajați învățători catolici, care ulterior să fie înlocuiți cu specialiști ortodocși. Școala reală inferioară din Cernăuți urma să stea în privința îndatoririlor la învățământ, pe aceeași treaptă cu o școală reală de stat, iar limba de instruire trebuia să fie germana. Ordinul ministerial mai preconiza ca școala reală să-și înceapă activitatea în anul școlar 1862/63, cu deschiderea concomitentă a celor trei clase [348, p. 27-28].

La 8 martie 1862 a fost emisă și o hotărâre a guvernului provincial al Bucovinei, care preciza costurile pentru activitatea acestei școli. Se preconiza ca 6 învățători titulari să primească un salariu anual de 630 de florini, iar directorul să obțină o remunerare pentru funcție de 210 florini. Costurile pentru plata salariilor corpului didactic ajungea la 4515 florini pe an. Suma totală pentru întreținerea școlii reale inferioare din Cernăuți se ridica la 7959 de florini pe an, dintre care 1050 florini erau acordați de primăria orașului Cernăuți, 525 florini - de comunitatea mozaică din oraș, iar 6384 de florini urma să fie acordați de Fondul Bisericesc [336, p. 21-22].

La scurt timp după adoptarea acestor decizii, Alecu Hurmuzaki a semnat o scrisoare, iscălită de 82 de reprezentanți cu precădere a națiunii române din Bucovina, care a fost trimisă împăratului. O altă scrisoare cu un conținut asemănător, dar scrisă în română, a fost expediată episcopului Eugen Hacman. În ambele scrisori, reprezentanții românilor bucovineni cereau introducerea limbii române chiar de la început ca limbă de instruire la această școală, să fie acceptați învățători români de confesiune ortodoxă, iar dacă nu se putea asigura acest lucru, atunci să fie amânată deschiderea școlii, până vor exista suficienți specialiști ortodocși la toate disciplinele [193, p. 133; 296, p. 139].

Episcopul Eugen Hacman a susținut parțial solicitarea românilor bucovineni, iar la 17/29 mai 1862 a expediat o scrisoare către Ministerul Învățământului, prin care cerea ca la Cernăuți să se deschidă o școală reală superioară cu 6 clase. În aceeași scrisoare, episcopul accepta ca inițial să fie învățători catolici, dar ulterior să fie înlocuiți cu români ortodocși, Fondul Bisericesc urmând

să trimită tineri cu burse la studii la Viena și Praga [193, p. 133]. Autoritățile centrale de la Viena au refuzat să introducă limba română în școala reală din Cernăuți, dar au susținut inițiativa de a trimite tineri români la studii cu burse din partea Fondului Bisericesc [336, p. 23].

La 4 septembrie 1862 a fost emisă o rezoluție împărătească, confirmată prin ordinul ministerial din 24 septembrie 1862, care prevedea înființarea în capitala Bucovinei a unei școli reale superioare de 6 clase, din anul 1863. La 1 decembrie 1862, Hermann Tausch era numit în funcția de director al acestei școli [163, p. 409]. Guvernul provincial al Bucovinei comunica la 23 iulie 1863 lui Eugen Hacman că, suma necesară pentru mijloacele școlare la deschiderea instituției se mărise de la 3 mii la 4 mii de florini, subvenția anuală pentru materialele didactice se mărise de la 840 la 1000 de florini, iar pentru remunerarea învățătorului de franceză era necesar de 400 florini pe an [336, p. 29-30].

La 16 august 1863 a fost emis un ordin ministerial de numire în funcție a 6 învățători la Școala Reală Ortodoxă din Cernăuți. Până la 2 septembrie s-au înscris 148 de copii la această școală. La 5 septembrie 1863 a început anul de învățământ în cele 4 clase nou formate. Din anul școlar 1865/66, Școala Reală Superioară Ortodoxă din Cernăuți a devenit completă, cu 6 clase. În septembrie 1863, Isidor Martinowicz a fost desemnat să predea religia ortodoxă pentru elevii ortodocși și să aibă lecții de limba ruteană pentru elevii ucraineni. Tot atunci, Paul Paicu a devenit învățător suplinitor de limbă română [348, p. 37]. În primul an școlar, corpul didactic de la Școala Reală Superioară din Cernăuți a fost constituit din 9 învățători titulari, 3 învățători suplinitori și 4 învățători auxiliari [285, p. 157].

În anul școlar 1864/65, elevii din cele 5 clase aveau săptămânal de la 31 de ore (în clasa I-a) până la 35 de ore (în clasa a V-a). Limba germană s-a predat câte 3-5 ore, în diferite clase. Elevii au studiat geografia și istoria, aritmetica (în primele 3 clase) și matematica (în următoarele două clase), științele naturii (câte 2 ore, în afară de clasa a III-a), chimia (în clasele a III-V-a), fizica (în clasele I-a, II-a și a V-a), geometria, desenul geometric și desenul manual în diferite clase. Elevii de diferite confesiuni au avut săptămânal câte două lecții de religie, iar elevii români și ucraineni au mai învățat suplimentar câte 3 ore de limbă maternă. Franceza, stenografia și gimnastica s-au predat câte 2 ore pe săptămână [348, p. 43]. Toate obiectele erau predate în germană, româna fiind limbă de instruire doar la religia ortodoxă și la limba română. La sfârșitul anului școlar 1863/64, Școala Reală Superioară din Cernăuți era frecventată de 132 de elevi, dintre care 55 romano-catolici, 29 mozaici, 20 ortodocși, 16 greco-catolici și 12 protestanți. După limba maternă, 70 erau vorbitori de germană, 32 polonezi, 18 români și 12 ucraineni [131, 1864, p. 350]. În următorul an școlar, numărul elevilor a ajuns la 223, iar în anul școlar 1869/70, această instituție de învățământ a fost frecventată de 339 de elevi [284, p. 19].

Conform prevederii legii imperiale din 19 septembrie 1868, din anul 1870, Școala Reală Superioară s-a transformat într-o instituție școlară cu 7 clase. În anul școlar 1870/71, școala a fost frecventată de 485 de elevi, cei mai mulți fiind vorbitori de germană (321), urmași de poloni (110), români (34) și ucraineni (18). Atunci activau la această școală 22 de profesori și învățători titulari [131, 1870, p. 180]. Deși Școala Reală Superioară din Cernăuți era finanțată de către Fondul Bisericesc, elevii ortodocși reprezentau atunci doar cca. 10% din total, iar cei români – doar 7%.

Numărul elevilor de la Școala Reală Superioară din Cernăuți a ajuns la 512, în 1873/74, dar apoi a urmat un regres, care a continuat mai bine de un deceniu. Numărul cel mai mic de elevi (161) s-a consemnat în anul școlar 1882/83. Treptat, numărul elevilor de la această școală a creșcut din nou, ajungând la 471, în anul școlar 1894/95. Cei mai mulți elevi erau mozaici și catolici, vorbitori de limbă germană, pe când numărul elevilor români ortodocși continua să fie foarte mic (vezi tabelul nr.57). În perioada 1863-1888, la această instituție școlară au învățat anual în total 5773 de copii germani și evrei, 2064 de polonezi, 683 români, 488 ucraineni, 40 cehi și 94 de alte etnii. Cifrele respective se referă la numărul de elevi, care anual se înscriau la această școală [193, p. 136].

După deschiderea clasei a VII-a, s-a stabilizat pe o perioadă mai îndelungată și programul de învățământ de la această școală. Elevii aveau săptămânal câte 29 de ore, în primele 3 clase, și ajungeau până la 33-34 de ore pe săptămână, în clasele a V-VII-a (vezi tabelul nr.58). În afară de obiectele obligatorii, elevii mai studiau în mod facultativ stenografia, gimnastica și muzica. În 1884/85, 71 de elevi au frecventat lecțiile facultative de română, 16 – de ucraineană, 56 – de stenografie, 54 – de muzică și 119 elevi au avut ore de gimnastică. Atunci școala a fost frecventată de 120 de elevi germani și evrei, 42 polonezi, 13 români, 8 ucraineni și 6 de alte etnii [99, 1884/85, p. 62-64].

În anul școlar 1884/85, la Școala Reală Superioară din Cernăuți activau directorul Wenzel Korn, 11 profesori și învățători titulari, 5 învățători suplinitori și 5 învățători auxiliari. Doar câteva cadre didactice de la această școală erau români ortodocși din Bucovina. Peste alți 8 ani, în 1893, corpul didactic de la această școală nu suferise modificări esențiale [9, f. 17-18].

Către sfârșitul sec. al XIX-lea, mai ales după numirea în 1896 a lui Constantin Mandicevski în funcția de director al Școlii Reale Superioare, a început să crească și numărul profesorilor români, iar școala să aibă întrucâtva un caracter românesc. În 1898, au fost aprobate unele modificări în programa școlară, româna și ucraineana devenind obiecte obligatorii pentru toți elevii școlii, părinții putând opta pentru una din ele. Majoritatea elevilor de alte naționalități au optat pentru studierea limbii române, doar cei originari din Galiția preferând să învețe mai degrabă ucraineana [171, p.66]. Treptat s-a mărit și numărul elevilor de naționalitate română, fiind depășită

frecvent cifra de 55-60 de persoane pe an, iar după 1910 chiar s-a atins și cifra de 86 copii de români (vezi tabelul nr.57).

În anul școlar 1907/08, la Școala Reală Superioară din Cernăuți activau 17 secții școlare (4 în clasa I-a, 3 în clasa a II-a și câte două secții, în celelalte clase) [37, f. 70]. Cel mai mare număr de elevi s-a consemnat în anul școlar 1910/11, când aici și-au făcut studiile 700 de elevi, dintre care 271 mozaici, 222 romano-catolici, 126 ortodocși, 44 protestanți, 34 greco-catolici. După limba maternă, 437 erau germani, 93 polonezi, 86 români, 71 ucraineni [129, vol.8.2, 1915, p. 88-90]. Cei mai mulți elevi erau din orașul Cernăuți (273) și din alte localități bucovinene (259), 98 erau din Galiția, 20 – din alte provincii austriece, 44 – din România și 16 din alte țări [296, p. 143].

În 1913 această instituție școlară a fost frecventată de 70 de români bucovineni și trei elevi români din România. Cei mai mulți elevi de etnie română erau din Cernăuți (17), din Cuciurul Mare (6), Roșa (5), Ropcea (4), Broscăuți, Mahala și Piedecăuți (câte 3). 17 elevi români de la această școală erau originari dintr-un șir de sate din nord-vestul Bucovinei [236, p. 187], care erau aproape în întregime ucrainizate și unde nu existau școli primare cu limba română de instruire.

În anul școlar 1913/14, Școala Reală Superioară din Cernăuți a fost frecventată de 511 elevi. După confesiuni, 177 de elevi erau romano-catolici, 149 mozaici, 137 ortodocși, 26 protestanți, 19 greco-catolici, iar după limba maternă, 284 erau germani, 96 români, 63 polonezi, 54 ruteni, 14 de alte etnii. Din totalul elevilor, 198 au plătit taxe școlare, iar pentru manualele școlare s-a achitat suma de 538 de coroane. În primul semestru s-au acordat 32 de burse în valoare totală de 4868,8 coroane, iar în al doilea semestru – 38 de burse în valoare de 5608,8 coroane [20, f. 50].

În 1914, director al Școlii Reale Superioare din Cernăuți era tot Constantin Mandicevski. La această școală activau atunci 22 de profesori și învățători titulari [38, f. 18], 18 fiind născuți în diferite localități bucovinene, iar 12 erau de naționalitate română [285, p. 161, 257]. Astfel, după 50 de ani de la înființare, se realizase parțial dorința românilor bucovineni, ca la această școală să fie angajați cu prioritate români ortodocși din Bucovina, dar nu s-a realizat doleanța instruirii în limba română.

În primii ani de activitate, Școala Reală Superioară din Cernăuți închiria o clădire, care nu mai putea asigura spațiu suficient pentru un număr de peste 300 de elevi. În același timp, Fondul Bisericesc nu dispunea de bani suficienți, pentru a construi un edificiu școlar nou, iar primăria orașului Cernăuți, care contribuia parțial la susținerea Școlii Reale Superioare, a refuzat să acorde un teren gratuit pentru construcția unui edificiu școlar [296, p. 141].

Contractul de închiriere a clădirii școlare a fost prelungit până în septembrie 1870. La 17 mai 1868, Ministerului Cultelor și Învățământului a adoptat ordinul de construcție a clădirii pentru Școala Reală Superioară din Cernăuți. La 28 ianuarie 1869 a fost emis un ordin ministerial de

procurare a unui teren de lângă Catedrala ortodoxă și de demarare a lucrărilor de construcție. Fondul Bisericesc a cumpărat terenul cu 7 mii de florini. Lucrările de construcție au demarat în 1869, iar până la sfârșitul lunii august 1870 s-a reușit finisarea clădirii și a lucrărilor interioare. Deschiderea solemnă a noului edificiu școlar a avut loc la 1 octombrie 1870. Deși inițial se estima că costurile pentru construcția acestei clădiri vor fi de cca. 56700 de florini, în realitate s-a cheltuit 85945 de florini și 78 de crăițe [193, p. 136; 336, p. 40].

În 1905 s-au realizat mai multe reparații capitale, fiind îmbunătățite condițiile de educație și instruire a elevilor. Costurile pentru aceste lucrări de reamenajare a edificiului școlar s-au ridicat la suma de 90 mii de coroane [336, p. 41]. În 1913 au demarat și lucrările de construcție a unei săli de gimnastică, care au fost finisate în 1914, chiar în ajunul izbucnirii războiului.

Costurile pentru întreținerea școlii și plata salariilor corpului didactic au fost suportate aproape integral de Fondul Bisericesc. Conform unor estimări, în perioada 1863-1888, Fondul Bisericesc din Bucovina a cheltuit pentru această școală suma de 753333 de florini [193, p. 136]. Numai în anul 1877, de exemplu, Fondul Bisericesc a cheltuit pentru Școala Reală Superioară Ortodoxă din Cernăuți suma de 32486 de florini [7, f. 6-7]. Mai mult de jumătate din această sumă se cheltuia pentru salariile și suplimentele de activitate ale cadrelor didactice [32, f. 4v].

În anul 1893, directorul școlii Wenzel Korn avea un salariu anual și suplimente pentru funcție și activitate în sumă de 2510 florini. Tot atunci, 14 profesori și învățători titulari erau remunerați anual cu salarii și suplimente de la 1500 până la 2160 de florini. Învățătorii auxiliari primeau o remunerare de 600 de florini. Suma totală, cheltuită de Fondul Bisericesc în 1893 pentru întreținerea Școlii Reale Superioare din Cernăuți, a constituit 37200 de florini [9, f. 3, 17-18].

În 1897, cheltuielile Fondului Bisericesc pentru întreținerea acestei școli s-au ridicat la suma de 43523 de florini, inclusiv 23992 florini pentru salariul corpului didactic, 7370 florini – pentru suplimentele de activitate și de subzistență [11, f. 5-7]. Cheltuielile pentru întreținerea Școlii Reale Superioare din Cernăuți au crescut și în anii următori, atingând 123400 coroane (o coroană echivala cu doi florini), în 1900, [12, f. 56], respectiv 170600 coroane, în 1908 [15, f. 7-8].

Pe parcursul stăpânirii austriece, în Bucovina au funcționat doar câteva școli secundare cu profil real. Pe lângă școala principală din Cernăuți a activat o perioadă îndelungată o școală reală inferioară de două clase, care era considerată de nivel primar. După înființarea Școlii Reale Superioare, această școală reală inferioară de două clase a continuat să activeze, în 1870 era atașată la Școala Normală de Învățători, dar peste alți trei ani, în 1873, a fost desființată din cauza lipsei elevilor [284, p. 25].

În 1872 se deschidea un gimnaziu inferior la Rădăuți, care în primii ani a activat ca o școală secundară reală. La 30 iunie 1878, însă, a fost emis un ordin ministerial de transformare a 19 gimnaziilor reale în gimnazii clasice. Aceeași soartă a avut-o și Gimnaziul inferior din Rădăuți.

În 1873, primăria orașului Siret a obținut aprobarea autorităților centrale pentru înființarea unei școli reale inferioare. Edificiul școlar a fost finalizat în 1873, iar școala își începea activitatea la 31 octombrie 1873. Toate obiectele la această școală erau predate în germană, iar în română se studia doar religia pentru elevii ortodocși și limba română opțional, pentru elevii români. Fiind o școală reală, mai mare atenție se acorda obiectelor de matematică, fizică, chimie, biologie și limbii franceze. Elevii aveau și ore de contabilitate, merceologie, desenul tehnic, stenografie [206, p. 12].

În primul an școlar 1873/74, la Școala Reală din Siret au învățat 25 de elevi. În anul școlar 1876/77, Școala Reală din Siret devenise completă, cu 4 clase. În următoarea etapă, însă, această școală nu a cunoscut o evoluție benefică, iar numărul elevilor a rămas destul de redus, anual fiind instruiți de la 60 până la 75 de copii. Instituția a fost condusă de 3 profesori: Titus Alth (1873-1880), Michael Godlowski (1880-1881) și Rudolf Junowicz (1881-1889). În această perioadă, la Școala Reală Inferioară din Siret au activat 26 de cadre didactice [284, p. 26].

Lipsa claselor superioare, a unui internat în oraș, a unor burse pentru elevii mai săraci, dar și instruirea la această școală doar în limba germană, au fost cauzele principale a diminuării numărului de elevi la această școală. În 1887, Ministerul Cultelor și Învățământului a decis închiderea a 24 de școli reale și gimnazii din întreaga monarhie, printre care s-a numărat și cea din Siret. Pe parcursul existenței sale, Școala Reală Inferioară din Siret a fost absolvită de 175 de elevi. Ultima promoție a școlii, din 1888/89, a avut 10 absolvenți [206, p. 13].

În 1908 s-a deschis un alt gimnaziu cu profil real în orașul Gura Humorului. În comparație cu gimnaziile clasice, la acest gimnaziu realist se acorda o mai mare atenție învățării limbilor moderne, în special franceză și engleză, fiind studiate mai puține ore de latină și greacă. La 17 septembrie 1908, director al Gimnaziului din Gura Humorului a fost numit profesorul Franz Olszewski [70, p. 3].

Din anul școlar 1915/16, acest gimnaziu a devenit complet, cu 8 clase. Deși se afla într-un district cu populație majoritar românească, aproape toți elevii de la acest gimnaziu erau vorbitori de germană, de confesiune mozaică, romano-catolică sau protestantă. Astfel, în anul școlar 1912/13, din totalul de 256 de elevi, 123 erau mozaici, 97 romano-catolici, 33 protestanți și numai 3 ortodocși, iar după limba maternă, 241 erau germani, 8 polonezi, 6 români și un ucrainean (vezi tabelul nr.53).

În Bucovina au mai fost deschise gimnazii particulare cu profil real la Storojineț (a comunității mozaice), Vașcăuți (în ucraineană) și Cernăuți (germano-polon). Gimnaziul germano-

polon din Cernăuți avea în anul școlar 1913/14 deja 3 clase și era frecventat de 127 elevi (113 romano-catolici, 11 armeni catolici, doi mozaici și un greco-catolic), toți polonezi după limba maternă [18, f. 17].

Către anul 1910, Școala Reală Superioară Ortodoxă din Cernăuți activa cu 7 clase de bază și 11 clase paralele, iar spațiul mic al școlii nu mai permitea instruirea în condiții bune a celor peste 700 de elevi. Consiliul Școlar al Bucovinei a propus încă în anul 1902 separarea claselor paralele și crearea unei școli reale de stat la Cernăuți. Totuși, abia la 31 iulie 1911 a fost emisă o decizie împăratească de fondare a Școlii Reale de Stat din Cernăuți, care și-a început activitatea în septembrie 1911, cu 85 de elevi. Director al școlii a devenit profesorul Anton Romanowski [66, p. 3]. La Școala Reală de Stat s-a predat doar în germană, iar elevii erau aproape toți mozaici, catolici sau protestanți, vorbitori de limbă germană ori poloneză. În anul școlar 1913/14, la Școala Reală de Stat din Cernăuți au învățat 308 elevi, dintre care 148 mozaici, 115 romano-catolici, 31 protestanți, câte șase greco-catolici și ortodocși. Marea majoritate a elevilor de la această școală (266) erau vorbitori de germană, urmați de 35 polonezi, 3 români, 3 ruteni și un ungur [20, f. 47].

Deschiderea acestei școli a permis începerea procesului de naționalizare a Școlii Reale Superioare Ortodoxe din Cernăuți, unde în ajunul declanșării războiului s-a consemnat o creștere a ponderii elevilor ortodocși, de naționalitate română. În anul școlar 1913/14, la cele două școli reale din Cernăuți au studiat 806 elevi, inclusiv 297 mozaici, 288 romano-catolici, 134 ortodocși, 57 protestanți, 25 greco-catolici și 5 de alte confesiuni, dintre care 544 erau vorbitori de germană, 98 polonezi, 93 români, 56 ucraineni și 15 de alte naționalități [129, vol.14.3, 1919, p. 54-56]. Aproape toți elevii români ortodocși au rămas să învețe la Școala Reală Superioară Ortodoxă.

Declanșarea războiului a întrerupt activitatea celor două școli reale din Cernăuți. Mai mulți profesori și elevi au fost mobilizați pe front ori s-au refugiat în alte provincii austriece, au avut de suferit clădirile școlare, iar o parte din mobilier și materiale didactice au fost deteriorate. Procesul de instruire a fost reluat abia în 1918. În decembrie 1918, la Școala Reală Superioară erau înscriși 338 de elevi (160 romano-catolici, 75 ortodocși, 53 mozaici, 33 protestanți, 16 greco-catolici, un armean catolic). Din totalul elevilor, 201 erau vorbitori de germană, 59 polonezi, 44 români, 27 ucraineni și 7 de alte etnii [22, f. 26]. Tot atunci, la Școala Reală de Stat învățau 255 de elevi, inclusiv 124 mozaici, 75 romano-catolici, 49 protestanți, 5 ortodocși, un greco-catolic. După limba maternă, 234 de elevi erau germani, 17 polonezi, doi români și doi ucraineni [22, f. 28].

După unirea Bucovinei cu România au fost reorganizate și școlile reale din Cernăuți. La Școala Reală Superioară Ortodoxă s-a introdus instruirea în limba română, iar la Școala Reală de Stat s-a mai păstrat instruirea în germană, dar limba română a fost introdusă ca obiect obligatoriu pentru toți elevii, prin ordinul Consiliului Școlar al Bucovinei din 30 decembrie 1918 [66, p. 7].

În anul școlar 1919/20, Școala Reală Ortodoxă, cu limba română de instruire, a fost frecventată de 336 de elevi, dintre care 120 erau români, 107 germani, câte 40 polonezi și evrei, precum și 21 ucraineni. După confesiuni, 141 erau ortodocși, 113 romano-catolici, 45 mozaici și 28 luterani. Deja în anul școlar următor, numărul elevilor de la această școală a scăzut la 297, dar a crescut numărul elevilor ortodocși (la 173) și de naționalitate română (la 154). Astfel, pentru prima dată de la înființare, elevii români de confesiune ortodoxă au devenit majoritari la Școala Reală Ortodoxă din Cernăuți. În același timp, Școala Reală de Stat, cu instruire în germană, a fost frecventată de 268 de copii, inclusiv 152 evrei, 99 germani, 8 poloni, 5 ucraineni și 2 români [75, p. 378-379, 416-417].

În ultimele decenii de stăpânire austriacă, în Bucovina au funcționat doar câteva școli cu profil real. Fiind o provincie cu o economie preponderent agrară, învățământul cu profil real nu a cunoscut o dezvoltare atât de importantă ca în alte provincii mai industrializate din vestul Monarhiei Austro-Ungare, precum Boemia, Moravia, Austria de Jos, Silezia, vestul Galiției. Instruirea doar în limba germană la școlile reale a constituit o piedică serioasă pentru copiii de români și ucraineni, care nu posedau suficient de bine germana, pentru a studia și absolvi o școală secundară cu profil real. Din această cauză, cei mai mulți elevi de la școlile reale din Bucovina au fost germani, evrei și polonezi.

5.2. Liceele pentru fete, la începutul sec. XX

Până la mijlocul sec. al XIX-lea, în Imperiul Habsburgic nu au existat școli secundare speciale pentru fete. Cele mai importante instituții școlare pentru fete erau școlile superioare de fete, dar care totuși nu făceau parte din categoria școlilor secundare. Abia din anul 1878, fetele au obținut dreptul de a susține examenele de maturitate la gimnazii [309, p. 202].

La sfârșitul sec. al XIX-lea, la inițiativa unor comunități locale sau chiar a unor persoane private, au început să fie deschise licee pentru fete în cele mai importante orașe din Austria, precum Viena, Graz, Linz. Aceste licee erau organizate diferit și funcționau în mod individual. Prin ordin ministerial din 11 decembrie 1900 se aproba statutul provizoriu al acestor școli secundare și programul de învățământ. Liceele de fete urmau să fie de 6 clase, iar absolventele să susțină examene de maturitate [270, p. 123]. Conform programului școlar, în toate clasele de liceu, cele mai multe ore pe săptămână se acordau studierii limbilor germană (25 ore), franceză (27 ore) și engleză (11 ore, în clasele a IV-VI-a), precum și desenului (17 ore). În licee nu se studia în mod obligatoriu limbile clasice și se preconizau mai puține ore de matematică, fizică, chimie și științele naturii comparativ cu gimnaziile pentru băieți. În licee se mai putea învăța la ore facultative obiecte, precum gimnastica, muzica, stenografia, lucrul manual feminin sau menajul. Pentru clasele inferioare era prevăzut maximal 24 de ore pe săptămână, iar pentru cele superioare – până la 26 de ore săptămânal [309, p. 203-204].

Ordinul ministerial din 14 iunie 1912 reglementa statutul și programele școlare din liceele pentru fete, care erau cu durata studiilor de 6 ani. Obiectul de gimnastică devenea obligator, dar se reduceau orele de caligrafie. Absolventele a patru clase de liceu puteau să-și continue studiile la o școală de meserii [309, p. 210-211]. Adoptarea acestor programe școlare a contribuit la creșterea rapidă a numărului de licee și a elevelor din aceste școli. Astfel, dacă în 1901, în toate provinciile austriece ale Monarhiei Austro-Ungare funcționau doar 9 licee de fete cu 1700 de eleve, atunci la începutul anului școlar 1911/12 erau deja 66 de licee, frecventate de 11286 de eleve [62, p. 5].

La începutul sec. al XX-lea a crescut și numărul elevelor, care studiau la gimnaziile austriece (de la 493, în anul școlar 1904/05, la 4360, în anul 1912/13). După limba maternă, majoritatea elevelor erau poloneze (2428 sau 55,7%), urmate de cehe (910 - 20,9%), germane (784 - 18%) și ucrainence (212 - 4,9%) [272, p. 190]. În anul școlar 1913/14, gimnaziile austriece erau frecventate de 101861 de elevi, inclusiv 5871 de fete. Cele mai multe eleve studiau la gimnaziile din Galiția (3921), Austria de Jos (658) și la gimnaziile cu instruire în cehă din Boemia (801) și Moravia (140). La gimnaziile din Bucovina învățau atunci 178 de eleve [137, nr.194, 1914, p. 3].

În Bucovina, abia în 1871 era deschisă la Cernăuți o școală superioară de fete, cu instruirea în germană și durata studiilor de 5 ani, care era susținută de o asociație, fondată de profesori de la

școlile secundare. Până în 1898, această școală superioară de fete a fost cea mai importantă instituție școlară, unde își puteau continua studiile tinerele din Bucovina [340, p. 307-308].

La 14 aprilie 1898, Consiliul local din Cernăuți a decis transformarea școlii superioare de fete într-un liceu cu 6 clase, împreună cu o școală pregătitoare de 4 clase. La 2 iulie 1898 a fost emis un ordin ministerial de înființare a unui liceu de fete la Cernăuți, iar la 31 august 1898 profesorul Josef Frank era numit director al acestei școli. El a condus liceul mai bine de 20 de ani [231, p. 4].

Inaugurarea Liceului de fete din Cernăuți a avut loc la 12 septembrie 1898. În clasele de liceu s-au înscris 296, iar în școala pregătitoare – 94, în total 390 de eleve [286, p. 34-35]. Limba de instruire la acest liceu a fost germana, iar româna, ruteana și polona s-au predat ca obiecte facultative. Cele mai multe ore de studiu erau rezervate limbilor germană și franceză (câte 4 ore în primele două clase și câte 3 ore – în clasele a III-VI-a). Engleza se studia din clasa a III-a (câte 3 ore), pentru istorie și geografie erau rezervate câte 3 sau 4 ore în fiecare clasă, matematica se învăța câte 2 sau 3 ore. Elevele mai studiau științele naturale, fizica și chimia, desenul și caligrafia. Religia se învăța câte 2 ore, separat pentru diferite confesiuni. La orele facultative s-a mai studiat muzica vocală și lucrul manual. Acest program școlar a fost valabil pentru perioada 1898-1901 [231, p. 64].

Începând cu 1901, la Liceul municipal din Cernăuți s-a învățat după noua programă școlară, adoptată în 1900. Comparativ cu perioada anterioară, s-a mărit numărul orelor de germană, franceză și desen, iar engleza s-a studiat din clasa a IV-a (vezi tabelul nr.59). În 1912 a intervenit o nouă modificare în programa școlară, fiind introdusă în mod obligatoriu gimnastica, iar istoria s-a studiat din clasa I-a. Elevele puteau învăța la ore facultative limba latină [272, p. 192].

Acest liceu de fete a fost susținut de primăria orașului Cernăuți. Inițial în liceu au fost angajați mai mulți profesori auxiliari pentru diferite obiecte [231, p. 5-6]. Fiind un liceu cu instruire în germană, cele mai multe eleve au fost de naționalitate germană și evreiască. Astfel, la sfârșitul anului școlar 1898/99, la acest liceu erau 245 de eleve, dintre care 106 mozaice, 85 romano-catolice, 28 ortodoxe, 13 evanghelice, 7 greco-catolice și 6 armenice catolice. După limba maternă, cele mai multe eleve erau vorbitoare de germană (169), urmate de poloneze (46), românce (20) și ucrainence (9). Cele mai multe eleve erau din orașul Cernăuți (138) și din alte localități bucovinene (53), 28 erau originare din Galiția, 14 – din alte provincii austriece, restul – din alte țări [89, 1901/02, p. 60-61]. La sfârșitul anului școlar 1913/14, Liceul municipal de fete din Cernăuți a fost frecventat de 516 eleve, inclusiv 462 vorbitoare de limbă germană, 24 poloneze, 19 românce, 9 ucrainence. 486 de eleve au achitat taxe școlare. În fiecare semestru școlar s-au acordat câte 11 burse în valoare totală de 930 de coroane, iar pentru manualele școlare, elevele au achitat suma de 1056 de coroane [21, f. 31].

Declanșarea războiului a întrerupt învățământul și la Liceul municipal din Cernăuți. În anul școlar 1914/15, instituția a fost închisă, iar în anul următor a activat cu dificultate, fiind înscrise doar 342 de eleve. În următorii doi ani școlari, această școală medie din nou a fost închisă [231, p. 63]. Multe eleve și cadre didactice ale Liceului din Cernăuți s-au refugiat la Viena și în alte localități din vestul Monarhiei. În incinta Școlii Reale de Stat nr.VIII din Viena s-au creat cursuri pentru elevele refugiate din Bucovina. La începutul anului școlar 1916/17, la aceste cursuri s-au înscris cca. 100 de eleve. Corpul didactic al acestor cursuri a fost constituit din directorul Josef Frank și 6 profesoare de la Liceul din Cernăuți, precum și mai multe cadre didactice de la alte școli secundare [231, p. 15-16].

În timpul războiului, la Cernăuți au rămas numai trei profesoare de la Liceul municipal. Din octombrie 1917, Maria Seleschi a organizat cursuri de desen în incinta Școlii Reale Ortodoxe din Cernăuți. Inițial s-au înscris numai 114 eleve, dar până la 1 august 1918, numărul elevelor a crescut la 228. Învățământul în acest semestru a fost predat de 17 profesoare și profesori, dintre care 5 de la Liceul municipal de fete din Cernăuți [272, p. 194].

În octombrie 1918, la Liceul de fete din Cernăuți învățau 440 de eleve, inclusiv 351 mozaice, 49 romano-catolice, 17 evanghelice, 15 ortodoxe, 5 armence catolice și 3 greco-catolice. După limba maternă, 412 eleve erau germane, 13 poloneze, 8 române și 7 ucrainence [22, f. 31]. După unirea Bucovinei cu România, această școală secundară a fost transformată într-un liceu de fete de 8 clase, devenind o instituție de stat și activând cu denumirea de Liceul de fete nr.2 „Oltea Doamna”. O perioadă îndelungată, directoare a acestui liceu a fost Silvia Bălan [171, p. 69-70].

În octombrie 1904 s-a deschis un liceu privat de fete în Suceava. Din anul școlar 1905/06, acest liceu a trecut parțial în subordinea primăriei orașului Suceava. La 26 ianuarie 1909 era emis un ordin ministerial, prin care se decidea trecerea definitivă a acestui liceu în subordinea primăriei orașului Suceava [309, p. 216]. Deși acest liceu se afla în vechea capitală a Țării Moldovei, limba de instruire a fost germana, iar româna s-a predat ca obiect relativ obligatoriu, în principal pentru elevele române. La 18 iunie 1910 era emis un ordin ministerial, prin care limba română devenea obiect obligatoriu pentru toate elevele, în locul limbii engleze. Pentru română erau prevăzute câte 4 ore pe săptămână în primele două clase, și câte 3 ore – în clasele a III-V-a. Obiecte facultative la acest liceu erau latina, lucrul manual feminin, muzica și stenografia [309, p. 217].

Sediul Liceului de fete din Suceava se afla în localul, care până în 1895 a aparținut Gimnaziului ortodox. Consiliul local al orașului Suceava a decis să aloce suma de 30 mii de coroane, pentru a efectua o reparație capitală a edificiului școlar. Lucrările respective au fost realizate în perioada 1 august – 15 octombrie 1912. Primăria orașului a decis să mai acorde încă 75 mii de coroane pentru construcția unor cabinete noi, a unei săli de gimnastică și a altei săli de

desen. Aceste lucrări urmau să se desfășoare în vara anului 1914 [90, 1912/13, p. 3], însă războiul a zădărnicit realizarea lor.

Din anul școlar 1909/10, Liceul orășenesc din Suceava a devenit complet, cu 6 clase. Numărul elevelor de la acest liceu a crescut rapid (de la 89, în 1906, la 291, în 1910). La sfârșitul anului școlar 1912/13, la Liceul orășenesc din Suceava învățau 380 de eleve, dintre care 122 din orașul Suceava, 32 din suburbia Ițcani, 207 din diferite localități bucovinene. Din totalul elevelor, 217 (57,1%) erau vorbitoare de germană, 147 (38,7%) românce, 12 poloneze, 3 ucrainence [90, 1912/13, p. 36-37].

O bună parte din corpul didactic al Liceului orășenesc din Suceava au fost profesori și profesoare de naționalitate română. Liceul a fost condus de Samuel Isopescul (1904-1911) și Eusebie Popovici (1911-1918) [354, p. 125]. În anul școlar 1912/13, la acest liceu activau directorul Eusebie Popovici, 9 învățători și învățătoare, precum și mai multe cadre didactice auxiliare [90, 1912/13, p. 12-14]. După izbucnirea războiului, Liceul orășenesc din Suceava și-a continuat activitatea, dar numărul elevelor a scăzut semnificativ. În 1914/15, liceul a fost frecventat de 151 de eleve, dintre care 126 au achitat taxe școlare, iar 4 eleve au beneficiat de burse în sumă de 620 de coroane [21, f. 25].

După unirea Bucovinei cu România, acest liceu a mai activat o perioadă scurtă cu instruirea în germană. Potrivit unui raport școlar din martie 1919, la Liceul de fete din Suceava își făceau studiile 275 de eleve, dintre care 141 mozaice, 70 ortodoxe, 38 romano-catolice, 15 evanghelice, 8 armenice ortodoxe și 3 greco-catolice. Totodată, 154 de eleve considerau germana, 70 – româna, 37 – idiș, 6 – poloneza, 4 – armeană și 3 – ruteana drept limbă maternă [22, f. 62]. În scurt timp, acest liceu de fete din orașul Suceava a fost reorganizat, fiind introdusă limba română de instruire.

La sfârșitul sec. al XIX-lea, la Rădăuți exista doar o școală primară pentru fete, iar din 1895 a activat și o școală particulară complementară. Însă, după înființarea liceelor pentru fete din Cernăuți și Suceava, o parte din elevele din Rădăuți au plecat la studii la aceste două instituții școlare. La inițiativa surorilor Karoline și Natalie Brichze, la 1 octombrie 1905 s-a deschis un liceu privat de fete la Rădăuți, în care s-au înscris 54 de eleve, dintre care 42 din orașul Rădăuți și 9 din sate din zonă. Doar 4 eleve erau românce ortodoxe, restul erau vorbitoare de germană, de confesiune mozaică (34), romano-catolică (12) sau evanghelică (4) [201, p. 129-130]. Director al liceului particular de fete din Rădăuți a devenit profesorul Valeriu Serfas, care a condus liceul până în 1916. Școala a funcționat cu limba germană de instruire, româna s-a predat ca obiect doar pentru elevele românce. Programul de învățământ de la acest liceu a fost asemănător cu cele din alte licee din Bucovina. În anul școlar 1908/09 s-a introdus gimnastica ca obiect obligator la

această școală, dar acest obiect s-a predat efectiv abia din anul școlar 1912/13, după ce s-a construit sala de gimnastică [309, p. 218].

În perioada 1905-1909, liceul din Rădăuți a activat ca instituție particulară. În vara anului 1909 liceul a trecut în subordinea autorităților locale, devenind oficial Liceul orășenesc de fete din Rădăuți. Autoritățile locale au alocat suma de 70 mii de coroane pentru construcția unui local școlar nou, care a fost ridicat în apropiere de biserica romano-catolică. Elevele de la acest liceu s-au mutat în clădirea nouă la începutul anului școlar 1910/11 [62, p. 6]. În anul următor a fost extins localul școlii, fiind construită o clădire în curte, cu o nouă sală de cursuri, o sală de gimnastică, o cameră și o bucătărie pentru servitor. Edificiul Liceului orășenesc din Rădăuți avea 7 săli de cursuri, câte o sală de desen și de gimnastică, două cabinete pentru științele naturale și fizico-chimice, o sală pentru profesori și o cancelarie pentru director, câte o locuință pentru director și oamenii de serviciu [62, p. 7].

Aproape toți profesorii și marea majoritate a elevelor de la Liceul orășenesc de fete din Rădăuți au fost vorbitoare de limbă germană. Astfel, în anul școlar 1907/08, la acest liceu activau doar trei învățători auxiliari români (Ilie Carauș, Ioan Chelariu și Ipolit Tarnavski), care predau orele de română și religie ortodoxă [57, f. 15-16]. În anul școlar 1911/12, la acest liceu învățau 266 de eleve, dintre care 221 (83,1%) vorbitoare de germană, 35 (13,2%) românce, 9 poloneze și o ucraineană [129, vol. 11.3, p. 106-107]. În același an școlar, doar 38 de eleve au frecventat orele de română [58]. La sfârșitul anului școlar 1913/14, Liceul de fete din Rădăuți a fost frecventat de 254 de eleve. Marea majoritate a elevelor (204) au plătit taxe școlare, numai 4 au fost scutite, iar 46 au plătit doar parțial. În ambele semestre s-a acordat doar câte două burse, în valoare de 200 coroane [21, f. 19].

În timpul războiului, Liceul de fete din Rădăuți a funcționat cu mai multe întreruperi, iar în anii școlari 1916/17 și 1917/18, cursurile au fost sistate. În această perioadă, directoare a fost numită Friederike Diamant. În decembrie 1918, Liceul de fete din Rădăuți era frecventat de 260 de eleve, 150 fiind mozaice, 77 romano-catolice, 20 ortodoxe, 8 evanghelice și 5 greco-catolice. După limba maternă, 240 de eleve erau germane, 15 românce, 4 poloneze și o ruteancă [22]. După unirea Bucovinei cu România, și la acest liceu s-a trecut treptat la predarea mai multor obiecte în română. Liceul cu limba germană de instruire a mai funcționat în Rădăuți până în 1923, când a fost înlocuit cu Liceul de Fete al Statului, cu predare în limba română.

Românii din capitala Bucovinei și-au dorit încă din anii '60-70 ai sec. al XIX-lea să obțină la Cernăuți o școală mai superioară pentru fetele ortodoxe. Totuși, abia prin decizia ministerială din 3 martie 1902 se aproba deschiderea unei școli ortodoxe superioare de fete, care era constituită dintr-un curs inferior cu 4 (mai târziu 5) clase și un curs superior cu 3 clase. Cursul inferior era

divizat în două secții (română și ruteană), cu predare în aceste două limbi. În cursul superior, majoritatea obiectelor se predau în germană, cu excepția obiectelor de istorie, religie, muzică și limbile naționale, care se învățau în secții separate, în română sau ucraineană [69, p. 4].

La 31 iulie 1902 s-a început construcția localului pentru școala ortodoxă superioară de fete din Cernăuți. Costurile pentru ridicarea acestui edificiu, estimate la cca. 359 mii de coroane, au fost suportate de către Fondul Bisericesc al Bucovinei. Clădirea a fost finisată în februarie 1905 [272, p. 199]. Prima clasă a acestei școli a fost deschisă la 1 septembrie 1902. Conducătoare a școlii și responsabilă pentru secția română a fost numită Ștefania Jemna, în secția ruteană lecțiile au fost predate de Melania Kisielewski, iar Ioan Sevescul a avut ore de religie. În anii următori s-au deschis succesiv câte o clasă nouă, iar numărul elevelor a crescut constant. În anul școlar 1911/12, Școala ortodoxă superioară pentru fete din Cernăuți a fost frecventată de 449 de eleve, toate de confesiune ortodoxă, dintre care 246 (148 românce și 98 ucrainence) în clasele inferioare, iar 203 (147 românce și 56 ucrainence) în clasa I-a liceală și în anul II și III al școlii superioare [135, nr.47, 1912, p. 3].

Încă la 23 septembrie 1908, corpul didactic al acestei instituții școlare a revendicat transformarea școlii în liceu. Autoritățile școlare, însă, timp de patru ani au ezitat să aprobe o astfel de solicitare, deși toate condițiile erau respectate, iar costurile urmau să fie suportate de Fondul Bisericesc. Abia la 21 octombrie 1912 s-a aprobat un ordin ministerial de transformare a Școlii ortodoxe superioare de fete în liceu. Consiliul Școlar al Bucovinei a adoptat o decizie în acest sens la 7 noiembrie 1912 [69, p. 7]. La acest liceu urmau să studieze doar eleve ortodoxe, iar corpul didactic trebuia să fie constituit cu prioritate din profesori ortodocși [309, p. 222].

În anul școlar 1912/13, Liceul ortodox de fete din Cernăuți era constituit din trei clase și a fost frecventat de 148 de eleve ortodoxe (111 românce și 37 ucrainence) [129, vol. 14.3, p. 114-115]. La începutul anului școlar 1913/14, la acest liceu erau înscrise în total 452 de eleve ortodoxe (296 românce și 156 ucrainence), în aceste statistici fiind incluse și elevele din clasele inferioare [18, f. 19]. Până la sfârșitul stăpânirii austriece, directoare a Liceului ortodox de fete din Cernăuți a fost Ștefania Jemna. Mai multe profesoare de la această școală au beneficiat de burse de perfecționare sau au frecventat cursuri de vară ale unor universități prestigioase din Europa [69, p. 8].

În timpul războiului, instruirea la acest liceu s-a desfășurat doar în anul școlar 1915/16. Din corpul didactic al liceului lipseau 9 persoane, care se refugiase în vestul monarhiei, mai ales în orașul Viena. Învățământul a început la 1 octombrie 1915 și a continuat până la 7 iunie 1916, când 13 eleve au susținut examenele în scris pentru bacalaureat. Cursurile la Liceul ortodox de fete din Cernăuți au fost reluate abia la 14 noiembrie 1917, dar în incinta Reședinței Mitropolitane. În clasele primare erau numai 32 eleve în secția română și 55 în cea ruteană, iar în clasele de liceu s-

au înscris 152 de eleve [69, p. 12]. După un raport din 3 octombrie 1918, Liceul ortodox de fete din Cernăuți era frecventat de 156 de eleve ortodoxe (103 românce și 53 ucrainence) [22, f. 59].

După unirea Bucovinei cu România, directoare a liceului a devenit Aspazia Șandru-Luția. În anul școlar 1920/21, în liceu s-au înscris 126 de eleve ortodoxe (109 românce și 17 ucrainence). Corpul didactic al liceului era constituit din 17 persoane de etnie română și 3 ucrainence [75, p. 378, 380, 416]. În perioada interbelică această școală a activat cu denumirea de Liceul de fete ortodox nr.1 „Elena Doamna”, fiind considerat cel mai bun liceu de fete din capitala Bucovinei.

La începutul sec. al XX-lea, în orașul Cernăuți și în alte orașe din Bucovina au mai fost înființate câteva licee pentru fete. În 1907, profesorul Markus Wolfram din Siret s-a adresat cu propunerea fondării în acest oraș a unui liceu privat de fete. Consiliul Școlar al Bucovinei a aprobat, în ședința din 15 mai 1908, crearea unui liceu privat de fete la Siret [309, p. 219]. Până în 1910 acest liceu cu instruirea în germană a funcționat ca instituție particulară, iar la 6 noiembrie 1910 a trecut în administrarea unei asociații. Liceul privat din Siret a activat cu dificultate, iar la 22 septembrie 1913 a fost desființat. Directori ai școlii au fost Markus Wolfram (1908-1910) și Sigmund Katz (1910-1913), ambii profesori la Gimnaziul din orașul Siret [309, p. 219-220].

În 1910 s-a deschis un liceu privat de fete în Gura Humorului, care apoi a trecut în subordinea autorităților locale. În 1912/13, Liceul de fete din Gura Humorului, cu instruire în germană, era frecventat de 80 de eleve (45 mozaice, 22 romano-catolice, 10 ortodoxe și 3 protestante). După limba maternă, 68 de eleve erau vorbitoare de germană, 11 românce și o poloneză [129, vol. 14.3, p. 114-115]. În timpul războiului, Liceul orășenesc din Gura Humorului a continuat să activeze, la sfârșitul anului școlar 1914/15 aici fiind instruite 65 de eleve (59 vorbitoare de germană, 4 poloneze, 2 românce) [21, f. 22]. Numărul elevelor de la liceu era mic și după încheierea războiului. La 6 februarie 1919, în această școală învățau doar 37 de eleve [285, p. 184].

În 1910, la inițiativa profesorului Leo Hoffman, la Cernăuți s-a întemeiat un liceu particular de fete, dar care a activat după un program de învățământ apropiat gimnaziilor clasice pentru băieți. Această școală secundară se mai numea oficial și Gimnaziul privat de fete din Cernăuți, iar elevele de la această instituție școlară erau incluse în statisticile oficiale la gimnaziile pentru băieți.

Frecvența la acest liceu de fete a crescut rapid în ultimii ani de stăpânire austriacă, iar aproape toate elevele de la această școală erau de confesiune mozaică. În anul școlar 1913/14, această școală secundară avea 5 clase și era frecventată de 205 eleve, dintre care 173 mozaice, 14 romano-catolice, 10 ortodoxe, 4 protestante, 3 greco-catolice. După limba maternă, 179 erau vorbitoare de limbă germană, 10 poloneze, 7 românce, 4 ucrainence [129, vol. 17.3, p. 50-52]. Liceul respectiv a funcționat și după 1918, iar din 1935 s-a numit oficial Liceul particular de fete „Iulia Hașdeu”.

În 1910 s-a mai deschis la Cernăuți un liceu particular de fete, la inițiativa Helenei Wolanski, care era directoare la pansionatul de fete din oraș. Directori ai acestui liceu au fost profesorii Adolf Czerny (1910-1912) și Vojtech Tuceck (1912-1918). Frecvența la acest liceu particular era foarte joasă, în anul școlar 1912/13 la această școală secundară fiind înscrise numai 19 eleve [286, p. 41].

În 1912 a fost deschis un liceu particular de fete în orașul Câmpulung din sud-vestul Bucovinei. Programul de învățământ de la acest liceu s-a deosebit față de alte licee similare, fiindcă obiecte obligatorii erau limbile germană și română, nu însă și franceza cu engleza. Director al liceului a fost profesorul Modest Sorocean, iar în timpul războiului, liceul a fost condus de Vasile Cârdeiu [309, p. 221-222]. La sfârșitul anului școlar 1913/14, Liceul particular de fete din Câmpulung era frecventat de 101 eleve. După limba maternă, 75 de eleve erau germane, 24 române, iar după confesiuni, 56 de eleve erau mozaice, 24 ortodoxe, 20 romano-catolice și o elevă greco-catolică [21, f. 55].

În anul școlar 1913/14, la 6 licee din Bucovina activau 147 de cadre didactice și învățau 1388 de eleve, din care 953 vorbitoare de germană, urmate de române (308), ucrainence (51) și poloneze (48). După confesiuni, cele mai multe eleve erau mozaice (707), ortodoxe (359) și romano-catolice (221), urmate de evanghelice (54) și greco-catolice (15) – vezi tabelul nr.55. Conform altor statistici școlare, la începutul anului școlar 1913/14, în 5 licee pentru fete cu drept de publicitate își făceau studiile 1416 eleve, inclusiv 508 la Liceul municipal din Cernăuți, 227 la Liceul ortodox din Cernăuți, 46 la Liceul particular din capitala Bucovinei, 262 la Liceul orășenesc din Rădăuți și 373 la Liceul orășenesc din Suceava. În afară de aceasta, Gimnaziul particular pentru fete din Cernăuți era frecventat de 178 de eleve [122, nr. 256, 1913, p. 3]. În aceste statistici nu erau incluse liceele pentru fete din Gura Humorului și Câmpulung.

Așadar, licee de fete au existat în Bucovina doar la începutul sec. XX. Aceste școli secundare erau de 6 clase, comparativ cu gimnaziile superioare (licee) pentru băieți (8 clase) și școlile reale superioare (7 clase). Programul de învățământ la liceele de fete era mai apropiat de școlile reale, fiindcă se studia limbile moderne (franceza și engleza), iar limba latină se învăța doar facultativ. Elevele aveau ore facultative de gimnastică, muzică, stenografie, lucru manual feminin sau menaj. Liceele de fete au activat în limba germană, doar la Liceul de fete din Câmpulung s-a predat în două limbi (germană și română), iar la Liceul ortodox de fete din Cernăuți, în limba maternă a elevelor s-a predat și istoria. Totodată, dacă majoritatea gimnaziilor pentru băieți din Bucovina erau asigurate financiar de stat, atunci liceele de fete se aflau în subordinea autorităților locale sau erau susținute de persoane particulare.

5.3. Școlile de meserii din Bucovina

După 1848, în Monarhia Habsburgică s-au deschis un șir de școli medii cu profil realist și tehnic, școli superioare și academii agricole, instituții agricole secundare, unde se studia mai aprofundat silvicultura, viticultura și grădinăritul [281, p. 177]. Numărul școlilor agricole de diferite nivele din Austria a crescut constant (de la 67 în 1881, la 190 în 1906), iar numărul elevilor de la aceste școli - de la 2584, în 1881, la 8001, în 1906 [314, p. 1486]. Cele mai multe școli agricole medii existau în Boemia și Moravia. În anul școlar 1913/14, școlile superioare și akademiile agricole din provinciile austriece erau frecventate de 431 de studenți, la școlile agricole secundare studiau 1698 de elevi, iar la școlile agricole elementare învățau 7157 de persoane [130, 34/1915, p. 314]. Cele mai multe școli agricole superioare și secundare erau cu instruire în germană, urmate de școli în cehă și poloneză.

La Viena erau concentrate cele mai multe instituții superioare de învățământ cu profil tehnic și comercial. De nivel secundar erau considerate școlile tehnice medii, școlile de construcții sau de arte, școlile comerciale. Pe lângă școlile medii tehnice, gimnazii sau pe lângă întreprinderi industriale se organizau cursuri de perfecționare, destinate tinerilor și maturilor, care deja erau angajați la serviciu și necesitau perfecționarea cunoștințelor teoretice și practice. Dietele provinciale aveau dreptul să reglementeze modul de activitate a școlilor profesionale și comerciale, reieșind din specificul local. Din anul 1908, la școlile medii tehnice s-au introdus examene de maturitate pentru absolvenți.

În 1913, în provinciile austriece ale monarhiei existau 8 instituții centrale de meserii, 32 de școli medii tehnice, 9 școli de arte și construcții, 7 școli generale de meșteșugărit, 134 școli de specialitate, 1617 școli profesionale de perfecționare. Pentru fete și femei erau deschise 95 de școli profesionale, unde se pregăteau în principal bucătărese și menajere. Mai mult de jumătate din toate tipurile de școli tehnice și comerciale erau în Boemia, Moravia și Austria de Jos. În Bucovina activa o școală medie tehnică, o școală de specialitate și 12 școli profesionale de perfecționare [130, 34/1915, p. 313].

Deși numărul lucrătorilor din industrie, comerț, transporturi, construcții era cu mult mai mic decât a persoanelor, care lucrau în agricultură, numărul elevilor de la diferite școli profesionale era cu mult mai mare decât la cele cu profil agricol. În anul școlar 1913/14, la instituțiile centrale de meserii învățau 10511 studenți; școlile medii tehnice erau frecventate de 12123 de elevi; la școlile de arte și construcții învățau 1974 elevi; la școlile generale de meșteșugărit - 983; la școlile de specialitate - 11257; cursurile profesionale de perfecționare erau frecventate de 166868 de persoane, iar la școlile de menaj și pentru bucătărese învățau 17280 de eleve [314, p. 1489]. În acelaș an școlar, școlile agricole de toate tipurile erau frecventate de numai 9286 de persoane.

În Bucovina, abia în 1866 se deschidea în Cernăuți un curs de perfecționare pentru ucenicii evrei din oraș [340, p. 304]. Ministerul Cultelor și Învățământului a acceptat deschiderea unei școli tehnice medii în Cernăuți, dar cu condiția ca primăria orașului să pună la dispoziție un local și să suporte cheltuielile de întreținere și deservire a edificiului școlar. Inaugurarea solemnă a școlii s-a realizat la 4 noiembrie 1873, iar învățământul a început la 10 noiembrie 1873. Director al școlii a fost numit profesorul Josef Wesely. În primul an școlar, la Școala Tehnică din Cernăuți, cu instruire în germană, s-a deschis un curs pregătitor și clasa I-a, la care s-au înscris 51 de elevi [281, p. 181].

Salariile și suplimentele pentru funcții sau activitate ale directorului și a corpului didactic de la această școală de meserii erau suportate de către stat. În 1877, bunăoară, directorul Școlii Tehnice din Cernăuți a obținut suma de 2875 de florini, doi diriginți au primit câte 2300 de florini, 7 învățători au fost remunerați cu câte 1450 florini, iar un laborant primea 625 florini pe an. În total, directorul, doi diriginți, 7 învățători și un laborant primeau timp de un an suma de 17750 de florini [6, f. 61].

În 1877, directorul școlii Josef Wesely a fost transferat la Praga, iar în locul lui a fost numit interimar profesorul arhitect Victor Schwerdtner. Prin ordinul ministerial din 22 iulie 1878, director al Școlii Tehnice din Cernăuți a fost numit arhitectul Josef Laizner, originar din Brünn. El a condus această instituție de învățământ mai bine de 17 ani, până la 7 octombrie 1895 [346, p. 145]. La 28 decembrie 1880, Consiliul local din Cernăuți a aprobat o decizie de construcție a unui edificiu școlar. Construcția clădirii a continuat până la începutul anului 1884, iar costurile s-au ridicat la suma de 62 mii de florini. Școala s-a mutat în noul local în luna martie 1884 [331, p. 222; 213, p. 6].

La început Școala Tehnică din Cernăuți a fost constituită din Secția de construcție și Secția de chimie industrială. Însă, din cauza numărului mic de elevi, în 1879 s-a decis reorganizarea acestei școli tehnice într-o școală de construcție, secția de chimie industrială fiind treptat desființată. În decurs de patru ani (1877-1880), Secția de chimie industrială a fost absolvită de numai 17 elevi, dintre care 10 germani și evrei, 3 polonezi, 3 români și un ucrainean [346, p. 114].

Școala de construcție din Cernăuți avea scopul de a pregăti maiștri și muncitori calificați în construcții, precum tâmplari, lăcătuși, dulgheri, sculptori, conductorii, zidari, agenți tehnici etc. Inițial învățământul în această școală se făcea în trei cursuri cu o durată de 5 luni. La școală erau primiți elevi, care aveau vârsta de cel puțin 15 ani și absolvise o școală primară. Pentru a stimula înscrierea elevilor la școală, statul a creat 20 de burse a câte 30 florini pe an [213, p. 9]. În primul curs elevii învățau câte 4 ore de germană, socotit, algebră și geometrie, 12 ore de proiectare, 8 ore de construcție și 6 de desen manual, în total 42 de ore pe săptămână. În cursul al II-a se studia

construcția (14 ore), formele arhitectonice (9), proiectarea (6), germana, științele naturii, geometria și desenul manual (câte 4 ore), în total 45 de ore săptămânal. În cursul III cele mai multe ore erau dedicate construcției (24 ore), în rest se învăța mecanica, proiectarea și desenul manual (câte 4 ore), topometria, materialele de construcție și contabilitatea (câte 2 ore), în total 42 ore săptămânal [346, p. 44-48].

Numărul elevilor de la Școala de construcții a crescut treptat. Până la sfârșitul sec. al XIX-lea, această școală a fost frecventată anual de cca. 50-60 de elevi în semestrul de iarnă și cca. 20-30 în cel de vară. Numărul cel mai mare de elevi la Școala de construcții s-a înregistrat în 1895/96, când 85 de elevi s-au înscris în semestrul de iarnă, respectiv 48 în semestrul de vară [346, p. 112].

Din anul școlar 1883/84, numărul cursurilor a crescut de la 3 la 4 în semestrul de iarnă și de la 2 la 3 în semestrul de vară. Arhitecții, conductorii, zidarii, dulgherii, agenții tehnici trebuiau să frecventeze toate cele 4 cursuri, pe când tâmplarii, lăcătușii, sculptorii erau obligați să învețe numai primele trei cursuri. În fiecare curs elevii aveau câte 39 de ore pe săptămână. Germana, socotitul și geometria se învăța doar în primele două cursuri, câte 4 ore pe săptămână, iar desenul manual - 10 ore în cursul I și câte 6 ore în celelalte cursuri. În cursul II, mai mult de jumătate din lecții erau dedicate construcțiilor (11 ore) și proiectărilor (10 ore). În cursul III elevii aveau câte 4 ore de algebră și contabilitate, 3 de proiectare, 6 de arhitectură, 16 de construcții. În ultimul curs, 24 din totalul de 39 din lecții erau dedicate orelor teoretice și practice de construcție [346, p. 50].

În perioada 1879-1898, numărul elevilor înscriși la Secția de construcții a fost de 1110 în semestrele de iarnă și doar 537, în semestrele de vară. Totuși, doar 950 elevi au finisat semestrele de iarnă și 438 – semestrele de vară. În perioada 1880-1898, Secția de construcții a fost absolvită de 250 de elevi, dintre care 67 erau originari din Galiția [346, p. 112, 114]. În perioada 1876-1918, Secția de construcții din Cernăuți a fost absolvită de 580 de elevi, dintre care 199 germani, 195 evrei, 95 polonezi, 55 ucraineni, 30 români și 6 persoane de alte etnii [213, p. 131-132].

Prin ordinul ministerial din 15 aprilie 1885 s-a decis deschiderea unei secții pentru tâmplărie și mobilă în cadrul Școlii Tehnice din Cernăuți, începând cu anul școlar 1886/87. Pentru funcționarea acestei secții școlare, Primăria orașului Cernăuți a asigurat Școala tehnică cu un corp nou, unde au fost adăpostite atelierele școlare. Durata studiilor la Secția de tâmplărie a fost de patru ani, iar lecțiile teoretice la mai multe obiecte aveau loc în comun cu Secția de construcții. Elevii aveau cele mai multe lecții practice, care se desfășurau în atelierele școlare [346, p. 79-80].

Pe parcursul funcționării Secției de tâmplărie, frecvența școlară a fost foarte slabă. În timp de un deceniu, la această secție s-au înscris maximal 17-18 elevi. Din 1903/04, învățământul la Secția de tâmplărie s-a diminuat la două clase, fiind primiți la studii numai calfe și maeștri tâmplari pentru perfecționarea cunoștințelor. Din 1890 până în 1914, Secția de tâmplărie și mobilă din

Cernăuți a fost absolvită de numai 80 de elevi (29 germani, 19 evrei, 16 polonezi, 9 ucraineni și doar 6 români) [213, p. 133].

La 23 octombrie 1882, în cadrul Școlii Tehnice din Cernăuți s-a deschis o secție comercială. Conform planului de învățământ aprobat, cele mai multe ore de instruire se acordau limbii germane și socotitului negustoresc – câte 6 ore în primul curs și câte 4 ore în celelalte două cursuri, precum și lecțiilor de contabilitate (4 ore în cursul I și câte 6 ore în cursurile II și III). Pentru lecțiile de corespondență comercială se acorda 4 ore în primul curs și câte 2 ore în alte două cursuri, iar celelate obiecte (geografia cu istoria, merceologia, dreptul comercial, caligrafia, cursul de comerț și cambie) urmau să fie predate câte 2 ore săptămânal în fiecare an școlar [346, p. 64].

Inițial, studiile la Secția comercială se desfășurau în trei cursuri, fiecare cu o durată de 5 luni. În 1887, cele trei clase au fost înlocuite cu două clase, dar cu durata cursurilor de 10 luni fiecare. Din anul școlar 1888/89, Școala comercială din Cernăuți a funcționat cu 4 semestre, iar elevii aveau săptămânal câte 30 de lecții. Conform noului program școlar, la Școala comercială erau primiți elevi, care împlinise vârsta de 15 ani și absolviseră 4 clase inferioare ale unui gimnaziu sau școli reale. În 1891, Școala comercială din Cernăuți a obținut un curs pregătitor cu 25 ore și două clase. Din anul școlar 1893/94, la Școala comercială din Cernăuți s-a introdus obiectul de limbă franceză [281, p. 185-186]. După anul 1896, numărul elevilor de la Secția comercială a trecut de 100, peste 90% fiind mozaici. În anul școlar 1912/13, din 208 elevi de la Secția comercială, 183 considerau germana, 10 - polona, 12 - româna și 3 - ucraineana drept limbă maternă, iar după confesiuni, 179 erau mozaici, câte 13 catolici și ortodocși, 3 protestanți (vezi tabelul nr. 62).

În perioada 1884-1898, Secția comercială a fost absolvită de 330 de elevi, inclusiv 309 mozaici. După limba maternă, 289 erau germani, 27 polonezi, 11 români. După locul de origine, 83 erau din Cernăuți, 78 – din alte localități bucovinene, 139 - din Galiția [346, p. 116-117]. În perioada 1883-1914, Școala comercială din Cernăuți a fost absolvită de 1078 de elevi, dintre care 1012 (93,9%) evrei, 35 (3,2%) germani, 14 români, 12 polonezi, un ucrainean și 4 de alte etnii [213, p. 132-133].

La sfârșitul anilor '80 ai sec. al XIX-lea, Școala medie Tehnică de Stat din Cernăuți devenise un complex școlar, constituit din trei secții școlare și două cursuri de perfecționare. În anul școlar 1897/98, la Școala Tehnică de Stat din Cernăuți au învățat 267 de elevi, iar la cursurile de perfecționare profesională s-au înscris 311 persoane. În decurs de mai bine de 20 de ani, cele trei secții de la Școala medie Tehnică din Cernăuți au fost absolvite de 636 de elevi, cei mai mulți fiind de confesiune mozaică (414) și romano-catolică (138), urmați de ortodocși (39), protestanți (30) și greco-catolici (13). După limba maternă, 486 de absolvenți au fost vorbitori de germană, 84 – de poloneză, 35 – de română, 28 – de ucraineană. Din numărul absolvenților, 223 erau din

Cernăuți, 150 din alte localități a Bucovinei, 210 din Galiția, restul din alte provincii austriece [357, p. 129-134]. Numărul absolvenților români și ucraineni a fost foarte mic, fiindcă instruirea la această școală de meserii se desfășura exclusiv în limba germană.

În decembrie 1895, director al acestei școli a fost numit profesorul arhitect Carl Romstorfer. El a condus școala până în iunie 1904. La 22 iulie 1904, director al Școlii Tehnice din Cernăuți era numit profesorul Erich Kolbenheyer, el fiind în această funcție până în 1914 [213, p. 10-11, 67]. În 1898, directorul Școlii Tehnice din Cernăuți avea un salariu de 2600 florini, 10 învățători titulari primeau împreună 15250 de florini pe an, iar un maestru era remunerat cu 700 de florini pe an. Directorul și învățătorii obțineau și suplimente de activitate. Suma totală, suportată de stat în 1898 pentru plata salariilor corpului didactic, a burselor pentru elevi, a diferitelor remunerări și a costurilor de regie, necesare pentru Școala Tehnică din Cernăuți, a constituit 34159 de florini [357, p. 120].

La Școala Tehnică din Cernăuți, lecțiile s-au predat doar în germană, iar pentru elevii români sau ucraineni nu s-a studiat limba maternă nici la ore facultative. Din această cauză, numărul elevilor români și ucraineni a fost foarte mic [285, p.198]. Deși în ultimii ani școlari din ajunul izbucnirii războiului s-a înregistrat o creștere a numărului de elevi români și ucraineni, totuși ei constituiau împreună mai puțin de 10% din totalul elevilor școlii (vezi tabelele nr.61 și 62).

În perioada 1876-1914, Școala medie Tehnică din Cernăuți a fost absolvită de 1734 de elevi, inclusiv 1078 de la Secția comercială, 576 de la Secția de construcții și 80 de la Secția de tâmplărie și mobilă. După etnii, 1225 (70,6%) de absolvenți au fost evrei, 261 (15,1%) germani, 123 (7,1%) polonezi, 65 (3,7%) ruteni, doar 49 (2,8%) români și 11 de alte etnii [213, p. 131-134].

La începutul anilor '90 ai sec. al XIX-lea, s-a propus deschiderea unei școli speciale pentru lemnărit în orașul Câmpulung Moldovenesc. În sud-vestul Bucovinei existau cele mai întinse păduri, iar foarte mulți locuitori de aici se ocupau cu silvicultura ori confecționau diferite obiecte casnice din lemn, fără a avea o pregătire școlară specială. În vara anului 1893, în Dieta Bucovinei s-a discutat despre necesitatea creării unei astfel de școli. În august 1893 s-a întocmit un raport ministerial, în care se propunea deschiderea unei școli pentru învățarea meseriei de lemnar, constituită din patru cursuri, iar viitoarea școală de meserii să aibă două sau trei clase. Costurile pentru înființare erau estimate la 4 mii de florini, iar întreținerea școlii ar fi costat cca. 6 mii de florini pe an [229, p. 466].

În ajunul deschiderii acestei școli s-au purtat discuții în privința limbii de instruire. În ședința Dietei Bucovinei din 16 februarie 1894, deputații români Teodor Ștefanelli și Ioan Volcinschi au optat pentru crearea unei școli românești de lemnărit la Câmpulung. Consiliul local al orașului Câmpulung a condiționat, în februarie 1894, că va suporta cheltuielile necesare pentru luminat,

încălzire și plata servitorilor de la această școală numai dacă instruirea se va realiza în limba română [229, p. 466-467]. Edificiul școlar urma să fie asigurat de autoritățile locale. Până în octombrie 1895, Consiliul local din Câmpulung oferise în acest scop suma de 3 mii de florini, iar Fondul Bisericesc contribuise cu 1000 de florini [190, p. 28-29].

Școala de lemnărit din Câmpulung s-a deschis oficial la 29 octombrie / 10 noiembrie 1895. La această școală s-au înscris 25 de elevi, inclusiv 19 de naționalitate română [229, p. 468]. Director al școlii a fost numit Anastasie Barbier. Din corpul didactic mai făceau parte Ilie Veslovschi, Ion Pășlea, Karl Höfer. Anastasie Barbier a condus școala până în 1897, fiind înlocuit cu Ilie Veslovschi, care a fost director peste 30 de ani, până în 1932 [143, p. 32].

Din 1898, școala a activat cu denumirea de Școala specială pentru lucrarea lemnului. Până în 1909 s-a aflat sub tutela Ministerului Cultelor și Învățământului, apoi a trecut în subordinea Ministerului Lucrărilor Publice de la Viena. În 1900, Școala de meserii din Câmpulung s-a mutat într-un local propriu, unde a activat până în 1912. Autoritățile austriece au încercat să introducă în această școală instruirea și în germană, dar au întâmpinat o rezistență hotărâtă din partea populației române. Învățătorul de sculptură Ion Pășlea s-a pronunțat cu hotărâre împotriva introducerii limbii germane în această școală. Din cauza poziției sale intransigente, în iulie 1896 Ion Pășlea a fost eliberat din funcție și până în martie 1898 a rămas fără serviciu. Destituirea sa a provocat polemici aprinse în presă și interpelări în Dieta Bucovinei. În urma intervenției deputatului Ioan Țurcanu în Parlamentul de la Viena, în martie 1898, Ion Pășlea a fost restabilit în funcție la Școala specială din Câmpulung [190, p. 51]. Ion Pășlea nu a fost agreat de autorități și abia în 1910 a devenit profesor titular la Școala specială din Câmpulung, unde a activat aproape 40 de ani, până în 1934.

La această școală au existat următoarele secții școlare: tâmplărie pentru construcții și mobile; dulgheria și construcția de mori; sculptura în lemn; strungăria; secția de coșărcărit; cursurile de perfecționare profesională. Durata studiilor la Școala specială din Câmpulung era de 3 ani. La această instituție școlară se studiau astfel de obiecte, precum limbile română și germană, matematica, fizica, chimia, tehnologia lemnului, desenul tehnic și arhitectonic, istoria artelor, sculptura ș.a [169, p. 133]. Anual, cca. 50-60 de elevi învățau la această școală, iar în unii ani frecvența s-a apropiat și de 90 de elevi pe an. Până către anul 1900, școala a fost frecventată și de un număr mare de elevi vorbitori de limbă germană, dar mai târziu aproape toți elevii au fost de naționalitate română (vezi tabelul nr.60).

În anul școlar 1909/10, la toate secțiile de la Școala specială din Câmpulung s-au înscris 192 de elevi, inclusiv 119 români și 68 vorbitori de germană. După confesiuni, 118 elevi erau ortodocși, 34 romano-catolici, 31 mozaici, 5 protestanți și 4 greco-catolici. Mai mulți elevi săraci de la această școală au primit ajutoare și burse în valoare de 9 mii de coroane [281, p. 192].

La 29 septembrie 1912 s-a deschis noul edificiu al Școlii speciale pentru lucrarea lemnului din Câmpulung. Finisarea acestei clădiri a permis dislocarea tuturor secțiilor școlare în acelaș local și extinderea duratei studiilor, de la 3 la 5 ani. În mai multe săli ale clădirii a fost adăpostit muzeul școlii, care conținea un număr impresionant de obiecte din lemn, sculptură și pictură. Organizarea și deschiderea muzeului s-a datorat învățătorilor Ion Ștefureac, Ion Pășlea și Ilie Veslovschi.

În timpul războiului, edificiul școlii a fost ocupat de armata austriacă, apoi de cea rusească. Din vara lui 1916 până în vara lui 1917, în această clădire a fost adăpostit sediul Marelui Cartier General al armatei țariste. În timpul retragerii armatei ruse, clădirea a fost devastată, acoperișul și arhiva școlii fiind incendiate și distruse. După unirea Bucovinei cu România, acoperișul clădirii a fost refăcut, dar arhiva școlii și o parte din obiectele muzeului școlar nu au mai putut fi recuperate. Școala specială pentru lucrarea lemnului din Câmpulung, datorită instruirii în română, a avut un aport important pentru instruirea profesională a multor tineri români din sud-vestul Bucovinei.

La sfârșitul stăpânirii austriece, în alte câteva localități din Bucovina au fost deschise școli speciale sau cursuri, în care se studiau anumite meserii. Din 1904 a existat o școală specială inferioară pentru lucrarea lemnului la Vijnița. O școală de industrie casnică (țesături de covoare) a activat la Vatra Dornei, apoi la Rădăuți [169, p. 134]. În Bucovina au existat și câteva școli speciale pentru împletitul coșurilor. Prima școală de acest fel a apărut în 1891 la Storojineț. Cursuri ambulante pentru coșărcărit s-au mai organizat la Vașcăuți pe Ceremuș, Tișăuți, Sadova [171, p. 97]. În 1909 au fost deschise două școli de broderie, una la Vatra Dornei (din 1910 la Iacobenii) cu instruirea în română, și alta la Vijenca în ucraineană. În 1911/12, școala de broderie din Iacobenii a fost frecventată de 9 eleve, iar la cea din Vijenca au învățat 20 de eleve [129, vol. 11.3, p. 192].

Pe parcursul stăpânirii austriece, Bucovina a fost o provincie cu o economie preponderent agrară. În 1890, cca. 83% din locuitori lucrau în agricultură și silvicultură. Până în 1910, ponderea lucrătorilor din agricultură și silvicultură s-a redus la 71%, în schimb 10% lucrau în industrie și meșteșugărit, 10% în comerț și transport, iar 9% în servicii sau profesii libere. Majoritatea românilor (89%) și ucrainenilor (88%), dar numai 31% din polonezi, respectiv 24% din germanii și evreii bucovineni, lucrau în agricultură [249, p. 151].

În Bucovina au fost deschise doar câteva școli agricole, care au fost frecventate de un număr redus de elevi. La 30 octombrie 1869, Dieta Bucovinei a aprobat înființarea unei școli agricole la Cernăuți, iar împăratul a sancționat decizia prin decretul din 24 aprilie 1870. Dieta a aprobat din partea fondului provincial suma anuală de 3500 de florini pentru întreținerea școlii. Fondul Bisericesc s-a obligat să aloce timp de trei ani câte 2500 de florini, iar din partea Ministerului Agriculturii s-a aprobat 14 mii de florini pentru construcția clădirii școlare [332, p. 309-310].

Școala agricolă din Cernăuți, cu predare în germană, s-a deschis la 29 octombrie 1871. În perioada 1872-1890, la această școală au învățat anual în total 320 de elevi (în medie cca. 17 elevi pe an). Cei mai mulți elevi ai școlii au fost ortodocși (152) și mozaici (77), urmați de romano-catolici (57), greco-catolici și armeni catolici (câte 13), protestanți (7). După limba maternă, 117 elevi au fost români, 105 germani, 55 ucraineni, 10 poloni [332, p. 311]. La 12 ianuarie 1886, Dieta Bucovinei a decis reorganizarea școlii agricole din Cernăuți, fiind introduse în programul de învățământ unele obiecte umanitare, precum și examene de maturitate la absolvire. Astfel, școala agricolă din Cernăuți era ridicată la rangul unei instituții secundare de învățământ, absolvenții ei având dreptul să activeze la o școală inferioară de agricultură sau să-și continue studiile la o instituție superioară de învățământ.

Deoarece majoritatea populației rurale din Bucovina erau români și ucraineni, iar la școala agricolă din Cernăuți se predă doar în germană, era necesar de creat și școli agricole inferioare cu instruirea în limba populației băștinașe. Autoritățile austriece au decis să deschidă concomitent două școli agricole inferioare în Bucovina. Școala din Coțmani s-a deschis la 5 octombrie 1897, iar la 10 octombrie 1897 își începea activitatea și școala agricolă din Rădăuți [223, p. 357-358]. Durata studiilor la cele două școli agricole inferioare din Rădăuți și Coțmani era de doi ani, iar elevii trebuiau să fie absolvenți ai unei școli primare. Instruirea la aceste școli se realiza în limbile română, respectiv ucraineană. Aceste școli agricole inferioare erau susținute parțial de către stat. Bunăoară, pentru semestru al II-lea al anului 1904 s-a aprobat subvenția de 5 mii de coroane pentru aceste două școli agricole, precum și câte 500 coroane pentru ajutorarea elevilor sânguincioși [223, p. 359].

La începutul sec. al XX-lea, în Bucovina activau 3 școli agricole, dintre care una de nivel mediu la Cernăuți și două de nivel inferior la Rădăuți și Coțmani. Numărul elevilor de la Școala agricolă medie din Cernăuți a crescut la începutul sec. al XX-lea, trecând de 100 în anii 1900-1903. La școlile agricole din Rădăuți și Coțmani învățau anual cca. 15-20 de elevi [281, p. 196].

În anul școlar 1907/08, Școala medie de agricultură din Cernăuți era frecventată de 57 de elevi (35 germani, 10 români, 9 polonezi și 3 ucraineni), dintre care 22 romano-catolici, 13 mozaici, 9 ortodocși, 7 protestanți. În același an școlar, la școala agricolă inferioară din Rădăuți au studiat 16 elevi, dintre care 12 români ortodocși și 4 vorbitori de limbă germană, iar școala similară din Coțmani a fost frecventată de 15 elevi, toți ucraineni de confesiune ortodoxă [127, 1908, p. 57]. La Școala medie de agricultură din Cernăuți, numărul maximal de elevi (140) s-a consemnat în 1901/02, după care a urmat o diminuare a numărului elevilor. Deoarece școala agricolă era puțin solicitată, în 1908 s-a luat decizia de desființare [340, p. 305]. Cauza principală a regresului acestei școli agricole a fost instruirea doar în limba germană. După deschiderea

școlilor agricole de la Rădăuți și Coțmani, elevii români și ucraineni au preferat să frecventeze aceste școli cu nivel mai inferior de instruire, dar cu predarea obiectelor în limba maternă.

În ultimii ani de stăpânire austriacă au mai fost deschise câteva școli agricole elementare, în care studiile se realizau pe timp de iarnă. Din 1910 a existat o școală agricolă de iarnă la Cernăuți, în care instruirea se efectua în trei limbi. În 1912 au mai fost deschise școli agricole inferioare cu instruirea pe timp de iarnă la Bosancea (în română) și la Zastavna (în ucraineană). În 1912/13, la școala din Cernăuți au învățat 6 elevi, la Bosancea – 17 și la Zastavna – 10 elevi [129, vol. 14.3, p.299]. În ajunul declanșării războiului, în Bucovina activau 2 școli agricole inferioare și 3 școli agricole elementare cu studiul pe timp de iarnă. Deși, în anul școlar 1912/13, la aceste 5 școli agricole au activat 34 de cadre didactice, ele au fost frecventate doar de 80 de elevi [281, p. 197].

La sfârșitul stăpânirii austriece, pe lângă școlile secundare cu profil tehnic sau pe lângă gimnaziile s-au organizat cursuri de ucenici meseriași, destinate atât tinerilor, cât și maturilor. Primul astfel de curs s-a deschis în 1876, în cadrul Școlii Tehnice din Cernăuți. Inițial la aceste cursuri s-au înscris 138 de persoane, inclusiv 6 maiștri, 50 calfe, 69 ucenici și 13 persoane fără profesie, dar la sfârșitul anului au rămas doar 70. În următorul an școlar, la aceste cursuri s-au înscris 138 de persoane, 64 absolvind anul școlar. Din 1879/80 au fost organizate două clase, iar durata studiilor a fost prelungită de la doi la trei ani. În perioada 1876-1898, la școala de perfecționare profesională a meseriașilor din Cernăuți s-au înscris 3612 persoane [346, p. 56, 113].

Din anul școlar 1879/80, la Școala Tehnică din Cernăuți s-au organizat și cursuri pentru ucenici comercianți, care se țineau seara, timp de 6 luni, într-o secție cu două clase. Din 1891/92 s-a înființat a treia clasă, iar durata cursurilor a crescut de la 6 la 7 luni [213, p. 15]. Cursurile de ucenici comercianți au fost frecventate anual de 70-80 de elevi. În perioada 1879-1898, la aceste cursuri s-au înscris în total 1360 de persoane, dar numai 697 au învățat până la sfârșit de an școlar [346, p. 113].

În 1884, un curs de perfecționare profesională s-a deschis pe lângă Gimnaziul din Rădăuți. Până în 1897, la aceste cursuri s-au înscris 2093 de elevi, dintre care 1810 (86,5%) vorbitori de germană, 137 români, 87 polonezi și 52 ucraineni [326, p. 39-41]. O școală de perfecționare profesională a existat în orașul Siret din 1882. În cursul pregătitor, elevii germani și de alte naționalități erau separați în două secții și aveau ore de scris, citit, socotit și limbă maternă. În clasele I-a și a II-a elevii învățau desenul liniar, geometria, contabilitatea, socotitul profesional și alte cursuri [88, I, 1906/07, p. 68].

În 1895, în cadrul școlii de meserii din Câmpulung s-a deschis și un curs de perfecționare pentru ucenici și ucenice. La aceste cursuri serale cu durata de trei ani de zile, tinerii au învățat o varietate de meserii, legate de industria casnică și meșteșugărit, precum covătar, morar, bărbier,

lăcătuș, tipograf, olar, tinichigiu, fierar, rotar etc., iar ucenicile au învățat țesătoria, croitoria, cojocăria, comerțul, galanteria, frizeria, broderia, băcănia, dactilografierea ș.a [190, p. 32-33].

La sfârșitul stăpânirii austriece, în Bucovina activau 13 cursuri de perfecționare profesională pentru ucenici, dintre care două la Cernăuți, câte una la Suceava, Rădăuți, Siret, Câmpulung, Gura Humorului, Storojineț, Vatra Dornei, Coțmani, Vijnița, Zastavna și în satul Ilișești [357, p. 111]. În școlile de perfecționare profesională, instruirea s-a realizat în germană. Doar la școlile de ucenici meseriași din Câmpulung și Suceava, instruirea s-a efectuat și în română. La sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea, numărul elevilor de la școlile de perfecționare profesională a crescut continuu, trecând de 1000 după anul 1909, și ajungând la 1535 de elevi, în anul școlar 1912/13 [354, p. 127]. Cei mai mulți elevi de la aceste cursuri pentru ucenici meseriași erau mozaici și romano-catolici, vorbitori de germană, dar treptat a crescut și numărul elevilor ortodocși, de naționalitate română și ucraineană (vezi tabelul nr.63).

Așadar, numărul școlilor de meserii din Bucovina a fost foarte mic comparativ cu alte provincii austriece, iar predarea tuturor obiectelor doar în germană a îngrădit accesul la studii pentru copiii de români și ucraineni. Doar la Școala specială pentru lucrarea lemnului din Câmpulung, obiectele s-au predat în română, ceea ce a stimulat venirea la studii la această școală a multor tineri din satele românești din sud-vestul Bucovinei. Cursurile de perfecționare profesională au fost utile pentru persoanele, care erau angajate la serviciu, dar și la aceste cursuri, instruirea s-a realizat aproape exclusiv în limba germană.

5.4. Școala Normală de Învățători și Învățătoare din Cernăuți

Pregătirea unor învățători calificați a fost una din prioritățile autorităților școlare din Bucovina. Deja în anul 1784 erau deschise două școli normale, la Cernăuți și Suceava, la care au fost angajați învățătorii Anton de Marki și Franz Thallinger, originari din Transilvania. Instruirea în ambele școli era în germană, dar se țineau și cursuri în limba română pentru toți elevii [265, p. 102]. Pe lângă aceste școli s-au organizat și cursuri de preparandie⁸ cu o durată de studii de 6 luni cu scopul de a pregăti învățători pentru școlile triviale (primare). Planul cursului de preparandie cuprindea 5 ore de pedagogie, 3 ore traducere din Comenius, cu aplicație la gramatică, 3 ore de gramatică practică, 3 ore de caligrafie și aritmetică. Din 1818, cursurile celor două preparandii se prelungesc la un an. Din 1828 a existat la Cernăuți o preparandie catolică [171, p. 40-41, 43].

În 1848 s-a realizat și o doleanță a românilor bucovineni de a avea o preparandie ortodoxă la Cernăuți. La 17 decembrie 1848, prin ordin ministerial, s-a decis fondarea la Cernăuți a unui curs de preparandie de doi ani. Candidații trebuiau să fie absolvenți a 4 clase gimnaziale. La această școală de grad mediu s-a predat religia (2 ore), metodică citirii (o oră), scrierea, geometria, desenul (4 ore), calculul mintal și scris (2 ore), gramatica, stilistica, punctele principale din logica populară (4 ore), geografia și istoria (2 ore), istoria naturală, fizica, economia populară și tehnologia (5 ore), pedagogia și didactica (2 ore), muzica și desenul (o oră). Obiectele s-au predat în limba pentru care se pregăteau elevii, iar cursurile s-au ținut în localul școlii triviale din Cernăuți [171, p. 43].

La preparandia ortodoxă au ținut cursuri mai mulți profesori de la Institutul de Teologie, conducător al școlii fiind Nicolae Hacman. Preparandia și-a început activitatea la 13/25 decembrie 1848, iar în anul școlar 1849/50 a fost deschisă și a doua clasă [327, p. 88-89]. Totuși, în anii următori preparandia ortodoxă din Cernăuți a activat în condiții destul de grele, iar numărul elevilor era mic. Potrivit raportului Consistoriului Ortodox din 5/17 august 1856, până la acel moment preparandia fusese absolvită de numai 24 de elevi. În același raport Consistoriul propunea ca în fiecare an să se ofere câte 10 burse pentru elevii preparandiei, iar învățătorii școlii să fie salariați lunar și nu la sfârșitul anului școlar, cum se practica până la acel moment [327, p. 89].

În 1858 școala trivială ortodoxă din Cernăuți a fost transformată într-o școală principală ortodoxă provizorie, iar din 1860 – în instituție definitivă. La 8/20 februarie 1860, Consistoriul Ortodox a emis un ordin, potrivit căruia preparandia era pusă sub supravegherea și conducerea nemijlocită a școlii principale ortodoxe. Pentru candidații de la preparandie s-a aprobat câte 15 burse anuale în mărime de 60 de florini, susținute de Fondul Bisericesc [280, p. 326]. Însă, la 1 septembrie 1863, Ministerul Învățământului a emis un ordin de anulare a acestor burse.

⁸ Preparandie – denumirea unei școli, care pregătea învățători, adică școală normală de nivel mai inferior.

Consistoriul Ortodox a elaborat un nou raport, în care se menționa că, în Bucovina atunci erau 239 de parohii ortodoxe, dar numai două școli principale și 89 de școli triviale, subordonate Consistoriului din Cernăuți, fiind necesar de a deschide încă 147 de școli triviale în sate cu populație ortodoxă [327, p. 90]. Preparandia ortodoxă din Cernăuți a activat 22 de ani, din 1849 până în 1871, fiind frecventată de 489 de elevi, în majoritate români [327, p. 90]. Până în 1871 a existat și o preparandie catolică pe lângă școala principală din Cernăuți, la care și-au făcut studiile viitorii învățători de la școlile catolice din Bucovina.

După adoptarea în anul 1869 a noii legi imperiale cu privire la reorganizarea învățământului, a fost necesar de a modifica substanțial și modul de pregătire a cadrelor didactice. Ministerul Cultelor și Învățământului a cerut înființarea la Cernăuți a unei Școli Normale de Învățători. În prima jumătate a anului 1870 s-au efectuat pregătirile necesare pentru deschiderea școlii începând cu 1870/71. La 19 august 1870, Dimitrie Isopescul era numit director al Școlii Normale de Învățători [333, p. 136]. În august și septembrie 1870 au fost numiți 7 învățători la Școala Normală și la școala de aplicație, doar Nicolae Ieremievici fiind român bucovinean, ceilalți învățători erau din Galiția [317, p. 18-19].

Cursurile la Școala Normală au început la 1 octombrie 1870 cu 15 elevi. Limba de predare era germana, iar româna și ruteana erau predate în ore separate [164, p. 94]. În 1870 a fost deschisă și școala de aplicație cu 4 clase, la care s-au înscris 234 de elevi (151 polonezi, 47 germani, 27 ucraineni și doar 8 români). După confesiuni, 182 erau romano-catolici, 26 greco-catolici, 13 ortodocși, 11 armeni catolici și doi armeni orientali [317, p. 148-149].

Până în anul 1875, Școala Normală de Învățători a activat cu trei clase și un curs pregătitor. Clasa a IV-a a fost deschisă în anul școlar 1875/76. În acest interval numărul elevilor a crescut continuu, ajungând la 142 în anul 1876, dintre care 66 erau ucraineni, 46 români, 17 germani și 13 poloni [40, f. 11]. În 1875, la școala de aplicație învățau 275 de elevi, inclusiv 146 polonezi, 60 ucraineni, 59 germani și doar 9 români. Din anul 1876, numărul elevilor polonezi de la școala de aplicație a scăzut brusc, astfel că în 1881, din 159 de elevi, 43 erau ucraineni, 42 germani, 42 poloni, 31 români [317, p. 148].

În perioada 1 iulie - 7 septembrie 1871, la Școala Normală s-a ținut și primul curs de perfecționare pentru învățători, care a fost frecventat de 21 de cadre didactice [317, p. 22]. Ulterior, asemenea cursuri de perfecționare s-au organizat în fiecare an. Din cauza lipsei acute de cadre didactice, Ministerul Cultelor și Învățământului a emis la 1 august 1871 un ordin, prin care s-a dispus ca în următorii trei ani școlari studiile la Școala Normală să se limiteze la numai trei ani. La 20 august 1871 a fost emisă o nouă hotărâre ministerială, prin care s-a dispus ca unele discipline la această instituție, pe lângă limba germană, să fie studiate în română sau ruteană. Ioan

Drogli a fost numit în postul de învățător pentru limba română, iar Johann Hlibowicki a devenit învățător pentru limba ruteană [280, p. 327]. În anul școlar 1873/74, Dimitrie Isopescul, Ioan Drogli și Johann Hlibowicki au avut salarii în valoare de 1000 florini și suplimente de activitate de 250-675 florini pe an, iar alți 4 învățători aveau salarii anuale de 500-800 florini [39, f. 2].

La 14 octombrie 1872 s-a deschis și Școala Normală de Învățătoare, în primul an școlar fiind frecventată de 21 de eleve. În anul școlar 1875/76, Școala Normală de Învățătoare avea deja 4 clase și era frecventată de 78 de eleve [280, p. 327]. O perioadă îndelungată instituția pentru pregătirea viitoarelor învățătoare a fost frecventată în principal de eleve, care considerau germana sau poloneza drept limbă maternă. În anii '80-90 ai sec. al XIX-lea, Școala Normală de Învățătoare a fost frecventată de un număr important de eleve de confesiune mozaică. În același timp, la Școala Normală de Învățători numărul elevilor de confesiune mozaică a fost mult mai mic (vezi tabelele nr.64 și 65). Această situație se explică prin aceea că, în anii '70-80 ai sec. al XIX-lea, școlile primare din Bucovina erau frecventate de puține eleve de etnie română sau ucraineană [262, p. 200], pe când la mozaici era mult mai mare numărul elevelor (în 1880 școlile primare fuseseră frecventate de 3098 de elevi mozaici, din care 1985 fete și numai 1113 băieți) [366, p. 25].

În 1875 s-a decis deschiderea unei școli de aplicație de 4 clase și a grădiniței de copii model pe lângă Școala Normală de Învățătoare. Majoritatea elevelor, care au frecventat școala de aplicație, erau vorbitoare de limbă germană, de confesiune mozaică sau romano-catolică [285, p.215]. Grădinița model a fost frecventată, în 1900, de 69 de copii (37 fete și 32 băieți), din care 51 vorbitori de germană, 7 români, 6 polonezi, 3 ruteni [43, f. 9].

Școala Normală din Cernăuți a fost o instituție școlară unită, cu o singură direcție și cu aceleași cadre didactice, dar procesul de instruire s-a realizat separat pentru clasele de băieți și de fete. La Școala Normală de Învățătoare limba de instruire a fost de asemenea germană, dar s-au predat și unele discipline în română și ucraineană. În 1873 a avut loc primul examen de absolvire la Școala Normală de Învățători, toți cei 12 absolvenți obținând certificatul de maturitate. La 14 august 1873 Consiliul Școlar provincial a emis un ordin de desființare a școlii reale inferioare, care activa pe lângă Școala Normală. În locul acestei școli a fost deschisă o clasă pregătitoare în cadrul Școlii Normale de Învățători, o decizie ministerială în acest sens fiind adoptată la 28 august 1873 [317, p. 29-30].

Potrivit deciziei ministeriale din 15 februarie 1875, ambele instituții de la Școala Normală urmau să aibă un director, 9 învățători principali, o învățătoare pentru lucrul manual feminin și un învățător pentru cursul pregătitor [317, p. 34; 333, p. 137]. O altă ordonanță ministerială din 22 iunie 1878 stipula ca pe viitor la Școala Normală de Învățătoare, clasa I-a să fie deschisă peste un an, astfel ca pe parcursul unui an școlar să activeze alternativ clasele I-a și a III-a, iar în următorul

an – clasele a II-a și a IV-a [317, p. 48]. În conformitate cu această decizie, din anul școlar 1881/82 la Școala Normală de Învățătoare au funcționat alternativ numai câte două clase. Din această cauză și examenele de absolvire la instituția pentru pregătirea învățătoarelor s-a organizat o dată la doi ani.

Elevii ortodocși și romano-catolici au studiat religia încă de la momentul înființării Școlii Normale, iar din toamna anului 1879 s-a introdus obiectul de religie și pentru elevii de confesiune mozaică. Din octombrie 1878, religia ortodoxă a fost predată pe parcursul a mai multor ani de către Elias Bendas. Ladislaus Lewandowski a fost învățător de religie romano-catolică la Școala Normală din martie 1873 până în anul 1893. Nikolai Ogonowski a fost învățător auxiliar de religie greco-catolică în perioada decembrie 1877 - mai 1892, iar Ignatz Geller a predat religia pentru elevii de confesiune mozaică din septembrie 1879 până în aprilie 1888 [317, p. 106, 109, 112].

În ultimele decenii ale sec. al XIX-lea au fost emise și alte ordine, care vizau Școala Normală din Cernăuți. Potrivit ordinului ministerial din 30 ianuarie 1887, la Școala Normală se reducea numărul orelor de germană în clasele a III-a și a IV-a (de la 4 la 3 pe săptămână) și se prevedea introducerea pe viitor a lecțiilor de dexteritate⁹ și a orelor de înot [317, p. 71]. La 24 aprilie 1889 a fost aprobată o nouă modificare a planului de învățământ, care prevedea sporirea numărului lecțiilor de română și ucraineană în clasa pregătitoare și în primele două clase de la Școala Normală (de la 3 la 4 ore pe săptămână), precum și introducerea a câte o oră pe săptămână de metodică specială în română și ucraineană în clasa a III-a de la ambele instituții [317, p. 85]. Din 1890/91 s-a introdus studierea limbii polone ca obiect facultativ (4 ore pe săptămână) la instituția pentru pregătirea învățătorilor.

La 13 februarie 1894, Consiliul Școlar provincial a emis un ordin care prevedea predarea unui număr egal de lecții practice în acea limbă, pentru care se pregătea elevul să obțină certificat de aptitudine. Deoarece germana era obiect obligatoriu de studiu la Școala Normală și la toate școlile primare din Bucovina, toți elevii trebuiau să susțină și lecții practice în germană [317, p. 98-99]. În ianuarie 1894, Consiliul Școlar provincial a dispus introducerea noii ortografii a limbii române, conform manualului *Îndreptariu pentru ortografia română; Regule și vocabulariu ortografic* (Viena 1893), la toate școlile primare și secundare din Bucovina, precum și la Școala Normală din Cernăuți. În luna februarie 1894 s-a dispus de asemenea introducerea în toate școlile primare rutene din Bucovina a noii scrieri fonetice a limbii ucrainene conform broșurii *Руска правописъ* [317, p. 99]. În 1895, Dieta Bucovinei a aprobat acordarea a 10 burse a câte 100 florini, începând

⁹ Obiect de învățământ, care avea drept scop dezvoltarea însușirilor artistice și îndemânarea practică a elevilor.

cu anul școlar 1895/96, pentru 5 eleve române și 5 ucrainene de la Școala Normală de Învățătoare [280, p. 329].

În luna mai 1888 Școala Normală, împreună cu ambele școli de aplicație și cu grădinița de copii, s-a mutat în noul local. Școala dispunea de 6500 m² de grădină, necesară pentru practica agricolă a elevilor. În 1889 s-a desfășurat și primul curs de lucru manual, la care au participat 25 de învățători. Tot din acest an s-a introdus în programa școlii lucrul manual, ca obiect facultativ [164, p. 94].

Potrivit raportului școlar din anul 1904/05, limba de instruire la Școala Normală era germana. La școlile de aplicație și la grădinița de copii se utiliza în instruire și limba maternă a copiilor, care încă nu posedau suficient de bine germana. Religia ortodoxă și limba maternă erau predate în română, respectiv în ruteană; religia greco-catolică – în ruteană. Ca obiect facultativ se mai studia poloneza (în toate clasele) și franceza (la Școala Normală de Învățătoare). La lecțiile practice și cele de probă se utilizau toate cele trei limbi provinciale (germana, româna și ruteana) [94, 1904/05, p. 13-14].

În perioada 1870-1895, la Școala Normală, la cele două școli de aplicație și la grădinița de copii au activat în total 108 cadre didactice. În acest interval la Școala Normală din Cernăuți au lucrat personalități bine cunoscute în Bucovina, precum Dimitrie Isopescul (directorul școlii), Nicolae Ieremievici, Ioan Drogli, Dimitrie Onciul, George Jancovschi, Vasile Țopa, Elias Luția, Ioan Bosniag, Josef Wotta, Ludwig Adolf Simiginowicz, Johann Hlibowicki ș.a [280, p. 330].

În anul școlar 1899/00, la această instituție de învățământ activau directorul Dimitrie Isopescul, 10 învățători principali, 6 învățători și doi suplinitori de la școala de aplicație pentru băieți, 5 învățătoare de la școala de aplicație pentru fete. Fiecare învățător avea săptămânal în medie câte 20-25 de ore la diferite discipline [42, f. 1-4]. După decesul directorului Dimitrie Isopescul, școala a fost condusă temporar de profesorul Josef Wotta, care era și inspector al școlilor primare din orașul Cernăuți. În toamna anului 1901, noul director al Școlii Normale a devenit Michael Kuschniriuk.

În anul școlar 1904/05, la Școala Normală de Învățători și Învățătoare activau 46 de cadre didactice, din care un director, 12 învățători principali (9 titulari și 3 provizorii), 9 învățători la școala de aplicație pentru băieți (8 titulari și unu provizoriu), 9 învățătoare la școala de aplicație pentru fete, 8 învățători suplinitori, un docent și 6 învățători auxiliari [280, p. 331].

Începând cu anul școlar 1906/07, profesorul George Tofan a ocupat catedra de limbă română de la Școala Normală din Cernăuți. El a mai predat geografia și istoria, având și ore de dirigenție. George Tofan a funcționat la Școala Normală până în 1914 și a desfășurat aici o activitate

didactică fructuoasă, pregătind generații de învățători în spiritul nou de afirmare a românismului [222, p. 23].

În 1914, director la Școala Normală din Cernăuți era în continuare Michael Kuschniriuk, iar coadiutori ai directorului – Peter Christof, Gherasim Buliga și Vasile Iwasiuk. La această instituție activau atunci 13 învățători principali titulari și trei învățători principali provizorii, inclusiv românii Ioan Nuțu, Ion Brăteanu, Iacob Holota și George Tofan. La Școala Normală de Învățătoare lucrau trei învățători principali titulari și 6 învățători suplinitori. În același an, la școala de aplicație pentru băieți erau 8 învățători titulari (inclusiv 5 români), doi învățători provizorii, trei învățători suplinitori, iar la școala de aplicație pentru fete activau 8 învățătoare [285, p. 260-261]. Astfel, în 1914, la Școala Normală din Cernăuți, la două școli de aplicație și la grădinița de copii, lucrau 53 de cadre didactice, inclusiv 40 originare din diferite localități bucovinene, 9 din Galiția și 4 din alte provincii austriece.

În perioada 1881-1895 Școala Normală de Învățători a fost absolvită de 380 de elevi, cei mai mulți fiind abilitați pentru predarea în germană (97), germană și ruteană (76), germană și română (68), ruteană (59), română (58). În aceeași perioadă la Școala Normală de Învățătoare au susținut examene de absolvire 278 de eleve, 213 obținând calificarea de instruire în germană, 33 – în germană și ruteană, 21 - în germană și română, 5 - în română etc. [280, p. 330]. Doar în 1898, Școala Normală a fost absolvită de 29 de elevi, care erau abilitați să predea în ruteană (8), română (5), germană (3), germană și română (6), germană și ruteană (6), iar un absolvent a obținut calificarea de instruire în trei limbi [41, f. 2]. În intervalul 1873-1905, Școala Normală din Cernăuți a fost absolvită în total de 957 bărbați și 660 femei [377, p. 129]. La Școala Normală de Învățători examenele de absolvire au avut loc în fiecare an, iar la instituția pentru pregătirea învățătoarelor – o dată la doi ani.

În anul școlar 1899/1900, în două clase pregătitoare de la Școala Normală învățau 112 elevi (43 ruteni, 34 români, 17 germani, 15 polonezi), iar patru clase de bază erau frecventate de 210 elevi (97 români, 71 ruteni, 22 polonezi, 16 germani) [43, f. 5]. În anii următori, contingentul de elevi (eleve) de la Școala Normală a fost divers după naționalități și confesiuni, dar cei mai mulți erau români și ucraineni, de religie ortodoxă (vezi tabelele nr. 64 și 65).

Mai mulți elevi de la Școala Normală din Cernăuți beneficiau de burse, acordate de stat, de Fondul Bisericesc sau din surse provinciale. În anul 1904/05 din partea fondului provincial au fost acordate 8800 coroane (câte 20 de burse pentru elevii și elevele de la Școala Normală). În același an Fondul Bisericesc a acordat 1600 coroane (8 burse a câte 200 coroane) pentru viitorii învățători de la Școala Normală, iar din partea statului au fost alocate 15 mii de coroane [94, 1904/05, p. 13].

La începutul sec. al XX-lea, odată cu naționalizarea învățământului primar din Bucovina, corpul didactic din Bucovina, deputații din Dieta provincială, diferite societăți culturale, au revendicat fie separarea Școlii Normale pe criterii etnice, fie crearea unor secții separate cu limbile de instruire română și ucraineană în cadrul instituției respective. Legea școlară imperială din 25 mai 1868 prevedea, în articolul 31 că, “limba de predare la școlile normale se fixează, la propunerea autorităților provinciale, de Ministerul Învățământului, dacă nu prevede altfel legea provincială. Dacă este necesar, se va da candidaților posibilitatea pregătirii în a doua limbă a țării, ca să poată fi calificați să predea și în a doua limbă” [239, p. 200].

În alte provincii austriece cu populație mixtă existau școli normale cu diferite limbi de instruire (germană și cehă în Boemia și Moravia; germană și italiană în Tirol). În Kraina din 1905 limbile de instruire la școlile normale erau germana și slovena; în Küstenland la o școală normală se predă în germană, italiană, slovenă și croată, la alta – în italiană și slovenă [314, p. 1476]. La Școala Normală din Cernăuți, însă, doar unele obiecte erau predate în română sau ucraineană. Dieta Bucovinei a adoptat la 16 iulie 1901 o decizie de creare a unor grupe paralele române și ucrainene, în care lecțiile practice, religia, geometria, istoria naturală și muzica bisericească să fie predată în limba maternă a elevilor [377, p. 130]. În 1909 s-a decis separarea Școlii Normale de Învățători în 3 secții naționale (germană, română și ucraineană), începând cu anul școlar 1909/10 [117, nr. 37, 1909, p. 5-6]. Fiecare secție națională urma să fie condusă, din punct de vedere didactico-pedagogic, de către un coadiutor, subordonat directorului. În septembrie 1910 au fost desemnați coadiutori la Școala Normală de Învățători, pentru o perioadă de activitate de trei ani, profesorii Peter Christof (secția germană), Gherasim Buliga (secția română) și Vasile Iwasiuk (secția ucraineană) [120, nr. 2592, 1910, p.2-3].

În secțiile naționale toate obiectele erau predate în limba maternă, dar elevii studiau în mod obligatoriu și limba germană. În fiecare săptămână elevii aveau câte 30-32 de ore. În secția română, elevii din clasa pregătitoare, din anii I și III aveau în total 93 de ore săptămânal, cele mai multe de română și germană (câte 14 ore), matematică (9), religie, desen, vioară și gimnastică (câte 6) – vezi tabelul nr.66. În afară de obiectele obligatorii, elevii au studiat câte două ore pe săptămână lucrul manual, ca obiect facultativ. Atunci la secția română activau Gherasim Buliga, Ioan Abager, Ioan Boșniag, Eugen Botezat, Ioan Brătianu, Gheorghe Ciupercă, Emilian Săhlean, Nicolae Tcaciuc, George Tofan, Emilian Vlaicu și Vasile Țurcan [134, III, 1912, p. 229-231]. În anul școlar 1912/13, la Școala Normală de Învățători și Învățătoare, la școlile de aplicație și grădinița pentru copii activau în total 62 de cadre didactice, dintre care 18 erau de naționalitate română [44, f. 43-44v].

În anul școlar 1911/12, George Tofan a realizat o anchetă la toți elevii și elevele de etnie română de la Școala Normală, pentru a afla câte cărți în limba română poseda fiecare în biblioteca personală. Din cei 150 de elevi și eleve de naționalitate română, la chestionar au răspuns 124 de elevi și eleve. Din aceștia, 4 nu aveau cărți de loc, alți 4 nu le aveau în oraș, iar restul de 116 elevi aveau în total 1739 de volume în limba română, în medie câte 15 cărți fiecare. Autorii români erau reprezentați după cum urmează: Vasile Alecsandri (cu 162 de volume), Nicolae Iorga (80), Mihail Sadoveanu (70), Mihai Eminescu (69), Ion Creangă (55), Dimitrie Onciul (50), Alexandru Vlahuță (38), Barbu Delavrancea (35), Ioan Slavici (31) etc. [134, nr.4-5, 1913, p. 122-126].

George Tofan i-a atras pe elevii români de la Școala Normală la organizarea unor serbări cu conținut românesc, cum au fost cele dedicate lui Mihai Eminescu și Ion Creangă în 1909, lui Vasile Alecsandri (1910), Eudoxiu Hurmuzachi (1912), Grigore Alexandrescu (1913). Din inițiativa lui George Tofan, în 1913 au fost atârinate pe pereții holurilor școlii mai multe tablouri istorice cu scopul de a cultiva la elevi dragostea pentru istoria și cultura națională [167, p. 58].

După anul 1909 au existat secții naționale doar la Școala Normală de Învățători, pe când viitoarele învățătoare continuau să fie instruite în germană. La instituția pentru învățători secțiile naționale erau incomplete, clasa I-a se deschidea o dată la doi ani. Clasele românești și ucrainene aveau câte 40 de elevi fiecare, iar cele germane – câte 35. Pentru elevii polonezi și evrei erau rezervate locuri în secția germană. Clasele de fete se deschideau de asemenea o dată la doi ani și erau primite în total 50 de eleve (18 românce, 18 ucrainence și 14 germane). În acest fel, la Școala Normală funcționau în fiecare an școlar în total 12 clase (inclusiv 4 clase pregătitoare), din care 6 clase cu limba germană de instruire, 3 clase cu predarea în română (băieți) și 3 clase ucrainene (băieți) [164, p. 95].

După 1910 au fost înființate la Cernăuți câteva școli private pentru pregătirea învățătoarelor, din care două germane, una românească și una ucraineană. În 1913, școala normală particulară de fete cu predare în germană, susținută de Societatea "Marienfamilie", avea 4 clase cu 124 de eleve (72 germane, 35 poloneze, 15 ucrainene, 2 românce). Tot atunci, școala normală particulară ucraineană, susținută de Societatea *Ukrainska Škola*, avea o clasă pregătitoare și 4 clase de bază, frecventate de 232 de eleve ucrainene (179 ortodoxe și 53 greco-catolice). La Cernăuți mai exista o școală normală privată germană, frecventată de 33 de eleve, inclusiv 24 de confesiune mozaică [109, 1913, p. XVIII-XIX].

În septembrie 1912 s-a fondat la Cernăuți și o școală normală privată românească, susținută de *Asociața Corpului Didactic Român din Bucovina*, la care s-au înscris 60 de eleve [167, p. 64]. În anul 1913 școala normală privată românească de fete funcționa fără drept oficial și avea 92 de eleve (35 în clasa pregătitoare, 36 în anul I și 21 în anul II), toate fiind românce de confesiune

ortodoxă [109, 1913, p. XVIII-XIX]. Această instituție a funcționat, cu unele întreruperi, și în perioada războiului, reușind să dea în total două promoții. Școala normală particulară românească a oferit fetelor de etnie română o șansă în plus pentru emancipare națională prin acces la învățătură în limba maternă.

5.5. Concluzii la capitolul 5

În Bucovina au funcționat câteva școli reale, cu predare doar în limba germană. Fiind o provincie cu o economie preponderent agrară, învățământul cu profil real nu a cunoscut o dezvoltare atât de importantă ca în alte provincii austriece mai industrializate din vestul Monarhiei Austro-Ungare. Instruirea în germană a constituit o piedică serioasă pentru copiii români și ucrainenii din Bucovina, care nu posedau suficient de bine germana, pentru a învăța și absolvi o școală medie cu profil real.

La începutul sec. al XX-lea s-a îmbunătățit semnificativ învățământul secundar pentru fete, mărimdu-se atât numărul liceelor pentru fete, cât și numărul elevelor din aceste instituții școlare. Liceele pentru fete erau de 6 clase (gimnaziile pentru băieți aveau 8 clase), iar programul de învățământ era mai apropiat de școlile reale, fiindcă nu se studia limbile clasice, ci franceza ori engleza. În anul școlar 1913/14, la 6 licee din Bucovina activau 147 de cadre didactice și învățau 1388 de eleve. Majoritatea elevelor de la aceste școli secundare erau vorbitoare de limbă germană (953), urmate de românce (308), ucrainence (51) și poloneze (48). După confesiuni, cele mai multe eleve erau mozaice (707), ortodoxe (359) și romano-catolice (221).

Liceul de fete din Câmpulung a fost singurul din Bucovina, unde instruirea s-a efectuat în două limbi, germană și română. Celelalte școli secundare pentru fete erau cu instruire în germană, iar româna se predă ca obiect mai ales pentru elevele românce. Doar la Liceul ortodox de fete din Cernăuți, unde toate elevele erau românce sau ucrainence, în limba maternă a elevelor se mai predă istoria. Astfel, comparativ cu gimnaziile pentru băieți din Bucovina, unde deja demarase procesul de naționalizare, iar majoritatea elevilor români și ucrainenii învățau în secții naționale, liceele pentru fete încă erau doar cu limba germană de instruire. O altă deosebire a învățământului secundar era că, majoritatea gimnaziilor pentru băieți erau susținute de către stat, în timp ce liceele pentru fete se aflau în subordinea autorităților locale sau a unor persoane particulare [252, p. 91].

La sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea, în Bucovina s-a dezvoltat și învățământul profesional, dar numărul școlilor de meserii a fost foarte mic comparativ cu provinciile industrializate din vestul Monarhiei. Școala Tehnică de Stat din Cernăuți a fost cea mai importantă instituție școlară profesională, în cadrul căreia au activat câteva secții, cele mai importante fiind școala comercială și secția de construcții. Însă, predarea tuturor obiectelor doar în

germană a îngăduit venirea într-un număr mai mare la studii la această școală a copiilor de români sau ucraineni. În perioada 1876-1914, Școala medie Tehnică din Cernăuți a fost absolvită de 1734 elevi, cei mai mulți fiind evrei (70,6%) și germani (15,1%), doar 2,8% din absolvenți fiind români.

Pentru românii bucovineni, cea mai importantă a fost Școala specială pentru lucrarea lemnului din Câmpulung, cu instruirea în română. În Bucovina a existat o singură școală medie de agricultură la Cernăuți, cu limba germană de instruire, care a fost închisă în 1908 din cauza numărului mic de elevi. Copiii de români și ucraineni au preferat să studieze la școlile agricole cu nivel mai inferior din Rădăuți și Zastavna, dar cu instruirea în limba maternă a elevilor.

La sfârșitul stăpânirii austriece, în toate localitățile urbane mai importante din Bucovina activau cursuri de perfecționare profesională. Numărul elevilor de la aceste școli a trecut de 1000 după anul 1909. Deoarece instruirea și la aceste cursuri se realiza aproape exclusiv în germană, școlile pentru ucenicii meseriași au fost de puțin folos pentru românii și ucrainenii din Bucovina, cei mai mulți elevi fiind de confesiune mozaică și romano-catolică, vorbitori de limbă germană.

Școala Normală din Cernăuți, pe parcursul activității sale (1870-1914), a pregătit un număr important de cadre didactice, de diferite etnii și confesiuni, care la rândul lor au contribuit la dezvoltarea rapidă a sistemului de învățământ din Bucovina. La Școala Normală au activat profesori cu pregătire profesională și metodico-didactică foarte înaltă. La școlile de aplicație erau numiți învățătorii cei mai experimentați, mulți dintre care au activat pe parcursul a câteva decenii. Unii învățători de la această instituție au fost numiți în funcții de inspectori școlari districtuali sau au făcut parte din Comisia pentru examinarea școlilor primare și civile din Bucovina. După anul 1909, Școala Normală de Învățători a fost divizată în trei secții naționale (germană, română și ucraineană), pe când viitoarele învățătoare au continuat să studieze în limba germană.

Școlile secundare de diferite tipuri din Bucovina au funcționat preponderent în limba germană. Doar la gimnaziile pentru băieți și la Școala Normală din Cernăuți, la începutul sec. XX a demarat procesul de divizare a elevilor în secții naționale. Din această cauză, cele mai multe școli medii din Bucovina au fost frecventate în principal de elevi, care se considerau vorbitori de limbă germană și erau de confesiune mozaică, catolică sau protestantă.

6. ACTIVITATEA UNIVERSITĂȚII DIN CERNĂUȚI (1875-1918)

6.1. Înființarea și activitatea Universității din Cernăuți

În Monarhia Habsburgică existau câteva universități, care erau printre cele mai vechi din Europa. În provinciile italiene Veneția și Lombardia erau renumitele universități de la Padova (înființată în 1222) și de la Pavia, deschisă în 1361. Ambele universități au funcționat cu limba italiană de instruire și s-au aflat în componența Monarhiei Habsburgice până în anii '50-60 ai sec. al XIX-lea, când provinciile Veneția și Lombardia s-au unit cu Italia.

În partea austriacă a Monarhiei Habsburgice, cele mai vechi erau universitățile din Praga (deschisă în 1348), Krakovia (din 1364) și Viena, înființată în 1365. În orașul Graz s-a deschis o universitate în 1585, care, după aproape două secole de activitate, era închisă în 1782, fiind din nou restabilită în anul 1827. Universitatea din Innsbruck a fost înființată în 1669, dar după o anumită perioadă, a degradat la nivelul unui liceu și abia în 1826 a redevenit universitate [259, p. 19]. În 1573 se înființa Universitatea din Olmütz, din teritoriul actual al Cehiei, dar în 1855 această universitate era desființată. Universitatea din Lvov a fost deschisă încă în 1661, dar după anexarea Galiției, în orașul Lemberg era creată o nouă universitate, în 1784, cu limba germană de instruire. În perioada 1622-1810 a funcționat o universitate și în orașul Salzburg [341, p. 11].

În 1851, în 10 universități din Monarhia Habsburgică învățau 9310 studenți, dintre care 4512 (48,5%) studiau dreptul, 2011 (21,6%) medicina, 1178 (12,6%) la filozofie, 1072 (11,5%) teologia și 537 (5,8%) matematica [126, 1858, p. 26-27]. Peste șase ani, în semestrul de vară 1857, în 9 universități își făceau studiile 7975 de studenți, cei mai mulți fiind italieni (32,6%) și germani (22,5%). Structura etnică a studenților era mai diversă la Universitățile din Viena, Praga, Lemberg [126, 1858, p.36-39]. În 1870, 6 universități austriece erau frecventate de 8992 de studenți, contingentul fiind divers la universitățile din Viena, Praga, Lemberg sau Graz [276, p.310].

După reorganizarea Monarhiei Habsburgice, reprezentanții diferitor naționalități au revendicat deschiderea unor universități cu instruire în diferite limbi. În anii 1870-1871, polonezii din Galiția au naționalizat Universitățile din Krakovia și Lemberg. Cehii au obținut, în 1868, o Școală Tehnică Superioară în cehă, iar în anii 1882-1883, o universitate separată în cehă, ambele la Praga. Italienii doreau o universitate la Triest, iar slovenii au revendicat o universitate națională la Ljubljana. Germanii din Austria doreau să obțină o universitate în Moravia și să fie redeschisă Universitatea din Salzburg. În Regatul Ungariei a fost deschisă în 1872 o universitate, cu instruire în maghiară la Cluj-Napoca, și alta în 1874 la Zagreb, cu predare în limba croată [361, p. 69].

Până în 1914, în provinciile austriece din Austro-Ungaria au activat 8 universități, dintre care 5 în germană. În 1900, la aceste universități erau instruiți 15422 de studenți, inclusiv 7056

(45,7%) vorbitori de germană, 3201 (20,8%) cehi, 2704 (17,5%) polonezi, 905 slavi de sud, 623 ucraineni, 461 italieni, 147 români etc. [259, p. 21-22]. În 1912, din totalul de 26363 de studenți, 10466 (40%) erau vorbitori de germană, 6265 (23,8%) polonezi, 4267 (16,2%) cehi, 1544 (5,9%) ucraineni, 821 sârbo-croați, 606 italieni, 475 sloveni, 408 români, restul de alte etnii [276, p. 311]. Studenții evrei nu erau evidențiați separat, cei mai mulți fiind incluși la vorbitori de germană, polonă sau cehă. În anul de studii 1909/10, proporția studenților evrei era cea mai mare la universitățile din Cernăuți (39,3%), Lemberg (25,9%), Viena (25,1%), Praga în germană (19,8%) și Krakovia (13%). În 8 universități austriece studiau atunci 27531 de studenți, inclusiv 4817 (17,5%) evrei [137, nr. 59, 1913, p. 4].

După revoluția din 1848, problema înființării unei universități la Cernăuți a fost ridicată frecvent de către elitele bucovinene. Însă, din cauza sistemului de învățământ slab dezvoltat, nu era real să fie deschisă o instituție superioară de învățământ. Situația s-a modificat după ce Bucovina a devenit provincie autonomă în cadrul Monarhiei Austro-Ungare și după adoptarea legilor imperiale și provinciale a învățământului. În scurt timp, în Bucovina au fost deschise un șir de școli primare și câteva școli secundare (cu instruire în germană). Polonizarea universităților din Lemberg și Krakovia, înființarea universității maghiare la Cluj-Napoca și maghiarizarea Academiei de Drept din Sibiu a îngreunat accesul la învățământ superior a minorității germane din Bucovina, Galiția, Transilvania și Banat, dar și a românilor sau ucrainenilor din aceste teritorii, care nu posedau poloneza sau maghiara. În aceste împrejurări, absolvenții gimnaziilor germane din Bucovina erau nevoiți să-și continue studiile la Universitățile din Viena, Praga, Graz sau chiar din Germania, situate la mare distanță.

În septembrie 1868, problema deschiderii unei universități a fost dezbătută în câteva ședințe a Dietei, iar la 9 decembrie 1869, primăria orașului Cernăuți a înaintat o petiție către guvernul de la Viena în favoarea înființării unei instituții superioare de învățământ [381, p. 8]. În anii 1869-1872, atât Dieta Bucovinei, cât și alte instituții din Bucovina au înaintat memorii către Ministerul Învățământului de la Viena pentru înființarea unei universități la Cernăuți.

La 28 noiembrie 1872, la propunerea deputatului Constantin Tomașciuc, Dieta bucovineană a aprobat solicitarea pentru crearea unei universități germane la Cernăuți [341, p. 8-9]. Solicitări pentru deschiderea unei universități la Cernăuți au survenit și din partea primăriei orașului Suceava, a Camerei de Comerț și Industrie din Cernăuți. La 23 decembrie 1873, deputatul Anton Kochanowski, primarul Cernăuțiului, a optat în Dietă din nou pentru înființarea universității la Cernăuți [381, p. 9].

La 26 martie 1874, deputatul Constantin Tomașciuc, în discursul său din Parlamentul de la Viena, a pledat pentru necesitatea unei universități cu limba germană de instruire în estul

monarhiei, și anume la Cernăuți. El a menționat că, era în interesul monarhiei să deschidă o astfel de instituție superioară anume în Bucovina, pentru a fortifica influența Austriei în acest spațiu, pentru a oferi germanilor, românilor și ucrainenilor din acest teritoriu posibilitatea de a fi instruiți într-o limbă de circulație internațională și pentru a contribui la consolidarea politică a diferitor naționalități din estul Austro-Ungariei [341, p. 10-11]. Majoritatea deputaților au susținut deschiderea unei universități germane la Cernăuți, dar au existat și deputați, care considerau că Austria avea nevoie de universități noi în interiorul țării și nu la periferie [341, p. 15-16].

Reprezentanții românilor bucovineni au încercat să obțină învățământ parțial în română. Astfel, deputatul Gheorghe Hurmuzaki a optat pentru crearea la universitatea din Cernăuți a unor catedre în română, la facultățile de drept și filozofie. *Societatea pentru Cultură și Literatură Română* a solicitat deschiderea unor facultăți românești, iar Ioan Sbiera a propus înființarea unei universități românești la Cernăuți [149, p. 65]. Toate aceste propuneri au fost respinse de autoritățile austriece, care erau decise să deschidă o universitate, dar cu instruire în germană. Deputații bucovineni au obținut doar acordul pentru crearea unor catedre de limbă și literatură română, respectiv ucraineană, precum și instruirea în română și ucraineană la orele practice de teologie [248, p. 158].

Inițiativa înființării unei universități la Cernăuți a fost sprijinită de ministrul învățământului Karl Stremayer. O decizie ministerială în această privință a fost adoptată în mai 1874, iar Consiliul de Miniștri a confirmat această decizie, la 16 noiembrie 1874. Împăratul Franz Josif I a emis la 7 decembrie 1874 un decret de înființare a universității la Cernăuți. Aceste decizii au fost aprobate de Camera Deputaților la 14 martie 1875, și de Senat – la 20 martie 1875 [381, p. 10].

La 30 septembrie 1875, împăratul Franz Josif I și ministrul învățământului Karl Stremayer au semnat, în palatul Schönbrunn din Viena, uricul de creare a noii Universități din Cernăuți. Acest document prevedea că, la această universitate se vor crea trei facultăți, de Teologie Ortodoxă, Drept și Filozofie, instruirea se va desfășura în limba germană, iar universitatea se va bucura de aceleași drepturi și obligații ca și alte universități austriece [27, f. 5-8].

Au fost câteva motive pentru deschiderea unei universități anume la Cernăuți. După constituirea Austro-Ungariei și polonizarea universităților din Galiția, crescuse necesitatea unei universități pentru minoritatea germană din estul monarhiei. Orașul Cernăuți devenise și centrul Bisericii Ortodoxe din Austria, iar faptul că aici exista o bibliotecă provincială importantă și că preconizata Facultate de Teologie Ortodoxă putea fi finanțată din veniturile Fondului Bisericesc, a contat foarte mult pentru a favoriza Cernăuțiul. A existat și un important motiv de ordin propagandistic, prilejuit de apropierea aniversării jubileului de 100 de ani de stăpânire austriacă în Bucovina [289, p. 93-94].

La 22 septembrie 1875 s-a format Senatul academic al Universității, profesorul Constantin Tomașciuc fiind numit rector. Decan al Facultății de Teologie Ortodoxă a devenit Vasile Mitrofanovici. În fruntea Facultății de Drept a fost numit Friedrich Schuler von Libloy, iar decan al Facultății de Filozofie a devenit Johann Wrobel [361, p. 75]. Din Senatul Universității mai făceau parte prorectorul Eusebiu Popovici, prodecanii Isidor de Onciul, Friedrich Kleinwächter și Ferdinand Zieglauer, senatorii Alexie Comoroșan, Raban von Cannstein și Emil Kaluzniacki [298, p. 41]. Din 11 membri ai Senatului Universității, 5 erau români [275, p. 84].

Inaugurarea festivă a Universității germane din Cernăuți s-a stabilit pentru ziua de 4 octombrie 1875, chiar în ziua onomastică a împăratului Franz Josif I. De altfel, Universitatea din Cernăuți a și purtat numele împăratului austriac, fiind numită oficial „Alma-Mater Francisco-Josephina” [259, p. 25]. La festivitățile cu prilejul inaugurării Universității din Cernăuți au participat un număr mare de oaspeți din Monarhia Austro-Ungară, printre care ministrul învățământului și cultelor Karl Stremayer, delegații din partea Academiei de Științe din Viena, din partea la mai multe universități austriece și germane. Marele absent de la aceste manifestări a fost însuși împăratul Franz Josif I, numele căruia urma să-i poarte noua universitate. Împăratul Austro-Ungariei a vizitat pentru prima dată Universitatea din Cernăuți abia peste 5 ani, la 16 septembrie 1880 [381, p. 12-13].

Festivitățile de la Cernăuți au fost boicotate de reprezentanții românilor din Bucovina, care erau nemulțumiți că nu s-a înființat o universitate românească sau cel puțin catedre la cele trei facultăți cu instruire în română. La inaugurare nu au asistat nici reprezentanții universităților din București și Iași. Reprezentanții românilor bucovineni au preferat să meargă pe 1 octombrie 1875 la Iași, unde a avut loc o adunare de comemorare a domnului Grigore al III-lea Ghica [259, p. 26].

În zilele următoare a debutat procesul de învățământ la toate cele trei facultăți. În primul an de studii au fost create 8 catedre la Facultatea de Teologie și câte 10 catedre – la celelalte două facultăți. Treptat, numărul total al catedrelor de la Universitate s-a mărit de la 28 la 53 (10 la Facultatea de Teologie, 15 - la Drept, 28 - la Filozofie) [343, p. 221]. La Universitatea din Cernăuți au fost angajați profesori de la diferite universități din Austro-Ungaria și Germania. Doar la Facultatea de Teologie, toți profesorii erau români bucovineni [341, p.20-22]. Primul corp profesoral al Universității era format din 28 de persoane, dintre care 14 germani, 10 români și 4 ucraineni [343, p. 221].

La începutul anului de studii 1875/76, la Universitate s-au înscris 158 de studenți, pe parcursul anului, numărul acestora a crescut până la 209 [248, p. 161]. La Facultatea de Teologie s-au înscris 29 de tineri, care studiau la Institutul de Teologie. Din 158 de studenți, 82 erau la drept, 41 la teologie și 35 la filozofie. Din Bucovina erau 99 de studenți, iar 49 erau originari din

Galiția. După confesiuni, 64 erau ortodocși, 36 mozaici, 34 romano-catolici, 14 greco-catolici [381, p. 15-16]. La sfârșitul anului de studii 1875/76, la Universitatea din Cernăuți activau 29 de profesori și învățau 209 studenți (85 catolici, 70 ortodocși, 50 mozaici, 4 protestanți). După limba maternă, 88 de studenți erau germani (38 etnici germani și 50 evrei), 53 români, 38 ucraineni, 27 polonezi (vezi tabelul nr. 67).

În perioada 1875-1919, Universitatea din Cernăuți a funcționat cu facultăți de teologie ortodoxă, drept și filozofie. La Cernăuți nu a fost deschisă o facultate de medicină, deși au fost mai multe solicitări și propuneri în acest sens. De la 1 octombrie până la sfârșitul lunii februarie avea loc semestrul de iarnă, iar în perioada 1 martie - 31 iulie – semestrul de vară [248, p. 161].

În primii ani de activitate, numărul studenților a crescut foarte lent. În anii 1876-1890, la Universitatea din Cernăuți au studiat anual cca. 220-280 de studenți, majoritatea fiind înscriși la Facultatea de Drept. În semestrul de iarnă 1889/90, de exemplu, din totalul de 285 de studenți, 178 (62%) studiau dreptul, 62 la teologie și numai 45 la Facultatea de Filozofie [310, p. 161-167].

În anul de studii 1884/85, la Universitatea din Viena studiau 5157 studenți, la Praga (în cehă) – 1952, Praga (în germană) - 1517, Graz - 1175, Krakovia - 1025, Lemberg - 1005, Innsbruck - 797 și la Cernăuți – doar 263 de studenți [248, p. 161]. Universitatea din Cernăuți era și cel mai puțin finanțată de către stat. Către sfârșitul anilor 70 ai sec. al XIX-lea, toate universitățile austriece erau finanțate anual cu suma de cca. 3,2 mln. florini. În anii 1876-1880, pentru Universitatea din Cernăuți s-au alocat anual cca. 95-105 mii florini sau cca. 3,1% din totalul finanțării universităților [381, p. 16-17]. Din cauza frecvenței slabe, au existat discuții și chiar propuneri de transferare a universității în alt oraș. În 1884, mai mulți profesori au semnat o petiție prin care solicitau strămutarea acestei universități în alt oraș al Monarhiei. Solicitarea, însă, nu a fost aprobată de autorități [171, p. 131].

În ultimul deceniu al sec. al XIX-lea, la Universitatea din Cernăuți au studiat anual cca. 310-380 de studenți, cei mai mulți fiind de la Facultatea de Drept [259, p. 28]. În anul de studii 1899/1900, Universitatea din Cernăuți era frecventată de 381 de studenți, inclusiv 292 (76%) la drept, 53 la filozofie și 36 la teologie [310, p. 162-168]. În anul de studii 1879/80, facultățile de Drept și Filozofie au fost absolvite de 51 de studenți. Peste două decenii, în 1899/1900, aceleași facultăți au fost absolvite de 71 de studenți [28, f. 7v-9v, 67v-70].

La 28 iulie 1879 a fost emis un ordin ministerial de înființare, începând cu anul de studii 1879/80, a unui curs de farmaceutică la Facultatea de Filozofie [310, P. LI]. În deceniile următoare aceste cursuri au fost frecventate anual de cca. 10-15 studenți. Însă, din cauza lipsei unei facultăți de medicină, mulți tineri bucovineni plecau în continuare la studii în alte centre universitare. Doar la Facultatea de Medicină din Viena, în anul de învățământ 1891/92 au studiat

110 studenți bucovineni, iar în anii 1893-1896 s-au înscris anual în medie câte 79 de studenți din Bucovina [381, p. 19].

Senatul academic și corpul profesoral al Universității, Dieta Bucovinei și consiliul orășenesc Cernăuți, au revendicat de mai multe ori înființarea unei facultăți de medicină. Încă în 1890, Dieta Bucovinei promitea că va aloca suma de 80 mii de florini în acest scop, iar autoritățile locale din Cernăuți erau de acord să contribuie cu 20 mii de florini pentru înființarea facultății de medicină. În decembrie 1892, o delegație din partea universității a plecat la Viena și a fost primită în audiență de însuși împăratul Franz Iosif I, care a recunoscut că, era necesară crearea unei facultăți de medicină la Cernăuți [310, p. LXV, LXIX]. Totuși, în anii următori nu s-a întreprins nimic pentru deschiderea facultății respective. În schimb, la 9 septembrie 1894 a fost inaugurată Facultatea de Medicină la Universitatea din Lemberg. La această manifestare au participat și decanii Facultăților de Drept și de Filozofie din Cernăuți, profesorii Arthur Skedl și Alois Handl [77, XIII, p. 5-6].

La începutul sec. XX, doar în timp de 6 ani, numărul studenților a crescut cu cca. 83% (de la 381, în 1899/1900, la 698, în 1905/06). Creșterea cea mai spectaculoasă s-a consemnat la Facultatea de Filozofie (de la 38 studenți, în 1899, la 229, în semestrul de iarnă 1905/06) [77, XIII, p. 62]. În anul de studii 1912/13, la această universitate învățau 1194 de studenți (inclusiv 117 studenți), dintre care 881 din Bucovina și 203 din Galiția. Cei mai mulți studenți (590 sau 49,4% din total) studiau dreptul, 409 erau înscriși la filozofie, iar 195 frecventau Facultatea de Teologie (vezi tabelele nr. 67-70). În 1914, Facultățile de Drept și Filozofie au fost absolvite de 129 de studenți [29, f. 62v-67v].

Pe parcursul activității Universității, un număr mare de persoane au promovat sau au obținut titluri științifice la Cernăuți. Doar în decurs de 15 ani, în perioada 1891-1905, 418 persoane au obținut titluri științifice la Universitatea din Cernăuți, dintre care 354 în drept (84,7% din total), 38 la teologie și 26 la filozofie [259, p. 29]. În anii din ajunul războiului, cca. 60-70 de persoane au promovat în fiecare an la Cernăuți, dintre care peste 50 anual în științele de drept. În anul de studii 1912/13 au promovat cu succes 91 de persoane (82 în drept, 6 la filozofie și 3 la teologie) [77, XIII, p. 96-97].

Începând cu anul 1904, Universitatea din Cernăuți a organizat cursuri populare universitare în principalele orașe din Bucovina. În anul de studii 1907/08, de exemplu, s-au ținut 13 cursuri populare universitare la Cernăuți, dintre care 11 de profesori de la filozofie și două cursuri – de profesori de la drept. Aceste cursuri au fost frecventate în total de 1396 de persoane [77, XIII, p. 72-73]. În 1909/10, cursuri populare universitare s-au organizat pentru prima dată la Rădăuți și Siret, iar din anul următor, și la Suceava. Numărul cel mai mare de participanți s-a înregistrat în

anul 1911/12. Atunci la 14 cursuri populare universitare din Cernăuți au asistat 2813 persoane, iar 10 cursuri din orașele Rădăuți, Suceava și Siret au fost frecventate de 2289 de persoane [77, XIII, p. 82, 92-93].

Pe parcursul activității Universității la Cernăuți, anual erau aleși rectorii și decanii facultăților, pentru o perioadă de activitate de un an. În anul următor ei ocupau funcția de prorector, respectiv prodecan, asigurându-se astfel o continuitate și o bună administrare în fruntea universității. Rectorul universității devenea simultan și deputat în Dieta Bucovinei. Fiecare facultate avea încă câte un reprezentant în Senatul academic al Universității, care se numea senator și era ales pentru o perioadă de activitate de trei ani. Astfel, Senatul academic al Universității din Cernăuți era constituit din 11 profesori (rectorul și prorectorul universității, decanii și prodecanii celor trei facultăți și câte un senator din partea fiecărei facultăți). Această modalitate de alegere a Senatului academic asigura reprezentarea proporțională a celor trei facultăți și continuitatea în activitate, iar fiecare profesor titular a avut posibilitatea să fie ales într-o funcție de conducere.

Până în 1900, inaugurarea oficială a noului an de studii și a noului rector avea loc la 4 octombrie, apoi această manifestare s-a desfășurat la 2 decembrie. În această zi festivă, vechiul rector prezenta un raport de activitate, în care indica cele mai importante evenimente desfășurate la universitate, modificările din corpul profesoral, frecvența studenților, susținerile de doctorat, bursele acordate studenților, completarea bibliotecii universitate etc. Aceste rapoarte erau publicate anual, cele din anii de studii 1892/93 – 1912/13 fiind editate recent într-un volum separat [77, XIII, p. 1-98]. În aceeași ședință solemnă, noul rector prelua conducerea universității și prezenta o comunicare științifică.

Primul Senat academic al universității a fost ales la 22 septembrie 1875 și era constituit din 11 persoane (5 români, 5 germani și un ucrainean), în frunte cu rectorul Constantin Tomașciuc. În semn de recunoștință față de meritele sale în înființarea universității, la 17 octombrie 1898 a fost inaugurat în Grădina Publică din Cernăuți un monument consacrat lui Constantin Tomașciuc [77, XIII, p. 21].

La Universitatea din Cernăuți au activat 44 de rectori, dintre care 22 germani, 11 români (majoritatea de la Facultatea de Teologie), 9 evrei și doi ucraineni [349, p. 259]. În anii de studii 1896/97 și 1910/11 au fost organizate alegeri repetate a rectorilor, fiindcă profesorii aleși s-au transferat la alte universități [77, XIII, p. 17, 84]. Până în 1914 au fost aleși 16 rectori de la Facultatea de Filozofie, 14 de la Drept și 10 de la Teologie [275, p. 85]. De două ori au fost aleși rectori profesorii Ferdinand Zieglauer (1876 și 1899), Friedrich Schuler von Libloy (1878 și 1890), Alois Handl (1879 și 1894), Eusebiu Popovici (1880 și 1895), Friedrich Kleinwächter (1882 și 1893), Emilian Voiuțchi (1892 și 1901) – vezi tabelul nr. 1 din Anexa nr. II.

La Facultatea de Teologie, de mai multe ori au fost aleși decani profesorii Eusebiu Popovici (de 6 ori), Constantin Popovici, Isidor de Onciul și Emilian Voiuțchi (de câte 5 ori), Teodor Tarnavschi și Vasile de Repta (de câte 4 ori). La Facultatea de Drept, de cele mai multe ori au fost aleși decani profesorii Friedrich Schuler von Libloy și Friedrich Kleinwächter (de câte 6 ori), Carl Hiller (de 4 ori). În schimb la Facultatea de Filozofie, în perioada 1875-1914 au fost aleși 33 de decani, dintre care 7 profesori au ocupat această funcție de două ori (vezi tabelele nr. 2-4 din Anexa nr. II). În Senatul academic al Universității au activat mai mulți ani la rând în calitate de senatori diferiți profesori de la cele trei facultăți (vezi tabelul nr. 5 din Anexa nr. II).

În perioada 1875-1918, la Universitatea din Cernăuți au activat în total 127 de profesori titulari și extraordinari, dintre care 15 la teologie, 44 – la drept și 68 – la filozofie. Din totalul acestor profesori, 87 au fost de naționalitate germani, 20 români (13 la Teologie, 5 la Filozofie și doi la Facultatea de Drept), 12 evrei, 5 ucraineni, doi sloveni și un ceh. Marea majoritate a acestor profesori s-au angajat la Cernăuți, fiind transferați de la alte universități austriece, cei mai mulți de la Viena (44), Graz (14), Praga (8) și Innsbruck (7), alți 9 profesori au sosit de la universități germane. La Universitatea din Cernăuți au mai fost angajate 16 persoane, care anterior au ocupat diferite funcții publice, iar 12 persoane au lucrat mai întâi la alte instituții de învățământ din Cernăuți. Doar la Facultatea de Teologie, toți profesorii au fost bucovineni, dintre care 13 români și doi ucraineni [341, p. 38-39].

Din cei 127 de profesori titulari și extraordinari, 69 (54% din total) au lucrat mai puțin de 10 ani la universitate, 32 – de la 11 până la 20 de ani, 18 – de la 21 până la 30 de ani, iar 8 profesori s-au dedicat mai mult de trei decenii activității profesionale la Universitatea din Cernăuți. Durata medie de activitate a unui profesor la Cernăuți a fost de 13 ani [341, p. 61]. Mai mult de trei decenii au lucrat la această universitate profesorii de teologie Constantin Popovici, Eusebiu Popovici, Emilian Voiuțchi; profesorii de la Facultatea de Filozofie Emil Kaluzniacki, Isidor Hilberg, Stephan Smal-Stocki, Richard Przibram, Alois Handl; profesorul de la drept Friedrich Kleinwächter [341, p. 29-34].

La Universitate au activat profesori de diferite etnii și cu diferite viziuni politice, fără însă a compromite atmosfera colegială din cadrul instituției, caracterizată printr-o înaltă disciplină și exigență științifică, precum și o colaborare bună între profesori și studenți. Contactul permanent, care a existat între studenți și corpul profesoral, era înlesnit și de proporția numerică favorabilă dintre profesori și studenți. Bunăoară, în primul semestru de studiu 1875/76, la 29 de profesori reveneau 209 studenți, iar în 1913, la 72 de profesori reveneau 1020 de studenți și 109 studente [276, p. 322].

Universitatea a fost plasată inițial în jumătate din localul Școlii Normale, unde s-au aflat administrația, biblioteca, cabinetele pentru seminare, precum și auditoriile pentru studenți. Aici și-au făcut studiile studenții de la drept și filozofie. În a doua parte a clădirii a continuat să funcționeze Școala Normală. Facultatea de Teologie Ortodoxă a funcționat în corpul din stânga al Reședinței Mitropolitane, unde a dispus de suficient spațiu, pentru a fi plasate catedrele, auditoriile, seminarele și biblioteca facultății [248, p. 168].

În 1876 au fost completate catedrele de științe naturale la Facultatea de Filozofie și au fost înființate câteva institute. Grație bunăvoinței Consistoriului Ortodox, s-a decis ca temporar institutele de științele naturale să fie plasate în corpul din dreapta a Reședinței Mitropolitane, în localul unde era și biserica seminarială. După 1877, în Grădina Botanică a universității s-au ridicat câteva clădiri, utilizate de profesorii și studenții Facultății de Filozofie [341, p. 46]. În 1882 s-a început construcția unei clădiri pentru institutele de chimie, fizică și mineralogie. Clădirea a fost finisată peste un an, astfel că în octombrie 1883 cele trei institute menționate au fost transferate în noul local [310, p. LVI-LVII], ceea ce a permis îmbunătățirea condițiilor de studii la specialitățile nominalizate.

În 1888, Școala Normală a obținut un sediu nou și a eliberat jumătate din clădirea, unde activa și Universitatea. Prin ordinul ministerial din 16 septembrie 1888 s-a aprobat suma de 5500 florini pentru realizarea unor lucrări de adaptare la necesitățile universității a spațiilor eliberate. La 5 noiembrie 1888 Universitatea a preluat în întregime clădirea. Tot atunci, institutele de zoologie și botanică au fost transferate în localul, unde se afla universitatea [310, p. LXIII].

Obținerea întregii clădiri de la Școala Normală și construcția localurilor pentru institutele de cercetare a rezolvat doar temporar problema asigurării universității cu spațiu adecvat pentru instruire și cercetare. După 1900 a crescut rapid numărul studenților la Universitate, iar numărul insuficient de auditorii și cabinete constituia o piedică serioasă pentru buna desfășurare a procesului de instruire. În 1906, bunăoară, Universitatea dispunea de numai 6 auditorii cu un spațiu pentru 249 de ascultători sau pentru 1/3 din totalul studenților [381, p. 18].

La începutul sec. al XX-lea, Senatul Universității, Dieta Bucovinei și autoritățile locale din Cernăuți au solicitat de mai multe ori construcția unei clădiri separate pentru Universitate. La 29 decembrie 1903, Dieta Bucovinei a aprobat o subvenție de 250 mii de coroane, pentru o perioadă de 25 de ani, care ar fi urmat să fie utilizată pentru construcția noii clădiri universitare. În acelaș an, Consiliul local Cernăuți a hotărât să procure vechea clădire a Universității și terenul adiacent pentru suma de 450 mii de coroane, care urma să fie plătită în 20 de rate anuale [77, XIII, p. 44].

Autoritățile provinciale erau dispuse să ofere gratuit un teren de lângă strada Transilvaniei, cu suprafața de 18700 m², vizavi de Grădina Publică. La 24 iunie 1905, Consiliul local a reconfirmat

o decizie mai veche de procurare a clădirii Universității, pentru suma de 350 mii de coroane, bani care ar fi urmat să fie utilizați pentru construcția noului sediu universitar. La începutul anului 1905, mitropolitul Vladimir Repta a solicitat Consistoriului Ortodox aprobarea sumei de 100 mii de coroane pentru susținerea construirii noii clădiri a Universității [77, XIII, p. 52-53].

La 28 martie 1911, Senatul academic a susținut un proiect al noii clădiri și s-a adresat către ministerul de resort cu recomandarea să fie aprobat proiectul respectiv [77, XIII, p. 86]. Totuși, până în 1914 nu s-a luat o decizie concretă privind demararea lucrărilor de construcție. Din această cauză, conducerea Universității a fost nevoită să închirieze mai multe spații din clădirile apropiate, unde s-au desfășurat seminare și au fost plasate mai multe institute. Lipsa unui spațiu corespunzător pentru instruire și cercetare a constituit o piedică importantă, care a îngreunat dezvoltarea Universității din Cernăuți în perioada stăpânirii austriece.

În ședința din 12 mai 1875, Dieta Bucovinei a acceptat solicitarea guvernului de transferare a Bibliotecii provinciale către Universitate. Acest transfer s-a realizat la 22 decembrie 1875, Biblioteca provincială donând 15544 de volume și broșuri [310, p. 127, 133]. În 1875, autoritățile de la Viena au aprobat pentru biblioteca universitară o subvenție de 20 mii de florini, care s-au folosit la procurarea cărților de specialitate și amenajarea bibliotecii. La sfârșitul anului 1875, Biblioteca Universitară dispunea de 31479 de volume, dintre care 15544 obținute prin transfer de la Biblioteca provincială, 12277 procurate și 3653 volume obținute din alte donații [23, f. 2v].

În primii doi ani, Biblioteca Universitară a beneficiat de subvenții în valoare de 28054 florini. După 1877, dotația anuală a fost de 6 mii de florini, din 1892 s-a mărit la 7 mii de florini, iar din 1897 a constituit 9 mii de florini anual. Până în 1900, costurile pentru întreținerea Bibliotecii Universității s-au ridicat la 436675 florini [297, p. 76]. În 1878, Biblioteca a obținut o donație de 1056 volume de la împăratul Franz Iosif I, iar în 1890, familia lui Constantin Tomașciuc a dăruit bibliotecii 2249 volume, 81 broșuri și 51 planșe [310, p. 134, 137-138].

Către anul 1899, biblioteca deținea 132608 exemplare (81309 volume, 47747 scrieri mici, 875 fascicule, 2677 dublete) [24, f. 2]. În Biblioteca Universității erau atunci 27800 volume despre drept și științele statului, 23740 disertații, 17380 diferite programe, 10600 cărți de istorie, 6600 pentru științele naturale, 3200 de teologie, 2000 de filozofie. Un număr mare de cărți erau la filologia germană (5160), limbile clasice (4700), romane (1300) sau slave (1300), 1100 de cărți erau la filologia română [310, p. 135].

Personalul bibliotecii era constituit din director, custode, scriptor și câțiva lucrători auxiliari. Carl Reifenkugel a condus Biblioteca Universitară timp de aproape trei decenii, până în 1903. Custode al Bibliotecii au fost Ioan Sbiera (în anii 1880-1881) și Johann Polek (din 1881) [297, p. 78]. În anii 1904-1913, la conducerea Bibliotecii s-a aflat Johann Polek, urmat de Friedrich

Baumhackl [77, XIII, p. 50, 96]. La începutul sec. al XX-lea, Biblioteca Universitară din Cernăuți a ajuns să dispună de un fond impresionant de peste 200 mii de exemplare. La sfârșitul anului 1904, Biblioteca Universității avea 160428 de cărți și broșuri în fondul său, dintre care peste 100 mii obținute prin donații, iar 55598 – cumpărate de către bibliotecă. Pentru comparație, Biblioteca Universității din Lemberg, înființată cu mult înaintea celei din Cernăuți, în 1902 dispunea de un fond de 168598 de exemplare. La sfârșitul anului de studii 1917/18, Biblioteca Universității din Cernăuți deținea un fond de cărți de 230669 exemplare (123635 volume, 96480 scrieri mici, 6098 fascicule, 4456 dublete) [25, f. 2].

În afară de Biblioteca Universității, Facultatea de Teologie a dispus de o bibliotecă separată, care se afla în clădirea Reședinței Mitropolitane. Până în 1900, biblioteca de la Facultatea de Teologie a primit anual o subvenție de 1000 de florini. După 1904, această subvenție s-a mărit la 3200 de coroane anual. La sfârșitul anului 1899, această bibliotecă dispunea de 7544 de volume, iar până în 1912, fondul de carte al bibliotecii a ajuns la 12830 de exemplare [77, XIII, p. 32, 97]. Către anul 1919, biblioteca Facultății de Teologie deținea cca. 14 mii de volume [341, p. 48].

6.2. Facultățile de la Universitatea din Cernăuți

În perioada 1875-1919, Universitatea din Cernăuți a funcționat cu facultăți de teologie ortodoxă, drept și filozofie. Un rol aparte în cadrul Universității l-a îndeplinit Facultatea de Teologie Ortodoxă. Învățământul teologic a avut o importanță deosebită pentru pregătirea viitorilor preoți din Bucovina. În perioada 1786-1818, la Cernăuți a funcționat Școala clericală, cu instruire în română. Această școală a fost absolvită de cca. 500 de persoane (cei mai mulți în anii 1804-1809) [337, p. 690].

După desființarea școlii clericale, timp de aproape un deceniu, în Bucovina nu a existat o școală pentru instruirea viitorilor preoți. La 16 august 1826 era emisă o rezoluție, prin care se decidea înființarea unui institut teologic și a unui seminar clerical la Cernăuți [310, p. 14]. În 1830 s-a stabilit organizarea definitivă a Institutului de Teologie din Cernăuți. La această instituție au fost întărite 6 posturi de profesori titulari: 1). pentru istoria și dreptul bisericesc; 2). studiul biblic al Testamentului Vechi și dialectele orientale; 3). studiul biblic al Testamentului Nou; 4). dogmatica; 5). teologia morală; 6). teologia pastorală, precum și un curs pentru catehetică și metodică [337, p. 86]. La Institutul de Teologie au activat perioade îndelungate profesorii Ștefan Tarnoviețchi, Ioan Tomiuc, Nicolae Hacman, Constantin Popovici, Vasile Ianovici, Ioan Calinciuc, Ioan Hacman, Vasile Ilasievici, Vasile Mitrofanovici [276, p. 328-329].

Prin rezoluția din 15 aprilie 1850, Institutul de Teologie din Cernăuți s-a transformat dintr-o instituție privată diecezală, într-o instituție împărătească, director al școlii fiind ales un profesor din rândul corpului didactic. Pentru a studia la Institutul de Teologie, candidații trebuiau să fie absolvenți ai cursului filozofic de la Gimnaziul din Cernăuți, iar după 1848, absolvenți a 8 clase gimnaziale. După 1868, la Institut erau acceptați la studii doar absolvenți ai gimnaziilor superioare, care au susținut examenul de maturitate. În decurs de 48 de ani de activitate, Institutul de Teologie din Cernăuți a fost absolvit de 496 de persoane, în cea mai mare parte preoți și dascăli, care decenii la rând au activat în bisericile din satele bucovinene [276, p. 329]. Dacă la momentul înființării Institutului, doar cca. 12 clerici ortodocși din Bucovina absolviseră o instituție superioară la specialitatea teologie, după 48 de ani de activitate a acestui institut, în Bucovina practic nu mai erau preoți ortodocși, care să nu fi avut studii mai aprofundate în teologie [310, p. 22, 25-26].

În 1852, episcopul Eugen Hacman a solicitat pentru prima dată ca Institutul de Teologie din Cernăuți să fie transformat într-o facultate de teologie. La 4/16 decembrie 1866, corpul didactic al Institutului a cerut reorganizarea acestei școli într-o facultate. Totuși, această doleanță avea să se realizeze abia în 1875, când s-a decis înființarea unei universități la Cernăuți. La 30 august 1875, Ministerul Cultelor și Învățământului a emis următorul ordin: Institutul Teologic din Cernăuți se

desființează. În locul său se înființează Facultatea de Teologie Ortodoxă în cadrul Universității Franz-Iosif din Cernăuți. În același ordin se specifica că, la Facultatea de Teologie din Cernăuți urmau să fie create următoarele catedre: 1). studiul biblic și exegeza Vechiului Testament; 2). studiul biblic și exegeza Noului Testament; 3). dogmatica; 4). teologia morală; 5). istoria bisericească; 6). dreptul canonic; 7). teologia practică; 8). limbile orientale [337, p. 201].

Conform programului de învățământ, în anul I studenții studiau enciclopedia și metodologia studiilor teologice, limba ebraică, studiul biblic și exegeza Vechiului și Noului Testament. În anul II se învăța studiul biblic și exegeza după ambele testamente, istoria cu statistica bisericească. Pentru anul III era prevăzut studierea dogmaticii și teologiei morale, iar în ultimul an de studii, studenții aveau cursuri practice de teologie, catehetică, homiletică și liturgie, dar și ore de drept canonic. Studenții teologi mai erau obligați să frecventeze cursuri de filozofie (în primii trei ani) și de istoria Austriei (în cele 8 semestre), de la Facultatea de Filozofie, iar în semestrul 7 – istoria și instituțiile dreptului roman, de la Facultatea de Drept [337, p. 204-205].

În 1875, Facultatea de Teologie și-a început activitatea cu 6 catedre: studiul biblic și exegeza Vechiului Testament, studiul biblic și exegeza Noului Testament, istoria bisericii, dogmatica și teologia fundamentală, dreptul canonic, teologia practică cu instruire în română. La aceste catedre au fost numiți titulari 6 profesori români de la Institutul de Teologie: Isidor Onciul, Vasile Repta, Eusebiu Popovici, Alexie Comoroșan, Constantin Popovici, Vasile Mitrofanovici [273, p. 92].

Așadar, prin transformarea Institutului de Teologie în facultate, s-a asigurat o continuitate atât a cadrelor didactice, cât și a disciplinelor studiate. Limba de predare era germana, cu excepția teologiei practice, care s-a predat în română și ucraineană. Totuși, s-a admis predarea mai multor cursuri și în limba română, cu excepția celor de istorie bisericească universală și de drept canonic. Cu timpul, această excepție s-a transformat într-o regulă, astfel că, deși oficial limba de instruire era germana, de facto la Facultatea de Teologie multe discipline au fost predate și (sau numai) în română [189, p. 66].

Până în 1899, Facultatea de Teologie a funcționat cu 7 catedre. La 1 septembrie 1900 s-a luat decizia să fie creată o catedră pentru dogmatica specială, la care timp de 19 ani a fost titular profesorul Ștefan Saghin. Specialitatea de limbi orientale a fost inclusă la catedra pentru studiul biblic și exegeza Vechiului Testament [310, p. 47].

Până la sfârșitul sec. al XIX-lea, la Facultatea de Teologie au activat doar profesori titulari sau extraordinari români, iar unele cursuri au fost predate parțial și în română. Ucrainenii din Bucovina, însă, au solicitat ca la această facultate să fie creată și o catedră de teologie practică cu predare în ucraineană. La 27 martie 1899, Dionys Jeremijciuk era numit în funcția de profesor extraordinar la noua catedră [310, p. 36]. La 16 februarie 1899 era emisă o rezoluție împăratească,

urmată de ordinul ministerial din 27 martie 1899, prin care se decidea crearea unei catedre de limba și literatura slavă bisericească, în frunte cu profesorul Eugen Kozak [310, p. 37]. Cursurile de teologie practică ruteană au fost frecventate cu prioritate de studenții teologi ucraineni, pe când cursurile de limbă slavă bisericească erau obligați să le frecventeze toți studenții teologi.

După înființarea Facultății de Teologie, mai mulți teologi din Bucovina, dar și din România, Transilvania și chiar din unele state din Balcani, au susținut doctoratul și au obținut titluri științifice la Cernăuți. Emilian Voiuțchi a fost primul profesor de teologie, care la 24 februarie 1881 a susținut teza de doctorat la Cernăuți. Până în 1900, titluri științifice în teologie au obținut 37 de persoane, doar o parte fiind din Bucovina [310, p. 54]. În perioada 1881-1916, la Facultatea de Teologie din Cernăuți au obținut titluri științifice în total 80 de teologi de etnie română, mulți fiind originari din Vechiul Regat, din Transilvania, Banat sau alte teritorii din Regatul Ungariei [299, p. 335-344].

Facultatea de Teologie din Cernăuți a acordat și titluri de doctor de onoare în teologie mai multor personalități din Bucovina, dar și din Dalmația sau Transilvania. La 17 mai 1879, doctori de onoare în teologie au devenit patriarhul din Karlowitz, Procopius Ivacković, episcopii Ștefan Knezević și Gerasim Petranović din Dalmația, mitropolitul din Sibiu, Miron Romanul, mitropolitul Bucovinei Silvestru Morariu, profesorul Vasile Mitrofanovici și consilierii consistoriali din Cernăuți, Vasile Ilasievici și Ioan Țurcan. În anii următori, doctori de onoare în teologie au mai obținut Vasile de Repta și rectorului seminarului din Zara, Nikodemus Milaš [61, f. 2; 297, p. 121].

Costurile pentru întreținerea Facultății de Teologie au fost suportate de către Fondul Bisericesc. Cea mai mare parte a cheltuielilor mergeau la salariile și suplimentele de plată ale profesorilor. În 1877, de exemplu, Fondul Bisericesc a cheltuit 20303 florini pentru Facultatea de Teologie, inclusiv 17700 florini pentru salariile și suplimentele profesorilor, 900 florini pentru diferite remunerări, 400 florini pentru burse studențești, 375 florini pentru salariul servitorilor, 928 florini pentru costurile de regie. Totuși, aceste costuri erau mai mici decât sumele cheltuite de către Fondul Bisericesc în acelaș an pentru Școala Reală Superioară Ortodoxă (32486 florini), pentru Seminarul Ortodox din Cernăuți (27628 florini) sau pentru Gimnaziul Superior Ortodox din Suceava (22650 florini) [7, f. 4-7].

Salariile profesorilor de teologie erau comparabile cu ale profesorilor de la celelalte două facultăți. În 1877, opt profesori titulari de la Facultatea de Drept aveau salarii anuale de 1800 – 2600 florini și câte 400 florini suplimente la plată, iar 15 profesori titulari de la Facultatea de Filozofie primeau salarii de 1800 - 2200 florini și suplimente în aceeași mărime. Profesorii extraordinari aveau un salariu anual de 1500 florini și un adaus suplimentar de 350 florini. În

1877, profesorii de la drept au primii salarii în sumă de 18500 florini, cei de la filozofie – 28000 florini, iar suplimentale la plată ale celor 23 profesori titulari și doi extraordinari s-au ridicat la 9900 florini [6, f. 20-21].

Până la sfârșitul sec. al XIX-lea, costurile de întreținere a Facultății de Teologie nu s-au mărit semnificativ. În 1897, Fondul Bisericesc a cheltuit pentru această facultate suma de 27907 florini [11, f. 5]. În următorii 10-15 ani, însă, costurile respective aproape s-au dublat. Pentru 1908 s-a cheltuit suma totală de 105310 coroane [15, f. 5], iar în 1912 a fost necesară suma de 107292 coroane (92297 pentru salariile și adausurile la plată ale profesorilor, 8500 pentru remunerări și ajutoare, 3900 pentru necesitățile de instruire, 2595 pentru costurile de regie) [17, f. 6].

Mai mulți profesori din Cernăuți au obținut burse din partea Fondului Bisericesc și au plecat la studii de specializare la cele mai prestigioase universități europene. Până la sfârșitul sec. al XIX-lea, de astfel de studii de specializare au beneficiat profesorii Emilian Voiuțchi, Cornel Săvescul, Teodor Tarnavski, Vasile Găină, Vasile Gheorghiu, Ștefan Saghin, Vasile Tarnavski [310, p. 45-46]. Cu excepția lui Cornel Săvescul, ceilalți profesori au revenit la Universitate.

Facultatea de Teologie a dispus de o bibliotecă valoroasă, care cuprindea cărți la diferite specialități din domeniul teologiei. Bazele acestei biblioteci au fost puse în 1836, când funcționa Institutul de Teologie. După 1875, biblioteca acestui Institut a trecut la Facultatea de Teologie. Biblioteca a beneficiat de o subvenție anuală de 1000 florini pentru procurarea unor cărți noi de specialitate. Către anul 1899, biblioteca Facultății de Teologie dispunea deja de 7544 de volume, 60 broșuri și mai multe manuscrise [310, p. 67]. Fondul bibliotecii a continuat să crească și în deceniul următor, iar subvenția anuală s-a ridicat la 3200 de coroane. La sfârșitul anului 1912, biblioteca Facultății de Teologie conținea 12830 de volume și 68 de broșuri [77, XIII, p. 97].

Facultatea de Teologie Ortodoxă a fost singura la Universitate, unde toți profesorii au fost din Bucovina. În perioada 1875-1919, la această facultate au activat 15 profesori titulari, dintre care 13 români și doi ucraineni. Din aceștia, 6 s-au angajat prin transfer de la Institutul de Teologie, 5 au lucrat anterior ca docenți privați, iar alți 4 până la angajare au lucrat în alte domenii [341, p. 38-39]. Profesorii de la această facultate erau personalități bine cunoscute atunci în Bucovina, care decenii la rând au activat la Facultatea de Teologie. Din 15 profesori titulari, unul a lucrat 42 de ani, doi – câte 31, respectiv 33 de ani, trei – câte 22-23 de ani, cinci – câte 19-20 de ani, unul – 13 ani, doar trei profesori fiind activi la această facultate mai puțin de 10 ani [341, p. 61].

Constantin Clement Popovici a fost titular la catedra dreptul bisericesc timp de 42 de ani, până în 1917, când s-a pensionat. El a fost rector al Universității în 1888/89, de 5 ori decan al Facultății de Teologie, de mai multe ori senator. El a fost ales deputat în Parlamentul de la Viena, iar din 1910 a îndeplinit funcția de arhimandrit la Mitropolia Bucovinei [104, 1914, p. 155].

Eusebie Popovici a condus catedra de istoria religiei timp de 33 de ani, din 1875 până în 1908. El a fost de 2 ori rector al Universității, de 6 ori decan, de 2 ori senator. În 1869-1876 a fost inspector școlar, în 1877-1896 - membru în Consiliul Școlar al Bucovinei, a îndeplinit funcția de consilier consistorial al Mitropoliei, iar din 1913 - de arhimandrit consistorial [273, p. 92]. Eusebie Popovici a fost declarat cetățean de onoare a orașului Cernăuți, din 1908 devine membru de onoare al Academiei Române. În 1905 a fost decorat de regele României Carol I cu medalia „Bene Merenti” clasa I, iar în 1906, cu ordinul „Coroana României” în grad de comandor [189, p. 70].

Catedra pentru studiul biblic și exegeza Testamentului Vechi a fost ocupată de profesorii Isidor de Onciul (1875-1897) și Vasile Tarnavschi (1900-1919). Isidor de Onciul a fost ales de 5 ori decan al Facultății de Teologie și senator în anii 1881-1884, a îndeplinit funcția de consilier consistorial, iar din 1889 – membru în Consiliul Școlar al Bucovinei [297, p. 49]. Vasile Tarnavschi a fost titular la aceeași catedră timp de 19 ani, în această perioadă fiind de 2 ori decan și senator în 1907/08. În 1918 a fost ales în fruntea universității, fiind ultimul rector al Universității austriece din Cernăuți.

La catedra de studiul biblic și exegeza Testamentului Nou au fost titulari profesorii Vasile de Repta (până în 1898) și Vasile Gheorghiu (din 1900). Vasile de Repta a fost rector al Universității în 1883/84, de 4 ori decan, senator în anii 1890-1893. În anii 1876-1895, Vasile de Repta a îndeplinit funcția de inspector școlar în orașul Cernăuți, fiind declarat cetățean de onoare al acestui oraș. Din 1890 devine arhimandrit consistorial, din 1896 – vicar general al Mitropoliei, iar din 1898 – Episcop de Rădăuți [188, p. 24]. În perioada 1902-1924, Vasile (Vladimir) de Repta a îndeplinit funcția de Mitropolit al Bucovinei. Pentru meritele sale față de Biserica Ortodoxă din Bucovina, în 1919 Vasile (Vladimir) de Repta devenea membru de onoare al Academiei Române. Vasile Gheorghiu a fost titular la catedra respectivă în anii 1900-1919 și a continuat să activeze la Universitatea din Cernăuți și în perioada interbelică. Până în 1919 a fost ales de 2 ori decan și de 2 ori senator [273, p. 93].

Alexie Comoroșan a fost titular la catedra de dogmatică și teologie fundamentală în anii 1875-1881, în 1880/81 fiind ales decan și în anii 1875-1878 – senator. În 1899, titular la această catedră a fost numit Vasile Găină. El a condus catedra timp de 8 ani, în această perioadă fiind ales o dată decan (1905/06) și timp de 6 ani (1899-1905) – senator [273, p. 94]. Cursul practic de teologie, predat în limba română, a fost susținut din 1875 până în 1888 de către Vasile Mitrofanovici. El a fost rector al Universității în 1877/78, de 2 ori decan, fiind și deputat în Parlamentul de la Viena [297, p. 25]. În perioada 1896-1914, catedra de teologie practică a fost condusă de Teodor Tarnavschi. El a fost rector al Universității (în 1904/05), de 4 ori decan, senator în 1897/98 [104,

1913, p. 139-140]. Teodor Tarnavski a mai fost membru în Consiliul Școlar al Bucovinei și inspector școlar diecezan.

În 1877 a fost activată catedra de teologie morală. Miron Călinescu a ocupat această catedră doar patru ani, până în 1881, în 1879/80 ocupând funcția de decan, din 1878 fiind ales deputat și în Dieta Bucovinei [297, p. 47]. În perioada 1888-1919, titular al catedrei respective a fost Emilian Voiuțchi. Pe parcursul activității sale profesionale, Emilian Voiuțchi a fost de 2 ori rector al Universității, de 4 ori decan, senator în anii 1886-1890 și 1913/14. El a mai îndeplinit funcția de inspector școlar diecezan, iar din 1899 a devenit consilier consistorial [104, 1914, p. 155]. În 1899 au fost înființate la Facultatea de Teologie două catedre, la care au fost titulari profesori ucraineni. Catedra de teologie practică cu predare în rutenă a fost condusă, timp de 20 de ani, de Dionis Jeremijciuk, iar la catedra de limba și literatura slavonă bisericească a fost titular, în perioada 1899-1919, Eugen Kozak.

În 1900 a fost înființată a zecea catedră pentru dogmatica specială, al cărei titular până în 1919 a fost Ștefan Saghin. El a fost ales rector în 1911/12, decan în 1907/08, senator în 1906/07, a fost decorat cu ordinul „Coroana României” în gradul de comandor [104, 1914, p. 156].

În afară de profesorii titulari, la Facultatea de Teologie au ținut cursuri încă câțiva profesori români, dar cu statut de suplinitori sau docenți privați. Încă din 1875 a predat catehetica docentul suplinitor Ioan Stefanelli. În ultimii ani din ajunul războiului au mai activat la această facultate ca docenți privați Silvestru Octavian Isopescul, Valerian Șesan, Lazăr Gherman.

Facultatea de Teologie a contribuit la formarea intelectualității românești și ucrainene din Bucovina. Preoții ortodocși din Bucovina s-au bucurat de mare prestigiu în societate datorită înaltei lor pregătiri academice, a situației materiale bune, asigurate de Fondul Bisericesc, a activităților misionare și culturale la sate. Preoții români au dominat în cadrul Facultății de Teologie, dar și în Eparhia Ortodoxă a Bucovinei. Viitorii preoți români și ucraineni studiau la aceeași Facultate de Teologie, studenții teologi români și ucraineni locuiau în același internat. Revista bisericească „Candela”, fondată în 1882, era redactată parțial în ucraineană [289, p. 96].

Pe parcursul activității Universității austriece la Cernăuți, la Facultatea de Teologie Ortodoxă și-au făcut studiile doar tineri de confesiune ortodoxă, majoritatea fiind de naționalitate română. Până în 1880, Facultatea de Teologie a fost frecventată anual de 43-47 de studenți, toți fiind originari din Bucovina. În anul de studii 1880/81, la Facultatea de Teologie din Cernăuți au venit la studii pentru prima dată 7 tineri din România, atunci facultatea fiind frecventată de 58 de studenți (41 români și 17 ucraineni). În anii următori, numărul studenților teologi a trecut de 70, iar treptat au început să vină la studii la Cernăuți și tineri din Regatul Ungariei, mai ales din Transilvania, dar și sârbi din Bosnia-Herțegovina și Dalmația. În anul de studii 1897/98, din 59 de

studenți de la această facultate, 45 erau din Bucovina, 6 – din Ungaria și Transilvania, 5 – din Bosnia-Herțegovina și trei – din România. Toți studenții erau ortodocși, dintre care 47 români, 8 sârbi și 4 ucraineni [310, p. 161-162].

În următorii câțiva ani, însă, numărul studenților teologi s-a micșorat și mai mult, în anii 1900-1902 la această facultate fiind înscriși doar 35-37 de studenți. Au urmat câțiva ani de creștere rapidă a studenților teologi. Deja în anul de studii 1906/07, la Facultatea de Teologie au învățat 107 studenți, dintre care 70 bucovineni, 22 – din Ungaria și Transilvania, 9 – din România. După limba maternă, 69 de studenți erau români, 25 ucraineni, 6 sârbi și 7 de alte etnii (vezi tabelul nr. 68).

Numărul studenților teologi din România s-a mărit brusc în ultimii ani de stăpânire austriacă, atingând cifra maximă în anul de învățământ 1911/12. La Facultatea de Teologie și-au făcut studiile și mulți tineri creștini ortodocși din Bulgaria, Serbia, Bosnia și Dalmația. În semestrul de iarnă 1911/12, din cei 204 studenți teologi, 99 (48,5%) erau din Bucovina, 72 (35,3%) din România și 10 din Ungaria, dintre care 135 români și 45 ruteni, iar restul de 24 studenți proveneau din alte țări ortodoxe din Balcani [129, XI, 1915, p. 2-5].

Universitatea din Cernăuți s-a constituit după modelul altor universități austriece sau germane, Facultatea de Drept și Științele Statului fiind una importantă și bine frecventată. Deja în 1875, la această facultate s-au creat 8 catedre, la care urmau să fie predate următoarele discipline: dreptul roman, dreptul german, dreptul bisericesc, dreptul comercial și cambial, dreptul civil austriac, dreptul constituțional și administrativ austriac, economia politică și statistica.

În primul an de studii, la Facultatea de Drept au fost angajați 4 profesori titulari, 3 profesori extraordinari, un suplinitor și doi docenți, iar Catedra de Statistică a rămas vacantă până în 1877 [341, p. 21]. La 21 septembrie 1875 s-a constituit Senatul academic al Universității. Constantin Tomașciuc era ales rector al noii universități, Friedrich Schuler von Libloy devenea primul decan al Facultății de Drept, Friedrich Kleinwächter era ales prodecan al facultății, iar Raban von Canstein a fost numit senator din partea Facultății de Drept [297, p. 41].

Deja în primul an de studii, la Facultatea de Drept s-au înscris 104 studenți, față de numai 48 la Facultatea de Filozofie și 39 – la teologie [312, p. 104]. În deceniile următoare, Facultatea de Drept a fost cea mai bine frecventată, iar ponderea studenților de la juridică depășea cu mult celelalte două facultăți. Astfel, în anul de studii 1891/92, din totalul de 310 studenți, 206 (66%) studiau dreptul. Până la sfârșitul sec. al XIX-lea, acest decalaj a devenit și mai mare, astfel că în 1900/01, din 483 de studenți, deja 373 (77%) studiau dreptul. În 1901/02, din 399 de studenți de la drept, 304 erau din Bucovina, 80 din Galiția. După confesiuni, 208 erau mozaici, 97 catolici, 77

ortodocși, 16 protestanți, iar după limba maternă – 245 germani, 61 români, 51 polonezi, 30 ucraineni (vezi tabelul nr. 69).

Pe parcursul funcționării Universității austriece, din partea Facultății de Drept au fost aleși 14 rectori. Doi profesori de la facultate, Friedrich Schuler von Libloy și Friedrich Kleinwächter, s-au aflat de două ori în fruntea Universității din Cernăuți (vezi tabelul nr.1 din Anexa nr.II). De mai multe ori au fost numiți decani profesorii Friedrich Schuler von Libloy și Friedrich Kleinwächter (de câte 6 ori), Carl Hiller (de 4 ori), Julius von Roschmann-Hörburg și Eugen Ehrlich (de câte 3 ori) [275, p. 87]. Constantin Tomașciuc a fost unicul profesor de naționalitate română, care de 2 ori a fost decan al acestei facultăți, restul decanilor au fost profesori de naționalitate germană.

În Senatul academic al Universității era numit și câte un senator din partea fiecărei facultăți, care de regulă ocupa această funcție timp de trei ani consecutivi. Din partea Facultății de Drept, mai mulți ani au fost senatori profesorii Raban von Canstein, Emil Schrutka-Rechtenstamm, Alexander Grawein, Arthur Skedl, Franz Hauke, Alfred von Halban, Julius von Roschmann-Hörburg, Josef Lukas, Josef Mauczka, Otto von Dungern (vezi tabelul nr. 5 din Anexa nr. II).

La Universitatea din Cernăuți, mulți profesori au susținut teze de doctorat și au obținut titluri științifice, majoritatea fiind de la Facultatea de Drept. Deja în 1877/78, trei candidați de la drept au obținut gradul de doctori în drept, în 1878/79 - 6, în 1879/80 - 4, în 1881/82 - 7, în 1882/83 - 8 [312, p. 109]. În anii 1891-1905, 418 persoane au obținut titluri științifice la Universitatea din Cernăuți, dintre care 354 în drept (84,7% din total). În anii din ajunul războiului, anual cca. 40-50 de persoane au promovat la Cernăuți în științele de drept [77, XIII, p. 72, 76, 82, 87, 92, 97].

În cadrul Facultății de Drept au funcționat Seminarele pentru științele de drept și pentru științele statului. Secțiile ambelor seminare se aflau sub conducerea unor profesori de specialitate. Seminarele dispuneau de o bibliotecă, care avea la dispoziție cca. 18 mii de volume. Studenții care frecventau secțiile acestor seminare, elaborau comunicări, materiale științifice [341, p. 43].

Începând cu anul 1904, profesorii de la Facultățile de Drept și Filozofie au organizat cursuri populare universitare mai întâi la Cernăuți, apoi și în alte orașe din Bucovina. Numărul cel mai mare de participanți s-a înregistrat în anul de studii 1911/12. Atunci la 14 cursuri populare universitare din Cernăuți au asistat 2813 persoane, iar 10 cursuri populare din orașele Rădăuți, Suceava și Siret au fost frecventate de 2289 de persoane [77, XIII, p. 92-93].

În perioada 1875-1919, la Facultatea de Drept au funcționat un șir de catedre, iar pentru unele discipline s-au deschis câte două catedre. Mai mulți profesori au condus perioade îndelungate anumite catedre de la această facultate. Bunăoară, profesorul Friedrich Schuler von Libloy, timp de 20 de ani a condus Catedra de drept german. Câte aproape două decenii au fost titulari la Catedra de drept civil, comercial și cambial, profesorii Alexander Grawein și Karl Adler. Catedra

de proces civil a fost condusă perioade mai îndelungate de profesorii Constantin Tomaşciuc (1875-1889) şi Arthur Skedl (1889-1912). Profesorul Carl Hiller a fost mai mult de două decenii, în 1875-1898, titular la Catedra de drept penal şi procedură penală. Friedrich Kleinwächter a fost singurul profesor de la Facultatea de Drept, care a activat la Universitatea din Cernăuţi pe parcursul întregii perioade, din 1875 până în 1909 fiind titular la Catedra de economie politică. La Catedra pentru medicina judiciară au fost titulari profesorii Vasile Wolan şi Friedrich Mayer. Din 1891 şi până în 1919, titular al Catedrei de statistică a fost profesorul Julius Roschmann von Hörburg [276, p. 341-342]. În total, în intervalul 1875-1919 au activat şi au condus diferite catedre 51 de profesori din cadrul Facultăţii de Drept [341, p. 30-32].

Din 44 de profesori ordinari şi extraordinari ai facultăţii, 18 au sosit de la Viena, 6 – de la Graz, 4 – de la Innsbruck, 10 – din alte oraşe. Ceilalţi 6 profesori au activat anterior la diferite instituţii din Cernăuţi. După o perioadă de activitate în Cernăuţi, 25 profesori de la această facultate au plecat la diferite universităţi din Austria, 2 s-au angajat la universităţi germane, 2 s-au pensionat, 3 au decedat în timpul aflării la Cernăuţi, 11 s-au repatriat în 1919 în Austria şi un profesor a rămas după 1919 să activeze la Universitatea românească din Cernăuţi [341, p. 37, 39]. Potrivit altei surse, la Facultatea de Drept au activat 49 de profesori, dintre care 15 au sosit de la Universitatea din Viena, 7 - de la Graz, 4 - din Innsbruck, 11 - de la alte universităţi, iar 8 profesori de la această facultate au ocupat anterior alte funcţii publice sau private la diferite instituţii din Cernăuţi [26, f. 2-14; 312, p. 109].

Această facultate s-a caracterizat printr-o fluctuaţie intensă a profesorilor titulari şi extraordinari. În perioada 1875-1918, dreptul bisericesc a fost predat de 7 profesori, câte 6 profesori au ținut cursuri de drept civil austriac şi drept administrativ. De 5 ori s-au schimbat profesorii pentru dreptul roman, dreptul penal, statistică şi dreptul procesual civil [312, p. 107]. Cei mai mulţi profesori de la juridică au predat doar câţiva ani la Universitatea din Cernăuţi, apoi s-au transferat la alte instituţii de învăţământ. Din 44 de profesori, 29 au funcţionat la această universitate mai puţin de 10 ani, 9 – de la 11 până la 20 de ani, iar 6 au predat mai bine de două decenii la Facultatea de Drept [341, p. 61].

Din totalul de 44 de profesori de la Facultatea de Drept, 35 au fost germani, 6 evrei, doi români şi un sloven [341, p. 38]. În perioada 1875-1919, la Facultatea de Drept au fost doar doi profesori titulari români. Constantin Tomaşciuc a fost o personalitate foarte cunoscută în Bucovina, fiind şi primul rector al acestei instituţii. În 1909, un alt român bucovinean, Constantin Isopescul Grecul era numit profesor titular la catedra de drept şi proces penal. El a condus această catedră până în 1919. El a continuat să activeze la Universitatea din Cernăuţi şi în perioada interbelică, în 1930-1933 fiind rector al acestei instituţii de învăţământ [273, p. 100-101].

Universitățile din Austro-Ungaria dispuneau și de o facultate filozofică, care cuprindea un spectru larg de discipline științifice, precum filozofie, filologie, istorie, științe ale naturii. Facultatea de Filozofie din Cernăuți s-a constituit după același principiu și a cuprins pe parcurs mai multe secții: filozofie, istorie, filologie și lingvistică, matematică și științe naturale, limbi moderne, fizică, chimie.

În anul de studii 1875/76, la Facultatea de Filozofie au fost angajați 3 profesori titulari, 5 extraordinari, doi suplinitori, un docent [341, p. 21-22]. În 1875, profesorul Johann Wrobel era numit decan al Facultății de Filozofie, Ferdinand Zieglauer era ales prodecan, iar Emil Kaluzniacki a fost numit senator din partea Facultății de Filozofie [297, p. 41]. La sfârșitul anului de studii 1875/76, Facultatea de Filozofie era frecventată de 50 de studenți (27 catolici, 13 ortodocși, 8 mozaici și doi evanghelici), dintre care 23 vorbitori de germană, 12 ruteni, 8 români și 7 polonezi. Până în anul de studii 1879/80, numărul studenților de la această facultate s-a dublat, ajungând la 104. În următoarele două decenii, însă, anual s-au înscris la această facultate doar cca. 50-60 de studenți, numărul cel mai mic de studenți (42) fiind consemnat în anul de studii 1898/99 (vezi tabelul nr. 70).

În schimb, la începutul sec. XX a crescut brusc numărul studenților de la Facultatea de Filozofie, inclusiv a studentelor. În această perioadă, numărul studenților s-a mărit de 8 ori (de la cca. 50 de studenți, în anul de studii 1899/1900, la peste 400, în anul de studii 1912/13). Cifra maximală de studenți s-a înregistrat în anul de studii 1912/13, când Facultatea de Filozofie a fost frecventată de 409 studenți (inclusiv 112 studente), dintre care 309 erau originari din Bucovina, iar 90 din Galiția. După confesiuni, cei mai mulți studenți erau mozaici (173), catolici (122) și ortodocși (106), iar după limba maternă, 190 erau germani, 101 ucraineni, 87 români, 27 polonezi (vezi tabelul nr.70).

În perioada 1875-1914, din partea Facultății de Filozofie au fost aleși 16 rectori. Ferdinand Zieglauer și Alois Handl au fost de 2 ori aleși rectori, iar 12 profesori de la această facultate au fost o singură dată în fruntea Universității din Cernăuți (vezi tabelul nr. 1 din Anexa nr. II). Anual s-au organizat alegeri și pentru funcția de decan al facultății, 7 profesori fiind de 2 ori aleși la conducerea facultății (vezi tabelul nr. 4 din Anexa nr. II).

În anul 1875/76, la Facultatea de Filozofie au fost activate 10 catedre, majoritatea din domeniul socio-uman. Treptat la această facultate s-au deschis noi catedre, mai ales din domeniul științelor naturale. În ajunul războiului, la această facultate activau 28 de catedre, dintre care 16 din domeniul științelor filologice și istorice, și 12 la științele naturale [361, p. 77-78].

La Facultatea de Filozofie au funcționat 9 seminare științifice la disciplinele: filozofie; istorie; germanistică; istoria și literatura modernă germană; română; ruteană; filologia romană; filologia

engleză; matematică. La această facultate s-au constituit institute de cercetare la chimie, fizică, fizico-matematică, fizică cosmică și observatoriul metereologic, zoologie, botanică, mineralogie, geologie și paleontologie, geografie, farmacologie. Universitatea a obținut încă în 1877 din partea autorităților orășenești un teren de 4200 m², unde s-a înființat o grădină botanică [341, p. 42-44].

După 1904, profesorii de la Facultatea de Filozofie au participat activ în organizarea unor cursuri populare universitare, cele mai multe prelegeri fiind prezentate de profesorii acestei facultăți. În anul de studii 1907/08, de exemplu, s-au ținut 13 cursuri populare universitare la Cernăuți, dintre care 11 de profesori de la filozofie. Cele mai frecventate au fost atunci prelegerile profesorilor Leon Kellner, Ferdinand Löwl, Carl Zelinka. S-a remarcat și Sextil Pușcariu, care a prezentat o prelegere despre începuturile literaturii române [77, XIII, p. 72-73]. Numărul cel mai mare de participanți la cursurile populare universitare s-a înregistrat în anul de studii 1911/12, când s-au prezentat comunicări din domeniul istoriei, literaturii engleze, române și germane, fizică, chimie, filozofie [77, XIII, p. 92].

În primii ani de înființare a universității, la Facultatea de Filozofie s-au deschis catedre pentru specialități filologice și istorice. O importanță deosebită au avut-o catedrele de romanistică și slavistică, pentru limbile română și ucraineană, pentru istoria estului și sud-estului Europei. Și la această facultate au activat profesori, care mulți ani au condus anumite catedre [276, p. 347-351]. Astfel, la Catedra de greacă, timp de 24 de ani a fost titular Johann Wrobel. În decurs de 37 de ani (1882-1919), Isidor Hilberg a condus Catedra de limbă latină. În anii 1875-1919, Catedra pentru limba și literatura germană a fost condusă de profesorii Josef Strobl și Oswald Zingerle von Summersberg. Un profesor emerit a fost Emil Kaluzniacki, care timp de 39 de ani a condus Catedra pentru filologia comparată a limbilor slave. El a fost un mare specialist în slavistică, pentru meritele sale fiind ales membru al Academiei de Științe din București și Sankt Petersburg [289, p. 96].

La Catedra pentru filologia română au fost titulari cunoscuții profesori Theodor Gartner și Mathias Friedwagner. Ei s-au implicat activ în viața culturală a Bucovinei, au studiat limba și obiceiurile românilor bucovineni. Mathias Friedwagner a editat mai multe articole despre etnogeneza și istoria limbii poporului român, precum și un studiu despre cântece populare românești din Bucovina [312, p. 126-127]. Din 1911, titular al catedrei de filologie română a fost Eugen Herzog. După unirea Bucovinei cu România, el a fost printre puținii profesori germani, care a continuat să activeze la Universitatea din Cernăuți [321, p. 103-104].

Limba engleză a fost predată inițial de profesorii de la catedra de limbă și literatură germană, iar în intervalul 1890-1902, de profesorul Anton Romanowski [381, p. 59]. Abia în 1904 a fost

creată o catedră separată pentru limba și literatura engleză, al cărei titular, până în 1919, a fost Leon Kellner.

Pentru românii bucovineni, o mare importanță a avut Catedra pentru limba și literatura română, înființată în 1881 și condusă de profesorul Ioan Sbiera timp de un sfert de secol, până în 1906. Încă în 1866, Ioan Sbiera a devenit membru al Societății Literare Române din București, fiind membru fondator al Academiei Române. În anii 1890/91 – 1892/93, Ioan Sbiera a fost ales senator din partea Facultății de Filozofie [273, p. 97]. În perioada 1906-1919, titular la Catedra de limba și literatura română a fost ardeleanul Sextil Pușcariu. El a participat activ la manifestările național-culturale ale românilor bucovineni. În iunie 1914 Sextil Pușcariu fusese ales decan al Facultății de Filozofie pentru anii 1914/15, dar nu a mai ocupat acest post din cauza izbucnirii războiului. În 1905, Sextil Pușcariu a fost ales membru corespondent, iar în 1914 – membru titular al Academiei Române [273, p. 98].

La aceeași facultate a existat și o catedră pentru limba și literatura ruteană, creată în 1877. Până în 1883, titular al acestei catedre a fost Ignaz Onyszkiewicz. În următorii 34 de ani, până în 1919, la conducerea acestei catedre s-a aflat cunoscutul lingvist și omul politic Stefan Smal-Stocki. El s-a implicat activ în viața politică și a avut o contribuție importantă în elaborarea unor studii și manuale. Lingvistul Stefan Smal-Stocki și romanistul Theodor Gartner au elaborat în 1886 o ortografie școlară a limbii ucrainene. Ei au colaborat și asupra gramaticii limbii ucrainene, o ediție în ucraineană apărând în 1893 la Lemberg, iar în 1913 au publicat o versiune în germană a gramaticii limbii ucrainene [298, p. 208].

Încă în 1875 au fost create două catedre, la disciplina istoria Austriei și istoria universală. Profesorul Ferdinand Zieglauer a fost șeful catedrei de istorie a Austriei, din 1875 până în 1900. El a fost ales de 2 ori rector al Universității, de 2 ori decan al Facultății de Filozofie, în anii 1896-1898 a ocupat funcția de senator. Ferdinand Zieglauer a publicat și mai multe studii istorice, inclusiv despre istoria Bucovinei în perioada stăpânirii austriece [298, p. 290-291]. Din 1901 până în 1915, la conducerea catedrei de istoria Austriei a fost profesorul Raimund Friedrich Kaindl. El a fost decan (1906/07) și rector al Universității (1912/13), a publicat câteva studii valoroase din istoria Bucovinei [298, 295-296]. În 1895 a fost creată o catedră pentru istoria Europei de Est, al cărei titular a fost profesorul de origine ucraineană Wladimir Milkowicz. În 1899 s-a mai deschis o catedră pentru istoria antică, condusă de doi profesori [298, p. 127].

La începutul sec. XX, studenții români de la Universitatea din Cernăuți au cerut crearea unei catedre pentru istoria românilor. Conducerea Universității a decis ca, începând cu semestrul de iarnă 1908/09, Wladimir Milkowicz să țină un curs de istoria poporului român în limba germană. Studenții români au boicotat cursul, refuzând să accepte ca un profesor ucrainean să le predea

istoria națională în limba germană. La 28 octombrie 1909, un grup de deputați români și italieni din Parlamentul de la Viena au înaintat o interpelare în această privință Ministerului Cultelor și Învățământului [199, p. 82].

La 31 ianuarie 1910, decanul Facultății de Filozofie a propus înființarea unei noi catedre cu denumirea de „Istoria sud-est europeană cu deosebită privire la români” [289, p. 97]. Sextil Pușcariu l-a propus pe istoricul Ion Nistor ca titular al acestei catedre. La 14 august 1912, Ion Nistor era numit profesor extraordinar pentru istoria sud-est europeană la Universitatea din Cernăuți. La 12 octombrie 1912, Ion Nistor și-a prezentat lecția inaugurală ca titular al noii catedre [199, p. 83].

La Facultatea de Filozofie au fost create mai multe catedre și pentru astfel de discipline precum matematică, fizică, chimie, botanică, zoologie, geografie. Pe parcursul anului 1876 s-au deschis majoritatea catedrelor de științe naturale. La 23 iulie 1876 erau numiți profesorii de la catedrele de chimie, mineralogie, botanică, zoologie, fizica teoretică și fizica experimentală. Șefii acestor catedre urmau de asemenea să organizeze și să conducă institutele afiliate [310, p. 108].

În perioada 1875-1919, în fruntea catedrei de matematică au fost 6 profesori. Alois Handl a condus catedra de fizică experimentală timp de trei decenii (1876-1906). În aceeași perioadă, titulari la catedra pentru fizică teoretică au fost profesorii Anton Waßmuth și Ottokar Tumlriz. Pentru merite deosebite, profesorii Alois Handl și Anton Waßmuth au devenit membri ai Academiei Leopoldino-Caroline pentru Cercetări Naturale din Halle. Anton Waßmuth a devenit în 1904 și membru titular al Academiei de Științe din Viena. După 1906, Michael Radaković a preluat conducerea catedrei de fizică teoretică, iar Josef Geitler a devenit titular la catedra de fizică experimentală [298, p. 241-245].

În 1875, la Facultatea de Filozofie s-au creat catedrele pentru zoologie și chimie. Mai bine de trei decenii, titular al catedrei de chimie a fost Richard Przibram, urmat de Caesar Pomeranz [298, p. 128, 130]. În 1876 s-au deschis catedrele pentru botanică și mineralogie. Eduard Tangl a fost șeful catedrei de botanică timp de 29 de ani, până în 1905. În 1909 s-a înființat o nouă catedră pentru geologie și paleontologie, al cărei titular a devenit Carl Alfons Penecke. El a activat la Universitatea din Cernăuți și după anul 1919, pensionându-se în 1932 [341, p. 34]. Primul titular al Catedrei de geografie, create în 1880, a fost cunoscutul geograf Alexander Suppan. El a lucrat la Universitatea din Cernăuți doar până în 1884, după care a preluat editarea renumitei reviste de geografie „Petermanns Mitteilungen” din orașul Gotha [343, p. 226].

La Universitatea din Cernăuți nu a existat o facultate de medicină, însă din 1879 s-a înființat un curs farmaceutic. Studenții care studiau farmacologia, timp de doi ani frecventau cursuri de mineralogie, fizică experimentală, chimie organică, zoologie, botanică, chimie farmaceutică,

pentru a deveni magiștri în farmacie. Marea majoritate a studenților de la farmacologie au fost de confesiune mozaică. În anul universitar 1913/14, această specialitate au studiat 24 de studenți, dintre care 18 erau evrei. În decursul a câteva decenii, farmacologia a fost predată de profesorii de la catedra de botanică. Abia în 1912 s-a înființat o catedră specială pentru farmacologie, titularul căreia a devenit Fritz Netolitzky. El a continuat să activeze la Universitatea din Cernăuți și după 1919 [184, p. 37-41].

Pe lângă catedrele de științe naturale au funcționat și institute, unde se realizau cercetări științifice și lucrări practice. În primii ani de funcționare a Universității, aceste institute s-au confruntat cu probleme din cauza lipsei spațiului adecvat, a materialelor didactice și a condițiilor elementare pentru realizarea unor cercetări teoretice și practice, fiind temporar amplasate în localul bisericii seminariale din clădirea Reședinței Mitropolitane. În 1883 s-a finisat construcția clădirii institutelor de cercetare. În acest local și-au început activitatea institutele de mineralogie, chimie, fizică teoretică și fizică practică. În 1888, institutul de zoologie a fost transferat în clădirea principală a Universității, iar cel de botanică s-a mutat în câteva cabinete din clădirea institutelor [310, p. 110]. În primii ani de funcționare, institutele de cercetare au obținut diferite subvenții, pentru a procura materiale didactice, mobilier, literatură științifică [276, p. 352].

Până la sfârșitul sec. al XIX-lea s-a realizat conectarea acestor institute la rețeaua de apă și canalizare a orașului, s-a introdus iluminatul electric și sistemul de încălzire. Institutele aveau câte o bibliotecă separată cu literatură de specialitate. Către anul 1900, biblioteca institutului de chimie avea cca. 1100 volume, de botanică – cca. 450, de zoologie – în jur de 500, de fizică – 578 volume [310, p. 114, 118, 122-123]. Institutele pentru științele naturale au contribuit la ridicarea nivelului de instruire și de cercetare a Universității, un număr mare de studenți au frecventat prelegerile teoretice și seminarele, au realizat experiențe în laboratoare și au elaborat lucrări științifice. În primii 25 de ani de activitate a Universității, numai la specialitatea de chimie, 773 de persoane au frecventat cursurile teoretice, iar 512 au realizat experimente în laborator. În această perioadă, 6 specialiști în chimie au obținut titlul de doctor în științe, iar la 120 de farmaciști li s-a acordat gradul de magistru [310, p. 116].

Universitatea dispunea de o Grădină Botanică, în apropiere de Grădina Publică a orașului, cu suprafața de 4232 m². Primii copaci din Grădina Botanică au fost plantați în septembrie 1877, în anii următori fiind amenajat teritoriul, construite câteva clădiri. A existat o seră cu plante exotice. O perioadă îndelungată, director al Grădinii Botanice Universitare a fost titularul catedrei de botanică, profesorul Eduard Tangl. Din 1877 până în 1894, grădinar universitar, adică responsabil de această Grădină Botanică a fost Carl Bauer, urmat de fiul său, Carl Bauer. Anual Grădina Botanică obținea o subvenție din partea Universității în valoare de 1400 florini [310, p. 118-120].

În perioada 1875-1919, la Facultatea de Filozofie au activat 68 de profesori, dintre care 52 au fost germani, 6 evrei, 5 români, 3 ucraineni. Mai mult de jumătate din acești profesori (37) au activat la Cernăuți mai puțin de 10 ani, alți 17 au lucrat de la 10 până la 20 de ani, iar 14 au activat mai mult de două decenii la Cernăuți. Perioada cea mai îndelungată au fost activi la Universitatea din Cernăuți lingviștii Emil Kaluzniacki (39 ani) și Stefan Smal-Stocki (34), profesorul de latină Isidor Hilberg (37), chimistul Richard Przibram (31), fizicianul Alois Handl (30), botanistul Eduard Tangl (29), germanistul Oswald Zingerle (27), profesorul de română Ioan Sbiera (26), istoricii Ferdinand Zieglauer (25) și Wladimir Milkowicz (24 ani) [341, p. 32-34, 38, 61].

Până la sfârșitul stăpânirii austriece, la Facultatea de Filozofie au activat doar 5 profesori români. Ioan Sbiera și Sextil Pușcariu au fost titulari la Catedra de limbă și literatură română, iar Ion Niștor era numit în 1912 în fruntea Catedrei de istorie sud-est europeană. În ajunul Războiului Mondial, alți doi profesori români și-au început cariera didactică la Facultatea de Filozofie. În 1909, Teofil Sauciuc-Săveanu devenea docent la această facultate, dar principala activitate a desfășurat-o după 1918 ca profesor la catedra de filologie clasică și istorie veche generală. El a fost un savant român, specializat în domeniul arheologiei și al istoriei antice eline și române. În 1911 își începea cariera profesorală și zoologul Eugen Botezat. În 1919 el devine titular la catedra de zoologie și a activat la Universitatea din Cernăuți până în 1938. Pentru merite științifice, în 1913 Eugen Botezat devenea membru corespondent al Academiei Române [273, p. 99-100].

6.3. Contingentul de studenți și asociațiile academice din Cernăuți

Autoritățile austriece au sperat și au mizat, că la Universitatea din Cernăuți vor veni la studii nu numai tineri bucovineni, dar și absolvenți ai școlilor secundare din teritoriile învecinate, în special germani din Galiția, estul Transilvaniei și chiar din Imperiul Rus, ucraineni din Galiția sau evrei, care vorbeau limba germană. Acest deziderat s-a realizat doar parțial, iar din cauza sistemului de învățământ încă slab dezvoltat din Bucovina, numărul studenților a crescut lent.

În perioada 1876-1890, la Universitatea din Cernăuți au studiat anual cca. 220-280 de studenți, iar în următorul deceniu - cca. 310-380 de studenți. Această creștere s-a datorat mai ales studenților de la Facultatea de Drept (vezi tabelele nr. 67-70). Până în 1900, în mediu cca. 61% din totalul studenților au frecventat Facultatea de Drept, la celelalte două facultăți revenind câte 20% [361, p. 82]. Creșterea, după 1900, a numărului absolvenților de la școlile secundare din Bucovina, a fost cauza principală a măririi rapide a studenților la Universitatea din Cernăuți (de la cca. 400, în 1900, la peste 1000, după anul 1910). Chiar dacă a crescut și numărul studenților din Galiția, România sau Transilvania, studenții bucovineni au reprezentat constant în jur de 75%.

Contingentul de studenți a fost divers după limba maternă și confesiuni. Până către anul 1910, aproape toți studenții evrei erau înregistrați germani după limba maternă. Ponderea studenților vorbitori de germană a crescut de la 36% în anul de studii 1881/82, la 48% (în 1895/96), și la 55% (în 1907/08). Creșterea s-a datorat nu studenților germani, de confesiune catolică sau protestantă, ci studenților mozaici, care au ajuns să constituie 39%, în anul de studii 1907/08 [361, p. 82].

Numărul studenților români a fost pe parcursul întregii perioade mai mare decât al celor ucraineni, în intervalul 1884-1900 diferența fiind semnificativă. Abia la începutul sec. XX s-a înregistrat o creștere mai accentuată a studenților ucraineni. Până la sfârșitul sec. al XIX-lea, la Universitatea din Cernăuți au studiat anual și cca. 20-40 studenți polonezi (vezi tabelul nr. 67).

În anul de studii 1899/1900, Universitatea din Cernăuți era frecventată de 381 de studenți, inclusiv 292 (76%) la drept, 53 la filozofie și doar 36 – la teologie. După locul de origine, 287 (75%) erau din Bucovina, 65 din Galiția, 14 din alte provincii austriece, 7 din Ungaria și Transilvania. Majoritatea studenților erau germani după limba maternă (208 – 54,6%), urmați de români (91 – 23,9%), poloni (38), ucraineni (35), 6 sârbi și 3 de alte etnii [310, p. 168].

Peste mai bine de un deceniu, în anul universitar 1911/12, la Universitatea din Cernăuți au studiat 1232 studenți (inclusiv 139 studente), dintre care 642 (52,1%) la drept, 386 (31,3%) la filozofie și 204 (16,6%) la teologie. După locul de origine, 907 (73,6%) erau din Bucovina, 195 din Galiția, 75 din România, 11 din Ungaria. Jumătate din studenți (614 sau 49,8%) au recunoscut germana drept limbă maternă, urmați de români (312 – 25,3%), ucraineni (187 – 15,2%), polonezi (80 – 6,5%), 14 sârbi, 11 ruși, 10 bulgari [124, nr. 2, 1912, p. 25].

La începutul sec. XX, studenții evrei de la Universitate au revendicat să le fie recunoscută naționalitatea și limba idiș, pentru a fi înregistrați ca națiune distinctă de cea germană. La 29 octombrie 1906, Senatul Universității a adoptat o decizie, prin care se permitea studenților să indice la rubrica „limba maternă” și etnia acestora. Totuși, studenții evrei nu aveau posibilitatea să indice limba maternă idiș, ci trebuiau să opteze pentru o altă limbă maternă [120, nr. 1990, 1906, p. 4]. În semestrul de vară 1907, la Universitatea din Cernăuți au studiat 766 studenți, inclusiv 308 mozaici, dintre care 184 (60%) au indicat și naționalitatea de evreu. În anul următor, din 320 de studenți mozaici, deja 241 (75%) au precizat că sunt de naționalitate evrei [77, XIII, p. 66, 72].

După anul 1912, în semn de protest, o parte din studenții evrei nu au mai indicat germana ca limbă maternă. În semestrul de vară 1912, din 443 studenți mozaici, la rubrica limba maternă, 267 au indicat germana, 105 - ucraineana, 47 - româna, 22 - polona [77, XIII, p. 91-92]. În rezultat, s-a consemnat o diminuare a ponderii studenților vorbitori de germană (de la cca. 54-55%, la 38%). În realitate ponderea studenților de naționalitate germană era mult mai mică. În ultimii ani din ajunul izbucnirii războiului, Universitatea din Cernăuți a fost frecventată anual de cca. 1200 de studenți, dintre care 37-38% erau evrei, 24-25% români, 15-16% ucraineni, 14% etnici germani, 5% poloni.

Studiile la universitate erau cu plată, doar un număr mic de studenți erau scutiți de plata taxelor de studii. În 1885/86, din 265 studenți, 57 (21%) au fost scutiți de plata taxelor universitare, iar 20 (7%) au achitat doar jumate din taxă. În semestrul de iarnă 1906/07, din 799 studenți, 157 (20%) nu au plătit taxe de studii, iar 62 (8%) au achitat doar jumătate din sumă [312, p. 154]. În 1890/91, taxa pentru învățământ a fost de 60 florini la Facultatea de Filozofie și 30 – la cea de Drept. În semestrul de iarnă din anul respectiv, valoarea totală a taxelor de studii, achitată de studenți, a constituit 4488 florini. În semestrul de vară 1904, studenți de la drept și filozofie au achitat pentru studii suma totală de 13061 coroane, iar studenții teologi au plătit pentru Fondul Bisericesc 857 coroane [381, p. 27].

Deja în primii ani de funcționare a Universității s-au creat mai multe burse, pentru a-i stimula pe cei mai talentați studenți și a ajuta pe cei cu venituri financiare modeste. Au fost create diferite burse studențești, finanțate de stat, de autoritățile provinciale, de fundații și persoane particulare, sau chiar de însuși împăratul Franz Josif I. La 13 noiembrie 1875, prin decizie împărătească, se instituiau 6 burse ale împăratului Franz Josif I, a câte 300 florini, pentru cei mai vrednici studenți din Cernăuți. În 1879 s-au mai creat 3 burse imperiale a câte 300 florini pentru studenții din Cernăuți. Încă în 1873, Dieta Bucovinei a adoptat o decizie de creare a 3 burse universitare împărătești în valoare de 200 florini pentru studenți originari din Bucovina. La 29 aprilie 1875, Dieta Bucovinei a mai înființat 6 burse provinciale a câte 100 florini pentru studenți bucovineni [310, p. 153-154].

Încă din anul 1850, pentru studenții de naționalitate ucraineană de la Universitatea din Lvov erau puse la dispoziție 20 de burse în valoare de 105 florini fiecare. La 23 septembrie 1875, împăratul a adoptat o decizie de transferare a 10 burse către studenții ucraineni de la Universitatea la Cernăuți [381, p. 25-26]. În primii ani de activitate a Universității s-au creat și mai multe burse private ale unor persoane bogate sau a unor foști mari proprietari de pământ, care între timp au decedat. Unele burse puteau să obțină studenții de diferite naționalități sau confesiuni, altele erau destinate cu precădere unei anumite categorii de studenți [310, p. 154-155].

Grație contribuției diferitor persoane și instituții, deja în anul 1876 s-au acordat 26 de burse în sumă totală de 3840 florini. În anii următori s-au creat și alte burse, astfel că în anul universitar 1880/81 s-au acordat 22 burse pentru studenții de la drept și 17 pentru cei de la filozofie. În 1892, deja 49 de studenți au obținut burse în sumă totală de 8689 florini [310, p. XLV, LV, LXVII].

Până la sfârșitul sec. al XIX-lea, anual peste 30 de studenți de la drept sau filozofie au beneficiat de burse, iar mulți studenți teologi erau susținuți de către Fondul Bisericesc. În anul universitar 1895/96, din totalul de cca. 370 de studenți, 36 au obținut burse în sumă de 8682 florini, iar 10 doctoranzi au primit suma de 1372 florini. În afară de aceasta, 43 studenți și doi doctoranzi de la teologie au fost subvenționați de către Fondul Bisericesc [77, XIII, p. 13]. Totuși, doar foarte puțini studenți obțineau burse. În 1884/85, la 263 studenți au revenit 27 burse, iar în 1890/91 – 32 la 310 studenți, adică erau asigurați cu burse ceva mai mult de 10% din totalul studenților [381, p. 27].

După anul 1900 s-a mărit numărul de burse pentru Universitatea din Cernăuți. În anul 1899/1900, doar 31 de studenți și 7 doctoranzi au obținut burse în sumă de 19254 coroane [77, XIII, p. 32]. În 1902/03, deja 61 de studenți și 7 doctoranzi au avut burse în sumă de 36529 coroane. Banii respectivi proveneau din fonduri de la stat (5890 coroane) sau provinciale (2200 coroane), din fundațiile pentru burse ale unor persoane private (5418 coroane), din 3 burse împărătești Franz Josif (1800 coroane), de la Fondul Bisericesc din Bucovina (7700 coroane), iar 13301 coroane și 4000 franci se alocu din fonduri din afara Bucovinei [77, XIII, p. 42].

La începutul sec. XX s-a rezolvat parțial și problema asigurării celor mai săraci studenți cu locuri de cazare la Universitate. În decembrie 1899 s-a constituit un comitet din 14 personalități, în frunte cu profesorul Alfred Halban, care a pledat pentru construcția unui cămin studentesc. La 14 ianuarie 1900 a avut loc prima ședință a comitetului respectiv, ulterior s-au identificat surse financiare pentru acest cămin [310, p. 157-159]. La 21 iunie 1902 s-a pus piatra de temelie a viitorului cămin, iar peste un an, la 12 mai 1903, construcția clădirii a fost finisată. Costurile totale pentru construcția căminului studentesc s-au ridicat la 51902 coroane. În acest cămin au fost cazați inițial 20 de studenți, în anii următori capacitatea căminului ridicându-se la 32 de locuri [77, XIII,

p. 42]. La 1 noiembrie 1906, în incinta căminului s-a deschis o cantină studențească (*Mensa academica*). Deschiderea căminului și a cantinei studențești i-a ajutat pe mulți studenți săraci să-și poată continua studiile la universitate.

În ultimul deceniu din ajunul războiului, doar un număr redus de studenți (cca. 41-47 anual) au beneficiat de burse. Într-o situație mai bună era Facultatea de Teologie, unde mai mulți studenți bucovineni studiau datorită sprijinului din partea Fondului Bisericesc. În anul de studii 1912/13, Fondul Bisericesc a subvenționat studiile la 50 de teologi bucovineni, 32 de studenți au beneficiat de cazare în căminul studențesc, 47 au obținut burse în sumă de 21203 coroane, iar 6 teologi străini primeau burse de peste hotare în valoare de 10900 coroane [77, XIII, p. 97].

Universitatea din Cernăuți s-a remarcat și prin viața studențească interesantă, care a existat la această instituție. Prima societate academică *Austria* s-a constituit la 17 octombrie 1875. Culorile asociației erau negru-auriu-negru. La 26 octombrie 1875 a luat ființă asociația *Sala de lectură academică*, culorile tradiționale ale căreia erau auriu-negru-auriu [291, p. 346]. La 15 mai 1876 s-a format asociația *Gothia*, culorile căreia erau verde-alb-auriu [289, p. 98]. Peste un an, la 13 mai 1877, s-a creat asociația *Alemannia*. Culorile tradiționale ale *Alemanniei* erau negru-albastru-auriu. Scopul acestei societăți studențești a fost de a reuni tineretul studios din Cernăuți într-un cerc de prieteni, cu aceleași preocupări și interese [297, p. 113-114, 116].

La Universitatea din Cernăuți s-au creat și societăți studențești pe principii confesionale sau etnice. La 10 iulie 1877 s-a format un club al studenților germani, care la 8 noiembrie 1887 a devenit asociația *Arminia*, culorile distincte fiind negru-roșu-auriu. La 5 decembrie 1903 ia ființă asociația *Teutonia*, ale cărei culori erau similare cu ale *Arminiei*. După 1910, sediul societăților germane a fost în „Casa Germană” din Cernăuți [339, p. 360-363]. La 31 ianuarie 1891 s-a creat asociația *Unitas*, care avea scopul să-i cuprindă pe studenții catolici, de diferite etnii. La 27 octombrie 1906, studenții catolici germani au părăsit *Unitas* și au format societatea germano-catolică *Frankonia* [358, p. 257].

La 10 decembrie 1875 s-a constituit prima societate a studenților români *Arboroasa*. Din 54 studenți români, 44 au intrat în societatea *Arboroasa*. Membrii societății purtau panglici tricolore roșu-galben-albastru și o căciulă roșie [289, p. 98]. Societatea organiza serate muzicale, baluri și excursii, conferințe, dispunea de un local cu o bibliotecă și o sală de lectură, unde existau ziare și reviste românești din Transilvania și România. *Arboroasa* a stabilit legături de colaborare cu societăți studențești românești din Viena, Budapesta, Paris, München, Iași [227, p. 338-339].

Însă, în toamna anului 1877 societatea a fost dizolvată, iar conducătorii ei au fost arestați. Drept motiv a fost invocat faptul că societatea a primit o subvenție din partea ministrului învățământului din România, iar la 12 octombrie, comitetul societății *Arboroasa* a trimis la Iași o

telegramă în semn de solidaritate la dezvelirea bustului domnului martir Grigore al III-lea Ghica. După 11 săptămâni de închisoare preventivă, cei 5 studenți ai *Arboroasei* au fost declarați nevinovați și au fost eliberați [198, p. 231-232, 240-248].

În 1878, membrii societății dizolvate s-au constituit într-o nouă societate studențească - *Junimea*, care a preluat programul național al *Arboroasei*. Membrii societății purtau o panglică de culoare roșu-galben-albastru, așezate orizontal, una peste alta. Până în 1900, președinți ai societății *Junimea* au fost personalități cunoscute în Bucovina, precum Dimitrie Onciul, Ciprian Porumbescu, Severin Procopovici, George Popovici, Aurel Onciul, Eusebie Popovici, Isidor Stefanelli, Florea Lupu, Alexandru Hurmuzaki, Radu Grigorcea, Ioan Cuparenco, Ion Nistor ș.a [297, p. 117-118].

Junimea a fost cea mai influentă societate a studenților români din Cernăuți. Ea a organizat serate dansante, concerte, manifestări culturale, conferințe literare, baluri, activități teatrale. La inițiativa membrilor societății *Junimea*, din 1904 a început să apară revista „*Junimea Literară*”. Societatea *Junimea* a avut în rândurile sale un număr mare de membri emeriți și de onoare, atât din Bucovina, cât și din România sau Transilvania, printre care cunoscuți scriitori, profesori, artiști, preoți, personalități politice, reprezentanți ai familiilor nobiliare [208, p. 543-544].

La 23 august 1880 a fost creată o societate militantă *Bucovina*, care prin portul și activitatea sa a avut un pronunțat caracter progerman. Către sfârșitul anului 1909, după același principiu s-a format o nouă societate militantă - *Moldova*. Membrii ambelor societăți purtau panglici tricolore, dar care se deosebeau prin formă. La societatea *Bucovina*, panglica tricoloră avea culoarea roșie sus, cu chenar roșu și chipiu tot roșu, iar membrii asociației *Moldova* purtau panglici tricolore cu albastru în sus, chenar albastru și chipiuri albastre. Ambele asociații au luptat pentru idealul național, dar au adoptat forma exterioară tradițională a societăților studențești germane [227, p. 340-341].

La 21 mai 1905, o parte din membrii *Junimei* au format societatea *Dacia*. Mai multe personalități marcante au devenit membri de onoare ai societății *Dacia* [156, p. 20-22, 27, 31, 42-43]. Majoritatea membrilor acestei societăți erau din familii de țărani și și-au pus drept scop de a-i sprijini pe țăranii români. *Dacia* a condus un număr mare de locuitori de la sate la expoziția națională de la București din 1906. Meritul *Daciei* a fost și în organizarea la sate a *arcășiilor*, prin care s-a cultivat și întărit conștiința națională a țăranilor bucovineni [171, p. 168-169].

Studenții teologi au avut o societate proprie, înființată la 23 noiembrie 1884, care s-a numit *Academia ortodoxă*, formată din două secțiuni: una literaro-retorică și una muzicală. Membrii asociației purtau o panglică în culorile tradiționale românești, iar cântecul asociației era un text religios compus după muzica lui Isidor Vorobchievici. La conducerea *Academiei ortodoxe* s-au

aflat personalități cunoscute, precum George Șandru, Vasile Găină, Toader Balan, Atanasie Gherman, Nicolae Cotlarciuc, Valerian Șesan s.a [297, p. 112-113].

În decursul activității Universității, aproape toți studenții români s-au înscris și au activat în una din asociațiile studențești existente. Între societățile academice românești a existat o concurență și colaborare benefică, dar și perioade de neînțelegeri. Toate societățile studențești românești au optat pentru cultivarea spiritului național și susținerea membrilor său, au dispus de câte o bibliotecă și sală de lectură, dar fiecare asociație a avut și specificul său de activitate. *Junimea* a pus accentul pe cultivarea membrilor pe terenul literar, *Dacia* a urmărit scopul de luminare a maselor populare, mai ales de la sate, *Bucovina* și *Moldova* au avut un caracter conservator de organizare și au atras atenția la dezvoltarea sportului, iar *Academia ortodoxă* îngrijea de pregătirea specială a membrilor săi. În toamna anului 1908, din cei cca. 190 studenți români de la Universitate, 75 erau membri ai *Junimei*, 55 – în *Academia ortodoxă*, 25 – în *Bucovina* și 21 – la *Dacia* [242, p. 440].

Cea mai veche societate studențească poloneză a fost *Ognisko*. Doritorii de a se înscrie în această societate trebuiau să susțină un examen de admitere la istoria și literatura poloneză. Culoarele societății erau roșu-auriu-alb. În anul 1910, unii membri au părăsit *Ognisko* și au înființat, după modelul societăților germane, corpul polonez *Lechia*. Membrii acestei societăți militante colaborau mai ales cu societățile românești *Bucovina* și *Moldova*, precum și cu societățile academice germane. Membrii *Lechiei* constituiau și nucleul societăților sportive poloneze *Polonia* și *Gwiazda* [358, p. 259].

În 1875 s-a constituit și prima societate studențească ucraineană *Sojus*, culorile distincte fiind albastru-auriu-albastru. În 1900, o parte din membrii societății *Sojus* au creat asociația *Moloda Ukraina*, care a optat pentru emanciparea națională, dar și pentru solidaritatea tuturor ucrainenilor, care locuiau în Rusia țaristă, Galiția, Bucovina și Ungaria. În 1902, *Moloda Ukraina* a fost dizolvată, în același an fiind creată o altă asociație studențească ucraineană *Sici*. În 1910 și 1913 s-au constituit încă două societăți academice ucrainene *Zaporoje* și respectiv *Ciornomore*, acestea însă s-au afirmat mai mult în perioada interbelică.

Până în 1891, studenții evrei au activat în cadrul asociației *Sala de lectură academică* sau în alte societăți germane. La 14 iulie 1891 s-a format prima societate studențească evreiască *Hasmonăa*. Culoarele asociației erau roșu-violet-verde. Cel mai proeminent reprezentant al acestei societăți a fost Mayer Ebner, care a activat și în perioada interbelică, iar după repatrierea în Israel a continuat să fie un membru activ al asociației. În 1951 el a prezentat o cuvântare festivă cu ocazia aniversării a 120 de semestre de la crearea societății *Hasmonăa* [311, I, p. 113-115].

O societate evreiască cu scopuri asemănătoare a fost *Hebronia*, membrii căreia purtau culori verde-roșu-auriu și o șapcă verde. În 1900 s-a creat o societate studențească *Hebronia* la Viena, iar peste patru ani, în 1904, s-a activat asociația cu același nume la Cernăuți [311, I, p. 121-122]. În noiembrie 1900 s-a constituit asociația studențească evreiască *Humanitas*, membrii căreia au purtat la piept o panglică de culoare aurie-verde-aurie. *Humanitas* a avut o perioadă scurtă de activitate, deja în 1903 asociația s-a dizolvat, iar membrii săi au aderat la *Hebronia* sau *Emunah* [311, I, p. 120].

La 3 iunie 1903, un grup de studenți evrei au creat societatea academică evreiască *Emunah*. Membrii asociației se distingeau prin panglica de culoare aurie-violetă-aurie. Din 1909, membru de onoare al societății *Emunah* a devenit profesorul universitar Leon Kellner. *Emunah* a activat și în perioada interbelică, iar după război, mulți membri ai săi au emigrat în Israel. La 4 iulie 1953, *Emunah* a aniversat în Israel 100 de semestre de la crearea societății [311, I, p. 117-119].

La 24 octombrie 1897 s-a constituit societatea academică *Zephira*. Membrii săi au purtat o panglică de culoare albastru-auriu-albastru. În sfârșit, la 23 octombrie 1918, se constituia la Cernăuți încă o societate studențească evreiască cu denumirea de *Heatid*, culorile distincte fiind verde-argintiu-negru. *Heatid* a activat în perioada existenței Universității românești la Cernăuți.

În perioada 1875-1918, la Universitatea din Cernăuți au funcționat 25 de societăți studențești, dintre care 4 au avut un caracter supranațional, iar în societatea *Unitas* au activat studenți catolici de diferite naționalități. Celelalte societăți academice au funcționat pe criterii etnice. Au existat 3 societăți studențești germane, 6 românești, 3 ucrainene, 2 poloneze și 6 evreiești [339, p. 358-360; 343, p. 222-223]. După 1918, câteva din societățile academice s-au desființat, restul au continuat să funcționeze și în perioada interbelică, până în 1938, când au fost desființate prin decret-regal.

Modelul de activitate al societăților studențești din Cernăuți a fost preluat din tradiția universitară germană, existentă și în Austria. Viața studențească de la această universitate a avut un specific, unic în felul său, fiindcă studenții au activat în societăți academice pe criterii etnice. Prin intermediul societăților studențești, reprezentanții fiecărei naționalități și-au putut păstra identitatea națională și forma idealurilor naționale, iar prin colaborarea cu alte societăți studențești s-au creat punți de legătură pentru o mai bună cunoaștere a limbii, culturii și tradițiilor popoarelor conlocuitoare [289, p. 100].

Mai multe societăți studențești au avut un caracter conservator de organizare, membrii căreia purtau uniforme specifice, șepci și panglici distincte de diferite culori. Cel mai important eveniment studențesc era *comersul*, adică o întrunire organizată de fiecare societate cu ocazia deschiderii anului universitar. La aceste *comersuri* erau invitați rectorul universității, profesori universitari, personalități politice și publice, precum și societățile studențești prietene. Festivitatea

se desfășura într-o atmosferă solemnă, se rosteau discursuri omagiale și saluturi din partea celorlalte societăți studențești, se organizau dueluri studențești [246, p. 284]. Cu alte ocazii, societățile studențești organizau baluri, serate, șezători culturale, la care participau studenți de diferite etnii. Astfel, forma de organizare și de colaborare a societăților studențești din capitala Bucovinei a fost una de apartenență la Europa Occidentală și a constituit un model de conviețuire interetnică și interconfesională.

În august 1914 a izbucnit războiul, care în scurt timp a cuprins cele mai importante state din Europa. În timpul războiului, orașul Cernăuți a fost de 3 ori ocupat de armata rusă. În această perioadă, Universitatea din Cernăuți a fost temporar închisă, mai mulți profesori de origine germană s-au refugiat la Viena sau în alte orașe austriece, o parte din profesori și studenți au fost mobilizați pe front, unii profesori români s-au refugiat în România. Doar profesorii de teologie au rămas în majoritate la Cernăuți, dar și Facultatea de Teologie a funcționat temporar. În clădirea Universității au staționat militari ai armatei ruse, mai multe cabinete și institute au fost devastate.

În octombrie 1915 și-a reluat activitatea Facultatea de Teologie, cu 80 de studenți. În primăvara anului 1916 au funcționat parțial și celelalte două facultăți. Deja în iunie învățământul a fost sistat, iar o parte din profesori s-au refugiat la Viena, Praga sau Salzburg. Doar la Facultatea de Teologie Ortodoxă s-au ținut partial cursuri, pentru a evita stabilirea armatei ruse în Reședința Mitropoliei [381, p. 38].

În timpul războiului s-a pus în discuție însuși necesitatea existenței universității germane la Cernăuți. În 1916 și 1917 au fost publicate două articole într-o revistă din Salzburg, în care s-a pledat pentru mutarea Universității din Cernăuți la Salzburg. Autorii acestor articole considerau că, Universitatea din Cernăuți nu era destul de eficientă, elementul german fiind slab la această instituție. Ei optau pentru trimiterea în Bucovina a unor funcționari, profesori și specialiști în diferite domenii, care să fie instruiți la alte universități din vestul Monarhiei [355, p. 71-72].

Profesorii universitari din Cernăuți nu au susținut această inițiativă, marea majoritate pledând pentru păstrarea universității în capitala Bucovinei. Profesorul Heinrich Singer considera că, o transferare a acestei universități era imposibilă, fiindcă ar fi echivalat cu renunțarea la misiunea politică și culturală a acestei instituții în estul Monarhiei [347, p. 31-32]. Pentru menținerea universității germane la Cernăuți s-au pronunțat cu fermitate alți doi foști profesori la această instituție – economistul Josef Schumpeter și istoricul Raimund Friedrich Kaindl [355, p. 73-74].

După plecarea armatei ruse din Cernăuți, în august 1917, autoritățile austriece au demarat pregătirile pentru începerea noului an de învățământ. Totuși, studiile la Universitate au fost reluate parțial abia în mai 1918. La începutul lunii mai a revenit la Cernăuți rectoratul și o parte din profesori. Cursurile de la Universitate erau frecventate atunci de cca. 100 de studenți [381, p. 39].

La 4 octombrie 1918 s-au desfășurat alegerile pentru ultimul rector al Universității austriece din Cernăuți. În curând au fost reluate studiile mai întâi la Facultatea de Filozofie, apoi și la cea de Drept. Evenimentele istorice din toamna anului 1918 au afectat evident și Universitatea din Cernăuți. În octombrie – noiembrie s-a pus din nou problema evacuării Universității în vestul Austriei. La 7 noiembrie 1918, un grup de profesori din Cernăuți au elaborat o adresare către noile autorități de la Viena, prin care au cerut transferarea imediată a celor două facultăți laice, precum și a Bibliotecii universitare, la Salzburg [355, p. 75]. Însă, revoluția din Austro-Ungaria și prăbușirea rapidă a Monarhiei Habsburgice au împiedicat realizarea acestor planuri.

În anul de studii 1918/19, Universitatea din Cernăuți a continuat să funcționeze ca o instituție cu limba germană de instruire, cu acelaș corp profesoral. Numărul studenților a trecut din nou de o mie, fiind aproape atins nivelul de înainte de război. În semestrul de iarnă 1918/19, la Universitatea din Cernăuți au studiat 1040 de studenți, dintre care 608 (58,5%) erau vorbitori de limbă germană, o bună parte fiind de confesiune mozaică [341, p. 40]. Rectorul Universității a fost profesorul de teologie Vasile Tarnavschi. Din Senatul Universității mai făceau parte prorectorul Caesar Pomeranz, decanii Ștefan Saghin, Hans von Frisch și Eugen Herzog, prodecanii Vasile Gheorghiu, Paul Leder și Sextil Pușcariu, senatorii Ferdinand Kogler și August Böhm von Böhmersheim [95, p. 3]. Corpul profesoral al Universității a cunoscut câteva modificări față de anul 1914, datorită unor decese sau transferul la alte universități austriece [276, p. 367].

După unirea Bucovinei cu România, la Facultatea de Teologie s-a trecut la predarea cursurilor în română încă din toamna anului 1918. În schimb, la celelalte două facultăți majoritatea disciplinelor s-au studiat în germană. Autoritățile române le-au propus profesorilor germani să activeze în continuare, dar s-a pus condiția ca aceștia în cel mult doi ani să însușească limba română, pentru a putea trece la instruirea în română, cel târziu din semestrul de iarnă 1921/22. Cei mai mulți profesori germani, însă, au preferat să se repatrieze în Austria sau Germania. În iunie 1919 s-a întocmit o listă cu 18 profesori titulari, 5 extraordinari, doi adjuncți și trei asistenți de la Facultățile de Drept și Filozofie, care doreau să revină în Austria. Acești profesori și alți colaboratori ai Universității au părăsit Cernăuțiul la 6 septembrie 1919, pentru ei fiind pus la dispoziție un tren special cu destinația spre Viena. Până la începutul anului 1920, din 23 de profesori titulari și extraordinari, 15 reușise să se angajeze la diferite instituții superioare de învățământ din Austria [355, p. 77-78].

La Universitatea românească din Cernăuți au acceptat să rămână 5 profesori germani: filozoful Karl Siegel, romanistul Eugen Herzog, paleontologul Karl Alfons Penecke, farmacologul Fritz Netolitzky și profesorul de medicină judiciară Friedrich Mayer. După anul 1923 ei au ținut prelegeri în română la universitate, Fritz Netolitzky fiind activ pe parcursul întregii perioade

interbelice, până în 1940. În anul 1919 s-au pensionat 3 profesori ucraineni (teologul Eugen Kozak, istoricul Wladimir Milkowicz și lingvistul Stefan Smal-Stocki), iar Sextil Pușcariu s-a transferat la Cluj. În afară de cei 5 profesori germani menționați, la Universitatea din Cernăuți au mai rămas în funcție juristul Constantin Isopescul Grecul, istoricul Ion Nistor, zoologul Eugen Botezat, profesorul de istorie antică Teofil Sauciuc, precum și majoritatea profesorilor de teologie [341, p. 29, 31-35, 58, 74].

La 1 octombrie 1919, Universitatea din Cernăuți a devenit românească, dar inaugurarea solemnă a avut loc peste un an, la 24 octombrie 1920, în prezența regelui Ferdinand și a reginei Maria. Primul rector al Universității românești a fost numit istoricul și omul politic Ion Nistor. În semestrul de iarnă 1919/20, la Universitatea din Cernăuți s-au înscris 1636 de studenți, dintre care 531 se considerau germani (mulți fiind de confesiune mozaică), 407 români, 341 evrei, 200 ucraineni, 40 polonezi. După confesiuni, cei mai mulți studenți erau mozaici (785), urmați de ortodocși (582), romano-catolici (165), greco-catolici (50) și luterani (47). Facultatea de Teologie a fost frecventată doar de 90 de studenți, toți ortodocși, dintre care 57 români și 30 ucraineni. La Facultatea de Drept erau înscriși 572, iar la cea de Filozofie – 974, predominanți fiind în continuare studenții vorbitori de germană [75, p. 386-387]. Situația avea să se modifice în anii următori, producându-se o creștere a ponderii studenților de naționalitate română. Astfel, după 44 de ani de funcționare a universității germane, se începea o nouă etapă în activitatea acestei instituții superioare de învățământ din Cernăuți.

6.4. Concluzii la capitolul 6

În anul 1875, când se împlineau 100 de ani de la anexarea Bucovinei, autoritățile austriece au decis să deschidă o universitate cu limba germană de instruire, la Cernăuți. Prin deschiderea acestei universități germane, autoritățile au urmărit scopul de a întări influența minorității germane în extremitatea de est a Monarhiei, dar și de a atrage pe românii, ucrainenii și evreii din Bucovina, Transilvania și Galiția să facă studii superioare în limba germană.

În perioada 1875-1919, Universitatea din Cernăuți a funcționat cu trei facultăți: teologie ortodoxă, drept și filozofie. Senatul academic al universității era constituit din 11 persoane. Rectorul și decanii erau aleși pentru o perioadă de activitate de un singur an, iar în anul următor ocupau funcția de prorector, respectiv de prodecani. La Universitatea din Cernăuți au activat 44 de rectori, dintre care 22 germani, 11 români (majoritatea teologi), 9 evrei și doi ucraineni.

În perioada 1875-1918, la Universitatea din Cernăuți au activat 127 de profesori titulari și extraordinari (87 germani, 20 români, 12 evrei, 5 ucraineni, 2 sloveni și un ceh). Majoritatea

profesorilor s-au angajat la Cernăuți, fiind transferați de la alte universități austriece. Doar la Facultatea de Teologie, toți profesorii au fost bucovineni, dintre care 13 români și doi ucraineni.

Universitatea nu dispunea de o clădire proprie și a fost plasată în localul Școlii Normale din oraș. Facultatea de Teologie Ortodoxă a fost plasată în corpul din stânga al Reședinței Mitropolitane din Cernăuți. Senatul Universității, Dieta Bucovinei și autoritățile locale din Cernăuți au solicitat de mai multe ori construcția unei clădiri separate pentru Universitate, dar acest deziderat nu s-a realizat. Lipsa unui spațiu corespunzător pentru instruire și cercetare a constituit o piedică importantă, care a îngreunat dezvoltarea Universității din Cernăuți în perioada stăpânirii austriece.

Biblioteca provincială s-a transformat în Bibliotecă universitară, donând prin transfer 15 544 de volume și broșuri. Fondul de carte al Bibliotecii Universității a crescut atât datorită procurării de cărți noi, cât și donațiilor sau schimburilor cu alte biblioteci. Către anul 1918, Biblioteca Universității din Cernăuți deținea un fond de cărți de 229 320 exemplare.

Un rol aparte în cadrul Universității din Cernăuți l-a îndeplinit Facultatea de Teologie Ortodoxă. Deși oficial limba de instruire era germana, mai multe discipline au fost predate și (sau numai) în română. Această facultate a contribuit mult la formarea intelectualității românești și ucrainene din Bucovina. La Facultatea de Teologie și-au făcut studiile tineri ortodocși, majoritatea fiind români, inclusiv mulți din România, Transilvania și Banat, dar nu și din Basarabia. În anul de studii 1911/12, la Facultatea de Teologie învățau 204 studenți, dintre care 99 din Bucovina, 72 din România și 10 din Ungaria, 135 fiind români și 45 ucraineni, iar restul de 24 de studenți proveneau din alte țări ortodoxe din Balcani.

Facultatea de Drept și Științele Statului a fost una din cele mai importante și bine frecventate. Din totalul de 44 de profesori de la această facultate, 35 au fost germani, 6 evrei, doi români și un sloven. Facultatea de Filozofie din Cernăuți a cuprins mai multe secții: filozofie, istorie, filologie și lingvistică, matematică și științe naturale, limbi moderne, fizică, chimie. În ajunul războiului, la această facultate activau 28 de catedre, dintre care 16 din domeniul științelor filologice și istorice, și 12 la științele naturale. O importanță deosebită au avut-o catedrele de romanistică și slavistică, pentru limbile română și ucraineană, pentru istoria estului și sud-estului Europei. La Facultatea de Filozofie au funcționat 9 seminare științifice. În perioada 1875-1919, la Facultatea de Filozofie au activat 68 de profesori titulari, dintre care 52 germani, 6 evrei, 5 români, 3 ucraineni.

În perioada 1876-1890, la Universitatea din Cernăuți au studiat anual cca. 220-280 de studenți, majoritatea fiind înscriși la Facultatea de Drept. La începutul sec. XX a avut loc o creștere rapidă a studenților de la universitate (de la cca. 400, în 1900, la peste 1000, după anul 1910). Contingentul de studenți a fost divers după limba maternă și confesiuni. Studenții evrei

erau înregistrați ca vorbitori de limbă germană, dar la începutul sec. XX ei au revendicat să le fie recunoscută naționalitatea și limba idiș, pentru a fi înregistrați ca națiune distinctă de cea germană.

Studiile la universitate erau cu plată, doar un număr mic de studenți erau scutiți de plata taxelor. La Universitatea din Cernăuți s-au creat mai multe burse studențești, finanțate de stat, de autoritățile provinciale, de fundații și persoane particulare, de însuși împăratul Franz Josif I.

Universitatea din Cernăuți s-a remarcat și prin viața studențească interesantă, care a existat la această instituție. În perioada 1875-1918, la Universitatea din Cernăuți au funcționat în total 25 de societăți studențești, dintre care 4 au avut un caracter supranațional, restul au funcționat pe criterii etnice. Au existat 3 societăți studențești germane, 6 românești, 3 ucrainene, 2 poloneze și 6 evreiești. Mai multe societăți studențești au avut un caracter conservator de organizare, membrii fiecărei societăți purtau uniforme specifice, șepci și panglici distincte de diferite culori. Forma de organizare și de colaborare a societăților studențești din capitala Bucovinei a fost una de apartenență la Europa Occidentală și a constituit un model de conviețuire interetnică și interconfesională.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

În urma investigațiilor realizate în privința evoluției învățământului primar, secundar și superior din Bucovina în perioada stăpânirii austriece, am ajuns la următoarele **concluzii generale**:

1. În istoriografia românească, austro-germană ori ucraineană s-au publicat un număr mare de articole, studii și chiar lucrări despre învățământul din Bucovina, dar multe materiale editate au un caracter fragmentar, unilateral, cercetează școlile cu o anumită limbă de instruire sau doar din nordul / sudul Bucovinei. Până în prezent nu a fost elaborată o lucrare, care să cuprindă în complexitate învățământul primar, secundar și superior din această provincie în perioada austriacă.

2. La începutul stăpânirii austriece, nivelul de dezvoltare a învățământului din Bucovina era inferior față de statele occidentale, dar comparabil cu țările vecine și provinciile din estul Monarhiei Habsburgice. În perioada administrației militare (1774-1786) s-a produs reorganizarea învățământului, fiind treptat desființate vechile școli din perioada moldovenească. Reformele de atunci au pus bazele modernizării învățământului, dar au contribuit și la înstrăinarea treptată a Bucovinei de Țara Moldovei [262, p. 22].

3. În perioada administrației galițiene, după o perioadă scurtă de avânt (1786-1793), a avut loc un regres și o diminuare a numărului de școli primare. Pentru învățământul din Bucovina cea mai nefastă a fost perioada 1815-1844, când școlile primare au fost subordonate Consistoriului Catolic din Lemberg. Școlile primare erau frecventate atunci de doar cca. 10% din copiii de vârstă școlară, cei mai mulți elevi fiind germani și maghiari, de confesiune catolică și protestantă. În intervalul 1848-1869 s-a îmbunătățit rețeaua de școli primare din Bucovina, numărul cărora s-a triplat față de anul 1850 [262, p.51]. Totuși, nivelul de școlarizare a copiilor continua să rămână foarte scăzut.

4. Consiliile școlare de diferite nivele, create după 1869, au avut un rol hotărâtor în privința dezvoltării și modernizării învățământului din Bucovina. Până la sfârșitul stăpânirii austriece, procedura de inspectare și examinare a școlilor primare a fost divizată pe criterii etnice. Către anul 1914, școlile primare din Bucovina dispuneau de inspectori școlari provinciali și districtuali proprii, care aveau dreptul să verifice doar școlile sau clasele cu limba respectivă de instruire.

5. Nivelul de școlarizare a copiilor a crescut de la doar 12-13% (în 1871), la 96% (1913). Atunci în Bucovina au activat 564 de școli oficiale (219 ucrainene, 190 românești, 97 germane, 15 polone, 4 maghiare, 39 mixte). În 1913, școlile primare erau frecventate de 109441 copii, din care 38% români, 34,8% ucraineni, 21,1% germani și evrei, 4,4% poloni și 1,4% maghiari [276, p. 387, 397]. Divizarea școlilor primare pe criterii etnice la începutul sec. XX a asigurat instruirea în limba maternă a copiilor de diferite etnii. În ajunul războiului existau 14 școli particulare românești, în care erau instruiți cca. 1400 de copii [262, p. 141].

6. Dezvoltarea rapidă a învățământului primar a contribuit la diminuarea semnificativă a populației necărturare din Bucovina (de la 87,5% în 1880, la 53,9% în 1910). La începutul sec. al XX-lea erau știutori de carte 46,1% din locuitorii de peste 10 ani din Bucovina (în 1910), 43,5% din totalul populației din Transilvania și Banat (în 1910), 39,3% din locuitorii de peste 8 ani din România (în 1912) și doar 15,6% din totalul populației Basarabiei (în 1897) [288, p. 95-100].

7. În preajma declanșării Primului Război Mondial, cca. 62% din copiii de vârstă școlară din România, cca. 2/3 din copiii de români din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, cca. 95-97% din copiii români din Bucovina erau înscriși la o școală primară [269, p.114, 121, 123]. În Basarabia, școlile erau cu predare în rusă, iar majoritatea copiilor nu frecventau nici o școală și erau neștiutori de carte.

8. Numărul cadrelor didactice de la școlile primare din Bucovina a crescut de la 283 (245 bărbați și doar 38 femei) în 1870, la 1947 (1181 bărbați și 766 femei), în 1909 [276, p. 146, 149]. În aceeași perioadă, costurile pentru întreținerea învățământului primar au crescut de cca. 37 ori. Învățătorii din Bucovina s-au organizat în societăți profesionale, au publicat reviste școlare în diferite limbi, au participat activ la conferințele districtuale și provinciale ale învățătorilor.

9. În 1914, în Bucovina activau 13 gimnazii pentru băieți, dintre care 4 germano-române, 4 germane, 2 germano-ucrainene, 2 ucrainene și unul în poloneză, frecventate de 6108 elevi, peste 50% fiind vorbitori de germană [354, p. 121]. Deși în Bucovina încă nu existau gimnazii cu instruire în română, majoritatea elevilor români erau divizați în clase paralele, în care aproape toți elevii și corpul didactic era români. Situația era similară și în cazul elevilor ucraineni.

10. În Bucovina au activat doar două școli reale, ambele la Cernăuți. Fiind o provincie cu o economie preponderent agrară, învățământul cu profil real nu a cunoscut o dezvoltare atât de importantă ca în alte provincii austriece. Instruirea doar în limba germană a constituit o piedică serioasă pentru copiii români și ucrainenii din Bucovina, care nu posedau suficient de bine germana, pentru a învăța și absolvi o școală secundară cu profil real.

11. Licee pentru fete au activat în Bucovina doar la începutul sec. XX. În anul 1913/14, la 6 licee pentru fete din Bucovina învățau 1388 de eleve. Comparativ cu gimnaziile pentru băieți din Bucovina, unde deja demarase procesul de divizare pe criterii etnice, liceele pentru fete erau cu limba germană de instruire. O altă deosebire a învățământului secundar era că, majoritatea gimnaziilor pentru băieți erau susținute de către stat, în timp ce liceele pentru fete se aflau în subordinea autorităților locale sau a unor persoane particulare [272, p. 203-204].

12. Școala Tehnică de Stat din Cernăuți a fost cea mai importantă școală profesională din Bucovina. Însă, predarea tuturor obiectelor doar în germană a îngreunat venirea într-un număr mai mare la studii la această școală a copiilor de români sau ucrainenii. Pentru românii bucovineni, cea

mai importantă a fost Școala specială pentru lucrarea lemnului din Câmpulung, cu instruirea în română. În Bucovina a existat o singură școală medie de agricultură la Cernăuți, cu limba germană de instruire, care a fost închisă în 1908 din cauza numărului mic de elevi [281, p. 196-197].

13. Școala Normală din Cernăuți, pe parcursul activității sale (1870-1914), a pregătit un număr important de cadre didactice, de diferite etnii și confesiuni. Începând cu anul școlar 1909/10, Școala Normală de Învățători a fost separată în trei secții naționale. Viitoarele învățătoare, însă, au continuat să fie instruite în limba germană. De aceasta, după anul 1910 au fost înființate la Cernăuți câteva școli normale private pentru fete, din care două germane, una românească și una ucraineană [280, p. 333-334].

14. Deschizând Universitatea la Cernăuți, autoritățile au urmărit scopul de a întări influența minorității germane în extremitatea de est a Monarhiei, dar și de a atrage pe românii, ucrainenii și evreii din Bucovina, Transilvania și Galiția să facă studii superioare în limba germană. La Universitatea din Cernăuți au activat 44 de rectori, inclusiv 11 români, iar din 127 de profesori titulari și extraordinari, care au lucrat la Universitate, doar 20 au fost români [276, p. 321].

15. Un rol aparte în cadrul Universității din Cernăuți l-a îndeplinit Facultatea de Teologie Ortodoxă. Deși oficial limba de instruire era germana, mai multe discipline au fost predate și (sau doar) în română. În perioada 1875-1919, la această facultate au activat 15 profesori titulari (13 români și doi ucrainenii). La Facultatea de Teologie și-au făcut studiile doar tineri ortodocși, majoritatea fiind români, inclusiv mulți din România sau Transilvania, dar nu și din Basarabia.

16. Facultatea de Filozofie a cuprins secții de filozofie, istorie, filologie și lingvistică, matematică și științe naturale, limbi moderne, fizică, chimie. În ajunul războiului, la această facultate existau 28 de catedre (16 din domeniul științelor filologice și istorice, 12 la științele naturale). Majoritatea profesorilor de la Facultățile de Drept și Filozofie au fost de etnie germani.

17. În perioada 1876-1890, la Universitatea din Cernăuți au studiat anual cca. 220-280 de studenți, majoritatea fiind înscriși la Facultatea de Drept. La începutul sec. XX a avut loc o creștere rapidă a studenților de la universitate (de la cca. 400, în 1900, la peste 1000, după anul 1910). Contingentul de studenți era divers după confesiuni și limba maternă [248, p. 163-164].

18. La Universitatea din Cernăuți au activat 25 de societăți studențești, dintre care 4 au avut un caracter supranațional. Au existat 3 societăți studențești germane, 6 românești, 3 ucrainene, 2 poloneze și 6 evreiești. Forma de organizare și de colaborare a societăților studențești din Cernăuți a fost una de apartenență la Europa Occidentală și a constituit un model de conviețuire interetnică.

19. La începutul sec. al XX-lea, Bucovina dispunea de un sistem de învățământ dezvoltat, iar cca. 96% din copiii de vârstă școlară frecventau o școală. În Bucovina activau 564 de școli primare, cu cca. 110 mii de elevi, 13 gimnazii pentru băieți, două școli reale, o școală de meserii,

câteva licee pentru fete. Cea mai importantă instituție de învățământ era Universitatea din Cernăuți, care activa cu trei facultăți, iar în 1913 era frecventată de 1129 de studenți [276, p. 384].

20. Instruirea elevilor în limba maternă în școlile primare și, parțial, în cele medii, a contribuit la dezvoltarea conștiinței naționale a locuitorilor de diferite etnii din Bucovina. Românii bucovineni au avut legături permanente cu conaționalii lor din România și Ardeal, aproape concomitent au introdus alfabetul latin al limbii române. Din cauza lipsei școlilor în limba maternă, moldovenii din Basarabia au avut un sentiment mai slab al conștiinței naționale și apartenenței la națiunea română. Consecințele acestei politici imperiale sunt vizibile până în prezent în spațiul dintre Prut și Nistru.

Cercetările efectuate de noi asupra acestui subiect ne permit să facem următoarele **recomandări**:

1. Continuarea investigării și aprofundării acestei tematici, prin elaborarea unor teze de magistrat și doctorat privind învățământul din Bucovina și din alte spații, locuite de români;
2. Elaborarea unor studii și monografii despre activitatea unor școli, din anumite localități din Bucovina (regiunea Cernăuți / județul Suceava);
3. Cercetarea mai aprofundată a programelor și manualelor școlare, din învățământul primar și secundar din Bucovina;
4. Extinderea cronologică a cercetării sistemului de învățământ, pentru perioada interbelică și postbelică din spațiul Bucovinei;
5. Elaborarea unor cercetări comparative privind evoluția sistemului de învățământ din Bucovina și Basarabia în perioada stăpânirii austriece, respectiv rusești (sfârșitul sec. al XVIII - începutul sec. XX);
6. Includerea tematicii cu referire la sistemul de învățământ din Bucovina, în conținutul prelegerilor universitare și în materiale cu caracter istorico-științific din Republica Moldova;
7. Compararea nivelului de identitate și conștiință națională a românilor bucovineni și basarabeni, care se deosebea datorită sistemelor de învățământ diferite din Bucovina și Basarabia, în epoca modernă.

B I B L I O G R A F I E

I. ARHIVE

1. Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți (ASRC), fond 1 Direcția cercuală a Bucovinei, inv.4, dosar 656
2. ASRC, fond 3 Direcția ținutală a Bucovinei, inv. 1, dosar 68
3. ASRC, fond 3, inv. 2, dosar 2385
4. ASRC, fond 211 Consiliul Școlar provincial al Bucovinei, inv. 1, dosar 464
5. ASRC, fond 211, inv. 1, dosar 828
6. ASRC, fond 211, inv. 1, dosar 1273
7. ASRC, fond 211, inv. 1, dosar 1274
8. ASRC, fond 211, inv. 1, dosar 3366
9. ASRC, fond 211, inv. 1, dosar 3728
10. ASRC, fond 211, inv. 1, dosar 4118
11. ASRC, fond 211, inv. 1, dosar 4892
12. ASRC, fond 211, inv. 1, dosar 6054
13. ASRC, fond 211, inv. 1, dosar 6487
14. ASRC, fond 211, inv. 1, dosar 8531
15. ASRC, fond 211, inv. 1, dosar 10118
16. ASRC, fond 211, inv. 1, dosar 10987
17. ASRC, fond 211, inv. 1, dosar 12673
18. ASRC, fond 211, inv. 1, dosar 12949
19. ASRC, fond 211, inv. 1, dosar 12971
20. ASRC, fond 211, inv. 1, dosar 14538
21. ASRC, fond 211, inv. 2, dosar 1907
22. ASRC, fond 213, Inspectoratul școlar județean Cernăuți din Bucovina, inv. 3, dosar 2
23. ASRC, fond 216 Universitatea Franz-Joseph din Cernăuți, inv. 3, dosar 9
24. ASRC, fond 216, inv. 3, dosar 88
25. ASRC, fond 216, inv. 3, dosar 181
26. ASRC, fond 216, inv. 3, dosar 190
27. ASRC, fond 216, inv. 4, dosar 54
28. ASRC, fond 216, inv. 5, dosar 1
29. ASRC, fond 216, inv. 5, dosar 2
30. ASRC, fond 228 Gimnaziul superior din Cernăuți, inv. 1, dosar 1
31. ASRC, fond 228, inv. 1, dosar 741

32. ASRC, fond 228, inv. 1, dosar 751
33. ASRC, fond 228, inv. 1, dosar 1032
34. ASRC, fond 228, inv. 3, dosar 9
35. ASRC, fond 229 Gimnaziul nr. III din Cernăuți, inv. 2, dosar 8
36. ASRC, fond 229, inv. 2, dosar 98
37. ASRC, fond 240 Școala reală superioară ortodoxă din Cernăuți, inv. 1, dosar 51
38. ASRC, fond 240, inv. 1, dosar 65
39. ASRC, fond 244, Școala Normală de băieți din Cernăuți, inv. 2, dosar 41
40. ASRC, fond 244, inv. 2, dosar 90
41. ASRC, fond 244, inv. 2, dosar 460
42. ASRC, fond 244, inv. 2, dosar 476
43. ASRC, fond 244, inv. 2, dosar 477
44. ASRC, fond 244, inv. 2, dosar 580
45. ASRC, fond 320 Mitropolia Bucovinei, inv. 1, dosar 1826
46. ASRC, fond 320, inv. 1, dosar 1827
47. Arhiva Națională București, fond Colecția de microfilme Austria, inv. 903, rola 10
48. Arhivele Naționale Suceava, fond Liceul „Ștefan cel Mare” Suceava, dosar 1/1860
49. Arhivele Naționale Suceava, fond Liceul „Ștefan cel Mare” Suceava, dosar 2/1865
50. Arhivele Naționale Suceava, fond Liceul „Ștefan cel Mare” Suceava, dosar 1/1871
51. Arhivele Naționale Suceava, fond Liceul „Ștefan cel Mare” Suceava, dosar 2/1872
52. Arhivele Naționale Suceava, fond Liceul „Ștefan cel Mare” Suceava, dosar 2/1873
53. Arhivele Naționale Suceava, fond Liceul „Ștefan cel Mare” Suceava, dosar 1/1876
54. Arhivele Naționale Suceava, fond Liceul „Ștefan cel Mare” Suceava, dosar 2/1876
55. Arhivele Naționale Suceava, fond Liceul „Ștefan cel Mare” Suceava, dosar 2/1881
56. Arhivele Naționale Suceava, fond Liceul „Ștefan cel Mare” Suceava, dosar 4/1905
57. Arhivele Naționale Suceava, fond Liceul de fete Rădăuți, inv. 411, dosar 1/1907
58. Arhivele Naționale Suceava, fond Liceul de fete Rădăuți, inv. 411, dosar 1/1911
59. Arhivele Naționale Suceava, fond Mitropolia Bucovinei, secția 11/4, dosar 30/1860
60. Arhivele Naționale Suceava, fond Mitropolia Bucovinei, secția 11/4, dosar 102/1908
61. Arhivele Naționale Suceava, fond personal Nicolae Grămadă, inv. B9

II. ANUARE ȘI STATISTICI ȘCOLARE

II.1 în limba română

62. Anuarul I al Liceului de fete al Statului din Rădăuți pe anii școlari 1919-1923. Publicat de Maximilian Ianovici, directorul liceului, Cernăuți 1924, 82 p.

63. Anuarul I al Liceului de Stat Eudoxiu Hurmuzachi din Rădăuți pe anul școlar 1921-1922. Publicat de directorul Emanoil Isopescu, Cernăuți 1923, 199 p.
64. Anuarul I-IV al Secției româno-germane a Gimnaziului de stat din Rădăuți pe anii școlari 1910-1914. Întocmit de dirigintele Leonida Bodnarescul, Rădăuți 1911-1914.
65. Anuarul I pe anul școlar 1920-21 al Liceului de Stat „Dragoș Vodă” din Câmpulungul Bucovinei. Publicat de directorul Ioan Bilețchi, Câmpulungul Bucovinei 1921, 35 p.
66. Anuarul I pe anul școlar 1921-1922 a Școlii reale de stat în Cernăuți, cu o scurtă schiță istorică a institutului de la 1911/12 – 1920/21. Publicat de directorul Anton Romanowsky, Cernăuți 1922, 50 p.
67. Anuarul X al Liceului de Stat din Siret pe anul 1922/23. Publicat de directorul Orest Procopovici, Cernăuți 1923, 36 p.
68. Anuarul Gimnaziului de Stat din Vijnița, ani școlari 1921/22 și 1922/23. Cernăuți 1923, 50 p.
69. Anuarul Liceului de fete ortodox din Cernăuți. Publicat la finele anului școlar 1921/22 de Aspasia Șandru, Cernăuți 1922, 34 p.
70. Anuarul Liceului „Principele Carol” din Gurahumorului 1908-1923 întocmit de direcțiunea Liceului, Gurahumorului 1923, 32 p.
71. Anuarul Liceului ort. “Ștefan cel Mare” în Suceava publicat la finele anului școlar 1921/22 de Vasile Burduhos, Suceava 1922, 50 p.
72. Anuarul Liceului Statului nr.1 „Aron Pumnul” în Cernăuți pe anii școlari 1921/22 și 1922/23. Redactat de dirigintele liceului Gheorghe Palamarescu, Cernăuți 1924, 190 / 46 p.
73. Anuarul pe anul școlar 1922-1923, al 25-lea de la înființarea institutului, al Liceului de fete nr. 2 în Cernăuți. Redactat de directorul liceului Iosif Frank, Cernăuți 1923, 121 p.
74. Raportul anual al Societății academice române „Junimea” în Cernăuți asupra anului administrativ 1878/9 – 1907/8. Cernăuți, 1879 – 1908.
75. Statistica învățământului public și particular din România în anii școlari 1919-1920 și 1920-1921. Partea VII-VIII, Bucovina, București 1924, p. LXXVI-XCII.
76. Statistica știutorilor de carte din România întocmită pe baza rezultatelor definitive ale recensământului din 19 decembrie 1912. București, 1915, 213 p.

II.2 în limba germană

77. Deutschsprachige Quellen zur Geschichte des Bildungswesens der Bukowina um 1900. Bände I - XIII, - Herausgegeben von Galina Czeban und Elmar Lechner. Klagenfurt, 1994-2001.
78. Die feierliche Inauguration des Rectors an der k.k. Franz-Josephs-Universität zu Czernowitz für das Studienjahr 1892/93 – 1913/14. Czernowitz: Verlag der Universität, 1892/1913.

79. Fuhrman M. Schematismus der Bukowinaer Volksschulen und Lehrer pro 1904. Sadagora, 1904, 45 p.
80. Hauptbericht und Statistik über das Herzogthum Bukowina für die Periode 1862-1871. Lemberg: Dr. vom K. Piller, Selbstverl. der Handelskammer, 1872, 421 p.
81. Jahresbericht der Kranken- und Unterstützungsvereines der Studierenden an der Universität Czernowitz für das Studienjahr 1876/77 – 1913/14. Czernowitz: Verlag des Vereines, 1877/1914.
82. Jahresbericht des k.k. Ober-Gymnasiums (ab 1900 – k.k. I. Staatsgymnasiums) in Czernowitz für das Schuljahr 1888/89 – 1913/14. Czernowitz 1889-1914.
83. Jahresbericht 1-17 des II. Staatsgymnasiums in Czernowitz für die Schuljahre 1897/98 – 1913/14. Czernowitz 1898-1914.
84. Jahresbericht 1-4 des III. Staatsgymnasiums in Czernowitz für die Schuljahre 1909/10 – 1912/13. Czernowitz 1910-1913.
85. Jahresbericht 1-49 der gr.-or. Ober-Realschule in Czernowitz am Schlusse der Schuljahre 1864/65 – 1912/13. Czernowitz 1865-1913.
86. Jahresbericht des gr.-or. Obergymnasiums in Suczawa für die Schuljahre 1860/61 - 1912/13. Suczawa 1860-1913.
87. Jahresbericht 1-35 des Staats-Obergymnasiums in Radautz für die Schuljahre 1880/81-1914/15. Radautz 1881-1915.
88. Jahresbericht 1-8 des k.k. Franz Josef-Staatsgymnasiums in Sereth für die Schuljahre 1906/07 – 1913/14. Sereth 1907-1914.
89. Jahresbericht 1-15 des öffentlichen städtischen Mädchen-Lyzeums in Czernowitz für die Schuljahre 1898/99 – 1913/14. Czernowitz 1899-1914.
90. Jahresbericht 5 des öffentlichen städtischen Mädchen-Lyzeums in Suczawa für das Schuljahr 1912/13. Suczawa 1913.
91. Jahresbericht 1-8 des Privat-Mädchen-Lyzeums in Radautz. Erstattet am Schlusse der Schuljahre 1905/1906 – 1912/1913 vom Leiter Valerius Serfas. Radautz 1906-1913.
92. Jahresbericht 1-4 des Privat-Realgymnasiums mit Öffentlichkeitsrecht des israelitischen Kultusgemeinde in Storozynetz (Bukowina). Veröffentlicht am Schusse der Schuljahre 1910/1911 – 1913/1914. Storozynetz 1911-1914.
93. Jahresbericht 1-32 der k.k. Staatsgewerbeschule zu Czernowitz über das Schuljahr 1882/83 bis 1913/14. Czernowitz: Selbstverlag der Anstalt, 1883-1914.
94. Jahres-Hauptbericht über den Zustand der Volksschulwesens in der Bukowina im Schuljahre 1895/1896 – 1904/1905. Czernowitz, 1896-1905.

95. Personalstand der Franz Josephs-Universität Czernowitz im Studienjahre 1918/1919. Czernowitz, 1919, 21 p.
96. Personalstand der k.k. politischen Behörden im Herzogtume Bukowina sowie der angegliederten Behörden und amtlichen Organe nach dem Stande vom 1. Jänner 1917. Prag.
97. Personalstand und Ordnung der öffentlichen Vorlesungen an der k.k. Franz-Josephs-Universität zu Czernowitz im Winter-(Sommer-) Semester 1875-1886. Czernowitz: Verlag der akademischen Senats 1875/1886.
98. Programm des k.k. Ober-Gymnasiums in Czernowitz in dem Herzogthum Bukowina, für das Schuljahr 1861 – 1888/89. Czernowitz 1861-1889.
99. Programm der gr.-or. Ober-Realschule in Czernowitz für das Schuljahr 1881/82 – 1892/93. Czernowitz 1882-1893.
100. Repta V. Jahresbericht 1-14 über den Zustand der Bürgerschule und der Volksschulen in der Landeshauptstadt Czernowitz für das Schuljahr 1879/80 – 1892/93. Czernowitz, 1880-1893.
101. Schematismus der Allgemeinen Volksschulen und Bürgerschulen in dem in Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder auf Grund der statistischen Aufnahme vom 30 April 1890. Wien, 1891 (pentru Bucovina p. 737-754).
102. Schematismus der Allgemeinen Volksschulen und Bürgerschulen in dem in Reichsrathe vertretenen Königreiche und Ländern. Auf Grund der statistischen Aufnahme vom 15 Mai 1900. Wien, 1902 (pentru Bucovina p. 749-769).
103. Schematismus der Bukowiner Volksschulen und Lehrer. (Zusammengestellt auf Grundlage amtlicher Daten). Hrsg. von Demeter Isopescul. Czernowitz, 1894, 183 p.
104. Schematismus der gr. or. Bukowinaer Diocese für das Jahr 1841 – 1913. Czernowitz, 1842-1914.
105. Schimmer A, Statistik der öffentlichen und privat-Volksschulen in den im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder. Wien, 1873.
106. Statistische Daten über das dem Stadtschulrate in Czernowitz unterstehende Volksschulwesen nach dem Stande vom 31. Dezembre 1906 – 31. Dezember 1912. Czernowitz, 1907-1913.
107. Statistik der allgemeinen Volksschulen und Bürgerschulen in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern. Auf Grund der statistischen Aufnahme vom 30. April 1890. În: Oesterreichischen Statistik, Wien 1892, vol. 35.1, 309 p.
108. Statistik der allgemeinen Volksschulen und Bürgerschulen in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern. Auf Grund der statistischen Aufnahme vom 15. Mai 1900. În: Oesterreichischen Statistik, Wien 1903, vol. 62.2, 354 p.

109. Statistische Nachweisung über den Stand der Volksschulen und Lehrerbildungsanstalten nebst einem Schematismus der Volksschulen und Lehrer in der Bukowina nach dem Stande vom 31. Dezember 1906 – 31. Dezember 1913. Czernowitz, 1907-1914.
110. Stenographische Protokolle des Bukowiner Landtages, I. Wahlperiode 1861 – XI. Wahlperiode 1913, 65 volume, Czernowitz, 1861-1913.
111. Tafeln zur Statistik der Österreichischen Monarchie. Wien. vol. V, 1860-1865.
112. Übersicht der akademischen Behörden an der k.k. Franz-Josephs-Universität zu Czernowitz im Studienjahr 1887-1914. Czernowitz: Verlag der akademischen Senats, 1887/1914.
113. Verwaltungsbericht der Akademischen Lesehalle an der k.k. Franz-Josephs-Universität zu Czernowitz für das Studienjahr 1876/77-1913/14. Czernowitz: Verlag der akademischen Lesehalle, 1877/1914.
114. Verzeichnis der öffentlichen Vorlesungen an der k.k. Franz-Josephs-Universität zu Czernowitz im Winter (Sommer) Semester 1887-1914. Czernowitz: Verlag der akademischen Senats, 1887/1914.
115. Wotta J. Jahresbericht über das dem Stadtschulrate in Czernowitz unterstehenden Volksschulwesen für das Schuljahr 1899/1900 – 1904/1905, Czernowitz 1903-1906.
116. Звідомленє Дирекції ц.к. державної гімназії в Кицмані. За шкільний рік 1911/1912 – 1913/1914. Кіцмань 1912-1914.

III. PUBLICAȚII ȘI STATISTICI PERIODICE

117. Bukowiner Freie Lehrer-Zeitung, (BLZ). Czernowitz, 1909-1911.
118. Bukowiner Nachrichten, Tagblatt. Czernowitz, 1885-1914.
119. Bukowiner Pädagogische Blätter, (BPB), (Organ des Bukowiner Landes-Lehrervereines). Czernowitz, 1873-1902.
120. Bukowiner Post, (BP), Wochenblatt. Czernowitz, 1893-1914.
121. Bukowiner Schule, (BS), Zeitschrift für das Volksschulwesen. Czernowitz, 1904-1914.
122. Czernowitzer Zeitung (CZ), amtliche Tageszeitung. Czernowitz, 1868-1918.
123. Freie Lehrerzeitung, (FL). Czernowitz, 1901-1912.
124. Gazeta Mazililor și Răzeșilor bucovineni. Cernăuți, 1910-1913.
125. Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums, (JBLM). Czernowitz, 1893-1913.
126. Mittheilungen aus dem Gebiete der Statistik, (MGS). Wien, 1853-1872.
127. Mittheilungen des Statistischen Landesamtes des Herzogthums Bukowina, (MSLHB). Czernowitz, Bde I-XVII, 1892-1913.
128. Oesterreichische Statistik, (OS). - hrsg. von der k.k. statistischen Central – Commission. Wien, 1880-1916, Bde 1-93.

129. Oesterreichische Statistik, (OS), neue Folge. Wien, 1910-1919, Bde 1-17.
130. Österreichisches statistisches Handbuch für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder. Wien, 1882-1915, Bde 1-34.
131. Statistisches Jahrbuch, (SJ). Wien, 1863-1881.
132. Statistische Monatschrift, (SM). Wien, 1875-1915, Bde 1-41.
133. Statistische Monatschrift, (SM), neue Folge. Wien - Brünn, 1895-1915, Bde 1-20.
134. Școala - organul "Reuniunii școlare române din Bucovina". Cernăuți, an I, 1907; an II-IV, 1911-1914.
135. Viața Nouă. Cernăuți, 1912.
136. Voința Poporului, săptămânal. Cernăuți, 1908-1914.
137. Der Volksfreund (Unabhängige Zeitung für das christliche Volk der Bukowina). Czernowitz, 1913-1914.

IV. LUCRĂRI GENERALE ȘI SPECIALE

IV.1 în limba română

138. „Academia ortodoxă“. Societatea studenților în teologie de la Universitatea „Regele Carol II“ din Cernăuți. Cincizeci de ani (O sută semestre) de existență 1884-1934. Cernăuți: Institutul de arte grafice și editura Glasul Bucovinei, 1935.
139. Adăniloaie N. Istoria învățământului primar (1859-1918). București: Editura Cris Book Universal, 1998, 412 p.
140. Albu N. Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800-1867. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1971, 235 p.
141. Bejenaru L. Aspecte din istoria învățământului rădăuțean. În: Analele Bucovinei, 2/1994, p. 339-349.
142. Bejinariu P. (coordonator) Compendiu istoriografic al Liceului Teoretic “Eudoxiu Hurmuzachi”. Iași: Editura Bucovina, 1997, 382 p.
143. Bilețchi-Albescu I. Școala din Câmpulung Moldovenesc de la începuturile ei până în anul 1948. Ediție întocmită de Ion Filipciuc. Câmpulung Bucovina, 2010.
144. Bilețchi I. Scurtă privire istorică de la deschiderea liceului până astăzi. În: Liceul de Stat „Dragoș Vodă” din Câmpulung. Anuarul I pe anul școlar 1920-21, Câmpulung, 1921, p. 3-15.
145. Boca V. Învățători ambulanți în Bucovina anilor 1774-1918. În: Suceava. Anuarul Muzeului județean, vol. VI-VII, 1979-1980, p. 295-309.
146. Bordeianu M, Vladcovschi P. Învățământul românesc în date. Iași: Ed. Junimea, 1979, 368 p.
147. Buliga G. Școala Normală de Învățători în Cernăuți. În: Școala, anul III, 1912, p. 229-240.

148. Ceașu M.-Ș. Bucovina Habsburgică. De la anexare la Congresul de la Viena. Iași: Fundația Academică "A. D. Xenopol", 1998, 250 p.
149. Cernov A. Universitatea din Cernăuți în contextul evenimentelor premergătoare inaugurării. În: Glasul Bucovinei, 3/1995, p. 59-67.
150. Cibotaru F. Contribuții la istoria învățământului din Basarabia. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1962, 239 p.
151. Cojocaru C. C. Daniil Vlahovici – episcop al Bucovinei (23 aprilie 1789-20 august 1822). În: Analele Bucovinei, nr. 1/2000, p. 43-70; nr. 2/2000, p. 421-432.
152. Cojocaru C. C. Isaia Baloșescul, episcopul Bucovinei (17 iulie 1823-14 septembrie 1834). În: Analele Bucovinei, 2/2000, p. 357-385.
153. Cojocaru G. Integrarea Basarabiei în cadrul României (1918-1923). București: Semne, 1997, 270 p.
154. Crăciun, C. Societăți Academice din Bucovina: "Arboroasa" și "Junimea". Oradea: Fundația Culturală "Cele Trei Crișuri", 1997, 244 p.
155. Crețu N. Învățământul din Basarabia până la 1870. În: Destin Românesc, nr. 2/2003, p. 36-64.
156. Doboș F. Societatea academică română "Dacia". 25 de ani de viață studențească (21.V.1905 – 21.V.1930). Cernăuți, 1930, 137 p.
157. Dugan I. Istoricul Societății academice române "Junimea" din Cernăuți. Partea I, Arboroasa (1875-1877). București: Editura Societății „Junimea”, 1930.
158. Ețco D. Seminarul Teologic din Chișinău în perioada reformelor din anii '60 ai sec. al XIX-lea. În: Revista de Istorie a Moldovei, nr. 1-2 / 2003, p. 85-92.
159. Fodor L.-M. Cadrul normativ privind modul de organizare și funcționare a școlilor secundare în Bucovina habsburgică. În: Analele Universității din Craiova, an XVI, nr.2 (20)/2011, p.93-107.
160. Fodor L.-M. Din istoria învățământului privat în Bucovina sub austriecei. Gimnaziul evreiesc din Storojineț (1906-1918). În: Anuarul Institutului de Istorie A.D.Xenopol, tom XLVIII, Iași 2011, p. 289-294.
161. Fodor L.-M. Învățământul multinațional secundar în Ducatul Bucovinei (1861-1918). Gimnaziul Superior Greco-Oriental din Suceava. În: Analele Bucovinei, nr.1/2010, p. 69-97.
162. Fodor L.-M. Învățământul secundar în Bucovina (1861-1918). București: Ed. Etnologică, 2014, 352 p.
163. Fodor L.-M. Sistemul de învățământ secundar în Bucovina (1861-1918). În: Dobrogea – Model de conviețuire multietnică și multiculturală, Constanța: Editura Muntenia 2008, p.401-421.
164. Galan G. Școala normală din Cernăuți (125 de ani de la înființare). În: Glasul Bucovinei, 1/1995, p. 93-98.

165. Ghibu O. Școala românească în anul 1912. În: Anuar Pedagogic, Sibiu 1912, p. 215-230.
166. Ghibu O. Viața și organizația bisericească și școlară în Transilvania și Ungaria. București: Institutul de arte grafice Nicolae Stroilă, 1915, 206 p.
167. Giurcă G. George Tofan, o viață închinată școlii. Suceava: Editura Țara Fagilor, 1995, 204 p.
168. Giurcă G. Istoria învățământului din Suceava. Suceava: Tipografia S.C. ROF S.A., 2004, 412 p.
169. Goraș I. V. Învățământul românesc din ținutul Sucevei, 1775-1918. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1975, 180 p.
170. Greciuc V. Utracvismul sau două limbi de predare la liceele (gimnaziile) românești din Bucovina. Cernăuți: Mitropolit Silvestru, 1912, 15 p.
171. Grigoroviță M. Învățământul în nordul Bucovinei (1775-1944). București: Editura Didactică și Pedagogică, 1993, 176 p.
172. Grigoroviță M. Universitatea din Cernăuți în perioada interbelică. Suceava: Mușatinii, 2005, 290 p.
173. Hrenciuc O. Privire critică asupra învățământului din Bucovina (1774-1918). În: Concepții și realizări în pedagogie (Buletinul Seminarului de Pedagogie Teoretică, nr.5/1929), București, p. 224-283.
174. Iacobescu M. Din istoria Bucovinei, vol. I, (1774-1862), De la administrația militară la autonomia provincială. București: Editura Academiei Române, 1993, 550 p.
175. Iacobescu M. Revoluția de la 1848 și dezvoltarea învățământului național în Bucovina. În: Suceava. Anuarul Muzeului județean, vol. VI-VII, 1979-1980, p. 163-177.
176. Isopescu E. Schiță asupra dezvoltării învățământului în Bucovina sub stăpânirea austriacă. Istoricul liceului german și a claselor paralele române. În: Anuarul I al Liceului de Stat Eudoxiu Hurmuzachi din Rădăuți pe anul școlar 1921-1922, Cernăuți 1923, p. 11-73.
177. Istoria învățământului din România. București: Ed. Didactică și Pedagogică, 1971.
178. Istoria învățământului și a gândirii pedagogice în Moldova. coord. T.T. Cibotaru, Chișinău, 1991, 336 p.
179. Istoria României. Coordonatori Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan. Cluj-Napoca: Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane, 2004, 809 p.
180. Istoria Transilvaniei. vol. III (de la 1711 până la 1918). Coordonatori Ioan-Aurel Pop, Thomas Năgler, Magyari Andras. Cluj-Napoca: Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2008, 724 p.
181. Istoricul gimnaziului de stat din Vijnița. În: Anuarul gimnaziului de stat din Vijnița pe anul școlar 1923/24, Cernăuți: Glasul Bucovinei, 1924, p. 3-12.

182. Lazăr V. Istoricul Liceului „Dragoș-Vodă” Câmpulung-Moldovenesc. În: Liceul „Dragoș Vodă” Câmpulung. Sărbătoarea semicentenarului 1907-1957, Câmpulung, 1957, p. 19-39.
183. Liceul “Eudoxiu Hurmuzachi” Rădăuți, Compendiu monografic 1872-1992. Suceava, 1994, 225 p.
184. Lipan V. Alma Mater Cernautiensis. București: Editura Farmaceutică, 1999, 64 p.
185. Lipan V. Învățământul farmaceutic la Universitatea din Cernăuți. În: Glasul Bucovinei, 3/1999, p. 32-44.
186. Loghin C. Lepturalele lui Aron Pumnul. În: Revista Bucovinei, Cernăuți 1942, p. 138-160.
187. Luceac I. Familia Hurmuzaki: între ideal și realizare (O istorie a culturii românești din Bucovina în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea). Cernăuți: Editura Alexandru cel Bun; Timișoara: Editura Augusta, 2000, 364 p.
188. Lutic M. Bărbat de aleasă simțire națională și de înaltă virtute creștinească. În: Glasul Bucovinei, 2/1994, p. 23-27.
189. Lutic M. Eusebie Popovici: un strălucit teolog și un mare istoric al bisericii. În: Glasul Bucovinei, 1/1995, p. 64-75.
190. Maricari V. O școală uitată. Școala de Arte și Meserii din Câmpulung Bucovina. Câmpulung Moldovenesc: S.C.P. „Mușatinii” S.A., 1994, 144 p.
191. Moldoveanu G. Aron Pumnul - profesor la Cernăuți. În: Glasul Bucovinei, 3/2006, p.135-140.
192. Morariu C. Istoricul școalei reale greco-orientale din Cernăuți. Cernăuți, 1889, 79 p.
193. Morariu C. Părți alese din istoria românilor bucovineni. Cernăuți: Tipografia "Mitropolitul Silvestru", 1893, 333 p.
194. Morariu V. Liceul din Suceava în timpul războiului mondial 1914-1918. În: Anuarul Liceului Ștefan cel Mare 1921/22, p. 5-15.
195. Moraru F. Colegiul Național Ștefan cel Mare Suceava. Suceava, 2008, 524 p.
196. Negru G. Cultura românească în Basarabia: eforturi pentru a supraviețui (1812-1917). În: Destin Românesc, nr. 3 / 1999, p. 50-61.
197. Negru G. Școala țaristă – instrument de rusificare a românilor din Basarabia (a doua jumătate a secolului al XIX-lea). În: Destin Românesc, nr. 1 / 1996, p. 38-52.
198. Nistor I. Istoria Bucovinei, ediție și studiu biobibliografic de Stelian Neagoe. București: Editura Humanitas, 1991, 454 p.
199. Olaru D. Contribuții la istoricul creării Catedrei de istoria românilor la Universitatea din Cernăuți. În: Glasul Bucovinei, 1/1995, p. 76-85.
200. Olaru M. Mișcarea națională a românilor din Bucovina. Rădăuți: Septentrion, 2002, 256 p.

201. Olaru M, Olaru E. Colegiul Tehnic Rădăuți. Studiu monografic. Postfață de Vasile Schipor. Rădăuți: Editura Septentrion, 2005, 326 p.
202. Onciul I. Ceva despre mersul și dezvoltamentul culturai teologice și clericale în Bucovina. În: Candela, anul II, 1883.
203. Ostafi G. Heidelbergul bucovinean. Organizații studențești de la Universitatea Franz Joseph Cernăuți, Partea I. În: AMBS, vol.XLI, Suceava, 2014, p. 229-262.
204. Palamarescu G. Istoritul Liceului No. 1 “Aron Pumnul” în Cernăuți în anii școlari 1914-1921. În: Liceul Statului No. 1 Aron Pumnul în Cernăuți. Anuarul pe anii școlari 1921/22 și 1922/23. Cernăuți: Glasul Bucovinei, 1924, p. 11-18.
205. Petrovici E. D. Societățile academice românești din Bucovina. În: AMJS, vol. VIII, Suceava 1981, p. 353-373.
206. Pieszczoeh F. Din istoria Liceului “Lațcu-Vodă” Siret. Siret, f.ed., 2005, 200 p.
207. Popa A. Societatea Academică “Junimea” din Cernăuți, 1878-1938. Câmpulung Moldovenesc: Fundația Culturală “Alexandru Bogza”, 1997, 175 p.
208. Popa A. Societatea Academică “Junimea” din Cernăuți. În: Revista istorică, tom VI, nr. 5-6, București, 1995, p. 543-553.
209. Popovici E. Din istoricul liceului gr. or. din Suceava. Întemeierea. În: Jahresbericht des griechisch-orientalischen Obergymnasiums in Suczawa ... 1911/1912, p. 3-38.
210. Popovici E. Din istoricul Liceului Ștefan cel Mare din Suceava 1860-1935. Suceava: Editura Societății Școala Română, 1935, 134 p.
211. Popovici E. Facultatea teologică din Cernăuți și cele-l’alte școale teologice ortodoxe răsăritene. În: Candela, Cernăuți, 3/1884, p. 537-540, 603-630, 667-686.
212. Poștarencu D. Destinul românilor basarabeni sub dominația țaristă. Chișinău: CEP USM, 2012, 546 p.
213. Procopovici T. Istoritul scris cu prilejul jubileului de 50 ani a școalei de conductorii de lucrări publice, Cernăuți 1873-1923. Cernăuți 1924, 134 p.
214. Protopopescu L. Contribuții la istoria învățământului din Transilvania 1774-1805. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1966, 350 p.
215. Puiul I. Istoritul Liceului de fete al statului din Rădăuți. În: Anuarul Liceului de fete al statului din Rădăuți pe anii școlari 1919-1923. Rădăuți: Weber, 1924.
216. Purici Ș. Introducere în istoria Basarabiei. Suceava: Editura Universității, 2006, 136 p.
217. Purici Ș. Mișcarea națională românească în Bucovina între anii 1775-1861. Suceava: Editura "Hurmuzachi", 1998, 272 p.
218. Rad I. Aron Pumnul (1818-1866). Cluj-Napoca: Fundația Culturală Română, 2002, 340 p.

219. Radu P., Onciulescu D. Contribuții la istoria învățământului din Banat până la 1800. București: Editura Litera, 1977, 336 p.
220. Reli S. Din trecutul românesc al școlii din Coțmani 1788-1828, În: Școala, an. VII, 1922, nr. 10, p. 190-195; nr. 11, p. 217-226.
221. Rezuș P. Aron Pumnul. Iași: Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, 1994, 143 p.
222. Rusșindilar P. George Tofan - tribun al românismului în Bucovina. Suceava: Editura "Hurmuzachi", 1998, 328 p.
223. Schipor G. Învățământul agricol din Bucovina în perioada 1871-1948. În: Analele Bucovinei, 2/2005, p. 355-370.
224. Simionovici N. Naționalizarea învățământului. În: Școala, an. II, 1911, p. 281-291.
225. Simionovici N. Utracvismul în școlile populare. În: Școala, anul II, 1911, p. 112-116.
226. Siupiur E. Pătrunderea instituțiilor moderne românești în sudul Basarabiei după Războiul Crimeii (1856-1878). În: Destin Românesc, nr. 4 / 1996, p. 35-44.
227. Stan S.-O. Societăți culturale românești din Bucovina până la Primul Război Mondial. În: Analele Bucovinei, anul XI, 2/2004, p. 335-344.
228. Șandru A. Privire istorică asupra dezvoltării liceului de fete ortodox din Cernăuți. În: Anuarul Liceului de fete ortodox din Cernăuți. Publicat în anul școlar 1921/22, Cernăuți, 1922, p. 3-13.
229. Șerban M. Din istoria învățământului românesc în Bucovina. Crearea școlii de lemnărit din Câmpulung Moldovenesc, acum o sută de ani. În: Codrul Cosminului, nr. 2/1996, p. 465-470.
230. Taniac F. Gimnaziul gr. ort. din Suceava în epoca de glorie 1860-1890. Scriere festivă pentru jubileul de 75 de ani. Suceava: Tipografia Română, 1935.
231. Tarnovietchi A. Istoricul Liceului de fete No. 2 în Cernăuți. În: Anuarul Liceului de fete No. 2 în Cernăuți pe anul școlar 1922/23, Cernăuți: Glasul Bucovinei, 1923, p. 3-38.
232. Tcaciuc-Albu N. Învățământul profesional din Bucovina (1918-1928). Cernăuți, 1928, 10 p.
233. Tofan G. Catedra de istoria română la universitatea din Cernăuți. În: Viața Românească, anul III, nr. 4/1908, p. 117-120.
234. Tofan G. Cursurile de vară din Candreni. Primul congres al învățătorimii române din Bucovina. În: Viața Românească, anul IX, nr. 7-9/1914, p. 252-256.
235. Tofan G. Douăzeci și cinci de ani de activitate culturală. Jubileul "Școalei române" (1883-1908). În: Viața Românească, anul IV, nr. 1/1909, p. 113-119.
236. Tofan G. În ce măsură alimentează satele noastre școlile secundare din țară. În: Școala, anul IV, nr. 4-5/1913, p. 81-94; nr. 7-8/1913, p. 176-189.
237. Tofan G. Învățământul în Bucovina. Ediție îngrijită de Traian Duminică, Gavril Irimescu, Gheorghe Giurcă. Suceava: Editura George Tofan, 2011, 278 p.

238. Tofan G. Învățământul primar și roadele lui. În: Viața Românească, nr. 11/1907, p. 276-282.
239. Tofan G. Învățământul public în Bucovina, (lucrare în manuscris, păstrată la Biblioteca Centrală Pedagogică din București), II Volume.
240. Tofan G. Noua lege de salarizare a învățătorimii din Bucovina. În: Viața Românească, anul IV, nr. 8/1909, p. 282-287.
241. Tofan G. Situația școlilor primare la sfârșitul anului 1911. Lupta românilor pe teren școlar. În: Viața Românească, anul VIII, nr. 2/1913, p. 245-255.
242. Tofan G. Societăți studențești. În: Viața Românească, anul III, nr. 12/1908, p. 439-443.
243. Toma I. “Școala Română”, societate culturală în Suceava. Suceava: Tip. “Școala Română”, 1908, 203 p.
244. Trebici V. Facultatea de teologie din Cernăuți (1875-1940) și importanța sa ecumenică. În: Glasul Bucovinei, 1/1995, p. 49-55.
245. Trebici V. Liceul “Aron Pumnul” din Cernăuți (1918-1940 și 1941-1944). În: Almanahul Societății pentru Cultura românească “Mihai Eminescu” din Cernăuți, București, 1993, p. 20-47.
246. Trebici V. Relațiile dintre societățile studențești române și germane de la Universitatea din Cernăuți ca model de înțelegere interetnică. În: Analele Bucovinei, 2/1997, p. 281-286.
247. Țircovnicu V. Contribuții la istoria învățământului românesc din Banat (1780-1918). București: Editura Didactică și Pedagogică, 1970, 328 p.
248. Ungureanu C. Activitatea Universității din Cernăuți (1875-1914). În: Anuarul Institutului de Istorie, Chișinău 2015, p. 157-173.
249. Ungureanu C. Bucovina în perioada stăpânirii austriece 1774-1918. Aspecte etnodemografice și confesionale. Chișinău: Editura Civitas, 2003, 304 p.
250. Ungureanu C. Conferințele învățătorilor din Bucovina (sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea), În: Revista de Istorie a Moldovei, nr.1 (69), Chișinău, 2007, p.35-44.
251. Ungureanu C. Dezvoltarea învățământului primar din Bucovina în anii 1848-1869. În: Destin Românesc, serie nouă, an I (XII), nr.3/4 (47/48), Chișinău 2006, p. 135-148.
252. Ungureanu C. Evoluția învățământului din Bucovina: de la Academia teologică de la Putna la Universitatea din Cernăuți. În: Revista de Istorie a Moldovei, nr. 4 (104), Chișinău 2015, p. 81-99.
253. Ungureanu C. Gimnaziile din Bucovina. În: Anuarul Institutului de Istorie, Stat și Drept, Chișinău, 2012, p. 147-177.
254. Ungureanu C. Gimnaziile mixte germano-române din Bucovina. În: Analele Bucovinei, 1/2014, București-Rădăuți, p.81-107.
255. Ungureanu C. Gimnaziul de Stat din Rădăuți (1872-1918), În: Analele Bucovinei, 1/2013, București-Rădăuți, p. 107-135.

256. Ungureanu C. Gimnaziul german din Cernăuți (1808-1918). În: Glasul Bucovinei, 3/2008, p. 50-71.
257. Ungureanu C. Gimnaziul Ortodox din Suceava (1860-1918). În: Crezul istoriei. In onorem prof. univ. dr. Mihai Iacobescu la 75 de ani, coord. Ștefan Purici, Dumitru Vitcu, Iași, 2013, p. 533-554.
258. Ungureanu C. Inspectorii școlari din Bucovina în perioada 1869-1918, În: Glasul Bucovinei, Cernăuți – București, an XIII, 2/2006, p. 23-37.
259. Ungureanu C. Înființarea Universității din Cernăuți, în 1875, În: Revista de Istorie a Moldovei, nr. 4 (100), Chișinău 2014, p.19-32.
260. Ungureanu C. Învățământul din Bucovina la începutul sec. al XX-lea. În: In onorem Ion Șișcanu, Cahul, 2011, p. 93-111.
261. Ungureanu C. Învățământul particular românesc din Bucovina la sfârșitul stăpânirii austriece, În: Revista de Istorie a Moldovei, nr.4 (64), Chișinău 2005, p.83-95.
262. Ungureanu C. Învățământul primar din Bucovina (1774-1918). Chișinău: Editura Civitas, 2007, 336 p.
263. Ungureanu C. Învățământul primar din Bucovina în perioada 1848-1918. În: Studia Universitas Petru Maior, Târgu-Mureș, 2006, nr.6, p. 119-146.
264. Ungureanu C. Învățământul primar din Bucovina în perioada 1869-1914. În: Glasul Bucovinei, Cernăuți – București, an XII, 3/2005, p. 7-28.
265. Ungureanu C. Învățământul primar din Bucovina în perioada administrației militare (1774-1786), În: Destin Românesc, serie nouă, nr.1(45), Chișinău 2006, p. 96-107.
266. Ungureanu C. Învățământul primar din Bucovina în perioada administrației galițiene (1786-1848), În: Destin Românesc, serie nouă, nr.2(46), Chișinău 2006, p. 67-80.
267. Ungureanu C. Învățământul primar din Bucovina în perioada stăpânirii austriece. În: Destin Românesc, Chișinău – București, 2/2000, p. 59-66.
268. Ungureanu C. Învățământul primar din orașul Cernăuți (sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea). În: Glasul Bucovinei, an XV, 1/2008, p. 55-78.
269. Ungureanu C. Învățământul primar din România, Transilvania, Bucovina și Basarabia la sfârșitul sec. al XIX-lea - începutul sec. XX. În: Revista Istorică, București 2006, t. XVII, p.109-130.
270. Ungureanu C. Învățământul primar și secundar din Bucovina, în perioada 1869-1918. În: Akademos, nr. 4 (39), Chișinău 2015, p. 118-126.
271. Ungureanu C. Învățătorii de la școlile primare oficiale din Bucovina în anul 1900, În: Țara Fagilor, nr. XV, Cernăuți – Târgu-Mureș, 2006, p.165-178.

272. Ungureanu C. Liceele pentru fete din Bucovina, În: Anuarul Institutului de Istorie, Stat și Drept, Chișinău 2013, p.188-204.
273. Ungureanu C. Profesorii români de la Universitatea austriacă din Cernăuți (1875-1919). În: Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane Gheorghe Șincai, vol. VIII-IX, Târgu-Mureș. 2005-2006, p. 90-103.
274. Ungureanu C. Salariile învățătorilor bucovineni în perioada 1869-1914, În: Glasul Bucovinei, Cernăuți – București, an XIII, 1/2006, p. 45-62.
275. Ungureanu C. Senatul Academic al Universității din Cernăuți (1875-1919). În: Țara Fagilor, volumul XXV, Cernăuți – Târgu-Mureș, 2016, p. 75-100.
276. Ungureanu C. Sistemul de învățământ din Bucovina în perioada stăpânirii austriece (1774-1918). Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2015, 456 p.
277. Ungureanu C. Sistemul de învățământ din Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea. În: Analele Bucovinei, 1/2015, p.75-103.
278. Ungureanu C. Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina (1862-1944). În: Asociaționism și naționalism cultural în secolele XIX-XX, coordonatori Liviu Maior, Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, Cluj-Napoca, 2011, p. 185-200.
279. Ungureanu C. Statistică școlară în cadrul învățământului primar din Bucovina (sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea), În: Analele Bucovinei, 1 / 2006, p. 167-202.
280. Ungureanu C. Școala Normală de Învățători și Învățătoare din Cernăuți (1870-1914). În: Civilizația medievală și modernă în Moldova (În onoare Demir Dragnev), Chișinău 2006, p. 325-337.
281. Ungureanu C. Școlile de meserii din Bucovina la sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. XX, În: Anuarul Institutului de Istorie, Chișinău 2014, p. 177-201.
282. Ungureanu C. Școlile primare din districtele Rădăuți și Suceava în anul 1913. În: Codrul Cosminului, nr.12 (22), Suceava 2006, p. 123-144.
283. Ungureanu C. Școlile primare din districtele Siret și Storojineț în anul 1913. În: Țara Fagilor, nr. XV, Cernăuți – Târgu-Mureș, 2006, p. 37-63.
284. Ungureanu C. Școlile reale din Bucovina. În: Revista de Istorie a Moldovei, nr. 4 (92), Chișinău 2012, p. 9-29.
285. Ungureanu C. Școlile secundare din Bucovina (1808-1918). Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2016, 304 p.
286. Ungureanu C. Școlile secundare din orașul Cernăuți în sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea. În: Glasul Bucovinei, 2/2015, p. 21-46.

287. Ungureanu C. Știința de carte din Bucovina la începutul secolului al XX-lea. În: Glasul Bucovinei, 2/2005, p. 44-64.
288. Ungureanu C. Știința de carte în teritoriile populate de români la începutul secolului XX. În: Codrul Cosminului, nr.11 (21), Suceava 2005, p. 75-101.
289. Ungureanu C. Universitatea austriacă din Cernăuți. În: Destin Românesc, 1/2003, p. 93-103.
290. Ungureanu Șt.-M. Evoluția învățământului la Rădăuți. Manuale școlare din biblioteca Gimnaziului de Stat Cezaro-Crăiesc. În: Analele Bucovinei, 1/2002, p. 41-48.
291. Ungureanu Șt.-M. Societăți studențești germane din Bucovina înainte de Primul Război Mondial. În: Analele Bucovinei, 2/2004, p. 345-349.
292. Ureche L. Situația învățământului românesc din Bucovina în perioada administrației militare austriece (1774-1786). În: AMJS, vol. IV, 1977, p. 131-143.
293. Vatamaniuc D. Aron Pumnul și Biblioteca gimnaziștilor din Cernăuți. În: Analele Bucovinei, 1/1997, p. 17-25.
294. Vatamaniuc D. Ernst Rudolf Neubauer, profesor, scriitor și jurnalist. În: Analele Bucovinei, 1/1994, p. 113-121.
295. Vatamaniuc D. Intelectualii bucovineni, Eminescu și Biblioteca Gimnaziștilor Români din Cernăuți. În: Analele Bucovinei, 2/1997, p. 327-344.
296. Vitenco A. Școala reală gr. or. în Cernăuți. În: Școala, an. IV, Cernăuți 1913, p. 136-144.

IV.2 în limba germană

297. Alma mater Francisco – Josephina. Festschrift zu deren 25jährigen Bestande, Hrsg. Anton Norst. Czernowitz: Pardini, 1900, 133 p.
298. Alma Mater Francisco Josephina. Die deutschsprachige Nationalitäten-Universität in Czernowitz, Hrsg. Rudolf Wagner. München: Hans Meschendörfer, 1975, 427 p.
299. Baltag V. Die Doktorschule für Theologie bei der Universität aus Czernowitz (1877-1918). În: Codrul Cosminului, vol. XX, nr. 2, 2014, p. 321-344.
300. Bidermann H. I. Die Bukowina unter österreichischen Verwaltung 1775-1875. Lemberg: Kornel Piller, 1876, 86 p.
301. Brunau F. Die Entwicklung des Volksschulwesens in der Bukowina. În: Bukowiner Schule, anul VI, 1909, p. 65-73.
302. Buchenland. 150 Jahre Deutschtum in der Bukowina, Hrsg. von Franz Lang. München: Verlag des Südostdeutsches Kulturwerks, 1961, 527 p.
303. Die Bukowina: Vergangenheit und Gegenwart, hrsg. von Ilona Slawinski und Joseph P. Srelka. Bern: Lang, 1995, 260 p.

304. Burger H. Mehrsprachigkeit und Unterrichtswesen in der Bukowina 1869-1918. În: Die Bukowina – Vergangenheit und Gegenwart. Bern, 1995, p. 93-123.
305. Burger H. Sprachenrecht und Sprachgerechtigkeit im österreichischen Unterrichtswesen 1867-1918. Wien: VÖAW, 1995, 284 p.
306. Czernowitz. Die Geschichte einer ungewöhnlichen Stadt, hrsg. von Harald Heppner. Köln-Weimar-Wien: Böhlau, 2000, 230 p.
307. Fassel L. Das deutsche Schulwesen in Bessarabien 1812-1940, München: Verlag Südostdeutsches Kulturwerk, 2000, 248 p.
308. Ficker A. Hundert Jahre (1775-1875). În: „Statistische Monatschrift”. 1875, nr. 1, p. 403-429.
309. Fodor L.-M. Die Mädchenlyzeen in der Habsburgischen Bukowina. În: Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane Gheorghe Șincai, XIV, 2011, p. 200-227.
310. Die k.k. Franz – Josefs – Universität in Czernowitz im ersten Vierteljahrhundert ihres Bestandes. Festschrift hrsg. von Akademischen Senate. Czernowitz, 1900, 168 p.
311. Geschichte der Juden in der Bukowina, Hrsg. Von Dr. Hugo Gold, II Bde. Tel-Aviv: Olamenu, 1958/1962, 172 p. / 228 p.
312. Glanz und Elend der Peripherie. 120 Jahre Universität Czernowitz. Herausgegeben von Ilona Slawinski und Joseph P. Strelka. Bern-Berlin-Paris-Wien: Peter Lang, 1998, 179 p.
313. Grünberg S. Das Volksschulwesen der Bukowina in seiner historischen Entwicklung und seinem jetzigen Stande. În: Oesterreichisch-Ungarische Revue, Neue Folge, vol. 5, Wien 1888, p. 193-227.
314. Die Habsburgermonarchie 1848-1918. Band VII, Verfassung und Parlamentarismus. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2000, 1385 p.
315. Hatsek I. Der Elementarbildungsgrad in Österreich-Ungarn. În: Petermanns Mitteilungen, vol. 30, Gotha 1884.
316. Isopescu D. Rumänisches Schulwesen. În: Bukowinaer Pädagogische Blätter, 1873, p. 57-63.
317. Isopescu D, Zur Geschichte des 25jährigen Bestandes der Anstalt. În: Bericht der k.k. Lehrer- und Lehrerinnenbildungsanstalt in Czernowitz über die Schuljahre 1870/71 bis 1895/96, Czernowitz 1896, p. 16-153.
318. Jahrbuch der mittleren Unterrichtsanstalten mit deutscher und zum Teile deutscher Unterrichtssprache, Wien, 1914.
319. Kaindl R. Die Anfänge des Volksschulwesen in der Bukowina. În: Bukowiner Pädagogische Blätter, an. XXII, 1894, p. 92-93, 107-108, 125-127, 139-141.
320. Koczyński L. Historische Entwicklung der Volksschulen in der Bukowina. Czernowitz, 1894, 87 p.

321. Kramer J. Die Romanisten an der Franz-Josephs-Universität Czernowitz. În: Gelebte Multikulturalität. Czernowitz und die Bukowina, p. 87-106.
322. Kuparenko J. Geschichte des k.k. 3. Staatsgymnasiums in Czernowitz, nach den Akten und Aufzeichnungen der Direktion zusammengestellt. Czernowitz, 1910, p. 3-20.
323. Lebouton E. Kleine evangelische Kirchengeschichte der Bukowina. În: „Vom Halbmond zum Doppeladler“, Augsburg, 1996, p. 133-168.
324. Mandyczewski K. Zur Reform der Realschule in der Bukowina. Gesetze und Verordnungen. În: 38. Programm der k.k. griechisch-orientalischen Oberrealschule in Czernowitz, 1901/02, p.3-57.
325. Mor G. Geschichte der Gründung und Erweiterung des k.k. Gymnasiums in Radautz. În: 17. Jahresbericht des k.k. Staatsobergymnasiums in Radautz für das Schuljahr 1896-1897, p. 3-84.
326. Mor G. Historisch-statistischer Rückblick auf das erste Vierteljahrhundert des Bestandes des Staatsgymnasiums in Radautz. În: 18. Jahresbericht des k.k. Staatsobergymnasiums in Radautz für das Schuljahr 1897/98, p. 3-44.
327. Morariu C. Das romänische Lehrerbildungswesen in der Bukowina. În: Romänische Revue, an. VI, Wien 1890, p. 87-90.
328. Morariu C. Das romänische Volksschulwesens in der Bucovina (1774-1888). În: Romänische Revue, an. V, Wien 1889, p. 265-273, 335-348, 393-406.
329. Morariu C. Die griechisch-orientalische Oberrealschule in Czernowitz. În: Romänische Revue, an. V, Wien 1889, p. 549-567, 613-626, 683-689.
330. Morariu C. Die Gymnasien der Bucovina. În: Romänische Revue, an. V, 1889, p. 460-480.
331. Morariu C. Die k.k. Staats – Gewerbeschule in Cernăuț. În: Romänische Revue, an. VI, Wien 1890, p. 221-225.
332. Morariu C. Die landwirtschaftliche Lehranstalt in Cernăuț. În: Romänische Revue, an. VI, Wien 1890, p. 309-311.
333. Morariu C. Die staatliche Präparandie in Cernăuț. În: Romänische Revue, an. VI, Wien 1890, p. 136-139.
334. Der Niedergang des deutschen Unterrichtes im rutenischen Theile der Bukowina. Czernowitz: Bukowinaer Vereinsdruckerei, 1900, 13 p.
335. Nistor I. Zur Geschichte des Schulwesens in der Bukowina. În: XLVIII. Jahresbericht der gr.-or. Ober – Realschule in Czernowitz, Czernowitz, 1912, p. 3-41.
336. Olinski V. Die griechisch-orientalische Oberrealschule in Czernowitz. Ihre Gründung und Entwicklung. În: 49. Jahresbericht der k.k.gr.-or. Oberrealschule in Czernowitz, 1912/1913, p.3-41.

337. Onciul I. Einiges über den Gang und die Entwicklung der theologischen und clericalen Cultur in der Bucovina. În: Romänische Revue, 1888, p. 589-606, 669-695; 1889, p. 30-39, 84-98, 137-145, 200-213.
338. Polek J. Die Anfänge des Volksschulwesens in der Bukowina. Czernowitz: H. Pardini, 1891.
339. Prelitsch H. Student in Czernowitz. Die Korporationen an der Czernowitzer Universität. În: Buchenland. 150 Jahre Deutschthum in der Bukowina, p. 357-380.
340. Prokopowitsch E. Die Entwicklung des Schulwesens in der Bukowina. În: Buchenland. 150 Jahre Deutschthum in der Bukowina, p. 269-319.
341. Prokopowitsch E. Gründung, Entwicklung und Ende der Franz-Josephs-Universität in Czernowitz. Clausthal-Zellerfeld: Pieper, 1955, 83 p.
342. Reifenkugel K. Die k.k. Universitäts – Bibliothek in Czernowitz 1885-1895. Czernowitz, 1896, 114 p.
343. Riedl F. H. Die Universität Czernowitz als völkerverbindende Institution 1875-1919. În: Der Donauraum, 15 Jg., Wien, 1970, p. 216-228.
344. Rom A. Der Bildungsgrad der Bevölkerung Österreichs und seine Entwicklung seit 1880, mit besonderer Berücksichtigung d. Sudeten- und Karpathenländer. În: Statistische Monatschrift, anul XIX, Brünn, 1914, p. 589-642.
345. Romstorfer C. A. Die Gewerbliche Zustände in der Bukowina und der Gewerbliche Unterricht. Czernowitz: Eckhard, 1886, 22 p.
346. Romstorfer C. A. Entwicklungsgeschichte der k.k. Staats-Gewerbeschule in Czernowitz 1873-1898. Czernowitz: Eckhard, 1898, 191 p.
347. Singer H. Einige Worte über die Vergangenheit und Zukunft der Czernowitzer Universität. Warnsdorf, 1917, 69 p.
348. Tausch H. Gründung und Eröffnung der gr. or. Ober-Realschule in Czernowitz. În: I. Jahresbericht der k.k. griechisch-orientalische Oberrealschule in Czernowitz, 1864/1865, p. 26-36.
349. Turczynski E. Die Bukowina. În: Deutsche Geschichte im Osten Europas. Galizien, edit. de Isabel Röskau-Rydel. Berlin: Siedler Verlag, 1999, p. 213-529.
350. Turczynski E. Entwicklung und Bedeutung der Universität Czernowitz. În: Südostdeutsche Heimatblätter, München, nr.5, 1956, p. 113-125.
351. Turczynski E. Geschichte der Bukowina in der Neuzeit. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 1993, 276 p.
352. Turczynski E. Zur Entstehungsgeschichte der Czernowitzer Universität. În: Mitteilungen des Südostdeutschen Studentenringes, München, 1957, Nr. 4, p. 1-19.

353. Ungureanu C. Die deutschsprachige Czernowitzer Presse über den Grundschulunterricht in der Bukowina. În: Deutschsprachige Öffentlichkeit und Presse in Mittelost- und Südosteuropa (1848-1948), editori Andrei Corbea-Hoişie, Ion Lihaciu, Alexander Rubel. - Iaşi, 2008, p.379-394.
354. Ungureanu C. Mittelschulen und höhere Lehranstalten in der Bukowina vor 1918: Nationen, Sprachen und Geschlechter. În: Partizipation und Exklusion: Zur Habsburger Prägung von Sprache und Bildung in der Bukowina. 1848 – 1918 – 1940, Regensburg: Verlag Friedrich Pustet, 2015, p. 115-128.
355. Uray J. Czernowitz – Salzburg: Die Idee zum Transfer einer Universität (1916-1920). În: Universitäten in Zeiten des Umbruchs. Fallstudien über das mittlere und östliche Europa im 20. Jahrhundert. Berlin-Wien, 2011, p. 69-80.
356. Wagner R. Das multinationale österreichische Schulwesen in der Bukowina. Band I. Volksschulen, Lehrer- und Lehrerinnen-Bildungsanstalt. München: Verlag „Der Südostdeutsche“, 1985, 200 p.
357. Wagner R. Das multinationale österreichische Schulwesen in der Bukowina. Band II. Mittel-, Berufs- und Hochschulwesen. München: Verlag „Der Südostdeutsche“, 1986, 232 p.
358. Wagner R. Vom Moldauwappen zum Doppeladler: ausgewählte Beiträge zur Geschichte der Bukowina; Festgabe zu seinem 80. Geburtstag. Augsburg: Hofmann, 1991, 626 p.
359. Wagner R. Vom Halbmond zum Doppeladler. Ausgewählte Beiträge zur Geschichte der Bukowina und der Czernowitzer Universität "Francisco-Josephina". Augsburg: "Der Südostdeutsche", 1996, 536 p.
360. Wazl J. Zur Geschichte des Bukowiner Volksschulwesens. În: Bukowiner Schule, 1904, p. 194-209.
361. Weczerka H. Die „Francisco-Josephina“ in Czernowitz. Eine Universität am Ostrand der Habsburgermonarchie. În: Gelebte Multikulturalität. Czernowitz und die Bukowina, Frankfurt am Main, 2010, p. 67-85.
362. Wolf S. Historischer Rückblick auf die Gymnasial - Reorganisationspläne in Oesterreich nebst historisch-statistischen Ausweisen über das Czernowitzer k.k. Gymnasium seit 1850-1872. Czernowitz: Pardini, 1873, 60 p.
363. Wotta J. Das Volksschulwesens in der Landeshauptstadt Czernowitz. În: Bukowiner Schule, anul III, 1906, p. 1-12, 65-78, 193-199.
364. Wotta J. Dienst Einkommen der Lehrpersonen an öffentlichen Volksschulen. În: Bukowiner Schule, anul I, 1904, p. 146-170.
365. Wotta J. Geschichte der kommunalen Volksschulen. În: Bukowiner Schule, anul IV, 1907, p. 1-11, 65-73, 219-230; anul V, 1908, p. 1-23, 82-86.

366. Wotta J. Zur Entwicklungsgeschichte des Volksschulwesens in der Bukowina. În: Bukowiner Schule, anul I, 1904, p. 29-37, 85-91; anul II, 1905, p. 22-26.
367. Wurzer R. K.k. I Staatsgymnasium in Czernowitz. În: Festschrift zur hundertjährigen Gedenkfeier der Gründung des Gymnasiums (1808-1908). Czernowitz: Eckhardt, 1909, p. 1-165.
368. Zieglauer F. Die Entwicklung des Schulwesens in der Bukowina seit der Vereinigung des Landes mit Österreich (1774-1899). Czernowitz: Pardini, 1899, 26 p.
369. Petraru M. Polacy na Bukowinie w latach 1775-1918. Z dziejów osadnictwa polskiego. Krakow, 2004, 222 p.
370. Ungureanu C. The Orthodox Gymnasium in Suceava (1860-1918). În: Codrul Cosminului, 15 / 2009, p. 113-134.

IV.3 în limba ucraineană

371. *Буковина*. Історичний нарис. - Чернівці: Зелена Буковина, 1998, 416 с.
372. Герасимович І. Підручник в справах шкільних. Збірка шкільних законів і розпорядків wraz із wzірцями урядового діловодства і кореспонденції. Заставна: Руська Рада, 1914, 364 с.
373. Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини ХІХ- початку ХХ ст. - Чернівці: Золоті Литаври, 1999, 576 с.
374. Жуковський А. Історія Буковини, Частина друга після 1774 р. Чернівці: Видавнича спілка «Час», 1993, 223 с.
375. Карбулицький І. Розвій народного шкільництва на Буковині. Вашківці, 1905, 145 с.
376. Кобилянська Л. І. Становлення і розвиток українських народних шкіл на Буковині (70-ті рр. ХVІІІ – початок ХХ ст.) Чернівці, 1998.
377. Пенішкевич О. Зміст і методичне забезпечення шкільної освіти на Буковині (ХVІІІ – початок ХХ століття). Навчальний посібник. Чернівці: Рута, 2001, 219 с.
378. Петрюк І.М. Розвиток загальної середньої освіти на Буковині (1774-1918 рр.). Чернівці, 1998, 277 с.
379. Романюк М.М., Галушко М.В. Українські часописи північної Буковини (1870-1940 рр.). Львів: Фенікс, 1999, 428 с.
380. Смалъ-Стоцький С. Буковинська Русь: Культурно-історичний образок. Чернівці: Руська Рада, 1897, 295 с.
381. Чернівецький Університет 1875-1995. Сторінки історії. Чернівці: Рута, 1995, 207 с.

ANEXA NR.I. Tabele statistice

Tabelul nr. 1. Învățământul primar din Bucovina în anul 1865

Districte școlare	Școli primare					Copii de vârstă școlară	Elevi au frecventat			
	Total	După limba de instruire					Școlile principale	Școlile triviale	Total	
		germană	română	ruteană	mixte				absolut	%
Școli romano-catolice										
Cernăuți	10	-	-	-	10	7204	792	532	1324	18,4
Rădăuți	11	-	-	-	11	3163	-	1072	1072	33,9
Suceava	17	-	-	-	17	3381	279	998	1277	37,8
Total	38	-	-	-	38	13748	1071	2602	3673	26,7
Școli ortodoxe										
Cernăuți	13	-	7	-	6	5096	289	166	455	8,9
Ceremuș	9	-	-	-	9	5104	-	302	302	5,9
Nistru	14	-	-	-	14	4907	-	468	468	9,5
Humor	1	-	-	-	1	2219	-	11	11	0,5
Câmpulung	9	-	-	-	9	2066	-	232	232	11,2
Coțmani	14	-	-	7	7	2727	-	308	308	11,3
Putila	5	-	-	5	-	2394	-	179	179	7,5
Rădăuți	9	-	9	-	-	5085	-	290	290	5,7
Siret	3	-	-	-	3	3057	124	113	237	7,7
Storojineț	7	-	-	1	6	5569	-	100	100	1,8
Suceava	7	-	7	-	-	4764	-	299	299	6,3
Vicov	14	-	-	-	14	4401	-	347	347	7,9
Total	105	-	23	13	69	47389	413	2815	3228	6,8
Școli evanghelice luterane și calvine										
Cernăuți	2	2	-	-	-	186	143	-	143	76,9
Iacobeni	3	3	-	-	-	383	-	312	312	81,5
Ilișești	2	2	-	-	-	321	-	208	208	64,8
Rădăuți	5	5	-	-	-	597	-	573	573	96,0
Rădăuți	1	-	-	-	1	147	-	87	87	59,2
Total	13	12	-	-	1	1634	143	1180	1323	81,0
Total școli primare în Bucovina										
TOTAL	156*	12	23	13	108	62771	1627	6597	8224	13,1

* inclusiv 6 școli principale, 138 triviale și 12 școli de alte tipuri.

Sursă: *Detail Conscription der Volksschulen in der im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern. Nach dem Stande vom Ende des Schuljahres 1865.* Herausgegeben von der k.k. Statistischen Central-Commission, Wien 1870, p. 936, 938-939.

Tabelul nr. 2. Învățământul primar din provinciile austriece, în anii 1865 și 1867

Provincia	1865		1867			
	școli	elevi	școli	copii	elevi	%
Tirol, Voralberg	1461	107096	1481	103720	108524	104,6
Austria de Jos	1151	176194	1249	188886	190499	100,8
Moravia	1734	244675	1788	244383	243354	99,6
Salzburg	149	13889	150	13944	13888	99,6
Austria de Sus	490	73655	498	76014	73891	97,2
Boemia	3849	616250	3977	644305	622487	96,6
Silezia	425	56470	437	61925	59559	96,2
Știria	689	92514	720	108542	99999	92,1
Karintia	316	25049	345	33167	27753	83,7
Kraina	234	26834	242	50720	31576	62,2
Küstenland	334	31111	392	64353	34090	53,0
Dalmația	221	7807	228	29288	8797	30,0
Galiția	2787	153986	2808	552112	159451	28,9
Bucovina	156	8170	155	48907	8289	16,9
Austria	13996	1633700	14470	2220266	1682157	75,7

Sursă: Pentru anul 1865 – *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*, vol. VII / 2, *Verfassung und Parlamentarismus*, Wien , p. 1465; pentru 1867 – George Tofan, *Învățământul public ...*, p. 120.

Tabelul nr. 3. Elevii din unele provincii austriece, după limba maternă

Limba maternă	1870		1875		1880	
	absolut	%	absolut	%	absolut	%
Boemia						
germană	262396	38,4	308953	39,2	311546	36,8
cehă	421449	61,6	478344	60,7	533941	63,1
total elevi	683853	100	787419	100	845585	100
Moravia						
germană	76009	29,1	85247	28,5	97932	29,0
cehă	184411	70,7	213441	71,4	239398	70,9
total elevi	260778	100	299091	100	337721	100
Silezia						
germană	35839	51,0	39184	50,4	38684	46,2
cehă	16758	23,9	17166	22,1	21223	25,3
poloneză	17557	25,0	21385	27,5	23767	28,4
total elevi	70196	100	77741	100	83689	100
Galiția						
germană	10006	6,4	10721	5,2	12704	4,3
poloneză	92337	59,3	122117	59,7	163772	56,0
ruteană	53408	34,3	71420	34,9	106050	36,2
total elevi	155768	100	204429	100	292515	100
Bucovina						
germană	4306	43,9	5510	41,3	7130	43,3
română	2073	21,1	2676	20,1	3026	18,4
ruteană	1947	19,8	3279	24,6	4241	25,7
poloneză	1127	11,5	1337	10,0	1592	9,7
maghiară	353	3,6	474	3,5	388	2,3
total elevi	9815	100	13345	100	16468	100
Știria						
germană	70884	70,8	86643	69,4	91546	67,8
slovenă	29052	29,0	37562	30,1	42952	31,8
total elevi	100146	100	124817	100	134954	100
Karintia						
germană	22269	73,1	27803	74,2	27381	71,6
slovenă	8175	26,8	9598	25,6	10773	28,1
total elevi	30450	100	37465	100	38255	100
Kraina						
germană	2447	6,6	3419	8,9	2960	7,1
slovenă	34641	93,3	34993	91,0	38271	92,5
total elevi	37144	100	38454	100	41374	100
Tirol						
germană	44520	44,0	45796	44,1	49197	46,2
italiană	56626	56,0	57077	55,0	56179	52,7
total elevi	101163	100	103812	100	106538	100

Surse:

1870/71 – *Statistik der öffentlichen und Privat - Volksschulen ...*, Wien 1873, p. 59-60, 74-75, 98-99, 102-103, 106-107;

1875 - *Statistik der öffentlichen...*, Wien 1876, p. XVII;

1880 - *Statistik der öffentlichen...*, Wien 1882, p. 456, 458-459, 481-483.

Tabelul nr. 4. Școlile primare oficiale și private din Bucovina, după limba de instruire

Anul școlar	Școli oficiale							Școli particulare					
	total	germ.	român.	rutene	polone	ung.	mixte	total	germ.	român.	ung.	arm.	mixte
1870/71	142	13	22	58	5	3	41	25	17	1	2	1	4
1875	174	16	13	59	-	3	83	11	8	-	1	1	1
1880	193	18	26	16		3	130	13	10	-	1	1	1
1884/85	234	17	60	85	-	4	68	18	13	1	-	1	3
1889/90	285	20	89	99	-	3	74	19	14	1	1	1	2
1894/95	330	38	104	122	1	3	62	19	14	1	1	1	2
1899/00	362	42	121	147	1	3	48	23	17	-	1	1	4
1904/05	399	51	131	153	1	4	59	18	12	-	1	1	4
1909/10	515	79	173	212	9	5	37	19	13	-	1	1	4
1912/13	564	97	190	219	15	4	39	34	13	-	2	1	18

Surse:

1870/71 – *Statistik der öffentlichen und Privat - Volksschulen ...*, Wien 1873, p. 44, 71, 93;

1875 - *Statistik der öffentlichen...*, Wien 1876, p. 44, 76, 112;

1880 - *Statistik der öffentlichen...*, Wien 1882, p. 185, 403;

1884/85 – 1912/13 – date selectate din diferite volume ale revistei *Oesterreichische Statistik*: vol. 16.2, p. 92-93; vol. 28.4, p. 116-117; vol. 51.1, p. 224-225; vol. 68.3, p. 245; vol. 79.3, p. 304-305; ediție nouă, vol. 7.3, p. 297, 303; vol. 14.3, p. 329, 335.

Tabelul nr. 5. Școlarizarea copiilor din Bucovina în perioada 1870-1913

Anul școlar	Total copii	Numărul copiilor instruiți în						Fără instruire	
		școli oficiale	școli repetate	școli private	școli** superioare	total elevi		motivată	nemotivat
						absolut	%		
1870/71	74921*	8163		1652					
1875	75630*	11732		1613					
1880	45022	15020		1448					
1884/85	74696	25604		1642	1088	28334	37,9	530	45853
1889/90	78561	38996		2186	1676	42858	54,5	2045	33658
1894/95	92275	55528		2290	1984	59802	64,8	1645	33061
1899/00	96973	70081		2847	2908	75836	78,2	2282	18855
1904/05	104377	85536		2536	4020	92092	88,2	2817	9714
1909/10	119030	95622	11201	2578	3763	113164	95,1	1256	4610
1912/13	127472	103901	10965	3128	4536	122530	96,1	1116	3826

* numărul copiilor între 6 și 12 ani conform recensămintelor. După calculele inspectorilor școlari districtuali în 1870/71 erau în Bucovina 41.117 copii în vârstă de 6-12 ani.

** copiii care au frecventat școli superioare sau profesionale, ori au fost instruiți acasă.

Surse:

1870/1871 – *Statistik der öffentlichen und Privat - Volksschulen ...*, Wien 1873, p. 48, 73, 95;

1875 - *Statistik der öffentlichen...*, Wien 1876, p. 48, 80, 116;

1880 - *Statistik der öffentlichen...*, Wien 1882, p. 195, 413, 481;

1884/85 – 1912/13 – date selectate din diferite volume a revistei *Oesterreichische Statistik*: vol. 16.2, vol. 28.4, vol. 51.1, vol. 68.3, vol. 79.3, ediție nouă, vol. 7.3, vol. 14.3.

Tabelul nr. 6. Elevii de la școlile primare din Bucovina, după limba maternă

Districtul	1871						1875					
	total	germani	români	ruteni	poloni	ung.	total	germani	români	ruteni	poloni	ung.
Cernăuți oraș	2051	987	254	211	592	-	2791	1581	267	329	586	-
Cernăuți rural	698	107	114	361	116	-	1109	70	265	589	180	-
Câmpulung	1171	781	387	-	3	-	1586	846	564	163	13	-
Coțmani	591	25	2	523	41	-	1408	47	-	1260	101	-
Rădăuți	2095	1184	503	94	95	219	2591	1234	769	166	186	228
Siret	891	418	219	120	-	134	1027	492	161	89	31	246
Storojineț	345	133	80	102	30	-	648	308	89	193	58	-
Suceava	1358	574	514	89	179	-	1453	805	561	15	69	-
Vijnița	615	97	-	447	71	-	732	127	-	475	113	-
Total	9815 100	4306 43,9	2073 21,1	1947 19,8	1127 11,5	353 3,6	13345 100	5510 41,3	2676 20,0	3279 24,6	1337 10,0	474 3,5
	1880						1904					
	total	germani	români	ruteni	poloni	ung.	total	germani	români	ruteni	poloni	ung.
Cernăuți oraș	3453	1977	256	430	760	4	8470	4205	1173	1679	1394	6
Cernăuți rural	1797	360	381	897	159	-	11983	1631	2805	7082	461	2
Gura Humor							9187	2083	6426	197	366	114
Câmpulung	1665	958	553	141	11	-	6539	2403	3607	441	80	-
Coțmani	1765	130	-	1533	98	-	11104	592	1	10310	196	-
Rădăuți	2809	1294	984	136	192	187	10423	2609	6708	707	55	338
Siret	1038	529	161	111	40	194	6392	1272	1813	2222	162	880
Storojineț	955	394	123	368	65	-	6636	1666	3327	1374	267	-
Suceava	1926	1120	566	40	162	3	6570	1411	4443	507	181	-
Vascăuți							4853	654	2	4014	178	-
Vijnița	1060	368	2	585	105	-	4349	1193	1	3074	80	-
Total	16468 100	7130 43,3	3026 18,4	4241 25,7	1592 9,7	388 2,3	86506 100	19719 22,8	30306 35,0	31607 36,5	3420 3,9	1340 1,5

Surse: 1870/71 – *Statistik der öffentlichen und Privat - Volksschulen ...*, Wien 1873, p. 48, 73, 95; 1875 - *Statistik der öffentlichen...*, Wien 1876, p. 48, 80, 116; 1880 - *Statistik der öffentlichen...*, Wien 1882, p. 195, 413, 481, 483; 1904 – Rudolf Wagner, *Das multinationale österreichische Schulwesen in der Bukowina*, München 1985, vol. I, p. 52.

Tabelul nr. 7. Frecvența de la școlile primare oficiale și private din provinciile austriece, în perioada 1871-1910

Provincia	1871	1875	1880	1885	1890	1895	1900	1905	1910
Austria de Jos	74,10	88,88	95,04	98,49	99,5	98,2	99,6	97,2	96,6
Austria de Sus	80,67	94,54	97,32	99,56	99,5	99,8	100,1	98,3	98,4
Salzburg	81,29	93,32	98,86	98,87	99,7	98,4	97,6	100,2	97,5
Știria	56,44	71,90	89,39	91,97	94,9	94,9	96,4	95,3	95,2
Karintia	58,97	71,95	87,89	95,35	95,6	95,2	91,4	95,1	96,3
Tirol	87,69	87,72	93,24	93,59	89,0	97,2	93,9	97,7	97,8
Voralberg	89,73	96,91	98,23	99,16	98,9	99,2	99,8	98,0	98,3
Boemia	76,73	86,00	99,39	97,88	98,4	98,5	99,1	98,6	97,9
Moravia	77,65	88,09	97,44	97,16	98,3	97,9	98,7	97,7	97,7
Silezia	70,91	83,25	94,46	96,53	98,3	98,6	98,4	100,8	98,0
Kraina	62,07	64,31	77,51	83,37	85,2	87,9	91,0	94,2	95,8
Görz-Gradisca	40,49	51,91	62,77	84,04	87,4	89,8	94,9	94,3	95,9
Dalmația	16,03	20,05	65,85	74,31	80,5	88,4	94,5	90,8	93,5
Bucovina	11,50	15,69	34,94	36,48	56,7	62,7	77,3	84,4	91,8
Triest	50,64	55,36	?	67,52	73,9	66,7	71,2	81,3	83,8
Galiția	19,72	25,05	52,39	57,19	61,4	65,6	73,9	77,8	83,5
Istria	37,17	42,42	70,61	63,56	72,6	61,2	91,0	74,8	82,3
Austria	57,3	64,0	85,9	85,5	86,6	87,3	90,5	91,3	92,6

Surse: date selectate din *Oesterreichische Statistik*, 1871-1895 – vol. 51, caiet 1, Wien 1898, p. XLV; 1900-1905 - vol. 79, caiet 3, Wien 1908, p. XLVII; 1910 – ediție nouă, vol. 7, caiet 3, Wien 1913, p. 24

Notă: frecvența de peste 100% în unele provincii se explică prin școlarizarea unor copii de vârstă preșcolară sau extrașcolară.

Tabelul nr. 8. Elevii de la școlile primare din Bucovina, după naționalități, în anii 1871, 1880 și 1890

Districtul	Total		Germani		Români		Ruteni		Polonezi		Unguri	
	băieți	fete	băieți	fete	băieți	fete	băieți	fete	băieți	fete	băieți	fete
1871												
Cernăuți o	1124	927	499	488	143	110	153	58	328	271	1	-
Cernăuți r	597	101	72	62	111	3	351	12	63	24	-	-
Câmpulung	718	453	437	344	279	108	-	-	2	1	-	-
Coțmani	540	54	17	8	-	-	496	24	27	19	-	-
Rădăuți	1449	567	657	461	595	35	82	12	56	39	59	20
Siret	599	333	217	203	102	21	91	30	32	9	157	70
Storjineț	265	81	86	48	72	8	93	9	14	16	-	-
Suceava	971	387	294	200	438	69	119	53	97	44	23	21
Vijnița	558	57	75	22	-	-	425	22	58	13	-	-
Total	6821	2960	2354	1836	1740	354	1810	220	677	436	240	111
	9781		4190	42,8	2094	21,4	2030	20,7	1113	11,4	351	3,6
1880												
Cernăuți o	1689	1737	882	1095	156	100	301	129	347	413	3	-
Cernăuți r	1320	464	150	210	351	30	735	149	84	75	-	-
Câmpulung	997	669	515	433	387	176	88	56	7	4	-	-
Coțmani	1459	303	80	50	-	1	1325	208	54	44	-	-
Rădăuți	1742	1050	631	663	775	209	101	35	117	74	118	69
Siret	622	413	230	299	131	30	95	15	24	17	142	52
Storjineț	638	506	212	182	107	216	282	80	37	28	-	-
Suceava	1066	812	501	621	455	95	29	10	78	84	3	2
Vijnița	734	328	175	193	-	2	505	80	54	53	-	-
Total	10267	6282	3376	3746	2362	859	3461	762	802	792	266	123
	16549		7122	43,0	3221	19,5	4223	25,5	1594	9,6	389	2,3
1890												
Cernăuți o	2945	2783	1516	1579	398	238	572	394	459	572	-	-
Cernăuți r	2361	1572	292	390	664	430	1324	646	81	106	-	-
Câmpulung	1770	1389	703	681	944	621	112	80	11	7	-	-
Coțmani	3895	3105	211	217	-	-	3635	2850	49	38	-	-
Rădăuți	3699	2802	904	1041	2264	1388	294	177	108	119	129	77
Siret	1868	1294	331	343	517	264	785	498	9	25	226	164
Storjineț	1983	1184	372	368	759	331	804	441	48	44	-	-
Suceava	2844	2235	809	856	1810	1157	137	89	64	106	24	27
Vijnița	1694	1079	434	423	-	-	1182	572	78	84	-	-
Total	23059	17443	5572	5898	7356	4429	8845	5747	907	1101	379	268
	40502		11470	28,3	11785	29,1	14592	36,0	2008	5,0	647	1,6

Sursa: Josef Wotta, *Zur Entwicklungsgeschichte des Volksschulwesens in der Bukowina*, în *Bukowiner Schule*, II Jg. 1905, p. 23-25.

Tabelul nr. 9. Copiii de vârstă școlară din Bucovina, în anul 1894, după confesiuni

districtul școlar	Numărul de copii	Numărul de elevi	Copiii după confesiuni						
			romano- catolici	greco- catolici	ortodocși	evanghe- lici	lipoveni	mozaici	alții
Cernăuți oraș	9365	6976	1832	629	1821	375	-	2319	-
Cernăuți rural	13728	5403	909	289	10978	5	-	1547	-
Gura Humor	7290	4595	1528	156	4885	410	-	311	-
Câmpulung	6166	4671	933	48	3956	659	-	570	-
Coțmani	12426	7826	313	227	10900	5	-	981	-
Rădăuți	10534	6356	1870	51	7140	528	-	903	42
Siret	6927	4130	1258	117	4495	377	133	547	-
Storjineț	10884	4537	772	198	8429	133	-	1352	-
Suceava	7374	4977	692	193	5544	154	3	748	40
Vijnița	7872	4040	297	76	5965	93	15	1426	-
Total	90177 100	53511	10404 11,5%	1984 2,2%	64113 71,1%	2739 3,0%	151 0,2%	10704 11,9%	82*

* 42 reformati în districtul Rădăuți și 40 armeni ortodocși în districtul Suceava.

Sursa: *Schematismus der Bukowiner Volksschulen und Lehrer ...*, Czernowitz, 1894, p. 182.

Tabelul nr. 10. Copiii de vârstă școlară din Bucovina, în anul 1894, după limba maternă

Districtul școlar	Numărul de copii	Copiii după limba maternă								
		germani	români	ruteni	poloni	unguri	slovaci	lipoveni	armeni	cehi
Cernăuți oraș	6976*	3483	1261	1134	1098	-	-	-	-	-
Cernăuți rural	13728	1926	3349	7990	463	-	-	-	-	-
Gura Humor	7290	1797	4883	178	120	62	250	-	-	-
Câmpulung	6166	2134	3297	708	25	2	-	-	-	-
Coțmani	12426	1022	2	11215	179	-	8	-	-	-
Rădăuți	10534	2861	6200	981	-	402	85	-	5	-
Siret	6927	1400	2118	2491	64	634	87	133	-	-
Storojineț	10884	2056	4033	4630	144	3	15	-	-	3
Suceava	7374	1368	5026	735	163	1	24	3	51	3
Vijnița	7872	1526	-	6043	288	-	-	15	-	-
Total	90177	19573 21,7%	30169 33,4%	36105 40,0%	2544 2,8%	1104 1,2%	469 0,5	151 0,2	56	6

* datele pentru orașul Cernăuți se referă la copiii școlarizați.

Sursa: *Schematismus der Bukowiner Volksschulen und Lehrer ...*, Czernowitz, 1894, p. 182.

Tabelul nr. 11. Numărul copiilor de vârstă școlară (respectiv al elevilor de la școlile primare) români și ruteni, în anii 1896-1913

Anul	Copii de vârstă școlară					Elevi de la școlile oficiale și private				
	români		ruteni		diferența	români		ruteni		diferența
1896	31429	33,0	38084	40,0	-6655	20897	33,1	23308	36,9	-2411
1897	32110	33,4	38624	40,2	-6514	22939	33,5	25549	37,3	-2610
1898	31704	32,9	38978	40,4	-7274	24016	33,3	27100	37,6	-3084
1899	31250	32,8	39326	41,3	-8076	23391	33,2	26350	37,4	-2959
1900	32426	32,9	40515	41,1	-8089	24524	33,6	27477	37,7	-2953
1901	32929	32,9	41333	41,3	-8404	26317	34,3	28829	37,6	-2512
1902	32737	32,5	41409	41,1	-8672	27401	34,8	29436	37,4	-2035
1903	33234	33,2	40083	40,1	-6849	28854	35,2	30053	36,7	-1199
1904						30306	35,0	31607	36,5	-1301
1905	34714	33,2	41388	39,6	-6674	30869	35,3	31893	36,5	-1024
1906	36624	34,0	41911	38,9	-5287	33973	35,8	34390	36,3	-417
1907	37363	34,3	41586	38,2	-4223	35395	36,5	35107	36,2	+288
1908	37531	34,6	41490	38,2	-3959	35528	36,4	35453	36,3	+75
1909	39819	35,1	42636	37,6	-2817	36066	36,2	36223	36,3	-157
1910	38860	35,3	41378	37,6	-2518	37255	36,8	36695	36,2	+560
1911	40248	35,5	42320	37,3	-2072	38348	37,0	37760	36,4	+588
1912	41924	36,4	42223	36,7	-299	40129	37,5	38144	35,7	+1985
1913	42759	36,7	42356	36,4	+403	41635	38,0	38081	34,8	+3554

Surse:

1896-1905 – calculat și corectat după *Jahres-Hauptbericht über den Zustand des Volksschulwesens in der Bukowina im Schuljahre ...*;

1906-1913 – calculat și corectat după *Statistische Nachweisung über den Stand der Volksschulen ... nach dem Stande vom ...*

**Tabelul nr. 12. Elevii de la școlile primare din orașul Cernăuți,
în perioada 1879/80 - 1893/94**

Anul școlar	Total elevi	După confesiuni					După limba maternă			
		romano-catolici	greco-catolici	ortodocși	evanghelici	mozaici	germani	români	ruteni	poloni
Elevii de la școlile primare oficiale										
1879/80	2278	936	247	335	80	680	1142	186	273	651
1880/81	2741	1110	303	406	62	878	1361	239	386	720
1881/82	2948	1147	308	491	52	948	1473	294	429	732
1882/83	3049	1149	330	551	47	962	1571	354	438	686
1883/84	3246	1284	321	520	43	1065	1747	343	425	711
1884/85	3791	1287	409	634	62	1390	2043	407	570	747
1885/86	4063	1311	503	658	75	1503	2157	418	664	798
1886/87	4149	1446	508	691	76	1428	2148	463	654	856
1887/88	4346	1489	518	767	76	1494	2276	531	682	836
1888/89	4423	1526	554	790	80	1470	2227	536	724	920
1889/90	4499	1622	509	805	84	1476	2259	513	723	987
1890/91	4797	1665	557	903	94	1578	2343	549	837	1046
1891/92	5053	1748	566	1049	83	1607	2428	705	847	1032
1892/93	5156	1740	544	1195	72	1604	2400	832	857	1033
1893/94	5266	1712	607	1299	80	1568	2355	931	930	1020
Elevii de la școlile primare particulare										
1879/80	845	85	9	117	103	531	676	32	95	42
1880/81	1034	96	18	116	159	646	856	45	86	46
1881/82	1066	93	12	123	193	645	889	53	78	46
1882/83	1061	108	14	146	180	613	858	62	98	42
1883/84	991	103	17	145	181	545	777	109	55	46
1884/85	1006	123	20	134	203	526	790	109	46	61
1885/86	1081	122	18	173	223	545	824	139	52	63
1886/87	1191	96	20	227	247	601	903	188	57	43
1887/88	1160	71	10	213	250	616	896	179	51	33
1888/89	1212	47	10	210	259	686	965	154	73	18
1889/90	1152	48	7	235	254	608	884	185	59	21
1890/91	1152	37	10	249	278	578	880	155	96	17
1891/92	1198	40	10	288	265	595	879	167	133	17
1892/93	1242	50	12	317	279	584	902	181	146	12
1893/94	1358	46	10	367	283	652	970	229	144	15
Total elevi la școlile primare din orașul Cernăuți										
1879/80	3123	1021	256	452	183	1211	1818	218	368	693
1880/81	3775	1203	303	524	221	1522	2117	284	472	766
1881/82	4014	1240	320	614	245	1593	2362	347	507	778
1882/83	4110	1265	344	697	227	1575	2430	416	438	728
1883/84	4237	1387	338	665	224	1610	2524	452	480	757
1884/85	4797	1410	429	768	265	1916	2833	516	616	808
1885/86	5144	1433	521	831	298	2048	2981	557	716	861
1886/87	5340	1542	528	918	323	2029	3051	651	711	899
1887/88	5506	1560	528	980	326	2110	3172	710	733	869
1888/89	5635	1573	564	1000	339	2156	3192	690	797	938
1889/90	5651	1670	516	1040	338	2084	3143	698	782	1008
1890/91	5949	1702	567	1152	372	2156	3223	704	933	1063
1891/92	6251	1788	576	1337	348	2202	3307	872	980	1049
1892/93	6398	1790	556	1512	351	2188	3302	1013	1003	1045
1893/94	6624	1758	617	1666	363	2220	3325	1160	1074	1035

Sursă: Vasile de Repta, *Bericht über den Zustand der Volks- und Bürgerschulen in der Landeshauptstadt Czernowitz für das Schuljahr 1879/80 – 1893/94*, Czernowitz 1881 – 1895 (extras din fiecare raport la pagina 10-11).

Tabelul nr. 13. Elevii din unele provincii austriece, după cunoașterea limbilor

Denumirea limbii	1890				1900			
	numai această limbă		această limbă		numai această limbă		această limbă	
	absolut	%	absolut	%	absolut	%	absolut	%
Boemia								
germana	302128	33,5	332913	36,9	327800	34,0	364796	37,8
ceha	568393	63,0	599158	66,5	599709	62,2	636624	66,0
total elevi	901309				964531			
Moravia								
germana	88921	24,8	112695	31,4	85561	23,1	114360	30,8
ceha	245929	68,6	269261	75,1	256384	69,1	284697	76,8
total elevi	358630				370828			
Silezia								
germana	32212	40,3	38473	48,2	33735	36,2	42611	45,8
ceha	19572	24,5	22651	28,4	22194	23,8	27626	29,7
poloneza	21765	27,3	24650	30,9	27146	29,1	33097	35,5
total elevi	79810				93089			
Galiția								
germana	4354	0,9	24618	5,4	3058	0,5	53451	8,1
poloneza	207562	46,0	326696	72,4	291347	44,4	544275	83,0
ruteana	117707	26,1	225201	49,9	107033	16,3	341508	52,1
total elevi	451454				655533			
Bucovina								
germana	6936	18,1	12712	33,2	10058	14,4	18712	26,9
româna	10380	27,1	13814	36,1	22202	31,9	27810	39,9
ruteana	12795	33,4	16094	42,0	25632	36,8	30258	43,4
poloneza	616	1,6	3083	8,0	767	1,1	3330	4,8
maghiara	561	1,4	578	1,5	753	1,1	841	1,2
total elevi	38299				69622			
Știria								
germana	105821	65,7	112041	69,6	111992	64,3	118532	68,1
slovena	48900	30,4	54570	33,9	55587	31,9	61750	35,4
total elevi	160961				174158			
Karintia								
germana	34559	69,3	43976	88,1	33650	68,9	43165	88,3
slovena	5896	11,8	15136	30,3	5612	11,5	14959	30,6
total elevi	49897				48860			
Kraina								
germana	2740	5,3	3835	7,4	2743	4,8	4830	8,5
slovena	47801	92,4	48902	94,6	51790	91,3	53922	95,1
total elevi	51710				56715			
Tirol								
germana	56046	48,9	61509	53,7	56904	48,5	60626	51,7
italiana	53053	46,3	58489	51,0	56557	48,2	60233	51,4
total elevi	114576				117186			

Surse: 1890 – *Oesterreichische Statistik*, vol. 35, caiet 1, Wien 1892, p. LXX-LXXV;

1900 - *Oesterreichische Statistik*, vol. 62, caiet 2, Wien 1903, p. LXVII-LXXII.

Notă: informațiile sunt valabile doar pentru elevii de la școlile primare oficiale.

Tabelul nr. 14. Elevii din unele provincii austriece, după limba de instruire

Limba de instruire	1890		1900		1906		1913	
	absolut	%	absolut	%	absolut	%	absolut	%
Boemia								
germană	330006	36,6	360409	37,4	418673	38,0	417470	37,3
cehă	571303	63,4	604122	62,6	683561	62,0	701610	62,7
total elevi	901309	100	964531	100	1102234	100	1119080	100
Moravia								
germană	109364	30,5	113756	30,7	131225	30,2	127177	27,5
cehă	244531	68,2	255499	68,9	303785	69,8	334943	72,4
mixte	4735	1,3	1573	0,4	2612	0,6	523	0,1
total elevi	358630	100	370828	100	435010	100	462643	100
Silezia								
germană	37609	47,1	39531	42,5	47788	41,9	54643	43,6
cehă	13513	16,9	17593	18,9	23965	21,0	29437	23,5
poloneză	18015	22,6	22845	24,5	27164	23,8	30729	24,5
mixte	10673	13,4	13120	14,1	15222	13,3	10361	8,3
total elevi	79810	100	93089	100	114139	100	125170	100
Galiția								
germană	2139	0,5	2657	0,4	3887	0,4	4161	0,3
poloneză	273149	60,5	414719	63,3	667776	62,2	829715	63,4
ruteană	158883	35,2	204617	31,2	401967	37,4	475346	36,3
mixte	17283	3,8	33540	5,1	-	-	-	-
total elevi	451454	100	655533	100	1073630	100	1309222	100
Bucovina								
germană	4020	10,5	3914	5,6	16271	15,4	19141	16,3
română	9960	26,0	19821	28,5	34482	32,7	44288	37,7
ruteană	10442	27,3	23047	33,1	38689	36,7	40608	34,6
poloneză	90	0,2	130	0,2	655	0,6	1470	1,2
maghiară	541	1,4	706	1,0	1826	1,7	1709	1,4
mixte	13246	34,6	22004	31,6	13498	12,8	10100	8,6
total elevi	38299	100	69622	100	105421	100	117316	100
Știria								
germană	119319	74,1	115564	66,3	129086	67,0	140320	68,5
slovenă	21333	13,2	46766	26,8	49989	25,9	50419	24,6
mixte	20309	12,6	11828	6,8	13456	7,0	14189	6,9
total elevi	160961	100	174158	100	192531	100	204928	100
Karintia								
germană	37172	74,5	36756	75,2	45525	79,6	48455	79,9
slovenă	-	-	564	1,1	295	0,5	451	0,7
mixte	12725	25,5	11540	23,6	11357	19,9	11709	19,3
total elevi	49897	100	48860	100	57177	100	60615	100
Kraina								
germană	3059	5,9	3095	5,4	4324	5,1	3780	4,3
slovenă	46483	89,9	51630	91,0	77897	92,2	83019	93,7
mixte	2168	4,2	1990	3,5	2252	2,7	1768	2,0
total elevi	51710	100	56715	100	84473	100	88567	100
Tirol								
germană	57904	50,5	59341	50,6	79820	57,3	89283	57,5
italiană	56522	49,3	56059	47,8	59380	42,7	63999	41,2
mixte	150	0,1	1786	1,5	-	-	1848	1,2
total elevi	114576	100	117186	100	139200	100	155130	100

Surse: 1890 – *Oesterreichische Statistik*, vol. 35, caiet 1, Wien 1892, p. 302-309;

1900 - *Oesterreichische Statistik*, vol. 62, caiet 2, Wien 1903, p. 332-335;

1906 - *Oesterreichische Statistik*, vol. 86, caiet 2, Wien 1909, p. 306;

1913 - *Oesterreichische Statistik*, serie nouă, vol. 14, caiet 3, Wien 1918, p. 338.

Notă: informațiile pentru 1890 și 1900 se referă doar la școlile primare oficiale, iar pentru anii 1906 și 1913 sunt incluși și elevii de la școlile repetate.

**Tabelul nr. 15. Elevii de la școlile din Bucovina, după cunoașterea limbilor,
în anii 1890, 1900 și 1910**

Districtul școlar	Total elevi	Cunoșteau limba								
		germană		română		ruteană		poloneză		ungară
1890										
Cernăuți oraș	5722	4551	79,5	790	13,8	1456	25,4	1679	29,3	-
Cernăuți rural	3933	789	20,1	1194	30,3	2168	55,1	213	5,4	-
Câmpulung	3159	1527	48,3	2334	73,9	256	8,1	18	0,5	-
Coțmani	6959	404	5,8	-	-	6890	99,0	186	2,7	-
Rădăuți	6501	2410	37,1	4021	61,8	638	9,8	384	5,9	206
Siret	3162	949	30,0	867	27,4	1329	42,0	42	1,3	390
Storoiineț	3167	897	28,3	1263	39,9	1432	45,2	147	4,6	-
Suceava	5078	2045	40,3	3617	71,2	242	4,8	218	4,3	56
Vijnița	2774	960	34,6	-	-	2019	72,8	211	7,6	-
Total	40455	14532	35,9	14086	34,8	16430	40,6	3098	7,6	652
1900										
Cernăuți oraș	7820	5986	76,5	1555	19,9	2151	27,5	1545	19,7	3
Cernăuți rural	10008	1623	16,2	2713	27,1	6200	61,9	397	4,0	-
Gura Humor	5523	1795	32,5	4045	73,2	289	5,2	416	7,5	124
Câmpulung	5866	2405	41,0	4102	69,9	460	7,8	27	0,5	7
Coțmani	10388	387	3,7	1	...	10343	99,5	165	1,6	-
Rădăuți	8613	2640	30,6	6178	71,7	635	7,4	49	0,5	265
Siret	4825	1211	25,1	1590	32,9	1665	34,5	156	3,2	496
Storoiineț	8408	1853	22,0	3506	41,7	3802	45,2	186	2,2	-
Suceava	5741	1725	30,0	4479	78,0	556	9,7	294	5,1	-
Vijnița	5293	1450	27,4	1	...	4647	87,8	275	5,2	-
Total	72485	21075	29,1	28170	38,9	30748	42,4	3510	4,8	895
1910										
Cernăuți oraș	9363	6597	70,4	1871	20,0	2336	24,9	2045	21,8	8
Cernăuți rural	13151	1759	13,4	3902	29,7	8022	61,0	599	4,5	-
Gura Humor	9804	2438	24,9	7478	76,3	290	2,9	572	5,8	100
Câmpulung	8862	3669	41,4	6297	71,0	1001	11,3	57	0,6	4
Coțmani	5663	395	7,0	-	-	5619	99,2	133	2,3	-
Rădăuți	12920	3419	26,5	9697	75,0	789	6,1	56	0,4	378
Siret	8432	1618	19,2	2653	31,5	3157	37,4	306	3,6	1139
Storoiineț	9839	2127	21,6	5706	58,0	2450	24,9	387	3,9	-
Suceava	9924	1707	17,2	8155	82,2	482	4,8	168	1,7	34
Vășcăuți	5388	653	12,1	-	-	5200	96,5	174	3,2	-
Vijnița	6554	1653	25,2	7	...	5674	86,6	211	3,2	-
Zastavna	6513	393	6,0	1	...	6515	100,0	101	1,5	-
Total	106413	26428	24,8	45767	43,0	41535	39,0	4809	4,5	1663

Surse:

1890 - calculat și corectat după *Schematismus der Allgemeinen Volksschulen... Auf Grund der Statistischen Aufnahme vom 30. April 1890*, Wien 1891, p. 737-754, 784;

1900 - calculat și corectat după *Schematismus der Allgemeinen Volksschulen... Auf Grund der Statistischen Aufnahme vom 15. Mai 1900*, Wien 1902, p. 749-769, 803-804.

1910 – *Aus der Statistik des Volksschulwesens*, in *Bukowiner Schule*, VIII Jg., 1911, p. 124-125.

Notă: pentru **1890** și **1900** – pentru elevii de la școlile primare oficiale și private; **1910** – numai de la școlile primare oficiale și de la școlile repetate.

**Tabelul nr. 16. Elevii din localitățile urbane ale Bucovinei,
după cunoașterea limbilor, în 1890 și 1900**

Denumirea localității	Nr. școli	Total elevi	Cunoșteau limba				Cunoșteau numai limba			
			germana	româna	ruteana	polona	germana	româna	ruteana	polona
1890										
Cernăuți	17	5722	4551	790	1456	1679	2690	336	323	263
Boian	3	390	184	220	-	66	104	169	-	37
Câmpulung	3	567	372	518	10	13	49	195	-	
Coțmani	2	367	71	-	346	109	15	-	198	6
Gura Humor	2	344	331	77	-	15	252	13	-	-
Rădăuți	2	1108	896	368	146	76	635	83	-	44
Sadagura	2	420	306	-	138	96	248	-	52	-
Siret	2	605	548	187	158	38	293	28	16	10
Storjineț	3	529	390	127	201	66	235	51	34	9
Suceava	5	1023	952	619	46	86	362	57	-	-
Vășcăuți	2	385	85	-	346	92	-	-	215	39
Vatra Dornei	2	284	169	245	-	-	39	115	-	-
Vijnița	2	658	570	-	106	91	495	-	44	28
1900										
Cernăuți	25	7820	5986	1555	2151	1545	3393	629	696	378
Boian	5	868	173	595	24	94	165	579	-	92
Câmpulung	3	1053	454	820	7	2	230	590	3	-
Coțmani	2	686	91	1	671	54	14	-	547	-
Gura Humor	2	508	498	120	3	16	378	10	-	-
Rădăuți	3	1593	1501	836	46	45	693	86	-	1
Sadagura	3	942	798	-	250	122	651	-	87	14
Siret	2	934	653	156	171	75	541	110	133	31
Storjineț	4	913	608	324	155	84	399	212	44	26
Suceava	5	1300	1167	694	127	203	483	93	4	13
Vășcăuți	2	456	128	-	456	118	-	-	210	-
Vatra Dornei	5	589	407	525	9	19	64	182	-	-
Vijnița	2	646	543	1	153	75	455	-	90	10
urban 1890	47	12402	9425 76,0	3151 25,4	2953 23,8	2427 19,6	5417 43,7	1047 8,4	882 7,1	436 3,5
urban 1900	63	18308	13007 71,0	5627 30,7	4223 23,1	2452 13,4	7466 40,8	2491 13,6	1814 9,9	565 3,1

Surse: **1890** - calculat după *Schematismus der Allgemeinen Volksschulen... Auf Grund der Statistischen Aufnahme vom 30. April 1890*, Wien 1891; **1900** - calculat după *Schematismus der Allgemeinen Volksschulen... Auf Grund der Statistischen Aufnahme vom 15. Mai 1900*, Wien 1902

Tabelul nr. 17. Școlile primare oficiale din Bucovina, în anul școlar 1904/1905

Districtul școlar	Total școli	Școli primare după numărul de clase						Total clase	Total elevi
		una	două	trei	patru	cinci	șase		
Cernăuți oraș	17	-	2	1	5	4	5	122	6709
Cernăuți rural	46	3	10	4	11	11	7	212	11875
Câmpulung	45	17	10	7	5	2	4	113	6468
Coțmani	54	5	17	10	12	6	4	178	11080
Gura Humor	38	3	7	3	7	7	11	166	9861
Rădăuți	40	4	7	6	8	9	6	173	10505
Siret	33	5	13	7	3	2	3	97	6455
Storjineț	39	8	14	9	4	-	4	108	6665
Suceava	27	2	10	7	5	1	2	98	6579
Vășcăuți	25	7	5	3	8	2	-	77	4949
Vijnița	35	18	9	2	2	3	1	75	4390
Total	399	72	104	59	70	47	47	1419*	85536

* inclusiv clase paralele.

Sursă: *Jahres- Hauptbericht ... im Schuljahre 1904/1905*, p. 3.

Tabelul nr. 18. Numărul elevilor români și ucraineni din unele localități cu populație mixtă, în anii 1900, 1906 și 1913

Localitatea	1900			1906			1913		
	total	români	ruteni	total	români	ruteni	total	români	ruteni
Suburbiile Cernăuțului									
Caliceanca	336	85	84	291	66	87	487	101	136
Clocucica	409	200	112	374	158	118	319	205	22
Horecea Urbană	140	123	6	127	114	3	176	159	6
Mănăsteriște	521	90	115	547	51	137	704	89	189
Roșa	428	189	16	704	198	94	584	288	35
Roșa – Stânca				35	33	2	233	231	-
Roșa – Țețina	95	92	-	93	92	-	180	178	-
Unele sate cu populație mixtă româno-ucraineană									
Banila Moldov.	258	143	30	592	235	169	1046	312	448
Broscăuții Noi	167	9	142	121	6	110	311	255	37
Broscăuții Vechi	258	208	18	275	258	2	411	386	-
Camenca	182	62	120	396	122	264	472	201	263
Ceahor	245	135	102	319	200	116	316	265	51
Comarești	135	1	106	108	3	94	361	89	238
Corcești	166	64	96	201	77	116	312	125	171
Corovia	232	219	11	171	164	6	170	167	-
Cuciurul Mare	577	65	487	839	102	710	872	421	361
Davideni	247	162	68	249	140	94	642	283	202
Gogolina	126	12	97	226	13	180	276	4	230
Huta Nouă	93	3	20	119	6	31	139	57	-
Mihalcea	248	4	242	314	1	308	325	275	48
Molodia	522	240	19	715	346	79	768	398	89
Novoselița	167	82	6	260	144	2	344	179	-
Panca	245	1	236	247	-	238	453	96	256
Volcineț	219	30	188	295	75	215	467	270	172
Breaza	80	6	68				203	62	125
Cacica	211	45	58	292	84	73	360	111	84
Cărlibaba	117	12	19	125	17	39	175	33	55
Clit	155	5	51	229	27	86	237	68	62
Gemene	45	3	37				116	29	59
Ipotești	175	-	173	221	212	6	335	335	-
Măreței				153	-	153	319	255	54
Milișeuți	286	18	268	349	42	300	339	179	160

Surse: 1900 – după *Jahres-Hauptbericht über den Zustand des Volksschulwesens in der Bukowina im Schuljahre 1899/1900*; 1906 – după *Statistische Nachweisung über den Stand der Volksschulen ... nach dem Stande vom 31. Dezember 1906*, Czernowitz 1907; 1913 – după *Statistische Nachweisung über den Stand der Volksschulen ... nach dem Stande vom 31. Dezember 1913*, Czernowitz 1914.

Tabelul nr. 19. Copiii de la școlile primare din Bucovina, după limba de predare, în anii 1906-1913

Anul	Școli cu limba de predare					Școli mixte	Total elevi
	germană	română	ucraineană	polonă	maghiară		
1906	16271	34482	38689	655	1826	13498	105421
1907	17841	35884	39330	670	1850	11169	106744
1908	17750	37178	38887	700	1829	10125	106469
1909	13900	38349	40264	709	1931	15200	110353
1910	13959	37825	39258	649	1764	15237	108692
1911	14489	40512	39796	897	1766	15302	112762
1912	14866	42191	38877	1324	1907	14688	113853
1913	19141	44288	40608	1470	1709	10100	117316

Sursa (informații extrase din diferite numere ale revistei *Oesterreichische Statistik*):

1906 – Vol.86, 1908, 2 Hf., p.306; 1907 – vol. 88, 1911, 2 Hf., p.310; 1908 – vol. 91, 1912, 2 Hf., p.224; 1909 – vol. 93, 1916, 1 Hf., p.230; 1910 – OS, ediție nouă, vol.7, 1913, p.306; 1911 – vol. 8, 1915, p.300; 1912 – vol. 11, 1915, p.292; 1913 – vol. 14, 1918, 3 Hf., p.338.

Tabelul nr. 20. Copiii de vârstă școlară din districtele Bucovinei, în 1913

Districtul școlar	Total copii	După limba maternă					După confesiuni				
		germani	români	ruteni	poloni	unguri	r/cat	gr/cat	ortod	evang.	mozaici
Cernăuți or	11473	6151	1955	1770	1571	-	3235	1069	2663	609	3876
Cernăuți rur	15020	1499	4271	8658	488	-	906	403	12464	30	1192
Câmpulung	8684	2766	4915	949	44	3	1331	89	5773	703	788
Coțmani	6149	458	1	5534	143	-	223	63	5429	7	427
Gura Humor	9919	2255	6930	191	460	80	1767	199	6917	505	528
Rădăuți	13227	3500	8156	1099	124	331	2164	146	9137	553	1227
Siret	9220	1299	3023	3225	353	1130	1886	227	6056	325	554
Storojineț	11065	2155	5510	2641	749	-	1567	214	7923	126	1228
Suceava	10227	1461	7995	449	244	41	756	181	8326	156	759
Vășcăuți	6110	741	-	5131	237	-	255	47	5073	15	708
Vijnița	7886	1703	3	5927	182	-	251	186	5697	141	1544
Zastavna	7367	434	-	6782	151	-	173	268	6483	3	440
Total	116347	24422 21,0	42759 36,7	42356 36,4	4746 4,1	1585 1,2	14514 12,5	3092 2,6	81941 70,4	3173 2,7	13271 11,4

Surse: calculat și corectat după *Statistische Nachweisung über den Stand der Volksschulen ... vom 31. Dezember 1913*.

Tabelul nr. 21. Elevii de la școlile primare din districtele Bucovinei, în 1913

Districtul școlar	Total elevi	După limba maternă					După confesiuni				
		germani	români	ruteni	poloni	unguri	r/cat	gr/cat	ortod	evang.	mozaici
Cernăuți or	9771	5285	1595	1400	1473	1	2981	979	2037	558	3199
Cernăuți rur	13957	1747	4389	7220	585	-	999	402	11141	34	1377
Câmpulung	8406	2770	4724	852	50	3	1382	90	5484	701	749
Coțmani	5826	355	1	5304	161	-	228	70	5192	7	329
Gura Humor	9906	2131	7039	195	458	80	1726	202	7026	495	453
Rădăuți	12181	3220	7777	699	130	338	2002	128	8373	593	1081
Siret	9114	1240	3189	3081	366	1047	1832	223	6084	299	503
Storojineț	10799	2145	5389	2497	759	-	1597	218	7670	126	1181
Suceava	9632	1442	7529	367	238	41	722	171	7783	232	698
Vășcăuți	5799	737	-	4825	236	-	255	53	4760	15	704
Vijnița	6888	1607	3	5015	192	-	256	173	4806	126	1459
Zastavna	7162	393	-	6626	143	-	167	251	6349	3	392
Total	109441	23072 21,1	41635 38,0	38081 34,8	4791 4,4	1510 1,4	14147 12,9	2960 2,7	76705 70,1	3189 2,9	12125 11,1

Surse: *Ibidem*

Tabelul nr. 22. Copiii de vârstă școlară din orașele Bucovinei, în 1913

Orașul	Total copii	După limba maternă					După confesiuni				
		germani	români	ruteni	poloni	alții	r/cat	gr/cat	ortod	evang.	mozaici
Cernăuți	11473	6151	1955	1770	1571	26	3235	1069	2663	609	3876
Rădăuți	2584	1734	719	66	47	18	834	80	732	82	856
Suceava	1778	952	581	47	162	36	492	101	579	29	528
Storojineț	1522	692	457	186	181	6	277	125	513	36	564
Câmpulung	1178	377	772	26	1	2	171	33	771	12	191
Siret	956	581	92	228	54	1	229	77	243	12	395
Gura Humor	868	708	130	7	20	3	401	7	130	21	308
Vășcăuți	803	134	-	533	136	-	149	26	505	-	123
Vijnița	798	694	-	47	56	1	163	34	19	2	679
Coțmani	727	127	1	539	60	-	101	36	479	3	108
Zastavna	698	78	-	563	57	-	66	46	517	2	67
Boian*	689	160	383	7	139	-	113	65	347	6	158
Sadagura	605	453	-	96	54	2	67	21	79	2	436
Vatra Dornei	559	326	209	20	3	-	118	25	202	20	194
Solca	482	172	289	1	20	-	137	8	289	6	42
Total	25720	13339 51,8	5588 21,7	4136 16,1	2561 9,9	96	6453 25,1	1753 6,8	8068 31,4	842 3,3	8525 33,1

* fără școlile din Boian – Hlînița și Boian - Lehuceni

Surse: *Ibidem*

Tabelul nr. 23. Elevii de la școlile primare din orașele Bucovinei, în 1913

Orașul	Total elevi	După limba maternă					După confesiuni				
		germani	români	ruteni	poloni	alții	r/cat	gr/cat	ortod	evang.	mozaici
Cernăuți	9771	5285	1595	1400	1473	18	2981	979	2037	558	3199
Rădăuți	2432	1586	709	67	52	18	754	79	721	76	798
Suceava	1577	853	522	42	146	14	444	87	518	29	473
Storojineț	1459	664	436	176	177	6	266	120	502	35	529
Câmpulung	1202	414	754	27	5	2	216	35	754	14	183
Sadagura	1122	704	-	238	175	5	202	51	191	9	669
Siret	1009	574	113	258	62	2	252	80	296	13	367
Vijnița	867	710	-	80	76	1	81	37	55	2	691
Vășcăuți	798	129	-	530	139	-	154	32	494	-	118
Gura Humor	785	608	150	7	17	3	363	7	150	16	247
Boian*	716	172	403	7	134	-	122	66	367	6	155
Zastavna	700	90	-	549	61	-	72	43	506	2	77
Coțmani	689	117	1	514	57	-	97	37	453	3	99
Vatra Dornei	555	321	211	19	3	-	118	24	200	19	194
Solca	480	172	287	1	20	-	137	6	289	6	42
Total	24162	12399 51,3	5181 21,4	3915 16,2	2597 10,7	70	6259 25,9	1683 6,9	7533 31,2	788 3,3	7841 32,4

* fără școlile din Boian – Hlînița și Boian - Lehuceni

Surse: *Ibidem*

Tabelul nr. 24. Copiii de vârstă școlară din Cernăuți și suburbii, în 1913

Total copii	După limba maternă				După confesiuni				
	germană	română	ruteană	polonă	r/cat	gr/cat	ortodocși	evang.	mozaici
a). în partea centrală a orașului									
796	4675 58,7	630 7,9	1230 15,4	1406 17,6	2197 27,6	782 9,8	1094 13,7	227 2,8	3645 45,7
b). în suburbii									
3507	1476 42,1	1325 37,8	540 15,4	165 4,7	1038 29,6	287 8,2	1569 44,7	32 10,9	231 6,6
Total în municipiu									
11473	6151 53,6	1955 17,0	1770 15,4	1571 13,7	3235 28,2	1069 9,3	2663 23,2	609 5,3	3876 33,8

Sursa: *Statistische Nachweisung über den Stand der Volksschulen ... nach dem Stande vom 31. Dezember 1913*, p. 2-12.

Tabelul nr. 25. Elevii de la școlile oficiale și private din Cernăuți și suburbii, în 1913

Total elevi	După limba maternă				După confesiuni				
	germană	română	ruteană	polonă	r/cat	gr/cat	ortodocși	evang.	mozaici
a). la școlile oficiale din oraș									
5445	3141 57,7	169 3,1	899 16,5	1222 22,4	1794 32,9	688 12,6	395 7,2	86 1,6	2468 45,3
b). la școlile oficiale din suburbii									
3018	1220 40,4	1250 41,4	389 12,9	159 5,3	993 32,9	261 8,6	1374 45,5	204 6,7	186 6,1
c). la școlile private									
1308	924 70,6	176 13,4	112 8,5	92 7,0	194 14,8	30 2,3	268 20,5	268 20,5	545 41,7
total elevi la școlile oficiale și private									
9771	5285 54,1	1595 16,3	1400 14,3	1473 15,1	2981 30,5	979 10,0	2037 20,8	558 5,7	3199 32,7

Sursa: *Ibidem*

Tabelul nr. 26. Școlile primare din Bucovina, după limba de instruire, în 1913

Districtul școlar	Total școli	Numărul de școli după limba de instruire							
		germane	române	rutene	polone	ungare	rom.-germ	rut-germ	alte limbi
Cernăuți (oraș)	45	23	9	6	4	-	-	-	3
Cernăuți (rural)	66	9	18	33	1	-	2	2	1
Gura Humorului	47	9	31	-	2	1	1	-	3
Câmpulung	58	12	30	9	-	-	6	-	1
Coțmani	28	-	-	24	1	-	-	3	-
Rădăuți	48	11	27	4	1	1	1	1	2
Siret	45	3	18	16	2	2	1	1	2
Storjineț	68	7	31	19	5	-	4	-	2
Suceava	47	6	35	2	1	-	-	-	3
Vășcăuți	30	2	-	22	1	-	-	4	1
Vijnița	54	5	-	43	-	-	-	6	-
Zastavna	32	-	-	29	-	-	-	1	2
Total	568	87 15,3%	199 35%	207 36,4%	18 3,2%	4 0,7%	15 2,6%	18 3,2%	20 3,5%

Surse: calculat după *Statistische Nachweisung ... nach dem Stande vom 31. Dezember 1913*

Tabelul nr. 27. Numărul de clase în învățământul primar din Bucovina, după limba de instruire, în 1913

Districtul școlar	Total clase	Numărul de clase după limba de instruire							
		germane	române	rutene	polone	ungare	rom-germ	rut-germ	alte limbi
Cernăuți (oraș)	218	126	28	26	29	-	-	-	9
Cernăuți (rural)	275	34	81	136	1	-	8	13	2
Gura Humorului	209	45	146	2	7	2	-	2	5
Câmpulung	181	43	79	15	-	-	43	-	1
Coțmani	116	5	-	110	1	-	-	-	-
Rădăuți	236	67	141	16	1	5	6	-	-
Siret	176	22	65	63	3	11	6	6	-
Storjineț	219	27	106	52	8	-	18	8	-
Suceava	182	32	140	6	1	1	-	-	2
Vășcăuți	109	11	-	94	4	-	-	-	-
Vijnița	137	36	-	101	-	-	-	-	-
Zastavna	148	3	-	143	2	-	-	-	-
Total	2206	451 20,4%	786 35,6%	764 34,6%	57 2,6%	19 0,9%	81 3,7%	29 1,3%	19 0,9%

Surse: calculat după *Statistische Nachweisung ... nach dem Stande vom 31. Dezember 1913*

Tabelul nr. 28. Elevii de la școlile primare publice din Bucovina, după limba de instruire, în 1913

Districtul școlar	Total elevi	Numărul elevilor de la școli după limba de instruire							
		germane	române	rutene	polone	ungare	rom-germ	rut-germ	alte limbi
Cernăuți (oraș)	8354	4547	589	-	-	-	830	1128	1260
Cernăuți (rural)	15459	1117	4542	8303	-	-	434	997	66
Gura Humorului	11342	2168	8221	192	345	125	102	-	189
Câmpulung	9266	1867	4054	817	-	-	2443	-	85
Coțmani	6780	219	-	6561	-	-	-	-	-
Rădăuți	13890	3173	9174	762	60	348	373	-	-
Siret	9545	711	3407	3044	180	1194	-	-	1009
Storjineț	11483	1698	5919	2661	571	-	634	-	-
Suceava	10232	1429	8340	349	72	42	-	-	-
Vășcăuți	5653	509	-	4600	182	-	-	362	-
Vijnița	7022	1395	-	5627	-	-	-	-	-
Zastavna	7983	139	-	7784	60	-	-	-	-
Total	117009	18972 16,2%	44246 37,8%	40700 34,8%	1470 1,2%	1709 1,5%	4816 4,1%	2487 2,1%	2609 2,2%

Surse: *Statistische Nachweisung ... nach dem Stande vom 31. Dezember 1913*, p. XIV-XV.

Tabelul nr. 29. Numărul analfabeților din Austria, în 1910
(după categorii de vârstă și limba de comunicare)

Limba de comunicare	Analfabeți după vârstă (în cifre absolute și în %)							Total peste 10 ani
	11-20 ani	21-30 ani	31-40 ani	41-50 ani	51-60 ani	61-70 ani	peste 70	
cehă	8325 0,66	7225 0,74	11722 1,41	19838 3,06	24959 4,75	23262 6,95	17660 10,34	112991 2,38
germană	18924 1,00	20476 1,29	26186 1,92	40745 3,74	52111 6,07	46944 8,18	33580 11,33	238966 3,12
italiană	5313 3,76	6543 5,48	7708 7,91	9326 12,07	11484 17,69	10568 23,43	7856 30,96	58798 10,30
slovenă	8028 3,30	8674 5,04	11963 8,65	20503 16,37	29153 27,21	32300 40,18	22350 54,25	132971 14,65
poloneză	149024 13,75	134866 19,70	159197 27,86	190006 37,73	149342 44,45	106310 55,37	58539 63,80	947284 27,36
maghiară	380 16,34	403 29,23	331 34,84	479 54,50	431 67,34	342 69,80	111 77,08	2477 36,39
română	16278 27,52	21640 50,87	22019 74,71	23679 88,03	18794 92,26	10644 93,90	4274 94,64	117328 60,39
ruteană	286675 39,06	283293 54,57	270552 66,35	271425 79,14	205944 85,49	119243 89,16	43504 91,89	1480636 61,03
sârbo-croată	71619 45,32	64576 56,36	55005 66,12	53496 75,05	49332 82,36	33807 86,86	23996 89,97	351831 63,67
alte limbi și străini	5372 4,43	12540 7,18	6446 6,23	6128 9,47	4573 11,78	3041 14,73	1693 18,46	39793 7,47
Total	569938	560236	571129	635625	546123	386461	213563	3483075
în	1910	10,00	12,74	15,73	21,54	24,24	27,01	29,94
%	1900	17,32	19,26	23,68	25,94	29,82	31,40	30,53
	1890	24,10	27,40	28,12	30,90	33,82	33,89	34,28

Sursa: Oesterreichische Statistik, Neue Folge, I Band, 3 Heft, Wien 1914, p. 22*, 98-99.

Tabelul nr. 30. Numărul analfabeților din Bucovina, în 1910
(după categorii de vârstă și limba de comunicare)

Limba de comunicare	Analfabeți după vârstă (în cifre absolute și în %)							Total peste 10 ani
	11-20 ani	21-30 ani	31-40 ani	41-50 ani	51-60 ani	61-70 ani	peste 70	
germană	3146 8,28	3619 13,41	4249 20,87	5118 31,22	4726 40,32	2852 47,72	1282 50,79	24992 20,50
poloneză	1306 16,65	1467 25,33	1525 34,21	1586 42,6	1337 49,63	767 51,61	393 53,11	8381 31,34
maghiară	380 16,34	403 29,23	331 34,84	479 54,50	431 67,34	342 69,80	111 77,08	2477 36,39
română	16278 27,52	21640 50,87	22019 74,71	23679 88,03	18794 92,26	10644 93,90	4274 94,64	117328 60,39
ruteană	27512 42,44	32699 67,49	27973 81,67	26851 90,39	22665 94,31	12365 95,5	4384 95,93	154449 70,6
alte limbi și străini	186 14,94	379 25,82	274 31,53	262 41,32	170 43,14	84 49,41	46 44,66	1401 28,69
Total Bucovina	48808 28,15	60207 47,55	56371 62,38	57975 74,1	48123 80,41	27054 83,49	10490 83,27	309028 53,89

Sursa: Oesterreichische Statistik, Neue Folge, I Band, 3 Heft, Wien 1914, p. 94-95.

Tabelul nr. 31. Numărul analfabeților din provinciile austriece, în perioada 1880-1910

Provincia	1880		1890		1900		1910	
	peste 6 ani		peste 10 ani					
Voralberg	3197	3,43	944	1,05	1127	1,13	894	0,81
Austria de Sus	56641	8,55	28509	4,66	15245	2,45	11240	1,72
Boemia	400392	8,51	201443	4,63	141310	3,00	108039	2,12
Tirol	73575	10,58	35866	5,73	20942	3,19	17036	2,38
Austria de Jos	171189	8,51	109305	5,26	97142	4,00	67920	2,43
Salzburg	16693	11,69	10210	7,50	6943	4,65	4681	2,86
Moravia	189724	10,42	99088	5,87	75977	4,22	56079	2,90
Silezia	56354	11,84	32276	7,22	29361	5,97	19867	3,65
Știria	292938	27,79	183529	18,66	139541	13,32	87478	7,92
Triest	37089	29,52	28512	23,14	20348	14,37	15233	8,52
Kraina	184559	45,53	124740	34,36	77411	20,81	46168	12,19
Karintia	119788	39,58	84107	30,41	57162	20,47	36551	12,29
Görz-Gradisca	93510	52,77	64322	40,11	44311	25,86	29077	15,51
Istria	180856	73,64	154923	66,25	136094	53,60	116609	39,82
Galiția	3787298	77,12	3200956	68,27	2868052	55,97	2266881	40,60
Bucovina	412667	87,50	362631	80,44	339285	65,90	309028	53,89
Dalmația	352261	87,34	313833	83,40	312735	73,37	290294	62,82
Total Austria	6428731	34,37	5035194	28,47	4382986	22,73	3483075	16,52
pentru comparație								
Ungaria		48,75		43,0		35,20		28,0
Croația - Slavonia		73,65		67,0		54,15		44,4

Sursa: Adalbert Rom, *Der Bildungsgrad der Bevölkerung in den österr. Alpen- und Karstländer nach den Ergebnissen der letzten vier Volkszählungen 1880 – 1910*, în *Statistische Monatschrift*, Neue Folge, 18 Jg., Brünn 1913, p. 796-799. Idem, *Der Bildungsgrad der Bevölkerung Österreichs und seine Entwicklung seit 1880, mit besonderer Berücksichtigung d. Sudeten- und Karpathenländer*, în *SM*, Neue Folge, Brünn 1914, p. 591, 626-627.

Notă – pentru Ungaria și Croația – Slavonia calculele sunt valabile pentru persoane de peste 6 ani.

**Tabelul nr. 32. Numărului analfabeților din Bucovina, în 1890, 1900 și 1910
(repartizați pe districte școlare)**

Districtul școlar	1890			1900			1910		
	față de populația totală						locuitori peste 10 ani		
	total	analfabeți	%	total	analfabeți	%	total	analfabeți	%
Cernăuți oraș	54171	29239	54,0	67622	28199	41,7	68181	17186	25,2
Câmpulung	45832	36244	79,1	55688	36514	65,5	43757	19887	45,4
Rădăuți	92554	74790	80,8	82152	56414	68,7	64598	31859	49,3
Gura Humor				55741	38854	69,7	42742	22242	52,0
Suceava	83250	67228	80,7	62447	43073	69,0	47893	26089	54,5
Siret	54124	46070	85,1	60743	42937	70,7	45718	25772	56,4
Coțmani	90042	80035	88,9	94633	70747	74,7	32213	18592	57,7
Storjineț	70641	64302	91,0	80100	61196	76,4	48656	30002	61,7
Cernăuți rural	91237	79624	87,3	99438	78637	79,1	73749	47324	64,2
Zastavna							36508	23487	64,3
Vijnița	64740	59229	91,5	71631	57093	79,7	39515	25979	65,7
Vășcăuți							29879	20609	69,0
Bucovina	646591	536761	83,0	730195	513664	70,3	573409	309028	53,9

Surse: 1890 - *Oesterreichische Statistik*, vol. 32.1, Wien 1892, p. 125, 127;

1900 - *Oesterreichische Statistik*, vol. 63.2, Wien 1903, p. 126-127;

1910 - *Oesterreichische Statistik*, ediției nouă, vol. 1.2, Wien 1914, p. 70-71.

Tabelul nr. 33. Populația României peste 8 ani, după știința de carte, în 1912

Județul	Total peste 8 ani	Știutori de carte		Județul	Total peste 8 ani	Știutori de carte	
		total	în %			total	în %
Moldova				Prahova	304148	124510	40,9
Covurlui	137318	77728	56,6	Buzău	215258	78919	36,7
Iași	171930	81753	47,6	Argeș	194096	70951	36,6
Putna	144643	62634	43,3	Dâmbovița	202064	73652	36,5
Neamț	135238	57791	42,7	Teleorman	231540	68624	29,6
Tutova	103332	43424	42,0	Olt	134496	37738	28,1
Fălciu	85140	33867	39,8	Vlașca	200384	49556	24,7
Tecuci	111460	43621	39,0	Total	2605709	1072280	41,2
Botoșani	154460	54525	35,3	Oltenia			
Suceava	119171	39515	33,2	Vâlcea	184572	67410	36,5
Roman	101958	33743	33,1	Dolj	348654	116024	33,3
Bacău	183762	60548	33,0	Gorj	158576	52794	33,3
Vaslui	101295	31345	30,9	Mehedinți	235175	76435	32,5
Dorohoi	143707	40882	28,4	Romanați	194645	62998	32,4
Total	1693692	661376	39,1	Total	1121622	375661	33,5
Muntenia				Dobrogea			
Brăila	143997	79400	55,1	Tulcea	130724	59757	45,7
Ilfov	558883	306139	54,8	Constanța	164653	73794	44,8
Muscel	107745	47470	44,1	Total	295377	133551	45,2
Ialomița	185828	80663	43,4	România			
Râmnicu Sărat	127270	54658	42,9	Total	5716400	2242868	39,3

Sursa: Statistica știutorilor de carte din România întocmită pe baza rezultatelor definitive ale recensământului general al populațiunii din 19 decembrie 1912, București 1915, p. XIV-XVII, XIX.

**Tabelul nr. 34. Știința de carte în Transilvania și Banat, în 1910
(calculat potrivit structurii administrative actuale)**

Județul	Total locuitori	Știutori de carte		Județul	Total locuitori	Știutori de carte	
		total	în %			total	în %
Brașov	237537	143114	60,2	Bihor	476204	192423	40,4
Sibiu	270927	156312	57,7	Cluj	397420	147258	37,0
Covasna	151338	86374	57,1	Bistrița Năsăud	212614	78057	36,7
Timiș	561615	315128	56,1	Alba	330463	113834	34,4
Harghita	241184	129222	53,6	Sălaj	223096	68198	30,6
Satu Mare	268297	127835	47,6	Hunedoara	323526	94680	29,3
Arad	330463	230786	45,3	Maramureș	310711	80449	25,9
Mureș	387787	172009	44,3	<i>alte*</i>	31180	12761	40,9
Caraș Severin	341053	147765	43,3	Total	5274205	2296205	43,5

* localitățile, care în prezent se află în componența unor județe din Moldova și Oltenia

Sursa: Recensământul din Transilvania 1910, București, 1999, p. 596, 599.

Tabelul nr. 35. Știința de carte în Basarabia, în 1897

Județul	Total locuitori	Știutori de carte		Județul	Total locuitori	Știutori de carte	
		total	în %			total	în %
Cetatea Albă	265247	67935	25,6	Orhei	213478	25822	12,1
Chișinău	279657	57119	20,4	Soroca	218861	24499	11,2
<i>incl. or. Chișinău</i>	<i>108483</i>	<i>42671</i>	<i>39,3</i>	Hotin	307532	33714	11,0
Ismail	244274	40045	16,4	Bălți	211448	21211	10,0
Tighina	194915	30829	15,8	Total	1935412	301174	15,6

Sursa: Первая всеобщая перепись населения Российской имперіи 1897 г. III. Бессарабская губернія, 1905, p. 103, 107, 111, 115.

**Tabelul nr. 36. Veniturile financiare ale învățătorilor din Bucovina,
în anii 1908-1913 (în coroane)**

Tipul de plată	1908	1909	1910	1911	1912	1913
salarii	1628304	2435060	2514000	2616000	2824000	2950000
adaus de activitate	-	111253	130440	151000	160000	162000
adaus de funcție	82669	96718	106000	109000	114000	122000
adausuri completate	6665	39399	33000	26000	8000	3000
adaus de vechime	111861	12499	-	-	-	-
bani pentru locuință	2000	2512	2760	1680	4560	4560
adaus pentru scumpiri	663999	83044	-	-	-	-
adausuri locale	2737	265	-	4060	3000	3000
Total	2498235	2780750	2786200	2907740	3113560	3244560

Sursa: *Protokolle des Bukowiner Landtages*, 1911, anexa 27, p.6; 1912, anexa 70, p. 4; 1913, anexa 72, p. 4.

Notă: Datele statistice pentru anii 1908 și 1909 reprezintă sumele reale, plătite învățătorilor de la școlile primare, datele pentru anii 1910, 1911 și 1912 constituie devizul raportat de cheltuieli, iar cele pentru 1913 ilustrează doar propunerea de cheltuieli.

Tabelul nr. 37. Salariile învățătorilor definitivți, în anii 1911-1913 (în coroane)

Categoriza de salarizare	Treapta de salarizare	Mărimea salarului	Numărul învățătorilor definitivți (total și în %)					
			1911		1912		1913	
I	4	2800	22	1,9	35	3,1	33	2,8
	3	2600	23	2,0	36	3,2	36	3,1
	2	2400	37	3,3	219	19,2	249	21,5
	1	2200	227	20,1	31	2,7	30	2,6
Total categoria I			309	27,4	321	28,2	348	30,0
II	4	2200	-	-	53	4,6	22	1,9
	3	2000	87	7,7	159	14,0	156	13,5
	2	1800	164	14,5	276	24,2	289	24,9
	1	1600	282	25,0	68	6,0	116	10,0
Total categoria II			533	47,3	556	48,8	583	50,3
Categoria III		1200	285	25,3	262	23,0	227	19,6
Total învățători			1127		1139		1158	
total salariu			1972000		2119547		2182500	
suplimente de activitate			137920		146040		149520	
completări la suplimente			29425		12368		3880	
bani pentru locuință			1680		4560		4560	

Sursa: *Detail Nachweisung des Erfordernisses an persönlichen Bezügen für die definitiv angestellten Lehrpersonen für das Jahr 1911 – 1913*, în *Protokolle des Bukowiner Landtages*, 1911, anexa 27, p. 74-118; 1912, anexa 70, p. 80-128; 1913, anexa 72, p. 80-128.

**Tabelul nr. 38. Elevii de la gimnaziile din Monarhia Habsburgică,
în 1857, după naționalități**

Provincia	Total	germani	c.sl.	poloni	ruteni	s.c.s.	italieni	români	unguri	evrei
Austria de Jos	2316	1965	101	25	2	21	29	4	66	102
Austria de Sus	693	663	22	-	-	2	5	-	-	-
Salzburg	348	344	1	-	-	-	1	-	1	1
Știria	972	632	5	2	-	328	3	-	2	-
Karintia	271	207	-	-	-	64	-	-	-	-
Kraina	613	78	1	-	-	532	2	-	-	-
Küstenland	542	47	-	-	-	193	270	-	2	30
Tirol	1794	1193	2	2	-	-	585	-	-	-
Boemia	5535	2152	3059	3	-	1	-	-	3	317
Moravia	2142	889	1105	3	-	1	-	-	-	144
Silezia	790	378	240	125	-	12	-	-	3	32
Galiția	4014	338	12	2200	1186	1	-	7	1	267
Bucovina	455	57	-	68	127	-	-	137	-	36
Dalmația	517	4	1	-	-	499	7	-	-	6
Total provincii austriece	21002	8947 42,6	4549 21,7	2428 11,6	1315 6,3	1654 7,9	902 4,3	148 0,7	78 0,4	935 4,4
Lombardia	8240	15	1	1	-	-	8176	-	1	45
Veneția	5608	22	-	-	-	38	5458	-	5	81
Ungaria	12484	1700	1077	16	254	145	6	455	7977	854
Voevodina	1021	231	2	1	1	260	-	70	354	102
Croația/Slavonia	994	138	7	2	-	783	12	-	23	29
Transilvania	4068	881	1	14	-	2	-	1137	1975	25
Granița militară	394	48	7	5	1	315	2	7	7	1
Total	53811	11981 22,3	5644 10,5	2467 4,6	1571 2,9	3197 5,9	14567 27,1	1817 3,4	10420 19,4	2072 3,8

Sursa: Gustav Adolf Schimmer, *Statistik ... 1851-1857, II Abt. Gymnasien und andere Mittelschulen*, în *Mitteilungen aus dem Gebiete der Statistik*, 7 Jg., 4 Heft, Wien 1858, p. 32-47.

Notă: c.sl. (cehi și slovaci); s.c.s. (sârbi, croați și sloveni)

**Tabelul nr. 39. Numărul gimnaziilor, a cadrelor didactice și a elevilor de la
gimnaziile austriece, în perioada 1851-1870**

Provincia	Nr. gimnazii		Cadre didactice			Elevi				
	1851	1870	1851	1860	1870	1851	1855	1860	1865	1870
Austria de Jos	9	14	152	161	250	2.194	2069	2699	3398	3821
Austria de Sus	2	3	38	40	47	560	533	641	742	726
Salzburg	1	1	19	18	19	303	288	389	376	277
Știria	4	5	48	57	85	886	871	1139	1361	1230
Karintia	2	3	26	27	33	300	271	350	442	428
Kraina	2	3	30	36	49	513	535	882	957	744
Küstenland	4	5	49	59	83	566	543	756	1071	866
Tirol	8	8	107	120	137	2045	1568	2275	2043	1607
Boemia	22	30	287	303	444	5716	5188	6537	8413	7703
Moravia	8	13	104	127	194	1961	2054	2836	3378	3223
Silezia	3	3	34	53	58	790	672	1018	1150	1016
Galiția	13	20	208	234	369	4432	3910	5107	6618	7446
Bucovina	1	2	20	26	42	448	440	516	836	825
Dalmația	3	7	44	52	82	538	397	549	582	585
Total	82	117	1166	1313	1892	21252	20339	25694	31367	30497

Sursa: Wilhelm Leitgeb, *Die Hoch- und Mittelschulen der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder von 1851 bis 1870*, în *Mitteilungen aus dem Gebiete der Statistik*, 18 Jg., 3 Heft, Wien 1871, p. 101-102.

Tabelul nr. 40. Numărul gimnaziilor din provinciile austriece ale Austro-Ungariei, după limba de instruire, în perioada 1872-1914

Limba de instruire	1872/73		1881/82		1893/94		1913/14	
	absolut	%	absolut	%	absolut	%	absolut	%
Germană	91	60,3	96	58,5	99	55	138	42,6
Poloneză	17	11,3	21	12,8	24	13,3	72	22,2
Cehă	26	17,2	33	20,1	41	22,8	68	21
Ruteană	0		1	0,6	1	0,6	10	3,1
Italiană	5	3,3	4	2,4	4	2,2	9	2,8
Sârbo-croată	1	0,7	2	1,2	3	1,7	7	2,2
Slovenă	0		0		0		2	0,6
Mixte	11	7,3	7	4,3	8	4,4	18	5,6
Total	151	100	164	100	180	100	324	100

Sursa: Hannelore Burger, *Sprachenrecht und Sprachgerechtigkeit im österreichischen Unterrichtswesen 1867-1918*, Wien 1995, p. 256.

Tabelul nr. 41. Contingentul de elevi de la gimnaziile austriece, după limba maternă

Limba maternă	1872/73		1881/82		1893/94		1913/14	
	absolut	%	absolut	%	absolut	%	absolut	%
Germană	13658	43,6	21785	43,3	23779	43,4	37986	36,9
Poloneză	5302	16,9	8167	16,2	9556	17,5	27585	26,8
Cehă	7619	24,3	14473	28,8	13778	25,2	18023	17,5
Ruteană	1710	5,5	1851	3,7	2362	4,3	9152	8,9
Slovenă	1064	3,4	1390	2,8	2766*	5,1	3664	3,6
Italiană	1082	3,5	1516	3	1777	3,2	3383	3,3
Sârbo-croată	437	1,4	525	1	0		1634	1,6
Română	259	0,8	322	0,6	437	0,8	1290	1,3
Maghiară	154	0,5	193	0,4	151	0,3	184	0,2
Alte	68	0,2	69	0,1	141	0,1	127	0,1
Total	31353	100	50291	100	54747	100	103028	100

*slovenă și sârbo-croată

Sursa: Hannelore Burger, *Sprachenrecht und Sprachgerechtigkeit ...*, p. 258.

Tabelul nr. 42. Elevii de la Gimnaziul din Cernăuți, după limba maternă, în 1850-1908

Anul școlar	Nr. de clase	Nr. de secții	Elevi după limba maternă				
			total	germană	română	ruteană	polonă
1849/50	8	8	476	82	155	118	121
1859/60	8	11	516	129	165	122	88
1869/70	8	12	569	161	101	196	107
1879/80	8	13	691	343	101	120	122
1889/90	8	16	679	389	111	87	88
1899/00	8	19	925	548	212	82	77
1907/08	8	18	801	702	41	-	51

Sursă: Rudolf Wagner, *op. cit.*, p. 78-79.

Tabelul nr. 43. Elevii de la Gimnaziul din Cernăuți, după confesiuni, în 1850-1908

Anul școlar	Total elevi	romano-catolici	greco-catolici	armeni catolici	ortodocși	protestanți	mozaici
1849/50	476	162	90	15	167	7	19
1859/60	516	146	71	14	221	7	58
1869/70	569	146	97	15	207	14	90
1879/80	691	154	50	14	174	23	274
1889/90	679	132	50	9	153	16	319
1899/00	925	167	42	14	277	39	386
1907/08	801	175	-	6	51	51	528

Sursă: Rudolf Wagner, *op. cit.*, p. 78-79.

Tabelul nr. 44. Elevii de la Gimnaziul ortodox din Suceava, în perioada 1875-1913

Anul școlar	Filiala	Nr. clase	Total elevi	După limba maternă				După confesiuni			
				germani	români	ruteni	poloni	catolici	ortodocși	evang.	mozaici
1875	g / rm	8	258	115	104	19	14	56	109	10	77
1880	g / rm	8	324	134	131	16	32	70	150	8	94
1884/85	g / rm	8/4	392	157	196	10	21	58	199	5	123
1889/90	g / rm	8/4	390	190	148	16	29	70	158	4	146
1894/95	g / rm	8/4	558	228	281	13	29	74	291	10	172
1899/00	g / rm	8/4	546	206	298	8	22	87	297	7	149
1904/05	germ	8	415	257	124	5	24	96	123	6	190
	român	4	217	-	215	-	1	4	211	-	2
1909/10	germ	8	434	364	33	8	26	109	39	26	257
	român	8	433	2	425	-	1	1	424	1	-
1912/13	germ	8	462	404	16	5	32	124	24	37	272
	român	8	456	1	448	2	-	8	439	1	1

Surse: 1875 – 1880 – date selectate din *Statistisches Jahrbuch* pentru 1875, p. 36; 1879, p. 94; 1881, p. 102;

1884/85 – 1912/13 date selectate din diferite volume ale revistei *Oesterreichische Statistik*: vol. 16.2, p. 36-37; vol. 28.4, p. 36-37; vol. 51.1, p. 36-37; vol. 68.3, p. 40-41; vol. 79.3, p. 38-39; ediție nouă, vol. 7.3, p. 64-66; vol. 14.3, p. 74-75.

Tabelul nr. 45. Elevii de la Gimnaziul de Stat din Rădăuți

Anul școlar	Filiala	Nr. clase	Total elevi	După limba maternă				După confesiuni			
				germani	români	ruteni	poloni	catolici	ortodocși	evang.	mozaici
1872/73	germ	1	75	43	12	6	14	47	15	1	11
1874/75	germ	3	114	68	29	6	9	51	32	3	28
1879/80	germ	4	137	67	52	5	11	58	48	7	23
1884/85	germ	8	191	97	64	8	19	75	64	9	43
1889/90	germ	8	235	138	57	17	21	82	69	14	69
1894/95	germ	8	396	271	72	22	27	127	85	22	161
1899/00	germ	8	428	316	75	16	19	127	88	17	194
1904/05	germ	8	371	296	57	6	11	84	61	21	203
1909/10	germ	8	402	338	50	2	11	99	62	25	215
1912/13	germ	8	408	365	34	2	5	97	42	38	227
	g/rom	3	179	-	179	-	-	-	179	-	-

Surse: 1872/73 – 1879/80 – date selectate din *Statistisches Jahrbuch* pentru anii 1872/73, p. 28; 1874/75, p. 30; 1879/80, p. 96; 1884/85 – 1912/13 - date selectate din diferite volume ale revistei *Oesterreichische Statistik*: vol. 16.2, p. 36-37; vol. 28.4, p. 36-37; vol. 51.1, p. 36-37; vol. 68.3, p. 40-41; vol. 79.3, p. 38-39; ediție nouă, vol. 7.3, p. 64-66; vol. 14.3, p. 74-75.

Tabelul nr. 46. Programul de învățământ la Gimnaziul din Rădăuți, înainte de război

Obiectele	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Religia	2	2	2	2	2	2	2	2
Limba germană	4	4	3	3	3	3	3	3
Limba latină	8	7	6	6	6	6	5	5
Limba greacă	-	-	5	4	5	5	4	5
Limba română	3	3	3	3	2	2	2	2
Istoria	-	2	2	2	3	4	3	4/3
Geografia	2	2	2	2	1	1	-	-
Matematica	3	3	3	3	3	3	3	2
Științele naturii	2	2	-	-	3	2	-	-
Fizica	-	-	2	3	-	-	4	¾
Filosofia	-	-	-	-	-	-	2	2
Desenul	3	3	2	2	-	-	-	-
Caligrafia	1	-	-	-	-	-	-	-
Gimnastica	2	2	2	2	2	2	2	2
Total	30	30	32	32	30	30	30	30

Sursa: Emanoil Isopescu, *Anuarul I al Liceului de Stat ...*, p. 30.

Tabelul nr. 47. Elevii de la Gimnaziul de Stat nr. III germano-român din Cernăuți

Anul școlar	Filiala	Nr. clase	Total elevi	După limba maternă				După confesiuni				
				germani	români	ruteni	poloni	r/cat	gr/cat	ortodocși	evang.	mozaici
Filială a gimnaziului nr. 1 din Cernăuți												
1901/02	g/rom	4	345	129	201	-	14	31		205	3	104
1902/03	g/rom	4	357	148	196	-	12	37		199	1	120
1903/04	g/rom	4	340			-						
1904/05	g/rom	4	324	137	166	-	20	38		178	-	108
1905/06	g/rom	4	357	183	149	-	25	52		156	3	146
Gimnaziu separat												
1906/07	germ g/rom	8 4	378 136	259	218	-	36	68		234	8	204
1909/10	germ g/rom	8 8	526 217	403 2	64 214	1 -	56 1	89 4	- 1	90 212	9 -	327 -
1912/13	germ g/rom	8 8	546 329	468 -	38 327	1 -	38 2	63 3	1 1	51 325	3 -	418

Sursă: din *Oesterreichische Statistik* 73.1, p. 40-41; vol. 76.1, p. 38-39; vol. 77.2, p. 38-39; vol. 79.3, p. 38-39; vol. 86.2, p. 40-41; ediție nouă, vol. 7.3, p. 64-66; vol. 14.3, p. 74-75.

Tabelul nr. 48. Elevii de la Gimnaziul de Stat germano-român din Câmpulung

Anul școlar	Nr. clase	Total elevi	După limba maternă				După confesiuni				
			germani	români	ruteni	poloni	r/cat	gr/cat	ortodocși	evang.	mozaici
1907/08	1	91	20	71	-	-	8	-	72	1	10
1909/10	3	222	66	152	4	-	25	4	152	1	40
1912/13	6	245	68	172	3	1	21	3	172	3	46

Sursă: *Oesterreichische Statistik* vol. 91.2, p. 44-45; ediție nouă, vol. 7.3, p. 64-66; vol. 14.3, p. 74-75.

Tabelul nr. 49. Elevii de la Gimnaziul de Stat nr. II germano-ucrainean din Cernăuți

Anul școlar	Filiala	Nr. clase	Total elevi	După limba maternă				După confesiuni				
				germani	români	ruteni	poloni	r/cat	gr/cat	ortodocși	evang.	mozaici
1896/97	g/rut	4	226	117	5	81	23	67		59	6	94
1899/00	g/rut	4	365	154	6	153	49	132		111	9	113
1904/05	germ	8	454	264	-	124	61	187		79	15	173
	g/rut	4	215	-	-	212	3	74		141	-	-
1909/10	germ	8	411	303	-	36	68	154	15	32	16	190
	g/rut	8	383	-	-	380	2	5	99	279	-	-
1912/13	germ	8	417	337	2	27	47	132	13	31	19	220
	g/rut	8	413	3	-	408	2	6	85	320	1	1

Sursă: din *Oesterreichische Statistik* vol. 54.2, p. 36-37; vol. 68.3, p. 40-41; vol. 79.3, p. 38-39; ediție nouă, vol. 7.3, p. 64-66; vol. 14.3, p. 74-75.

Tabelul nr. 50. Elevii de la Gimnaziul de Stat germano-ucrainean din Coțmani

Anul școlar	Nr. clase	Total elevi	După limba maternă				După confesiuni				
			germani	români	ruteni	poloni	r/cat	gr/cat	ortodocși	evang.	mozaici
1904/05	1	90	9	-	75	4	49		34	-	7
1909/10	6	282	25	-	350	14	29	114	218	-	28
1912/13	8	535	39	-	483	12	28	169	295	1	42

Sursă: *Oesterreichische Statistik* vol. 79.3, p. 38-39; ediție nouă, vol. 7.3, p. 64-66; vol. 14.3, p. 74-75.

Tabelul nr. 51. Elevii de la Gimnaziul de Stat ucrainean din Vijnița

Anul școlar	Nr. clase	Total elevi	După limba maternă				După confesiuni				
			germani	români	ruteni	poloni	r/cat	gr/cat	ortodocși	evang.	mozaici
1908/09	1	130	1	-	126	1	6	48	59	-	17
1909/10	2	256	1	-	252	1	9	116	98	-	33
1912/13	5	497	2	-	489	5	15	230	181	1	70

Sursă: *Oesterreichische Statistik* vol. 93.1, p. 50-52; ediție nouă, vol. 7.3, p. 64-66; vol. 14.3, p. 74-75.

Tabelul nr. 52. Elevii de la Gimnaziul de Stat „Franz Josef” din Siret

Anul școlar	Nr. clase	Total elevi	După limba maternă				După confesiuni				
			germani	români	ruteni	poloni	r/cat	gr/cat	ortodocși	evang	mozaici
1899/00	1	97	71	14	6	4	24		18	10	45
1904/05	6	304	209	51	27	16	70		64	17	153
1909/10	8	341	234	51	43	10	40	14	88	16	181
1912/13	8	353	259	44	35	11	50	13	78	21	188

Sursă: din *Oesterreichische Statistik* vol. 68.3, p. 40-41; vol. 79.3, p. 38-39; ediție nouă, vol. 7.3, p. 64-66; vol. 14.3, p. 74-75.

Tabelul nr. 53. Elevii de la Gimnaziul Real de Stat din Gura Humorului

Anul școlar	Nr. clase	Total elevi	După limba maternă				După confesiuni				
			germani	români	ruteni	poloni	r/cat	gr/cat	ortodocși	evang	mozaici
1908/09	1	82	78	2	-	2	25	-	1	13	43
1909/10	2	140	127	4	1	8	46	2	3	22	67
1912/13	5	256	241	6	1	8	97	-	3	33	123

Sursă: din *Oesterreichische Statistik* vol. 93.1, p. 50-52; ediție nouă, vol. 7.3, p. 64-66; vol. 8.2, p. 64-66; vol. 11.3, p. 64-66; vol. 14.3, p. 74-75.

Tabelul nr. 54. Frecvența gimnaziilor pentru băieți din Bucovina (1881 - 1913)

Anul școlar	Nr. gimn	Nr. prof	Total elevi	După limba maternă				După confesiuni				
				germani	români	ruteni	poloni	r/cat	gr/cat	ortodocș	evang	mozaici
1881/82	3	69	1188	581	295	139	159	341		382	31	422
1884/85	3	78	1309	635	379	133	143	346		452	21	482
1889/90	3	74	1304	717	316	120	138	343		380	34	534
1894/95	3	78	1756	986	447	158	148	413		542	58	731
1899/00	5	122	2361	1295	605	265	171	593		791	82	887
1904/05	6	157	3188	1819	706	449	193	774		997	103	1312
1908/09	10	237	4433	2443	951	790	230	719	292	1471	155	1767
1909/10	10	249	4988	2729	1004	968	258	768	344	1653	171	2015
1910/11	10	282	5600	2946	1193	1194	238	803	439	1938	196	2183
1911/12	12	316	6202	3174	1275	1412	308	890	531	2144	227	2371
1912/13	13	356	6296	3169	1290	1490	321	884	545	2199	220	2410
1913/14	13	355	6108	3136	1268	1393	292	815	510	2107	218	2422

Surse - date selectate din diferite volume ale revistei *Oesterreichische Statistik*: vol. 3.2, p. 38-39; vol. 16.2, p. 36-37; vol. 28.4, p. 36-37; vol. 51.1, p. 36-37; vol. 68.3, p. 40-4; vol. 79.3, p. 38-39; vol. 93.1, p. 50-52; ediție nouă, vol. 7.3, p. 64-66; vol. 8.2, p. 64-66; vol. 11.3, p. 64-66; vol. 14.3, p. 74-75; vol. 17.3, p. 50-52.

Tabelul nr. 55. Frecvența liceelor pentru fete din Bucovina (1910 - 1913)

Anul școlar	Nr. licee	Nr. prof	Total eleve	După limba maternă				După confesiuni				
				germane	române	rutene	polone	r/cat	gr/cat	ortodocș	evang	mozaice
1910/11	3	90	1170	898	179	23	63	270	18	212	66	593
1911/12	3	87	1218	926	207	24	54	259	22	232	51	638
1912/13	6	144	1403	951	329	53	46	247	14	379	59	669
1913/14	6	147	1388	953	308	51	48	221	15	359	54	707

Surse - date selectate din diferite volume ale revistei *Oesterreichische Statistik*: ediție nouă, vol. 8.2, p. 106-107; vol. 11.3, p. 106-107; vol. 14.3, p. 114-115; vol. 17.3, p. 60-61.

Tabelul nr. 56. Elevii de la școlile reale din Austria, după limba maternă

Limba maternă	1873		1882		1893/94		1913/14	
	absolut	în %	absolut	în %	absolut	în %	absolut	în %
germană	10860	52,8	8894	57,1	13292	58,2	24956	52,3
cehă	5756	28,0	4376	28,1	6236	27,3	15140	31,7
poloneză	2141	10,4	982	6,3	1427	6,3	3647	7,6
italiană	952	4,6	790	5,1	1088	4,8	2069	4,3
slovenă	260	1,3	155	1,0	480	2,1	835	1,7
sârbo-croată	176	0,9	111	0,7	0	0	440	0,9
ruteană	132	0,6	68	0,4	110	0,5	350	0,7
română	49	0,2	45	0,3	38	0,2	110	0,2
maghiară	215	1,0	104	0,7	83	0,4	102	0,2
alte	31	0,2	60	0,4	70	0,3	81	0,2
Total	20572	100	15585	100	22824	100	47730	100

Sursă: Hannelore Burger, *Sprachenrecht und Sprachgerechtigkeit im österreichischen Unterrichtswesen 1867-1918*, Wien 1995, p. 252.

Tabelul nr. 57. Elevii de la Școala Reală Superioară ortodoxă din Cernăuți (1873-1913)

Anul școlar	Nr. clase	Total elevi	După limba maternă				După confesiuni				
			germani	români	ruteni	poloni	r/cat	gr/cat	ortodocși	evang	mozaici
1873	7	494	326	32	23	111	212		51	15	214
1875	7	475	316	26	21	103	188		49	23	215
1879/80	7	250	167	12	13	52	84		26	11	127
1884/85	7	189	120	13	8	42	98		15	11	65
1889/90	7	328	210	22	13	75	142		34	15	137
1894/95	7	471	329	31	32	72	152		60	23	236
1899/00	7	427	310	54	17	42	111		53	32	231
1904/05	7	554	418	58	25	43	124		51	22	356
1909/10	7	694	467	69	59	86	221	29	107	54	280
1912/13	7	519	316	77	51	64	177	23	115	29	172

Surse: 1873 – 1879/80 – date selectate din *Statistisches Jahrbuch* pentru anii 1873, p. 42; 1875, p. 50; 1879, p. 112.

1881/82 – 1912/134 - date selectate din diferite volume ale revistei *Oesterreichische Statistik*: vol. 16.2, p. 42-43; vol. 28.4, p. 42-43; vol. 51.1, p. 42-43; vol. 68.3, p. 48-49; 79.3, p. 46-47; ediție nouă, vol. 7.3, p. 84-86; vol. 14.3, p. 96-98.

Tabelul nr. 58. Programul de învățământ la Școala Reală Superioară ortodoxă din Cernăuți, în anul școlar 1884/85

Obiectul de studiu	Cl. I-a	Cl. II-a	Cl. III-a	Cl. IV-a	Cl. V-a	Cl. VI-a	Cl. VII-a
Religia	2	2	2	2	1	1	1
Germana	4	3	4	3	3	3	3
Franceza	5	4	4	3	3	3	3
Engleza	-	-	-	-	3	3	3
Limbi provinciale*	2	2	2	2	2	2	2
Geografia și istoria	3	4	4	4	3	3	3
Matematica	3	3	3	4	5	5	5
Fizica	-	-	3	3	-	3	4
Geometria aplicată	-	-	-	-	3	3	3
Desenul liniar	-	3	3	3	-	-	-
Științele naturii	3	3	-	-	3	2	3
Chimia	-	-	-	3	3	3	-
Desenul manual	6	4	4	4	4	3	4
Caligrafia	1	1	-	-	-	-	-
Total	29	29	29	31	33	34	34

Sursă - *Programm der gr.-or. Ober-Realschule in Czernowitz für das Schuljahr 1884-85*. Veröffentlicht von Dr. Wenzel Korn, Czernowitz 1885, p. 19.

*Româna și ruteana erau obligatorii pentru elevii de naționalitate respectivă

Tabelul nr. 59. Programul școlar de la Liceul municipal de fete din Cernăuți, în perioada 1901-1912

Obiecte obligatorii	cl.I	cl.II	cl.III	cl.IV	cl.V	cl.VI	Total
Religia	2	2	2	2	1	1	10
Limba germană	5	4	4	4	4	4	25
Limba franceză	5	5	5	4	4	4	27
Limba engleză	-	-	-	3	4	4	11
Geografia	2	2	2	2	2	1	11
Istoria	-	2	2	2	2	3	11
Matematica	3	3	3	3	2	3	17
Științele naturale	2	2	2	-	2	-	8
Fizica	-	-	2	3	2	2	9
Istoria artelor	-	-	-	-	-	1	1
Desenul	3	3	3	3	2	3	17
Caligrafia	2	1	-	-	-	-	3
Total	24	24	25	26	25	26	150
Obiecte facultative	Secția 1-a		Secția a 2-a		Secția a 3-a		Total
Româna, ruteana, polona	2		2		2		6
Muzica vocală	2		2		2		6
Muzica bisericească	1						1
Lucrul de mână	2		2		2		6
Stenografia	-		2		2		4

Sursă: Agripina Tarnovietchi, *Istoricul școlii, în Liceul de fete nr. 2 în Cernăuți. Anuarul pe anul școlar 1922-1923*. Redactat de directorul liceului Iosif Frank, Cernăuți 1923, p. 64.

Tabelul nr. 60. Elevii de la Școala profesională de prelucrarea lemnului din Câmpulung (1896-1913)

Anul școlar	Nr. profes.	Total elevi	După limba maternă				După confesiuni			
			germani	români	ruteni	poloni	catolici	ortodocși	evang	mozaici
1896/97	7	32	13	18	1	-	5	19	4	4
1899/00	10	63	24	38	-	1	13	38	2	10
1904/05	11	46	5	41	-	-	3	41	-	2
1909/10	14	96	9	85	2	-	10	86	-	-
1912/13	16	69	7	61	-	1	9	59	1	-

Surse - date selectate din diferite volume ale revistei *Oesterreichische Statistik*: vol. 54.2, p. 110-111; vol. 68.3, p. 124-125; vol. 79.3, p. 128-129; ediție nouă, vol. 7.3, p. 208-209; vol. 14.3, p. 216-217.

Tabelul nr. 61. Elevii de la Școala medie Tehnică de Stat din Cernăuți (1881-1913)

Anul școlar	Nr. profes.	Total elevi	După limba maternă				După confesiuni			
			germani	români	ruteni	poloni	catolici	ortodocși	evang	mozaici
1881/82	6	40	19	6	5	10	18	8	4	10
1884/85	12	47	30	2	3	12	27	5	8	7
1889/90	11	69	41	10	3	15	27	10	3	29
1894/95	15	65	30	10	7	18	32	14	7	12
1899/00	19	112	60	6	23	22	56	16	18	21
1904/05	24	57	26	4	15	12	24	14	8	11
1909/10	24	159	99	16	13	29	72	25	21	41
1912/13	34	171	111	9	12	38	60	17	34	60

Surse - date selectate din diferite volume ale revistei *Oesterreichische Statistik*: vol. 3.2, p. 60; vol. 16.2, p. 59; vol. 28.4, p. 69; vol. 51.1, p. 90-91; vol. 68.3, p. 104-105; vol. 79.3, p. 106-107; ediție nouă, vol. 7.3, p. 168-169; vol. 14.3, p. 190-191.

Tabelul nr. 62. Elevii de la Școala de comerț din Cernăuți (1882-1913)

Anul școlar	Total elevi	După limba maternă				După confesiuni			
		germani	români	ruteni	poloni	catolici	ortodocși	evang.	mozaici
1882/83	36	30	2	1	3	3	1	-	32
1884/85	31	25	3	-	3	2	1	-	28
1889/90	25	23	-	-	2	3	-	-	22
1894/95	92	73	7	-	12	3	1	2	86
1899/00	161	132	5	-	23	1	-	1	159
1904/05	167	142	9	-	16	8	2	2	155
1909/10	187	153	9	2	19	10	3	3	171
1912/13	208	183	12	3	10	13	13	3	179

Surse - date selectate din diferite volume ale revistei *Oesterreichische Statistik*: vol. 9.1, p. 57; vol. 16.2, p. 57; vol. 28.4, p. 57; vol. 51.1, p. 60-61; vol. 68.3, p. 70-71; vol. 79.3, p. 72-73; ediție nouă, vol. 7.3, p. 130-131; vol. 14.3, p. 140-141.

Tabelul nr. 63. Elevii de la cursurile de perfecționare profesională a ucenicilor meseriași

Anul școlar	Nr. școli	Elevi după limba maternă				
		total	germană	română	ruteană	polonă
1881/82	1	119	94	6	10	8
1884/85	3	470	318	14	15	52
1889/90	4	591	438	52	29	70
1894/95	4	596	378	83	69	64
1899/00	5	828	593	101	77	55
1904/05	8	796	491	143	74	87
1909/10	11	1133	782	125	123	100
1912/13	12	1535	1093	163	118	153

Anul școlar	Nr. profesori	Elevi după confesiuni				
		total	catolici	ortodocși	evangelici	mozaici
1881/82	7	119	22	15	19	63
1884/85	20	470	203	18	28	150
1889/90	25	591	301	58	30	202
1894/95	27	596	299	117	38	135
1899/00	44	828	410	132	63	223
1904/05	40	796	363	169	47	216
1909/10	57	1133	432	177	38	485
1912/13	66	1535	604	215	130	585

Surse - date selectate din diferite volume ale revistei *Oesterreichische Statistik*: vol. 3.2, p. 64; vol. 16.2, p. 66; vol. 28.4, p. 98-99; vol. 51.1, p. 182-183; vol. 68.3, p. 208-209; vol. 79.3, p. 244-247; ediție nouă, vol. 7.3, p. 240-241; vol. 14.3, p. 290-291.

Tabelul nr. 64. Elevii de la Școala Normală de Învățători din Cernăuți

Anul școlar	Nr. prof.	Total elevi	După limba maternă				După confesiuni			
			germani	români	ruteni	poloni	catolici	ortodocși	evang.	mozaici
1871/72	10	22	3	3	15	1	6	14	-	2
1874/75	28	106	8	38	52	8	20	82	-	4
1879/80	19	118	27	32	47	12	24	72	5	17
1884/85	16	143	20	51	54	18	34	95	7	7
1889/90	18	208	32	77	81	18	48	141	9	10
1894/95	21	228	32	70	107	19	45	164	13	6
1899/00	23	320	33	131	114	37	71	234	10	5
1904/05	30	374	57	136	137	42	83	259	17	15
1909/10	40	341	70	108	135	28	90	222	17	12
1913/14	53	326	71	120	122	12	52	228	15	13

Surse - 1871/72 – 1879/80 – date selectate din *Statistisches Jahrbuch* pentru anii 1871, p. 234; 1875, p. 62-63; 1880, p. 128-129.

1884/85 – 1913/14 - date selectate din diferite volume ale revistei *Oesterreichische Statistik*: vol. 16.2, p. 50-51; vol. 28.4, p. 50-51; vol. 51.1, p. 52-53; vol. 68.3, p. 58-59; vol. 79.3, p. 56-57; ediție nouă, vol. 7.3, p. 102-103; vol. 17.3, p. 62-63.

Tabelul nr. 65. Elevele de la Școala Normală de Învățătoare din Cernăuți

Anul școlar	Nr. prof.	Total eleve	După limba maternă				După confesiuni			
			germane	române	rutene	polone	catolice	ortodoxe	evang.	mozaice
1872/73	14	21	10	3	1	7	14	4	-	3
1874/75	4	65	28	7	3	27	41	8	-	16
1879/80	4	84	47	7	5	24	39	9	3	33
1884/85	6	96	57	11	11	17	45	17	-	34
1889/90	7	123	83	14	9	17	42	20	5	56
1894/95	7	140	57	36	19	27	58	48	1	33
1899/00	8	146	62	29	29	26	66	46	5	29
1904/05	5	196	55	70	46	25	80	92	3	21
1909/10	14	174	42	63	57	12	58	96	5	15
1912/13	14	151	33	57	49	11	31	85	3	13

Surse - 1872/73 – 1879/80 – date selectate din *Statistisches Jahrbuch* pentru anii 1872, p. 84-85; 1874, p. 58-59; 1879, p. 132-133.

1881/82 – 1912/13 - date selectate din diferite volume ale revistei *Oesterreichische Statistik*: vol. 16.2, p. 52-53; vol. 28.4, p. 52-53; vol. 51.1, p. 54-55; vol. 68.3, p. 62-63; vol. 79.3, p. 60-61; ediție nouă, vol. 7.3, p. 108-109; vol. 14.3, p. 126-127.

Tabelul nr. 66. Programul școlar la secția română a Școlii Normale, în anul școlar 1911-1912

Obiectul	Clasa pregătitoare	Anul I	Anul III	Total
	Ore pe săptămână			
Religia	2	2	2	6
Limba română	6	4	4	14
Limba germană	6	4	4	14
Pedagogia și metodică specială	-	-	2	2
Geografia	1	2	2	5
Istoria	1	2	2	5
Matematica	4	3	2	9
Științele naturale	1	Sem. I – 2	1	4
Somatologia și igiena	-	Sem. II - 2	-	2
Științele fizice	1	2	2	5
Științele agricole	-	-	2	2
Caligrafia	1	1	-	2
Desenul	2	2	2	6
Muzica vocală	1	1	2	4
Cântarea bisericească	-	2	1	3
Vioara	2	2	2	6
Gimnastica	2	2	2	6
Total	30	31	32	93

Sursa – Școala, anul III, 1912, p. 232.

Tabelul nr. 67. Studenții de la Universitatea din Cernăuți

Anul școlar	Nr. prof	Total studenți	După origine		După limba maternă				După confesiune			
			Buc.	Gal.	germ	români	ruteni	poloni	catolici	ortodocs	evang	mozaici
1875/76	29	209			88	53	38	27	85	70	4	50
1876/77	39	226	141	66	100	57	37	30	91	71	5	55
1877/78	39	243	160	62	102	63	40	35	86	86	6	58
1878/79	39	235	156	64	96	57	44	37	98	83	5	49
1879/80	39	259	167	72	107	64	45	42	107	90	7	55
1880/81	40	271	178	60	112	78	50	30	92	99	5	75
1881/82	38	264	190	43	95	95	45	27	80	124	3	56
1882/83	38	270	194	47	100	96	47	26	71	127	6	66
1883/84	38	283	193	53	112	105	36	26	68	135	5	73
1884/85	41	269	184	45	112	101	31	16	61	122	6	75
1885/86	42	265	181	51	103	98	28	33	73	117	11	62
1886/87	42	249	178	47	91	89	33	31	73	111	10	54
1887/88	42	274	208	45	108	98	35	26	73	122	14	65
1888/89	40	271	205	48	118	90	34	24	71	115	10	73
1889/90	40	285	215	50	120	99	35	27	81	124	9	70
1890/91	36	310	238	45	130	107	39	26	95	136	9	69
1891/92	37	310	234	51	129	101	43	25	91	133	4	82
1892/93	37	305	245	39	138	91	37	27	76	123	7	99
1893/94	39	358	276	52	171	111	34	29	92	136	8	118
1894/95	39	370	289	50	177	104	40	34	97	135	10	124
1895/96	40	376	290	61	184	107	33	44	98	123	8	145
1896/97	41	390	274	80	195	98	38	44	96	117	11	163
1897/98	39	385	275	72	194	101	34	42	92	122	10	159
1898/99	41	377	288	59	204	95	30	36	84	122	12	154
1899/00	42	381	287	65	208	91	35	38	86	112	13	169
1900/01	45	483	364	88	264	105	59	44	125	137	12	207
1901/02	45	543	402	99	297	125	45	56	133	152	22	235
1902/03	46	602	438	104	328	145	60	39	150	183	22	244
1903/04	50	698	515	117	377	179	63	42	163	220	29	283
1904/05	54	673	491	130	361	159	73	41	148	217	26	280
1905/06	56	698	533	113	372	178	90	25	148	229	30	287
1906/07	56	799	621	117	309	245	165	44	181	269	29	318
1907/08	62	834	656	123	457	179	118	49	204	270	29	329
1908/09	61	940	737	155	535	186	137	56	224	288	31	395
1909/10	58	1054	821	161	572	239	144	72	256	348	35	414
1910/11	61	1180	884	197	575	279	207	85	293	391	44	451
1911/12	68	1232	907	195	614	312	187	80	286	450	37	455
1912/13	72	1194	881	203	455	313	312	76	289	435	28	440

Surse:

1875/76 – 1880/81 – date selectate din *Statistisches Jahrbuch* pentru anii 1875, p. 12-13; 1876, p. 14-21; 1877, p. 16-21; 1878, p. 16-21; 1879, p. 16-21; 1881, p. 16-21.

1881/82 – 1912/13 - date selectate din diferite volume ale revistei *Oesterreichische Statistik*: vol. 3 caiet 2, p. 2-5; vol. 9.1, p. 2-5; vol. 12.3, p. 2-5; vol. 16.2, p. 2-5; vol. 18.2, p. 2-5; vol. 21.1, p. 2-5; vol. 22.4, p. 2-5; vol. 25.3, p. 2-5; vol. 28.4, p. 2-5; vol. 35.4, p. 2-5; vol. 38.4, p. 2-5; vol. 44.4, p. 2-5; vol. 48.4, p. 2-5; vol. 51.1, p. 2-5; vol. 52.3, p. 2-5; vol. 54.2, p. 2-5; vol. 55.4, p. 2-5; vol. 62.1, p. 2-5; vol. 68.3, p. 2-5; vol. 70.3, p. 2-5; vol. 73.1, p. 2-5; vol. 76.1, p. 2-5; vol. 77.2, p. 2-5; vol. 79.3, p. 2-5; vol. 86.2, p. 2-5; vol. 88.2, p. 2-5; vol. 91.2, p. 2-5; vol. 93.1, p. 2-5; ediție nouă, vol. 7.3, p. 2-5; vol. 8.2, p. 2-5; vol. 11.3, p. 2-5; vol. 14.3, p. 2-5.

Tabelul nr. 68. Studenții de la Facultatea de Teologie Ortodoxă

Anul școlar	Nr. prof	Total studenți	După origine					După limba maternă				orto- docși
			Bucovina	România	Ungaria	Serbia	Croația	români	ruteni	sârbi	alții	
1875/76	7	39						34	5			39
1876/77	8	45	44		1			37	7			45
1877/78	8	43	42		1			32	11			43
1878/79	8	46	46	-	-			31	15			46
1879/80	8	47	47	-	-			33	14			47
1880/81	8	58	50	7	1			41	17			58
1881/82	7	70	61	7	-	-	-	49	21	-	-	70
1882/83	7	71	62	7	2	-	-	49	22	-	-	71
1883/84	7	76	62	8	5	-	-	57	19	-	-	76
1884/85	7	77	67	2	7	-	-	58	18	-	-	76
1885/86	7	66	56	2	7	-	-	54	12	-	-	66
1886/87	7	61	52	2	6	-	-	50	11	-	-	61
1887/88	7	65	58	2	4	-	-	53	11	1	-	65
1888/89	6	61	57	1	2	-	-	50	9	2	-	61
1889/90	6	62	57	1	3	-	-	51	9	2	-	62
1890/91	6	66	60	-	5	-	-	53	10	3	-	66
1891/92	7	62	53	-	5	-	-	47	10	5	-	62
1892/93	7	61	52	1	7	-	-	47	11	3	-	61
1893/94	7	56	45	1	8	-	-	45	6	5	-	56
1894/95	7	57	47	1	5	-	-	44	7	6	-	57
1895/96	7	56	47	3	4	-	-	47	5	4	-	56
1896/97	7	56	45	2	6	-	-	47	4	5	-	56
1897/98	6	59	45	3	5	-	1	47	4	8	-	59
1898/99	6	48	35	2	5	-	1	39	2	7	-	48
1899/00	8	36	24	3	5	-	1	29	1	6	-	36
1900/01	10	35	20	2	6	-	1	26	1	7	1	35
1901/02	11	37	22	3	6	-	1	27	4	5	1	37
1902/03	11	55	28	7	9	-	2	36	6	9	4	55
1903/04	11	71	41	6	12	-	-	48	2	8	13	71
1904/05	11	85	54	7	13	-	-	54	10	8	13	85
1905/06	11	94	62	8	18	-	-	62	16	7	9	94
1906/07	11	107	70	9	22	-	2	69	25	6	7	107
1907/08	10	127	91	8	22	-	2	78	31	10	8	127
1908/09	10	120	85	13	12	-	2	72	34	4	10	120
1909/10	9	145	94	28	10	-	3	95	34	6	10	145
1910/11	9	176	104	47	11	1	2	117	41	6	12	176
1911/12	9	204	99	72	10	4	3	135	45	13	11	204
1912/13	10	195	106	61	9	4	3	122	53	12	8	195

Surse:

1875/76 – 1880/81 – date selectate din *Statistisches Jahrbuch* pentru anii 1875, p. 12-13; 1876, p. 14-21; 1877, p. 16-21; 1878, p. 16-21; 1879, p. 16-21; 1881, p. 16-21.

1881/82 – 1912/13 - date selectate din diferite volume ale revistei *Oesterreichische Statistik*: vol. 3 caiet 2, p. 2-5; vol. 9.1, p. 2-5; vol. 12.3, p. 2-5; vol. 16.2, p. 2-5; vol. 18.2, p. 2-5; vol. 21.1, p. 2-5; vol. 22.4, p. 2-5; vol. 25.3, p. 2-5; vol. 28.4, p. 2-5; vol. 35.4, p. 2-5; vol. 38.4, p. 2-5; vol. 44.4, p. 2-5; vol. 48.4, p. 2-5; vol. 51.1, p. 2-5; vol. 52.3, p. 2-5; vol. 54.2, p. 2-5; vol. 55.4, p. 2-5; vol. 62.1, p. 2-5; vol. 68.3, p. 2-5; vol. 70.3, p. 2-5; vol. 73.1, p. 2-5; vol. 76.1, p. 2-5; vol. 77.2, p. 2-5; vol. 79.3, p. 2-5; vol. 86.2, p. 2-5; vol. 88.2, p. 2-5; vol. 91.2, p. 2-5; vol. 93.1, p. 2-5; ediție nouă, vol. 7.3, p. 2-5; vol. 8.2, p. 2-5; vol. 11.3, p. 2-5; vol. 14.3, p. 2-5.

Tabelul nr. 69. Studenții de la Facultatea de Drept

Anul școlar	Nr. prof	Total studenți	După origine		După limba maternă				După confesiune			
			Buc.	Gal.	germ	români	ruteni	poloni	catolici	ortodocs	evang	mozaici
1875/76	10	120			65	11	21	20	58	18	2	42
1876/77	10	113	58	43	60	12	16	23	54	15	2	38
1877/78	10	109	59	38	57	13	16	20	44	17	1	40
1878/79	10	102	55	41	49	12	16	25	56	17	1	28
1879/80	10	108	58	44	53	13	16	26	56	21	1	30
1880/81	10	121	71	38	64	25	19	12	52	26	1	42
1881/82	11	121	84	24	59	33	10	18	43	37	2	39
1882/83	11	137	94	29	68	37	14	18	48	42	3	44
1883/84	10	141	89	35	81	32	8	16	45	41	2	51
1884/85	12	137	87	31	80	32	9	9	42	36	4	51
1885/86	12	139	90	35	72	32	12	20	44	39	7	47
1886/87	12	139	100	31	69	31	15	20	47	40	6	45
1887/88	12	160	117	35	87	34	18	16	52	46	9	53
1888/89	12	164	117	39	93	33	20	15	50	45	7	60
1889/90	12	178	132	36	93	42	23	18	63	55	5	54
1890/91	11	186	143	29	94	46	24	18	71	60	5	49
1891/92	11	206	157	41	100	51	28	22	73	66	4	63
1892/93	11	195	155	33	103	40	23	23	63	55	4	73
1893/94	11	253	195	45	143	55	21	29	75	65	6	103
1894/95	12	264	205	46	162	41	23	32	83	53	9	115
1895/96	11	272	207	55	167	46	18	38	82	49	7	132
1896/97	10	284	197	71	177	37	27	35	84	42	9	146
1897/98	10	281	202	64	175	43	24	34	78	49	7	145
1898/99	11	287	221	53	179	49	22	32	70	63	10	139
1899/00	11	292	224	57	179	47	29	34	69	58	11	153
1900/01	11	373	289	74	228	60	45	37	98	79	10	184
1901/02	11	399	304	80	245	61	30	51	97	77	16	208
1902/03	11	376	300	66	246	63	28	28	85	77	16	197
1903/04	12	386	297	72	259	59	30	28	99	72	18	196
1904/05	13	364	277	76	238	52	27	36	88	66	15	194
1905/06	13	375	304	61	241	68	37	17	83	74	14	201
1906/07	14	425	350	63	182	118	83	26	103	97	11	213
1907/08	18	473	389	75	329	53	44	38	134	79	12	246
1908/09	18	551	448	95	380	69	49	44	146	102	15	286
1909/10	16	604	494	96	393	86	62	56	172	124	17	290
1910/11	16	650	520	116	370	105	100	66	196	134	23	296
1911/12	17	642	513	120	384	111	80	58	177	154	19	289
1912/13	17	590	466	113	265	104	158	49	167	134	20	267

Surse:

1875/76 – 1880/81 – date selectate din *Statistisches Jahrbuch* pentru anii 1875, p. 12-13; 1876, p. 14-21; 1877, p. 16-21; 1878, p. 16-21; 1879, p. 16-21; 1881, p. 16-21.

1881/82 – 1912/13 - date selectate din diferite volume ale revistei *Oesterreichische Statistik*: vol. 3 *caiet* 2, p. 2-5; vol. 9.1, p. 2-5; vol. 12.3, p. 2-5; vol. 16.2, p. 2-5; vol. 18.2, p. 2-5; vol. 21.1, p. 2-5; vol. 22.4, p. 2-5; vol. 25.3, p. 2-5; vol. 28.4, p. 2-5; vol. 35.4, p. 2-5; vol. 38.4, p. 2-5; vol. 44.4, p. 2-5; vol. 48.4, p. 2-5; vol. 51.1, p. 2-5; vol. 52.3, p. 2-5; vol. 54.2, p. 2-5; vol. 55.4, p. 2-5; vol. 62.1, p. 2-5; vol. 68.3, p. 2-5; vol. 70.3, p. 2-5; vol. 73.1, p. 2-5; vol. 76.1, p. 2-5; vol. 77.2, p. 2-5; vol. 79.3, p. 2-5; vol. 86.2, p. 2-5; vol. 88.2, p. 2-5; vol. 91.2, p. 2-5; vol. 93.1, p. 2-5; ediție nouă, vol. 7.3, p. 2-5; vol. 8.2, p. 2-5; vol. 11.3, p. 2-5; vol. 14.3, p. 2-5.

Tabelul nr. 70. Studenții de la Facultatea de Filozofie

Anul școlar	Nr. prof	Total		După origine		După limba maternă				După confesiune			
		studenți	studente	Buc.	Gal.	germ	români	ruteni	poloni	catolici	ortodocs	evang	mozaici
1875/76	12	50				23	8	12	7	27	13	2	8
1876/77	21	68		39	23	39	8	14	7	37	11	3	17
1877/78	21	91		59	24	45	18	13	15	42	26	5	18
1878/79	21	87		55	23	47	14	13	12	42	20	4	21
1879/80	21	104		62	28	54	18	15	16	51	22	6	25
1880/81	22	92		57	22	48	12	14	18	40	15	4	33
1881/82	20	73		45	19	36	13	14	9	37	17	1	17
1882/83	20	62		38	18	32	10	11	8	23	14	3	22
1883/84	21	66		42	17	31	16	9	10	23	18	3	22
1884/85	22	55		30	13	32	11	4	7	19	10	2	24
1885/86	23	60		35	15	31	12	4	13	29	12	4	15
1886/87	23	49		26	15	22	8	7	11	26	10	4	9
1887/88	23	49		33	10	21	11	6	10	21	11	5	12
1888/89	22	46		31	9	25	7	5	9	21	9	3	13
1889/90	22	45		26	14	27	6	3	9	18	7	4	16
1890/91	19	58		35	16	36	8	5	8	24	10	4	20
1891/92	19	42		24	10	29	3	5	3	18	5	-	19
1892/93	19	49		38	6	35	4	3	4	13	7	3	26
1893/94	21	49		36	7	28	11	7	-	17	15	2	15
1894/95	20	49		37	4	15	19	10	2	14	25	1	9
1895/96	22	48		36	6	17	14	10	6	16	18	1	13
1896/97	24	50		32	9	18	14	7	9	12	19	2	17
1897/98	23	45		28	8	19	11	6	8	14	14	3	14
1898/99	24	39	3	32	6	25	7	6	4	14	11	2	15
1899/00	23	49	4	39	8	29	15	5	4	17	18	2	16
1900/01	24	75		55	14	36	19	13	7	27	23	2	23
1901/02	23	107		76	19	52	37	11	5	36	38	6	27
1902/03	24	141	30	110	38	82	46	26	11	65	51	6	47
1903/04	27	180	61	177	45	118	72	31	14	64	77	11	87
1904/05	30	176	48	160	54	123	53	36	5	60	66	11	86
1905/06	32	178	51	167	52	131	48	37	8	65	61	16	86
1906/07	31	209	58	201	54	127	58	57	18	78	65	18	105
1907/08	34	186	48	176	48	128	48	43	11	70	64	17	83
1908/09	33	204	65	204	60	155	45	54	12	78	66	16	109
1909/10	33	231	74	233	65	179	58	48	16	84	79	18	124
1910/11	36	248	106	260	81	205	57	66	19	97	81	21	155
1911/12	42	253	133	295	75	230	66	62	22	109	92	18	166
1912/13	45	297	112	309	90	190	87	101	27	122	106	8	173

Surse:

1875/76 – 1880/81 – date selectate din *Statistisches Jahrbuch* pentru anii 1875, p. 12-13; 1876, p. 14-21; 1877, p. 16-21; 1878, p. 16-21; 1879, p. 16-21; 1881, p. 16-21.

1881/82 – 1912/13 - date selectate din diferite volume ale revistei *Oesterreichische Statistik*: vol. 3 *caiet* 2, p. 2-5; vol. 9.1, p. 2-5; vol. 12.3, p. 2-5; vol. 16.2, p. 2-5; vol. 18.2, p. 2-5; vol. 21.1, p. 2-5; vol. 22.4, p. 2-5; vol. 25.3, p. 2-5; vol. 28.4, p. 2-5; vol. 35.4, p. 2-5; vol. 38.4, p. 2-5; vol. 44.4, p. 2-5; vol. 48.4, p. 2-5; vol. 51.1, p. 2-5; vol. 52.3, p. 2-5; vol. 54.2, p. 2-5; vol. 55.4, p. 2-5; vol. 62.1, p. 2-5; vol. 68.3, p. 2-5; vol. 70.3, p. 2-5; vol. 73.1, p. 2-5; vol. 76.1, p. 2-5; vol. 77.2, p. 2-5; vol. 79.3, p. 2-5; vol. 86.2, p. 2-5; vol. 88.2, p. 2-5; vol. 91.2, p. 2-5; vol. 93.1, p. 2-5; ediție nouă, vol. 7.3, p. 2-5; vol. 8.2, p. 2-5; vol. 11.3, p. 2-5; vol. 14.3, p. 2-5.

ANEXA NR. II. Senatul Universității din Cernăuți

Tabelul nr. 1. Rectorii și prorectorii Universității din Cernăuți

Anul	Rector	Prorector
1875/76	Constantin Tomasciuc	Eusebiu Popovici
1876/77	Ferdinand Zieglauer von	Constantin Tomasciuc
1877/78	Vasile Mitrofanovici	Ferdinand Zieglauer von
1878/79	Friedrich Schuler von Libloy	Vasile Mitrofanovici
1879/80	Alois Handl	Friedrich Schuler von Libloy
1880/81	Eusebiu Popovici	Alois Handl
1881/82	Alois Goldbacher	Eusebiu Popovici
1882/83	Friedrich Kleinwächter	Eusebiu Popovici
1883/84	Vasile de Repta	Friedrich Kleinwächter
1884/85	Johann Wrobel	Vasile de Repta
1885/86	Carl Hiller	Johann Wrobel
1886/87	Vitus Graber	Carl Hiller
1887/88	Josef Heinrich Singer	Vitus Graber
1888/89	Constantin Popovici	Josef Heinrich Singer
1889/90	Emil Kaluzniacki	Constantin Popovici
1890/91	Friedrich Schuler von Libloy	Emil Kaluzniacki
1891/92	Richard Pribram	Friedrich Schuler von Libloy
1892/93	Emilian Voiuțchi	Richard Pribram
1893/94	Friedrich Kleinwächter	Emilian Voiuțchi
1894/95	Alois Handl	Friedrich Kleinwächter
1895/96	Eusebiu Popovici	Alois Handl
1896/97	Julius von Roschmann-Hörburg	Eusebiu Popovici
1897/98	Isidor Hilberg	Julius von Roschmann-Hörburg
1898/99	Arthur Skedl	Isidor Hilberg
1899/00	Ferdinand Zieglauer von	Arthur Skedl
1900/01	Franz Hauke	Ferdinand Zieglauer von
1901/02	Emilian Voiuțchi	Franz Hauke
1902/03	Rudolf Scharizer	Emilian Voiuțchi
1903/04	Walter von Hörmann zu Hörbach	Rudolf Scharizer
1904/05	Teodor Tarnavschi	Walter von Hörmann zu Hörbach
1905/06	Sigmund Herzberg-Fränkell	Teodor Tarnavschi
1906/07	Eugen Ehrlich	Sigmund Herzberg-Fränkell
1907/08	Eugen Kozak	Eugen Ehrlich
1908/09	Carl Zelinka	Eugen Kozak
1909/10	Karl Adler	Carl Zelinka
1910/11	Mathias Friedwagner	Karl Adler
1911/12	Ștefan Saghin	Johannes Kromayer
1912/13	Raimund Friedrich Kaindl	Ștefan Saghin
1913/14	Hans von Frisch	Raimund Friedrich Kaindl
1914/15	Căsar Pomeranz	Hans von Frisch

Surse:

1875-1900 – Anton Norst, *Alma mater Francisco-Josephina*, Czernowitz 1900, p. 23-40;

1900/01 – 1903/04 – din *Bukowinaer Post*, Nr. 1014 (3 iulie 1900), p. 2; Nr. 1162 (23 iunie 1901), p. 4; Nr. 1348 (4 septembrie 1902), p. 4; Nr. 1469 (23 iunie 1903), p. 2;

1904/05 – 1914/15 – din *Czernowitzer Allgemeine Zeitung*, Nr. 149 (28 iunie 1904), p. 4; Nr. 446 (27 iunie 1905), p. 3; Nr. 739 (26 iunie 1906), p. 4; Nr. 1036 (27 iunie 1907), p. 4; Nr. 1339 (28 iunie 1908), p. 5; Nr. 1635 (27 iunie 1909), p. 4; Nr. 1935 (29 iunie 1910), p. 3; Nr. 2230 (25 iunie 1911), p. 3; Nr. 2524 (23 iunie 1912), p. 4; Nr. 3052 (22 iunie 1913), p. 4; Nr. 3481 (27 iunie 1914), p. 4-5.

Tabelul nr. 2. Decanii și prodecanii Facultății de Teologie ortodoxă

Anul	Decan	Prodecan
1875/76	Vasile Mitrofanovici	Isidor de Onciul
1876/77	Isidor de Onciul	Vasile Mitrofanovici
1877/78	Eusebiu Popovici	Isidor de Onciul
1878/79	Vasile de Repta	Eusebiu Popovici
1879/80	Miron M. Călinescu	Vasile de Repta
1880/81	Alexie Comoroșan	Miron M. Călinescu
1881/82	Constantin Popovici	Alexie Comoroșan
1882/83	Vasile Mitrofanovici	Constantin Popovici
1883/84	Eusebiu Popovici	Vasile Mitrofanovici
1884/85	Isidor de Onciul	Eusebiu Popovici
1885/86	Vasile de Repta	Isidor de Onciul
1886/87	Constantin Popovici	Vasile de Repta
1887/88	Isidor de Onciul	Constantin Popovici
1888/89	Vasile de Repta	Isidor de Onciul
1889/90	Eusebiu Popovici	Vasile de Repta
1890/91	Emilian Voiuțchi	Eusebiu Popovici
1891/92	Isidor de Onciul	Emilian Voiuțchi
1892/93	Constantin Popovici	Isidor de Onciul
1893/94	Vasile de Repta	Constantin Popovici
1894/95	Eusebiu Popovici	Vasile de Repta
1895/96	Emilian Voiuțchi	Vasile de Repta
1896/97	Isidor de Onciul	Emilian Voiuțchi
1897/98	Constantin Popovici	Emilian Voiuțchi
1898/99	Teodor Tarnavschi	Constantin Popovici
1899/00	Emilian Voiuțchi	Teodor Tarnavschi
1900/01	Teodor Tarnavschi	Emilian Voiuțchi
1901/02	Eusebiu Popovici	Teodor Tarnavschi
1902/03	Teodor Tarnavschi	Eusebiu Popovici
1903/04	Emilian Voiuțchi	Teodor Tarnavschi
1904/05	Eusebiu Popovici	Emilian Voiuțchi
1905/06	Vasile Găină	Eusebiu Popovici
1906/07	Eugen Kozak	Vasile Găină
1907/08	Ștefan Saghin	Eusebiu Popovici
1908/09	Vasile Tarnavschi	Ștefan Saghin
1909/10	Vasile Gheorghiu	Vasile Tarnavschi
1910/11	Teodor Tarnavschi	Vasile Gheorghiu
1911/12	Vasile Tarnavschi	Teodor Tarnavschi
1912/13	Vasile Gheorghiu	Vasile Tarnavschi
1913/14	Constantin Popovici	Vasile Gheorghiu
1914/15	Emilian Voiuțchi	Constantin Popovici

Surse:

1875-1900 – Anton Norst, *Alma mater Francisco-Josephina*, Czernowitz 1900, p. 41-46;

1900/01 – 1903/04 – din *Bukowinaer Post*, Nr. 1014 (3 iulie 1900), p. 2; Nr. 1162 (23 iunie 1901), p. 4; Nr. 1348 (4 septembrie 1902), p. 4; Nr. 1469 (23 iunie 1903), p. 2;

1904/05 – 1914/15 – din *Czernowitzer Allgemeine Zeitung*, Nr. 149 (28 iunie 1904), p. 4; Nr. 446 (27 iunie 1905), p. 3; Nr. 739 (26 iunie 1906), p. 4; Nr. 1036 (27 iunie 1907), p. 4; Nr. 1339 (28 iunie 1908), p. 5; Nr. 1635 (27 iunie 1909), p. 4; Nr. 1935 (29 iunie 1910), p. 3; Nr. 2230 (25 iunie 1911), p. 3; Nr. 2524 (23 iunie 1912), p. 4; Nr. 3052 (22 iunie 1913), p. 4; Nr. 3481 (27 iunie 1914), p. 4-5.

Tabelul nr. 3. Decanii și prodecanii Facultății de Drept

Anul	Decan	Prodecan
1875/76	Friedrich Schuler von Libloy	Friedrich Kleinwächter
1876/77	Friedrich Kleinwächter	Friedrich Schuler von Libloy
1877/78	Friedrich Vering	Friedrich Kleinwächter
1878/79	Friedrich Kleinwächter	Friedrich Vering
1879/80	Constantin Tomasciuc	Friedrich Kleinwächter
1880/81	Friedrich Schuler von Libloy	Constantin Tomasciuc
1881/82	Friedrich Schuler von Libloy	Constantin Tomasciuc
1882/83	Carl Hiller	Friedrich Schuler von Libloy
1883/84	Friedrich Schuler von Libloy	Carl Hiller
1884/85	Friedrich Kleinwächter	Friedrich Schuler von Libloy
1885/86	Constantin Tomasciuc	Friedrich Kleinwächter
1886/87	Heinrich Singer	Constantin Tomasciuc
1887/88	Carl Hiller	Constantin Tomasciuc
1888/89	Ernst Hruza	Carl Hiller
1889/90	Friedrich Schuler von Libloy	Ernst Hruza
1890/91	Friedrich Kleinwächter	Ernst Hruza
1891/92	Carl Hiller	Friedrich Kleinwächter
1892/93	Julius von Roschmann-Hörburg	Carl Hiller
1893/94	Arthur Skedl	Julius von Roschmann-Hörburg
1894/95	Friedrich Schuler von Libloy	Arthur Skedl
1895/96	Carl Hiller	Arthur Skedl
1896/97	Friedrich Kleinwächter	Carl Hiller
1897/98	Franz Hauke	Friedrich Kleinwächter
1898/99	Alfred von Halban	Franz Hauke
1899/00	Hans Groß	Alfred von Halban
1900/01	Walter von Hörmann zu Hörbach	Hans Groß
1901/02	Eugen Ehrlich	Walter von Hörmann zu Hörbach
1902/03	Karl Adler	Eugen Ehrlich
1903/04	Adolf Lenz	Karl Adler
1904/05	Friedrich Kleinwächter	Adolf Lenz
1905/06	Julius von Roschmann-Hörburg	Friedrich Kleinwächter
1906/07	Walter von Hörmann zu Hörbach	Julius von Roschmann-Hörburg
1907/08	Karl Adler	Walter von Hörmann zu Hörbach
1908/09	Eugen Ehrlich	Karl Adler
1909/10	Ferdinand Kogler	Eugen Ehrlich
1910/11	Georg Petschek	Ferdinand Kogler
1911/12	Eugen Ehrlich	Georg Petschek
1912/13	Julius von Roschmann-Hörburg	Eugen Ehrlich
1913/14	Josef Mauczka	Julius von Roschmann-Hörburg
1914/15	Paul Leder	Josef Mauczka

Surse:

1875-1900 – Anton Norst, *Alma mater Francisco-Josephina*, Czernowitz 1900, p. 41-46;

1900/01 – 1903/04 – din *Bukowinaer Post*, Nr. 1014 (3 iulie 1900), p. 2; Nr. 1162 (23 iunie 1901), p. 4; Nr. 1348 (4 septembrie 1902), p. 4; Nr. 1469 (23 iunie 1903), p. 2;

1904/05 – 1914/15 – din *Czernowitzer Allgemeine Zeitung*, Nr. 149 (28 iunie 1904), p. 4; Nr. 446 (27 iunie 1905), p. 3; Nr. 739 (26 iunie 1906), p. 4; Nr. 1036 (27 iunie 1907), p. 4; Nr. 1339 (28 iunie 1908), p. 5; Nr. 1635 (27 iunie 1909), p. 4; Nr. 1935 (29 iunie 1910), p. 3; Nr. 2230 (25 iunie 1911), p. 3; Nr. 2524 (23 iunie 1912), p. 4; Nr. 3052 (22 iunie 1913), p. 4; Nr. 3481 (27 iunie 1914), p. 4-5.

Tabelul nr. 4. Decanii și prodecanii Facultății de Filozofie

Anul	Decan	Prodecan
1875/76	Johann Wrobel	Ferdinand von Zieglauer
1876/77	Alois Goldbacher	Johann Wrobel
1877/78	Alois Handl	Alois Goldbacher
1878/79	Ferdinand von Zieglauer	Alois Handl
1879/80	Vitus Graber	Ferdinand von Zieglauer
1880/81	Johann Loserth	Vitus Graber
1881/82	Josef Strobl	Johann Loserth
1882/83	Ferdinand von Zieglauer	Josef Strobl
1883/84	Richard Pribram	Ferdinand von Zieglauer
1884/85	Johann Loserth	Richard Pribram
1885/86	Anton Waßmuth	Johann Loserth
1886/87	Emil Kaluzniacki	Anton Waßmuth
1887/88	Friedrich Becke	Emil Kaluzniacki
1888/89	Theodor Gartner	Friedrich Becke
1889/90	Vitus Graber	Theodor Gartner
1890/91	Johann Wrobel	Vitus Graber
1891/92	Isidor Hilberg	Johann Wrobel
1892/93	Anton Puchta	Isidor Hilberg
1893/94	Alois Handl	Anton Puchta
1894/95	Stefan Smal-Stocki	Anton Puchta
1895/96	Ottokar Tumlriz	Stefan Smal-Stocki
1896/97	Rudolf Scharizer	Ottokar Tumlriz
1897/98	Anton Puchta	Rudolf Scharizer
1898/99	Ferdinand Löwl	Anton Puchta
1899/00	Oswald Zingerle von Summersberg	Ferdinand Löwl
1900/01	Sigmund Herzberg-Fränkell	Oswald Zingerle von Summersberg
1901/02	Carl Zelinka	Sigmund Herzberg-Fränkell
1902/03	Ernst Kalinka	Carl Zelinka
1903/04	Mathias Friedwagner	Carl Zelinka
1904/05	Stefan Smal-Stocki	Mathias Friedwagner
1905/06	Johannes Kromayer	Stefan Smal-Stocki
1906/07	Raimund Friedrich Kaindl	Johannes Kromayer
1907/08	Michael Radovic	Raimund Friedrich Kaindl
1908/09	Freidrich Czapek	Michael Radovic
1909/10	Julius Jüthner	Freidrich Czapek
1910/11	Wladimir Milkowicz	Julius Jüthner
1911/12	Josef Geitler von Armingen	Wladimir Milkowicz
1912/13	August Böhm von Böhmersheim	Josef Geitler von Armingen
1913/14	Josef Plemely	August Böhm von Böhmersheim
1914/15	Sextil Pușcariu	Josef Plemely

Surse:

1875-1900 – Anton Norst, *Alma mater Francisco-Josephina*, Czernowitz 1900, p. 41-46;

1900/01 – 1903/04 – din *Bukowinaer Post*, Nr. 1014 (3 iulie 1900), p. 2; Nr. 1162 (23 iunie 1901), p. 4; Nr. 1348 (4 septembrie 1902), p. 4; Nr. 1469 (23 iunie 1903), p. 2;

1904/05 – 1914/15 – din *Czernowitzer Allgemeine Zeitung*, Nr. 149 (28 iunie 1904), p. 4; Nr. 446 (27 iunie 1905), p. 3; Nr. 739 (26 iunie 1906), p. 4; Nr. 1036 (27 iunie 1907), p. 4; Nr. 1339 (28 iunie 1908), p. 5; Nr. 1635 (27 iunie 1909), p. 4; Nr. 1935 (29 iunie 1910), p. 3; Nr. 2230 (25 iunie 1911), p. 3; Nr. 2524 (23 iunie 1912), p. 4; Nr. 3052 (22 iunie 1913), p. 4; Nr. 3481 (27 iunie 1914), p. 4-5.

Tabelul nr. 5. Senatorii Universității din Cernăuți

Anul	Facultatea de Teologie	Facultatea de Drept	Facultatea de Filozofie
1875/76	Alexie Comoroșan	Raban von Canstein	Emil Kaluzniacki
1876/77	Alexie Comoroșan	Raban von Canstein	Emil Kaluzniacki
1877/78	Alexie Comoroșan	Raban von Canstein	Emil Kaluzniacki
1878/79	Constantin Popovici	Constantin Tomasciuc	Josef Strobl
1879/80	Constantin Popovici	Raban von Canstein	Josef Strobl
1880/81	Constantin Popovici	Carl Hiller	Josef Strobl
1881/82	Isidor de Onciul	Emil Schrutka-Rechtenstam	Alexander Supan
1882/83	Isidor de Onciul	Emil Schrutka-Rechtenstam	Alexander Supan
1883/84	Isidor de Onciul	Emil Schrutka-Rechtenstam	Alexander Supan
1884/85	Constantin Popovici	Alexander Grawein	Friedrich Becke
1885/86	Constantin Popovici	Alexander Grawein	Friedrich Becke
1886/87	Emilian Voiuțchi	Alexander Grawein	Friedrich Becke
1887/88	Emilian Voiuțchi	Arthur Skedl	Theodor Gartner
1888/89	Emilian Voiuțchi	Arthur Skedl	Ferdinand Löwl
1889/90	Emilian Voiuțchi	Arthur Skedl	Ferdinand Löwl
1890/91	Vasile de Repta	Carl Hiller	Ioan Sbiera
1891/92	Vasile de Repta	Alexander Grawein	Ioan Sbiera
1892/93	Vasile de Repta	Franz Hauke	Ioan Sbiera
1893/94	Eusebiu Popovici	Franz Hauke	Richard Pribram
1894/95	Constantin Popovici	Franz Hauke	Richard Pribram
1895/96	Constantin Popovici	Franz Hauke	Richard Pribram
1896/97	Constantin Popovici	Alfred von Halban	Ferdinand von Zieglauer
1897/98	Teodor Tarnavski	Alfred von Halban	Ferdinand von Zieglauer
1898/99	Eusebiu Popovici	Julius von Roschmann-Hörburg	Ferdinand von Zieglauer
1899/00	Vasile Găină	Julius von Roschmann-Hörburg	Carl Zelinka
1900/01	Vasile Găină	Julius von Roschmann-Hörburg	Carl Zelinka
1901/02	Vasile Găină	Julius von Roschmann-Hörburg	Ernst Kalinka
1902/03	Vasile Găină	Franz Hauke	Mathias Friedwagner
1903/04	Vasile Găină	Franz Hauke	Johannes Kromayer
1904/05	Vasile Găină	Franz Hauke	Johannes Kromayer
1905/06	Eugen Kozak	Josef Lukas	Julius Jüthner
1906/07	Ștefan Saghin	Josef Lukas	Julius Jüthner
1907/08	Vasile Tarnavski	Josef Lukas	Julius Jüthner
1908/09	Vasile Gheorghiu	Josef Lukas	Julius Jüthner
1909/10	Dionys Jeremijczuk	Adolf Lenz	Josef Geitler von Armingen
1910/11	Dionys Jeremijczuk	Karl Lamp	Josef Geitler von Armingen
1911/12	Vasile Gheorghiu	Josef Mauczka	August Böhm Böhmersheim
1912/13	Constantin Popovici	Josef Mauczka	Karl Alfons Penecke
1913/14	Emilian Voiuțchi	Otto von Dungern	Karl Alfons Penecke
1914/15	Vasile Tarnavski	Otto von Dungern	August Böhm Böhmersheim

Surse:

1875-1900 – Anton Norst, *Alma mater Francisco-Josephina*, Czernowitz 1900, p. 41-46;

1900/01 – 1903/04 – din *Bukowinaer Post*, Nr. 1014 (3 iulie 1900), p. 2; Nr. 1162 (23 iunie 1901), p. 4; Nr. 1348 (4 septembrie 1902), p. 4; Nr. 1469 (23 iunie 1903), p. 2;

1904/05 – 1914/15 – din *Czernowitzer Allgemeine Zeitung*, Nr. 149 (28 iunie 1904), p. 4; Nr. 446 (27 iunie 1905), p. 3; Nr. 739 (26 iunie 1906), p. 4; Nr. 1036 (27 iunie 1907), p. 4; Nr. 1339 (28 iunie 1908), p. 5; Nr. 1635 (27 iunie 1909), p. 4; Nr. 1935 (29 iunie 1910), p. 3; Nr. 2230 (25 iunie 1911), p. 3; Nr. 2524 (23 iunie 1912), p. 4; Nr. 3052 (22 iunie 1913), p. 4; Nr. 3481 (27 iunie 1914), p. 4-5.

Declarația privind asumarea răspunderii

Subsemnatul, Constantin Ungureanu, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat habilitat sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

Ungureanu Constantin

Semnătura

Data

Curriculum vitae

Numele și prenumele: UNGUREANU Constantin

Data și locul de naștere:

17 aprilie 1968, satul Țelinnoe, r-nul Djankoi, reg. Krîm, Ucraina

Cetățenia: Republica Moldova

Starea familială: căsătorit, am două fiice

Adresa de la serviciu:

Institutul de Istorie, str. 31 August nr.82, MD-2012 Chișinău, R.Moldova. Tel: 00373 22 / 23 33 10; Fax: 00373 22 / 23 45 41. e-mail: ungureanucos@yahoo.com

Adresa de la domiciliu:

str. Kiev 16/6, ap. 20, MD-2068 Chișinău, R.Moldova. Tel: 00373 22 / 62 47 36.

Studii:

1975-1985 – am învățat și am absolvit cu medalie de aur școala medie din satul Cupca, raionul Hliboca, regiunea Cernăuți, Ucraina.

1986-1992 – am studiat la Universitatea Pedagogică “Ion Creangă” din Chișinău, la Facultatea de Istorie. Lucrare de diplomă: “*Relațiile Principatelor Dunărene cu Imperiul habsburgic în perioada 1669-1775. Ocuparea Bucovinei*”. Conducător științific: Prof. Doctor habilitat Gheorghe Gonța.

1992-1996 – studiu la doctorantură în cadrul Institutului de Istorie al Academiei de Științe din Chișinău. Conducător științific: Prof. Doctor habilitat Demir Dragnev.

Mai 1997 – am susținut teza de doctorat *Evoluția etno-demografică a Bucovinei în perioada 1774-1850*.

Locul de serviciu:

Colaborator științific coordonator la Institutul de Istorie din Chișinău. Specializarea – *istoria Bucovinei în perioada stăpânirii austriece (1774-1918)*.

Burse în străinătate:

1.08.1994-31.07.1995 – bursă anuală din partea DAAD (Serviciul German de Schimburi Academice), stagiul științific la Institutul Sud-Est European din München. Îndrumător științific : Prof.Dr. Edgar Hosch.

1.08.1994-23.09.1995 – cursuri de limbă germană la Goethe-Institut din Prien, Germania.

1.03.1999-30.06.1999 – bursă din partea ÖAD (Serviciul Austriac de Schimburi Academice), stagiul științific la Institutul pentru Cercetări Est și Sud-Est European a Universității din Viena. Îndrumător științific: Univ.-Prof. Dr. Max D. Peyfuss.

6.11.2000-3.12.2000 – bursă oferită de asociația Südosteuropa – Gesellschaft din München.

1.10.2003-31.12.2003 - bursă din partea DAAD, stagiul științific la Institutul Sud-Est European din München. Îndrumător științific : Dr. Karl Nehring.

1.03.2004-31.08.2004 – bursă din partea ÖAD, stagiul științific la Institutul pentru Istoria Estului Europei a Universității din Viena. Îndrumător științific: Univ.-Prof. Dr. Max D. Peyfuss.

2008-2010 – colaborare științifică în cadrul proiectului *Cadastrul austriac din Bucovina de la mijlocul sec. al XIX-lea* la Universitatea din Innsbruck, Austria.

4.11.2013-3.12.2013 – stagiul științific de cercetare la Bukowina-Institut din Augsburg și Haus des Deutschen Ostens (Casa Germanilor din Est) din München, Germania.

1.07.2015 – 31.07.2015 – stagiul de cercetare și documentare la Institutul pentru Cultura și Istoria germană din Sud-Estul Europei (IKGS) din München și Bukowina-Institut din Augsburg.

Conferințe științifice:

am participat la mai multe conferințe internaționale, care s-au desfășurat la Viena (Austria); Augsburg (Germania); Cernăuți (Ucraina); București, Cluj-Napoca, Constanța, Iași, Rădăuți, Suceava, Târgu-Mureș (România).

Limbi străine: germana, rusa și ucraineana – foarte bine; franceza și engleza – satisfăcător, traduc cu dicționarul.

Publicații:

patru monografii, un studiu istorico-statistic (în colaborare), o lucrare în germană despre Cadastrul din Bucovina (în colaborare), un manual de istorie locală (în colaborare) și 137 articole științifice, consacrate în principal istoriei Bucovinei, publicate în reviste de specialitate din Republica Austria, Republica Moldova, România și Ucraina.

